

VZDĚLAVACÍ
KNIHOVNA KATOLICKÁ.

POŘÁDAJÍ:

Dr. JOS. TUMPACH. * Dr. ANT. PODLAHA.

—n. Se schválením .ii—

nejd. kníž. arc. konsistoře v Praze ze dne 22. května 1896 čís. 4884

Svazek IX.

ARCHAEOLOGIE KŘEŠŤANSKÁ.

V PRAZE 1898.

CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKÁRNA A NAKLADATELSTVÍ
V. KOTRBA.

Dra. JOSEFA BILCZEWSKÉHO

ARCHAEOLOGIE KŘEŠŤANSKÁ

VE SLUŽBÁCH

DĚJIN CÍRKEVNÍCH A VĚROUKY.

(S OBRAZY.)

Z POLSKÉHO, AUTOREM PRO VYDÁNÍ ČESKÉ ZVLÁŠŤ
UPRAVENÉHO A DOPLNĚNÉHO ORIGINÁLU

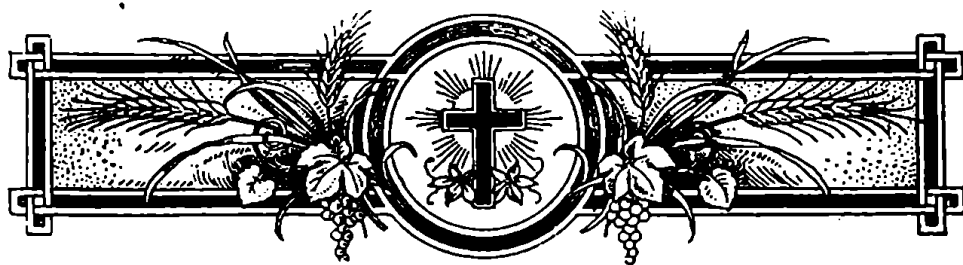
PODÁVÁ

Dr. JOS. TUMPACH.

V PRAZE 1898.

NÁKLADEM CYRILLO-METHODĚJSKÉ KNIHTISKÁRNY
V. KOTRBA.

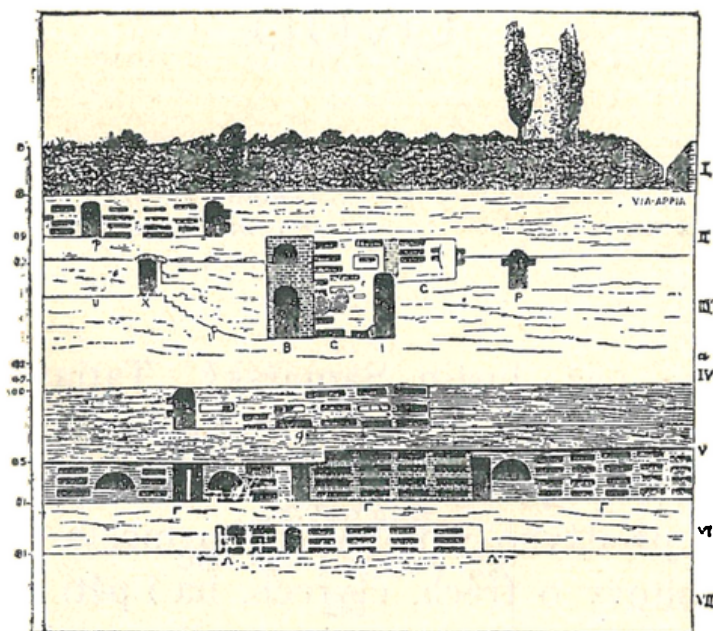
ÚVOD.

„Tempus colligendi lapides. — Čas sbírání kamenův“.

Kazatel, III. 5.

Dříve než Justin Samařský, Tatian Assyrský, Athenagoras Athenský, Melito Sardský, Minucius Felix a Tertullian s apologiemi svými vystoupili, věřící zakládali si již dávno vůkol věčného města obširné podzemní hřbitovy o třech, čtyřech, ba i pěti patrech (viz obr. 1. a 2.), zdobíce jejich chodby a kaple oltáři, sarkofagy, malbami a nápisy, čímž, díky jejich vytrvalé práci a mravenčí pili, povstala druhá apologie, plná hlubokých citův a myšlenek, bezděčný to a přece výmluvný protest proti pozdějším nepřátelům učení Kristova a církve. Jsouce za dob pronásledování nejednou místem ochranným pastýřům i věřícím, staly se hřbitovy ty, dnes vůbec pode jménem katakomb známé, ve stol. IV. a následujících cílem četných poutí ze všech stran světa křesťanského, zvláště od té doby, co papež Damasus, veliký ctitel jich a milovník, vhodný přístup do nich upravil, kaple nádherně vyzdobil a

hroby mučovníků stkvělými opatřil nápisy metrickými, v nichž slavil ctnosti jejich a smrt pro Krista. Tento výmluvný příklad, jak slušno ctíti místo odpočinku velikých bohatýrů víry, upadl však, bohužel, brzy v zapomnutí. Ve století VI. utrpěly totiž katakomby velice od arianských Ostrogotů pod vůdcem Vitigesem, a ve stol. VIII. ještě více od divých Longobardů, kteří ničili znamenitější hroby, nadějíce se v nich ukrytých pokladův a vybírajíce ostatky, aby je za drahé peníze

Obr. 1. — Průřez jedné části katakomby sv. Kallista.

zbožným katolíkům prodávali. Od těch dob pak datuje se úpadek katakomb přes úsilovnou práci několika papežů, kteří nešetřili nákladu, aby obnovili, co zničila ruka nepřátelská. Proto také není s podivem, že papež Paschalis I. na počátku IX. století, chtěje zachrániti poslední ostatky mučovníků, přenesl je r. 817 do kostelů městských. To však bylo výrokem smrti pro podzemní hřbitovy ty, neboť tím ztratily pro zbožný lid hlavní půvab a zájem, a za nedlouho zahynula památka jejich tak, že, ačkoli jich bylo plno,

sotva několik, a vlastně jen coemeterium poblíž kostela sv. Šebestiana, při Via Appia, zůstalo poutníkům středověkým částečně otevřeno. Názvu hřbitova toho ad catacumbas dostalo se později i všem jiným. Teprve ve druhé polovici století XV. scházeli se tajně v katakombě sv. Kallista při silnici Appiově členové slavné římské akademie s Pomponiem Letem v čele, jenž kdesi na stěně podepsal se uhlem: Pont(ifex) Max(imus) regnans; vlastně však spadá odkrytí jich teprve do konce století XVI.

Bylo to dne 31. května r. 1578, kdy dělníci, zaměstnaní dobýváním pozzolany na vinnici Bartoloměje Sancheze při cestě Salaria Nova, přišli neočekávaně na vchod do obšírného podzemí, jehož galerie (chodby) a kaple naplněny byly řeckými a latinskými náhrobky, freskami a sarkofagy. Zvěst o tom rozrušila mysl všech obyvatel věčného města; vše, co žilo, spěchalo na vinnici Sanchezovu, aby spatřilo druhý Řím, ukrytý v útrobách země. Mezi jinými navštívil tehdy hřbitov ten i učený Baronius. Ale teprve za 40 let po té zvěděno, že nalézají se kolem Říma přes třicet podobných hřbitovů. Je všechny odkryl a popsal advokát Antonín Bosio, pravý to Kolumbus podzemního Říma. Umřel však dříve, než mohl uveřejniti výsledek svých více než třicetiletých badání. Dílo jeho vydal teprve za tři léta po jeho smrti († 1629) nákladem řádu Maltéžského a z popudu kardinála Františka Barberiniho, tehdejšího mecenáše, Oratorián P. Severano pod názvem: »Roma sotterranea, opera postuma di Antonio Bosio, romano antiquario ecclesiastico singolare de' suoi tempi composta, disposta et accresciuta dal M. R. P. Severano, sacerdote della Congregazione dell' Oratorio. In Roma MDCXXXII.« Jest to první veliká systema-

Půdorys jedné části (osy 2) coemeteria sv. Anežky.

tická studie o podzemním Římu, jež přes značné nedostatky zůstane vždy nevyčerpatelným pramenem pro všechny, kdož budou chtít zkoumati starožitnosti křesťanské. Některé fresky a nápisy, jež později zašly, známy jsou věru jen z tohoto díla. Bosius první poznal a pochopil důležitost pomníkův hřbitovních pro křesťanskou apologetiku a zanášel se myšlenkou, aby jich ve prospěch historie dogmat zužitkoval. Již před ním žili sice archaeologové, kteří obírali se velikou minulostí církve křesťanské, ale ti všímali si výlučně epitafův. První sbírky takových náhrobních nápisů spadají již do dob Boëtiových a Cassiodorových, a pořádali je učitelé pro své žáky, aby se na nich učili čísti litery písma kvadrátového; později opisovali si je poutníci na památku toho, co viděli, nebo pro přátele, kteří za jejich příkladem do Říma putovali. Tyto spisy šířily se již v VI. stol. po Itálii a severní Africe a staly se za dob Karla Vel. základem obšírných anthologií epigrafických, skládaných milovníky literatury epigrafické ze školy Alkuinovy. Ještě později, ve stol. XII., poskytovaly pak látky k tak zvaným itinerariím čili průvodcům po Římě nebo jiných místech posvátných. Když pak ve stol. XIII. tma a barbarství rozestřely se nad troskami Stolice světa a trvaly následkem dlouhé nepřítomnosti papežů i ve stol. XIV., ztratila se vědomost o těchto památkách křesťanských úplně. Nápisům římským, ať pohanským nebo křesťanským, nikdo nerozuměl, ani jich oceniti nedovedl; spanilé desky Damasovy rozbity na kusy a vykládána jimi podlaha kostelů, nebo též zároveň s rozbitými sochami na vápno nemilosrdně vypalovány. Prvních zásluh o epigrafická a topografická studia Říma získal si v polovici stol. XIV. slavný tribun Cola

di Rienzo.¹⁾ Jeho stopami brali se velicí humanisté věku XV., zvláště Ciriaco z Ankony, Poggio, Bracciolini, Flavio Biondo a několik jiných, kteří s velikým zápalem oddali se sbírání a přepisování epigrafických památek. Vylučovali však ze svých sbírek úmyslně nápisy křesťanské, jakoby barbarským slohem sdělané. Mysl jejich, nadšená jenom světem pohanským, jenž imponoval jim svojí literaturou a uměním, nemohla vedle vytríbené řeči klassického Říma snést tvrdý jazyk starých křesťanův.

Pomponius Letus přijal ovšem do kolekce klassických kamenů, již měl ve svém domě pod Quirinalem, jeden nápis křesťanský, ale to jenom proto, že byl psán veršem a slohem následoval forem pohanských. I jest opravdu s podivem, že právě z lůna humanistů, kteří pomníky křesťanskými tak se uráželi, vyšel ku konci věku XV. muž, který prohlásil, že není slušno, aby kameny křesťanskými bylo pohrdáno. Byl to Petr Sabinus, professor literatury latinské při akademii římské, který vydal r. 1494 kolem 240 nápisů křesťanských, rozházených po chrámech a palácích římských, a navázal takto znovu tradici dávných kolekcí, přerванou od století IX. Vedle něho čestné zmínky hoden jest Maffeo Vegio, jenž, stav se z velebitele Vergiliova synem sv. Augustina, popsal jako kanovník u sv. Petra důkladně starou basiliku sv. Petruskou. Jeho dílo *De rebus antiquis memorabilibus Basilicae S. Petri Romae* jest vzornou monografií o jednom z nejctihodnějších pomníkův umění starokřesťanského. Než všechny tyto sbírky křesťanské epigrafiky neobsahovaly do r. 1578 mnoho přes 1000 kamenů, pocházejících z různých končin Italie a Řecka,

¹⁾ Srv. v něm rozpravu Dra Pawlického v »Przeglądu Polském« z r. 1889, v seš. srpnovém.

kdežto dnes máme takových nápisů nalezených v Římě samém kolem 13.000, a všech může býti dle výpočtu de Rossiho přes 100.000.

Po Bosiovi opět skorem po dvě století neobíral se nikdo systematicky archaeologií křesťanskou a nikdo neocenil úplně významu těch svědků malovaných, nebo dlabaných, kteří zdvihali se z hrobův, aby ze lži usvědčili reformatory, hlásající, že pravá církev a pravá víra Kristova zmizely s povrchu zemského v době vítězství Konstantina Velikého. Gruter, Fabretti, Boldetti, Buonarotti, Lupi, Marangoni, Bottari, Maffei, Selvaggio, Pelliccia shromažďovali sbírky nápisův a studovali katakomby a v nich ukryté starožitnosti křesťanské, ale výlučně jen po bibliothekách nebo po museích, na základě prací starších: do hřbitovů samých nechtělo se však sestoupiti žádnému. Mnohá freska zničili zatím ti, kdož pátrali po reliquiích ve hrobech mučovníků, mnoho mincí, drahokamův a jiných klenotů prodali pak potají dělníci, kteří zaměstnáni byli čištěním zasypaných kaplí a galerií. Velikou škodu způsobil katakombám koncem předešlého a počátkem našeho století (1779—1814) D'Agincourt, jenž často freska ode stěn odstraňoval, aby v nich našel materiál ke svým dějinám úpadku krásných umění: značná část maleb rozsypala se při neopatrném odebírání v prach a ztratila se pro vždy. Jiní učenci druhé polovice XVIII. století, jako Gener, Bianchini, Dominikán Mamachi, Zaccaria a Danzetta, snažili se zase starých památek těch, zvláště nápisův, užiti k účelům apologetickým; práce jejich nemají však větší ceny, protože autoři jejich, neznajíce chronologie památníkův těch, kladli vedle památek z epochy pronásledování nápisy ze století VIII. nebo ještě pozdější. Z rukopisu Danzettova, jenž nalézá se v knihovně Vatikánské (Codex

Vatic. 8324), zvěděli jsme, že chtěl Danzetta z nápisů, v publikacích jeho předchůdců rozházených, sestavit svědectví pro církevní hierarchii, svátosti, úctu a vzývání svatých. Již v našem století zanášel se Marini myšlenkou, aby všechny křesťanské nápisy sebrány byly v jedno; část jeho sbírky vydal r. 1831 učený kardinál Angelo Mai v V. svazku své *Scriptorum Nova Collectio*.

První po Bosiovi počal katakomby methodicky studovati teprve P. Marchi T. J. Výsledky svých badání uložil ve spise: »*Monumenti delle arti cristiane primitive nella Metropoli del Cristianesimo. Roma 1844.*« Největší zásluhou jeho pak jest, že si vychoval nástupce, v jehož duši uměl přelíti svůj žár a nesmírnou svoji lásku, jakou ke katakombám byl proniknut. Učněm tím byl komandér Jan Křtitel de Rossi, jenž s nesmírně bystrým rozumem spojoval ohromnou výtrvalost a se srdcem šlechetným a vroucím pojil chladný a úplně střízlivý kritický soud. Na medaili, jež r. 1882 na jeho počest byla ražena, stkví se úplně zasloužený titul: »*rei antiquariae christianae constitutor ac princeps*«. Znaje jako nikdo jiný z jeho vrstevníků starou literaturu církevní a nejstarší popisy katakomb a města Říma, našel původní název každého hřbitova, a bádaje pomníky vždy ve spojení topografickém s místem, kde byly nalezeny, stanovil neomylná kriteria pro ocenění a roztržidění jak výtvorův umění, tak epigrafie. Opíraje pak badání svá o pevné základy chronologické, byl s to, aby z materiálu jím samým i jeho předchůdci nashromážděného zbudoval vědu, jež známa dnes všude pode jménem archaeologie křesťanské. Nejhlavnější dílo jeho: »*La Roma Sotterranea Cristiana, descritta ed illustrata dal Cav. G. B. de Rossi,*

publicata per ordine della Santità di N. N. Papa Pio Nono» vydáno bylo v Římě ve třech svazcích v letech 1864, 1867 a 1877 s četnými vyobrazeními. Tyto tři svazky, ovoce to 35leté práce, pojednávají výhradně o katakombě sv. Kallista; svazky následující měly býti věnovány jiným coemeteriím. Druhým neméně cenným dílem jeho jsou: »Inscriptiones christianae urbis Romae septimo saeculo antiquiores. T. I. Romae 1857—61; T. II. P. I. 1889.« Ve svazku prvním uveřejnil 1364 nápisy datované; v první části svazku druhého vydal pak z rukopisů staré sbírky křesťanských nálezů, jež před tím po různých bibliothekách práchnivěly.

Poněvadž však nálezy v katakombách římských a v jiných pohřebištích starokřesťanského světa stále se množily a veliké svazky »Říma podzemního« mohly — jak snadno jest pochopitelno — vycházeti jenom v delších lhůtách, proto Rossi, vyhovuje přáním přátel svých, bažících po nových a rychlých informacích o nálezech archaeologických, založil *Bullettino di archaeologia cristiana*, jež od počátku až do konce sám redigoval, nepřipustiv do něho článkův ani svých nejdůvěrnějších přátel. Celá publikace ta má pět serií, z nichž první od r. 1863—1869 vycházela v měsíčních sešitech v 4° a patří dnes k bibliografickým vzácnostem; druhá vycházela od r. 1870—1875, třetí od r. 1876—1881, čtvrtá od r. 1882—1889, pátá od roku 1890—1894 ve čtvrtletních fascikulech se 12 obrazovými přílohami v každém ročníku. Čtvrtý sešit z roku 1894 vydal již přítel nebožtíkův professor Gatti a uveřejnil v něm dva články, diktované de Rossim nedlouho před smrtí, a třetí psaný ještě r. 1848, jenž obsahuje kritický pohled na všechny starší práce epigrafiků křesťanských spolu se smělým programem, co

po nich k opravení a k vykonání v době příští zůstává. Jest tedy ve svazku tom alfa i omega — první a poslední práce Rossiho. Celkem pak tvoří třicet těch ročníků *Bullettina* opravdovou encyklopedii křesťanské archaeologie a inventář celého hřbitovního materiálu, sebraného ve druhé polovici našeho století, v němž každý předmět opatřen je vždy aspoň kratičkým komentářem, týkajícím se místa a doby nálezů spolu s udáním jeho ceny historické nebo dogmatické. Všech rozprav jest tam 303, a jednají o nejzávažnějších otázkách z oboru církevních dějin, umění, kanonického práva a dogmatiky. Mezi nimi obšírně zpracovány jsou nálezy z katakomb sv. Domitilly, Pretekstata, Hippolyta, Cyriaky, Petra a Marcellina a především nálezy z coemeteria sv. Priscilly, tak že články ty budou základem příštích svazků »Říma podzemního«.

Vedle těchto největších prací mistrových postaviti dlužno též jeho »Mosaiky kostelů římských, starší věku XV.« (*Musaici delle chiese di Roma anteriori al secolo XV.*; Roma, Spithöver, 1872—1894). Libanius vypravuje, že ve IV. století zpustly náhle v Antiochii školy rhetorův a filosofů, protože mládež vrhla se na krásná umění, jsouc povzbuzena příkladem a uznalostí císaře Konstantina a jeho nástupců, kteří chtějíce povznésti klesající malířství, obdařili malíře různými exempcemi a privilegii. Přese všechnu péči vyvinula však se stkvěle jenom mosaika a vytvořila dle vzorů klassických několik komposicí, jež připomínají nejlepší díla renaissance. A mosaiky ty, zdobící basiliky římské a zaujímavíci periodu od IV. až do XV. století, vydal první de Rossi v překrásných reprodukcích chromolithografických s textem vlaským a francouzským. Žel jen, že dílo to pro nesmírnou cenu nalézati se může jen v rukou nemnohých.

Posledním větším dílem Rossiho, ukončeným sotva několik dní před jeho smrtí, jest *Martyrologium Jeronymovo* (*»Martyrologium Hieronymianum ad fidem codicum, adiectis prolegomenis, ediderunt Joh. Bapt. de Rossi et Lud. Duchesne; Bruxellis 1894«*), vydané spolu s P. Duchesnem, nynějším ředitelem francouzské školy v Římě. Dílo to tvoří introdukci ke druhému listopadovému svazku *»Acta Sanctorum«*, vydávaných Bollandisty. V díle prvním podává Rossi kritiku kodexů *Martyrologia Jeronymova*, jež je základem nynějšího *martyrologia římského*, ve druhém jedná Duchesne o jeho recenzi galské, třetí vyličuje jeho počátky, prameny a prvotní součásti, načež následuje vydání textů různých recensí. Nechceme tvrditi, že Rossi dodělal se tu všude výsledků neklamných a že všechny konkluse jeho budou se moci udržeti před kritikou budoucnosti; avšak jistojistě učinil značný krok na cestě k odhalení neporušeného textu akt mučnických a k rekonstrukci *martyrologia* pro dějiny a hagiografii tak důležitého, jež neprávem nese jméno sv. Jeronyma.

Klassickou rozpravu o symbolu ryby (*De christianis monumentis ἰχθύων exhibentibus. Spicil. Solesm. Parisiis 1855, T. III. p. 544—562*) na starých pomnících křesťanských, na niž zesnulý mistr často se zalíbením se odvolával, umístil ve *Specilegium Solesmense* vydávaném učeným Benediktinem a potomním kardinálem Pitrou. Dále založil vzorná registra manuskriptů latinských, jež budou tvořiti část publikace katalogů kodexů biblioteky Vatikánské, papežem Lvem XIII. nařízené. Skutkem i radou přičinil se též o kompletní vydání děl a korespondence slavného Borghese, nač náklad vedl Napoleon III. Pomijíme práci jeho z oboru klassické epigrafiky latinské a řecké, četných rozprav

o topografii Věčného města, o klassickém a církevním umění, uveřejněných v různých periodických časopisech; dostačít, řekneme-li, že v jubilejním albu Rossiho z r. 1892, vydaném péčí Stevensonova, jednoho z nejznamenitějších jeho žáků, zaujímá pouhý výčet větších i menších jeho prací 40 stran v 4°. Vskutku monumentum aere perennius!

Nové nálezy prohloubí a rozšíří zajisté naše dnešní vědomosti z křesťanské archaeologie; nejeden náhled Rossiho bude jimi lépe doložen, možno však i poražen; obrazy jeho »Podzemního Říma« vyjdou časem při zdokonalených prostředcích reprodukčních věrněji a lépe; než přes to datovati se bude od Rossiho nová epocha v dějinách katakomb, vždy tvořiti budou díla jeho základ vědy archaeologické, a on na vždy podrží jméno velikého geografa katakomb a knížete archaeologů křesťanských. Není věru snadno říci, čemu více podivovati se dlužno v jeho pracích, zdaž precisnosti analyse, nebo mohutnosti synthese, nebo snad nesmírné správnosti a poctivosti vědecké, která při všem ho charakterisovala. Dle slov kardinála Pie vyvedl týž v monumentech epigrafických a kosmografických zpod země nové zřídlo bohoslovného badání (*locus theologicus*), ač vždy se vystříhal všeliké polemiky, obrav si za heslo slova: *Archaeologum facio, non theologum!*

Trefně charakterisoval krásnou duši tu již před 30 lety Ludvík Veuillot. »De Rossi — napsal týž ve svém díle *Parfum de Rome* — jest z nejopravdovějších, největších a nejmilejších učenců, jací kdy žili. Přišel řízením Božím v pravý čas, aby ze země vydobyl a otevřel velikou knihu historie prvotního křesťanství, jež byla ztracena. Přibližuji se k němu vždy s velikým respektem jako k jednomu z oněch mužů

řídkých, kteří chtějí býti tím, čím Bůh je míti chtěl, a kteří dle úmyslů Božích pěstili ony dary, jakých jim Prozřetelnost udělila . . . On odhalil kořeny a základy katolicismu a ukázal, že vyrůstají a spočívají přímo na evangeliu. Rossimu patří chvála, že jest v jistém smyslu nejstarším a spolu největším apologetou.«

Ale nejen vědě a umění dlužno podivovati se u Rossiho! »L' homme — napsal o něm veliký jeho přítel, akademik Duchesne — l' homme était assurément plus grand encore que le savant; C' était un saint« — »byl ještě větším člověkem než učencem; byl to světec«. Le Blant označil ho jako člověka »dobrodušného a prostého«, jako pravou »columba sine felle«, jak říkávali staří křesťané; Lev XIII. dal mu veřejné vysvědčení »syna moudrého, jenž potěšil srdce otcovo« — exemplum praebens filii sapientis, qui, ut sacris docemur litteris, laetificat patrem. Do jeho domu pod Kapitolem konány též pouti jako ke světcí, ctěn byl jako otec církevní, a jeho fotografie nebo jiné památky po něm chovány jako reliquie. Patřilť on — jak dobře pravil jeden z jeho biografů — k Mirabilia urbis Romae, nalézaje se na programu každého poutníka do města Petrova. A jako celá jeho kariéra vědecká byla bez poskvrny, tak čistý a nepokálený byl i jeho patriotismus. Když r. 1870 nastala volba mezi starým pánem Říma a domem savojským, Rossi neváhal ani okamžik a stanul na straně krále trůnu zbaveného. Jako po dobytí města Romulova Brennem a Totilou našlo se v Římě ještě několik senatorů nezlomných ve svém majestátě, tak i po průlomů zářijovém v Porta Pia nalézal se za hradbami města ještě jistý počet duší římských; smrt a různé pokusy zmenšily časem jejich počet, náš mistr však vytrval ve svém přesvěd-

čení až do konce. Nezvrátil mu hlavy ani pochod královský, rozléhající se po ulicích římských, ani hymnus Garibaldiho ke cti obrozené Italie; jako dříve, tak i v dobách světské pohromy papežství putoval do Vatikánu, aby tam na kofessi sv. Petra posilnil duši svou vskutku národním hymnem římským: O felix Roma! Říman rodem, sympathiemi, věrou v církev katolickou a oddaností k papežství a především prací a spisy svými, cele Římu zasvěcenými, — s chloubou nosí titul ten a se šlechetnou hrdostí s pominutím všech jiných hodností podpisoval své veliké svazky: Johannes Baptista de Rossi Romanus. V signatuře té sebral a shrnul ideály a touhy celého svého života.

Vedle Rossiho, který zemřel dne 20. září r. 1894 v Castel-Gandolfu při jezeře Albánském,¹⁾ získal si na poli archaeologie církevní největších zásluh učený člen Akademie francouzské Edmund Le Blant, jehož znamenité práce o nejstarších nápisech a sarkofazích Francie zjednaly mu titulu »diktatora staré Gallie křesťanské«. Po velikolepém díle: »Inscriptions chrétiennes de la Gaule antérieure au VIII. siècle T. I. Paris 1856; T. II. Paris 1865«, vydal: »Études sur les sarcophages chrétiens antiques de la ville d' Arles; Paris 1878«, jež byly přípravou ke druhému obšírnému spisu: »Les sarcophages chrétiens de la Gaule; Paris 1886.« Nemohouce zde uváděti jeho přčetných článků v odborných časopisech a v ročnících Akademie Křesťanské, upozorňujeme jen ještě na dílo ne velikého objemu, ale s dů-

¹⁾ Viz jeho životopisný nástin v »Časop. katol. duchov.« z r. 1894, č. 1. str. 23. nn.: »Jan Křtitel de Rossi; napsal Dr. Jos. Tumpach«.

kladnou učeností a s velikou láskou psané: »Les Actes des Martyrs. Supplément aux Acta sincera de Dom Ruinart. Paris 1882.« Ukázal v něm, že i v pozdějších, i porušených aktech jest mnoho starých výrazů právnických, mnoho nepochybných faktů, jichž možno užiti k důkladnějšímu porozumění prvních věků křesťanských.

Hned po něm patří v řadě archaeologů křesťanských první místo Msgru Josefu Wilpertovi. De Rossi chválil bystrost jeho úsudku a oka v každém ročníku *Bullettina* posledních let. Heslem Wilpertovým jest: pracovati tak, aby nikdo po něm nemusil činiti oprav. Podjímá-li se nějaké práce, činí to proto, aby v ní došel k definitivním a rozhodným výsledkům vědeckým. Illustrace, jež zdobí jeho díla, jsou nejlepší ze všech, s jakými vůbec bylo se nám setkati v publikacích z oboru archaeologie církevní. Z větších jeho prací jmenujeme: »Principienfragen der christlichen Archäologie. Mit 2 Tafeln in Lichtdruck. 8°. Freib. i. B. 1889.« — »Ein Cyklus christologischer Gemälde aus der Katakombe der hll. Petrus u. Marcellinus. Mit 9 Tafeln in Lichtdruck. Folio. 1890.« — »Die Katakombengemälde und ihre alten Copien. Mit 28 Tafeln in Lichtdruck. Folio. 1891.« — »Die gottgeweihten Jungfrauen in den ersten Jahrhunderten der Kirche. Mit 5 Doppeltafeln u. 3 Abbild. im Text. Folio. 1892.« — »Fractio panis. Die älteste Darstellung des eucharistischen Opfers in der »Cappella Graeca«. Mit 17 Tafeln und 20 Abbild. im Text. Folio. Freib. i. B. 1895.

Také Fr. Xav. Kraus patří k nejznamenitějším pracovníkům na roli archaeologie církevní. Z prací jeho jmenujeme především: *Christliche Inschriften der Rheinlande*.

Prátele i nepřátele uznávali již ode dávna, že nynější křesťanská archaeologie, založená muži těmito na nejsvědomitější kritice, stala se bohatým pramenem dějin počátků církve, o nichž čerpali jsme až posud vědomosti jediné ze Skutkův a listův apoštolských a z těch zbytků starokřesťanské literatury, jež dochovaly se nám ve spisech několika apologetů, v nečetných autentických textech akt mučenických, v církevní historii Eusebiově a v několika fragmentech starých kalendářův.

Ne menší jest pak důležitost památek těch pro dogmatiku, a to zvláště v našich dobách, kdy stále více kritiků, proti všelikému zjevenému náboženství příkře se stavících, vystupuje na rozlehlé nivě prvotního křesťanství jako na areně. Jedni z nich, úctou lhouce, volají před tribunal svůj samého Krista a trhají s něho korunu božství, hlásají, že plní tím jenom akt nejčistšího kultu pravdy oproti tomu, který řekl: »Já jsem pravda«; jiní, ozbrojeni kladivem a dlátem — jak pěkně dí jeden ze současných spisovatelů — krouží kolem budovy církve, zkoumajíce bedlivě všechny její stěny, tážíce se každého kamene po jeho původu a zůstávají všude na cementu i granitu sledy svých zhoubných pokusův. Jest zřejmo že oproti zhoubcům těm, dle jichž mínění církev dnešní a její Credo ničím nepodobají se církvi a víře prvních století, není dovoleno katolíkům, aby zneuznávali památek, jež z veliké části pocházejí z nejkrásnější epochy dějin církevních, kdy — dle slov sv. Jeronyma v listě k Demetriadě — krev Pána našeho byla ještě vřelá a víra v prsou věřících vroucí.

Tím méně sluší pak se neobrátili pozornosti na památky ty dnes, kdy sám Lev XIII. v prvním roce svého papežování uznal jich důležitost v listě daném

Rossimu dne 23. října r. 1878. »Jestliže Stolica Apoštolská — praví tam sv. Otec — po všechny časy péčí zahrnovala a důstojnostmi zasypávala muže učené a o vědy zasloužilé, domáhá se zvláštní péče a lásky Naší ta haluz vědy, jež bohaté paprsky světla vrhá na kolébkou církve, kde samy kameny a pomníky jaksi hlas dostávají na obranu náboženství a potvrzují apoštolský počátek víry a vážnosti církve římské.«

Poněvadž však veliká díla Rossiho jenom malému počtu čtenářů přístupna jsou, jak pro jazyk, jímž jsou psána, tak pro vysokou cenu, učinili z nich Angličané Spencer Northcote a Brownlow praktické kompendium (»Roma sotterranea or some account of the Romana catacombs; London 1869; II. vyd. z r. 1878 n.«), jež, na jazyk francouzský přeloženo a zdokonaleno Pavlem Allardem (»Rome souterraine. Paris 1877«), může býti pokládáno za dokonalou třešť všech teorií a objevů de Rossiho, jak tento sám v předmluvě, schválně pro ono kompendium napsané, vyznává. Němcům podobnou službu prokázal zmíněný již historik F r a n t. X. K r a u s svou prací »Roma Sotterranea. Die römischen Katakomben. Freiburg i. B. 1873.« (II. vyd. 1879.) Kromě těchto kompendií mají Francouzi, Němci, Angličané ještě znamenité encyklopedie starožitností křesťanských,¹⁾ a mimo to informují se o všech nejnovějších objevech, jež na roli staré církve se staly, z četných přehledův a rozprav,²⁾ uveřejňovaných v různých periodických časopisech.

¹⁾ Na př. P. Martignyho: »Dictionnaire des antiquités chrétiennes«. I. vyd. z r. 1865, II. vyd. z r. 1877 v Paříži; Krausova »Real-Encyklopädie der christlichen Alterthümer«. Freiburg i. B. 1882—1886 (2 svazky) a nejnovější encyklopedie anglická: Dictionary of christian antiquities.

²⁾ Zvláště zmínky zasluhuje »Römische Quartalschrift

Ani protestanté nepřihlížejí ku předmětu tomu nečinně, nýbrž vidouce, že katakomby vážně je ohrožují, snaží se především všemožným způsobem o to, aby proti dobadům katolickým postavili dobady své vlastní a dle možnosti seslabili konkluse, jež z důsledků objevů svých činí pro víru svoji učenci katolíci. Díla jejich poznáme průběhem této práce, kde pak uvedeme též monografie ostatních archaeologů katolických.

Kdežto tedy jinde tak veliký panuje již zápal pro starožitnosti křesťanské, nebylo u nás až doposud příručky, z níž bylo by lze dověděti se o zmíněném ruchu a poznati aspoň důležitější vymoženosti tohoto nového odvětví vědy. Bylo sice napsáno několik článků, více méně obšírných, o některých těchto objevech, jež v »Blahověstu«, v »Methodu«, v »Časopise katolického duchovenstva«, v »Katechetických listech« a snad ještě jinde uveřejněny byly, ale nějaké celkové práce z oboru toho posud nebylo. Šťastnější v příčině té jsou mezi Slovany Charvaté, kdež hlavně prof. Lukáš Jelić a prof. F. Bulić na poli tom s velikým pracují zdarem, a Poláci, kdež kromě prof. Kazimíra Morawského, prof. Štěpána Pawlického a P. Skrochowského hlavně Lvovský universitní professor Dr. Josef Bilczewski studiem tím se obírá, který napsav o věci té celou řadu důkladných článků, vydal i velice cennou knihu: *Archeologia chrześcijańska wobec historyi kościoła i dogmatu; Kraków r. 1890* ¹⁾, věnovav ji zvěčnělému kardinálovi Duna-

für christliche Alterthumskunde und für Kirchengeschichte. Unter Mitwirkung von Fachgenossen herausgegeben von Dr. A. de Waal, Rector des Collegiums von Campo Sancto. Rom; od r. 1887.

¹⁾ Týž vydal r. 1895 v Krakově brožuru: »Katakumba św.

jewskému, knížeti-biskupu Krakovskému. Materiál ke knize této, jež podobně jako všechny jiné práce toho druhu založena hlavně na badáních Rossiho a Le Blanta, sbíral autor po několik let ve Věčném městě, studuje tam pomníky hřbitovní jak v samém podzemí, tak i v museích, kamž valná část jich přenesena, a také ve Francii snažil se z vlastního názoru poznati pomníky staré Gallie, v různých sbírkách uložené. Při práci té nemalých prokázal mu služeb i sám mistr archaeologie křesťanské, zvěčnělý de Rossi, jakož i učený Msgre Wilpert. Tato práce prof. Dra. Bilczewského liší se však ode všech příruček archaeologických tím, že nezabývá se popisem katakomb, nýbrž že všímá si výlučně výtečných služeb, jež archaeologie prokazuje dějinám křesťanství a dogmatice.

Na knihu tu bylo již i u nás častěji upozorňováno a za překlad její do češtiny právem žádáno. Přání tomu tímto se tedy vyhovuje, a to hlavně z toho důvodu, poněvadž jsme přesvědčeni, že ani u nás nebude kniha ta pro církevní dějiny a věrouku, jichž hlavně se dotýká, jakož i pro jiné vědy bohoslovné, jako pro apologetiku, liturgiku, ba i samo církevní právo, bez užitku, tak jako nebyla pro vědy ty bez velikého prospěchu v Polsku, čehož důkazem jest zajisté již ta okolnost, že celý náklad knihy té během půldruhého roku úplně byl rozebrán. Než, jelikož od vydání knihy té na poli archaeologickém různé nové a velice důležité udály se objevy, dovolil sobě překladatel vznésti na autora prosbu, aby pro překlad český práci svoji doplnil. A autor prosbě té vyhověl s ochotou ne-

Pryscylli«, a letos (r. 1898) obšrné dílo »O Eucharistii« pod názvem: Eucharystya w świetle najdawniejszych pomników piśmiennych, ikonograficznych, epigraficznych«.

všední, posílaje překladateli dodatky a opravy vydání prvního, při čemž psal výslovně, že »české vydání jeho ›Archaeologie« má býti jaksi druhým vydáním polským«. Za tuto velikou ochotu a práci budiž tímto p. autorovi vzdán veřejně zvláštní, nejsrdečnější dík.

Celá kniha dělí se na dvě části. V první uvedeny jsou pomníky, jež objasňují poměr církve ku vládě ve třech prvních stoletích, šíření se starokřesťanských misii, organizaci církve a vnitřní spory obce římské, otázku otroctví, zvyky a mravy starých křesťanův a stanovisko patriciátu k novému náboženství. Zvláštní díl věnován jest životu uměleckému, kdež jedná se o počátcích umění křesťanského, o poměru jeho k současnému umění klassickému, o jeho hlavním charakteru, o pramenech, z nichž čerpalo své nadšení, a konečně o jeho nejdůležitějších výtvorech. Část druhá jest prvním obšírnějším pokusem zužitkování výzkumův archaeologie křesťanské k účelům apologetickým na poli dogmatickém. V prvním díle odpovídá se na otázku, pokud jest možno pomníkům coemeterií přiznati důležitost, vážnost a moc svědků věrohodných, načež podán důkaz, že jim beze vší pochyby přísluší místo mezi vědeckými prameny theologie dogmatické. V následujících dílech uváděny pak jednotlivé pomníky na svědectví toho, jakou byla víra starých křesťanů o nejsv. Trojici, stvoření světa, pádu a vykoupení člověka, svátostech, posledních věcech člověka, kultu svatých, primátu římské církve a jeho biskupa. Jelikož pak staré epitafy, řezby, malby, klenoty a jiné ozdoby jenom tehdy mají při vedení důkazu platnost, když stáří jejich jest známo, podána pravděpodobná chronologie jejich dle badání Rossiho nebo jiných znalcův.

Mimo to připojena k textu za příčinou lepšího znázornění i některá vyobrazení, čímž zajisté celé dílo na ceně získá.

Ve Lvově v srpnu r. 1896; v Praze v květnu r. 1898.

Dr. Jos. Bilczewski.

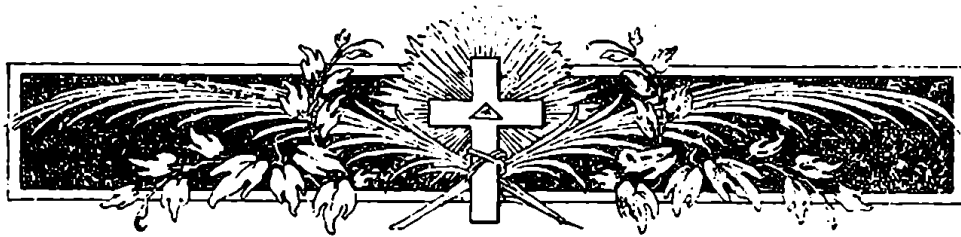
Dr. Jos. Tumpach.

Obr. 3. — Orfeus v katakombě sv. Domitilly.

KNIHA I.

Archaeologie ve službách dějin
církevních.

DÍL I.

Právní postavení křesťanů za dob pronásledování.

§ 1. Církev ve stínu Synagogy.

Po dobytí Vejí vedrali se vítězové do chrámu bohyně, jež byla města toho velitelkou.» Juno,« — zvolali — »chceš jíti do Říma«? A když nebeštanka přisvědčila pokynem hlavy na znamení, že ku prosbám jejich svoluje, přinesli ji vítězoslavně do svého města.¹⁾

Jako z Vejí Junonu, tak požádali Římané i bohy národů jiných, aby přišli do hlavního města jejich. Z Epidaura přišel r. 291, v době veliké epidemie v Římě, Eskulap, z Frygie r. 204. Cybele. Za požádanými přišli pak z Východu i bohové neprošení, a často i bohové proskribovaní, jako: Isis, Serapis, Oziris, Anubis, Harpokrates, Mitras, Adonis, Astarte. Jiné, větší i menší bohy přinesli kejklíři a tuláci, kteří z celého světa do Říma se scházeli, aby tam peníze vymámili, a Řím přijímal je všechny, budoval jim svatyně a oltáře, nežádaje od nich leč úctu, aspoň vnější, k starým bohům státním a poklonu před sochami Caesara a Romy.²⁾ I neměl též žádný národ

¹⁾ Titus Livius, *Histor.*; V. 22.

²⁾ Viz: Broglie, *L'église et l'empire romain au IV siècle*; Paris 1867, sv. I. str. 53.; Cfr.: Marquardt, *Handbuch der röm. Alterthümer*; Leipzig 1876, sv. III. str. 76.; Cte de Champagne, *Études sur l'empire romain*; Paris 1874, sv. I. str. 46. sq.

tak rozsáhlého Pantheonu jako národ římský, tak že možno na celou Itálii obrátiti slova, jež pronesl Petronius za doby císařské: »Náš kraj jest tak zalidněn bohy, že snáze lze setkati se v něm s bohem než s člověkem.«¹⁾

Mýlil by se však velice, kdo by se domníval, že byl Řím nábožným proto, že měl dle Varonova katalogu 30.000 úředně uznaných božstev a tolik svatyní, kolik soukromých domův. Mnoho starých bohů vyšlo zajisté během času z módy, novým pak a těm, kteří na seznamu bytostí nadzemských ještě se udrželi, vzdávala již jenom část pověrečného lidu úctu náboženskou s jistou pietou. Vyšší třídy však holdovaly skepticizmu; zničilať v nich víru filosofie, a zásadou životní stalo se jim heslo: tropiti si žerty ze všeho, a proto i z bohů, demoralisovati druhé a svolovati k demoralisaci sebe. Přicházeli-li ještě do chrámů, činili to jenom za tím účelem, aby tam odehráli oficiální komedii, nebo též, což častěji za císařství se dalo, aby tam pod záštitou božstva oddali se rafinované zpustlosti.²⁾

»Hlavní město mělo tisíce bohů, — píše Niehues, — ale žádného věřícího; stkvělé slavnosti náboženské, ale žádného nábožného; tolik klamů, kolik kněží, a tolik trpkého zklamání, kolik obracelo se k nim a umění jejich lidí s prosbou o pomoc.«³⁾

¹⁾ Satir. 17. — Srv. též: Plinius, Hist. natur., II. 7: »Fragilis et laboriosa mortalitas in partes ista digessit, infirmitatis suae memor, ut portionibus coleret quisque quo maxime indigeret«. Parafrazi slov těch podává Boissier (La religion romaine d'Auguste aux Antonins, Paris 1884, I. p. 345): »C'est un penchant et comme un besoin dans toutes les religions polythéistes d'augmenter sans cesse le nombre des dieux. Il semble, qu' un dieu unique puisse seul épuiser l'idée que nous nous faisons de la divinité; quand on en admet plusieurs, quelque nombreux qu' il soient, il ne forment qu' un ensemble incomplet, et l' on est toujours tenté d' en ajouter quelque autre.«

²⁾ Na stopu takového lupanaru ve svatyni Isidině přišel císař Tiberius, a ačkoli přísně pokáral kněze, přece zla neodstranil, jelikož básníci všem, kdož »zábav« hledali, doporučovali vedle divadel a portiků jakožto místo ke schůzkám nejvhodnější — svatyně. Viz: Friedlaender, Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von August bis zum Ausgang der Antonine; II. Aufl., Leipzig 1865; svaz. I. str. 348.

³⁾ Niehues, Geschichte des Verhältnisses zwischen Kaiser-

Vedle bohů nepravých měl však v Římě ctitele své i Bůh pravý, Jahveh. Židé usadili se v Římě, podobně jako ve všech větších obchodních místech světových, hlavně od dob Pompejových. Julius Caesar dal jim svobodu vyznání, ač věděl, že Bůh jejich netrpí po svém boku božstva jiného; zbavil je vojenské služby ¹⁾ a dovolil jim, aby mohli žít dle obyčejů po otcích zděděných. Augustus nařídil, aby rozdělování obilí odloženo bylo na jiný den, kdyby náhodou připadlo na sobotu, jenom aby svědomí jejich nebylo drážděno. Jeho dcera Julia věnovala chrámu Jerusalemskému drahocenné zlaté a stříbrné náčiní. Jejich synagogy a školy těšily se ochraně práva a byly i pod patronátem císařovým nebo jiných vynikajících osob. Takto uprivilegování tvořili tedy židé opravdu obec v obci. Měli arciť i své nepřátele. Pronásledoval je časem Tiberius i Klaudius; Horác pak Juvenál, Suetonius, Tacitus, Seneka tropili si z nich ve svých spisech posměch. Celkem však mělo vyznání jejich výsady náboženství státem dovoleného (*religio licita*), a městské synagogy jejich plnily se nejen Israelity, nýbrž i proselyty a proselytkami z aristokracie římské. ²⁾

Toť tedy nástin náboženského stavu v hlavním městě říše římské v době, kdy naplnila se předpověď prorokův a věštby Sybilly Kumejské — a kdy vyšlo z Judska dvanáct rybářův, aby podmanili svět. Do Říma přišel sám náčelník čtyř té, aby uvázal se

thum und Papsthum im Mittelalter; II. Aufl., Münster 1877; sv. I. str. 31.

¹⁾ J o s. F l a v i u s, *Antiquitates*, XIX. 5. 3. Viz též XIV. 17.

²⁾ Zvláště římské ženy ujímaly se ochotně kultu Jahvova, jak svědčí o tom nápisy náhrobní nalezené v židovských katakombách, kdež vedle dcer Israelských odpočívají též patricijky z rodiny Flaviů, Fulviů, Valeriů, Juliů, Klaudiů, Aureliův. Na jednom náhrobku čteme ku př., že P a u l a V e t u r i a, přijavši náboženství židovské, dostala jméno Sára. Viz.: de Rossi, *Bullettino di archaeologia cristiana*; Roma 1865 str. 92. n.; r. 1867 str. 3. n.: G a r r u c c i, *Cimitero degli antichi Ebrei scoperto in Vigna Randanini*; Roma 1862. Cfr. M a r q u a r d t, l. c., sv. III. p. 81.; F r i e d l a e n d e r, l. c., str. 348. n.; A l l a r d, *Histoire des persécutions pendant les deux premiers siècles d'après les documents archéologiques*, Paris 1885, sv. I. str. 8. n.; S c h ü r e r, *Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi*; 1889, I.

ve věčné držení jeho pro sebe a tu dynastii, kterou na březích jezera Tiberiadského založil Syn Boží, řka k Petrovi: »Pasiž beránky mé, pasиж ovce mé« (Lukáš XXI. 15--17.).

I jest otázka, jaké as stanovisko zaujme stát k němu a jeho Bohu, jenž přináší boj všem bohům dosavadním?

* * *

Dle zákona římského ¹⁾ byl sv. Petr povinen, žádati vládu za dovolení ku hlásání kultu Ježíše Nazaretského. Učinil-liž tak? Nám zdá se, že kníže apoštolský ignoroval ve příčině té státní zákon právě tak, jako jej ignorovala i jiná sdružení náboženská, jež ze všech podmaněných provincií do Říma se ubírala. Praefektura městská dověděla se o existování křesťanů, nebo aspoň blíže si jich povšímnula teprve tehdy, když povstaly mezi nimi a synagogou spory, a tu také poprvé zanesla vyznavače Kristovy do seznamu společností náboženských. Nedala však jim rubriky zvláštní, nýbrž zahrnula je jako novou sektu židovskou pod rubriku: »dovolené náboženství židovské (licita religio judaeorum)«. Toto identifikování křesťanství se židovstvím bylo křesťanům s velikým prospěchem, jelikož zabezpečovalo jim pro celý první věk výsady náboženství uznaného. Židé se jich arci zříkali a — jak ihned uvidíme — udávali je u tribunalů vládních jako nepřátele mosaismu; ale vláda stížnosti ty buď prostě zavrhovala, nebo též, přijala-li stížnost, osvobozovala křesťany po učiněném vyšetřování jakožto lidi, kteří nespádali pod žádný paragraf zákonníka trestního.

¹⁾ Starý zákon 12 desk stanovil: »Separatim nemo habessit deos; neve novos, sive advenas, nisi publice adscitos, privatim colunto«. Cfr: C i c e r o, De leg., II. 8. Zákon ten byl v posledních dobách republiky a na počátku císařství zostřen zákazy novými, jimiž zamezován do hlavního města přístup bohům cizím; avšak zákazů těch nikdo nedbal, jelikož vláda, v theorii ve příčině té tak přísná, v praxi jen potud všímala si sdružení náboženských, aby nezpůsobila veřejných vzpour. Cfr. M a r q u a r d t, l. c., sv. III. p. 76.

Důvody pro tvrzení naše, že vláda křesťany se židy vskutku stotožňovala, nalézáme ve Skutcích Apoštolských a v dějinách římských. Počněmež pramenem prvním.

Skutky Apoštolské líčí nám několik processů sv. Pavla. V Korintě na př. stojí apoštol národů před soudnou stolicí prokonsula achajského Galliona. Žalobci jsou židé. Žalují, »že (sv. Pavel) navádí lidi, aby proti zákonu ctili Boha«. Soudce záležitost ta zřejmě nudí, neboť neobíraje se jí podrobněji praví: »Ó muži židé! kdyby něco bylo nepravého, nebo nějaký zločin, slušně bych vás vyslyšel; že však jsou to hádky o slovu a o jménech a o zákonu vašem, vy sami vizte: já nechci toho soudcem býti« (kap. XVIII., v. 13—15.).

Druhý process trvá přes tři léta, projde třemi instancemi a končí též pro sv. Pavla šťastně. Bylo to r. 58. Sv. Pavel sotva se vrátil ze své apoštolské missie, když ho židé v Jerusalemě zajali, a byli by ho zabili beze soudu, kdyby tribun římský, Klaudius Lysiáš, z rukou jim ho byl nevyrval. Ten vyslyšal ho první a shledal — podobně jako Gallio — že jest obžalován »o otázky svého zákona, a že nemá žádného zločinu, hodného smrti nebo vězení« (Skut. Ap., XXIII. 29.). Na základě výsledku vyšetřování toho mohl arci vězně ihned propustiti, leč neučinil tak z obavy, aby židé sv. Pavla nezabili. Proto poslal ho do Caesaree k prokuratoru Felixovi. Po pěti dnech stanuli pak před Felixem i žalobci Pavlovi: »kníže kněžské Ananiáš s některými staršími a s nějakým Tertullem, řečníkem« (ibid., XXIV. 1.). Žaloba jejich zní: »Pavel jest člověk jedovatý a vzbuzující různice mezi všemi židy po všem světě, a původce zbouření sekty Nazaretských, kterýž i chrámu poskvřniti usiloval« (ibid., XXIV. 5.). Na výtky ty odpověděl však Pavel tak stkvěle, že soudce žalobníky odmítl a byl hotov Pavla každou chvíli propustiti, kdyby tento, cítě se za rozsudek ku vděčnosti zavázán, byl spravedlivému soudci dal peníze. Ale poněvadž apoštol jeho úmyslů chápati nechtěl, sténal ve vězení dále až do r. 60, kdy znovu před soud Porcia Festa, nástupce Felixova, byv předveden, odvolal se k císaři.

Poznali jsme tedy, jak soudili o křesťanství soudcové provinciální; vizmež nyní, jak naloží s jeho repraesentantem hlavní město?

V průvodu stráže do Říma přiveden, mešká tam Pavel v domě, jež si najal. Střeží ho ovšem žoldněř, ale stráž ta jest tak mírná, že apoštol u sebe volně může přijímati lidi, toužící poznati nové učení, moha »hlásati o království Božím a učiti věcem, kteréž jsou o Pánu Ježíši Kristu, se vší doufanlivostí bez překážky« (ibid., XXVIII. 31.). Návštěvníků není nedostatek, a tím stal se dům Pavlův jedním z hlavních kostelů křesťanských v Římě.

Nejzávažnější jest tu okolnost, že propaganda křesťanství děje se zcela veřejně. Ví o ní nejen lid, nýbrž i městská praefektura, ba i okolí caesarovo. Dosvědčujíť to vlastní slova svatého vězně, psaná z Říma Filippenským (I., 12—14.): »Chciť pak, bratří, abyste věděli, že, co mne obklíčilo (t. j. vězení v Římě), k většímu prospěchu evangelia přišlo, tak že vězení mé pro Krista rozhlášeno jest po všem dvoru (t. j. římského císaře) i jinde všudy. A mnozí z bratří v Pánu doufajíce v okovech mých (t. j. nabývajíce ze mne také zmužilosti), hojnější smělost mají beze strachu mluviti slovo Boží«.

Než jakou cestou dostala se vědomost o novém tom učení až do zlatého domu a mezi služebnictvo Neronovo? Jednak skrze přátele a spoluvyznavače Pavlovy, jednak skrze jeho nepřátele, kteří různými potutelnostmi chtěli co nejrychleji zničiti svého nejnebezpečnějšího protivníka. Došli toho? Po dvouletém vězení stanul Pavel před soudem a vyhrál spor, ač — jak sám povídá — kromě Boha neměl přítele ni obránce.¹⁾

I zdá se nám, že tyto dva processy jasně charakterisují stanovisko vlády k novému náboženství. V prvním i druhém případě běře tato v ochranu jeho vyznavače, ač židé tak těžké a bezpečnost státu ohrožující zlo-

¹⁾ »Při první mé obraně nebyl žádný se mnou, ale všichni mne opustili: nebudiž jim to počítáno. Ale Pán byl se mnou a posilnil mne, . . . a vysvobozen jsem z úst lva.« (II. k Timot. IV., 16, 17.)

činy jim za vinu kladou, jako na př. že nechtějí míti králem caesara, nýbrž Krista (Skutky Apošt., XVII. 7.), — a činí to v přesvědčení, že spory mezi židy a křesťany jsou pouze domácimi spory dvou palestinských sekt. »Římští úředové — píše Broglie, l. c. p. 154. — lhostejně a s odporem poslouchají žaloby ty, a časem-li proti svému přesvědčení křesťany ve vězení drží, činí to jedině proto, aby si ušetřili práce.«

Další svědectví k potvrzení mínění našeho nalézáme na známém místě Suetoniově, kde historik tento vypravuje, že císař Klaudius vypudil židy z hlavního města říše proto, že disputující a hádající se o Kristu rušili v něm pokoj. »Judaeos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit.«¹⁾ Zřejmo, že jest tu řeč o sporech a nepokojích mezi synagogou a obcí křesťanskou. Ale, dotekl se vyobcovací edikt Klaudiův jenom židův? Ze Skutkův Apoštolských a z listů sv. Pavla ku Korintským a k Římanům se dovídáme, že jím byli zasaženi i křesťané, a to proto, že byli vládou pokládáni za větev mosaismu. Ve Skutcích Apošt. (c. XVIII. v. 19.) se totiž dočítáme, že Pavel, přišed z Athen do Korinta, »nalezl tam jednoho žida, jménem Aquilu, rodem z Pontu, kterýž nedávno byl přišel z Vlach, a Priscillu, manželku jeho, protože byl rozkázal Klaudius, aby všickni židé z Říma odešli«; listy pak svrchu uvedené potvrzují křesťanské vyznání Priscillino i Aquilovo: »Pozdravují vás — píše Apoštol národů obci Korintské z Efesu — církve v Asii. Pozdravují vás v Pánu velice Aquila a Priscilla s domácí svou církví, u nichž i hospodu mám« (I. ku Korint., XVI. 19.); v listě k Římanům (XVI. 3.) posílá pak sám pozdrav Prisce a Aquilovi, »pomocníkům svým v Kristu Ježíši«.

Toto stotožňování obou náboženství se strany státu dá se snadno vysvětliti.²⁾ Obě vyznání měla zajisté

¹⁾ Suetonius, Vita Claudii, c. 25. Srv.: Tertul. ad nat. I. 3.: »Corrupte a vobis Chrestiani pronuntiamur«.

²⁾ »Au début, pour être bon chrétien, il faut observer la plupart des prescriptions de la loi mosaïque; à la fin du siècle, judaïser constitue presque une apostasie«; viz: Les ètres, La sainte Église au siècle des Apôtres; Paris 1896, p. 648.

společnou vlast, téhož uctívala Jahveh a s úctou pronášela jména Abrahamovo, Mojžíšovo a prorokův. Rozdílů, jež mezi oběma »sektama« byly,¹⁾ vlada si nevšímalá, nepokládajíc toho za svoji povinnost, aby bděla nad čistotou náboženských tradic svých národův. Mimo to značně as přispěla k tomu, že vlada názor ten o novém náboženství si vytvořila, i ta okolnost, jak židé k prvním křesťanským missionářům se chovali. Přijímalit je s otevřenou náručí, vodili je do svých synagog a žádali jich o hlásání slova Božího (Skutky Apošt., XIII. 5, 14, 43; XIV. 1. n.; XVI.). Arcit, přízeň ta netrvala dlouho a končila obyčejně vyvržením apoštolů ze synagogy; avšak rozsévačům evangelia byla proto prospěšna, že jim skýtala příležitost, aby vždy v synagoze aspoň několik učeníků získali, kolem nichž pak tvořila se nová křesťanská obec.

Konečně pak platilo křesťanství pohanům za sektu židovskou proto, že první jeho obce z veliké části utvářely se po vzoru synagogy a životem svým připomínaly velice tradicí starozákonních. Tak i křesťané, právě jako židé, scházeli se ke společným modlitbám; jedni i druzí světili sobotu,²⁾ zpívali žalmy a čítali úryvky ze společných knih svatých. O specificky křesťanských elementech prvotní církve, jimiž byla hlavně Eucharistie a mimořádné dary Ducha sv., pohané věděli buď málo nebo nic.³⁾

Co však křesťané takto ve stínu synagogy pokojně žili,⁴⁾ sběhla se v Římě událost, jež ihned ohrozila existenci jejich v celé říši. Vypukl tam totiž dne 17. července r. 64, tedy dvě léta po ukončení processu sv. Pavla, hrozný požár a během 6 dní a nocí zničil do základů tři městské okresy a ze 7 jiných zůstavil

¹⁾ Vládě byli křesťané *αἱρεῖται*, t. j. stranou, sektou jako Fari-seové a Saduceové, kteří měli též své zvláštní náboženské názory.

²⁾ Křesťané, kteří pocházeli ze židovstva, světili po nějakou dobu vedle neděle i sobotu. Viz: Funk, Lehrbuch der Kirchengeschichte; Rottenburg 1886, str. 53.

³⁾ Viz: Duchesne, Origines du culte chrétien; Paris 1889, p. 45. n.

⁴⁾ Tertull. ad Nation., I 11.: »Nos quoque ut Judaicae religionis propinquos, sub umbraculo insignissimae religionis licitae«.

jen ssutiny.¹⁾ Kdo byl jeho původcem? Veřejný hlas vinil ze skutku toho samého císaře, jenž vida toto hrozící nebezpečství, nemeškal, aby našel oběť jinou. A nehledal dlouho. Věděl, že obecenstvo již ode dávna nenávidí židův, a zvláště těch nejkrajnějších mezi nimi, známých pode jménem křesťanův. Na tyto poslední svalil tedy — jak se zdá, návodem své souložnice a přítelkyně židů, Poppaey, — podezření, že zapálili Řím. »Název křesťanů — píše Tacit (Annal. XV. 44.) — pochází od Krista, jehož Pontský Pilát za vlády Tiberiovy na smrt vydal. Zhoubná pověra ta, na nějakou dobu potlačena, znovu počala se zjevovati nejen v Judsku, jež bylo jeho kolébkou, nýbrž i v Římě, kam slévají se odevšad všeliké neřesti a nečistoty, a kde nalézají přívržence. Nejprve zajímáni ti, kdož vyznali, že jsou křesťany, a potom jich zradou veliké množství jiných, jimž dokázán ne tak zločin žhářství, jako nenávisť k pokolení lidskému.«

Aby pak vina křesťanů byla tím zřejmější, užíváno proti nim trestů nejvymyšlenějších. Jedni, oblečeni v kůži divokých zvířat, házeni na pospas psům; jiní poléváni smolou a osvětlovány jimi v noci jako pochodněmi zahrady vatikánské.²⁾

Po krvi toužící tlum uspokojen byl obětí nastrčenou a nemoha dostati zločince na trůně, uvěřil ve vinu křesťanů tím snáze, že někteří z nich, kteří po způsobu Thessalonických špatně porozuměli učení Apoštola národův o konci světa, roztrušovali již ode dávna po městě zvěsti o požáru, jenž měl za nedlouho zničití nevěstku, vládnoucí na sedmi pahorcích, a s ní celý svět (II. k Thessalon. I—III.).³⁾

Než vizme poněkud blíže, jaká že jest povaha pronásledování toho. Zaslouhuje snad názvu pronásledování náboženského a ztratili jím křesťané pro bu-

¹⁾ Victor Duruy praví ve své »Histoire des Romains, Paris 1879, sv. IV.«, že požár ten trval devět dní a zničil deset okresův.

²⁾ »Néron, — podotýká vhodně Veuillot (Le Parfum de Rome, Paris 1867, p. 107) — communique à la canaille le goût du sang chrétien; elle en aura soif trois cents ans.«

³⁾ Srv. též II. list sv. Petra, k. III.

doucnost právní existenci v říši? Nám zdá se, že náboženství ani politika vůbec žádné role tu nehrály. Pronásledování to jest v rukou Neronových jenom prostředkem vlastní obrany; pro křesťany pak jest násilným skutkem, jímž právo zákonité jejich existence v říši na jistý čas jest suspendováno, o budoucnosti jejich však se jím nerozhoduje. Kdyby nebylo požáru Říma, — neváháme tvrditi s Aubém — nebylo by ani Neronova pronásledování. ¹⁾ Tacitus uvádí na zmíněném místě křesťany jich jménem, zná též jejich zakladatele; ale nikde nezmiňuje se ani slovem o ediktu, jímž by je byl Nero vydal zhoubě pro jejich náboženství. Výraz: »superstitio malefica — zhoubná pověra« — jest spíše názvem, jímž označováni byli křesťané od počátku druhého století, nežli jejich kvalifikací ve druhé polovici století prvního; daloť by se těžce vysvětliti, proč křesťanství, jež před požárem Říma, — jak propuštění sv. Pavla (r. 63) toho jest důvodem — uznáno bylo za náboženství dovolené, mělo za několik měsíců (r. 64) platiti před týmž tribunálem za státní zločin. Hynuli tedy křesťané za Neronova proto, že připisovány jim zločiny žhářství, krve-smilství, účastenství na hodech thyestických a nenávisť k celému pokolení lidskému (*odium generis humani*).

Podobně i po smrti Neronově nevyšel během třiceti následujících let žádný proskripční edikt proti křesťanům; aspoň nemáme o něm nejmenší vědomosti. Žili tedy pokojně až do posledních let panování Domitianova, platíce, jako sekta židovská, spolu se židy daň pro chrám Joviše Kapitolského, ²⁾ Vespasianem přede-

¹⁾ Sans l'incendie, pas de persécution. Cfr. Aubé, Histoire des persécutions de l'Église jusqu'à la fin des Antonins; Paris 1875, II. vyd., sv. I. str. 74. nn.

²⁾ Druhdy platili židé jakožto daň z hlavy 2 drachmy ročně na svatyni Jerusálémskou. Vespasian a jeho nástupci obraceli poplatek ten na zbudování svatyně Jovišovy na Kapitolu, jež za Vitelia lehla popelem. Domitian rozšířil jej na všechny, »qui vel improfessi iudaicam viverent vitam«, jak praví Suetonius, t. j. na všechny, kdož, ač nebyli židy rodem a k nim se též nepřiznávali, přece některá jejich dogmata a obyčeje přijali. Byli to především

psanou. Křivd dopouštěla se na nich jenom lůza, jež nemohla ztrpěti lidu toho, který stále vyhýbal se jejím slavnostem a oltářům, jenž se smál, když jiní plakali, a rmoutil se, když všichni se veselili. ¹⁾ Památku takovýchto úsměšků, jimiž lid denně křestany stíhal, zachovaly nám ze země vydobyté staré zdi pompejské. Na stěně domu, jež má de Rossi za místo modlitby nebo za školu křestanů pompejských, nalezl totiž učený archaeolog neapolský Minervini r. 1864 následující uhlem nakreslené nápisy:

AVDI CHRISTIANOS SIIVOS ²⁾ OLORES

»T. j.: »Slyš křestany, kruté labutě«.«

MVLVS HIC MVSCILLAS DOCVIT

MENDAX VERACI VBIQVE SALVTEM

T. j.: »Zde mezek učil mouchy.«

»Lhář pravdomluvnému všade pozdrav posílá.«

Nápisy tyto jsou nejstarším ³⁾ dokumentem epigrafiky pohanské, jenž výslovně o křestanech se zmiňuje. Autor paskvilu toho nazývá je labutěmi, poněvadž dle rčení pohanského umírali jako labutě, pějíce hymny na počest Kristovu.

Kolem r. 94 vypuklo druhé krvavé pronásledování křestanův. Mezi oběťmi jeho nalézají se osoby z rodu senatorského, ba i osoby blízké trůnu, jako: Flavius Klemens, jeho choť Flavia Domitilla, a jiné ženy z rodu Domitianova. Klementovi a Domitille vytýkal císař zločin pohrdání bohy otcovskými (*impietas in deos*)

proselyté spravedlnosti a brány (*εὐβούμενοι* či *σεβούμενοι τὸν θεόν*), a pak též křestané. Se strany křestanů nebylo to zapřením víry; pokud soudce nedomáhal se přímo, aby Krista zapřeli, a spokojil se vyznáním, že mají téhož Boha a tytéž knihy sv. jako židé, mohli didrachmu klidně platiti.

¹⁾ Tacit., *Annal.* XIII. 32.

²⁾ *siivos* místo *saevos*.

³⁾ V každém případě jsou starší než r. 79 po Kr. Dle mínění Rossiho pocházejí z dob pronásledování Neronova Viz: *Bullettino di archeol. crist.* 1864, p. 69. Kraus, *Das Spottcrucifix vom Palatin; Freiburg i. B.* 1872, p. 11.

a přijetí obyčejů židovských (*aberratio in mores iudaeorum*.¹⁾)

Pro tyto zločiny hyne též konsul z r. 91, senator Acilius Glabrio, a množství křesťanů, kteří nechtěli se židy platiti daň na chrám Joviše Kapitolského.

Žaloby Domitianovy z dvojího důvodu jsou zajímavé. Výtka totiž pohrdání bohy otcovskými dodává pronásledování tomu znaku pronásledování náboženského; ukazuje, že vláda poznala již nebezpečný pro bohy Pantheonu charakter Boha křesťanského, a stanoví zároveň příkaz blízkého již stálého vynětí křesťanů zpod práva. Druhá však výtka, totiž přijímání obyčejů židovských od aristokracie římské, jest novým svědectvím, že křesťané ještě ku konci prvního století od vlády se židy byli stotožňováni.

Aby však pohled na tuto nejstarší dobu života církve byl úplný, zbývá, bychom ještě několika slovy zmínili se o vlastnickém právu křesťanů v době oné. Mohl býti křesťan jako jednotlivec právním vlastníkem statků pozemských, a mohla jím býti i obec křesťanská, a to jak v Římě, tak v provincii?

Není žádné pochyby, že nejen jednotlivci, nýbrž i celé křesťanské rodiny držely *de facto* v celé říši římské jmění jak movité tak nemovité. Jest dále jisto, že i církve *de facto* již v dobách apoštolských měla svůj majetek společný, církevní, kdekoliv existovala obec křesťanská. Nemámeť zajisté nejmenší příčiny, proč bychom se měli domnívati, že křesťané v Římě, v Korintě, v Efesu, v Antiochii nebo v Alexandrii méně byli ke svým chudším bratřím obětavi a milosrdni, nežli křesťané v Jerusalemě, kteří skládali jmění své na společné potřeby církve do rukou apoštolův.²⁾ Ale zdaž jednotlivci a obce křesťanské drželi majetek svůj legálně, a tak s vědomím a schválením vlády?

¹⁾ Dio Cassius, *Histor.* LXVII. 14.; srv. též: Sueton. *Domit. c.* XII.; Euseb., *Hist. Eccl.* III. 14.

²⁾ Skutky Apošt. IV. 34. n.: »Aniž pak byl mezi nimi kdo nuzný. Nebo kolikkoli bylo těch, kteříž měli pole, nebo domy, prodávajíc přinášeli peníze za ty věci, kteréž prodávali, a kladli je k nohám apoštolův.«

Odpovídáme kladně. Stát arci nepřirkl jim práva vlastnického zvláštním dekretem, vystaveným pro ně jako pro křesťany: neznalť křesťanů, nýbrž jenom židy, — což s důrazem opakujeme; — avšak uděliv jim jednou titulu sekty židovské uznal je tím, podobně jako synagogu, za osobu právní, držení majetku schopnou. Jinými slovy: otázka zákonitého vlastnictví vyplývala nutně z fakticky jim přiznané legální existence pode jménem úlomku mosaismu.

Než poskytoval tento titul žido-křesťanů věřícím jakési záruky pro budoucnost? Oni věru cítili jeho chabost a věděli, že vláda každou chvíli mohla učiniti právní rozdíl mezi vyznavači Kristovými a mezi židy, a vzíti jim spolu s legální existencí i právo vlastnické. Jak si tedy pomáhali? Některým z nich příslušelo zajisté právo vlastnické z důvodu římského občanství. Pod touto nejbezpečnější ochranou práva soukromého kryli pak jmění své nejen jednotlivci, nýbrž i jednotlivé křesťanské obce, bylo-li to možno, podobně jako dnes řády kryjí si je pode jménem osob privátních v těch krajích, kdež odňato jim právo existence. Na jméno osob soukromých odkazovali též umírající církvi jmění své movité i nemovité.

Co tedy mohli křesťané držeti? Totéž, co v držení míti mohli občané římsští a židé; tedy: soukromé domy, jež byly nejednou zároveň domy modlitby, jakož i pozemky, a na nich rozsáhlé hřbitovy. Stopy nejstarších kostelů nalézáme pomocí Písma sv. a tradice v domech Prisky a Aquily, ¹⁾ senatora Pudenta, ²⁾ a

¹⁾ »Pozdravte Prisky a Aquily, pomocníků mých v Kristu Ježíši, . . . i domácího jich shromáždění« — píše sv. Pavel v listě k Římanům XVI. 3–5. — Kde stál dům křesťanských manželů těchto, o nichž sv. Pavel praví ještě pěkně, »že za jeho život svých hrdel nasadili« (ibid., v. 4)? Dle podání jest právě dnešní kostel sv. Prisky na Aventině domem přátel sv. Pavla.

²⁾ Dům Pudentův nalézal se na témž místě, kde stojí dnes kostel sv. Pudenciany, nedaleko basiliky P. Marie Větší. Mezi rodinou Pudentovou a manžely svrchu jmenovanými, Aquilou a Priskou, panovaly bez pochyby svazky pokrevenské nebo příbuzenské, neboť v rodinném hřbitově Pudentově, t. j. v katakombě Priscillině, nalézáme vedle jiných nápisů též náhrobky

v obydlí sv. Klementa, papeže. ¹⁾ Ke hřbitovům pak, sáhajícím do dob apoštolských, počítá Rossi nejprve katakombu Lucininu při silnici Ostijské, kde byl pochován sv. Pavel. Rovněž stará jest katakomba svatě Priscilly při Via Salaria, jejíž náhrobní nápisy obsahují jména osob Flaviům soudobých; dále katakomba Ostrianská, kdež dle tradic pomníkových sv. Petr uděloval křest katechumenům; a konečně katakomba Domitillina na vinnicích Flaviovských při cestě Ardeatské. Několik jiných katakomb, nejsou-li staré jako katakomby jmenované, pochází pak aspoň z první polovice druhého století, což dokazuje klassický styl jejich fresek, dekorace in stucco, a konečně druh jejich náhrobních kamenů, jež připomínají doby Domitianovy nebo Trajanovy. ²⁾

Namanuje se však nyní důležitá otázka: byly majetkem privátním, nebo církevním? Názvy jejich svědčily by o prvém, ač s druhé strany není vyloučeno, že mohly, aspoň některé, přejíti již počátkem druhého století v majetnictví římské obce křesťanské. O osud této půdy hřbitovní mohla pak býti církev zajisté úplně klidna, a to i v dobách pronásledování, kdy všecken majetek křesťanský, o němž praefektura městská věděla, propadal konfiskaci. Jeť známo, že za stara hrob jak soukromý tak rodinný byl u všech národů v největší úctě a že pohřbívání tělesných pozůstatků bylo svatou povinností, pro jejíž zanedbání činí zabítý Patroklos příteli svému ve snách trpké výčitky: ³⁾

Postane nad temenem, slovo řekne a takto se ozve:
»Spíš, Achilée, a na mě jsi již naprosto zapomněl?
Tys nezanedbával mne živého, a mrtvoly nedbáš?

Aquilinův, Aquilův a Priscin. Cfr. Rossi, Bullet. z r. 1867, str. 43. n.

¹⁾ Pravděpodobně stojí dnešní basilika sv. Klementa na základech rodného domu velikého toho papeže. Srv.: Rossi, Bullet. z r. 1863, str. 25. n.

²⁾ Viz: Rossi, La Roma sotterranea cristiana; Roma 1864, sv. I. str. 184. n.

³⁾ Iliady zpěv XXIII., v. 68—76. (překlad Škodův).

Pohřbi mne rychle, abych skrze bránu se Hádovu dostal. Od sebe odpuzujít mě podál duše, přízraky mrtvých, k sobě nijak nechtíce mne pustiti přes řeky proudy, leč bloudím při širobranném Hádově paláci. Snažně prosím, ruku svou mi podej, neboť nikdy se opět z Háda nenavrátím, až jen počtíte mě ohněm. «

Jiný příklad: V Athenách bylo osobám k nejvyšším hodnostem povolaným napřed dokázati, že rodiče uctivě pohřbily, na kteréžto účtě k zemřelým založena právě Sofoklova Antígona. V Římě pak bdělo nad nedotknutelností hrobů zvláštní kněžské kollegium. Již pouhé uložení mrtvoly do vlastní země s úmyslem, aby jí tam bylo dáno definitivní odpočinutí (*perpetuae tradere sepulturae*), zabezpečovalo místu tomu ochrany právní a dodávalo mu charakteru náboženského, t. j. vylučovalo je z práva a z užívání lidského.¹⁾ Měloť se za to, že *Manes defunctorum* jako bohové podzemní (*dii inferi*) uvazují se ve věčné držení hrobu a v něm dále žijí jako dříve v domě. Kdo by hrob takový zprofanoval, zbořil nebo zaměnil, pochovav v něm proti vůli testatorově osobu cizí, uvaluje na sebe hněv bohů. Nápis nalezený v Ostii praví zajisté:

QVICVNQVE · VIOLAVERIT
SIVE · IMMVTAVERIT
DEOS · SENTIAT · IRATOS
SEMPER · SIBI

T. j.: »Kdo by hrob porušil nebo změnu v něm učinil, ať stihne ho věčný hněv bohů.«

Na urně ve ville Condini v Římě pak čteme:

NE · TANGITO
O · MORTALIS
REVERERE
MANES · DEOS

¹⁾ Marcianus in Digestis, l. 6. § 4. D. de divis. rerum et qualit. I. 8.: »Religiosum (autem) locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum.«

T. j.: »Nedotýkej se, smrtelníče, nýbrž vzdej úctu mánům božím!«

A nápis z Ankony hlásá:

LEGE ET RECEDE

T. j.: »Čti a odstup« — neboť místo to jest svaté!

Zákonitá a slavnostní formule, označující právně, že některé místo odevzdáno bylo v majetek stínům zemřelého, byla: D. M.

Zvláštní posvěcení (consecratio) hrobu od kněze činilo jej místem nejen náboženským, nýbrž svatým (locus sacer). Avšak posvěcení to nebylo nutno, závisejíc na vůli zemřelého nebo jeho rodiny od té doby, co Pontifices neměli práva, aby samovolně na hřbitovy přicházeti a je nepozváni světiti mohli.

Není pak obtížno, poznati z nápisů, který hrob byl pouze locus religiosus a který byl nad to místem svatým. Zřejmě to hlásají následující dva kameny:

DIS · MANIBVS
ATTIAE · T · F · QVINTILLAE
ATTIVS · PHLEGON · PATER
ATTIA · QVINTA · MATER
ATTIVS · T · F · PAL · QVINTIANVS
FRATER · AGRVM · SIVE · HORTVM
CVM · AEDIFICIO · MACERIA · CLVSVM
AC · POSTERIS · SVIS · ET · LIBERTIS
LIBERTABVSQVE · DOMVS · SVAE
CONSECRAYERVNT

T. j.: »Mánům Acie T. F. Quintilly, jakož i svým potomkům a propuštěncům hrobku tuto zbudovali a zahradu se stavením, zdí ohraničenou, jí určili — otec, matka, bratr.« — Corpus Inscr. Latin., VI. 12772.

Nápis tento na velikém oltáři vyrytý nalezen u Via Tiburtina v Římě. Nyní nalézá se v museu Pařížském.

Na jiné desce (C. I. L., VI. 16033) naznačena konsekrace monumentu ještě výrazněji:

HAEC · AEDIFICIA · PROPRIA
COMPARATA · FACTA
DICATAQ · SVNT · MONVMENTI
SIVE · SEPVLCRVM · EST · ET
OLLARVM · QVAE · IN · HIS · AEDIFICIIS
INSVNT · ET · CONSECRATAE · SVNT
RELIGIONISQ · EARVM · CAVSA · A
C · COMINIO · SYMPHORO
ET · LIBERTIS · LIBERTABVSQ
POSTERIS · EORVM

Ba, co více, zákon, prohlašuje hrob za věc náboženskou a svatou, zabezpečoval mu zároveň, že nesměl býti prodán a nemohl dědictvím přejíti do rukou cizích. Nikdo nemohl promlčením práva nebo vydržením právních let státi se vlastníkem země takové. To praví zcela jasně formule, jež často na kamenech náhrobních se vyskytují:

H · M · H · EX · T · N · S

T. j.: Hoc monumentum haeredem ex testamento non sequatur: — hrobka tato na mého dědice testamentárního nepřechází, nýbrž zůstává na věky místem odpočinku pro mne a mou rodinu. — Porušení hrobu trestalo se pokutou peněžitou ve prospěch městské kasy. Právo římské dovolovalo pak uctivé pohřbení i těch, jež smrtí trestalo.¹⁾ Překážky, jež časem někteří úředníci nebo rozvášněný lid křesťanům činili při sbírání ostatků nebo při pohřbívání mučedníků, byly skutky samovůle. Jinak mohli pokrevenci popraveného k soudci přijíti a, jako Josef z Arimathie, žádati za vydání mrtvoly z rukou katových, aby pochovali ji dle svého pohřebního ritualu. Zákonník trestní nečinil též rozdílu mezi chudými a bohatými, mezi občany a cizinci, mezi ctiteli bohů Pantheonu a bohů cizích. »Ať tedy křesťané chtěli nebo nechtěli, —

¹⁾ l. 3. D(igest.) de cadaveribus punitorum XLVIII. 24.: »Corpora animadversorum quibuslibet petentibus ad sepulturam danda sunt.« Srv.: Ulpianus, l. 1. D. XLVIII. 24.

usuzuje Rossi (Bullet. z r. 1865, str. 90.) — ať jim to bylo dobrodiním nebo překážkou, hroby jejich nemohly nebýti před zákonem římským místy náboženskými, a proto nemohly nepoživati ochrany vládní.«¹⁾

S prospěchem bylo dále křesťanům i to, že religiositas tato a ochrana právní týkala se nejen hrobu samého, jak soukromého tak rodinného a korporativního, nýbrž i celé plochy země, jež hrobu jako dotace jeho přidělena byla. Bylo však nutno, aby testator výslovně stanovil si religiositu celé přivtělené plochy té, jež zvala se area adjecta a zaujímalá nejednou rozsáhlé zahrady a vinnice, oddělené od sousedního majetku hromadami kamení nebo sloupy. Rozměry její byly vyryty na pohraničních sloupech slovy: IN · FR · P.... a IN · AG · P.... t. j.: in fronte pedes.... (od cesty [ku př. 80] stop), in agro pedes... (hloubka [ku př. 125] stop). Za příčinou lepšího objasnění věci té uvádíme z Corpus inscriptionum latinarum několik pohanských náhrobkův:

L · CARTONIVS · P · F · FAB
 HIC · SEPVLTVS · EST
 HIC · LOCVS · PATET ·
 IN · FRONT · P · XX · ET · A · MEDIA · FOS(SA)
 INTRO · VERS · P · XXV
 HVNC · LOCVM · MONIMENTVMQVE
 DIIS · MANIBVS · DO · LEGOQVE

Jest to nápis z Paduy (C. I. L., V. n. 2915). Hrob je zde výrazně rozlišován od monumentum čili od area adjecta, která v čele, t. j. u cesty, měřila 20 stop a v hloubi (introversus čili in agro) 25 stop.

Kámen z Tivoli (C. I. L., XIV. 3797) označuje celou plochu zdí ohraničenou jakožto místo náboženské:

HIC · LOCVS · ITA · VTI · MACERIA
 CLVSVS · EST · AD · RELIGIONEM

¹⁾ »Che adunque i Cristiani volessero o non volessero, che ciò fosse per loro un beneficio od un imbarazzo, i loro sepolcri al cospetto della lege romana non poterano non essere religiosi.«

SEPVLTVRAE · LOLLIARVM
ATTICILLAE · FILIAE · ET · STACTES
VXORIS · ET · M · LOLLI · AMARANTHI

Ba, časem byla i zeď, jež areu uzavírala, mánům posvěcena a tedy věcí náboženskou, nedotknutelnou. Kámen římský z konce II. století (C. I. L., VI. 10411) hlásá:

T · AELIVS · VICTORINVS
LOCVM · SEPVLTVRAE · CORPORVM · EXTRVXI
CVI · LOCO · RELIGIOSO · ACCEDERE · VOLO
OMNE · AEDIFICIVM · ADIACENS
ITEM · AGRVM · CVM · VINEA · CINCTVM · MACERIA
CVIVS · REDITVM · SERVIRE · AD · TVTELAM
TOTIUS · LOCI · TESTAMENTO · MEO · PROSPEXI

Ano, časem za res religiosae prohlašovaný i všechny budovy, jež na takovéto ploše hřbitovní vystavěny byly, jako dům (schola) určený ke shromáždění ve výroční den úmrtí, obydlí strážců, stáj, studně, komora pro uschování různých věcí. (Srv.: C. I. L., VI. 1179; VI. 11593; VI. 10848; VI. 10411.)

Jenom tehdy neměla area adjecta charakteru náboženského, jestli testator jí ho nedal nebo přímo jí ho odepřel, jako to čísti lze na kameni Kocie Gally¹⁾ (C. I. L., VI. 1396), kde stojí:

HVIC · MONVMENTO · TVTELAE · NOMINE
CAEDVNT · AGRI · PVRI · IVGERA · DECEM · ET
TABERNA · QVAE · PROXIME · EVM · LOCVM · EST

To Kocia vymínjuje si v testamentě, že 10 jiter kolem hrobky má zůstatí jako ager purus a religione sepulcrali. Není-li však takovéto výjimky,

¹⁾ Poblíž místa, kde kámen ten byl nalezen, při Via Labicana, nalezena též mramorová deska splánem hrobky, mající rozměr 10 jiter půdy. Viz: Rossi, R. S., I. Append., p. 55. Srv. též článek Huelsenův v »Mittheilungen des kaiserlichen deutschen archäologischen Instituts«. Roemische Abtheilung. Rom 1890, Bd. V. p. 54—56.

pak i země mimo vlastní náhrobek ležící byla *area religiosa*. Plochy ty měly nejednou 2000 stop délky a 500 šíře. V museu Kircherově v Římě nalézá se nápis, kde každá strana plochy té měřila 20 stop, což činí 400 stop čtverečních.¹⁾

§ 2. Církev pod štítem bratrstva pohřebního.

Za vlády Neronovy a v prvních letech panování Trajanova těšili se křesťané znovu náboženské snášlivosti, ač ani v době té obětí se nenedostávalo. Nero a Domitian našli zajisté mnoho následovníků mezi úředníky v provinciích, kteří nejednou samovolně páslí se na vyznavačích Kristových jedině proto, aby lidu se zalichotili nebo aby jméním křesťanů se obohatili. Avšak jednotlivé exekuce tyto nezadržely rozvoje křesťanství, a brzy dospělo to k tomu, že místodržící v provinciích s hrůzou poznali, »že pohanské svatyně se vyprazdňují, masa obětního že nikdo nekupuje, a posvátných obětí že zanecháno«. Za takových okolností nemohly již úřady jednati proti křesťanům o své újmě, nýbrž byly nuceny, vyžádati si s hůry instrukcí.

»Mám, Pane, obyčej — píše prokonsul Bithynie Caius Plinius Secundus císaři Trajanovi — v každé pochybné věci k Tobě o radu se obracet. Neboť kdož by mne mohl nad Tebe lépe v nejistotě zpravit nebo v nevědomosti poučiti? Nebyl jsem nikdy při vyšetřování křesťanův, a protož nevím, co se při nich trestati a pokud trest neb vyšetřování vztahovati se má? Též jsem byl v nemalém rozpaku, má-li se hleděti na stáří a dělati rozdíl mezi slabšími a silnějšími? Potom má-li se kajícím odpustiti, aneb nic-li neprospěje tomu, kdo křesťanem byl, že jím býti přestal? Naposledy, má-li kdo pro pouhé křesťanské jméno, ať by bez viny byl, aneb jen pro zločiny se jménem tím spojené, trestán býti? Zatím jsem proti takovým, kteří mně za křesťany udáni byli, takto pokračoval: Předložil

¹⁾ Římská stopa měla 0.29574 m. Jugerum zvala se plocha 240 stop dlouhá a 120 stop široká.

jsem jim otázku, jsou-li křesťany. Jestli se přiznali, tázal jsem se jich ještě po druhé a po třetí, hroze jim smrtí. Jestli i nyní v tom trvali, dal jsem rozkaz, aby na smrt odvedeni byli, neboť jsem nepochyboval, že už pro svou tvrdošijnost a neoblomnou odporlivost trestání býti musí, ať by ostatně cokolivěk vyznávali. Některé, podobnou nesmyslností nakažené, poznav, že jsou římskými měšťany, oddělil jsem, aby do hlavního města posláni byli.

»Během vyšetřování, kdež se obyčejně udávání zločinů množí, přihodilo pak se více případův. Podána mi žaloba beze jména žalobcova. Ta obsahovala jména mnohých, kteří zapírali, že jsou aneb že byli křesťany. Vzývali také bohy, jak jsem jim předřikával, a obětovali kadidlo a víno Tvému obrazu, kterýž jsem spolu s obrazy bohů přinéstí rozkázal. Mimo to zlořečili Kristu, k čemuž prý se opravdoví křesťané nedají přinutiti. Měl jsem tedy za to, že mohou býti propuštěni. Jiní, od udavače jménem označení, pravili sice, že jsou křesťany, ale brzy to zase zapírali, řkouce, že jimi byli, ale býti přestali, někteří před třemi, jiní před více, jeden i před dvaceti lety. Všickni obrazu Tvému i obrazům bohů se klaněli a Kristu zlořečili. Osvědčovali také, že všecka vina neb blud jejich v tom záleží, že měli obyčej určitého dne před svítáním se scházeti a vespolek Kristu, jako Bohu, chvály vzdávati, i přísahou se zavazovati nikoli k zločinství, nýbrž k tomu, aby ani krádeže, ani loupeže, ani cizoložství se nedopouštěli, ani víry nezrušili, ani svěřeného zboží, když by zpět se požádalo, nezapřeli. Po vykonání toho prý obyčejně se rozcházel, ale opět shromažďovali se k požívání jídla — totiž ke společným hodům lásky čili k ágapám — a sice obyčejného a nevinného. Ale i toho prý nechali, když jsem dle tvého rozkazu vydal záповěď tajných schůzí (hetaerií). Zdálo pak se velmi potřebno býti, abych pravdu těchto odpovědí ze dvou služek, jež oni posluhovatelkami (ministrae, diaconissae) nazývají, mukami vyzvěděl. Ale nenalezl jsem

Oprava: Na str. předcházející čti v 1. řádce § 2.: »Za vlády Nerovy« místo »Neronovy«.

nic, než příliš nesmyslnou pověru, a protož odloživ rozsudek a vyšetřování, vzal jsem své útočiště k Tobě o radu.

»I vidělo se mi, že věc ta zasluhuje porady pro množství těch, kteří v nebezpečnosti jsou, neboť mnoho lidí každého věku i stavu, i obojího pohlaví jest nebo bude ještě k soudu pohnáno. Netolikož po místech, ale i po městech a po vsích rozmohla se nákaza pověry té. Avšak zdá se, že to zase zastaveno a napraveno býti může. Tolik však jest nepochybné, že chrámové, už skoro opuštěné, počínají zase navštěvování býti, a dávno opomíjené slavné oběti opět se vykonávají, i že na rozličných místech obětní zvířata na prodej přicházejí, kteráž posavad zřídka kdy kupce nalézala. Z toho dá se snadno souditi, jak mnoho lidí mohlo by na dobrou cestu přivedeno býti, když by se dalo místo k pokání.«¹⁾

Uvedli jsme list Pliniův v celém jeho znění; jeť z nejdůležitějších dokumentův historie prvotní církve a nejlepším důkazem, že vláda nečinila do těch dob právního rozdílu mezi křesťany a židy, a že oněch žádným zvláštním dekretem z práva nevyňala.²⁾ Neboť kdyby takový proskripční edikt byl již existoval, jakým způsobem byl by mohl neznati ho Plinius, právník, senator a konsul, jenž byl účasten veškeré politiky své doby? Proč, ptáme se, jeví se tu tak prost vši rady a rozhodnosti, a proč neví, pod jaký paragraf trestního zákonníka patří stojící před jeho soudnou stolicí vyznavači Kristovi? »Nevím, — vyznává — co se při nich trestati a pokud trest neb vyšetřování vztahovati se má.« Odsoudil sice k smrti některé pro jejich »tvrdošijnost a neoblomnou odporlivost«, ale vyčítuje nedostatek právního důvodu těchto trestů, nechce dále jednati samovolně a prosí císaře, »aby ho zpravil v jeho nejistotě a poučil v jeho nevědomosti.« A není

¹⁾ Plinius, lib. X. epist. 97. (Překlad český listu toho nalézá se v Eusebiově »Historii církevní« (str. 145. nn.), kterou Jan Kocín z Kocinetu přeložil a Jan Ev. Krbec r. 1855 v Praze znovu vydal). A ubé soudí, že list Pliniův pochází z r. 112 po Kr. Viz jeho svrchu uvedené dílo »Histoire des persécutions,« sv. I.

²⁾ List ten dokazuje, píše Duruy (l. c., sv. IV. str. 293.), »qu' il n' y avait pas encore en contre eux d' information juridique, de décision solennelle ni de persécution générale.«

divu, že i života cizozemcova lehce si vážící římský voják cítil se ve svědomí svém znepokojeným tresty, jež dosavad na křesťany stanovil, a že zastavil další vyšetřování, čekaje rozkazů císařských. Nemohl jim věru vytýkati, leč přidržování se »pověry«, naopak však jest nucen vyznati, že křesťané přesně se drží zákonů státních a pěstují ctnosti, jež Trajan veřejně odměňoval. »Shromažďují se křesťané — čteme v jeho listě — k požívání jídla, a sice obyčejného a nevinného. Ale i toho nechali, když jsem jim dle tvého rozkazu dal záповěď tajných schůzí. ... Zavazují se přísahou, ... aby ani krádeže, ani loupeže, ani cizoložství se nedopouštěli.«

Jaké stanovisko zaujme císař nyní ku křesťanům? Trajan mohl nedbati volání lidu nebo denunciací židů, kteří stáli obyčejně po straně lůzy, kdykoliv se naskytla příležitost, aby křesťanům škoda se působila, — ale nemohl ignorovati proseb svého úředníka, jenž ho žádal za instrukce ve věci tak důležité, a to tím méně, že podobné dotazy přicházely do Říma bezpochyby i z Řecka a z Afriky a z jiných provincií. Odpověď jeho zní: »Milý Sekunde! Jednání tvé u vyšetřování těch, kteříž tobě za křesťany udáni byli, jest takové, jaké býti má. Nedáť se v té věci nic obecně za stále pravidlo stanoviti. Nemají sice býti vyhledávání, ale jsouce donesení a usvědčeni, musí býti potrestáni; ¹⁾ a sice v této míře: Zapírá-li některý, říká, že není křesťanem, a skutkem to dokazuje, jelikož bohy naše vyzývá, ten ať jakožto kající nalézá odpuštění, ač by byl pro minulost podezřelý.« ²⁾

Dle téhož reskriptu není též soudům státním dovoleno, aby přijímaly žalob anonymních. Křesťané nesmějí býti trestáni, neobžaloval-li jich žádný. Kdyby však vyšetřováním zjištěn byl při některém nějaký zločin, — a zločinem od té doby jest již pouhé rozhodné setrvání při jménu křesťana — má býti trestán smrtí. Trestní zákonník římský obohacen byl tedy

¹⁾ »Conquirendi non sunt; si deferentur et arguantur, puniendi sunt.«

²⁾ Překlad v Eusebiově »Historii církevní«, str. 146. n.

novým paragrafem, jenž zbavoval věřící pro příští doby práva existence v říši. Křesťané nalézají se od té doby mimo právo a na každém kroku setkávají se s voláním: Pryč s vámi! Non licet vos esse!

Jak možno vyložití toto proti křesťanům nepřátelské smýšlení císaře, jehož vláda vyznačovala se jinak lahodností a spravedlností k poddaným? Nerona a Domitiana přiměl ku pronásledování okamžitý vrtoch a skutečná nebo domnělá potřeba obrany trůnu; u Trajana, proniknutého jediné myšlenkou o velikosti vlasti, hledati jest nám důvodu hlubšího, a nacházíme jej ve starším jeho reskriptu proti hetaerím či nezákonným spolkům. Zákazem tím rozpustil týž všechna v říši existující sdružení náboženská a společenská z toho důvodu, jelikož snadno mohla změnití se v kluby politické, kující pod ochranou božstva a svatyně vzpoury proti bezpečnosti říše. Zůstaly jenom spolky starodávné, zvykem a právem posvěcené

Týž důvod, jenž odstranil v říši hetaerie, diktoval pak i svrchu uvedenou odpověď Pliniovi zaslanou, která není leč aplikací všeobecného ediktu na zvláštní sdružení. Přísné tresty, proti křesťanům vyměřené, vysvětlují pak se výjimečně nebezpečnou povahou jejich víry ohledně panujícího náboženství. Stanuloť již křesťanství oproti vládě jako dobře zorganizovaná korporace, jejíž členové v Asii nalézali se v úzkém spojení se svými bratry v Africe, Achaji, Itálii a Gallii, jež sama volila si úředníky a představené, řídila se svým vlastním zákonníkem, za vlast považovala nebe a, což nejhorší jest, cítila nepřemožitelný odpor ke státním bohům a číhala na jejich zhoubu. Z bohů těch mohl si tropiti posměch filosof i básník, směšnými mohl je činiti jak žoldněř v táboře tak herec na jevišti, mohl si jich beze škody pro říši nevážití císař, ba i kněz k jejich službě ustanovený: avšak jestliže odepření úcty té a obětí pocházelo od korporace po celé říši rozvětvené, a to ještě nedovolené, bylo to již zradou vlasti. Bylť kultus bohů státních podstatnou částí patriotismu římského; *jus sacrum* bylo částí *iuris publici*, nejpřednější insti-

tucí vládní, jejíž vznešenost byla podmínkou a základem vznešenosti státu samého. ¹⁾

Reskript Trajanův neoznačuje blíže druhu trestu na křesťany, od doby té k nedovolené korporaci (*collegium illicitum*) patřící. Bylo to též zbytečno, jelikož každý úředník dobře věděl, že může oproti nim užiti paragrafů stanovených na *sacrilegium* a *laesa majestas*. V užším slova smyslu dopustil pak se *sacrilegia* ten, kdo veřejně *sanctuarium* vyplenil ²⁾; ne méně zařaďoval však zákon pod paragraf ten vůbec i přestupky proti náboženství a proti bohům (*ἀθεότης, ἀσεβεία* — *impietas in deos et principes*).

Se *sacrilegiem* pojila se těsně zrada vlasti (*crimen laesae majestatis*); ³⁾ ku spáchání tohoto zločinu dostačilo již, když někdo odepřel úcty obrazu císařovu a patřil k zakázanému spolku (*ἐταιρεία*). »*Sacrilegi et maiestatis rei convenimur: summa haec causa, immo tota est. Ze svatokrádeže a z velezrady pohánění jsme. To jest příčina a vrch této pře, ano celek*« — volá zajisté Tertullian ve svém *Apologetiku*, ⁴⁾ a biskup Greppo píše tedy zcela správně: »Kdyby bylo mohlo křesťanství nějakým způsobem vejíti ve společenství s náboženstvím císařů, byli by je tito uznali, nebo aspoň trpěli jako sektu filosofickou: poněvadž však toto pro svou podstatu nesnáší vedle sebe žádného boha jiného, proto bylo stíháno jako *sacrilegium*.« ⁵⁾

¹⁾ »Le culte était une partie du patriotisme, et la première des institutions de la Cité; sa prospérité semblait faire celle de l'État; de sorte que tout ce qui menaçait la religion officielle, était une menace contre l'État lui même«, píše Duruy, l. c., sv. IV. str. 55. Cfr.: Niehues, l. c., p. 57.; Marquardt, l. c., sv. II. str. 78; Aubé, l. c., p. 78.

²⁾ Paulus in Digestis (l. 11. D. XLVIII. 13.): »*Sacrilegi capite puniuntur. Sunt autem sacrilegi, qui publica sacra compilaverunt.*«

³⁾ Ulpianus in Dig. (l. 1. D. XLVIII. 4.): »*Proximum sacrilegio crimen est, quod maiestatis dicitur.*« Paulus, Sent. V. 29, 1.: »*His antea in perpetuum aqua et ignis interdicebatur: nunc vero humiliores bestiis obiiciuntur vel vivi exuruntur, honestiores capite puniuntur.*«

⁴⁾ Q. Sept. Fl. Tertulliana *Apologetikum*. (Přel. Václav Vojáček; v Praze 1877). Hlava X. 1. str. 49.

⁵⁾ Greppo, *Trois mémoires relatifs à l'histoire ecclésiastique des premiers siècles*. Lyon; str. 236.

Nebude-li nikdo křesťanů k soudu poháněti, — psal Trajan Pliniovi — nechej jich na pokoji. — Avšak žalobců se nenedostávalo. Kdykoliv hlad nebo mor říši navštívily, když řeky se rozvodnily, orlové římské byli přemoženi, nebo nějaké jiné veřejné neštěstí kraj stihlo, zjevil se vždy před soudem žalobce v osobě lidu, volaje: *Tolle atheos! Tolle christianos! Christiani ad leones, christianus ad ignem!* — Pryč s křesťany! Do arény a na hranici s nimi, neboť oni přivodili na nás hněv bohův!

Často pak ke zločinu svatokrádeže a velezrady připojována i žaloba, že zabývají se magií. Soudilo se totiž, že křesťané pomocí čarovných nápojův a zaklínání činili se necitelnými ku všelikým mukám. Také instituci exorcismu a zázračná uzdravení, jež na přimluvu věřících se stala, přičítali pohané jenom kouzlům, a proto žádali pro křesťany trest stanovený na magy (*magi, malefici*), t. j. upálení na hranici spolu s jejich kouzelnými knihami.

Kromě toho hodil se na křesťany ještě starý paragraf zákona XII desk, zakazující cizí náboženství a kult senátem nepotvrzený.

A ze všech těchto důvodů byl křesťan pokládán za nepřitele vlasti a celého pokolení lidského — *hostis publicus, humani generis inimicus*.

Poukazující na uvedené tu paragrafy ¹⁾ (*crimen laesae majestatis, sacrilegium, magia, nova et malefica superstitio*) jakožto na právní důvody pronásledování křesťanů za Trajana a jeho nástupců, nechceme nijak tvrditi, že soudy užívaly všech zároveň proti křesťanům v každém jednotlivém processe; v praxi dostačil zajisté jediný z nich, aby na obžalo-

¹⁾ Viz: *Le Blant, Sur les bases juridiques des poursuites dirigées contre les martyrs. Rozprava otištěná v »Comptes rendus de l'Acad. des Inscriptions.« Nouvelle série, sv. II. Paris 1866, str. 358—373. Srv. též článek Görresův v Krausově »Real-Encyklopädie der christlichen Alterthümer«, jakož i Krausův spis: *Roma Sotterranea*, str. 47. n. Slavný právník římský Ulpianus sebral první kolem r. 233 v jeden traktát všechny proti křesťanům vydané zákony. Zbytky traktátu toho zachovaly se v Justinianových Pandektách.*

vaného vyneseno byl ortel smrti. Podotýkáme jen, že kruté zákony ty trvaly bez přestání ve století druhém i třetím přes to, že křesťané upřímně a vroucně za císaře a vládu světskou se modlili, ¹⁾ a ač každý křesťan mohl dáti nepřátelům svým odpověď podobnou té, jakou ve Fabiole dává hrdina křesťanský Šebestián císaři Maximianovi, když tento vyčítal mu nevděk a zradu: »Poslyš mne, Maximiane, — praví — snad naposledy. Pravit jsem ti, že jsem křesťanem, a právě ve vyznání mém máš nejlepší záruku své bezpečnosti.« — »Jak to, nevděčníku?« — zvolal Maximian. — »Tak jest, nejjasnější pane! Chceš-li míti při sobě stráž složenou z lidí, kteří poslední krůpěj krve rádi za tebe vycedí, jdi do vězení a propusť křesťany, přikuté řetězy k podlahám a stěnám děr těch, pošli k soudům a rozkaž, aby sňati byli se skřipcův a železných roštů zpola mrtví vyznavači, pošli rozkaz do amfiteatrův, aby vyrváni byli ze spárů tygřích na půl rozsápaní křesťané, dovol jim, aby k tobě přišli, dej jim zbraň do ruky a postav je kolem sebe: toto znetvořené, zohyžděné vojsko bude ti sloužiti věrněji a upřímněji a s větší odevzdaností, nežli všechny dácké a pannonské legie! Polovinu krve jsi jim vzal, a oni by druhou polovici ochotně za tebe prolili.«

Byli sice vládcové, kteří poznavše blíže povahu křesťanství, nepožadovali od jeho vyznavačů této daně krve; ale obecenstvo plálo proti nim v periodě té neustále pomstou nenasytnou. Značnou část úsměšků, jimiž křesťany stíhalo, zachovaly nám spisy Minucia Felixe, Tertullianovy, Origenovy a Eusebiovy, a archaeologie podává nám dnes k historii dob těch nové a nepochybné důkazy, jež pocházejí z ruky pronásledovatelů samých. Uvedeme zde jenom svědectví

¹⁾ Viz I. list Klementův ku Korintským: »Tu, Domine, dedisti (principibus et praefectis nostris in terra) potestatem regni per magnificam et inenarrabilem virtutem tuam, ut cognoscentes gloriam et honorem, quem tu iis tribuisti, nos subiiciamus ipsis, voluntati tuae non adversantes; quibus da, Domine, sanitatem, pacem, concordiam, firmitatem, ut imperium, quod tu iis dedisti, sine offendiculo administrent atd.« Edit. Funk, p. 139. 141. Srv. Tertull. Apologet. 30, 31, 39; Constit. Apost. II. 57.

jedno; dostačil úplně, aby si každý mohl učiniti úsudek o poměru tehdejšího obecenstva ku křesťanům. Jest to výkres, nožem nebo nějakým jiným ostrým nástrojem na zdi provedený a r. 1856 v Římě P. Garruccim T. J. objevený ¹⁾ na stěně staré budovy u jihovýchodního svahu návrší palatinského (viz obr. 4.). Představuje lidskou postavu s oslí hlavou, oblečenu v krátkou tuniku či tak zvané fasciae crurales (spodky), připevněnu na kříži podoby písmene T. Ruce má podél příčného břevna rozpjaty, nohy stojí vedle sebe na podnoží (suppedaneum). Po pravici ukřižovaného stojí člověk v podobném obleku a posílá mu rukou políbení. Kdo to jest a co políbení to znamená, vysvětluje nám následující nápis mezi osobami těmi a pod křížem umístěný:

AAE
ΣAMENOC
CEBETE
ΘEON

T. j.: »'Αλεξάμενος σέβετε ²⁾ θεόν — Alexamenos klaní se Bohu (svému)«. Významu slova σέβουμι odpovídá úplně pohyb ruky Alexamenovy; vímeť zajisté ze spisův autorů pohanských ³⁾ i křesťanských, ⁴⁾ že při adoraci božstva přiložila se obyčejně levá ruka ke rtům a políbila se, zatím co pravá dotýkala se sochy nebo oltáře.

V jaké souvislosti nalézá se pomník tento s historií pronásledování? P. Garrucci pokládá jej za kari-

¹⁾ P. Garrucci uveřejnil výkres ten poprvé r. 1857 v měsíčníku Civiltà Cattolica pod názvem: Il crocifisso grafito in casa dei Cesari. Viz též jeho: Storia della Arte Cristiana nei primi otto secoli della Chiesa. Prato 1881, T. VI., str. 135—140.

²⁾ σέβετε místo σέβετετι, od σέβουμι: někomu úctu božskou vzdávati.

³⁾ Plin. H. N. XVIII. 2.: »in adorando dexteram ad osculum referimus«.

⁴⁾ Minuc. Fel. Octavius, 3.: »Caecilius, simulacro Serapidis denotato, ... manum ori admovens, osculum labiis impressit«.

katuru Kristovu, jelikož nikdo mimo křesťany nectil Boha ukřižovaného, a spatřuje v něm zároveň ilustraci ke slovům Tertullianovým: »Než nové již představování Boha našeho v této obci nedávno uveřejněno jest, když jakýsi zlosyn, jenž se byl ze mzdy pronajal k bojování se šelmami, malbu vystavil s takovýmto nápisem: Bůh křesťanů s oslí hlavou. Ten byl uší oslích, na jedné noze maje kopyto, knihu drže a togou oděn. Smáli jsme se i jménu i způsobu.«¹⁾ S míněním

Obr. 4. — Potupný obraz Kristův.

P. Garrucciho shodli se nejznamenitější současní archaeologové. Brzy po té, totiž r. 1870, našel pak náhled ten nového potvrzení v novém nápisě, jenž byl na-

¹⁾ Tertull. Apologet. XVI. (překl. Vojáčkova str. 65.). »Nova iam Dei nostri in ista proxime civitate editio publicata est, ex quo quidam frustrandis bestiis mercenarius noxius picturam proposuit cum eiusmodi inscriptione: Deus Christianorum ONOKOITHΣ Is erat auribus asiniis, altero pede ungulatus, librem gestans et togatus. Risimus et nomen et formam.« Srv. též Tertull. I. Ad nationes, XIV., kde zváni jsou křesťané: Asinarii, Asinicolae, a Minuc. Fel. Octavia, IX. a XXVIII. Posměch ctitelů osla zdědili křesťané po židech. Již Josef Flavius proti němu se ohrazoval (Contra Apionem, lib. II. c. 8.).

lezen poblíž blasfémního obrazu onoho znamenitým znatelem starožitností klassických a křesťanských, Karlem Ludvíkem Viscontim.¹⁾ Nápis ten zní:

ALEXAMENOS FIDELIS

T. j.: »Alexamenos věřící.« Jest to výmluvný komentář k nápisu prvnímu, neboť název Fidelis označoval téměř výlučně jen křesťany.²⁾

Kdo jest autorem paškvilu tohoto, namířeného proti Kristu a jeho sluze Alexamenovi? Odpověď na otázku tu podává nám místo jeho nalezení. Jest to paedagogium čili škola pro hochy, vychovávané v paláci císařském na pázata.³⁾ Tito byli zřejmě z veliké části pohany; ale bylo tam i páže Alexamenos, křesťan, a jeho víře posmívá se kollega pohan, kresle pro zábavu na stěně blasfémní podobu Boha jeho.⁴⁾

Pomník tento pochází, jak jest pravděpodobno, z oné doby, kdy potupa, že křesťané klanějí se oslu, rozšířena byla mezi pohany v Africe a v Italii, a kdy potírali ji křesťanští apologeté Tertullian a Minucius Felix. Všichni znatelé starožitností shodují se v tom že nikterak nepochází z doby pozdější nad první polovici třetího století, ve kterémžto čase volal Tertullian vítězně: *implevimus palatium* — plno nás již v paláci císařském.

Tu však již naskýtá se vážná otázka, jak mohla církev, formálně tolika paragrafy trestního zákonníka proskribovaná a nenávisť lidu stále ohrožená, nejen trvati, nýbrž stále ještě více se šířiti jak mezi nižšími vrstvami společnosti, tak mezi aristokracií?

V prvním století zasloučila ji, jak jsme viděli, Prozřetelnost výsadami, jež zákonodárství římské přidělilo

¹⁾ Viz u Krause: »Das Spotterucifix vom Palatin, str. 12; 13. a v Real-Encycl. článek Spotterucifix.

²⁾ Ještě jiný zajímavý nápis je tu. Pode jménem Libanus čteme slovo episcopus. Zřejmě, že kollegové zvali žertem křesťana Libana biskupem. Cfr. Rossi, Bullett. 1863, p. 72.

³⁾ Visconti myslí, že sál ten byl obydlím osobní stráže císařské. V tom případě byly by nápisy ty žerty žoldnéřskými.

⁴⁾ Srv. výše na str. 11. uvedený nápis pompejský, kde pohan zove křesťanského učitele mezkem.

synagoze; ve druhém a třetím věku vynalezla pak pro ni jiný titul a jinou formu existenční.

Suetonius vypráví o Caesarovi, že císař ten rozpustil všechna sdružení v Římě kromě synagog a kollegií, jež ode dávna legálně existovala: »*Cuncta collegia, praeter antiquitus constituta, distraxit.*«¹⁾ Jeho nástupcové August²⁾ a Trajan³⁾ zaujali ke sdružením totéž nepříznivé stanovisko. Aby tedy nevydaly se v šanc pronásledování, zmiňují se inskripce korporací z oněch dob výslovně o dovolení císařském nebo senatu, jehož mocí existují.

»*Collegia tria, quibus ex senatus consulto coire permissum est,*⁴⁾ t. j. tři kollegia, jimž z rozhodnutí senatu dovoleno jest se shromažďovati.«

»*Collegium fabrum lignariorum, quibus ex S. C. permissum est,*⁵⁾ t. j. kollegium tesařů, jimž dovoleno atd.«

Jenom *collegia antiqua et legitima* nepotřebovala se vždy ve svých nápisech odvolávat na schválení vládní; ta existovala v úplném klidu, jsouce zabezpečena edikty Caesarovými, Augustovými, Trajanovými, Septimia Severa a jiných císařův. Jaká jsou však to kollegia, a jaká jest jejich povaha a organizace?

Marcian, uváděje v Pandektách zákony proti hetaeiriím, dodává, že nepříznivé edikty ty netýkají se ani v nejmenším kollegií, jež chudými jsou vytvořena (*collegia tenuiorum*): »Chudým se dovoluje, aby se ve spolky sestupovali a do společné kasy měsíční příspěvek odváděti mohli, jen když neshromažďují se častěji než jednou za měsíc, aby se snad pode jménem korporací chudých nescházelo kollegium nedovolené.

¹⁾ Sueton. Caes. 42.

²⁾ »*Collegia praeter antiqua et legitima dissolvit.*« Octav. 32.

³⁾ Plin. Epist. X. 43.

⁴⁾ *Corpus Inscriptionum Latinarum*; Berolini 1872 sqq. T. V. n. 7781.

⁵⁾ C. I. L., T. IX. n. 2213.

Nařízení to týká se dle ediktu císaře Severa nejen Říma, nýbrž i Italie a provincií.«¹⁾)

Tento nejasný a povšechný *passus* našel objasnění v nápise, r. 1816 v Lanuviu odkrytém a z r. 133 po Kr. pocházejícím. Mramorová deska má 0·90 *m* výše a 1 *m* 65 *cm* šíře. První publikoval ji Mikuláš Ratti (v Aktech Pontif. Archaeol., vol. II., 1825, str. 462.). Dobrým komentářem opatřil však ji teprve Mommsen.²⁾) Nejdůležitější místa její jsou dle Corpus Inscr. Lat. tato:

Lex collegii salutaris cultorum Dianae et Antinoi.

M. Antonio Hiberno P. Mummio Sisenna cos. K. Jan. Collegium salutare Dianae et Antinoi constitutum, L. Caesennio L. F. Quir. Rufo Dict(atore) III. idemque Patr(ono).

Kaput ex s. c. P(opuli) R(omani).

Quibus coire convenire collegium q. habere liceat. Qui stipem menstruam conferre volent in funera, ii in collegium coëant neq(ue) sub specie eius collegii nisi semel in mense coëant conferendi causa, unde defuncti sepeliantur.

Tu qui novus in hoc collegio intrare voles, prius legem perlege et sic intra, ne postmodum queraris aut heredi tuo controversiam relinquis.

Lexs collegi.

Placuit universis, ut quisquis in hoc collegium intrare voluerit, dabit kapitulari nomine HS C. N. Et vini boni amphoram; item in menses sing. A. V. Item placuit, ut quisquis mensib. continenter n(on) pariaverit et ei humanitus acciderit, eius ratio funeris non habebitur, etiam si testamentum factum habuerit. Item placuit, ut quisquis ex hoc corpore n(on) pariatu de-

¹⁾) »Mandatis Principalibus praecipitur Praesidibus Provinci- arum, ne patiantur esse (collegia) sodalitia, neve milites collegia in castris habeant; sed permittitur tenuioribus stipem menstruam conferre: dum tamen semel in mense coëant, ne sub praetextu huiusmodi illicitum collegium coëat; quod non tantum in Urbe, sed et in Italia et in provinciis locum habere, divus quoque Severus rescripsit.« L. 1. D. de colleg. et corpor. XLVII. 22.

²⁾) De collegiis et sodalitatibus; Kiliae 1843. str. 87. n.

cesserit, cum HS. CCC. N., ex qua summa decedent exequiarum nomine HS. L. N., qui ad rogos dividuntur.

Item placuit, quisquis a municipio ultra milliar. XX. decesserit et nuntiatum fuerit, eo exire debebunt electi ex corpore n. homines tres, qui funeris eius curam agant....

Item placuit, quisquis ex hoc collegio servus defunctus fuerit et corpus eius a domino dominave iniquitate sepulturae datum n(on) fuerit neque tabellas fecerit, ei funus imaginarium fiet. Item placuit, quisquis ex quacumque causa mortem sibi adsciverit eius ratio funeris non habebitur.

Ordo cenarum VIII. Id. Mart. Natali Caesenni... Patris V. K. Dec. Nat. Antinoi. Idib. Aug. Natali Dianae et collegi. XIII. K. Sept. Natali Caesenni Silvani Fratris Pr. n. ... Natali Corneliae Proculae Matris. XIX. K. Jan. Natali L. Caesenni Rufi Patr. Munic.

V čele nápisu stojí tedy oficiální titul bratrstva: »Collegium salutare cultorum Dianae et Antinoi.« Pak následují jména čestných členův a protektorů bratrstva. Po té jest uvedeno všeobecné privilegium z úchvaly senatu (kaput ex senatus consulto populi romani), dovolující všem chudým, aby se mohli spojovati v bratrstva pohřební:

»Komu jest dovoleno se scházeti a ve spolky se sdružovati? Těm, kdož chtějí odváděti měsíční poplatek na účely pohřební, jest dovoleno spojovati se v bratrstvo, jenom když se pod titulem příslušnosti ku bratrstvu tomu nescházejí častěji, než jednou za měsíc.«

Pak následují pravidla bratrstva.

Odkud však brány byly příspěvky na pohřeb? Nejprve skládal každý člen jako zápisné 100 sestercí (asi 10 zl.) a láhev dobrého vína. Mimo to bylo mu, pokud byl členem bratrstva, platiti ještě měsíčně 5 assův (asi 10 kr.). Platil-li své příspěvky řádně, obdržel jeho dědic na pohřeb sodálův 300 sestercí (asi 30 zl.), z nichž 50 sestercí rozdělilo se mezi ty, kdož byli přítomni spálení mrtvoly na hranici. Nezanechal-li

nebožtík dědice, pochovalo ho kollegium samo. Zemřel-li na místě od Lanuvia více než 20 mil (římských) vzdáleném, vyslalo bratrstvo tři lidi, by se o pohřeb jeho postarali.

Dále se dovídáme, že sodálové konali v určité doby svá shromáždění. Jak často se to dalo? Jenom jednou, za účelem zapravení měsíčního příspěvku (*stipes menstrua*). Ale to jim nepostačovalo. Hledali tedy příležitosti jiné, a zákon zase jim přál. »Není zakázáno, praví Marcian, shromažďovati se z důvodů náboženských, s podmínkou, že bude dbáno rozhodnutí senatu, zakazujícího schůze nedovolené.«¹⁾ Bylo jim tedy dovoleno, aby se směli shromažďovati jednou za příčinou odvádění příspěvku a častěji pod záštitou náboženství. A příležitostí takových nebyl nedostatek. Bylať tu výroční založení bratrstva jakož i slavnost ku počtě protektora a dobrodinců bratrstva.

O všech těchto slavnostech dávána byla společná hostina, jež v náboženstvích a bratrstvech pohanských pokládána byla za výkon náboženský. Naše bratrstvo Lanuvijské skládalo se z propuštěnců, z otrokův a všelikého druhu ubožákův, a proto scházelo se jenom šestkrát ke skrovné hostině, jako na př. v natales Diany a Antinoa čili v *anniversariu* dne, kdy v kostele svého bratrstva uložili obraz těchto božstev, dále o narozeninách svých protektorův a patronky (*matris*) bratrstva. O hostinu pečoval *magister coenarum*, jehož úřad bylo zastávati pořadem každému ze sodálův. Porušení klidu a pořádku při hostině trestáno bylo hřivnou.

Protože by však pokladna na krytí nákladu s hostinami spojeného nebyla vystačila, pomýšlelo se i na jiné prameny důchodu, t. j. za protektory (*patroni*, *pater*, *mater collegii*) voleni byli státní úředníci, bohatí kupci, ba i majetní propuštěnci, jimž o volbě té podávána zpráva slavnostním dekretem a oni žá-

¹⁾ L. 1. § 1. D. de colleg. et corporib. XLVII. 22.: »Sed religionis causa coire non prohibentur (t. j. častěji než jednou za měsíc): dum tamen per hoc non fiat contra Senatusconsultum, quo illicita collegia arcentur.«

dáni za přijetí hodnosti té. Protektoři tito projevovali pak svoji náklonnost k bratrstvu rozmanitým způsobem. Obyčejně dávali jistou summu peněz na hostiny, jež v určitém čase pořádati se měly. Časem věnovali pro hřbitov bratrstva kus země, zbudovali tam sál pro hostiny a obětní oltář, při čemž založili ještě nadaci na udržování hřbitovních budov. Někdy též ustanovili bratrstvo za svého dědice.

Druhým důležitým dokumentem, který římské pohřební obyčeje objasňuje, jest pohanský testament, jenž byl vyryt na římském hrobě v Langres. V VIII. nebo IX. století okopíroval jej na pergamén jakýsi žák Alkuinův. Dvě strany kopie té nalezeny byly nedávno v knihovně Basilejské; nejprve publikoval ji professor Kiessling a po něm Rossi.¹⁾ Zde stanoví testator, aby mausoleum postaveno bylo věrně dle zůstaveného plánu. V sále mají býti zhotovena mramorová lůžka a lávky. Ve dny, kdy monument (cella) bude otevřen, má tam býti pro hosty s dostatek divanů, podušek a oděvův. Jakožto dotace na udržování monumentu označeny jsou ovocné zahrady a jiný majetek, jenž tvoří *bonum inalienabile* a kdež není dovoleno pochovati někoho cizího. Péče o hrobku svěřena dvěma propuštěncům, Fidalfovi a Verovi. Kdyby dědicové neplnili vůle testatorovy, mají zaplatiti do pokladny města Langres pokutu. Konečně ustanoveno, aby všichni propuštěnci a dědicové nebožtíkovi platili jistou summu na krytí výloh s hostinami spojených, jež každého roku měly se pořádati ve výroční den jeho smrti. Příspěvky ty mají sbíratí kurátoři, jimž přísluší též pořádání hostiny a konání oběti na hrobě nebožtíkově vždy prvního dne každého měsíce od dubna do října.

Z těchto dokumentů²⁾ poznali jsme tedy, že *collegia antiqua et legitima* čili bratrstva chudých (*tenuiorum*) a bratrstva pohřební jsou touž institucí. Vyšším třídám dávali císař a senát jen s největší po-

¹⁾ *Bullettino di archeologia cristiana* 1863, str. 94.; 1864 str. 25.

²⁾ Více dokumentů těch viz ve spise Schiessově: *Die römischen Collegia funeraticia nach den Inschriften*; München 1888.

tlíží dovolení, aby se mohly konstituovati ve spolky, jelikož se báli spiknutí; chudí však mohli tak činiti zcela volně, kdykoli chtěli, jenom když prohlásili, že chtějí založiti bratrstvo pohřební. ¹⁾

Přehlédněme tedy ještě krátce nejdůležitější známky těchto bratrstev.

Bratrstva ta zvala se *collegia tenuiorum* proto, poněvadž členy jejich byli lidé chudí. Název *collegia funeraticia* označuje pak hlavní jejich účel. Vedle těchto názvů, plynoucích ze samé povahy jejich, přidávají však si zcela volně ještě názvů jiných, jako na př. ctitelů Jovišových, Herkulových, Dianiných a Antinoových, Apollinových atd. Jindy zase zovou se dle místa, kde se sodálové scházeli, na př. *collegium sanctissimum, quod consistit in praediis Larcii Macedonis*, t. j. svaté kollegium, jež má sídlo své na majetku Macedoňana Larcia; nebo: *collegium, quod est in domo Sergiae Paulinae*, t. j. kollegium, jež koná sezení svá v domě Sergie Pauliny. Někdy konečně zovou se sodálové ctiteli znamenitého dobrodince živého nebo mrtvého. Společné vzdávání úcty nějakému božstvu bylo jenom dalším účelem sdružení těch; proto mělo skorem každé bratrstvo svoji kapli (*templum*) anebo aspoň oltář v domě svých schůzí. K podstatě jak řeckých sdružení (*εταροι*) tak římských kollegií patřilo dále skládání měsíčního příspěvku do společné kasy. Členy mohly býti i ženy. Vedení bratrstva svěřeno bylo zvláštnímu výboru (*ordo*), k němuž kromě protektora (*pater, mater collegii*) náleželi mimo jiné předseda (*magister*), pokladník (*quaestor*), písař a kursor. Členové, kteří nezastávali v bratrstvu žádného úřadu, zváni byli *populus* nebo *plebs sodalitatis*. Před státními úřady bratrstvo *repraesentoval* a záležitosti jeho zastával syn-

¹⁾ Tělesné pozůstatky otroků spalovány byly na hranicích veřejných (*ustrinae publicae*), nebo byly házeny do společných jam (*puticuli, fossae communes*) spolu se zdechlinami zvířecími a se smetím. Jámy takové nalezeny byly na pahorku *aesquilinském* a na jiných místech. Chtěl-li tedy otrok (*miser plebs, vilia mancipia*) ujíti tak ohyzdnému pohřbu, stal se členem bratrstva pohřebního.

dikus bratrstva. Ze společné kasy zakupován byl pozemek (area), jehož jedna část určena byla pro mausoleum (monumentum), ostatek pak věnován na udržování stráže. Na hřbitově vystavěna byla též budova, určená pro schůze a společné hody (exedra, schola, triclinium). Zvláštní kalendář podával pořad obřadův a slavností, každoročně společně konaných. Při pohřbu sodálově rozdával výbor bratrstva mezi přítomné chudé po několika sestercích a někdy ještě chléb a víno. Takovéto libace pořádaly pro účastníky pohřbu ve svých soukromých mausoleích i jednotlivé rodiny, a proto bývaly též hřbitovy každodenně přeplněny hosty, kteří čekali na almužnu.

Nuž, a z těchto práv bratrstev pohřebních, jichž vzrůst a rozšíření spadá hlavně do druhé polovice století II. a do počátku věku III., kořistili i křesťané¹⁾ a zorganizovali se na zevnějšek před státem jako collegia funeraticia nejen v hlavním městě, nýbrž i v provincii, zvláště od té doby, co Septimius Severus r. 200 privilegia bratrstvům italským udělená

¹⁾ Rossi, Bullett. di archaeol. crist. z r. 1864, str. 62.: »Parmi evidente, che del privilegio dei collegii funeraticii usarono i Cristiani, e che i principi verso loro benevoli, o almeno non persecutori, si valsero di quel titolo per tollerare le adunanze dei fedeli e lasciare a poco a poco costituirsi la chiesa come corpo morale nel seno dell' impero. Le leggi però contro i professori del cristianesimo non erano abolite. Questa è la chiave, che spiega il fatto stranissimo, come potè essere tollerata e talvolta anche protetta la chiesa; mentre i singoli Cristiani potevano essere dannati alla morte. Questo nuovo stato della cristiana società fe', che le persecuzioni da'la metà del secolo III. fossero diversissime da quelle dell' età precedente. Gli editti segnaite mente di Valeriano e di Diocleziano ebbero sopra tutto in mira di distruggere la chiesa; la cui costituzione era divenuta in ogni parte palese e quasi legalmente costituita.« Av R. S., sv. III. str. 511. píše: »Il diritto e l' uso generalissimo dei collegii funeraticii ci fa intendere, come i Cristiani, mentre vivevano le leggi che la loro religione e la loro coitio religionis causa dichiaravano illecite, ciò nondimeno poterono, tollerantie talvolta assenzienti e cooperanti gli Augusti, possedere cimiter ed altri luoghi a nome comune del loro corpus, σύνκοδος; rappresentato quanto al possesso dai vescovi, quanto all' amministrazione pecuniaria dai diaconi, equivalenti ai quaestores collegii ed actores.«

rozšířil na celou říši. Veliký počet chudých, řemeslníkův a otroků k církvi patřících platil u policejních úřadů za plebs sodalitatis; bohatší zase pokládáni byli za dobrodince a podporující členy bratrstva. V čele bratrstva římského stáli papežové, zapsaní na městské praefektuře jako jeho odpovědní představení. Syndikem bratrstva a zástupcem papežovým před úřady byl jeho arcijáhen.

Jakožto legální bratrstvo měli křesťané za hradbami města rozsáhlé společné hřbitovy, jež koncem století I. a ve století II. byly hrobkami soukromými, ve století III. však přešly v majetek církve. Nad hřbitovy těmi stavěli též budovy, zvané *m e m o r i a e, c e l l a e, b a s i l i c a e, e c c l e s i a e*, v nichž sloužena bývala v den pohřbu a ve výroční den úmrtí nejsvětější oběť a konaly se pohřební agapy. Své hody lásky konali křesťané v pokoji, neboť pohané si jich ani blíže nevšíмали, soudíce, že to nějaké pohanské bratrstvo odbývá své spolkové slavnosti.

Pohanská bratrstva měla svůj kalendář (*album, feriale*), obsahující soupis každoročních svátkův a hodů bratrstva; podobné *feriale* měly i obce křesťanské. Rozdíl celý záležel v tom, že pohané zapisovali do něho jména svých dobrodinců, jako na př. v konstituci Lanuvijské: osmého dne před Idus březnovými *hostina*, jakožto v den narozenin protektora *Caesennia atd.*, kdežto křesťané zapisovali tam místo jmen pohanských jména svých mučovníkův, a tak úplně hotov byl kalendář církevní, s nímž se jim nebylo ani tajiti.¹⁾

Mohly pak obce a farnosti křesťanské organizace bratrstev pohřebních²⁾ na venek tím snáze následovati, že instituce ta víře nijak na odpor nebyla a od věřících nežádala nic, než aby u praefekta při-

¹⁾ Rossi, R. S., I. str. 210.: »Io osservo che perfino il *feriale della chiesa*, l' albo cioè delle feste de martiri poteva essere legalmente compilato, e nei lunghi intervalli di quiete impunemente proposto.«

²⁾ Tím nedotýkáme se ani v nejmenším otázky o vnitřní hierarchické organizaci církve, neboť ta není v žádném spojení s vnější organizací bratrstev. Viz o tom více u Loeninga, *Die Gemeindeverfassung des Urchristenthums*; Halle 1888, str. 12. n.

hlásili se jako collegium funeraticium a udali rozměry hřbitovův. Intervenci pohanských pontifiků vyhnuli se tím, že jich nežádali za posvěcení svých hřbitovů, — což, jak jsme již pravili, nebylo zákonem předeepsáno a ani všemi pohany zachovááno.

Tuto thesi o zorganizování se obcí křesťanských ve formě bratrstev pohřebních pronesl první de Rossi ¹⁾ a vyvodil ji z nápisů, topografie a budov starých církevních hřbitovův.

Hlavní důvody jeho jsou tyto:

Nejprve jest faktum, že křesťané již za doby Flaviů měli hřbitovy s velikou pečlivostí upravené a s přepychem a zužitkováním veškerých vymožeností celého současného umění architektonického, řezbářského, sochařského a malířského upravené. Všechny nalézaly se při hlavních cestách konsulárních, jsouce k nim obráceny spanilými façadami a branami, jež ozdobeny byly freskami a štukatérskými pracemi, připomínajícími výzdobu pompejskou nebo lázní Titových. Na počátku chránilo je právo majetku soukromého; ale když ve II. a III. století počet křesťanů velice vzrostl, když na hřbitovy ty přicházela denně kollegia fossorů malířů, sochařů, pohřební průvody a zástupy věřících, kteří se přicházeli pomodlit na hroby mučovníků nebo mrtvých příbuzných, — když stavěla církev na hřbitovech těch pokojně své basiliky a shromažďovala tam dítky své před očima pohanů, kteří po tisících chodíce kolem metropolí těch nemohli nepozorovati tam shromáždění křesťanských, — když, jak pravíme, církev nejen neukrývala hřbitovů svých, nýbrž jakoby zúmýslně pečovala o to, aby pohané o nich věděli: — jest to zřejmým důkazem, že zákon s jedné strany neodpíral hrobům křesťanským charakteru a výsady náboženské, a s druhé strany že naši si věřící jakousi zákonitou formu existence, čili že přijali organizaci bratrstev pohřebních.

Roku 1865 odkryt byl po snesení pahorku prvotní vchod do hypogea křesťanských Flaviův a do katakomby

¹⁾ Roma Sott., sv. I., str. 102. n.

sv. Domitilly při cestě Ardeatské v Římě. Hrobka otvírala se branou o klassických formách, nad níž stkvěl se v I. století nápis: *Sepulcrum Flaviorum*. Po obou stranách portiku nalézají se ještě ssutiny budovy z II. nebo z počátku III. století. Levé křídlo chová v sobě několik pokojíků, v nichž nalézá se zděná studna a veliká nádržka na vodu s jiným menším bassinem. Vedle studny viděti ještě zbytky schodů, jež vedly nahoru do obydlí hřbitovního strážce (*custos monumenti*). Pravé křídlo jest prostranným sálem (*schola, triclinium*) se sedadly vůkol, jenž sloužil ke společným schůzím a hodům bratrstva.')

Také nad katakombou sv. Kallista při silnici Appiově jsou podnes zachovány zbytky dvou budov, známých pode jménem basilik sv. Caecilie a sv. Sotery. Jsou to taktéž zbytky kostelíků (*scholae, basilicae*), zbudovaných ve III. století.

Také mimo Řím užívali věřící celkem svobodně svých hřbitovův. V Neapoli na př. nalézá se rozsáhlá katakomba sv. Januaria, založená ještě s přepychem století I., hned vedle hrobů pohanských.²⁾ V Cyreně pak leží veliký hřbitov křesťanský v pahorku, přeplněném hroby nevěřících.

Důležitá jest také ta okolnost, že rozměry hřbitovů křesťanských nejednou co nejdůkladněji připomínají hřbitovy pohanské. Tak na př. area Lucinina čili nejstarší část katakomby sv. Kallista má podobně jako hrobky Scipionů, Caecilie Metelly a jiných znamenitých osob, při silnici Appiově pochovaných, v čele 100 římských stop a 230 v hloubi (*in agro*).

Kromě hřbitovů podzemních odkryl de Rossi v Římě ještě veřejné hřbitovy křesťanské, položené pod širým nebem (*sub dio*), které, podobně jako ty první, sáhají do II. a III. století. Existování podobných hřbitovů v Africe za vlády Septima Severa potvrzuje Tertullian, hovoře o hřbitovech společných, kollegiálních čili cír-

¹⁾ Viz: de Rossi, *Bullett. di archeol. crist.* z r. 1865, str. 24., 33., 89. n.

²⁾ Viz: Schultze Victor, *Die Katakomben von San Genuaro dei Poveri in Neapel.* Jena 1877.

kevních (*areae sepulturarum nostrarum*) jako o instituci všem v Karthagině známé.

Nuž, na jakém právním základě měli tyto veřejné hřbitovy? Jako křesťané neměli práva vlastnického; i mohli je tedy míti pouze z titulu bratrstva pohřebního. A že tomu opravdu tak bylo, dokazuje jiné místo slavného toho apologety, kde právě popisuje organizaci křesťanské obce. »Předsedajíť (ve schůzích našich) — píše — starší, za nejhodnější uznání, cti té nedošedše úplatkem, nýbrž svědectvím, neboť není žádná věc Boží prodajná. Také, jsou-li společné peníze pokladniční (*etiamsi quod arcae genus est*), nikoli neshromažďují se z počty peněžité složené jako zákupem za náboženství (t. j. my neprodáváme náboženství za peníze). Mírnou almužnu jeden každý dne v měsíci určeného, anebo kdy chce i jestliže jen chce i jestliže jen může, přikládá; neboť nikdo nucen nebývá, ale dobrovolně snáší. To jsou jako zástavy lásky zbožné. Neb odtud nikoli peníze na hody ani na pitky ani bezděky na chlamtárny (*nec ingratis voratrinis*) vydávají se, nýbrž na výživu a pohřeb nuzných a na pácholata i děvčata chudá i osiřelá, i na domácí starce, též na ty, kteří rozbitím lodí zchudli, aneb stanou-li se někteří v dolech neb někteří na ostrovech neb v žalářích, avšak jen v příčině Boha svého, odsouzení vyznání svého... Ale i bratry se jmenujeme.« ¹⁾ Tertulian chce zřejmě zařaditi obce křesťanské mezi *collegia funeraticia* a tak je obhájití jako *collegia licita*. Důležité jest též, že se u něho setkáváme s terminologií bratrstev pohanských.

Že věřící znali pohanská bratrstva pohřební, dosvědčuje též 68. list sv. Cypriana, kde kárá některé křesťany, kteří své mrtvé pochovali *in collegio*, t. j. na hřbitově pohanském.

Aby pak žádné nebylo pochybnosti o církevní organizaci bratrstvové ve II. a III. století, uvádíme na dotvrzení these naší několik monumentových svědectví z oněch dob. Počínáme překrásným nápisem, nalezeným

¹⁾ *Apolog. C. 39.* (překlady Vojáčkova str. 99. n.)

nedávno ve staré maurské Caesarei, nedaleko nynějšího Cherchelu v Africe:

AREAM AT SEPVLCRA CVLTOR VERBI CONTVLIT

ET CELLAM STRVXIT SVIS SVMPTIBVS
ECLESIAE SANCTAE HANC RELIQVIT MEMORIAM
SALVETE FRATRES PVRO CORDE ET SIMPLICI
EVELPIVS VOS SATOS SANCTO SPIRITV

**ECLESIA FRATRUM HVNC RESTITVIT TITVLUM · M · A ·
[I. SEVERIANI C · V ·**

EX ING · ASTERI ¹⁾

T. j.: »Euelpius, ctitel Slova, věnoval areu na hřbitov a vystavěl svým nákladem kapli (nad zemí), kterou zůstavil církvi svaté. Buďte pozdraveni, bratři! Čistým a pokorným srdcem pozdrav posílá vám Euelpius, vám zrozeným z Ducha Svatého.

Sbor bratří obnovil tento nápis.

Práce Asterova.«

Předposlední verš dokazuje, že nemáme před sebou nápisu původního, nýbrž jenom pozdější jeho kopii. Kdy tato učiněna byla, dá se těžko zcela přesně stanovit; není možno rozluštit značky připojené k verši šestému, v nichž právě tají se potřebné nám datum. Zdá se však, že se to stalo v době, kdy za Konstantina Vel. nastal pokoj. Originál pochází ještě z první polovice III. století, a byl rozbit rozvášněnými zástupy v čas konfiskování hřbitovů r. 257 nebo nejpozději r. 304 za Diokletiana.

Porovnejme nyní nápis ten s nápisy bratrstev pohanských. V těchto posledních zove se sodál pohanský: *cultor Jovis, Apollinis*; náš Euelpius má též název ctitele, ale božstvem jeho jest *Slovo — Verbum*. Dále setkáváme se v nápise Caesarejském s názvy: *area, cella, memoria*, přejatými ze slovníka bratrstev pohřebních. Euelpius končí nápis

¹⁾ Viz: Renier, *Inscriptions d'Algérie*, nr. 4025.

svůj vroucím pozdravem na spoluvyznavače, jimž dává krásné jméno bratří. Shromážděním bratří zovou se také ti, kteří obnovili pomník rukou nepřátelsko u zničený.

Jiný pomník, na témž místě jako onen první nalezený, hlásá :

IN MEMORIA· EORVM
QVORVM CORPORA IN AC
CVBITORIO HOC SEPVLTA
SVNT ALCINI CARITATIS JVLIANAE
ET ROGATAE MATRI VICTORIS PRESBYTE
RI QVI HVNC LOCVM CVNCTIS FRATRIBVS FECL

Kněz Viktor, syn Rogatin, jenž zbudoval hřbitov pro celou obec (cunctis fratribus), je snad samotným Euelpiem, který zval se pak v případě tom Euelpius Viktor. I tento nápis, zdá se, byl dán na místo zničeného originálu. ¹⁾

Kromě těchto kamenův afrických máme náhrobek z Frygie, jež postavil jakýsi Aurelius Alexander, syn Markův, pěti synům, kteří pospolu zemřeli. Na jedné straně kamene toho čteme:

E	I	C	T	H	N	A	E
T	O		H	O			
N		K	O	I	N	O	
N		T	O	N		A	
Δ	E	Λ	Φ	Ω			
N							

T. j.: »Tak daleko sáhá východní a bratřím společná část arey.« ²⁾ I je tedy i zde řeč o hřbitově kollegiálním a bratrstvu patřícím.

Dále našel Cyriak z Ankony následující nápis v Heraklei v Pontě:

¹⁾ Viz: Rossi, R. S., I. 106.

²⁾ Cfr.: C. I. Gr., IV. 9266. Nalezen: »Sandukli Phrygiae«.

ΑΥΡ· ΦΙΛΙΠΠΙΑΝΟΣ ✠ ΕΠΟΙΗΣΑ ΕΜΑΥ
ΤΩ ΚΑΙ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΙ ΜΟΥ ΑΥΡ ΔΕΚΝΙΑΝΗ
✠ ΚΑΙ ΤΩ ΠΑΤΡΙ ΜΟΥ ΑΥΡ· ΝΕΟΦΥΤΩ
✠ ΕΙ ΔΕ ΤΙΣ ΤΟΛΜΗΣΕ ΕΤΕΡΟΝ ΒΑΛΕΙΝ
ΔΩΣΕΙ ΤΟΙΣ ΑΔΕΛΦΟΙΣ ✠· Φ·

Jest tu tedy zmínka o bratřích (ἀδελφοί) a jejich kase, do níž musil zaplatiti 500 denárů trestu, kdo by porušil pokoj zemřelého Aurelia Filippiana, Aurelie Dekniany a Aurelia Neofyta. ¹⁾

Z nápisů těchto zvěděli jsme též, jaký byl oficiální název, jehož křesťané užívali v době, kdy se zorganizovali a přihlásili u správců provincie nebo u městských praefektů jako bratrstvo pohřební. Dle mínění Rossiho nazvalise prostě »bratřimi« — fratres — ἀδελφοί. ²⁾ Možno je však též, že věřící městských far

¹⁾ Viz: Rossi, R. S. I. 107.

²⁾ »I cristiani fondando cimiteri comuni a nome del loro corpo, assumerano la denominazione di fratres senz' altro aggiunto Fratelli essi erano nella fede e nella carità; di questo nome si gloriano, perchè loro proprio; non avendo giammai i pagani immaginato una siffatta fratellanza.« Nalézáme ovšem několikráte název ten v kollegiích pohanských, avšak jeho význam a pramen jest tam různý. Bratřimi zovou se na př. členové sdružení fratrum Arvalium proto, poněvadž zakladateli bratrstva toho bylo prý 12 synů Akky Laurencie. Viz Rossi, R. S., T. I. str. 107. Ve svazku III. píše pak na str. 512. a 513.: »Il vocabolo antonomastico fratres fu proprio del sodalizio cristiano. A questa sentenza non fanno eccezione le epigrafi, nelle quali i colleghi od i commilitoni mutuamente si appellano fratres; appellazione non propria ed antonomastica di quei corpi e sodalizi, ma a titolo di civile officiosità tra le persone pari usitatissima. Il Willmanns (Exempla inscriptionum latinarum, n. 57) ad una epigrafe votiva pagana dedicata da un pater deorum omnium cum fratribus et sororibus annota: pater, frater, sorores ad cultum Mithrae pertinent. Ed in fatti in un' altra iscrizione dedicata al dio Arimanio (persiano) da un cotal Libella leo (leo qui significa uno dei gradi dei misteri mitriaci) sono ricordati i fratres. Severamente in questi esempi fratres, sorores sono appellativi dei cultori di Mitra, io vedrei in essi una novella prova dell'imitazione del linguaggio cristiano negli ultimi secoli del paganesimo affettata dai sacerdoti e dagli iniziati di quel culto; uno dei quali disse: ipse (Mithra)

dali si název: Collegium fratrum, quod consistit in praediis v. gr. Lucinae nebo in domo Lucinae, t. j. bratrstvo, jež má shromaždiště na statku nebo v domě na př. Lucinině. Bratřími byli věrou i láskou. Názvem tím, jakožto výlučně jim příslušícím, honosili se z toho důvodu, že o podobném bratrství pohanům nikdy ani se nezdálo. »Tak bratry zoveme se my, kterýžto název vy nám závidíte, — volá Minucius Felix k ctitelům bohů starých — jakožto dítky jednoho Otce nebeského, jakožto vyznavači téže víry a spoludědicové téže naděje.«¹⁾)

Tvrzení toto dokazuje Rossi ještě několika jinými nápisy africkými, asijskými a římskými, v nichž stále opětuje se titul fratres. Tak prosí též na kameni v museu Kircherově jakýsi sluha císařův (Augustorum servus), aby kolemjdoucí bratří nerušili hrobu syna jeho Marka:

PETO A BOBIS FRATRES BONI PER VNVM DEVM NE
QVIS · VII · TITELO MOLE(stet) POS · MOR(tem meam).

K uvedeným již nápisům připojujeme konečně pěkný náhrobek nějaké Agapy, nalezený v katakombě sv. Priscilly a pocházející snad ještě ze století II.:

EVCHARIS · EST MATER · PIVS · ET PATER EST (mi)
VOS PRECOR O FRATRES · ORARE · HVC · QVANDO ·

[VENI(tis)

ET PRECIBVS · TOTIS · PATREM · NATVMQVE ·

[ROGATIS

SIT · VESTRAE · MENTIS · AGAPES · CARAE · ME-

[MINISSE

VT DEVS · OMNIPOTENS · AGAPEN · IN SAECVLA

[SERVET.

Nezdržíme se tuto déle u vzácného náhrobku tohoto, neboť budeme o něm hovořiti jinde (viz níže

christianus est. Le allegati iscrizioni sono del secolo terzo volgente al quarto, o del quarto.«

¹⁾ »Sic nos, quod invidetis fratres vocamus, ut unius Dei parentis homines, ut consortes fidei, ut spei cohaeredes.« M. Minucii Felicis »Octavius«.

knihy II. díl IV., § 2.); poznamenáváme jenom, že zemřelá Agape obrací se v něm s prosbou o modlitbu za pokoj duše své k celé církvi, jíž dává pěkné jméno »bratří«. ¹⁾

Mohli bychom již přestati na svědectvích posud uvedených; než není záhodno, abychom mlčením pomínuli několik historických údajů, jež s naší otázkou co nejužěji souvisejí.

Za panování Alexandra Severa (223—235) vystavěli si totiž křesťané v Římě kostel na místě za Tiberem. Tamější krčmáři vystoupili však s nároky na místo ono. Záležitost ta dostala se před forum samého císaře, který zavrhl nároky krčmářů, dodávaje, že bude lépe, aby tam místo krčmy stála svatyně, v níž Bůh bude veleben. »Zdá se mi, — praví Rossi, — že Alexander Severus, svoluje k projednání této sporné záležitosti mezi krčmáři a křesťany, jako kdyby jedni i druzí existovali na témž zákonitém základě jako korporace, a rozsuzuje ji ve prospěch těchto posledních, musil buď již dříve nebo v témž aktě uznati legální existenci shromáždění věřících.« A poněkud dále projevuje učený archaeolog ještě blíže myšlenky své takto: »Bratrstva podpůrná a pohřební byla zástěrou a firmou (color e), pod níž křesťané již před Alexandrem v mnohých městech měli své hřbitovy; ale za vlády císaře toho a jeho nástupců, vyznavačům Kristovým nakloněných, byl tento titulus coloratus legálně uznán a stal se příčinou větší tolerance, jež vztahovala se od té doby nejen na hřbitovy, nýbrž i na místa pro shromažďování a bohoslužby křesťanův označená.« ²⁾

¹⁾ Viz: Rossi, *Inscriptiones Christianae urbis Romae saeculo septimo antiquiores*; Romae 1888, T. II. p. XXX. Část nápisu toho publikoval Wilpert ve spise: *Fractio panis*; Freib. i. B. 1895, p. 59.

²⁾ »Vero è, che Ulpiano suo prefetto del pretorio raccolse in un libro tutti i rescritti de' principi contro i Cristiani; ma poichè non ostante quei rescritti e quelle leggi, il corpo dei Cristiani nel secolo III. potè legalmente possedere, ciò mostra, che il mal talento di Ulpiano non impedì ad Alessandro Severo di riconoscere quel diritto, e di farlo passare in re-giudicata per l'avvenire. Io non m' accingerò a svolgere come il tema vorrebbe, un punto di sì alto momento. Formolerò soltanto il mio pensiero così; che le associazioni di mutuo soccorso e funeraticie furono a mio

Neméně zajímavá událost přihodila se pak o několik let později. Roku 235 ujal se vlády divoký Goth Maximin. Téhož roku poslán byl do stálého vyhnanství na Sardinii papež Pontian s knězem Hippolytem. Nástupcem papeže Pontiana, jenž dne 28. srpna r. 235 složil svou hodnost, zvolen byl dne 21. listopadu téhož roku Anterus. Ten panoval jen 40 dní a měl nástupcem Fabiana (236—250), za jehož vlády zemřel Pontian na Sardinii dne 30. října r. 236. *In eadem insula adflictus, maceratus fustibus, defunctus est III Kal. novemb. — čteme v Liber Pontificalis.*¹⁾

Táž kronika papežská, jež vypisuje nám příčinu smrti svatého vyhnance, dodává: »*Quem beatus Fabianus adduxit cum clero per navim et sepelivit in cimiterio Calisti, via Appia, t. j. mrtvolu jeho přivezl po lodi sv. Fabian provázen svým klerem, a pochoval ji v katakombě sv. Kallista při silnici Appiově.*« Jak vidno, je tu řeč o slavném přenesení Pontianově ze Sardinie do Říma. Pochopujeme, že pečovala církev o prokázání této zbožné služby své hlavě, a to tím spíše, jelikož vždy dbala celosti velikého toho pomníku historického a dogmatického, jakým jsou hroby papežův; ale jak lze si vysvětliti faktum exhumace a veřejného processio-nálního převezení mrtvoly biskupa, jež vláda odsoudila do vyhnanství a o život připravila? Odpověď dává nám souvěký Pontianovi právník římský Marcian, uváděje zákon vyhnanců se týkající: »Jestliže by byl někdo na ostrov deportován nebo vyhnán, zůstává trestu tomu podroben i po smrti; a není dovoleno odtamtud jinam ho převézt i a jinde pochovati bez dovolení císařského, jakž velmi často Severus a Anto-

avviso il colore, sotto il quale anche prima di Alessandro Severo i fedeli possederono in molte città dell' impero i loro cemeteri; e che titolo colorato fu legalmente riconosciuto, e fu pretesto ad una maggior tolleranza, che si estese anche ai luoghi di convegno ed agli edifici dedicati al nuovo culto.« R. S., T. I. p. 105.

¹⁾ Le Liber Pontificalis ed. Duchesne, Paris 1885; p. 145.

ninus rozhodli a totéž mnohým žadatelům dovolili.« ¹⁾ Kommentářem slov těch může pak býti Tacitem uvedený případ: »Lolliae Paulinae cineres reportari, sepulcrumque extrui (Nero) permisit, t. j. Nero dovolil, aby mrtvola vyhnané Lollie Pauliny byla převezena a náhrobek jí byl postaven.« ²⁾

Příjezd Fabianův na Sardinii v průvodě celého kleru římského, jakož i převezení mrtvoly Pontianovy nemohlo se státi tajně. Musil tedy Fabian o milost, o níž mluví Marcian, prositi a tuto dostati. Kdy se to stalo? V dubnu r. 237 povstali proti Maximinovi dva Gordianové a po nich Clodius Pupienus Maximus a Coelius Balbinus. Za jejich krátké vlády, jakož i za panování Gordiana III. (238—244) ustalo pronásledování křesťanů; převezení mrtvoly stalo se tedy ještě r. 237 nebo roku následujícího, dne 13. srpna.

Náhrobku Pontianova Rossi mezi rumem katakomby sv. Kallista, jež nám dala epitafia papežův: Antera, Fabiana, Lucia a Eutychniana, nenalezl. Odkryl však tam zbytky jiného nápisu ze stol. III., umístěného na dveřích krypty papežské, a zvěčňujícího památku pochování vyhnance toho po boku jeho předchůdcův: EN ΘΕΩ META ΠΑΝΤΩΝ ἐπισκόπων ΠΟΝΤΙΑΝΕ ΖΗΧΗC t. j. Pontiane, žij v Bohu spolu se všemi zde odpočívajícími biskupy (tvými druhy)! ³⁾

Po Gordianovi a Filippovi Arabovi (244—249) přišli dva císařové, kteří jiným zírali okem na kollegium křesťanův. Neuznávali jeho charakteru bratrstva pohřebního, vidouce v něm pouze nedovolenou korporaci náboženskou, a počali je proto přísně pronásledovati. Decius sám však se na hřbitovy ještě neodvážil; teprve Valerian (253—260) zabránil křesťanům přístup do nich zvláštním ediktem r. 257. Právě

¹⁾ L. 2. D. de cadaverib. punitor. XLVIII. 24.: »Si quis in insulam deportatus vel relegatus fuerit, poena etiam post mortem manet: nec licet eum inde transferre aliubi, et sepelire inconsulto Principe: ut saepissime Severus et Antoninus rescripserunt, et multis petentibus hoc ipsum indulserunt.«

²⁾ Annal. XIV. 12.

³⁾ Rossi, R. S., T. II. p. 73—80.

pro překročení ediktu tohoto zabit byl žoldnéři v katakombách papež Sixtus II. v okamžiku, když tam přinášel nejsvětější oběť.

Jednání Valerianovo jest novým toho dokladem, že církve držela hřbitovy své legálně, když ke zrušení jejího vlastnického práva bylo třeba zvláštního ediktu, prohlášujícího konfiskaci majetku církevního. ') Tyran ten staví stráž ke hrobům, aby u nich bděla, jako kdysi u hrobu Kristova; zamyká vchod, aby církve, jež utíkala se tam v dobách těžkých pronásledování se všemi svými slavnostmi, zpod země již se nedostala; ale jako tehdy stráž Jerusalemská nemohla zabrániti zmrtvýchvstání Ukřižovaného, tak ani žoldnéřové římstí neudusí ve hrobech učeníků Zmrtvýchvstalého.

Po smrti Valerianově nabyli křesťané všech svých bývalých práv; syn Valerianův Gallienus (260—268) stanovil slavnostním ediktem, vydaným r. 260 pro celou říši, aby všichni držitelé míst náboženských (*loci religiosi*), jež před Valerianem církvi patřila, vrátili je biskupům místních církví. Kromě toho vyzval některé biskupy, aby převzali zkonfiskované hřbitovy. *Loci religiosi* byly domy modlitby a farní kostely v městě. V Římě převzal je z rukou vlády papež Dionysius, jenž také dokončil nové ohraničení městských far, rozšířil katakomby a postavil na nich budovy nové místo zbořených. Činil pak to tím volněji, že Gallienus věřícím nakloněn byl již nejen jako členům bratrstva pohřebního, nýbrž přímo jako křesťanům.

') »Moltissimi hanno scritto sulle chiese de' Cristiani nei primi secoli e innanzi alla pace data da Constantino. Il Tillemont crede, che la benevola propensione di Alessandro Severo verso il cristianesimo abbia dato ai fedeli occasione e franchezza di comprare o di erigere edifici destinati al loro culto. La tolleranza personale d' un imperatore non mi sembra sufficiente a spiegare un fatto costante e legalmente riconosciuto dai successori di lui, anche dagli Augusti persecutori del nome cristiano. Imperocchè gli editti di persecuzione e di confisca non accennano al possesso ed abusivo, ma come ad uno diritto, che si vuole abolire o sospendere. E Valeriano decretò soltanto, che i fedeli non si adunassero nei luoghi da loro appellati cimiteri.« Viz: Rossi, R. S., T. I. p. 104.

Podobně zacházel s křesťany císař Aurelian (270—275). Za ilustraci jeho přízně sloužití pak může událost i jinak známá. Haeretik Pavel Samosatský, na synodě v Antiochii r. 269 odsouzený a svého stolce kanonicky zbavený, nechtěl křesťanům antiošským vydati domu, jenž byl majetkem církevním. I obrátili se tito k císaři s prosbou, aby vypudil nepravého držitele »z domu církvi patřícího« — τοῦ τῆς Ἐκκλησίας οἴκου —, a také toho dosáhli. Úchvala synodální byla tu provedena úřadem pohanským; císař rozhodl, že praefektura městská má vydati dům tomu, kdo se vykáže listy biskupův italských, a zvláště biskupa římského. ¹⁾

Tyto dva poslední případy dokazují jasně, že dokonalo se již veliké sblížení mezi vládou a církví, že křesťanství nalézá se již ve vigilií triumfu, a co více, že již nedaleka jest doba, v níž přejde církev z tohoto stavu podivného, nazvaného vhodně hrabětem Desbassaynsem de Richemont: l'état mixte et étrange de légalité et persécution, ²⁾ v normální stav veřejného uznání. Avšak než se to stane, jest jí projíti ještě jedním, ale již posledním křtem krve.

R. 303 propuklo hrozné pronásledování Diokletianovo. Tisícové věřících šli pod meč nebo na hranici; kostely byly zbořeny, hřbitovy zkonfiskovány. Spolu nadešlo i potlačování církevní hierarchie. Vláda přestala pokládati papeže za zákonitého repraesentanta korporací křesťanských, nařídívši praefektuře městské, aby vymazala jeho jméno ze seznamu repraesentantů dovolených kollegií. Toto zákonné interregnum (legalis cessatio episcopatus) počalo za pontifikátu Marcellinova r. 304 a trvalo až do roku 311, ač pronásledování přestalo v Římě již r. 306. Od Marcella, nástupce Marcellinova, žádal císař, aby se vzdal své hodnosti (ut negaret se esse episcopum), a poněvadž tento rozkazu jeho neuposlechl, odešel do vyhnanství. Podobný osud stihl r. 310 nebo

¹⁾ Euseb. *Histor. eccl.*; VII. 30.

²⁾ *Les nouvelles études sur les catacombes romaines*; Paris 1870, p. 223.

r. 311 papeže Eusebia. Z počátku ignorovala vláda i jeho nástupce Miltiada, zvoleného r. 311. Avšak tento obdržel za nedlouho listy Maxentiovy, jež rušily konfiskaci majetku církevního a tím ho znovu uznávaly za legálního představitele církve. Kořistě z tohoto nařízení císařského vyslal Miltiades diakony své s obdrženými listy na městskou praefekturu, kdež odbyla se též oficiální restituce všech držebností, jichž majitelem *corpus christianorum* bylo a jež Diokletian zkonfiskoval.

O dvě léta později rozšířil známý edikt milánský privilegia, Maxentiem církvi římské přiznaná, na křesťany celé říše, a prohlásil církev slavnostně za osobu právní, postaviv náboženství její před zákonem na roveň náboženství pohanskému. Všichni, — tak stanoví — kdož nabyli křesťanských domů modlitby ať od vlády, ať od někoho jiného, mají tyto křesťanům ihned vrátiti . . . A poněvadž křesťané měli nejen ta místa, kde se shromažďovali, nýbrž i jiná, jež nebyla majetkem jednotlivých osob, nýbrž patřila jim jako korporaci, proto přikazujeme tímto dekrétem, aby i všechna ta jim navrácena byla. ¹⁾

A tak, povšimneme-li si tresti všeho toho, co doposud jsme pověděli, jeví se nám právní postavení křesťanů za prvních tří století v této způsobě: Po celé první století žila církev pod záštitou Synagogy a měla

¹⁾ »Atque hoc insuper in persona christianorum statuendum esse censuimus, quod si eadem loco, ad quae antea convenire consueverant, de quibus etiam datis ad officium tuum literis certa antehac forma fuerat comprehensa, priore tempore aliqui vel a fisco nostro, vel ab alio quocunque videntur esse mercati, eadem christianis sine pecunia, et sine ulla pretii petitione, postposita omni frustratione atque ambiguitate, restituantur . . . Et quoniam iidem christiani non ea loca tantum, ad quae convenire consueverant, sed alia etiam habuisse noscuntur, ad ius corporis eorum, id est, ecclesiarum, non hominum singulorum pertinentia, ea omnia lege, qua superius comprehendimus, citra ullam prorsus ambiguitatem, vel controversiam iisdem christianis, id est, corpori et conventiculis eorum reddi jubebis.« Viz: Lactantius, Liber de mortibus persecutorum; ed. Hurter. T. XXII., p. 92. 93.

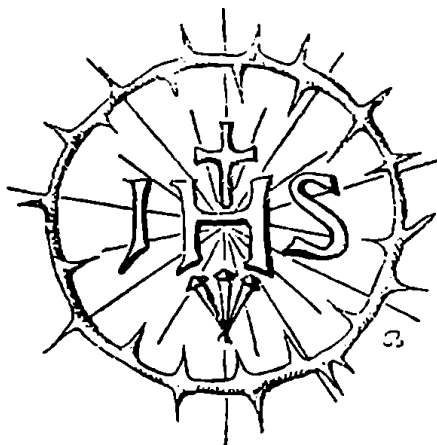
společný majetek jak pode jménem sekty židovské, tak pod ochranou práva soukromého. Ve století II. a III. tajila se, šířila a měla rozsáhlé hřbitovy pod firmou bratrstva pohřebního, zapsaného v matrikách policejních pravděnejpodobněji pode jménem *fraternitas* nebo *ecclesia fratrum*. Aby v takováto bratrstva zorganizovati se mohla, nepotřebovala zvláštního dovolení vládního. Dostačilot, přidržela-li se úchvaly senátu, jež stanovila jasně, komu a za jakých podmínek bylo volno v bratrstvo se spojovati: *quibus coire convenire collegiumque habere liceat*.

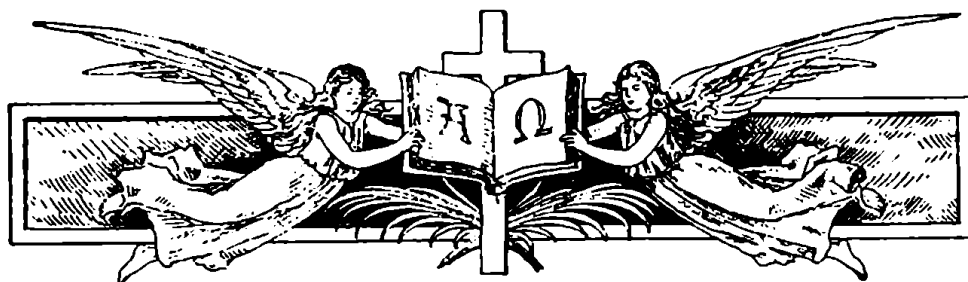
Vláda arci věděla, že pod štítem *fraternitatis* kryje se něco více než obyčejné bratrstvo pohřební. Neboť jednak obecenstvo nejednou udávalo shromáždění křesťanská jako shromáždění ryze náboženská, jednak vystupovali časem apologeti, veřejně vyznávající, že jsou členy náboženství křesťanského, Trajanem proskribovaného, a přímo žádající, aby vláda s nimi se shodla a vraží edikt odvolala. Avšak politika velela vládě, aby zamhouřila oči nad náboženskou povahou sdružení těch a jednala s nimi jako s bratrstvy ryze pohřebními, a to tím více, že cítila se bezmocnou oproti stále rostoucímu počtu vyznavačů Kristových a oproti množícím se nepřátelům vnějším.¹⁾ Takovým způsobem vytvořil se tedy jakýsi praktický *modus vivendi*, čili, jak Allard²⁾ jej nazývá, jistý druh mlčky uzavřeného konkordátu mezi církví a vládou. Této úmluvy mohla se ovšem vláda každou chvíli zřici, mohla strhnouti záclonu s bratrstev křesťanských a vydati je jako hetaerie zhoubě; přes to však byl stav ten jak jednotlivým obcím křesťanským tak i celé církvi prospěšen tím, že jim pojišťoval v normální

¹⁾ Dobře charakterisuje politiku tu Aubé, když píše (*Histoire des persécutions de l'Eglise*, str. 74.): »Comme toute politique, la politique romaine avait des courbes et de replis infinis; elle vivait de compromis, de demi — mesures et d'expédients. Elle varia avec les temps, les circonstances et les moeurs publiques, ou pour mieux dire, s'y accomoda.«

²⁾ Allard, *Histoire des persécutions pendant les deux premiers siècles d'après les documents archéologiques*; Paris 1885. Introduction.

době pravidelnou existenci spolu s právem vlastnickým. I končíme slovy Mommsenovými: Erant quidem coitiones Christianorum illicitae, quicquid dicit Tertullianus, sed ideo tantum quod erant Christianorum. Neboť, nepřihlíží-li se k náboženské povaze (qualitas religiosa) křesťanů, byly společné jejich hřbitovy a korporace k nim se řadící, i se společnou kasou a nemovitým majetkem, zcela legální, pokud měly formu a organisaci bratrstva pohřebního.

DÍL II.

Šíření se křesťanství v prvních stoletích.

§ 1. Osady křesťanské při Středozemním moři.

Kniha Josue vypravuje, že dvanáct mužů, vybraných z tolikéž pokolení israelských, vyneslo na rozkaz Boží z Jordánu dvanáct kamenův a položilo je na místě, kde Israelité táborem se rozložili. »Aby bylo znamení mezi vámi — pravil k nim Josue. — A když by se tázali vás synové vaši zejtra, řkouce: Co znamenají tyto kamenové? Odpovíte jim: Uplynuly vody Jordánu před archou úmluvy Hospodinovy, když šla přes něj: proto položeni jsou kamenové tyto na památku synům israelským až na věky.« ¹⁾ I novému Israeli — církvi Kristově — bylo projíti vodami pronásledování. I po ní zůstaly kameny na svědectví, kudy přešla, — až na věky. Svědčí pak kameny ty hlavně o starodávných mravech a obyčejích, o nových ideách a duševním stavu oné společnosti, která již okusila evangelia. Ale i historie a veliké události soudobé zanechaly na nich svých stop. A co z toho vyplývá? To, že pro některé doby života církve, a zvláště pro nejstarší periody historie církví národních a místních, jsou kameny tyto nejednou jediným zřídlem,

¹⁾ Kniha Josue, IV. 6. 7. »Zejtřa« znamená tolik jako »v příštích dobách«, »v budoucnosti«.

tak že pravdu dí de Rossi, když praví: »Kde historie mlčí, mluví kameny a pomníky.«¹⁾

Nečetné, nejisté a nedostatků plné dochovaly se nás památky literární dějin missií prvních věkův. Jakou cestou braly se missie v jednotlivých krajích, ve kterém městě ujala se nová ta víra nejdříve? Zajímavá to otázka, na niž častokráte jediné kameny dají nám odpověď. Ovšem ne vždy přinesou památníky ty něco nového; ale ani tu nejsou bez ceny, jelikož potvrzují autentičnost a pravdomluvnost pramenů jiných. I ten nejmenší z nich má aspoň tu cenu, že vypravuje o prvních počátcích křesťanství v jednotlivých provinciích, městech a vesnicích. Poněvadž však větší část pramenů těch ukryta doposud v nitru země, není možno, aby již dnes pomýšlelo se na sestavení důkladné mapy missijní na jejich základě. Z téhož důvodu bude i tato stať naše jenom črtou a krátkou zprávou o dosavadních hlavních objevech archaologických ve příčině historie počátků některých církví lokálních a zároveň jakýmsi oznámením toho, čeho možno se v nedaleké budoucnosti nadíti do zbytků těch, až dostane se dohadům starožitností křesťanských všude systematického zpracování. — Počínáme, jakož v titulu jsme položili, krajinami ležícími při moři Středozezemím, a především Itálií.

Již před rokem 60. existovala v Puteolích obec křesťanská. Důkazem toho jsou Skutky Apoštolské, kdež (kap. XXVIII. v. 13. a 14.) čteme následující slova sv. Pavla: »Přijeli jsme — vypravuje Apoštol — do Puteol, kdežto nalezše bratří, byli jsme žádáni, abychom u nich sedm dní pobyli: a tak jsme přišli k Římu.« Nic však nepovídají nám knihy svaté o tom, že touž dobou nalezlo evangelium přístupu i do blízkých Pompejí, a teprve na zdi starého domu pompejského odkryté satyry na vyznavače Kristovy první podávají nám o tom zprávu, že pod lávou Vesuvu i křesťané našli smrt. Fakt ten, že tak záhy mohla se v městě

¹⁾ »Ubi historia tacet, lapides loquuntur et monumenta.« Viz: *Inscriptiones Christianae Urbis Romae.* — Romae 1857—61; T. I. p. 163.

tom zorganizovati obec křesťanská, vysvětluje se tím, že tam existovala četná, bohatá a v municipialním životě živou účast mající synagoga: ¹⁾ a každá kolonie židovská byla již sama sebou přitažlivým bodem pro první missionáře křesťanské. I to možná však připustiti, že někteří tamní židé poznali nové učení u samého jeho zřídla, za svého pobytu o velikonočních svátcích v Jerusalémě, nebo též ze styků se sousedními občany Puteolskými.

Podobně mlčí prameny literární o počátcích církve Neapolské; za to pomníky co nejvýmluvněji dosvědčují její apoštolský původ. Město to má totiž sedm katakomb, ač lidnatost jeho za dob římského císařství nebyla veliká. Nejzachovanější a nejstarší z nich jest katakomba sv. Januaria; jedna její část pochází pak zcela jistě ještě z dob sv. Jana Apoštola. ²⁾ Že též v Girgenti, v Syrakusách a v Neru na Sicilii obce křesťanské velmi záhy existovaly, dokazují staré hřbitovy, jež v těchto městech nedávno byly odkryty. Podobně důležitým příspěvkem pro dějiny církví lokálních jsou katakomby odkryté v městech: Terni, Vulci, Otricoli, ve Spoletu, v Chiusi, v Miláně, v Julia Concordia a v mnohých jiných městech. Nezmiňujeme však se o nich blíže, protože větší část jich není ještě dosti prozkoumána. Dodáváme jenom, že starokřesťanské, po Itálii rozházené hřbitovy dokazují jasně, že práce missijní počala v kraji tom od pobřeží západního; do hor Apenninských ³⁾ dostala však se teprve ve čtvrtém a pátém století.

Co Afriky se dotýče, připomínáme jen tolik, že každým rokem množí se tam materiál pomníkový, dobývaný zpod trosk starých svatyní křesťanských, jimiž kdysi severní pobřeží její hustě bylo poseto.

V obvodu církve řecké nalézáme staré hřbitovy křesťanské na ostrově Melos, v Alexandrii, v Kyreně

¹⁾ Viz: Allard, Histoire de persécutions etc., str. 60, 70.

²⁾ Cfr.: Schultze Viktor, Die Katakomben von San Gennaro dei Poveri in Neapel; Jena 1877.

³⁾ Cfr.: Schultze, Der theologische Ertrag der Katakombenforschung; Leipzig 1882, str. 10.

a v Salamině na Cypru. Také církev Athénská nabyla cenných dokumentů pro svou historii ve starých pramenech epigrafických.¹⁾

Stkvělými výsledky korunovány jsou však hojně práce a nálezy archaeologů v provinciích maloasijských; — povšimněme si aspoň jednoho z nich poněkud blíže. Jest to epitafium frygické, důležitý to pramen pro historii, cennější pak ještě pro křesťanskou dogmatiku. Že křesťanství již v prvních desetiletích po smrti Kristově ve Frygii se ujalo, není pochybnosti. Hojně zajisté zasívali tu sítě evangelia jednak sami apoštolové, jednak první jejich učenci. Sv. Pavel, Marek, Silas, Lukáš, Timotheus, Petr — toť jména prvních missionářův anatolských. Svědkem vzrůstu křesťanství v krajích těch je též Plinius Mladší. Ale snad zadržel pověstný cnen reskript Trajanův další jeho rozvoj? Známe odpověď, jakou na otázku tu dávají psané prameny druhého a třetího století: vizme tedy, co hlásají pomníky. Než, za příčinou lepšího porozumění věci a ocenění pomníku, jehož se nám později bude dovolávati (viz níže knihy II. díl III., § 1.), jdeme trochu hlouběji, abychom aspoň krátce vylíčili cestu, již během času vykonal.

V poesii církve řecké žila památka velikého divotvorce, biskupa Aberkia; obšírnou pak jeho biografii napsal na základě starých akt a hymnů církevních známý hagiolog byzantský, Simeon Metafrastes.²⁾ Mezi jiným čteme tam též následující data: »Aberkios, biskup Hierapolský, přišel do Říma za vlády Marka Aurelia a Lucia Vera, a vymanil z moci ďáblovy dceru

¹⁾ Cfr.: Ritter, De compositione titulorum Christianorum sepulcralium in corpore inscriptionum graecarum editorum; Berolini 1877. Taktéž: Bayet, De titulis Atticae christianis antiquissimis. Commentatio historica et epigraphica; Lutetiae Parisiorum 1878.

²⁾ Metafrastes, zvaný též Logotheta, zemřel kolem r. 960. Více viz o něm v Herderově »Kirchenlexikon« v. »Metaphrastes«, sv. VIII. col. 1426. n. (II. vyd.), a článek prof. Ehrharda: »Die Legendensammlung des Simeon Metaphrastes und ihr ursprünglicher Bestand« ve spise: »Festschrift zum elfhundertjährigen Jubiläum des deutschen Campo Santo in Rom«, herausgeg. von Dr. Stephan Elises. Freiburg i. B. 1897, p. 46. sqq.

prvého, Lucillu. Opustiv Řím navštívil znamenité staré církve křesťanské, odebral se do Syrie a Mesopotamie a ke své veliké radosti našel všude touž neposkvřenou víru Kristovu. Po návratu ze své apoštolské cesty dověděl se od Krista o své blízké smrti. Připravil si tedy hrob a náhrobní nápis. Potom skládá ještě ruce na svého jmenovce, jenž zvolen byl nástupcem jeho na stolec Hierapolský, loučí se s lidem a kněžstvem, a umírá smrtí svatých. ')« K biografii této připojil Metafrastes zmíněný náhrobní nápis Aberkiův a vzal jej, jak sám praví, z původního náhrobku, který však za jeho dob velice byl poškozen. — Jak přijala zprávy tyto kritika?

Tillemont ²⁾ zavrhuje celý životopis i s náhrobkem jako něco vybájeného a věci biskupa nedůstojné v sobě chovajícího. Jinak však zíral na obé znamenité Bollandista P. Buck. Přidrhuje se názoru Baroniova, ³⁾ jenž vynesl o biografii Aberkiově soud mnohem příznivější, stanul P. Buck ⁴⁾ na obranu náhrobku i akt, máje za to, že jedno i druhé má (aspoň z veliké části) podklad historický. Hyperkritikou zhřešil znovu P. Garrucci ⁵⁾; dle něho zfabrikoval prý Metafrastes akta Aberkiova z jeho náhrobního nápisu a, což horší jest, pokazil a interpoloval prý i nápis sám. I zavrhl tedy Garrucci akta a přijal pouze epitafium a z něho ještě vymýtil některé verše, aby na jich místo položil své vlastní doplňky, na pouhých domyslech založené. Proti této kritice jeho vystoupil však učený Benediktin, nedávno zesnulý kardinál Pitra. ⁶⁾ Srovnáv všechny staré

¹⁾ Viz životopis Aberkiův v »Acta Sanctorum«; Bruxelles. 1858, sv. IX., 21. a 22. října, str. 504 n. Viz též: Migne, Patr. Graec. T. CXV. Tamž podána biografie Aberkiova jazykem řeckým dle manuskriptu Pařížského (Parisinus 1484).

²⁾ Tillemont, *Illustrium Ecclesiae orientalis scriptorum vitae et documenta*; Duaci 1636, T. II. p. 1. n.

³⁾ Baronius, *Annales ad annum 163*; Lucae 1788, Sv. II. str. 214—217, č. 11—15.

⁴⁾ Viz jeho znamenitou rozpravu v *Acta Sanctorum* l. c.

⁵⁾ Garrucci, *Mélanges d'Épigraphie ancienne*; Paris 1856, p. 1. sq. Srv. též jeho článek v *Civiltà cattolica* z r. 1856, str. 685.

⁶⁾ Pitra, *Analecta Sacra*; typis Tusculanis, 1884; Sv. II.

kodexy, v nichž akta Metafrastova se zachovala, dokázal, že není dovoleno odlučovati nápis od biografie, jelikož oba ty dokumenty mají základ historický; podrobnosti Metafrastem podané opírají se o starší akta, jichž dnes již nemáme, a o církevní hymny, jež opěvaly římskou cestu svatého biskupa a zázraky jím tam konané. Aberkios — konkluduje Pitra — jest osobností historickou a patřil mezi nejvýtečnější muže své doby.

Značná část učenců přijala názory Buckovy a Pitrovy za své. Avšak k úplnému důkazu věci té nedostávalo se ještě svědectví samého náhrobku, jakožto svědka na aktech nezávislého, a to tím více, že různé kodexy podávaly text jeho pozměněný. A nečekalo se dlouho. R. 1882 nalezl totiž Angličan Ramsay ¹⁾ v Hieropoli, městě Frygie Šťastné (Phrygia Salutaris), blíže Synnady, náhrobek jakéhos Alexandra, syna Antoniova, postavený r. 300 éry frygické, čili r. 216 po Kr., a mající v sobě šest veršů beze změny přijatých z nápisu Aberkiova. Nápis Alexandrův zní takto:

(Εκ)λεκτηῆς πέ(λ)εως ὁ πολεί(της) τοῦτ' ἐποίη(σα)

(Ζῶν ἔν) ἔγω φανερ(ῶς?) σώματος ἔνθα θέσειν.

Ὄνομα Ἀλέξανδρος Ἀντωνίου μαθητῆς ποιμενος ἀγνοῦ.

Ὅ μέντοι τύμβῳ τις ἐμῶ ἕτερόν τινα θήσει.

Εἰδ' οὔν, Ῥωμαίων τα(μ)είῳ θήσε(ι) δι(σ)χειλία (χ)ρυσᾶ

Καὶ (χ)ρηστῆ πατριδ(ι) Ἱεροπόλει χειλία χρυσᾶ.

Ἐγράφη ἔτει τ' μηνὶ σ' ζόντος.

Εἰρήνη παράχρυσιν καὶ μνησκομένοις περὶ ἡμῶν. ²⁾

T. j.: »Slavného města obyvatel náhrobek tento ještě za života svého jsem si učinil, abych tu zjevně svého času lůžko měl pro tělo své. Jméno mé Alex-

p. 162. n. Viz též Spicilegium Solesmense; Parisiis 1852, T. I. p. 55. n.

¹⁾ Viz články Ramsayův: »Les trois villes Phrygiennes: Brouzos, Hieropolis et Otrous« v Bulletin de Correspondance Hellenique; Paris 1882, str. 507 n.

²⁾ Slova a písmena v závorce se nalézající na náhrobku zašla.

ander, syn Antoniův, žák pastýře neposkvrněného. Ať nikdo ve hrobě mém někoho jiného nepochová. Jinak nechť za trest zaplatí pokladně římské 2000 zl. a drahé otčině mé Hieropoli 1000 zl. Psáno r. 300., měsíce šestého, ještě za mého života. Pokoj kolem jdoucím a těm, kdož pamatují na mne.«

Ted' ozval se de Rossi ¹⁾ a Ludvík Duchesne ²⁾ a probadavše svědomitě nápis Alexandrův jakož i již ode dávna z Metafrasta známý nápis Aberkiův, dokázali, že oba náhrobky mají několik veršů — na počátku a na konci — společných, vyňatých z epigrammatu staršího, — a že kromě toho nápis Alexandrův má aspoň jeden verš přejatý z epitafu Aberkiova. Neboť autor nápisu Alexandrova položil, nedbaje vůbec metra epigrammatu, místo jména Aberkiova delší jména:

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ.

Závěr jejich jest tento: poněvadž Alexander použil náhrobku Aberkiova jakožto formuláře pro náhrobek svůj, vypustiv z něho jenom to, co bylo Aberkiovi samotnému vlastní, — jest nápis Aberkiův nejen pravý, nýbrž i starší.

Mimo to odstranil nalezený nápis Alexandrův ještě jinou nesnáz, o jejíž rozluštění epigrafové ode dávna marně se namáhali. Nemohli totiž pro Aberkia nalézt místo v seznamu biskupův Hierapolských. ³⁾ A tu náhrobek Alexandrův ukázal, že nutno Aberkia přenést z Hierapole, oné slavné stolice Papiovy, ležící nad řekou Lykus ve Frygii, Phrygia Pacatiana zvané, — do města Hieropole, nedaleko Laodicee, ve Frygii Šťastné.

A tak zmizely i poslední pochyby a předsudky, jaké mohli míti proti vývodům archaeologů katolických všichni ti, jimž dogmatické věty, na pomníku Aberkiově položené, nebyly po chuti. Neboť Ramsay ⁴⁾ našel na

¹⁾ Viz Bullett. z r. 1882

²⁾ Viz článek jeho v Bulletin critique z r. 1882, str. 135 n.

³⁾ Pitra ho položil mezi Papia a Apollináře.

⁴⁾ Viz jeho článek »The Cities and Bishoprics of

své druhé cestě po Frygii u Hieropole na stěně lázni, o nichž akta Aberkiova zmínku činí, nejdůležitější část originalního nápisu našeho biskupa, o jehož autentičnosti nejvíce bylo pochybováno. Dnes nalézá se kámen ten (viz níže obr. 59. a 60.) v křesťanském museu Lateránském v Římě. Sultán turecký poslal jej totiž papeži Lvu XIII. jako dar k jeho 50letému biskupskému jubileu.¹⁾

Ze které doby pochází nápis ten? Poněvadž epitafium Alexandrovo, jež jest částečnou kopií nápisu Aberkiova, pochází z r. 216 po Kr., musí býti náhrobek biskupův starší. I jest tedy otázka, oč je starší? První pokyn dává nám tu forma liter na náhrobku Aberkiově, která jest rozdílna a starší oné, již spatřujeme v nápisu Alexandrově; druhý pokyn pak nalézáme v aktech Aberkiových, jež z veliké části jsou pravá a uvádějí sv. muže ve styk s Markem Aureliem. Na základě těchto dat pak uzavíráme, že epitafium Aberkiovo pochází spíše z doby před než po r. 180 po Kr.²⁾

Nuž, kámen ten je spolus příbuzným sobě náhrobkem Alexandrovým cenným dokumentem historickým, který nejen potvrzuje, že v polovici druhého století existovaly ve Frygii kvetoucí osady křesťanské, nýbrž dokazuje kromě toho i to, že se tam křesťanství, přes edikt Trajanův, skrývat i nemusilo, neboť oba náhrobky stály na místě veřejném. Dále, jak již pověděno bylo, velí nápisy ty, aby biskup Aberkios přenesen byl z Hieropole do seznamu biskupů města Hieropole, kde slynul ve druhé polovici druhého století Marcellus Avircius jako obránce proti bludům montanistickým. Monumenty dnes již ani nejmenší pochybnosti nezů-

Phrygia« v »Journal of Hellenic Studies« z r. 1883, str. 474. nn. Viz též: Lighfoot, The apostolic Fathers; Londin 1885; P. II. vol. I. p. 476—485.

¹⁾ Celou literaturu o něm viz u Bilczewského, Eucharystya, p. 213. nn.

²⁾ »L' epigramma di Aberkio dagli atti di lui ove è trascritto è attribuito ai tempi di M. Aurelio; e niuna ragione ci consiglia a rifiutare cotesta notizia.« R. S., T. II. str. 337. Viz též: Wilpert, Principienfragen der christlichen Archaeologie; Freiburg i. B. 1889, p. 55.

stavují o tom, že Aberkios, autor našeho nápisu, a Marcellus Avircius, o němž zmiňuje se Eusebius ve své Historii, jsou touž osobou.¹⁾

§ 2. Missie v severozápadních provinciích císařství.

Největších zásluh o archaeologii křesťanskou ve Francii získal si učený člen Akademie Le Blant. Jeho práce epigrafické²⁾ jsou pravou introdukcí — *preambula* — k dějinám křesťanské Gallie. Při svém badání přesvědčil se, že nejvíce pomníkových kamenů nalézá se u samého ústí Rhodanu, jakož i v provinciích k němu přiléhajících, a nejstarší z nich že patří přímořským městům Marseillu, Aubagni a Arlesu. Z toho však vidno, že náboženství křesťanské, které ještě v prvním století po kupeckých a vojenských lodích na břehy Rhodanské připlulo, šířilo se v době před Konstantinem hlavně v provinciích jižních. Za to jsou na severu kameny nečetny a novější,³⁾ znamená to, že evangelium teprve později se tam dostalo.

Vědomosti ty částečně jsou nové, částečně pak potvrzují to, co o počátcích starokřesťanských missií v Gallii víme již z pramenů literárních.

Nuž, seznejmež aspoň několik monumentů galských,

¹⁾ »Anche la storia ecclesiastica acquista luce dalla novella scoperta. La quale non solo confermo quanto diffuso e pubblico fosse il cristianesimo nella Frigia circa il secolo 3°, ma inoltre ci insegna a transferire il vescovo Abercio dalla celebre Jerapoli a Jeropoli nel distretto di Sinnada. Quivi fiori Avircio Marcello ricordatò nella storia ecclesiastica di Eusebio (V. 16.) per un trattato contra i Montanisti, dedicategli nei primi tempi di quell'eresia. Oggi diviene chiaro, ciò che prima era probabile congettura, l'Abercio dell' epigramma e l' Avircio Marcello del tempo della controversia montanistica in Frigia essere stati la medesima persona. La translazione di Abercio da Jerapoli a Jeropoli tronca di netto le difficoltà del trovargli posto conveniente nella serie dei famosi vescovi Jerapolitani della seconda metà del sec. 2°.« *Bullett. di arch. crist.* 1882, str. 81.

²⁾ Le Blant, *Inscriptions chrétiennes de la Gaule antérieures au VIII. siècle*; T. I. Paris 1856. T. II. Paris 1865. Viz též jeho *Manuel d' Epigraphie chrétienne*; Paris 1869.

³⁾ *Inscr.* T. II. Préface, p. XLIV.

počnouce nápisem, kolem r. 1830 v Marseillu nalezeným, jenž obohacuje martyrologium dvou svatých:

.... TRIO VOLVSIANO
EVTYCHETIS FILIO
.... O FORTVNATO QVI VIM
IgniS PASSI SVNT
.... GIA PIENTISSIMIS Γ
REFRIGERET NOS *Qui*
*Po*TEST (kotva) ¹⁾.

Na kameni tom zachovala se část metrického hymnu, složeného na počest mučeníkův Eutycheta a Fortunata. Oba světci ti, jichž jména zachovalo nám jediné toto epitafium, byli bezpochyby spáleni — vim ignis passi sunt — současně s mučeníky církve Lyonské a Vienneské (r. 177), což potvrzuje forma liter, jež upomíná zcela na nápisy pohanské z dob Hadriánových nebo prvních Antoninův. Zemřeli s modlitbou na rtech: Refrigeret nos qui potest — kéž občerství nás Všemohoucí. Kotva, jež nápis ukončuje, jest symbolem křesťanské naděje.

Druhý pomník pochází z města Gayole. Jest to sarkofag, ²⁾ z posud známých nejcennější, tesaný pravděpodobně rukou řeckou koncem druhého století. Žádné dílo starožitné — praví Le Blant — nelíčí tak dobře, jako sarkofag tento, oněch dob, kdy nejedna duše potácela se ještě nerozhodně mezi věrou Kristovou a starým pohanstvem. Jsoutě na něm pomíchány scény křesťanské s pohanskými. Vidímeť tam rybáka evangeličského, jenž hází udici slova Božího na rybu-člověka; dále nacházíme tam kotvu, ženu prostřed rajských stromův a dobrého pastýře s ovečkou na ramenou. Vedle nich pak máme obrazy, vzaté ze sarkofagů pohanských, jako podobu slunce, jehož hlavu zdobí sedm

¹⁾ Viz Rossi, Inscript. T. II. Proemium, p. XI.

²⁾ Viz Le Blant, Etude sur les sarcophages chrétiens antiques de la ville d'Arles. Paris 1878, § 2.; Les sarcophages chrétiens de la Gaule. Paris 1886, p. 157; tab. LIX. fig. 1. Srv. též Garrucci, Storia dell'Arte. T. V. p. 105., tab. 370 č. 2.

paprsků, paedagoga s učněm a konečně postavu mužskou v šatě filosofa s berlou v ruce.

Než, opusťme břeh mořský a odebeřme se po Rhodanu na sever. Najdeme tu dvě znamenitá města — Vienne a Lyon. První bylo hlavním městem Allobrogův a patřilo ku Gallia Narbonensis, druhé bylo stolicí Segusianů v Gallia Lugdunensis. V obou byly staré obce křesťanské, jež stále trvaly ve spojení s církvemi maloasijskými. A není to nic divného: Asie je založila a obdařila dvěma znamenitými biskupy: Potinem a Irenaeem. Takovým dokladem pro výměnu myšlenek jest na př. oběžník, v němž obce Vienneská a Lyonská podávají křesťanům Asie prokonsulární a Frygie zprávu o mučeníctví svých nejlepších dětí za pronásledování Marka Aurelia. Nezmiňujeme se o tom šířeji, jako o věci dostatečně známé;¹⁾ nic však nepravila nám historie, že církev řecká kořeny své zapustila ještě dále na sever, — a teprve pomníky hřbitovní první podávají nám zprávu o tom, že stejně stará obec křesťanská existovala v Augustodunum, hlavním městě Eduův, nynějším Autunu.²⁾

Bylo to r. 1839, když dělníci, zaměstnaní prací na hřbitově sv. Petřském při Autunu (Saint Pierre l'Estrier; S. Petri a Via Strata), našli mramorovou desku, v šest dílů rozpuklou, na níž nalézal se řecký nápis (viz níže obraz 61.). Při nálezu desky té přítomni byli na hřbitově Msgr. d' Hericourt, biskup Autunský, a P. Devoucoux. Tento poslední vzal desku a přenesl ji do místního semináře, kde byl tehdy profesorem slavný později kardinál Pitra. Když tento postřehl, že schází ještě několik úlomků nápisu, běžel ihned na místo nálezu, nenalezl však, leč jediný málo

¹⁾ Viz Pawlicki, O początkach chrześcijaństwa. W Krakowie 1884, str. 56. n. Srv. též de Boissieu, Inscriptions antiques de Lyon; Lyon 1846—54.

²⁾ Augustodunum zvalo se v jazyku keltickém Bibracte. Viz: Caesar, De bello gallico, l. I. c. 23; l. VII. 55. Ve středověku obdrželo krásný název Aedua Christi civitas a Celtica Roma. Za dob Tacitových slynilo město to vědami. Školy jeho, jež později poklesly, povznesly se znovu péčí Konstantina Chlora.

význačný kousek. Teď jednalo se mu o rozluštění nápisu, což nebylo věci snadnou, jelikož neměl před sebou nápisu celého, a mimo to některé litery byly setřeny. Než přes obtíže ty podal Pitra záhy jeho znění, připojiv k němu obšírný komentář. Články jeho ¹⁾ vzrušily nejlepší epigrafiky ²⁾ celé Evropy a vyvolaly tak četné a nové překlady a výklady, že učený Benediktin ten mohl již za několik let po té napsati tato slova: »Sotva vyšel na světlo nápis před několika lety na hřbitově Aeduanském vykopaný, již odevšad slyšeti slova pochvaly a podivu plná, že v celém pokladě nápisů křesťanských nenalézá se snad nápisu jiného, jenž by vynikal nad něj buď závažností obsahu, nebo krásou jazyka.« ³⁾ Nápis ten věnován byl jakýmsi Pektoriem zemřelým rodičům a bratřím. Z počátku, jak se zdá, umístěn byl na stěně Augustodunského baptisteria nebo též na rodinném mausoleu Pektoriově, jež se nalézalo poblíž baptisteria toho.

Podobně jako při náhrobku Aberkiově ponecháváme si podrobnější rozbor obsahu jeho pro dogmatickou část práce naší (viz níže knihy II. díl III., § 1.); zde pak poznamenáváme jen tolik, že jest výmluvným svědkem, že v Autunu existovala obec starokřesťanská, jež užívala v liturgii jazyka řeckého a vyznávala touž víru, za niž prolévali krev svou křesťané ve Vienně, Lyoně, Marseillu, Římě, Smyrně a Antiochii.

¹⁾ Viz *Annales de philosophie chrétienne* z r. 1839, p. 195; z r. 1840, p. 165; z r. 1841, p. 7 a 85; z r. 1842, p. 165; z r. 1843, p. 232.

²⁾ Čtení jejich a výklady sestavil Pitra v obšírné dissertaci, uveřejněné ve *Spicilegium Solesmense*; Parisii 1852, T. I. p. 554. nn. Dnes má již nápis ten celou literaturu, kterouž sestavil nejlépe Pohl ve své rozpravě: »*Das Ichthys-Monument von Autun*; Berlin 1880. Mit einer lithografierten Tafel.« Dle lithografie té sdělána též naše kopie náhrobku toho (obr. 61.). Viz též *Corpus Inscriptionum Graecarum*, T. IV. str. 583; Garrucci, *Mélanges d'Épigraphie*; p. 31. nn.

³⁾ »*Vix in lucem erupit, paucis ab hinc annis titulus ex agro Aeduensi nuper effossus, quum una omnium laude et admiratione conclamatum est, vix in toto inscriptionum christianarum thesauro aliam unquam extitisse aut rerum pondere insigniorem, aut elegantia verborum.*« *Spicileg.* p. 551.

Jest však otázka, z které doby nápis ten pochází? Některé výrazy jeho vzaty jsou z Homera; verše jsou dosti dobré; celý jazyk ukazuje na člověka, literatury řecké znalého. Pochází tedy z dob, kdy obyvatelstvo Augustodunské psalo ještě a rozumělo řecky, tedy z doby Irenaeovy, neboť hned v následujících desetiletích stálá pronásledování v Gallii tak vyhubila církev řeckou, že Řím později poslati tam musil druhou missii, jíž počíná církev latinská. Mimo tuto materiální či zevnější stranu nápisu velí jej položit do dob Irenaeových i starokřesťanský symbolismus, jenž vane z každého verše, jakož i pod rouškou symbolismu toho ukryté dogmatické myšlenky a idee, společné pomníku Aberkiovu a spisům Irenaeovým. Tyto poslední pak zvláště vtiskly mu svůj ráz.¹⁾

Jděme nyní do okolí Rýna. Tam najdeme četné kameny křesťanské v Trevíru, z čehož následuje, že město to bylo ve čtvrtém století hlavní stanicí missijní pro národy nadržýnské. Také Kolín může se honositi cennými nápisy křesťanskými. Celkem pak dovídáme se z nápisů těch, že missie křesťanské prvních věků braly se nejprve cestami, jež stavěl římský legionář, a že nepřestupovaly hranic kultury řecko-římské. Poslední stanice legionů byly obyčejně také posledními posicemi, k nimž došli missionáři křesťanští.

V Uhřích nalezen byl starokřesťanský náhrobek ve starém městě Sopia na e, nynějším Pětikostelí, v dolní Pannonii. Mezi jinými jsou tam následující malby: sv. Petr a Pavel, magové s dary a Jonáš svržený

¹⁾ Všem, kdož tvrdí, že nápis ten nepochází z dob pronásledování, odpovídá de Rossi: »Qui titulum Pectorii ad quartum, quintum, sextumve saeculum detrudi posse autumant, ne unum quidem titulum proferunt aetatis senioris saeculo tertio, cui cum adeo antiqui saporis epigrammate eiusque arcana locutione similitudo vel affinitas ulla sit.« *Inscript.* T. II., p. XXI. Ve druhém pak svazku své *Roma Sotter*. píše na str. 337.: »L'epigramma di Autun, qualunque sia l'età in che ne fu inciso in pietra l'esemplare oggi superstite, ha un tale e tanto sa pore di arcaismo, che con molti dotti lo stimo eco manifesto della scuola greco-gallicana di Ireneo.« *Aetas textus non dependet ab hodierno exemplare petrae — quod potest esse restitutum post persecutionem Diocletiani.*

s lodi do moře. Všechny upomínají na fresky hřbitovů římských a, jak se zdá, pocházejí ze čtvrtého století.¹⁾

Ve Španělsku má každá nová epocha dějinná své pomníky v kamenech;²⁾ jsou tam nápisy, jež výrazně nesou na sobě ráz pronásledování pohanských, — dále kameny, jež vyprávějí o ukrutnostech Arianův a panství Gothův.

Značně novější jsou kameny Britannie. Než, ponevadž od samého počátku psány jsou tam nápisy ty jazykem domácím, mají nejen cenu dokumentův historických, nýbrž i nejstarších pomníků literatury národní.³⁾

Avšak nejen pro historii rozšiřování víry křesťanské důležitým jsou kameny ty zřídlem: také co se týče jejího vymírání a ustupování, podávají svědectví, — čehož ještě povšimnouti si chceme.

§ 3. Úpadek missií.

Pravili jsme, že četné kameny, nalezené v Trevíru, nejlepším jsou toho důkazem, že existovala tam ve čtvrtém a pátém století kvetoucí obec křesťanská. A hle, v druhé polovici pátého století a ve století šestém zřejmý jest tam úplný nedostatek náhrobkův. Čím lze vysvětliti podivné to přerušení a náhlé ochuzení nadrýnského pokladu epigrafického? Zajisté ničím jiným, leč nedostatkem křesťanův v krajinách těch. Není náhrobních kamenů, protože nebylo věřících. Pravdivost konkluse té potvrzují dějiny. Ty totiž vyprávějí, že byl Trevír ve druhé polovici pátého století sužován stálými vpády Frankův a že padl konečně r. 464 do rukou divých Ripuarů, kteří tamější křesťany pobili.⁴⁾

Podobně ve Španělsku nalézáme celkem četné náhrobky křesťanské, zvláště v krajinách jižních; od té

¹⁾ Srv. Rossi, *Bullet.* 1874, p. 150. n.

²⁾ Srv. Hübner, *Inscriptiones Hispaniae Christianae*; Berolini 1871.

³⁾ Srv. Hübner, *Inscriptiones Britanniae Christianae*; Berolini 1876.

⁴⁾ Srv. Le Blant, *Note épigraphique sur l'état de l'Eglise de Trèves après l'invasion des Ripuaires* v *Revue archeol.* z r. 1864. Cfr. Ranke, *Weltgeschichte*, Leipzig 1883; IV. Theil, I. Abth., p. 422.

doby však, co Wisigothi poraženi byli u Xeres de la Frontera, mizejí kameny na jihu, ale za to objevují se a množí v VIII. a IX. století v Asturii a Galicii, kam křesťané před Araby se utekli.¹⁾

A nyní jděme do Říma. I tady jest historie hřbitovů v nejlepší shodě se současnými událostmi. Do r. 410 dalo hlavní město skorem 600 pevně datovaných nápisů křesťanských kromě několika tisíc nápisů nedatovaných. Zatím pak z let 411 a 412 máme sotva dva nebo tři nápisy datované, a ne více též z let následujících. Kde dlužno hledati příčinu tohoto náhlého přerušení v řetězu kamenův? V historii oněch dob. R. 410 stihla totiž Řím hrozná pohroma: dobyl ho a vydrancoval barbar Alarik. Nešťastní obyvatelé jeho rozutekli se u velikém počtu po Africe, Egyptě a Asii; ti pak, kteří tam zůstali, neměli času na výzdobu hrobův. Náhlý nedostatek náhrobních kamenů — praví Rossi — jest nejlepším důkazem, že dobytí Říma spadá do r. 410, a nikoli do r. 409.²⁾

Od r. 589 do r. 600 nenacházíme opět ani jednoho datovaného epitafia. Neboť i v těchto letech navštívily věčné město veliké pohromy a strasti: trápily je povodně Tiberu, nakažlivé nemoci a vpády Longobardův. Následkem toho odumřel v době té veškeren život, — i hroby ztratily svou řeč. *Reliqua omnia silent, neque iam vocem edunt sepulcra.*

Ve století VII. jsou nápisy také velmi řídké. A není to nic divného, neboť v nešťastných dobách těch jak lid tak měšťané již ani písmen neznali. Papež Agatho (678—681) vlastní své legáty, které vysílá na šestý všeobecný sněm, nazývá v listě k císaři Kon-

¹⁾ Viz článek *Le Blantův* v *Journal des Savants*, 1873, p. 335—364.

²⁾ »Vide ergo, quam bene cum Romanorum rerum historia monumenta et ipsa sepulcrorum epitaphia consentiant: nam horum series tunc subito abrumpitur et deinde tota perturbatur, cum ipsa Urbs inopinata Alarici irruptione ultimum paene excidium passa fastos jam suos obsidionibus, incendiis, vastitatibus coepit intexere... neque ulli tum Romano civi id otii datum, ut epitaphia scribenda et lapidi incidenda curare potuerit.« *Inscr.* T. I. p. 250, 251.

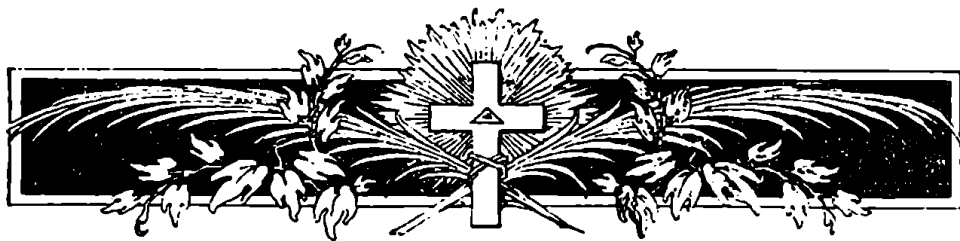
stantinovi IV.: *idiotas homines* — lidmi nevzdělanými.
»Přikázali jsme jim, — píše mezi jiným — aby víru
církve římské netlumočili svým vlastním rozumem,
nýbrž na základě písem starých Otců církevních, kte-
rážto písmena dali jsme jim do ruky; neboť vědění jejich
nijak nedůvěřujeme.«¹⁾)

Podobné přerušení nastalo též v VII. a VIII. stol.
v epigrafice galské, odpovídajíc dlouhým fásím neštěstí
a zmatků, jež stihly tam stát i církve za panování po-
sledních Merovingův.

Mlčení hrobů jest tedy celkem výmluvným svě-
dectvím úpadku života jak politického, tak církevního.

¹⁾) »*Neque enim nobis eorum scientia confidentiam dedit,
ut ad pia vestra vestigia eos auderemus dirigere.*« Viz: Rossi,
l. c., p. 517.

DÍL III.

Vnitřní dějiny církve.

§ 1. Hierarchie církevní. — Římské fary.

Všichni věřící dělí se na kleriky a laiky. Rozdělení toho původcem jest sám Kristus, když z učeníků svých vybral dvanáct mužův a opatřil je mocí, aby mohli učiti, svátostmi přisluhovati a věřící spravovati. V čelo kollegia apoštolského postavil pak rybáře z Betsaidy, Petra. Apoštolát byl nejvyšším a z počátku také jediným hierarchickým stupněm v církvi, a kollegium apoštolské celou hierarchií. Avšak hned po smrti Kristově vyšly z něho, spolu s potřebami nového společenstva, jiné stupně: episkopát, presbyterát a diakonát. Že biskupové, presbyteri a jáhnové vynikali nad obyčejnými věřícími nejen důstojností a vládou, nýbrž i charakterem kněžským, jenž pasoval je na lidi jiného řádu, dokazují jasně knihy svaté. Dostačí pak, uslyšíme-li svědectví dvou apoštolův. »Stůně-li kdo z vás, uveď (k sobě) kněží (starších) církve, a ať se nad ním modlí, mažice jej olejem ve jménu Páně.« ¹⁾ Ve Skutcích Apoštolských a v listech apoštolských pak čteme, že věřící trvali denně v účastenství lámání chleba eucharistického. A kdo uchystal jim obětní ten chléb? Nikdo jiný, leč ti, k nimž řekl Kristus ve večeradle:

¹⁾ List sv. Jakuba, kap. V., v. 14.

To čiňte na mou památku. »Aniž kdo sám sobě osobuje té cti (kněžské): ale kdož povolán bývá od Boha, jako Aron.« ¹⁾)

A jakým způsobem přicházelo k nim ono povolání Boží? Osoby důstojností duchovních hodně povolával a vybíral obyčejně lid; charakter kněžský a missi dostávali pak biskupové, presbyteri a diakoni od Ducha sv. skrze skládání rukou apoštolů nebo jejich delegátů, totiž biskupů, již dříve ordinovaných. Názvy *πρεσβύτεροι*: a *ἐπίσκοποι* přešly do jazyka církevního ze slovníku židovského a řeckého. Poněvadž pak ani kollegium apoštolské ani žádný sněm nevyznačil formálním dekretem jejich významu, byly po nějaký čas, aspoň na některých místech, synonymy a znamenaly jak obyčejné kněze, tak i kněze vyššího stupně hierarchického čili biskupy, ²⁾) ač již za života prvního papeže nacházíme biskupy význačně rozlišované od prostých presbyterů v Jerusalémě, Efesu, Filippech, Kolossech, Antiochii, Alexandrii a na Kretě. Než jasně vystupuje rozdíl mezi presbytery a biskupy teprve v době, kdy apoštolské kollegium s povrchu dějin zmizelo. Neboť pokud žili apoštolé, potud vlastně jenom oni byli biskupy čili dohlížiteli a nejvyššími řiditeli jak jednotlivých obcí, tak i celého křesťanského světa. Jisto jesti, že kolem polovice druhého století úřaduje již všude episkopát a všude též má znak instituce staré. Jsouť biskupové v Syrii, v celé Malé Asii, v Řecku, Africe, Itálii, Gallii. Některé z církví těch mají i důkladný katalog (seznam) svých biskupů, jenž dokazuje, že poslední biskup jejich nalézá se skrze své předchůdce v nepřetržitém spojení s jedním z apoštolův, od něhož dotyčná církev vzala počátek. V Římě na př. byla posloupnost biskupů tak známa a chronologicky tak důkladně zklassifikována, že nejednou důležitější události církevní počítány dle vlády papežův. Kolem biskupů, jimž v době té onen název výlučně počíná se dávat, družilo se kollegium

¹⁾ List sv. Pavla k Židům, V. 4.

²⁾ Viz *Duchesne*, *Origines du culte chrétien*; Paris 1889, p. 7. Srv. též článek *de Smedta*, předsedy Bollandistů, v *Revue des questions historiques* z r. 1888 str. 372. pod názvem: »L'organisation des églises chrétiennes.«

presbyterů, tvoříc pobočnou radu biskupovu. Vedle kněží vystupuje pak i klerus nižší.

Věci tyto, již ode dávna v historii známé, nacházejí v našich dobách úplného potvrzení v badáních archaeologických; z rumův hřbitovních vystupují stará epitafia biskupů, kněží a duchovenstva stupňů nižších. Uvedeme je později (viz níže knihy II. díl III., § 5.); tuto pak, opírajíce se o monumenty, povíme raději něco o nejstarším právu farním v obci římské.

První zprávy o organizaci křesťanské obce římské nalézáme v Liber Pontificalis za panování Evaristova (101—109?). Čteme pak tam, že papež tento rozdělil tituly čili farní kostely římské mezi své duchovenstvo: »Hic titulos in urbe Roma dividit presbiteris.«¹⁾ Nikoliv bez významu jest také to, co táž kronika sděluje o Kletovi: »Z rozkazu sv. Petra vysvětil tento 25 kněží v Římě. — Hic ex praecepto beati Petri XXV presbiteros ordinavit in urbe Roma.«²⁾ Dále dovídáme se, že sv. Urban (223—230) »ustanovil, aby při liturgii užíváno bylo náčiní stříbrných a dal 25 stříbrných patén pro 25 titulárních kostelův. — Hic ministeria sacra argentea constituit et patenas argenteas XXV posuit.«³⁾ Dle téže kroniky rozdělil papež Fabian kolem r. 240 okresy městské mezi 7 diakonův a ustanovil 7 subdiakonův, aby dohlíželi na notáře církevní, jichž povinností bylo psáti akta mučovníkův. Bděl pak též Fabian pečlivě nad katakombami a vystavěl nad nimi kaple, určené ke schůzím liturgickým a k pohřebním agapám.⁴⁾ Po Fabianovi získali si o zařízení far a hřbitovů zásluh papežové Dionysius (259—268) a Kajus (283—296).⁵⁾ O prvním z nich čteme zajisté: »Hic presbiteris ecclesias dedit et cymiteria et parrocias dioecesis constituit«⁶⁾ — přidělil kněžím kostely a hřbi-

¹⁾ Liber Pontific. edit. Duchesne, I. str. 127.

²⁾ L. c., p. 122.

³⁾ L. c., p. 143.

⁴⁾ »Hic regiones dividit diaconibus... et multas fabricas per cymiteria fieri praecepit«; l. c., p. 148.

⁵⁾ L. c., p. 161.

⁶⁾ L. c., p. 159.

tovy a zařídil fary«. Za pontifikátu Korneliova ¹⁾ bylo v Římě 46 kněží. Poznámka o Marcellovi (304—310) hlásá, že ustanovil, či spíše po ukončeném pronásledování zreorganisoval 25 titulů jako diecése, aby v nich ku přijetí křtu a pokání připravit se mohli všichni, kdož čteně navraceli se z pohanstva, jakož i za příčinou bdění nad pochováváním mučovníkův. ²⁾

Pro vytvoření obrazu o farní organizaci města Říma důležit jest také odstavec u sv. Optata Milévského, kde se praví, že Donatisté přes veškero úsilí nebyli s to, aby zabrali pro sebe některou ze 40 a několika basilik, jež tehdy katolíci v Římě drželi. ³⁾

Tyto krátké literární záznamy došly objasnění a potvrzení v archaeologických badáních a objevech Rossiho. ⁴⁾ Nejstarší kostely čili basiliky křesťanské byly prvotně obyčejnými domy, odkudž pochází též jejich název: *Domus ecclesiae*, přeměněný později na »*Domus Dei, Dominicum*«. Nejhlavnější z basilik těch obdržely název titulů (tituli), na př. *titulus Pudencianae, Praxedis, Lucinae, Eusebii, Priscae*, tedy jména osob, jimž dům původně náležel. Takových titulů bylo v Římě 25; každý z nich měl dva kněze (*incardinati*), z nichž jeden, t. j. jaksi vlastní farář, staral se především o duchovní potřeby živých, druhý pak, zvaný *socius*, spravoval farní hřbitov a pochovával na něm zemřelé. De Rossi soudí, že za Kornelia chybělo zřejmě několik kněží a že plný počet jich obnášel 50. Kommentuje pak uvedená slova sv. Optata podotýká, že z těch 40 a několika basilik připadalo na město jen 25, ostatní pak že dlužno hledati nad většími katakombami, jichž měl Řím koncem III. století 26. Dvacet pět titulárních kněží spravovalo tedy 25 basilik hřbitovních, kdežto

¹⁾ U Eusebia, H. E., VI. 43.

²⁾ »*Hic fecit cymiterium Novellae via Salaria et XXV titulos in urbe Roma constituit, quasi dioecesis, propter baptismum et poenitentiam multorum, qui convertebantur ex paganis, et propter sepulturam martyrum*«; l. c., p. 164.

³⁾ »*Inter quadraginta et quod excurrit basilicas locum ubi colligerent non habebant*« De schism. Donat. lib. II. § 4.

⁴⁾ Rossi, R. S., I. 204. nn., III. p. 514., 620.

hřbitov dvacátý šestý, totiž katakomba sv. Kallista; jakožto oficiální hrobka papežů III. století, závisel přímo na papeži, který jej spravoval skrze svého arcijáhna. Mohlo však se též státi, že některé větší katakomby patřily zároveň dvěma titulům, z nichž každý měl v nich svůj zvláštní oddíl, a naopak, že některý titul spravoval několik hřbitovův. A to jest i důvodem pro to, že nebylo zvláštního duchovenstva městského a zvláštního duchovenstva hřbitovního, ani zvláštních titulů městských a zvláštních titulův hřbitovních, nýbrž že jeden z presbyterů farních spravoval na titulu závislé katakomby.

Na hřbitově sv. Domitilly nalezen byl r. 1821 následující kámen:

ALEXIVS ET CAPRIOLA FECERVNT SE VIVI
JVSSV ARCHELAI ET DVLCITI PRESB

T. j. »Alexius a Capriola připravili si za živa hrob s dovolením kněží Archelaa a Dulcitia.«¹⁾

Archelaus a Dulcitus byli kněžími fary, v níž Alexius a Capriola bydlili. Formule »jussu«, užívaná ve III. a IV. století v oficiálních ustanoveních císařův a úředníkův, obsahuje zde zřejmou narážku na jejich jurisdikci.

Jiný náhrobek téhož hřbitova hlásá:

PASCENTIVS LECTOR TITVLI FASCIOLAE

T. j.: »Pascentius, lektor titulu Fasciolina.«²⁾

Třetí patří knězi Basiliovi, jenž působil také při titulu Fasciolině.

¹⁾ Rossi, R. S., I. p. 208.

²⁾ Bullett. 1875. p. 52. Jest spor mezi archaeology o původ a význam výrazu toho. Jedni tvrdí, že pochází ode jména Fabioly, bohaté matrony římské, která postoupila dům svůj, aby v něm zřízen byl chrám sv. mučovníků Nerea a Achillea; jiní soudí, že značí slovo to tolik jako obvazek čili páska, jež prý zde spadla sv. Petru s rány na noze, když prchal z Říma před pronásledováním Neronovým, a že na památku události té nazvali křesťané místo to výrazem in Fasciola.

Fasciola jest dnešní kostel sv. Nerea a Achillea při silnici Appiově, s níž spojuje se cesta Ardeatská, vedoucí do katakomby sv. Domitilly. Nápisy zjevily nám tedy, že katakomba sv. Domitilly byla farním hřbitovem titulu sv. Nerea a Achillea a že podléhala jurisdikci jeho duchovenstva.

V katakombě sv. Petra a Marcellina nalezen byl epitaf otisknutý na vápně hrobu:

OLYMPI
LECTORIS DE
D EVSEBI
LOCVS EST

T. j.: »Olympii, lectoris de Dominico Eusebii, locus est; — Zde odpočívá Olympius, lektor titulu (fary) Eusebiova.«¹⁾

Byla tedy katakomba sv. Petra a Marcellina při cestě Labikanské farním hřbitovem kostela Eusebiova na Esquilinu.

Kněz titulu Pudentianina pochován jest v katakombě sv. Hippolyta; a týž hřbitov měl i titul Praxedin na Viminale.²⁾

Že hřbitov sv. Kallista závisel přímo na papeži, potvrzuje nápis diakona Severa, nalezený v témž coemeteriu:

›Cubiculum duplex cum arcisoliis et luminare
Jussu p(a)p(ae) sui Marcellini Diaconus Iste
Severus fecit mansionem in pace quietam
Sibi suisque memor....«³⁾

T. j.: »Podvojnou kryptu s arkosolii a se světlíkem (otvorem pro světlo) zbudoval s dovolením svého papeže Marcellina jáhen Severus atd.«

Dovolení tedy dali zde ne kněží, jako když šlo o hrob v katakombě sv. Domitilly, nýbrž sám papež. Formule »jussu presbyterorum« zastoupena je

¹⁾ Bullett. 1882, p. 113.

²⁾ Bullett. di archeol. crist. 1882, p. 65.

³⁾ Rossi, R. S., I. 208.

zde slovy: »jussu papae«. Severus byl pravděpodobně arcijáhnem Marcellinovým a jako takový administrátorem katakomby, jako ji za pontifikátu Zefyrinova spravoval sv. Kallistus. ¹⁾

Na základě objevů de Rossiho dá pak se již dnes sestaviti jakési schéma, ukazující, ke kterým titulům patřily hřbitovy, ležící za hradbami městskými:

Titul Sabinin }
» Priscin } katakomba sv. Pavla.
» Fasciolin }

Titul Fasciolin } katakomba sv. Domitilly.

Titul Pallacinův } katakomba sv. Priscilly.

Titul Vestinin } katakomba sv. Anežky.

Titul Praxedin } katakomba sv. Hippolyta.

Titul Eusebiův } katakomba sv. Petra

Titul Marcellinův a Petrův } a Marcellina.

Titul Klementův } katakomba sv. Cyriaky.

Titul sv. Petra in Vincoli } katakomba sv. Pankracia.

Titul Lucinin } katakomba sv. Valentina. ²⁾

Schéma to není sice ještě úplné, ale nové objevy stále ho doplňují. Spolu pak dostalo se jím objasnění i starému právu kanonickému.

§ 2. Úryvek z domácích bojů církve v předvečer jejího vítězství.

V katakombě sv. Kallista nalézají se slavná kaple, zvaná papežskou proto, že byla oficiální hrobkou papežů třetího století. Nedaleko ní odkryl pak Rossi

¹⁾ Ve *Filosofumenech* (Lib. IX. cap. 11.) čteme, že Zefyrin hned po nastoupení vlády své učinil Kallista archidiakonem a administrátorem katakomby, jež dostala později název katakomby Kallistovy: εἰς τὸ κοιμητήριον κατέστησεν.

²⁾ Viz *Armellini*, *Gli antichi cimiteri cristiani di Roma e d'Italia*; Roma 1893, p. 83., 84.

r. 1852 jinou kryptu a v ní několik úlomků mramoru, na nichž byla vyryta slova:

SCINDITVR, SEDITIO, EXEMP..., INTEG..., EVS...

Slova ta připomněla mu již ode dávna ze starých sbírek epigrafických známý nápis, počínající veršem: *Eusebius miseris docuit, sua crimina flere* — a přivedla ho zároveň na myšlenku, že zde, a nikde jinde, musil se nalézati hrob papeže Eusebia, který, dle pozůstalých zápisků, viděli na vlastní své oči staří poutníci křesťanství poblíž hrobky papežské. A nezmýlil se. R. 1856 našel ještě přes čtyřicet úlomků, jež v celek složený daly epigram, jak lze jej čísti na str. 78.

Forma liter nápisu tohoto podobna jest oné, s níž setkáváme se pravidelně na všech jiných epigrammatech papeže Damasa. Poněvadž však provedení jednotlivostí jest horší, domníval se Rossi ihned, že nemá před sebou originalního nápisu Damasova, nýbrž pouze jeho pozdější kopii. I tato hypothesis ukázala se záhy pravdivou, neboť ještě v prosinci téhož roku ukázalo se po odstranění ostatní země a rumu z krypty několik liter nápisu prvotního, patřících k výrazům: *Exemplo, Integra, Pertulit*, — jimiž počíná verš pátý, šestý a sedmý nápisu Eusebiova. Dalším pátráním přišlo pak se ještě na několik jiných cenných fragmentů, jichž pomocí mohl Rossi opravit chyby, jež vloudily se v kopii, a upravit celý originalní nápis tak, jak vyšel z ruky Furia Dionysia Filokala, ¹⁾ příručího kaligrafa Damasova. Originál rozbit byl již Longobardy, kteří při svých nájezdech na Řím pustošili i hřbitovy, domnívajíce se, že tam najdou ukrytých pokladův. Když pak nájezdy barbarů přestaly, opravil papež Vigilius (537—555) kaple, v nichž ležela těla znamenitějších mučovníkův, a opatřil kopie zničených nápisů,

¹⁾ Tento zvěčnil své jméno po obou stranách epigrammatu, píše slova: »DAMASI SUI PAPPAE CVLTOR ATQUE AMATOR FVRIVS DIONYSIVS FILOCALVS SCRIBSIT — Psal Furius Dionysius Filocalus, ctitel a velebitel svého papeže Damasa.« Jest to též Filokalus, jenž r. 354 zhotovil nové, illustrované vydání kalendáře církevního. Litery jeho možno poznati snadno mezi tisíci po jistých opakujících se ozdobách.

jimiž kdysi Damasus ozdobil hroby jejich. Mezi jinými obnovil pak i kryptu a náhrobek papeže Eusebia. Po-

DAMASUS V I P A P A E C V L T O R A T Q V E A M A T O R

† DAMASUS EPISCOPUS FECIT

HERACLITUS VITUIT LABSOS PECCATA DOLERE
EUSEBIUS MISEROS DOCTIT SUM CRIMINA FLEERE
SCINDITUR PARTES POPULUS GISCIENTI FURORE
SEDITIO CAEDE BELLUM DISCORDIA LITRES
EXEMPLE PARITER PULSI FERITATE TYRANNI
INTEGRA CUM RECTOR SERVARET FOEDERA PACIS
PERTULIT EXILIUM OMINO SUB IUDICE LAETES
LITORE TINAGRIO MUNDUM VITAMQ RELIQUIT

EUSEBIO EPISCOPO ET MARTYRI.

EVRI VSDIONYSIVSEHILOCALEVSSCRIBIT

něvadž však jeho kopista nenalezl všech kusů původní desky a byl mužem nevzdělaným, vloudily se, jak jsme

již pověděli, do jeho práce nedostatky a chyby. Tak na některých místech vypustil litery, kdežto jinde zase špatně je doplnil nebo rozdělil, jen aby volné místo něčím vyplnil.¹⁾ Z této chybné kopie jeho pořídili poutníci následujících věkův opis, jenž se nás dochoval v manuskriptech několika starých sbírek epigrafických, jako v kodexu palatinsko-vatikánském a klosterneuburském. Ze sbírek těch znal pak jej též Baronius. Avšak poněvadž chyběl v kodexích verš první, jenž jmenuje autora nápisu jakož i důstojnost osoby, jíž byl věnován, a — což ještě větší má váhu — poněvadž nápis mluví o události, o níž žádný historik církevní ani světský se nezmiňuje, — nechtěl slavný Oratorián ten připustiti, že by zde byla řeč o papeži Eusebiovi, a tvrdil, že jest to spíše náhrobek jakéhosi kněze téhož jména z dob Konstantina Vel.

Jiného náhledu byli Tillemont, Coustant a Bollandisté. Neboť ti přímo pravili, že epitafium to zachovalo nám událost ze života papeže Eusebia, jež divnou náhodou ušla pozornosti otce dějin církevních, Eusebia Caesarejského. A náhled ten došel stkvělého potvrzení v objevu Rossiho. Originál dle jeho doplnění zní totiž tak, jak lze jej čísti na str. 80.²⁾

První a poslední verš tvoří titul epigrammatu, jenž zní:

»Damasus biskup učinil (nápis tento) Eusebiovi, biskupu a mučovníkovi.«

»Heraklius bránil apostatům káti se za hříchy. Eusebius (však) učil ubožáky ty oplakávati své viny. Lid dělí se na strany. Se vzrůstající zuřivostí povstávají nepokoje, vraždy, válka, nesvornost a spory. Tu ihned oba (Eusebius i Heraklius) vyhnáni byli divným tyranem, ač náčelník (Rector, totiž papež) neporušeně zachovával mír. Vyhnanství snesl radostně s pomocí Pána svého a Soudce. Na pobřeží Sicilském opustil zemi a život.«

Jak vidno, mluví epigram o nepokojích, vyvolaných

¹⁾ Sum místo sua; omino místo dominò; Tinacrio místo Trinacrio, atd.

²⁾ R. S., T. II. p. 201. n.

v lůnu církve otázkami o praxi zpovědní. Aby však zřejma byla záležitost ta, jejíž obětí byl papež Eusebius,

DAMASUS SVI PAPA ECCLIAE TORATO, EAMATOR

DAMASUS EPISCOPUS FECIT

HERACLIUS VETUIT LABSOS PECCATA DOLERE
EUSEBIUS MISEROS DOCUIT SUA CRIMINA FLERE
SCINDITUR IN PARTES POPULUS GLISCENTE FURORE
SEDTIO CAEDES BELLUM DISCORDIA LITRES
EXTEMPLIO PARTER PULSI FERITATE TYRANNI
INTEGRA CUM RECTOR SERVARET FOEDERA PACIS
PERTULIT EXILIUM DOMINO SUB JUDICE LAETUS
LITORE TRINACRIO MUNDUM VITAMQ RELIQUIT

EUSEBIO EPISCOPO ET MARTYRI.

EVRIVSDIONYSIVSEHILLOCAIVSSCRIPTESTH

jest nám kratince připomenouti boj, jaký církvi na obranu pokání zpovědního již záhy bylo podstoupiti.

V polovici druhého století povstala totiž ve Frygii rigorní strana s Montanem v čele, jež hlásala, že pro některé druhy hříchů: vraždu, nečistotu a odpadlictví — není odpuštění. Táž měla stoupence své i v jiných krajinách. V Africe a v Itálii byl hlavou její slavný apologeta Tertullian; v Římě pak způsobila ještě později vážné hnutí, jmenovitě, když stanul jí v čele odpůrce papeže Kornelia, vzdoropapež Novatian.

Jaké stanovisko zaujala však církev oproti tomuto přemrštěnému rigorismu, jenž kladl meze milosrdenství Božímu? Odsoudila jej ihned, jakmile se zjevil. Svědky jednání církve v záležitosti té jsou nám památky písemní i monumenty.

Tak sápe se mocně autor *Filosofumen* na papeže Kallista a trpké činí mu výčitky, že učí, že všem hříchům, a proto i nečistotě, možno jest odpuštění. Proti témuž papeži napsal též Tertullian svůj traktát »O čistotě«, v němž upírá církvi moc udělovati rozhrěšení všem těm, kdož pokáleli se hříchem nečistoty.

Jako odpověď na výtky ty vtesávala a malovala církev ve druhém a třetím století velmi často na sarkofazích a hrobech svých dětí, jakož i na obětních kališích obraz Dobrého Pastýře, nesoucího ztracenou ovečku do ovčince na ramenou svých. Tertullian ¹⁾ viděl obrazy ty na kališích, jelikož činí o nich zmínku ve svých spisech; znal též dobře pěknou parabolou evangelickou o dobrém pastýři, která hlásá nekonečné milosrdenství Boží nad hříšníkem, a — ještě jako katolík — učil, že Kristus hledající ztracenou ovečku připomíná každému knězi jeho nejsvětější povinnost pastýřskou, — mírnost a milosrdenství s hříšníkem. Ale jakmile přešel do tábora Montanova, změnil náhledy své a učil, že ovečka ta, Dobrým Pastýřem nalezená, neznamena křesťana-hříšníka, nýbrž jen pohana, jež přivedl Kristus světlem lásky své k poznání pravé víry.

Vedle této rigorosní sekty povstala v Africe na počátku třetího století jiná strana pod vůdcovstvím

¹⁾ Tertull., *De pudicitia*, c. 7. ed. Migne, *Patr. lat.* T. II. p. 994. n.

kněze Novata a bohatého jáhna Felicissima, jež upadla v jinou krajnost. Žádala totiž, aby církev připustila ihned a bez uložení pokání návrat do společnosti své všeho druhu apostatům od víry (*lapsi, sacrificati, thurificati, libellatici*), vykázali-li se jen doporučenými listy mučovníkův.

A jak zachovala se církev k tomuto přání? Církev vážila si vždy proseb mučovníků, kteří za Krista krev prolévají nebo v temných strádali vězeních, a na jejich přímluvu a doporučené listy, v nichž za pokleslé bratry obětovali svá utrpení a své zásluhy, byla vždy hotova zmírniti trest odpadlíkům příslušící: ale s druhé strany žádala před přijetím jich do své společnosti důkaz upřímného návratu a pokání, byť i krátkého. Praxi její v této věci poznáváme nejlépe ze spisů sv. Cypriana a z listu,¹⁾ jež klerus římský rozeslal všem církvím, když stolec apoštolský po smrti Fabianově (236—250) nebyl obsazen. Církev římská — praví oběžník — má ustálenou již praxi trestní; nikoho neodpuze, ale s druhé strany jest též daleka přílišné a hříšné mírnosti. Učí, že odpuštění hříchů jest pro všechny, ale napřed žádá od každého pokání, dříve než otevře mu dvěře svého ovčince. — Touž střední cestou šli i nástupcové Fabianovi, Kornelius a Lucius, odsuzující s jedné strany krutý rigorismus Tertullianův a Novatianův, a s druhé strany zhoubný laxismus Novatův, jež otevíral dokořán brány zhoubě a apostasii.

Paměti bojů těch zachovaly nám spisy Otcův a starých spisovatelů církevních. Nic však nevěděla historie o tom, že tytéž otázky, kárnosti církevní se týkající, vyvolaly ještě jednou krvavé spory v církvi, a to v předvečer rozhodného vítězství jejího nad pohanstvem; a proto s důrazem opakujeme, že spolu s epitafiem Eusebiovým nalezen byl cenný list vnitřních zápasů církve.

Avšak nejen za Eusebia, počátkem století IV., bouřili církev odpadlíci ti, jež můžeme nazvati epigony Novatovými: tíž znepokojovali církev již za jeho před-

¹⁾ Epist. Cleri Romani inter Cypr. ep. XXXI.

chůdce Marcella. Zde pak jest historický dokument,¹⁾ o nějž tvrzení své opíráme:

VERIDICUS RECTOR LAPROS QUIA CRIMINA FLERE
PRAEDIXIT MISERIS FUIT OMNIBUS HOSTIS AMARUS
HINC FUROR HINC ODIUM SEQUITUR DISCORDIA LITES
SEDTIO CAEDES SOLVUNTUR FOEDERA PACIS
CRIMEN OB ALTERIUS CHRISTUM QUI IN PACE NEGAVIT
FINIBUS EXPULSUS PATRIAE EST FERITATE TYRANNI
HAEC BREVITER DAMASUS VOLUIT COMPERTA REFERRE
MARCELLI UT POPULUS MERITUM COGNOSCERE POSSET

T. j.: »Náčelník pravdy milovný, jelikož velel apostatům, aby za hříchy své se káli, byl všem ubožákům těm nepřitelem trpkým. Odtud povstává zuřivost, nenávisť, nesvornost, spory, vzpoura, vraždy, mír se po-

¹⁾ Rossi, R. S., T. II. p. 204.

rušuje. Pro zločin druhého, jenž za doby míru Krista zapřel, krutým tyranem z vlasti své byl (Marcell) vypuzen. To krátce chtěl Damasus pověděti, aby lid poznati mohl zásluhy Marcellovy.«

Jest to též epigram Damasův, umístěný jím nade hrobem papeže Marcella v katakombě sv. Priscilly. Nečteme zde sice jména náčelníka vzpoury, jehož vina byla tím větší, že v dobách pokoje víry se zřekl; za to je sděluje s námi náhrobek Eusebiův, jenž líčí zřejmě pokračování téže události. Marcell padl jako oběť vzpoury, poslán byv císařem Maxentiem do vyhnanství. Pokoření papežovo naplnilo protivníky jeho odvahou; proto pokoušejí se ještě jednou o své štěstí za jeho nástupce a žádají od něho bezodkladné přijetí do společnosti věřících, beze všeho pokání. Poněvadž však Eusebius vzepřel se jejich žádosti a dle starých kanonů poenitentialních vyžadoval od nich zadostučinění, povstaly nepokoje znovu, a to s takovou urputností, že přiměly vládu světskou k opětnému zakročení; a ta, neptajíc se, kdo vlastně jest vinníkem, odsoudila do vyhnanství jak Heraklia, tak papeže Eusebia.

Nechceme zde hovořiti déle o ceně kamenů těch. De Rossi, a po něm všichni archaeologové katoličtí¹⁾ i protestantští,²⁾ zovou je jedním z nejkrásnějších objevův epigrafických. Neboť nejen že odhalily nám ztracený zajímavý list z domácích bojů církve, nýbrž zjevily nám zároveň velikost dvou papežů, jichž památku zneuctili haeretikové³⁾ a kteří zahynuli v obraně týchž předpisů kárnosti církevní, pro něž kdysi hustě dopadaly pohany na Kallista a Cypriana. Ba, kromě toho

¹⁾ »Höchst interessant ist jedenfalls, dass derartige interne Angelegenheiten der Gemeinde im Stande waren die Aufmerksamkeit der bürgerlichen Macht auf sich zu lenken, und die Strafe der Verbannung auf die Häupter der Parteien herabzuziehen. Maxentius verfolgte den Bischof, nicht um der Kirche und der christlichen Religion einen Schlag zu versetzen, sondern, weil jegliche Bewegung und Aufregung der Geister Despoten unbecquem zu sein pflegt;« Kraus, Roma Sotterranea, p. 188.

²⁾ Viz Piper, Ueber den kirchengeschichtlichen Gewinn aus Inschriften vornehmlich des christlichen Alterthums; Gotha 1876, p. 82.

³⁾ Donatisté vinili je z apostasie.

i proto důležitý jsou dokumenty ty, že novým světlem ozařují postavení církve v říši římské v předvečer vítězství Konstantinových. Do polovice třetího století bojuje církev o svou existenci; v dobách následujících, a zvláště od smrti Diokletianovy, počíná však boj nový, jenž ukončen bude teprve koncem světa — boj za svobodu učení. Marcell a Eusebius jdou do vyhnanství ne tak pro jméno křesťanské, jako spíše pro obranu té zásady, že pouze církvi přísluší právo k upravování trestního práva církevního. Tito dva papežové — píše hr. Richemont ¹⁾ — jichž paměť vzkřísila archaeologie křesťanská, jeví se jako předkové oněch velekněží Nového Zákona, jichž jasný pořad tkví v paměti všech a kteří statečně a nebojácně bránili až do Pia IX. — a my dodáváme: až do Lva XIII. — zásady, že církev pouze církvi řízena býti má.

§ 3. Stav otroků.

Spolu s republikou zahynula v říši římské i svoboda občanská. Patriciát měl jenom tolik majetku, života a cti, na kolik božský Caesar to dovolil. Vedle lidí rodem volných či svobodných byl však v Římě též veliký počet uvolněných čili propuštěncův; ti byli obyčejně bez peněz, a proto odkázáni na práci. Poněvadž však práci pokládali za nečest, vyhledávali si zaměstnání a postavení střední, jako herců, provazolecův, astrologů, věstců, gladiatorů, tanečníků, šašků, záletnic, kněží resp. knězek Isidiných, Adonisových a Cybeliných. Řemesla tato se lépe vyplácela, ano byla i více ctěna než poctivá práce.

Pod těmito massami, jež domnívaly se býti svobodnými, sténalo ohromné množství otroků, zbavených všelikého práva lidského, ba i jména člověka. »Hlupče! — volá Juvenál v jedné své satyře — což pak jest otrok člověkem?« ²⁾ Otroek neměl duše. Řekové zvali ho tělem, σῶμα; Řím zval ho věcí, res.

¹⁾ Richemont, Les Catacombes Rom, p. 223.

²⁾ Juvenalis, Satyra VI. 221.

Účelem jeho života bylo: plniti vůli svého pána; vůle pánova byla mu nejvyšší mravní normou a celou etikou; za obydlí měl stáj. »Bylo to náradí, jehož se užívalo neustále a bez milosrdenství, pokud se neopotrebovalo. A když se již otroku nedostávalo sil a život jeho ještě trval, tu dbáno rady moudrého Katona, jenž učil, že ubožák takový hladem má býti umořen.«¹⁾

Poněkud snesitelnějším stalo se postavení nešťastníků těch v domech pohanských pod vlivem náboženství židovského a křesťanského. Dovídáme se o tom z nápisův hrobových, pocházejících z konce století prvního a z let následujících, jež pánové věnovali svým otrokům. Zde jest několik nápisů těch:

»Deliciae suae... destituisti Mammam tuam — Potěšení svému... opustila jsi živitelku svoji.« — »Mammulae — Kojné«. — Collactaneo — Soukojenci.« — »Praeceptoris suo — Svému učiteli.« — »Ancillae bene merenti — Nevolnici zásluh plné.« — »Benigno et Eustatae, servitibus de se bene merentibus — Benignovi a Eustacii, otrokům o mne dobře zasloužilým.« — Alumnae. — Libertae Sanctissimae — atd.²⁾

Jaké as stanovisko zaujala církev k této otázce společenské? Křesťanství nesměřovalo nikdy k tomu, aby změnilo a přemohlo svět prostředky násilnými, jelikož bránilo mu v tom jeho úhelné zásady a zářný příklad tichého a mírného Mistra. Ctiloť zajisté a ctí instituce politické i společenské, ba i stín nabytého práva, kdekoli s ním se shledá. V záležitosti otroctví bylo pak ještě opatrnějším a ohledu plnějším, protože otroctví bylo nejen ranou a hanbou pohanského světa, nýbrž zároveň i jeho zastaralou formou práce, základem jeho existence; každé příliš prudké útočení na instituci tu, které čas byl již vtiskl jakýsi nátěr právní, bylo by tedy způsobilo neslýchaný zmatek v celé společnosti lidské. Proto nevydala církev formálního prohlášení,

¹⁾ Ve uillot, Ježíš Kristus; polského překladu, jenž vyšel ve Varšavě r. 1876—7, str. 391.

²⁾ Více viz jich u hr. de Champagny, Les Antonins, T. II. p. 126. n.

jímž by jedním rázem byla zrušila všechna práva pána nad otrokem, nýbrž od samého počátku působila vší silou svojí na idee a mravy a snažila se o přeměnu celé společnosti a o zrušení otroctví duševním obrozením chlebohárcův. Takovéto pozvolné, ale za to ve svých výsledcích nepochybné akce vyžadoval ostatně i ohled na blaho samého otroka. Napřed zajisté bylo třeba ho přesvědčiti, že jest člověkem, vyrvati z duše jeho jed pomsty a přivesti ho ke vnitřní rovnováze, — dříve než bylo možno obdařiti ho plnou svobodou. Jinak by místo poctivých pracovníků bylo se dostalo společnosti netvorův. »V rodině — praví hr. de Champagny — církve neodstranila manželství pohanského, ač na vratkých jen a shnilých spočívalo základech; v řádu politickém neupírala caesarům práva vládního, ač vláda jejich v mnohé příčině byla monstrem; v řádu sociálním dopustila další existování otroctví, ač na nejbezbožnějších spočívalo zásadách, a to proto, že čas vtiskl mu jistý nátěr práva, jež tvořilo základ celého pohanského světa.«¹⁾

Než, povšímněme si poněkud jednotlivostí tichého tohoto zápasu, jež započalo křesťanství s otroctvím.

Podstatu otroctví tvořilo dvě věci: pohrdání člověkem a pohrdání prací. Zásady tyto označila církve veřejně jako bezbožné a postavila na místo jejich dvě nových, zásadních, idei otroctví zcela protivných principův. Prvním prohlásila, že před Bohem všichni lidé jsou si rovni; druhým nazvala práci věcí chvály hodnou. Tím pak neodstranila církve různosti stavův, ani nevystoupila proti různým titulům závislosti jedněch na druhých, nýbrž hlásala celému světu, že za zdeptání lidských práv druhého čeká stejná odpovědnost pána i otroka. Zároveň pak působila církve na své nejlepší děti, aby otrokům svým daly svobodu. Oasy takových rodin, jež snažily se býti bez otroků, byly arci z počátku nečetné; než příkladem svým nutkaly jiné k mírnému zacházení s otroky a byly zároveň jakýmsi miniaturním modelem, dle něhož měla se v budoucnosti

¹⁾ L. c., Sv. II. p. 134.; Cfr. Broglie, L' église et l' empire romain au IV. siècle; Sv. I., p. 162.

vytváříti celá společnost. Církev vzala tedy z rukou svého božského zakladatele již hotové principy nového řádu společenského a nemeškala štípiti je v duši lidstva; — avšak vyvodění posledních konklusí z principů těch ponechala pozvolné práci dějin.

Tato z nebeské sýpky na zemi vržená zrna počala pak ihned stkvělé vydávati plody. V duši otrokově zaujala místo nenávisti láska k jeho pánu spolu s vědomím povinností jeho; neboť ačkoliv častokráte nenabyl plné volnosti, viděl přece, že církev právě tak ho ctí, jako jeho chlebodáře, týmž na čele mažíc ho sv. olejem a k téže připouštějíc ho hostině eucharistické. Ba, co více, od té doby mohl státi se nejen manželem a otcem rodiny, nýbrž i knězem, biskupem, ba i papežem, a tak představeným těch, kdož od narození byli svobodni. Nejvíce však viděl se otrok povznesena tím, že církev ostatky jeho soudruhů, kteří krev za Krista prolili, na oltáře vzesla a k nim se modlila jako k mocným orodovníkům u Boha. Dostačiv věru v té příčině poznamenati, že sv. Nereus a Achilles, panna lyonská Blandina, družka sv. Perpetuy Felicitas, Bonifacia, Maria, Euelpia, Emerenciana, a mnoho jiných svatých mučenic a mučeníků — byli otroky.

Že také v povaze pánů nastala změna v nazírání na otroctví, toho důkazem jsou pomníky hřbitovní, z nichž se dovídáme, že pánové křesťanští přijímali rádi tělesné pozůstatky svých otrokův a propuštěnců do svých vlastních rodinných hrobův a že pokládali to za svou povinnost, aby s nimi zacházeli laskavě a mírně.

Jeden náhrobek ku př. vypravuje, že nebožka byla všem milá, k chudým milosrdná, k otrokům dobrotivá: omnibus cara, pauperibus pia, mancipiis benigna. ¹⁾ Jiný hlásá: Zde odpočívá v pokoji Arenberga požehnané paměti... obdařila svobodou sluhu jménem Mannona na vykoupení své duše z muk očistcových. ²⁾ — Jiný zase vypočítává až šest otroků,

¹⁾ Viz Le Blant, Inscriptions chrétiennes de la Gaule; Sv. II. n. 450.

²⁾ Ibid., n. 374.

jež v testamentě svobodou obdařil jakýsi Manneleubus. ¹⁾

Na náhrobcích otroků zmizely pak již v prvním věku téměř úplně názvy: servus, libertus, liberta, a místo toho zovou se všichni rádi v nápisech sluhy Božími — servus Dei, famulus Dei, δούλος τοῦ Θεοῦ.

Ale ještě jeden máme druh dokumentů, jež zajímavě objasňují postavení otroků v domech křesťanských: jsou to bronzové obruče, sletované nebo sbité hřeby, ²⁾ jež dávány byly na šíji otrokům, kteří utekli svým pánům. Na obruči byl zavěšen, a čase n i k ní přibit štítek s nápisem, vyjadřujícím adresu pánovu. Adresa ta označovala kromě jména též stav, ulici nebo třídu města, a žádalo se v ní, aby každý, kdo by sběha potkal, ho chytil a pánovi dodal. Již pouhý pohled na obrouček ten působil, že voláno: tene, tene — chyť ho! Takových obroučkův a štítků našli a popsali archaeologové doposud jedenadvacet, z nichž jeden jest ve Florenci, ostatní pak v Římě. Jeden z nich uroben je z mince, s níž setřen byl před tím obraz císaře Konstantina. Forma štítků těch jest různá: jsou okrouhlé, čtvercové, obdélníkové. Popíšeme jich několik, počnouce nejzajímavějším. Jest kulatý, má asi 0.053 m. v průměru a visel kdysi na obruči otrokově. (Viz obr. 5., str. 90.) Nápis má po obou stranách, z nichž každý podává adresu jiného pána. Hlásá:

☞ TENE ME ☞
ET REVOCA ME IN
FORO MARTIS AD
MAXIMIANVM
ANTIQVARI
VM.

TENE ME QVI
A FVGI ET REVO
CA ME IN CELIMON
TIO AD DOMV EA
PIDII V. C.
BONOSO ☞.

¹⁾ Ibid., n. 379. Srv. též Rossi, Bullett. di archeol. crist. z r. 1873, str. 40; z r. 1874, str. 44.

²⁾ Cfr. Pignorio, De servis eorumque miseriis; Padua 1613. »Hae lamellae, — píše na str. 21. — ut ego quidem sentio, clavis capitatis ad collaria affigebantur, ut indicio suo proderent

T. j.: »Chyť mne a dodej Maximianovi antiquáři ¹⁾ na foru Martově.«

Obr. 5. — Stítek otrokův.

T. j.: »Chyť mne, protože jsem utekl, a odveď mne Bonosovi na hoře Celius, do domu senatora Elpidia.«

Okolnost tato, že na témž štítku nalézají se dvě adressy, nutí k úvaze, že buď nalézal se postupmo na šji dvou otroků, nebo též jen jednoho, který však měl dva pány, Maximiana a Bonosa, a utekl oběma. Na prvé nápise vidíme ještě dva monogramy Kristovy, na druhém jest jenom jeden. Forma prvního monogramu jest starší, a proto i celý nápis. ²⁾

*Fugi Tene Me
Cum Revocu
Veris Me DM
Zonino Accipis
Solidum. ³⁾*

T. j.: »Utekl jsem. Chyť mne. Dovedeš-li mne k mému pánu Zoninovi, dostaneš dukát.«

fugitivos.« Viz též Fabretti, *Inscriptionum antiquarum, quae in aedibus paternis asservantur, explicatio*; Romae 1702, p. 522. Z novějších srv. Rossi, *Bulett. z r. 1874*, p. 40. nn. Lefort, *Etudes sur les monuments primitifs de la peinture chrétienne en Italie et mélanges archéologiques*; Paris 1885, p. 263. nn.

¹⁾ Antiquáři zabývali se přepisováním děl klassických a restaurováním starých kodexův.

²⁾ Rossi klade adresu Bonosovu do konce čtvrtého nebo do samého počátku pátého století. *Bullett. 1874*, p. 52.

³⁾ Štítek ten viděli jsme v museu Kircherově v Římě; jest proto zajímavý, že slibuje dukát t mu, kdo by sběha chytil.

Ve Frascati poblíž Říma nalezena byla nedávno na šiji skeletu otrokova těsná obruč a na ní následující v jedné řadě psaný nápis:

Tene me et reboca me Approniano Palatino ad Mappa Aurea in Abentino quia fugi ¹⁾

T. j.: »Chyť mne a odevzdej Appronianovi Palatinovi v Mappa Aurea na Aventině, neboť jsem utekl.«

Jiné nápisy žádají:

*Revoca me in Via Lata ad Flavium d(ominum) m(eum).
— Revoca me in bia Lata ad Gemelliu(m) medicu(m). —
Tene me quia fugi et revoca me domino meo Bonifatio
Linario.*

T. j.: »Dodej mne pánu mému Flaviovi na Via Lata. — Dodej mne lékaři Gemelliovi na Via Lata. — Chyť mne, neboť jsem utekl, a dodej mne pánu mému Bonifaciovi, obchodníku lnem.«

Tene me quia fug(i) et reboca me Victori acolito a dominicu Clementis. ²⁾

T. j.: »Zadrž mne, neboť jsem utekl, a odevzdej akolythovi Viktorovi při kostele sv. Klementa.«

Reboca me in basilica Pauli ad Leone(m).

T. j.: »Odevzdej mne Lvovi při basilice sv. Pavla.«

Ze dvou posledních nápisů se dovídáme, že také některé kostely a kláštery měly své otroky. Užívání těchto štítků rozšiřováno jakousi pověrčivostí; připisována jim jakási moc, aby zadržely otroka od útěku.

¹⁾ Viz Academie des Inscriptions et Belles Lettres; Paris 1887. Sv. XV.; Bulletin d'Avril, Mai, Juin, p. 220, 221. *Reboca* místo *revoca*, podobně jako *nejednou* místo *via*.

²⁾ *A dominicu* místo *a dominico*. Nápis tento objasňuje počátek basiliky sv. Klementa v Římě. Slova *dominicum* užívali křesťané na označení svých svatyní před polovicí čtvrtého století; později vyšlo již z užívání. Z toho následuje, že basilika sv. Klementa existovala již v první polovici čtvrtého století.

»Štítku, drž mne, abych neutekl« — praví jeden nápis:

»*Bulla, tene me ne fugia(m).*«

Z které doby pocházejí však monumenty ty? De Rossi tvrdí, ¹⁾ že se jich užívalo od dob Konstantina Vel. až do panování císařův Honoria a Arkadia. Největší část připadá jich na století čtvrté; některé patří ještě do samých jeho počátků, jiné do konce století čtvrtého, jiné konečně klásti dlužno do věku pátého; — celkem tedy kladou památky ty do dob, kdy křesťanství nabývalo již vrchu.

Již samo existování takovýchto obroučeků zdá se býti podivno, a ještě podivnější jest, že nalézáme na nich monogram Kristův. Jakým způsobem mohli křesťané dávatí znak vykoupení na náradí otrocké, na řetěz, jenž bránil ubožákovi ve spasném útěku? Nebyla to snad profanace jména a kříže Kristova? Na první pohled zdálo by se, že tomu tak, ale povšimneme-li si věci blíže, jest nám vyznati, že podobně jako výše uvedené náhrobky, tak i tyto zbytky starožitnosti křesťanské jsou svědky a památníky veliké revoluce mravní a přetvořování náhledův o otázce otroctví. Hlásajíť zajisté, že církev, jakmile nastal mír, pronikala duchem svým zákonodárství římské a že aspoň polehčila osud otrokovi tam, kde nemohla ho ihned obdařiti úplnou svobodou. Pán-pohan vypálil chycenému sběhu-otrokovi na čele znamení, jež ho ranilo a na vždy hanbou pokrylo. Krutou praxi tu odstranil zvláštním zákonem Konstantin, ²⁾ pod vlivem zákona Božího, jenž hlásá, že člověk jest stvořen k obrazu a podobnosti Božímu. Místo znamení na čele dostal uprchlý otrok obrouček na šíji. I mohlo se na obroučku tom nalézati jméno Kristovo, jelikož pouze jménu tomu zavázán byl otrok zmírněním svého osudu; sub auspiciis Christi vešel v život odporný obrouček, ale s ním přestalo stygmatizování. A tak i tu splnilo se

¹⁾ Bullett. z r. 1874, p. 60.

²⁾ Cod. Theod. IX., 40., 2. Cod. Just. IX., 47., 17. Zákon ten týkal se hlavně těch, kdož do dolů byli odsouzeni, ale i uprchlí otroci z něho kořistili.

slovo hlasatele křesťanského, že svoboda jest vynálezem křesťanským, — že jde za Kristem, kam on přichází, zanikajíc v národech spolu s jeho odchodem.

§ 4. Rehabilitace práce.

Mozolná práce uložena lidstvu jako trest. Pohana trestu toho nespočívá však v tom, že člověk únavné práce se podjímá, nýbrž jedině v tom, že hříchem si jí zasloužil. Nejlepším toho důvodem jest to, že Bůh sám jařmo práce na se vzal, zrodiv se v dílně chudého řemeslníka; od té doby, kdy Kristus vzal do rukou topor a dlato, nikdo již nesmí pohrdati prací a nikomu též není dovoleno jí se vyhýbati. Jestli to přikázání apoštolské, dané všem: »že nechce-li kdo dělati, aby také nejedl«. ¹⁾ Křesťanství tedy i zde provedlo změnu tím, že na místo nucené práce otrokovy postavilo svobodnou práci dětí Božích. Že práce takové věřící se neštíteli, dokazují opět pomníky hřbitovní. Zvláště dva listy knihy epigrafické, rozvěšené v portiku paláce Lateránského v Římě, jasně ozařují práci prvních křesťanů; jsou to nápisy dvanáctého a šestnáctého pilastru. První jmenuje prostě několik křesťanských řemeslníků; druhý charakterisuje zaměstnání zemřelého symboly, jako kladivem, úhelnicí, nožem, nůžkami, vahou, soudkem atd. Uvedeme několik náhrobních nápisů, jež téměř všechny pocházejí z katakomby sv. Domitilly:

LOCUS ADEODATI
PORCINARI ET ACUTU
LAE SIBI BI · FECERUNT

T. j.: »Hrob Adeodata, obchodníka vepřovým dobytčím, a Akutuly; připravili si jej za živa.« ²⁾

¹⁾ II. k Thessal., III. 10.

²⁾ Bi(bi) místo vivi.

FELICISSIMA
OLIARIA

T. j.: »Felicissima, obchodnice olejem.«

DE BIANOBA

POLLECLA QVE ORDEV BENDET DE BIANOBA

T. j.: »Zde odpočívá Pollekla, jež prodávala ječmen na Via Nova.« ¹⁾

RVFVS TABELLA
RVS DEPOSITVS IIII IDV
DEC

T. j.: »Zde odpočívá Rufus, archivář, pochován 4. dne před Idami prosincovými.«

*Benemerenti Bonitatio Scriptori Grammatico Aeliana
uxor.*

T. j.: »Zasloužilému Bonitaciovi, písaři, grammatikovi, náhrobek ten postavila choť Aeliana.«

Jiné pomníky jmenují notáře, ²⁾ kamenníka, kováře atd. V katakombě Ostrianské nalezen byl r. 1879 následující nápis vojínův:

¹⁾ Jest to čís. 23. pilastru XII.

²⁾ Povinností notářů bylo, psáti v dobách pronásledování akta mučovníkův.

LICINEUS MILX PRETORIANUS
AUR · PRICE COIUGI · K · BENE
MERINTI IN PACE · COH · VI

T. j.: »Zde odpočívá Licinius, vojín pretorián. Ná-
hrobek ten vzdělala Aurelia Price nejdražšímu a vele-
zasloužilému choti svému. Odpočivej v pokoji. Sloužil
v kohortě VI.«

Obr. 6. a 7. — Fossores. Fresko z coemeteria sv. Petra
a Marcellina.

Epitafium toto pochází ještě z dob pronásledování,
neboť Konstantin pretoriány zrušil, a dokazuje spolu
s jinými, že křesťané sloužili ve vojsku.

Často setkáváme se v katakombách též s nápisy
dělníků *καὶ ἐξοχῆν*, totiž fossorův. Fossores, *κοπιᾶται*,
κοπιῶντες (od *κοπιᾶσθαι*, pracovati) byli křesťanskými
hrobaři, kteří při světle lampičky, jež byla jejich

sluncem, kopali ulice a krypty podzemního Říma a chystali lože zemřelým bratřím. (Viz obr. 6. a 7., str. 95.) Že aspoň někteří z nich vyznali se v architektuře, toho nejlepším důkazem je struktura kaplí a galerií hřbitovních. Uvádíme zde jenom jedno epitařium, jež se nalézá v katakombě sv. Domitilly a uzavírá hrob náčelníka fossorů, Diogena (viz obr. 8., str. 97.).

*Diogenes Fossor In Pace Depositus Octavo Calendas
Octobris.*

T. j.: »Zde odpočívá fossor Diogenes. Ať odpočívá v pokoji. Pochován byl osmého dne před Kalendami říjnovými.«

Zmínku o fossorech nalézáme též u sv. Jeronyma ¹⁾ a Epifania; ale teprve monumenty dávají nám lepší vědomost o jejich organizaci a postavení v církvi. Dovidáme pak se takto, že každá farnost měla své vlastní kollegium fossorů, jež čítalo osm, ba až deset členův. Církev pokládala je za nástupce Tobiášovy, ctíla je a připojila ku kleru. Dle mínění Rossiho nalézali se více méně v takovém poměru k vyšším stupňům hierarchickým, v jakém nacházejí se dnes v řádech bratři laické k bratřím klerikům a kněžím. ²⁾

Kromě fossorů měla stará církev ještě jiné pracovníky, jako malíře a sochaře. Z katakomby sv. Kalista zachoval se nám následující pěkný náhrobek sochařův:

	Felici Filio Benemerenti Qui vixit annos
hulubice	XXIII Dies X Qui exivit virgo de saeculo
kružidlo	et Neofitus In Pace
dláto	Parentes Fecerunt
dva štětce	Dep III. Nonas Aug.

¹⁾ List 49. k Innocencovi.

²⁾ Rossi, R. S., III., str. 533. n.

T. j.: »Rodičové učinili nápis tento Felixovi, synu svému zasloužilému, jenž žil 23 léta a deset dní. Zemřel jako panic a neofyta. Odpočivej v pokoji. Pochován IV. dne před Nonami srpnovými.« — Po levé straně kamene vyryta jest holubice s olivovou haluzkou v zobáčku a nížeji kružidlo, dláto a dva štětce. Náhrobek ten našel Marangoni a ohlásil jej v díle: »Acta s. Vi-

Obr. 8. — Epitafium fossora Diogena v katakombě sv. Domitilly.

ctorini« (str. 129.). Dnes nalézá se v portiku musea Lateránského, na pilastru XI. pod č. 24.

Novým ideám o práci ve společnosti křesťanské odpovídá i nový jazyk náhrobní. Vedle jména zemřelého setkáváme se totiž na pomnicích s epithety, jež pohany naplňovaly odporem.¹⁾ Manželé zovou se s ra-

¹⁾ »An quidpiam stultius, quam, quos singulos sicut opera-

dostí na náhrobcích spolupracovníky — conlaborantes, conlaborones, conlaborarii.¹⁾

V katakombě sv. Petra a Marcellina čteme na mramorové desce:

LEONTIE · IN PACE QVE
VIXIT · ANNIS · XXVII ·
MENS · IIII · DIE · XXVIII ·
FECIT · PRIMVS · CVM ·
LABORONE · SVE · (Ryba).

T. j. : »Leoncii odpočívající v pokoji! Žila let 27, měsíce 4, dní 28. Náhrobek postavil Primus své spolupracovníci (cumlaboronae).« Na konci vytesána jest ryba, symbol Leoncie, jenž z vody křestní zrodila se jako Ichtys — Ježíš Kristus, stavši se ho účastnou.

V jiném nápise praví muž o své choti, že s ním pracovala:

Rufina Quae Mecum Laboravit.²⁾

§ 5. Ctnosti starých křestanův.

Na pláních ohnivých — Campi phlegaei — kam legenda položila místo boje Titanů s bohy Olympskými, povstalo ze 17setletého spánku město Pompeje. Vymaněno z objetí smrti uvedlo nás více do tajemství života starých Římanů, než hromady svazků, psaných rukou historiků, jelikož nám podalo miniaturní obraz civilisace a morality společnosti I. století po Kristu. Denní život byl tam zachycen jakoby in flagranti; drobné události civilisace, jež ztrácejí se obyčejně pro

rios barbarosque contemnis, eos aliquid putare esse universos?« Cicero, Tuscul. V., 36.; De offic. 142.

¹⁾ Bullett. 1879, p. 108.

²⁾ Rossi, R. S., I. č. 62.; III. str. 538.

budoucnost proto, že historikové pokládají to za sebe nedůstojné, aby se jimi zabývali, stojí tu před okem pozorovatelovým v celé, nahé pravdě. Tam všechny vrstvy společenské hovoří k nám svými ústy v pozůstalých nápisech a malbách. Na stěnách kasáren čteme hrubé žerty žoldnéřské; na pěkné lampě přeje si kdosi šťastného nového roku — *annum novum faustum mihi*; na míře a váze napsal kupec povzbuzující slova: *kupuj a budeš mítí — eme et habebis*; v nápise na zdi doporučejí se tesaři a vozkové přízni *aedila Marcellina — Marcellinum aedilem lignarji et plostrarji rogant ut faveat*. V jiné vyhlášce podporuje jakýsi *Paratus* kandidaturu svého přítele *Pansy* na úřad *aedila*; jinde zase čteme, že *Priscus* jest hoden úřadu veřejného jakožto muž mladý, skromný a ke každému úslužný; poněkud dále *annonçuje* majitel svůj hotel: několik dobrých loží a nadto všeliké pohodlí. Na jiném místě vidíme na zdi dva hady, znamená to, že není nám dovoleno déle se tu zdržeti: mladí i staří — praví hadové ti — jděte něco dále za zeď, neboť místo toto znečišťovati není dovoleno. Tam zase vylévá svoji žluč opuštěná dívka: »nemiluješ brunetek, ale vždyť ty zas ke mně se vrátíš; to ti předpovídám« — pompejská *Venus Physica*.¹⁾ Nalézáme tu také často návěští divadelní a nejednou i celé odstavce z čelnějších básníkův.

Nic však nelíčí důkladněji zchátralost obyvatelů pompejských, než freska v několika domech zachovaná.²⁾ Nejednen, jenž četl *Tacita*³⁾ nebo *Suetonia*,⁴⁾ těšil se snad myšlenkou, že historikové ti příliš černě kreslili mravní stav své doby; zatím pak mohou malby pompejské sloužiti za ilustrace oněch stran, na nichž *Tacit* a *Suetonius* vyprávějí, jakým způsobem bavili herci a baletky *Tiberia* a *Nerona*. *Pictura iustificat historiam*. Smyslnost ta a péče o břich neopouštěly

¹⁾ Viz *De Lagrèze*, *Pompéi. Les Catacombes. L'Alhambra*; Paris 1872, p. 127. n.

²⁾ Viz *H. Roux Ainé*, *Herculanum et Pompei*; Paris 1877, sv. VIII.

³⁾ *Tacit. Annal. VI. 1.*

⁴⁾ *Sueton. Tiberius, 43, 44, 45.*

pohana ani v okamžiku smrti — bral je s sebou do hrobu. Přesvědčujíc nás o tom nejlépe obecné sentence, jež nejednou umístil na konci pohrobního nápisu. Zde jest jich několik:

»Quod edi, bibi, mecum habeo; quod reliqui, perdidit — Co jsem snědl a vypil, to jest mé; co jsem tu zanechal, to jsem ztratil.« Na jiném náhrobku nemá zemřelý ku kolemjdoucímu jiné prosby, leč aby mu hrobu neznečišťoval.¹⁾ Jsou též takové nápisy, v nichž si nebožtík tropí posměch z lidí i z bohův, nebo proklíná tyto poslední za to, že mu vyrvali záhy předmět jeho lásky.

Než, nechme již nedávno z hrobu dobyté zkamenělé nestoudnice; opusťme též hroby pohanské, z nichž kromě umrlčiny vane i hniloba mravní, — a jděmež do Pompejí křesťanských, do podzemního Říma, jehož jednotlivé části zovou se: hřbitovem Kallistovým, Domitilliným, Praetextatovým, Šebestiánovým, Komodilininým, Pavlovým, Cyriakovým, Trasonovým a Saturninovým, Priscilliným, Anežčiným, Hippolytovým, Cyriacíným atd. Našli jsme již v něm cenných příspěvků pro nejprvnější děje církve; snad povědí nám ulice jeho ještě i o duchu, jaký vanul v oné společnosti, jež hřbitovy ty zakládala.

Nejprve září na podzemních stěnách těch klid a křesťanská oddanost. Náhrobky jsou nejednou tak prostinké, jak prostý a tichý byl život křesťanský za dob pronásledování — nehlásají nic jiného, než to, co pravil mučeník před soudcem: jsem křesťanem. *Orbati non sunt, dona dedere Deo.*²⁾ — Nezůstali sirotky — hovoří rodiče, plni oddanosti do vůle Boží, na hrobu svých zemřelých blíženců — dali je v oběť Bohu. Jiní manželé těší se tím, že dali dítě své na vychování Kristu: *Is Christo datus.*

¹⁾ *Rogo te viator, noli mi nocere. Ne quis hic urinam faciat. Qui hic minxerit aut cacarit, habeat deos superos et inferos iratos.* Cfr. Zell, *Handbuch zur röm. Epigraphik* atd.; Sv. II., str. 342.

²⁾ Rossi, *Bullett.* 1874, str. 138.

Dále povídají nám náhrobky o lásce dětí k rodičům, o obětivosti přátelské, o pohostinnosti a milosrdí bohatého k chudému.

»Coniugi dulcissime (sic) Alexander fecit. Que (sic) numquam mecum discordia (sic) qua fidelis habere potuit. — Náhrobek tento postavil Alexander milené své choti, jež jako křesťanka vždy žila se mnou v pokoji.« Jiné nápisy hlásají, že manželé žili spolu v pokoji největším — sine laesione animi, semper concordēs, sine ulla querella.¹⁾ Cinnamius, lektor farnosti Fascioliny, má na náhrobku jméno přítele chudých. Často setkáváme se též na náhrobcích s výrazem: *alumnus — ὁρπετός*, jenž znamená dítě, rodiči pohanskými pohozené a milosrdným křesťanem na vychování přijaté.

Nikde nenajdeš tu na stěnách stesku nebo žaloby na pronásledovníky, ani stopy onoho posvátného rozhořčení, jehož nejednou plny jsou písně Davidovy. Marně hledal bys tu žalm: *Quare fremuerunt gentes*²⁾ nebo *Usquequo Domine oblivisceris in finem?*³⁾ nenalezneš ani nářků, jež vyhnanci israelští pronášeli v žalmě *Super flumina Babylonis*.⁴⁾ Zato však cítíš se v temných galeriích těch jako v království Beránka, jehož obraz lásky plný, objevující se tu za každým krokem vedle obrazu holubice, naplňuje duši pokojem, nadějí, odpuštěním, láskou.⁵⁾ »V noci — tak píše jeden z nejznamenitějších spisovatelů našeho století — po každé hekatombě, jež v amfiteatru Flaviově se odbývala, přinášeli sem věřící při záři pochodní posvátné pozůstatky svých umučených bratří. Jedni počítali jejich rány, jiní vyprávěli tichým hlasem o jejich zmužilosti a vítězstvích. Zoufalství mezi nimi nebylo, neboť stará církev neplakala,

¹⁾ Viz: Rossi, *Inscript. christ.*, sv. I. č. 194.

²⁾ Žalm 2. »Proč se zbouřili národové?«

³⁾ Žalm 12. »Až dokavád, Hospodine, budeš se zapomínati nade mnou dokonce?«

⁴⁾ Žalm 136. »Při řekách balylonských, tu jsme sedávali a plakávali.«

⁵⁾ Srv. L'abbé Bougaud, *Le Christianisme et les temps présents*; Paris 1878, sv. III. str. 41.

nýbrž doufala; každé tělo do lůžka hrobního vložené bylo pro ni novým závdavkem brzkého triumfu a appellací na spravedlnost Boží. A tak mījela léta... tak uplynuly tři nejkrásnější věky v historii světa.«¹⁾
»S úsměvem na rtech — dodává hrabě de Champagny²⁾ — kráčel křesťan po trní a rozžhaveném uhlí pronásledování, maluje tím častěji na hrobech svých Dobrého Pastýře, že nemaloval nikdy Ukřižovaného, a hovoře tím častěji o odměně věčné, že mlčel o svých utrpeních.«

Především pak jsou hroby ty svědky veliké pokory prvních křesťanů, jakož i touhy snášeti hanu pro jméno Kristovo. Neboť jednak není tam nikde názvu otroka nebo propuštěnce — jednak pak zmizely zároveň všeliké vzpomínky na důstojenství a úřady světské, jež zemřelý za živa zastával; velmi často i patriciové psali na náhrobcích jenom jedno jméno, pomíjejíce úplně svých názvův a titulů rodových. Kromě toho i sám charakter některých starokřesťanských jmen, v katakombách zachovaných, svědčí nejlépe o pokorném jich o sobě smýšlení.

Pohané vypůjčovali si často jmen svých od bohů a libovali si v názvech, jež vyjadřovaly jakési vznešené idee, štěstí, ctnosti, vlastnosti duše nebo těla; odtud jména: Jupiter, Jovius, Jovina, Apollo, Phoebes, Bacchus, Dionysius, Diane, Janus, Mars, Martia, Mercurius, Hermes, Hermogenes, Minervinus, Palladius, Venerius, Aphrodisius, Olympius, Calliope, Augurius, Auspicius, Desiderius, Donatus, Espectatus, Faustinus, Felix, Felicia, Felicissimus, Felicula, Firmus, Macarius, Magnus, Optatus, Pretiosa, Candida, Cale, Agathon, Amantius, Bonosus, Castus, Concordia, Constantia, Clemens, Dulcitus, Facundus, Fulgens, Elegans, Charisius, Generosus, Innocentia, Lucia, Pudens, Sanctus, Callistus, Pulcheria, Venustus. Časem zvali se zase jmény

¹⁾ Viz: *Lacordaire, Lettres à un jeune homme, sur la vie chrétienne.*

²⁾ *De Champagny, Les Antonins, sv. II. str. 377.*

zamilovaných květin, jako: Flora, Florentius, Florentinus, Florida, Laurina, Rosa, Narcissus, atd.

Skorem všechna ta jména shledáváme také u křesťanů, kteří právě z pohanství se vrátili; zachovávali je nejčastěji před světem za příčinou bezpečnosti své, majíce nejednou doma i v církvi jméno druhé, značící jakési dogma nebo ctnost křesťanskou. Tak zvali se na př.: Anastasius, Athanasius, Christianus, Christinus, Christophorus, Redempta, Redemptus, Reparatus, Salutia, Salvius, Soteris, Receptus, Restitutus, Vitalis, Lucina, Refrigerius, Refrigeria, Agapetus, Agape, Irene, Pax, Charitas, Pistis, Elpis, Elpidus, Ispes, Adeodatus, Angelica, Cyriacus, Pius, Theophilus, Renatus, atd.

Avšak vedle těchto všech názvův, ať od pohanů přijatých, ať na půdě dogmat křesťanských vyrostlých, a v církvi řecké často od světců Starého Zákona braných, shledáváme se na kamenech náhrobních zhusta ještě s jiným, od výše uvedených zcela různým druhem jmen, jako: Importunus, Malus, Alogius, Fugitivus, Projectus, Injuriosus, Exitiosus, Calumniosus, Contumeliosus, Stercus, Stercorius. Jest otázka, z jakého pramene vzešla tato směšná a ohyzdná jména, jež jsou v tak velikém odporu s elegantními jmény současných ctitelů starých bohův? Aby genese jejich dala se určití, jest třeba čísti paškvily, jež pohanští spisovatelé a různí z křesťanství vyšší sektáři psali v dobách pronásledování proti pravým vyznavačům Kristovým, — jakož i odpovědi, jež jim tito dávali na lživé výtky, jim neprávem činěné. Bylať věřícím vvtýkána zatemnělost a nedostatek všelikého vzdělání, ¹⁾ — odkudž pošla jména jako: Alogius, Alogia, Insipientia (Hlupák); byli zváni bezbožci, nepřáteli bohův a císařů, ²⁾ — což dalo původ jménům: Inju-

¹⁾ Viz Acta sincera: S. Martyres Scillitani, str. 87.: »Nolite furori huius insipientiae participes fieri;« Acta s. Maximi, p. 157.: »Jam resipisce, miser, ab insipientia tua.« Více příkladů viz u Le Blanta, Inscript. sv. II., p. 66. nota.

²⁾ Cfr. Tertull. Apolog. 10.

riosus, Calumniosus, Contumeliosus; v Římě, v Gallii a v Africe skládána na ně vina a zodpovědnost za veřejné pohromy, ¹⁾ jež tehdy říši navštěvovaly, — a tak zváni: Importunus, Exitiosus, Malus, Maliciosus. Ostatní jména, jako: Projectus, Projectitius, Praejectus, Foedulus, Foedula, Fugitivus, Pecus, Pecorius, Asella, Asellus, Asellicus, Asellianus, Asellius, Asinia, Porcella, Porcus, Porcia, Serpentia, Soricius (od sores — myš), Ima, Stercus, Stercorius, Stercoria ²⁾ (ohyzdný, dobytek, hnůj), diktovalo nevěrcům pohrdání křesťanem. Zpočátku dávali křesťanům jména ta pohané; po té pak věřící si v nich zalíbili a ryli je se zálibou na své náhrobky, jsouce tomu rádi, že mohli pro Krista opovržení snášeti. »Rouhají se nám — píše sv. Pavel Korintským ³⁾ — a my se modlíme; jako smetí tohoto světa učinění jsme a (jako) povrhel u všech až posavád . . . ale chlubíme se také souženými.«

A tak každá drobnůstka, jež nese na sobě stopy života prvních křesťanů, svědčí překrásně o klidu jejich ducha, o veselí a opravdovém štěstí vnitřním, jaké jenom hluboká víra a upřímná láska k Bohu a bližnímu dáti může.

§ 6. Liturgie prvotní církve.

Kdo chce psáti historii mše sv., nemůže nepovšimnouti si katakomb římských. Tam najde nejstarší křesťanské oltáře, ony de Rossim nazývané sepolcri a mensa (viz obr. 9. na str. 105.), jež nejsou leč hroby ve vulkanické půdě v podobě obdélníkové skříně vydlabané, nebo sarkofagy v otvor, ve stěně podzemní kaple hřbitovní vytesaný, postavené; nade skříní nebo nad sarko-

¹⁾ Viz: Tertull., l. c., 40.; Arnobius, Adversus gentes I. 3.

²⁾ Viz: Le Blant, l. c., p. 62.; de Champagny, l. c., sv. II. str. 377.; Becker, Die Inschriften der römischen Katakomben, Gera 1878, p. 7.; Bayet, De titulis Atticae christ., p. 85. nn.; Ritter, De compos. tit. christ., str. 5.

³⁾ I. ku Korint., IV. 13.; k Říman. V. 3.

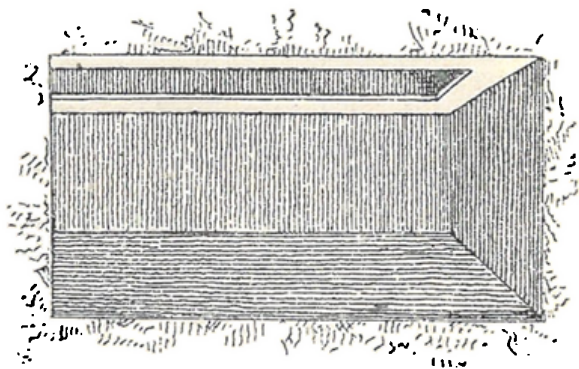
fagem, kdež uloženy posvátné tělesné pozůstatky mučeničkovy, nalézají se čtvercový nebo polokruhový oblouk, často malbami ozdobený (arcosolium); kamenná příkrývka hrobu nebo též víko sarkofagu tvořilo pak mensu, na níž sloužena byla oběť nejsvětější. Časem nalézají se v kryptě jenom jeden takový oltář, a to proti hlavním dveřím; někdy však nalézají se oltáře i u bočních stěn.

Sám fakt, že v nejstarších částech hřbitovních oltáře takové se nacházejí, jest velice důležitý; dokazuje, že nebylo doby, v níž by církev nebyla sloužila mši sv., a že každý, kdo chce hájiti Kalvína, jenž oltáře z kostelů odstranil jakožto novotu čistému učení Kristovu prý odporující, musí si napřed namluvit, že dějiny a hřbitovy prvních století hlásají nám lež.

V katakombách sv. Kallista a sv. Priscilly máme dále starý obraz mše sv. a sv. přijímání (viz níže knihy I., dílu IV. § 5. d.); jedna

pak malba v podzemí sv. Priscilly představuje nám slavnostní obláčku řeholnice, podávající nám zároveň obraz obleku, jakého užívaly ve II. století děvy Bohu zasvěcené. (Viz níže obr. 63.)

Kromě toho máme v podzemních kaplích hřbitovních vzory a plány basilik IV. století (viz obr. 10. a 11. na str. 106. a 107.), jakož i stopy zповědnic a biskupských stolcův. Vůbec neváháme tvrditi, že nedaleka jest již doba, kdy bude možno z materiálu pomníkového zbudovati kromě monumentální dogmatiky i budovu monumentální, t. j. na základě pomníků zbudované liturgie. ¹⁾

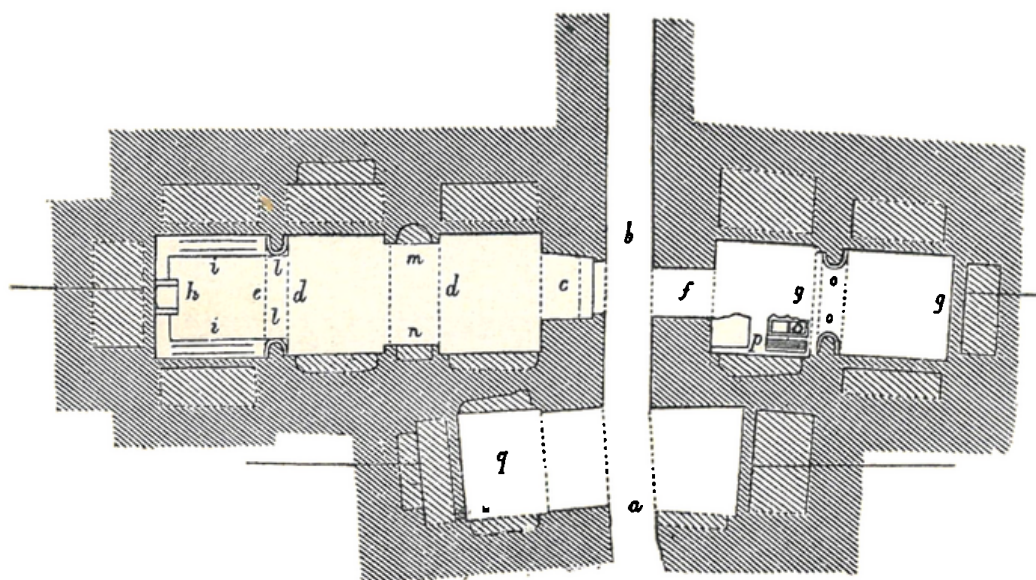

Obr. 9. — Sepolcro a mensa.

¹⁾ Srv. Rohault de Fleury, *La Messe. Études archéologiques sur les monuments*; Paris 1883, sv. I. — Corblet, *Histoire dogmatique, liturgique et archéologique du sacrement de Baptême*; Paris 1882; Týž, *Histoire dogm., liturg. et archéol. du sacram. de l'Eucharistie*; Paris 1885, sv. I. a II.

Nejvíce světla dodávají katakomby pohřebním obřadům prvních křesťanův.

Žid vyhýbal se co nejúzkostlivěji všelikému doteku s mrtvolou, jakožto věci nečistou; a dotekl-li se jí náhodou, stával se nečistým a pod trestem smrti potřeboval očisty. U Řekův a Římanů znečišťoval pouhý pohled na mrtvolu a znedůstojňoval úkon náboženský tak, že musil býti přerušen a znovu započat. Jinak však bylo tomu u křesťanů. Věřící neměli od samého počátku domněnek těch a onoho odporu k mrtvole, a s podobnou pietou opatrovali a nesli do

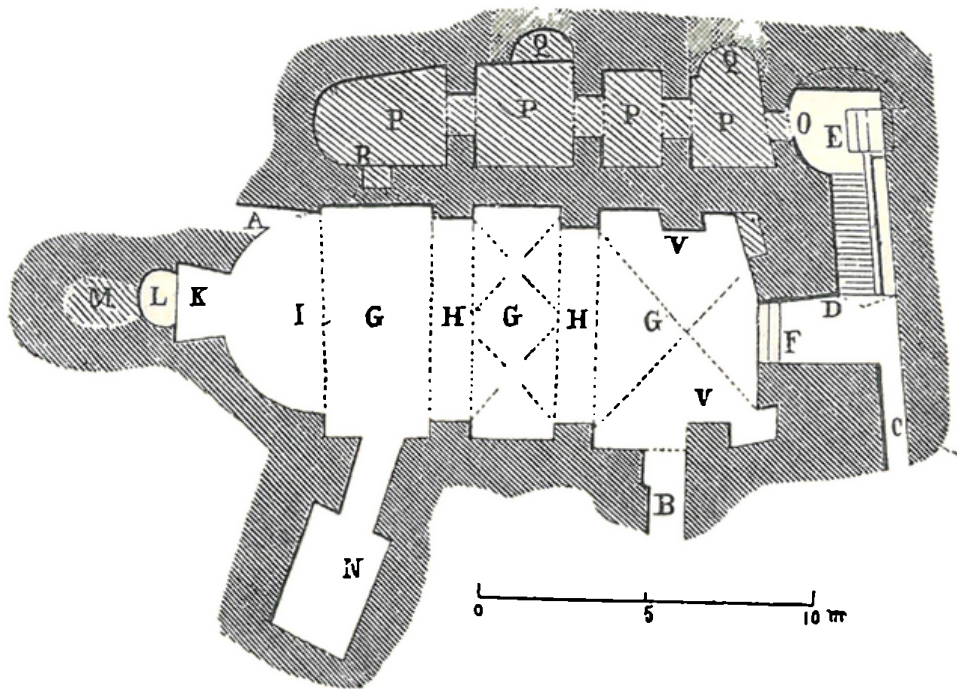

Obr. 10. Plán podzemního kostela v katakombě sv. Anežky.

a a b = chodby ke kostelu vedoucí; *c* = vchod; *dd* = místo pro muže; *gg* = místo pro ženy; *e* = presbyterium; *f* = vchod; *h* = sedes pontificalis; *ii* = sedadla pro klerus; *ll* = sloupy; *mn* = výklenky; *oo* = sloupy; *p* = zbytky mramorové podlahy; *q* = jakási předsíň chrámová.

hrobu mrtvolu zemřelého bratra svého, s jakou Josef a Nikodém mrtvolu svého Mistra. Co Bůh utrpením a smrtí svou očistil, nesměl nikdo považovati za nečisté. Na jednu jen věc pamatovali věřící neustále, na to totiž, aby těla svého neposkvřnili nečistotou hříchu, těla pak pokáním očištěná byla jim chrámem Ducha sv. a zárodkem příštího slavného zmrtvýchvstání. Nad ložem nemocného bděla jeho rodina a kněz, jenž konal modlitby, které obsahem připomínají zcela dnešní *commendatio animae* čili modlitby

za umírající. Když nemocný zemřel, zavřeli mu nejbližší příbuzní oči a ústa, umyli jeho mrtvolu a natřeli ji olejem, aby jí uchránili rychlého rozkladu; po té zavinuli ji v prostěradla. Po vykonání těchto povinností se strany rodiny a fossorů převzala zemřelého církev a nesla ho veřejně — nejednou i uprostřed největšího pronásledování — na ramenou svých

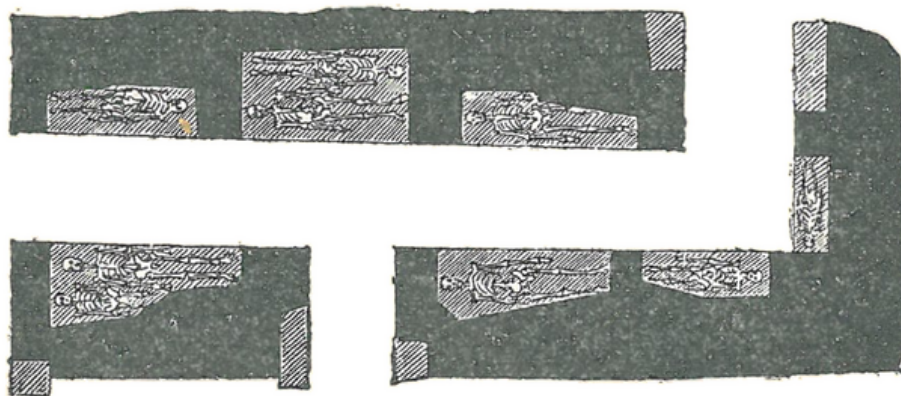

Obr. 11. — Plán podzemního kostela v coemeteriu ad Clivum Cucumeris.

A = vchod do chrámu z dolejšího poschodí; *B* = vchod do chrámu z hořejšího poschodí; *C* = vchod z hořejšího poschodí do chrámové předsíně (do vestibulu); *D* = nové schody k vestibulu; *E* = stupně vedoucí ke schodům *D*; *F* = stupně mezi předsíní a chrámem; *G* = trojčlenný prostor chrámový, rozdělený výstupky *H*; *I* = apsis s výklenkem *K* a *L*; *N* = vedlejší místnost (snad Secretarium); *M* = novější průlom ve skále; *O* = vchod do starší krypty v niveau hořejšího poschodí; *P* = čtyřčlenná krypta; *Q* = zbytky profánní budovy; *R* = novější okno, jež spojuje *P* s *G*.

hrobařů za modliteb a za zpěvu žalmů do svého hřbitovního podzemí; neboť pohřeb křesťana nebyl nikdy aktem soukromým, nýbrž vždy obřadem náboženským a církevním. Na hřbitově sloužil farní kněz v budově nad zemí (*cella*, *schola*, *memoria martyrum*), nebo na nejbližším hrobě mučnickové

v kryptě podzemní za zemřelého mši sv., která se zvala *sacrificium pro dormitione, pro refrigerio*; — přátelé modlili se mezi tím u mrtvoly, držíce v rukou hořící lampičky, neboť v kapli mohlo se jich směstnati jen málo. Po skončené oběti vykonal kněz nad mrtvolou ještě předepsané liturgické modlitby a ukončil celý akt pohřební slavnostním *Requiescat in pace*, k čemuž lid odpovídal: *Amen*. Po té uložili fossorové mrtvolu do hrobu, ve stěně chodby nebo kaple vytesaného (viz obr. 12.), posypali ji slabou vrstvou vápna, aby výpary nekazily povětří, a uzavřeli otvor několika cihlami nebo mramorovou

Obr. 12. — Katakombová chodba s hroby ve stěnách.

deskou. Byl-li nebožtík zámožný nebo umřel-li jako mučeník, ozdobil křesťanský umělec nejednou hrob jeho květy a náboženskými obrazy; na náhrobním kameni pak napsal příbuzný, fossor nebo sochař, vedle jména poslední, z úst kněze zachycené přání: *In pace* — Odpočívej v pokoji! (viz obr. 13. na str. 109.). Výraz ten zaujal místo pohanského *Vale* nebo: *Sit tibi terra levis* (Budiž ti země lehkou), a najdeme-li ještě někdy slovo *Vale* na hrobech křesťanských, je vždy spojeno s jiným rčením, jako na př. ve formě:

Vale mihi kara in pace.

*Cum spirita (sic) sancta in Christo.*¹⁾

T. j.: »Vale drahá v pokoji.

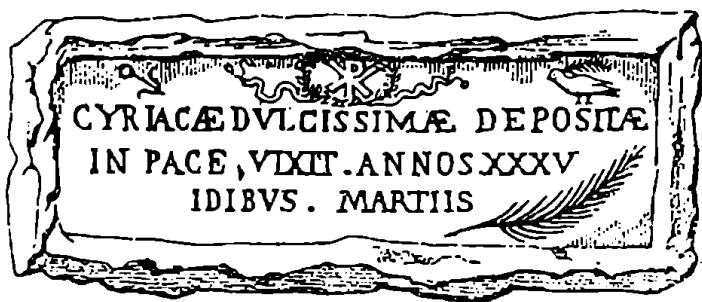
S dušemi svatých odpočívej v Kristu.«

¹⁾ Viz de Rossi, R. S., sv. III. p. 132., 246., 497.

Jedním z nejzajímavějších rysů dávných národů byl obyčej, že plnili hroby různými předměty, jež sloužily nebožtíkovi za živa buď k zábavě nebo ku práci. ¹⁾ S obyčejem tím setkáváme se u Babyloňanů, Peršanů, Židů, Egyptanů, Germánů, Gallů, Slovanů; nejvíce však přeplněny jsou věcmi takovými hroby řecké a etruské. Možná tam nalézt krásnou zbroj, nádherný šat, nářadí, klenoty, stříbro a zlato, mince, náčiní pracovní, náčiní posvátné a náčiní kuchyňské, ba i potraviny. — Z jaké myšlenky vyrostl as divný obyčej ten? Z přesvědčení, že hrob jest druhým příbytkem, v němž zemřelý vchází, aby tam nový započal život; z téže víry nebo méně jisté a jasné víry v záhrobní život, jež starým Germánům a Litvínům kladla na hranici vedle jejich mrtvoly též věci a osoby jim za živa milé.

Z předmětů, jež nalezeny jednak uvnitř, jednak též ve vápně vně hrobů křesťanských, a jejichž značná část

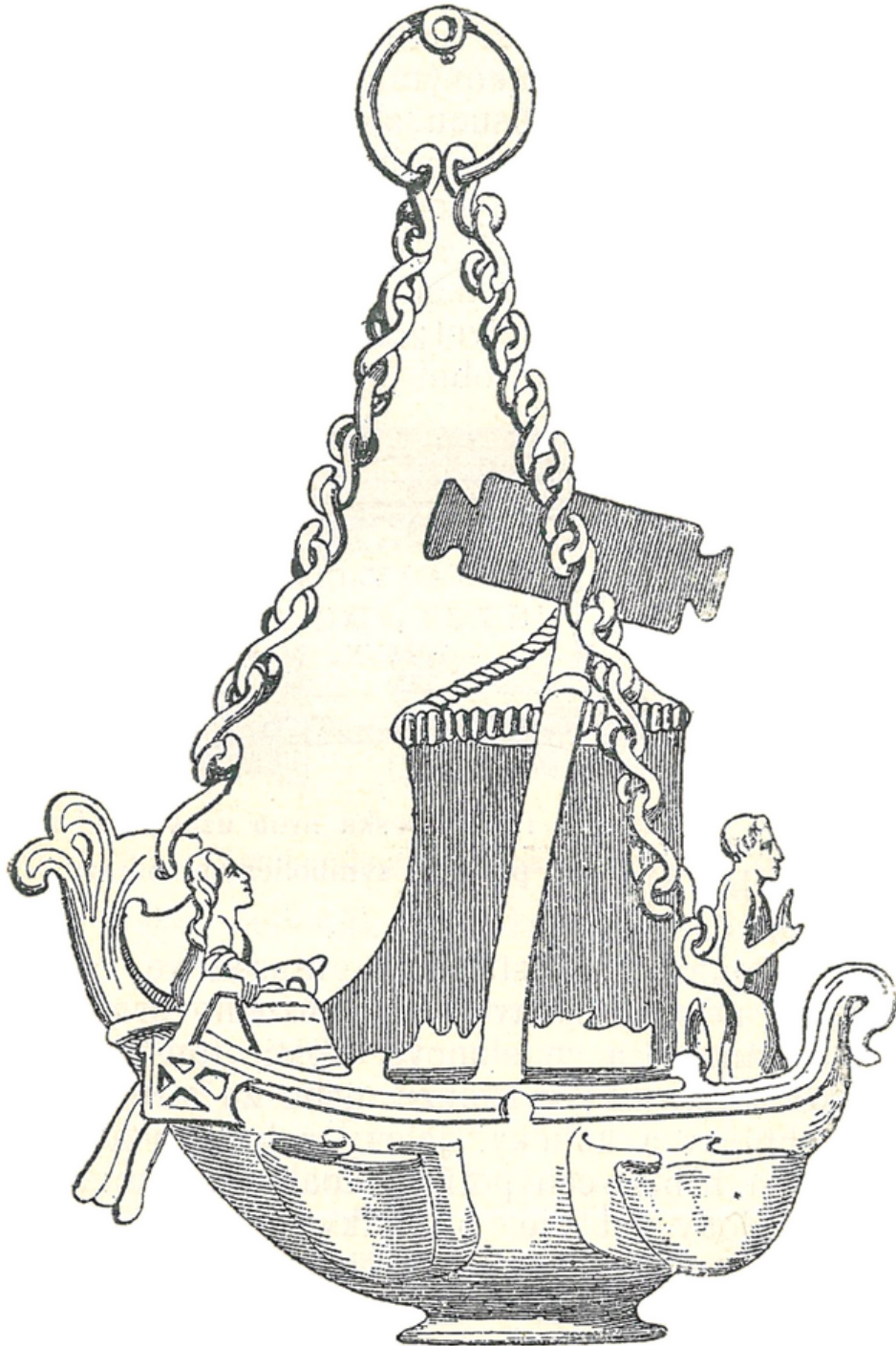
chová se dnes v křesťanském museu ve Vatikáně, jmenujeme nejprve zábavné věci různého druhu, jako: kostky z kamene a ze slonové kosti, loutky, masky z terrakotty, zvonky z bronzu nebo ze stříbra, skleněné kachničky a kuličky, jeleny z bronzu atd. Dále nalezeny na hřbitovech potřeby toaletní, jako: kovová zrcadla, ozdoby kol šíje, náramky, jehlice do vlasů, hřebeny, náušnice, paruky, drahokamy, prsteny, kousky drahých látek, knoflíčky atd. V Kircherově museu v Římě viděli jsme z katakomb pocházející, as palec dlouhou rybičku z bronzu, jejíž prodlážená ústa dokazují, že ji kdysi nosila na šíji křesťanka. Kromě toho na-

Obr 13. — Deska hrob uzavírající s nápisem a symbolickými obrazy.

¹⁾ Viz: Raul Rochette, *Tableau des Catacombes*; Paris 1887 str. 241. nn.; Armellini, *Il cimitero di s. Agnese sulla Via Nomentana*; Roma 1880.

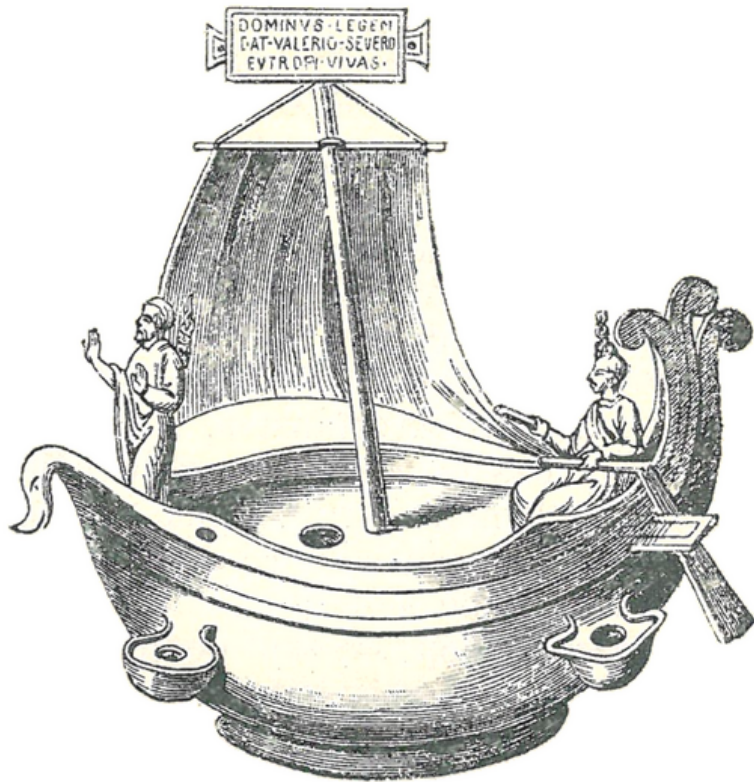
lezeny vně hrobů nádobky s krví mučovníkův a zbytky lahviček se dny, jež pokryty cennými symbolickými kresbami, a uvnitř ještě různé nástroje umučení a nej-

Obr. 14. — Bronzová lampa z galerie degli Uffizi ve Florencii.

rozmanitější lampičky hliněné, bronzové, a několik stříbrných. Užívalo se jich k osvětlování temného podzemí, při službách Božích a při pohřbech; některé

z nich hořely pak před hroby zemřelých ve výroční den jejich smrti. Podoba jejich jest rozmanitá; nejčastěji mají formu loďky. (Viz obr. 14. a 15.) Na jedné takové bronzové lampičce, jež nalézá se ve Florencii v galerii degli Uffizi, sedí u kormidla loďky muž a drží

Obr. 15. — Táž lampa s nápisem na stožáru. v pravé ruce svitek zákona, kdežto rukou levou řídí kormidlo; druhý stojí na přídi lodi a modlí se. Na stožáru pak nalézá se tabulka s nápisem:

DOMINVS · LEGEM
DAT · VALERIO · SEVERO
EVTROPI · VIVAS

T. j.: »Pán dává zákon Valeriovi Severovi;
Eutropie, žij (v Bohu)!« (Viz obr. 15.)

Osoba u kormidla sedící znamená Krista, jenž dává zákon života; muž, jenž stojí na přídi lodi, jest obrazem Valeriovým a vůbec každého křesťana, který plyne bezpečně v loďce církve po cestách zákonem Božím vytčených do přístavu blaha věčného.

Z tohoto krátkého nástinu vidno, že z materiálu v ulicích a kryptách podzemního Říma se nalézajícího dal by se sestaviti bohatý a zajímavý traktát o pohřebních obyčejích staré církve.

§ 7. Archaeologie jako doplnění patrologie a hagiologie.

Jestliže objevení rukopisu s textem ještě netištěným a do prvních let církve sáhajícím vyvolá napjetí a ruch v celém světě vědeckém, jenž trvá tak dlouho, pokud učenci všech zemí dosyta o něm se nevymluvili, — není pranic s podivem, že všichni pohlízejí s jistou horečnou netrpělivostí ke katakombám, tomuto nejstaršímu archivu křesťanstva, z něhož od několika let vyjde vždy čas od času na světlo nějaký starý, posud neupotřebený manuskript. Cena rukopisů těch jest pak tím větší, že nejen historii církevní doplňují, nýbrž nejednou i temné stati Otců církevních objasňují, ztracené strany jejich svazků doplňují a seznam jejich spisův a zajímavé rysy jejich života podávají. Z důvodů těch zove je de Rossi právem zvláštním druhem starokřesťanské literatury a důležitou částí patrologie.¹⁾ Jedny z rukopisů těch zredigovali Otcové církevní sami, kdežto jiné vyšly z rukou křesťanských umělců nebo fossorů: všechny pak obdržely aspoň mlčky schválení církve věřící.

Na prvním místě klademe epitafy Aberkia z Hieropole a Pektoria z Autunu. Protestanté i katolíci staví je vedle nejlepších částek, vyňatých ze spisů nejstarších Otců; jedni i druzí zovou je cennými zbytky křesťanských básní dogmatických, jež spolu s jinými podobnými nápisy tvořily kdysi zvláštní, bohatý oddíl literatury patristické. Hned po těchto epitafech dlužno pak uvésti několik fresek z II. a III. století, jež mohou sloužiti za ilustrace některých statí Otců církevních a starých spisovatelů křesťanských.

Slyšeli jsme dále, že náhrobky Marcellův a Eusebiův ze lži usvědčily pomluvy, jež na papeže ty uvalili Donatisté, vyčítajíce jim odpadlictví od víry. Ale nejen památka těchto dvou papežů byla pomníky hřbitovními očistěna: po dlouhých a mozolných badáních de Rossiho

¹⁾ »Quare hi tituli metrici habendi sunt tamquam genus quoddam proprium litterarum christianarum: et ipsius, ut dici solet, patrologiae pars haud spernenda«; Inscript. T. II. p. VII.

objasněna a rehabilitována v dějinách i pamět papeže ze století III., jehož činy a charakter poskvrnil nespravedlivě autor spisu *Filosofumena*, vině ho, že přál bludům Noětovým a rozpoutal církevní disciplinu. ¹⁾ Jest to sv. mučeník *Kallistus*, muž velikého srdce a nezlomné vůle, jenž po mnohá léta velice působil na společnost své doby. Nehodláme podávati na místě tomto obšírnější životopis jeho; čtenář najde jej v znamenitém spise *Döllingerově*: »*Hippolytus und Kallistus*«. My dotekneme se života jeho jen potud, pokud ozářen jest novým světlem katakomb.

Již za papeže *Zefyrina* (199—217) zaujímal *Kallistus* v Římě význačné místo jako archidiakon církve římské a její prokurator a zástupce před vládou světskou. Pod jeho dozorem sloučeny podzemními galeriemi v jeden hřbitov *area Lucinina* a *area Caeciliina*, a tato poslední přeměněna v oficiální pohřebiště římských biskupů; jeho péčí vystavěna též v podzemí tom řada krypt, známých dnes pode jménem kaplí svátostí, a ty ozdobeny cyklem fresek, pod jichž závojem tají se nejhlubší tajemství víry naší. (Viz níže knihy I., dílu IV. § 5. d.) V uznání těchto prací a snah nazvali křesťané celý hřbitov ten *coemeteriem Kallistovým*, ač *Kallistus* pochován v katakombě sv. *Kalepodia* při *Via Aurelia*. Nemalých zásluh o církev získal si též moudrými ustanoveními, jimiž zorganizoval duchovenstvo římské, zreguloval disciplinu zpovědní a utvrdil vážnost manželství, uzavřeného mezi otrokem nebo propuštěncem a římskou patricijkou. Tuto podáváme příklad takové *mésalliance*, platné přede tváří církve a neuznávané zákonem světským: ²⁾

FLABIAE SPERANDAE COIVGI · SANCTISSIMAE ·
INCOMPARABILI MATRI OMNIVM · QVAE BIXIT
MECV · ANNIS · N · XXVIII · M · VIII · SENE · VL ·
LA · BILAE · ONESIFORVS · C · F · COIVX · B
EMERENTI FECIT

¹⁾ Viz rozpravu *Rossiho* v *Bullett. di archeol. crist.* z r. 1864, str. 52; z r. 1866, str. 17—98.

²⁾ Manželství ta prohlášena za neplatna úchvalou senátu za panování *Marka Aurelia* a *Kommoda*; viz *Bullett. di arch. crist.* z r. 1881, str. 67.

T. j.: »Flavii Sperandě, choti nejctnostnější a sobě rovné nemající, matce všech, jež žila se mnou v největší shodě (*sene ulla bilae*) let 38, měsíců 8, ženě rodu vznešeného (senatorského) dobře zasloužilé, náhrobek ten postavil Onesiforus.«

Dle zákonodárství římského byli otroci neschopni uzavírání sňatku mezi sebou. Společné žití dvou osob — otroků bylo prosté *contubernium*. Neplatné bylo též manželství dcery senatorské s propuštěncem; provdala-li pak se dcera senatorská za muže stavu nižšího, ale svobodného, bylo sice manželství to před zákonem platné, ale žena taková ztrácela svůj vyšší společenský stupeň.

Paragrafy ty byly velice příkré, zvláště pro ženy rodu senatorského, jež u větším počtu ku křesťanství přestupovaly než téže třídy mužové. Nechtěla-li se taková křesťanka provdati za pohana, zbýval jí pouze výběr mezi stavem panenství a od státu neuznaným sňatkem s propuštěncem nebo otrokem.

Kallistus přispěl tedy senátorkám těm a prohlásil manželství mezi svobodníky a otroky uzavřené a od státu neuznávané za platné, chráně spolu i jejich důstojnost a rodový titul. Ovšem důsledky právní takového sňatku byly vládou světskou neuznávány, avšak sňatek ten měl aspoň sankci mravní a legalisaci církevní.

Zkratky (sigla) *C. F.* (*clarissima femina*) ukazují že Speranda, z rodu Flaviů, byla právě takovou senátorkou, jež provdala se za Onesifora, muže beze jména rodového, a proto buď propuštěnce nebo otroka.

Kámen ten nalezen byl v katakombě Flavie Domitilly a pochází z III. století.

Kallistus měl zvilého odpůrce v knězi Hippolytovi. Nuž, a také tuto osobu ozářily paprsky badání archaeologického. Hippolytus pokládán byl po věky za biskupa z *Portus romanus*; zatím však byl učeným presbyterem římským a vzdoropapežem mezi lety 222. a 235. Bojuje proti Noëtovým a Sabelliovým bludům o nejsv. Trojici, upadl v subordinacianismus a učil, že Kristus jest nižší Boha Otce. Teprve vyhnanství a smrt, za víru podstoupená, smířily ho s církví a postavily

na oltář. Papež Fabian převezl mrtvolu jeho ze Sardinie spolu s mrtvolou Pontianovou a pochoval ho na hřbitově při cestě Tiburtské, nazvaném později hřbitovem Hippolytovým. Mezi jinými navštívil hrob jeho i poeta křesťanský IV. věku, Prudentius. Jiný poutník napsal pak na stěně jeho hřbitova modlitbu, v níž prosí mučenika, aby přimluvil se u Boha za přítele Sidonia:

REFRIGERI TIBI DO
MNVS IPOLITVS SID . . .

T. j.: »Kéž chladu (osvěžení) vyprosí ti sv. Hippolyt, Sidonie!«

Papež Damasus umístil nad jeho hrobem epigram, v němž vypravuje, že Hippolyt byl nějakou dobu stranníkem Novatovým, ale když pronásledování stihlo církev, že se vrátil a vybízel lid, aby jedině víry katolické se přidržel. Za toto veřejné vyznání obdržel věnec mučenický:

*Hippolytus fertur premerent cum iussa tyranni,
Presbyter in schisma semper mansisse Novati.
Tempore quo gladius secuit pia viscera matris,
Devotus Christo, peteret cum regna piorum,
Quaesisset populus ubinam procedere posset —
Catholicam dixisse fidem sequerentur ut omnes.
Sic noster meruit confessor martyr ut esset.
Haec audita refert Damasus; probat omnia Christus.*

R. 1551 nalezena byla na půdě hřbitova sv. Hippolyta při basilice sv. Vavřince za hradbami krásná socha, dílo to z III. století, představující znamenitého kněze jako učitele, sedícího na kathedře (viz obr. 16. na str. 116). Po stranách kathedry, jež nalézá se dnes v křesťanském museu sarkofagů v Lateráně, vyryty jsou tituly jeho spisů jakož i jím uspořádaný cyklus velkonoční, obsahující dobu od r. 222—234. Tento seznam spisů jest velice důležit nejen proto, že vydává svědectví o neobyčejném talentu muže toho, nýbrž ještě více z toho důvodu, že nám dává, třeba jen částečně, poznati ústrojí bohoslovecké školy římské.

Že duchovní akademie, podobná katechetské škole alexandrijské a antiošské, v Římě existovala, nepod-

Obr. 16. — Socha sv. Hippolyta.

léhá nejmenší pochybnosti. Přicházelit do Říma všichni novotáři z Afriky, Egypta a Asie: přišel sem Valentin, Marcion, Cerdon, Praxeas, Karpokrates, Kleomenes, Artemas, Apelles, Sabellius a jiní, a snažili se o to, aby disputacemi a exegesí Písma sv. získali co možná největšího počtu přívržencův. Na toto počínání jejich a nástrahy nemohla ovšem církev hleděti lhostejně a musila hned od počátku proti kathedře jejich postaviti dobře zorganizovanou školu bohosloveckou, jejímž úkolem bylo, aby vedle pěstění vědy pozitivní odrážela útoky a vyvracela bludy nepovolaných učitelův. Ve škole té učili posloupně professorové, jako sv. Justin, Rhodo, Cajus, Hippolyt a pravděpodobně i slavný učitel Hippolytův, sv. Irenaeus. I vědecký program akademie té jest nám znám. Máme jej na pomníku Hippolytově. Z vyrytého tam katalogu spisův uzavíráme, že bylo v ní komentováno veřejně celé Písmo sv. od Šestidenní až do Apokalypse. ¹⁾

Několika slovy chceme zde uctiti ještě památku velikého milovníka katakomb, papeže Damasa. Týž zemřel r. 384 ve věku skorem 80 let; narodil se tedy v době, kdy vřelou byla ještě krev mučovníkův a kdy visel ještě nad církví pronásledovníčí meč Diokletianův. Nápis, na dveřích basiliky sv. Vavřince jím umístěný, hlásá, že otec jeho sloužil při svatyni té jako notář, lektor, jáhen a kněz:

Hinc pater exceptor, lector, levita, sacerdos.

I on věnoval se službě církevní od prvního mládí svého. ²⁾ Jako notář a archivář Stolice Apoštolské sbíral staré tradice křesťanské obce římské a slyšel — jak sám vyznává — nejednu podrobnost o posledních okamžicích života mučovníkův z úst katů samých.

Percussor retulit Damaso mihi, cum puer essem.

T. j.: »To vyprávěl mně Damasovi kat, když jsem byl ještě hochem« — čtete v epigramatě, složeném jím na počest mučovníkův sv. Petra a Marcellina.

¹⁾ Viz Pitra, *Analecta sacra. Patres Antenicani*; Typis Tusculanis 1884, sv. II. str. XIII.; Rossi, *Bullett.* 1866, str. 87. n.

²⁾ Římští učenci mají s Tillemontem za to, že vlastní Damasa Arohaologie křesťanská.

Jako papež dokončil veliké obnovy v podzemních hřbitovech církevních, ozdobil kaple a galerie, zbudoval do nich pohodlné schody a opatřil je lucernami čili otvory, jimiž do podzemí vcházelo světlo a svěží vzduch. Aby pak paměť o znamenitějších kryptách nezapomněla v době, až by věřící přestali zemřelé své pochovávat v katakombách; ozdobil hroby mučedníků nápisy, jichž obsahem byl jejich život, utrpení a smrt za víru. Nápisy tyto jsou však více než pouhými panygyrikami na počest mučedníků: chovají se v nich cenné příspěvky k církevní historii, jež zastupují nám, ač jen z části, ona akta mučednická a archiv církve římské, jež vzplanul pod rukou Diokletianovou.¹⁾ A tak uctil nápisy těmi předchůdce své: Sixta II., Kornelia, Marcella a Eusebia, dále mučedníky: Januaría, Nerea a Achillea, Felixe, Hippolyta, Anežku, Prota a Hyacinta, Trasona, Petra a Marcellina a mnohé jiné svaté, pochované v Římě a za Římem.

Uvedeme tuto doslovně dvě překrásná elogia: první nalézá se podnes v kapli papežské a jest jaksi veřejným dekretem, ohlašujícím *Urbi et Orbi* kanonisaci spících v kryptě té papežů, kněží, mučedníků a panen; druhé zvěčňuje bohatýrskou smrt mladistvého akolyty Tarsicia.

HIC CONGESTA JACET quaeRIS SI TVRBA PIORVM
CORPORA SANCTORVM retinENT VENERANDA SEPVLCHRA
SVBLIMES ANIMAS RAPVIT SIBI REGIA COELI
HIC COMITES XYSTI PORTANT QVI EX HOSTE TROPHAEA
HIC NVMERVS PROCERVm sERVAT qVI ALTARIA CHRISTI
HIC POSITVS LONGA VIXIT QVI IN PACE SAceRDOS
hiC CONFESSORES SANCTI QVOS GRAecia mISIT
HIC iuVENES PVERIQVE SENes Castique nepOTES
QVIS MAGe VIRGINEVM PLACVIT retinere pudOREM
HIC FATEOR DAMASVS VOLVI MEa condere mEMBRA
seD CINERes tIMVI SANctOS vexare piORVM.

sovou jest Řím a nikoli Španělsko. Viz dissertaci profesora Cariniho, *Epigrafia e paleografia del Papa Damaso*; Roma 1887.

¹⁾ Některé z nápisů těch uvedl již Baronius; viz *Annales Eccles. ad annum 367 a 384.*

T. j.: »Tážeš-li se, (kdo zde leží), věz, že odpočívá na místě tomto směstnané množství zbožných. Ctihodné hroby chovají v sobě těla svatých, zatím co nebesa vzala k sobě zářné jich duše. Zde leží průvodcové Sixtovi, kteří nad nepřítelem zvítězili; zde dlí množství předáků, kteří sloužili oltářům Kristovým. Zde odpočívá kněz, jenž za míru dlouhého život vedl; zde jsou vyznavači svatí, jež Řecko vyslalo; zde mládenci, hoši, starci a čistotní potomci, jimž zalíbilo se čistotu zachovati pánenskou. Zde — přiznávám se — i já Damasus chtěl jsem kosti své složit, než bál jsem se, abych pokoje nerušil svatých těl zbožných.«

De Rossi složil epigram tento z drobných úlomků, sesbíraných v rumech kaple papežské. ¹⁾ Scházejí jenom ty částečky, jež vytiskli jsme malými literami, a ty jsou doplněny ze starých sbírek epigrafických.

První tři verše věnoval papež-poeta všem věřícím, kteří byli pochováni v coemeteriu Kallistově; všeobecnou dedikací jsou též verše 8. a 9., jež hlásají, že každý věk, stav a pohlaví mají zde své repraesentanty. Výraz *congesta turba* připomíná oněch exekucí, při nichž křesťané v massách pálení nebo zvěři divé na pospas házení byli; ²⁾ jejich kosti ukládali křesťané do společných hrobů, zvaných *polyandria*. ³⁾ Po té jmenuje Damasus ve čtyřech hexametrech několik znamenitých hrobův historických, a na prvním místě ty, v nichž odpočívali papežové, druzi Sixta II. Slovo *proceres* znamená tolik jako *Pontifices*, papeže. Knězem, jenž po nastoupení dlouhého pokoje církev řídil, jest Melchiades; z vyznavačů, kteří z Řecka do Říma přišli, jsou nám známi jménem mučeníci: Hippolyt, Adrias, Maria, Neo a Paulina.

¹⁾ Viz Rossi, R. S., sv. II. str. 229. nn., a tab. 2.

²⁾ *Lactantius*, De morte persec., c. 15., ed. Hurter p. 33.: »Omnis sexus et aetatis homines ad exustionem rapti. Nec singuli, quoniam tanta erat multitudo, sed gregatim circumdato igni ambiebantur ald.«

³⁾ Hroby takové popisuje *Prudentius*, Peristeph. XI., 1—17.

Nápis Tarsiciův zní takto:

*Par meritum quicumque legis cognosce duorum,
Quis Damasus rector titulos post praemia reddit.
Iudaicus populus Stephanum meliora monentem
Perculerat saxis tulerat qui ex hoste trophaeum
Martyrium primus rapuit levita fidelis.
Tarsicium sanctum Christi sacramenta gerentem
Cum male sana manus premeret vulgare profanis*
— — — — —
*Ipsae Animam potius voluit dimittere caesus
Proderet quam Canibus rabidis coelestia membra.*

T. j.: »Kdokoli čteš (toto), věz, že stejná jest zásluha obou (Štěpánova i Tarsiciova), jimž papež Damasus po vítězství jejich nápis posvěcuje. Národ židovský ukamenoval Štěpána, jenž na lepší nabádal ho cesty, a zvítězil za to nad nepřitelem. Levita věrný první obdržel věnec mučenický. Tarsicia svatého, Nejsvětější nesoucího, když vraží ruka nutila, by vydal je pohanům k zneuctění . . . on raději život chtěl pod ranami ztratiti, než by psům vzteklým vydal údy Boží.«

Tarsicius odpočíval ve století VII. spolu s papežem Zefyrinem v basilice nad hřbitovem sv. Kallista, zasvěcené sv. Sixtovi a Caecilii; později přeneseny byly ostatky jeho do chrámu sv. Silvestra. Původního nápisu svatého mládence toho nemáme; známe jej pouze ze staré, nedokonalé kopie středověké. Není možná čísti verše ty bez hlubokého pohnutí. Tarsicius, jehož Damasus přirovnává k prvomučeníku Štěpánovi, raději ztratil život, než by byl vydal pohanům k zneuctění Tělo a Krev Boha svého, jež nesl jako viaticum — jak krásně to vypráví ve své Fabiole kardinál Wiseman — vězňům křesťanským v předvečer jejich mučenické smrti. Poslední verš je pak krásným svědectvím víry věku Tarsiciova a Damasova ve skutečnou přítomnost Kristovu v Nejsvětější Svátosti; Eucharistie má tu název údů Božích, nebeských — *coelestia membra*.

§ 8. Křesťanství a patriciát římský. ¹⁾

Podobně jako v Palestině, i v Římě nejvíce sluchu učení Ježíše Nazaretského věnovali ti nízcí. Ale ani třídy vyšší nebyly zcela lhostejny k těm rhapsodám, jež od dob Tiberiových stále častěji a hlasitěji zaznívaly z Judska, nesouce těm, kdož po životě záhrobním toužili, zvěst o nesmrtelnosti duše a osvobození celého člověčenstva ne skrze taurobolie a kriobolie, nýbrž skrze krev samého Boha-Člověka. Písmo sv. vypráví o přestupech znamenitých osob ku křesťanství toto:

Pod křížem bil se setník v prsa volaje: »Jistě Syn Boží byl tento.« (Matouš XXVII. 54.) V Caesarei přijal křesťanství s celým domem svým setník vlaské kohorty Kornelius, jenž má jméno jedné z nejpřednějších rodin římských (Skutk. Apošt. X.); v Pafu na Cypru uvěřil »divě se učení Páně« »muž opatrný« prokonsul Sergius Paulus. (Ibid., XIII. 12.) V Římě překročilo křesťanství prahy paláců císařských již za Nerona. »Pozdravují vás — píše sv. Pavel Filippenským (kap. IV. v. 22.) — všickni svatí, zvláště pak kteříž jsou z domu císařova.« O jiných výsledcích apoštolů mezi patriciátem římským mlčely knihy svaté z obavy, aby osoby, u trůnu známé, nebyly vydány v šanc pronásledování. Za to však povstávají dnes, kdy všeliké nebezpečí pro ony vyznavače Kristovy již minulo, po XVIII věkovém spánku stále noví svědkové vydabaní v kamenech, aby vyjevili jejich jména a doplnili to, co opomenuto v dokumentech psaných.

U Tacita ²⁾ čteme, že r. 58 obviněna byla Pomponia Graecina, choť slavného vítěze v Britanii, Aula Plautia, že přeje cizí pověře (superstitio externa). Postavena před rodinný soud uznána byla Graecina mužem svým za nevinou. Dlouho ještě žila potom — vypravuje historik — ale ve stálém smutku.

¹⁾ Viz o této otázce dvě znamenité rozpravy v Przeglądu polském: Morawski Kazimír: Křesťanství a patriciát římský; Przegład z r. 1878, sv. 47. str. 358. nn.; Pawlicki: Vycházka k sv. Petronille; Przegład z r. 1878, sv. 49. str. 157. nn.

²⁾ Tacitus, Annal. lib. XIII. c. 32.

Již ode dávna připouštěli učenci, že Pomponie byla křesťankou, neboť výtky přízně cizí pověře a stálého smutku, jimiž stížena choť Plautiova, činili pohané jenom křesťanům. A co do nedávna bylo jenom domněnkou, stalo se po objevech archaeologických, jež udály se v posledních desetiletích v katakombě sv. Kallista, historickou skutečností. Nalezl tam Rossi v oddíle, jenž má jméno krypty Lucininy a sáhá až do dob apoštolských, mezi jiným i křesťanské náhrobky dvou Pomponiů Bassů — a třetí, na němž čteme jména Πομπωνιος Γρηκεινος. Pocházejí pak náhrobky tyto ze století druhého a zvětňují pamět tří příbuzných Pomponie Graeciny, neboť Bassové a Graecinové byli dvě haluze na štěpu Pomponiů, který vešel zase v úzké spojení s rodem Caeciliův od té doby, co Quintus Caecilius adoptoval slavného přítete Ciceronova, Pomponia Attika. Než od koho dostala krypta Lucinina svůj název? Není snad nějaká souvislost mezi Pomponií Graecinou a jménem Lucina? De Rossi soudí, že Lucina, od níž rodinný hřbitov Pomponiů své jméno obdržel, a Pomponia Graecina jsou jedna a táž osoba, jež ve světě zvala se Graecinou, kdežto v církvi měla jméno Luciny ¹⁾ čili Osvícené na křtu sv. světlem pravé víry.

Se jménem Luciníným shledáváme se nejednou v dějinách mučeničův. Tak pohřbila matrona Lucina sv. mučéniky Processa a Martiniana, Pavla apoštola a jiné oběti pronásledování Neronova. V martyrologiu římském čteme dne 30. června: »Narozeniny Luciny, učence apoštolův« ²⁾

Dle Cicerona měla při téže silnici Appiově rodné hroby své též slavná senátorská rodina Caeciliů (gens Caecilia). Cicero neoznačil přesně položení hrobky, nýbrž píše pouze, že se nalézá nedaleko města. Dnes však víme, že nalézala se na území katakomby svatého Kallista, hned při hrobech Pomponiů, — a o tom přesvědčila nás nejprve nalezená tu počátkem našeho

¹⁾ Lucina pochází od lux. Neofyté zvaní byli v staré církvi illuminati. Viz Rossi, R. S., sv. I. str. 314. n., sv. II. str. 360. n.

²⁾ »Natalis Lucinae, discipulae Apostolorum.«

století columbaria a epigrafia pohanských členů rodu Caeciliů, a pak podzemní pohřebiště Caeciliů křesťanských, jež odkryl Rossi poblíž krypty Lucininy. Měří 250 stop v čele (in fronte) a 100 v hloubi (in agro). Kromě četných náhrobků Caeciliů a Caecilianů nalezeny v něm i nápisy Pomponiů, Attiků, Aemiliů, Korneliů, sáhající do druhého, třetího a čtvrtého století. Senátorský původ osob těch dosvědčuje ku jménu připojená kvalifikace: vir clarissimus, λαμπρότατος, femina clarissima. Uvádíme jich několik: Octavius Caecilianus vir clarissimus. — Attica clarissima femina. — Πομπώνιος Βάσσος λαμπρότατος. — Caeciliana honesta femina. — Pompeia Octavia Attica Caeciliana clarissima puella. — Q. Caecilius Maximus Clarissimus Puer. Mezi nejkrásnější patří však následující nápis, jenž pochází z počátku III. století:

ΦΡΟΝΤΩΝ ἐποίησεν
 СЕПΤИΜΙΟС · ΠΡΑΙτεξτΑΤΟς καιΚιλιανός
 Ο ΔΟΥΛΟС · ΤΟΥ θεοΥ ΑΞΙΟС βιώσας
 ΟΥ ΜΕΤΕΝΟΗCΑ · ΚΑΝ ΩΔΕ CΟΙ ΥΠΕΡCΤΗCα ¹⁾
 ΚΑΙ ΕΥΚΑρισΤΗCΩ ²⁾ · ΤΩ ΟΝΟΜΑΤΙ CΟΥ · ΠΑρέδωκε
 ΤΗΝ ΨΥΧήν τΩ ΘΕΩ · ΤΡΙΑΝΤΑ ΤΡΙΩν ἐτῶν
 ΕΞ · ΜΗΝΩΝ ³⁾

T. j.: »Náhrobek tento postavil Fronton. Zde odpočívá sluha Boží Septimius Praetextatus Caecilianus, důstojně byv živ. Tobě-li jsem sloužil, nebudu toho litovati a velebiti budu jméno tvé. Odevzdal duši Bohu, stár jsa 30 let a šest měsíců.«

Vedle uvedených jmen, s nimiž setkáváme se též často v kryptě Lucinině, jsou tu ještě náhrobky Annie Faustiny, Licinie Faustiny, Acilie Very, Annia Katona, pocházejících z císařské rodiny Antoninů. Mezi všemi

¹⁾ Omylem vyryl kamenník ve slově ΥΠΕΡCΤΗCα písmenu C místo E.

²⁾ ευχαριστησω místo ευχαριστισω.

³⁾ Viz Rossi, R. S., sv. II. p. 116.

rody těmi, jichž epitafia jsme uvedli, panovaly svazky pokrevenské a příbuzenské, a celý ten prostor, jejž zaujímá dnes area Lucinina a Caeciliina, byl kdysi majetkem veliké rodiny Caeciliů, jejíž hlavním dědicem byla linie Pomponiů Bassů. Čtenáře, jenž by neměl o Caeciliech vědomostí podrobnějších, odkazujeme ke spisům de Rossiho; my pak spěcháme, abychom pověděli ještě aspoň několik slov o nejkrásnějším klenotu a ozdobě rodu toho — o panně a mučenicí Caecilii.

Svěťici jména toho znali jsme již ode dávna z akt mučeničských. Tam má stkvělé tituly: *ingenua*, *nobilis*, *clarissima*,¹⁾ — urozená, dcera velkých úředníkův a senátorův. Poněvadž se však do dějin jejích vloudilo několik chyb a nedůkladností, zavrhlí je protestanté úplně, popírajíce i existování mučenice takové. Teprve objevy katakombní našich dob zadaly hyperkritice té ránu smrtelnou a dokázaly, že větší část podrobností ze života naší světice v aktech zachovaných spočívá na základě zcela historickém.

Kaple, v níž byly kdysi uloženy svaté její ostatky, je podnes zachována v katakombě sv. Kallista vedle krypty papežské, a podnes má její jméno.²⁾ Zde odpočívala ve společnosti uvedených již Caeciliů, Caeciliánů, Pomponiů, Aemiliů, Korneliů, v podzemním rodinném coemeteriu, jež za papeže Zefyrina (199 — 217) přišlo v majetek církve a dostalo pak název hřbitova Kallistova.³⁾

¹⁾ Viz Rossi: »Del vero testo degli atti di s. Cecilia«; R., S. sv. II. předml., str. XXXIV.—XL.

²⁾ Dle mínění Rossiho byla prvotním místem odpočinku sv. Caecilie pozdější kaple papežská, odkud ji papež Kallistus přenesl do kaple sousední, v níž spočinula až do století IX. Viz Rossi, R. S., II., hl. XIX. str. 113.; srv. též hl. XX., XXI.—XXIII.

³⁾ Zároveň přešla i area Lucinina v majetnictví církve. Kdežto však area Lucinina zachovala si prvotní svůj název, obdržela area Caeciliů název coemeteria Kallistova. Obou těchto částí hřbitovních užívala církev svobodně již ode dávna: až do Zefyrina držela je pode jménem osob soukromých, které je založily, od počátku stol. III. držela pak je pod jménem dovoleného bratrstva pohřebního.

Dle akt mučnických byla Caecilie křestankou hned od dětinství. Provdána za šlechtného jinocha Valeriana vyzná mu, že má již ode dávna jiného milence, jemuž slíbila věčnou čistotu. Po té svatou výmluvností přesvědčí Valeriana o plné nicotnosti modlářství a tak mocnou rozžehne v něm lásku ke Kristu, že záhy se svým bratrem Tiburciem život položí na obranu nové víry. Spolu s nimi umírá pro Krista i důstojník Maximus, svědek zmužilosti plné smrti obou svatých bratří.

Také Caecilie nečekala dlouho na korunu mučnickou. Městský praefekt, aby vyvaroval se sběhu a rozruchu, chtěl ji nejprve umořiti teplem v její vlastní koupelně; ¹⁾ když však se mu to nepodařilo, jelikož Bůh divem zachoval při životě služebnici svoji, jako kdysi zázračně zachoval mládence v peci ohnivé, dal ji stíti. Třikráte šal ji liktor do šíje, ale vždy tak neobratně, že Caecilie ještě dva dni a dvě noci žila. ²⁾ Na zvěst o jejím mučnictví sběhli se věřící houfně do jejího domu, aby si namočili houbu v krvi světice a odnesli si drahocennou reliquii tu. Třetího dne z rána zjevil se u lože umírající panny papež Urban, v jehož ruce složila Caecilie celé své jmění a péči nade všemi svými ubožáky; potom, posilněna požehnáním papežským, obrátivši obličej k zemi a ruce před sebe vztáhnuvši usnula na pravém boku snem smrti. Takto spící uložena byla ještě téhož dne večer do cypřišové rakve a pochována v rodinné hrobce Caeciliů při Via Appia. Tolik akta. ³⁾

Po šesti stoletích našel hrob sv. mučnice papež Paschalis a otevřev rakev, našel svaté tělo její neporušeno. Oděna byla v bohatý, zlatem protkávaný šat; u nohou měla lněné, krví zbrocené šátky. Paschalis vystlal — jak sám vypravuje — rakev hedvábnou látkou, pokryl svaté ostatky mušelínem, vložil cypřišovou rakev

¹⁾ Šál ten je posud zachován. Možno tam též viděti zbytky rour, jimiž přicházela do místa toho pára z caldaria.

²⁾ Právem dovoleno bylo jen trojí tětí.

³⁾ K historii akt jejich viz v »Römische Quartalschrift« z r. 1889 článek M o h r ů v: »Beiträge zu einer kritischen Bearbeitung der Martyracten der heil. Caecilia.«

v mramorový sarkofag a přenesl r. 821 do města na Transtevere, do chrámu zbudovaného v její bývalém sídle.

Když r. 1599 kardinál Sfondrati kostel ten obnoval, přišli dělníci pod velkým oltářem na dva mramorové sarkofagy. Jeden choval v sobě reliquie mučovníků Valeriana, Tiburcia a Maxima; ve druhém pak odpočívala v prvotní cypřišové rakvi naše svěřice. Tělo její zachovalo po 16 století plnou krásu a svěžest. Obličej měla obrácený ke dnu sarkofagu, ruce vztaženy vpřed; ležela tedy v téže posici, v jaké zemřela a v jaké uložil ji kdysi k odpočinku biskup Urban, a po té Paschalis I. Celý Řím mohl ji viděti, neboť po čtyři neděle byla veřejně vystavena. ¹⁾ Potom uzavřen byl její sarkofag a hrob právě v den sv. Caecilie u přítomnosti papeže Klementa VIII. Nad hrobem postavil kardinál Sfondrati krásný oltář, pod oltářem pak umístil pěknou sochu, práci to Štěpána Maderny, jež představuje sv. pannu v téže posici, v jaké ji umělec na své vlastní oči viděl ležeti v sarkofagu, jak to sám vyznává v nadpise nad hrobem umístěném:

*En Tibi Sanctissimae Virginis Caeciliae Imaginem
Quam Ipse Integram In Sepulchro Jacentem Vidi,
Eandem Tibi Prorsus Eodem Corporis Situ Hoc
Marmore Expressi.*

T. j.: »Zde podávám ti v mramoře tomto obraz nejsvětější panny Caecilie úplně v téže posici těla, v jaké sám neporušenou v hrobě jsem ji viděl.« (Viz obr. 17. str. 127.)

Jest otázka, kdy podstoupila sv. Caecilie smrt mučnickou? De Rossi, ²⁾ Kraus ³⁾ a jiní, držíce se martyrologia Adonova, tvrdí, že zemřela kolem r. 177, za pronásledování císařů Marka Aurelia a Kommoda. Papežem byl tehdy Eleutherius; Urban pak, jehož akta

¹⁾ Mezi jinými viděli sv. mučovníci kardinál Baronius a slavný tvůrce archaeologie křesťanské, Antonín Bosio. Oba zanechali též důkladný protokol o tom, co viděli.

²⁾ Viz *R. S.*, sv. II., díl XIX.—XXIII., str. 113. nn.

³⁾ *R. S.*, str. 167. nn.

zovou mylně papežem, byl biskupem někde za Římem, a zastupoval jen na čas Eleutheria v úřadě.

S Caecilii pokrevenstvím spojena byla senátorská rodina Korneliů Aemiliů Pudentů, jež měla palác svůj v třídě patricijské (Vicus Patricius), nedaleko basiliky S. Maria Maggiore, na místě, kde stojí nyní kostel sv. Pudentiany. Dle dobře založené tradice byla to jedna z nejstarších aristokratických rodin římských, jež otevřela dokořán novému náboženství brány domu svého. Dnes dá se těžce říci, kdo byl prvním jejím apoštolem: možná že to byl onen

Obr. 17. — Madernova socha sv. Caecilie.

setník Kornelius, ¹⁾ jehož sv. Petr pokřtil v Caesarei s celým domem jeho. Rodina ta čítala několik osob, z nichž jménem jsou nám známy: šedivá matrona Priscilla, syn její senator Pudens a děti tohoto: Pudentiana, Timotheus a Novatus. U ní právě, dle téže tradice, našel hned po svém příchodu do Říma útulek kníže apoštolů, sv. Petr. Je-li pravdiva domněnka, že setník Caesarejský pocházel z téhož rodu, pak zavítal Petr do domu Pudentova již jako dobrý známý a přítel domu. »A kde jest Petr, tam jest církev.« Tam pod Esquilinem bylo tedy po nějakou dobu srdce křesťan-

¹⁾ De Rossi popírá, že by byl existoval nějaký svazek mezi Pudentem senátorem a prostým centurionem Korneliem. Viz Bullett. 1888—89, str. 125.

kého Říma, tam nalézala se nejprve kathedra Petrova, s níž první papež řídil obec římskou a loď celé církve. Péčí Praxedinou stanul na místě tom r. 143 kostel, jenž dostal název titulu Pastýřova (titulus Pastoris).

Tyto staré tradice našly v posledních dobách potvrzení v nálezech na hřbitově Pudentů, ležícím při Via Salaria Nova ¹⁾ a majícím své jméno, jak se zdá, od matky Pudentovy Priscilly. Palaeografie jeho nápisů, styl fresek, architektura krypt a galerií, vše zajisté ukazuje k tomu, že sáhá ještě do časův apoštolských. Ovšem, dnes již tu není hrobů Pudenta a jeho rodiny, ba není ani ještě možno označiti kryptu, v níž kdysi odpočívali, neboť podzemí to a jeho sarkofagy zničili ve stol. V. a následujících Gothové a Longobardové: avšak fakt sám nepodléhá pochybnosti, neboť na vlastní oči viděli je kompilatoři starých martyrologií a itinerarií či průvodců po katakombách římských.

Poznejme tedy hlavní pomníky katakomby té. Tu již zvláštností katakomby této jest několik velice starých náhrobků se jmenem Petrovým. Tak nalezen v prvotní části coemeteria nápis, do mramoru pěknými literami vrytý: ²⁾

ΠΕΤΡΟΣ

Dva následující klade de Rossi do epochy Antoninův:

ΠΕΤΡΟΣ ΕΖΗ
CEN ΕΤΗΕΙ Η
ΜΕΡΑC ΝΑ

T. j.: »Petr žil let . . .«

¹⁾ Vinnice, jež nad katakombou se nalézají, jest dnes majetkem hrab. Telfenera a leží blízko třetího milníku od města.

²⁾ Viz jeho kopii v Bullett. di arch. 1886. Supplemento; tab. IV. č. 1.

aVREL · PETRO · FILio
DVLCISSIMO · QVI Vixit . . .
MENS VII · VIRGO AVR · M . . .
AEL · DONATA PARENtes
PELAGIORVM

T. j.: »Aureliovi Petrovi, synu nejdražšímu, který žil . . .« ¹⁾

Rossi podotýká, že jméno Petrovo nevyskytuje se vůbec v nomenklatuře řecko-římské, nýbrž že jest původu ryze křesťanského. Kdyby pak nalezlo se na nějakém hrobě pohanů, byli by tito potomky křesťanských předkův.

Poslední slovo *Pelagiorum* jest jménem kolegiálním. Náš Aurelius Petr byl zřejmě členem bratrstva pohřebního, jež mělo souborný název Pelagiů, *Pelagii*, a pochovávalo se u sv. Priscilly.

Pomíjejíce ostatních nápisů se jménem Petrovým, podotýkáme pouze, že úvahy hodnou jest okolnost, že právě v nejstarší části katakomby sv. Priscilly nalézáme 5 až 6krát jméno knížete apoštolů, kdežto ve všech jiných katakombách dohromady nalézáme je sotva několikrát, a to teprve na hrobech III. a IV. století. Je to zajisté nemalé podepření oné staré tradice, dle níž sv. Petr trval v blízkých stycích s domem Pudentovým a se členy jeho domácí církve. Věřící, náležející k *ecclesia domestica* Pudentů, z vděčnosti a přitulnosti k sv. Petru prosili bezpochyby o jméno to při křtu sv. a snad obdrželi je i od něho samého.

Důležitý pro obnovení historie katakomby té jsou epitafy následující:

¹⁾ Viz l. c. tab. IV. č. 4.

RATIAE
AQVI
T

Jest to úlomek nápisu nalezeného r. 1864 a věnovaného jakýmsi Aquilou choti, matce nebo sestře.

Rovněž starý jest nápis, v němž otec si stěžuje, že zemřelý syn zklamal jeho naděje, předešel otce do hrobu:

ALLIVS METHIVS Pater de
CEPTVS AB ALLIO AQVILA fi
LIO Q · V · AN XXXV · M · VIII d . . .

T. j.: »Allius Methius, otec, byl zklamán synem Alliem Aquilou, který žil let 35, měsíců 8, dní . . .« ¹⁾

Klassická dikce nápisu jakož i staré gentilicium Allius, s nímž po století I. jen zřídka setkati se lze, dokazují, že nápis pochází z první polovice II. století. Jak vidno, již po druhé čteme zde jméno Aquila či Aquilina.

Jediným svého druhu jest však epitafium, jež zamýkalo rodinný hrob (polyandrium) jakéhosi císařského propuštěnce, představeného řemeslníků, kteří pro dvůr stany vyráběli. (Viz nápis ten na str. 131.)

Dovídáme se tu, že představený císařských tkalců postavil náhrobní kámen sobě, dvěma sestrám, otci, bratru a, jak se zdá, dědovi. Nesmírná škoda, že nápis není celý a že v něm chybí zrovna jméno zakladatele hrobky, neboť z něho bychom se dověděli, kterého císaře byl propuštěncem. Klassický typ liter v mramoru rytých a červenou barvou napuštěných opravňuje nás však k domněnce, že mezi tímto prae-

¹⁾ Části tištěné malou alfabetou jsou doplňky de Rossiho.

positus tabernaculorum a mezi tkalcem stanů
a přítelem sv. Pavla Aquilou, jehož jméno na nápisech

AVG · LIB · PRAEPOSITVS · TABERNACVLOrum
fecit sibi et chrysiDI SORORI BENEMERENTI QVAE VIXIT · ANNis
et · · · · · SORORI · QVAE VIXIT · ANNIS · XVII · SERAFioni avO (?)
qui vixit annis · · · · · XXXV · CHRYSOMALLIO · PATRI QVI VIXIT ANNis
F · · · · · I · FRATRI · QVI VIXIT · ANNIS · XXII · NICENi filiaE
quae vixit · · · · · eX VOLVNTATE · EIVSDEM · CHRYSIDIS

jsme našli, panoval jakýsi svazek. I sám svatý Pavel,
jak víme z Písma sv., vyráběl stany. Objev tento jest

však tím zajímavější, že právě v katakombě sv. Priscilly, matky Pudentovy, nalzáme nápisy osob, majících jméno ženy Aquilovy. Tak čteme na př. na fragmentech epitafu:

AUR · PRISCILLAE · SORORI . . . E CONIUGI
. APRONIANUS

T. j.: »Aurelii Priscille, sestře,, choti, náhrobek postavil Apronianus.«

Typ liter jest však zde horší než u nápisů dříve uvedených a poukazuje na století III. Později setkáme se s tímto jménem ještě na jiném starším náhrobku.

Z první polovice II. století zdá se pocházeti náhrobek:

DEO BOLENTE
FELIX
AMPLIATUS

Slovo »Felix« je zde pravděpodobně epithetem a nikoliv jménem; čímž by nápis ten značil tolik co: quamdiu Deus volet, sanus, salvus Ampliatus (sibi posuit), čili: Ampliatus postavil si náhrobek tento, když ještě z vůle Boží byl zdrav.

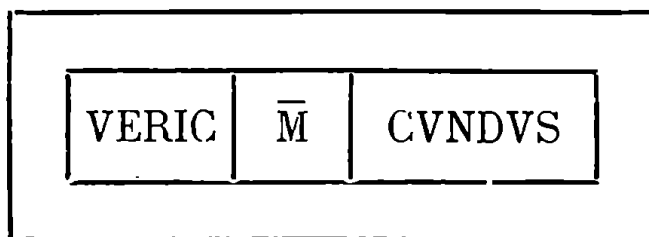
Ještě starší jest řecký epitaf šestiletého děčka Tita Flavia Onesifora, syna Tita Flavia Onesima:

ΟΝΗΣΙΜΟΣ
ΤΙΤΩ · ΦΛΑΒΙΩ
ΟΝΙ - ΙΚΙΦΟΡΩ · ΤΕΚΝΩ
ΓΑΥΚΥΤΑΤΩ · ΖΗ
ΕΤΙ - Ι · C

T. j.: »Onesimus věnoval tento nápis Titovi Flaviovi Onesiforovi, dítěti nejdražšímu. Žil let 6.«

Jest sice pravda, že i ve století II. zjevují se taková jména; avšak povšimneme-li si starořmského systému tří jmen, jakož i toho, že nápis tento nalézá se v nejstarší části hřbitova, jest nám připustiti, že máme před sebou osoby z epochy Flaviů. Se jmény Ampliata, Onesima, Onesifora setkáváme se i v listech sv. Pavla.¹⁾ Mimo to pak čteme poblíž hrobu Onesimova na vápně nápis Onesifora, náležejícího zřejmě k téže rodině.²⁾

V posledních letech nalezl Rossi též následující cenné nápisy suříkové na cihlách, patřící netknutým ještě hrobům mučovníkův:³⁾

Do jména Verikundova, na dvou cihlách vykresleného, vsunuto jest siglum M̄, taktéž červenou barvou malované, ale na vápně, jež spojuje obě cihly. Jest to, jak zřejmo, zkratka jména Μάρτυρ, kdežto monogram **Ϟ**, na jiných kamenech uprostřed jména nebožtíkova umístěný, značí, že tento byl vyznavačem Kristovým — fidelis Christi či Christianus: i kvalifikuje tedy naše siglum Verikunda jako mučovníka.

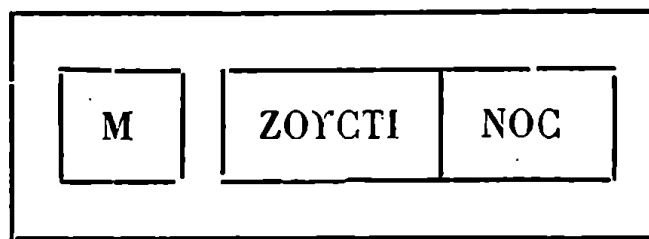
Rossi neváhá i v druhém nápisu čísti: Μάρτυρ Ἰουστίνος — mučovník Justin:⁴⁾

¹⁾ Viz list k Řím. XVI. 8, k Filemon. I. 10; ke Koloss. IV. 9.; II. k Timoth. IV. 19.

²⁾ II. k Timoth., l. c.

³⁾ Viz je u Rossiho, Bullett. di archeol. 1886, Supplemento, tab. XII. č. 1.

⁴⁾ Bullett., l. c., tab. XII. č. 4. — Snad je to i hrob slavného filosofa a apologety Justina?

Kromě těchto moderních nápisů nalézáme v katakombě naší gentilicia, jež sáhají do dob Nervových, Trajanových a snad i do I. století, jako: Flavius, Valerius, Cocceius, Ulpus, Claudii, Julii, Aelii, Aurelii. ¹⁾ Tak čteme na kameni ze III. století:

Gaius B(?) al
Onius Seve
Rianus
E · Q · R · AN ·
XVIII.

T. j.: »Gaius Balonius Severianus, stavu rytířského, mající let 18.«

Avšak všechny tyto objevy epigrafické blednou před nálezy, jež udály se v katakombě té v letech posledních. Povšimneme si jich poněkud blíže, protože vrátily nám ztracený list starého martyrologia a dovolují nám nahlédnouti v život křesťanské aristokracie I., II. a III. století.

Dle vypravování Juvenalova ²⁾ stala se r. 91 po Kr. v císařské vile v Albanu neobyčejná věc. Na rozkaz Domitianův musil totiž konsul Acilius Glabrio v amfiteatru u přítomnosti zástupů lidu při hrách, zvaných Juvenilia, zápasiti s velikým medvědem. Zvíře padlo, a zmužilost Glabrionovu zachovala pokolení v paměti, neboť ještě Fronto dal zápas ten za předmět rhetorického zpracování pozdějšímu císaři Marku Aureliovi. ³⁾

¹⁾ Viz Wilpert: *Fractio panis*, Freib. i. B. 1895, str. 95. nn.

²⁾ D. J. Juven. Satur. IV. v. 94. nn. ed. Teubner, Leipzig 1889. Dle Diona zápasil se lvem. ΠΟΜΑΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ, Domit. LXVII. 14. ed. Teubner, Lipsiae 1864, pag. 120.

³⁾ Fronto, ad. M. Caesarem epist. V. 23.

Po tomto pro senátora římského tak neslýchaném pokoření vzdal se Glabrio života veřejného a dělal ze sebe i člověka obmezeného, jako kdysi Brutus na dvoře Tarquiniově, jen aby ukonejšil hněv císařův a ušel poslední ráně. Ale ani tato taktika ho nezachránila. Poslán do vyhnanství zahynul r. 95 s výčitkou, že brojil proti stávajícímu řádu společenskému — *mollitor novarum rerum*.¹⁾ Důkladněji motivuje smrt jeho Dio Cassius,²⁾ jehož slova uvádíme zde v plném znění: »Κὰν τῷ αὐτῷ ἔτει ἄλλους τε πολλοὺς καὶ τὸν Φλαουίον Κλήμεντα ὑπατεύοντα, καίπερ ἀνεψιὸν ὄντα καὶ γυναῖκα καὶ αὐτὴν συγγενῆ ἑαυτοῦ Φλαουίαν Δομιτίλλαν ἔχοντα, κατέστυξεν ὁ Δομιτιανός. ἐπενέχθη δὲ ἀμφοῖν ἕγκλημα ἀθεότητος, ὅφ' ἦς καὶ ἄλλοι ἐς τὰ τῶν Ἰουδαίων ἔθνη ἐξοκέλλοντες πολλοὶ κατεδικάσθησαν, καὶ οἱ μὲν ἀπέθανον, οἱ δὲ τῶν γούν οὐσιῶν ἐστερήθησαν· ἡ δὲ Δομιτίλλα ὑπερωρίσθη μόνον ἐς Πανδατερίαν. τὸν δὲ δὴ Γλαβρίωνα τὸν μετὰ τοῦ Τραιανοῦ ἀρξάντα κατηγορηθέντα τὰ τε ἄλλα καὶ οἷα οἱ πολλοὶ καὶ ὅτι καὶ θηρίοις ἐμάχετο ἀπέκτεινεν. T. j.: »V téže době usmrtil Domitian mezi mnoha jinými také konsula Flavia Klementa, ač byl jeho bratrancem a měl za choť příbuznou císařovu Flavii Domitillu. Oběma kladl za vinu, že pohrdli bohy otcovskými (ἕγκλημα ἀθεότητος), a pro zločin ten odsouzení ještě mnozí jiní, kteří přijali obyčej židovské. Jedni z nich ztratili život, jiní aspoň jmění. Domitilla vypověděna na ostrov Pandatarii.³⁾ I Glabriona, který spolu s Trajanem byl konsulem, dal zabiti, klada mu kromě jiných zločinů za vinu totéž, co mnohým jiným, jakož i že zápasil s divými zvířaty.«

Co vlastně zavinil Glabrio a který jest pravý důvod jeho smrti?

¹⁾ *Complures senatores, in his aliquot consulares (Domitianus) interemit: ex quibus Civicam Cerealem in ipso Asiae proconsulatu; Salvidienum Orfitum, Acilium Glabrionem in exilio, quasi molitores novarum rerum;* Sueton. Domit. c. 10.

²⁾ Hist. Rom. p. 119.

³⁾ Pandataria leží mezi ostrovy Pongou a Ischií, proti Gaětě; dnes zove se S. Maria.

Dle Diona kladeno Glabrionovi za vinu totéž, co zaplatil životem Flavius Klemens spolu s mnoha jinými: τὰ τε ἄλλα καὶ οἷα οἱ πολλοί. Klemens však zahynul jako a theus: proto hlavním zločinem Glabrionovým musilo býti opuštění otcovského náboženství. Odkud však vzala se ta veliká pieta císařova k bohům, kteří právě v době té kredit úplně ztratili? Vždyť císaře nikdo nestihal za jeho pochybnosti o Olympu! Nikdo též nekáral Lucilia Lukrecia za verše, jimiž si tropil posměch ze čtveračín bohův! Vždyť stalo se zásadou: *deorum iniuriae discurae* — ať bohové sami starají se o potrestání křivd jim činěných. Přísnost jednání Domitianova vysvětluje Cassius řka, že Klemens, jeho choť, Glabrio a jiní uvalili na sebe vinu bezbožnosti proto, že přijali obyčeje židovské. Nebyli to tedy obyčejní skeptici, jakých bylo mezi aristokracií římskou plno a jichž zákon za císařství již nestihal. V očích Domitianových zasloužili si smrt proto, že od bohů přešli k pověrám židovským.

Než co míní se tou *aberratio ad mores Judaeorum*? Že by snad zmíněné osoby byly přijaly náboženství Mojžíšovo? Avšak židů nenazýval nikdo atheisty, věda, že Bohem jejich jest Jahveh, jemuž veřejně úcta se prokazovala v soboty, kteréž i dámami římskými jako z módy se světily. Musili tedy Klemens a Glabrio patřiti k nějaké sektě, jež, ač podobala se náboženství židovskému, přece označena byla názvem sekty bezbožecké. Za komentář k Dionovi slouží odstavec ze Suetonia, z něhož se dovídáme, že Domitian nařídil, aby nejen židé rození, nýbrž i lidé všech kategorií, kteří přijali obyčeje židovské, platili dvě drachmy daně pro Joviše kapitolského, jež dříve odváděli každoročně do svatyně Jerusalemské. A tu ukázalo se tehdy, že je v městě mnoho těch, kdož žili na způsob židův, a přece rozhodně vzpouzeli se náboženství židovskému a nechtěli proto též odváděti uložené daně. Od té doby rozeznávala též vláda dva druhy lidí žijících *more iudaico*. Jeden druh tvořili skuteční židé se svými proselyty, a náboženství jejich zůstalo i dále *religio licita* s podmínkou, že budou pravidelně platiti do pokladny státní didrachmu jakožto daň z hlavy.

Vedle nich pak byli jiní, kteří se jim mravy podobali; ale poněvadž nectili žádného z bohů, zapsaných v knihách městské policie, a neměli též ani svatyní, ani soch bohů svých, ani obětí, byli pokládáni za bezbožce. Není pak nesporně domysliti se, že jménem tím označoval Domitian vyznavače Kristovy. Zločin ten vyčítají pak spisovatelé pohanští od té doby křesťanům neustále. »Nazváno nás také bezbohými,« stěžuje si svatý Justin ve své apologii. ¹⁾ A ještě na počátku IV. století vytýká Licinius Konstantinovi, že přijal τὴν ἀθεῖον δοξάν. ²⁾ Býti bezbožcem čili nevyznávati žádného z božstev státních, znamená státi se vinným zločinu svatokrádeže (sacrilegii). V užším slova smyslu, jak bylo již pověděno na str. 25., dopouštěl se sacrilegia jenom ten, kdo vyplenil veřejnou svatyni nebo kapli; ³⁾ ve významu dalším spadalo však pod paragraf svatokrádeže všeliké provinění proti náboženství. A kdo pohrdal bohy, neuznával zároveň božství císařova a tím hřešil proti majestátu císařskému (laesa maiestas. ⁴⁾ Na jeden i druhý zločin stanoven pak byl trest smrti. V případě tom však jest výtku bezbožectví ještě souhlasna s výtkou o zradě státu — *molitor novarum rerum*, kterýžto zločin uvádí Suetonius jako příčinu smrti Glabronovy. Glabrio mohl nevěřiti v existování bohův, — na jeho vnitřní přesvědčení netázal se nikdo; — ale jako konsul měl vždy a všade chrániti práva státní a tím i nevzdalovati se přinášení obětí a klanění se bohům. Neboť dle starobylé tradice závisel zdar, ba i existence státu na svědomitém vykonávání oficiálních úkonů náboženských. Brojiti tedy proti bohům znamenalo páchat zradu na celistvosti říše, na osobě císařově.

Suetonius mluví ještě o jiném zločinu Klementově, když píše, že byl člověkem největšího opovržení hodné

¹⁾ I. Obrana kap. 6.; srv. též II. Apol. k. 3.; Athenagoras, *Legatio pro Christianis*, 3.

²⁾ Euseb., *Vita Const.*, 15.

³⁾ Paulus; l. 9. D. XLVIII. 13: »Sacrilegi capite puniuntur. Sunt autem sacrilegi, qui publica sacra compilaverunt.«

⁴⁾ Ulpianus; l. 1. D. XLVIII. 4.: »Proximum sacrilegii crimen est, quod maiestatis dicitur.«

netečnosti — *vir contemptissimae inertiae*.¹⁾ Jeho otce, Tita Flavia Sabina, bratra císaře Vespasiana a praefekta římského za dob pronásledování Neronova, charakterisuje pak Tacitus těmito slovy: »Muže mírného, jemuž hnusilo se prolévání krve a vraždy, . . . ku konci života jedni pokládali za netečného, jiní za mírného a po krvi občanů nelačnicího.«²⁾ Nelze pochopiti, jak mužové, kteří zastávali nejvyšší úřady státní, mohli býti stíženi tak zahanbujícími výtkami, zůstávali-li v pohanství; naopak dá se vše snadno vysvětliti, připustíme-li, že byli křesťany, neboť ἀχρηστοί — nestarali se o blaho říše a o veřejné záležitosti, což byl obyčejně druhý přídomek křesťanův. Učeník Kristův musil se nejednou chtěj nechtěj vzdáliti z víru života politického, prosáklého skrz na skrz pohanstvím, nechtěl-li za každým krokem činiti svědomí svému násilí, a tu říkali o něm pohané: ty bys se měl zváti spíše *iners*, ἀχρηστος, a ne *χριστιανός*. Vystříhati se života veřejného, pohrdati všelikou kariérou, vzdalovati se neustále divadla i fora, nebaviti se tehdy, kdy všickni se baví, to však mohl — dle názoru Římanů — učiniti jen člověk zbavený zdravých smyslů či hloupý. I není tedy těžko se domysliti, co znamená ona »hloupost« Glabrimonova. Možná ne bez příčiny připustiti, že byl podobně jako »netečný« Klemens křesťanem.

Můžeme tedy již na základě samých pramenů literárních souditi zcela bezpečně, že oba tito konsulové zhynuli jako mučéníci Kristovi. Než máme ještě jiná, výmluvnější svědectví, která tvrzení, že byl Klemens křesťanem, dodávají významu fakta historického.³⁾

¹⁾ S u e t o n. Domit. lib. VIII. 15. »Flavium Clementem patrelem suum, contemptissimae inertiae, cuius filios etiam tum parvulos successores palam destinaverat et, abolito priori nomine, alterum Vespasianum appellari iusserat, alterum Domitianum, repente ex tenuissima suspicione tantum non in ipso eius consulatu interemit.« Ed. Teubner, p. 320.

²⁾ T a c i t. Hist. III. 65., 75.: »mitem virum abhorrentem a sanguine et caedibus . . . in fine vitae alii segnem, multi moderatum et sanguinis civium parcum credidere.« Jako praefekt městský znal Sabinus zajisté sv. Petra a Pavla, a možná že i soudil jejich při.

³⁾ Z novějších historiků protestantských přijal beze vší výhrady názor Rossiho professor historie na universitě strassburské,

Vímeť dnes zcela jistě, že obšírný podzemní hřbitov, ležící za hradbami římskými na místě, kde starou cestu Ardeatskou přetíná stezka delle sette chiese vedoucí k basilice sv. Pavla, byl kdysi majetkem druhé Flavie Domitilly, vnučky Tita Flavia Sabina a sestřence Klementovy,¹⁾ kterou Domitian poslal nejprve do vyhnanství na skalní výspu Pontii²⁾ a potom za víru umučil. Tam spočinuli též v obšírných sarkofazích, postavených vedle spanilé krypty, jejíž výzdoby upomínají zcela na fresky ve ville ad gallinas albas a na scény pompejské, náš mučeník Klemens a jiní křesťanští členové rodu Flaviův. Hrob majitelky hřbitova nalézal se dle svědectví sv. Jeronyma v Terracině a byl ve IV. století cílem četných poutí;³⁾ ale za to našli odpočinek na majetku své paní, jakž o tom svědčí nalezené nápisy, věrní sluhové Domitilini, mučeníci sv. Nereus a Achilleus.

Zdálo by se, že tímto objevem, jenž mučeníctví Klementovo řadí mezi historická fakta, byla též definitivně rozřešena otázka o smrti Glabrionově. Neboť lpěly-li na něm tytéž viny, jako na Klementovi, a Klemens zemřel za víru, pak byl i on učněm Kristovým. A přes to považoval ho za křesťana až do posledních let jenom nepatrný počet historikův. Ze starších počítá ho mezi mučeníky Baronius, lituje spolu, že nemáme o jeho smrti žádných zpráv, kromě těch, jež histori-

Karel Jan Neumann. Píšeť ve svém díle: *Der römische Staat und die allgemeine Kirche bis auf Diokletian*, Leipzig 1890, sv. I. str. 7.: »Im Jahre 95 wurden zwei Glieder des Kaiserhauses, deren christlicher Glaube feststeht, Flavius Clemens, ein Vetter Domitians, der eben noch das Consulat bekleidet hatte, und die Flavia Domitilla wegen Gottlosigkeit verurtheilt.« Viz též: *Langen, Geschichte der römischen Kirche bis zum Pontificate Leo's I.*; Bonn 1881, str. 67. pozn. 2. Rovněž i Gibbon tvrdí, že dvojí ta výtka, atheismu a přízně obyčejům židovským, nemůže se týkati leč křesťanův. Viz jeho: *History of the decline and fall of the Roman empire*; ch. XVII.

¹⁾ Viz níže genealogické znázornění Flaviův.

²⁾ Pontia byla podobně jako ostrůvek Pandataria obyčejným deportačním místem pro členy panující rodiny.

³⁾ Mezi jinými zastavila se tu ve IV. stol. sv. Pavla na cestě do Palestiny.

kové pohanští o něm napsali.¹⁾ Z novějších zove ho de Rossi console cristiano ve svém *Bullettino di archeologia cristiana* z r. 1863, str. 29, a na straně 89. opakuje: »Slušno pokládati ho za vyznavače Kristova.« Ale s větší rezervou mluví již o něm v *Bullettinu* z r. 1869. »Mnozí — píše tam na str. 78. — domnívají se, že Glabrio byl křesťanem a mučenicem za víru. Jakákoli však jest cena této domněnky...²⁾« Za křesťana pokládá ho též Grèppo (ve své rozpravě: *Trois mémoires relatifs à l'histoire ecclésiastique des premiers siècles*; Paris 1840, str. 190 n.), Allard (*Histoire des persécutions*, str. 109.), dále protestanté Roller (*Revue archéologique* z r. 1876, sv. XXXI., str. 444.) a Langen (*Geschichte der röm. Kirche*, str. 67. pozn. 2.). Za to odporuje náhledu Baroniovu Tillemont (*Histoire des empereurs*; Venis 1732, str. 97. n.) a Aubé (*Histoire des persécutions de l'église jusqu'à la fin des Antonins*, II. vyd., Paříž 1875, sv. I. str. 163.); professor frýburský Kraus pak se o něm ve své »*Roma Sotterranea*« ani nezmiňuje. Také Görres pomijí ho úplně v Krausově *Real-Encyklopädie der christlichen Alterthümer* ve článku »*Christenverfolgungen*«.

Odkud však pochází tolik pochybností, když text Dionův, analysovaný ve světle spisovatelů církevních, jak již jsme ukázali, dosti jasně podává důvod smrti Glabrimonovy? Odpůrci Baroniovi dokládají se následujícími potížemi. Tradice — tak praví — neví nic o mučnictví Glabrimonově; také žádný církevní historik o něm nemluví; jména jeho nepodávají ani martyrologia, ani kalendáře; o jeho hrobě není též zmínky v zápiskách, jaké si pořizovali staří poutníci z různých krajů, kteří viděli Řím a jeho podzemí. Nikdo konečně nevzpomíná toho, že by byl konsul z r. 91 požíval úcty v církvi, což je tím podivnější, an rod Glabrimonův

¹⁾ »Nisi quod in gentilium historicorum commentariis sub-
obscure est consignatum.« *Annal.* ad an. 94., str. 523. n.

²⁾ »Molti sospettano, che Glabrione sia stato cristiano e mar-
tire della fede. Qualunque sia il valore di questa conget-
tura etc.«

nezašel, nýbrž spojen od konce IV. století s Aniciii rostl stále ve svém významu a potrval až do století VI., dáváje říši konsuly i praefekty. Ve druhé polovici II. století nechce Pertinax přijati trůnu, pokládaje za důstojnosti té hodnější mnohé senátory, a zvláště Mania Acilia Glabriona, jenž několikráte již byl konsulem a odvozoval rod svůj od Aenee a Venery. ¹⁾ Acilius Severus, křesťan a přítel Laktanciův, byl konsulem r. 323 a r. 325 praefektem městským. Syna jeho nebo aspoň jeho blízkého pokrevence uvádí sv. Jeronym mezi spisovateli církevními. ²⁾ A přece v době, kdy patriciové římské, kteří přijali křesťanství, největší čest za vlády Konstantinovy nalézali v tom, mohli-li mezi svými předky uvést nějakého mučedníka za víru, není nikde ani sledu o tom, že by se byl rod Aciliů honosil někdy mučednictvím Glabrionovým.

Takový byl stav otázky té až do nedávných let, kdy nenadále nalezeny nové komentáře k Dionovi tam, kde se jich nejméně kdo nadál, to jest na hřbitově sv. Priscilly, jenž, jak se ukázalo, byl též místem odpočinku Aciliů Glabrionů.

Bylo to v zimě r. 1887/1888, když de Rossi objevil v nejstarší části hřbitova toho hypogeum, jež bylo z počátku širokou galerií podoby řeckého písmene Γ(gamma), oddělenou od jiných prvotních arterií podzemních. Nikde není tu viděti stopy jednotlivých hrobů, vytesaných ve stěnách, nýbrž celá chodba určena byla k umístění velikých sarkofagů, postavených podél stěn v prostranných výklencích. Jaká pak úcta věnována byla druhdy místu tomu, dokazuje nejlépe ta

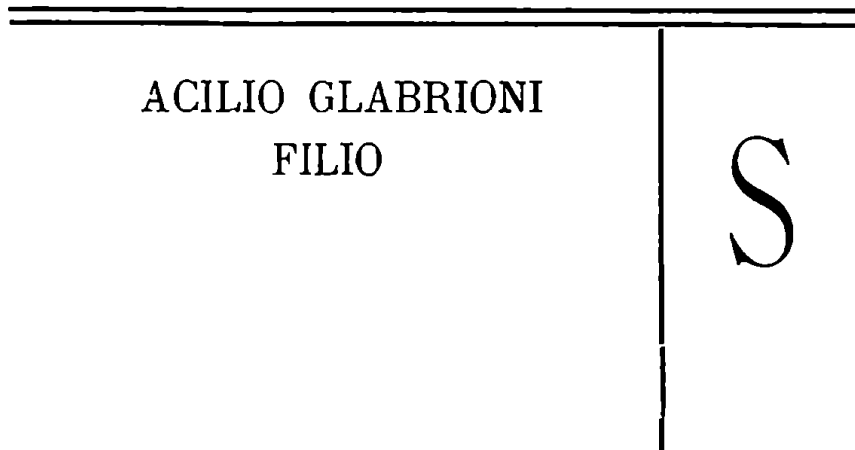
¹⁾ »Simulque Glabrionem manu comprehensum protrahens, sessitare imperatoria sella jubebat. Erat enim ille omnium patriciorum nobilissimus, ad Aeneam Veneris et Anchisae filium seriem generis referens, idemque iterum consul.« Herodiani Histor. lib. II. — Glabrionové, původně plebejci, došli vyznamenání v říši teprve v VI. století po založení Říma. Manius Acilius Glabrio, tribun lidu r. 563 a Ú. c., konsul a vítěz nad králem Antiochem r. 563 a triumfátor roku následujícího, byl dle svědectví Liviova (XXXVII. 57.) homo novus.

²⁾ Pravdě nejpodobněji jest to týž, o němž Ausonius vypravuje, že byl professorem literatury v Bordeauxu, a zemřel za panování Valentiniana staršího (364—375).

okolnost, že několikráte velmi bohatě bylo vyzdobeno. Oblouky výklenků, jakož i vnější jejich fačady byly pokryty mosaikou a stěny byly vyloženy bílým mramorem. Dnes jest galerie ta velikou ruinou: vše bylo v době neznámé zničeno. Mosaika a mramor pobrány, sarkofagy rozbity na drobné kousky, a ty ještě většinou odneseny, tak že z úlomků celku složiti nelze. Vidíme jen, že sarkofagy ty byly prosté, bez basreliefů, jaké nalézáme později na sarkofazích IV. století, a tedy koupené pravděpodobně ve skladech pohanských. Z galerie otevřeno ještě za dob pronásledování spojení s prostranným sálem, as 8 metrů dlouhým a kolem 4 metrů širokým, jenž sloužil původně za nádržku vodní (piscina limaria) pod villou, která nalézala se nad hřbitovem. V klenutí sálu nalézá se lucernarium čili velký otvor, jímž přicházelo do podzemí světlo a vzduch. I zde byly stěny původně kryty mramorem a klenutí ozdobeno mosaikou. V hloubi krypty proti dveřím byl hrob mučeníka, jenž sloužil zároveň za oltář, a nad ním vznášel se na čtyrech sloupech z numidského mramoru baldachin (epistylium). Z oltáře zachovaly se jen úlomky; hroby všechny jsou prázdné. Jednalo se nyní o to, naleznou-li se v rumovišti, pokrývajícím naše hypogeum, nějaký nápis, jenž by nám pověděl, čím majetkem byla galerie ta, kdo spočinul pod baldachinovým oltářem, a jenž by nám způsobem tím přispěl k odhalení dějin krypty té. De Rossi prohlížel s horečným napjetím každý úlomek, a práce jeho nebyla marna, neboť již v dubnu r. 1888 mohl na vědeckém sjezdě v Paříži sděliti s učenci ¹⁾, že se mu podařilo učiniti objev, jenž důležitostí předčí všechny ostatní z let posledních, jelikož podobně jako objevení hrobky Flaviův objasňuje dějiny Glabrionovy. Nejprve zaujala pozornost jeho veliká mramorová deska s nápisem, jenž svým charakterem připomínal epitafy z doby Trajanovy nebo Hadrianovy. Ale ukázalo se záhy, že kámen ten do podzemí toho

¹⁾ Viz: Bullet. di archeol. crist. 1888—89 str. 16—26, a téhož autora článek v »Compte rendu du Congrès scientifique international des catholiques tenu a Paris du 1 au 6 avril 1891; Paris 1891, p. 8.

ani nepatřil, nýbrž skrze lucernarium shora tam spadl. Důležitý byl za to nápis druhý, vrytý na mramorovém příkrovu velikého sarkofagu, jenž stál bezpochyby v jednom z výklenků galerie. Bohužel není celý; zachoval se pouze úlomek jeho, na němž čteme:

V prvním řádku epitafu toho chybí jenom jedna litera, totiž praenomen M' (Manio); třetí doplňuje de Rossi takto: Filio — Manii Acilii Glabrionis. Mohl však též celý nápis zníti: »M' Acilio Glabrioni Filio M' Acilius Glabrio Pater — Maniovi Aciliov Glabrionovi, synovi, postavil náhrobek tento Manius Acilius Glabrio, otec.«

Dostal se sem tento epitaf muže rodu tak vznešeného jenom náhodou, či snad souvisí těsně s historií tohoto podzemí? A byli Acilius Glabrio vskutku zde pochován, zdaž pochován zde sám, nebo vedle jiných členů svého rodu? Odpověď na důležité otázky ty dává nám nápis následující, rytý alfabetou, podobnou poněkud kursivě, na hrubém úlomku mramoru, jenž dle vši pravděpodobnosti tvořil čelo náhrobku:

M' ACILIVS V ...
C. V.
.. PRISCILLA. C ...
.....

T. j.: »Manius Acilius Verus Clarissimus
Vir et Acilia Priscilla Clarissima puella

(nebo femina): Manius Acilius Verus, senator, a Acilia Priscilla, žena z rodu senatorského.«

Doplnění toto není nijak libovolné, nýbrž vzato jest z fasti consulares, a tedy jaksi z rodu-kmenu Glabrionův.¹⁾ Praenomen Manius, titul: clarissimus vir, nepřipouští pochybnosti, že máme před sebou druhý nápis členů rodu Aciliů Glabrionů. Pomocí katalogu konsulů najdeme pak jejich rodiče a dovíme se, kdy žili. Zkratky (sigla) C. V. a C. P. nebo F., vynechané na náhrobku prvním, svědčí, že tento jest starší nežli nápis Acilia a Priscilly, poněvadž obyčej, přidávati kvalifikace ty na náhrobcích, povstal teprve ve II. století a ustálil se počátkem století III. Také charakter písma jest na prvním nápisě starší. Manius Acilius Glabrio, konsul z r. 186,²⁾ pojal za choť Arii Plarii Veru Priscillu.³⁾ Z manželství toho pak pocházejí děti: M' Acilius Verus a Priscilla, označené na našem náhrobku. Cognomina Verus a Priscilla dostali po matce.

¹⁾ Za příčinou snazšího orientování podáváme zde dle Rossiho (Bullet. di archeol. crist. 1888—89, str. 39.) seznam konsulů z rodu toho:

1. R. 91. M' Acilius Glabrio, konsul spolu s Trajanem.
2. R. 105. nebo 106 Acilius Rufus, »consul designatus«.
3. R. 124. M' Acilius Glabrio, bezpochyby syn konsula z r. 91.
4. R. 152. M' Acilius, syn Mania, Glabrio Cn. Cornelius Severus, syn předešlého, zvaný M' Acilius Glabrio starší (Mommsen, C. I. l. IX. 2333.)
5. R. . . . M' Acilius Glabrio, syn předešlého, »consul suffectus« roku neznámého a »consul ordinarius« r. 186.
6. R. 210. M' Acilius Faustinus, syn předchozího, konsul. Nevíme, v jakém stupni pokrevnosti se nalézal s M' Aciliem Vibiem Faustinem, jenž byl »flamen« a »salius palatinus« před r. 170.
7. Claudius Acilius Cleoboles, syn M' Acilia Faustina, konsula z r. 210., adoptovaný Tib. Klaudiem Kleobolem, jenž byl »consul suffectus« roku neznámého.
8. R. 246. M. Acilius Glabrio, konsul.
9. R. 323. Acilius Severus, konsul; praefekt římský r. 325.

²⁾ Viz »Seznam« pod č. 5.

³⁾ Dle Viscontiho (Giorn. Arcad. nuova serie LII. p. 183. n.) byla Plaria chotí Mania Acilia Glabriona staršího. Je-li tomu tak, jsou Acilius Verus a Priscilla dětmi konsula z r. 152.

Z téhož času pochází též třetí fragment sarkofagu, nalezený v témž podzemí, na němž čteme opět jména Acilie a Acilia, s tím rozdílem, že Acilius má prae-nomen Marcus a nikoli Manius.

a c i L I
M A C I L I

Patří tedy rodině Marka Acilia Vibia Faustina, jenž byl flamen a salius palatinus před r. 170,¹⁾ nebo též rodině Marka Acilia Priska Egrilia Plariana, který žil v téže době. Máme tedy dva nápisy z druhé polovice II. století a jeden značně starší. Manius Acilius Glabrio, uvedený v nápise prvním, byl pravděpodobně synem Acilia Rufa, konsula z r. 105—6, a vnukem konsula z r. 91.

I jest tedy jasno, že Glabrionové měli ve II. stol. hrobku svou v nejstarší části hřbitova Priscillina. — Než, další otázka jest, jsou-li to nápisy křesťanův?

Již to, že tři fragmenty ty našly se na hřbitově, jenž byl tehdy zcela jistě v rukou křesťanských, a to na místě pro sarkofagy určeném, činí domněnku tu velice pravděpodobnou. Přirovnáme-li pak nápisy ty k jiným epitafům, jež zcela jistě uzavíraly hroby v galeriích k našemu hypogeuu přiléhajících, nemůže býti o celé věci té žádné pochybnosti. Tak čteme na kousku mramoru, nalezeném poblíž nápisů, první slabiky jména:

AKEIAIOS nebo též AKEIAIA.

Dále nalezen řecký nápis dítěte Attala, jež pochovali tu rodiče Acilius Quintus a Acilia, propuštěnci nebo potomci propuštěnců rodiny Glabrionův.

AKEIAIOC KOINIOS
KAKEIAIA M . . .
MNHMHC EYEXA
ATTAAQ TEZYQ ů
ΔΕ ΑΝΕΘΗΞΑΝ
ΕΝΙΑΥΤΟΥ Ι

¹⁾ Viz »Seznam« pod č. 6.

Nejdůležitější však jest pro nás nápis, jenž uzavíral hrob v galerii, přiléhající bezprostředně k veliké kryptě, kde se nalézal hrob s baldachinem.

αΚΙΑΙΟC ΡΟΥΦΕΙΝΟC
ΖΗΧΗC ΕΝ ΘΕΩ

T. j.: »Acilie Rufine, žij v Bohu!«

Cognomen *Rufinus* nebo *Rufus* je v rodině Aciliů známo; *Acilius Rufus* byl konsulem r. 106. S akklamací »ΖΗΧΗC ΕΝ ΘΕΩ — žij v Bohu« setkáváme se jen na hrobech křesťanských, a to nejčastěji koncem II. a v III. století. Glab里昂ové a jejich propuštěnci byli tedy ve století III. křesťany a odpočívali v sousedství senatora *Pudenta*, jeho ženy svaté *Priscilly* a dcer *Praxedy* a *Pudentiany*, zaujímající v nejstarší části hřbitova místo čestné.

Konečně našel *de Rossi* na dvou úlomcích sarkofagového příkrovu nápis, jehož litery pravidelné sice, ale drobné a málo kaligrafické, připomínají vzory století III.

ΚΑ ΑΚΕΙΑΙΟΥ ΟΥΑΛΕΡΙΟΥ . . . ΝΙΚΟΥ
--

Tři jména zemřelého jsou nejlepším důkazem, že byl patriciem. Jest to zajisté syn *Klaudia Acilia Kleobola*, konsula z r. 210, jehož adoptoval *Tiberius Klaudius Kleoboles*. Na poslední řádce třeba pravděnejpodobněji doplniti: *νεα(νίσκου)*, na předposlední: *λαμπροτάτου* — *clarissimi*, tak že celý nápis zněl: »Hrob *Klaudia Acilia Valeria*, jinocha rodu senatorského.«

Na základě těchto svědectví přichází *de Rossi* k závěru, že ve zmíněném *hypogeu* bylo pochováno několik pokolení slavné rodiny *Glab里昂ův*. A jako při cestě *Ardeatské* vyvinula se ve II. a III. století z rodinné hrobky *Flaviův* katakomba sv. *Domitilly*, tak i zde tvořily první počátky hřbitova sv. *Priscilly* hroby *Glab里昂ův*, nalézající se pod jejich *praedium rusti-*

c u m. O tom, zdaž a kdy uloženy byly na místě tom svaté ostatky konsula z r. 91, dá se arci dnes těžko říci něco určitého. Neboť poněvadž jeho vlastní náhrobní nápis nalezen nebyl, jest vše ostatní, kromě fakta, že byl křesťanem, konjekturou. Než, proč neměli bychom připustiti, že rod Glabrionů užil práva, dovolujícího, aby tělesné ostatky vyhnancovy byly převezeny, stalo-li se to jen s vědomím císařovým? ¹⁾ Ve IV. století požíval veliké úcty jakýsi znamenitý mučeník, odpočívající ve velké kryptě u sv. Priscilly. Věřící hrnuli se k jeho hrobu tak četně, že byla jeho kaple spojena zvláštními schody s basilikou sv. Silvestra, stojící nad hřbitovem, jen aby přístup k němu byl usnadněn. I jest velice pravděpodobno že mučenikem tím byl právě náš Glabrio. Akta císaře Domitiana byla hned po jeho smrti Nervou a senátem zrušena. I nebylo tedy Glabrionovi za těžko, dostati od císaře dispens a pochovati svého velikého předka na vlastním pozemku, jenž stal se odtud pohřebištěm křesťanských členů rodiny. Nejprve třeba našel místo odpočinku v galerii, odkudž však po vítězství Konstantinově přenesen byl jeho sarkofag do nádherně vyzdobené krypty a uložen pod baldachinem, schválně pro něho zbudovaným.

Tak zjevné a pozitivní jsou-li důkazy mučenicví Glabrionova, není třeba, bychom se trudili potíží, že o jeho smrti a hrobě nečiní zmínky ani historikové církevní, ani itineraria římských hřbitovův. Mlčíť prameny ty též o obou Domitillách, ač jedna z nich vroucně byla ctěna ve století IV. a k jejímu bývalému obydlí, proměněnému časem v sanctuarium, četné konaly se pouti. Nic též nevědí o nich nejstarší kalendáře a martyrologia. Není též ve starých kronikách zmínky o papeži Telesforovi, o jehož mučenicví mluví sv. Iraeneus, ani o slavném filosofu sv. Justinovi a mno-

¹⁾ L. 2. Dig. XLVIII. 24. »Si quis in insulam deportatus vel relegatus fuerit, poena etiam post mortem manet: nec licet eum inde transferre aliubi, et sepelire inconsulto Principe: ut saepissime Severus et Antoninus rescripserunt et multis petentibus hoc ipsum indulserunt.« Dovolení takové udílel již též Nero; viz Tacit. Annal. XIV. 12.

hých jiných mučenicích III. století. Když pak po do-
sažení pokoje pořádán byl kalendář církevní, byli tam
pojati spíše papežové a mučenici století III., jichž pa-
mátka byla ještě svěží, nežli jiní z dob apoštolských.
Dále poutníci ve svých itinerariích pominuli též hrobů
jiných mučeníkův. Tak nezmiňují se na př. ani slovem
o hrobě senatora Pudenta, ač jej jistě viděli vedle
sarkofagů jeho dcer sv. Pudentiany a Praxedy. De Rossi
dobře vystihl důležitost topografií těch, když pravil, že
třeba dbáti toho, co podávají, avšak že nesmí se z toho
činiti konkluse o věcech, o nichž mlčí. ¹⁾)

Než při tom všem jest vážná potíž, již třeba vy-
světliti. Jak totiž mohli býti konsulové Glabrio a Kle-
mens křesťany a srovnati předpisy nového nábožen-
ství s povinnostmi, jež jim ukládal jejich úřad? A jak
dá se vysvětliti otázka, že víra křesťanská uchovala
se v rodině Glabrionů nepřetržitě až do Konstantina
Velikého, když dával rod ten státu ve století II. a III.
stále nejen konsuly, nýbrž i jiné vysoké úředníky, a
odjinud je nám známo, že i děti rodu toho nalézají
se v seznamu pohanských bratrstev náboženských?
Na otázky ty, jež mimoděk se naskýtají, dáti chceme
tuto odpověď:

Glabrio mohl v roce svého konsulátu býti ještě
pohanem a teprve později přijati víru Kristovu, anebo
lze souditi též opačně, totiž, že již byl křesťanem a
tak mohl snadno různými záminkami, jež si vymýšlel,
jen aby vyhnul se funkcím modloslužebným, vzbuditi
podezření a nechuf císaře, jenž za nevěrnost k bohům
odsoudil ho nejprve k zápasu s medvědem a o čtyři
léta později na smrt. Pravíme, že tomu tak býti mohlo,
ale těžko dá se tvrditi bezpečně, že tomu skutečně tak
bylo, jelikož se nám nedostává bližších podrobností ze
života konsula toho. Nicméně však, opakujeme, jest
faktem, že zemřel jako mučeník.

Ještě tížeji lze dáti rozhodnou odpověď na otázku,
jak mohl býti rod Glabrionů křesťanským ještě před

¹⁾ E lungo tempo, che ho formolato ed inculcato la regola:
in quelle topografie dover noi tener conto di ciò che dicono, non
di ciò che tacciono;« l. c., p. 56.

Konstantinem, když skorem každé pokolení jeho ve II. a III. století dávalo vládě konsuly. Bylyť věru pro konsula-křesťana již *Calendae Januariae* dnem, kdy rozhodovalo se o jeho osudu. Dne toho totiž, kdy zvolenec úřad nastupoval, odebrali se do jeho domu senatoři a obyvatelé všech tříd a provázeli ho odtud na Kapitol (*processus consularis*), aby tam přinesl Jovovi v oběť vola, zdaž *auspicia* vypadla dobře. S Kapitolu odebral se průvod do kurie, kam svolán senát, a tam skládal nový konsul bohům přísahu, že bude věrně chrániti práv říše, jichž podstatnou částí bylo *ius sacrum*. Dával-li po té hostinu, počínala tato modlitbami. Také každé následující sedění senátu počínalo obětováním kadidla, jež nejprve konsulové a po nich senatorové pálili před sochou bohyně Vítězství, která se v poradním sále nalézala. Konsulovi příslušelo též pořádání her v cirku a různých slavností a zábav na počest bohův a císaře, což vše bylo křesťanům odporno, jsouc prosáknuto modloslužbou a mravní hnilobou.

Z Ulpiana však víme, že židé, kteří dosáhli v říši vysokých úřadů, byli z nařízení Septimia Severa a Karakally osvobozeni od přinášení obětí bohům státním.¹⁾ To, co židům zaručoval zákon, mohli křesťané nejednou dostati cestou milosti a z osobní tolerance císařovy. Eusebius zajisté vypravuje, že na počátku vlády Diokletianovy jmenováni byli náměstky v provinciích křesťané, aniž pohanských obětí bylo od nich žádáno.²⁾ Také jiní panovníci připouštěli nejednou křesťany do svého okolí a bránili i jejich majetku proti pohanům, ač ještě stále z práva byli vyňati. Když na př. krčmáři chtěli zaujati místo, kde shromažďovali se křesťané k modlitbám, Alexander Severus, jak bylo již výše pověděno, rozhodl spor ve prospěch těchto, motivuje rozsudek svůj tím, že jest lépe, aby Bůh jakýmkoliv způsobem tam byl ctěn, než aby hospodští rozbili tam

¹⁾ »Eis, qui Judaicam superstitionem sequuntur, divi Severus et Antoninus honores adipisci permiserunt; sed et necessitates eis imposuerunt, quae superstitionem eorum non laederent;«
Ulpianus, De officio proconsulis lib. VII. (l. 3. §. 3. Dig. L. 2.)

²⁾ Histor. eccl. VIII. I.

své stany. Gallienus pak nařídil roku 260 zvláštním ediktem, aby všichni držitelé modliteben a farních kostelů, jež před pronásledováním Diokletianovým patřily křesťanům, vrátili tyto biskupům místních církví. Podobně dostávají i křesťané antiošští jmění své za panování Aurelianova z rukou haeretiků pomocí ramede světského.¹⁾ A tací císařové, jako Antonius Pius, Alexander Severus, Filipp Arab, nežádali též od věřících božské pocty pro svoji osobu. Nejednou pak přimlouvaly se za křesťany matky, ženy, ba i ženiny (konkubiny) císařů, jež častokrát ještě větší příchyllost jevily k nové víře než mužové.²⁾ Kdykoliv tedy měli křesťané u dvora císařského takové přátele, mohli též přijímati a zastávati úřady sobě svěřené bez násilí svého svědomí. Každým rokem pak dokonávala se stále větší přeměna náboženských názorů společnosti římské. Vlivem křesťanství zušlechtili se i staří bohové. Jupiter na př. přiblížil se velice k Bohu křesťanův, obdržev též jména jako: Všemocný, Král, Pán, svatý bůh, Vykupitel, Přítel, Otec. V Římě samém bylo jen málo domů aristokratických, do nichž by nebyl vnikl aspoň paprsek světla evangelijního a kde by církev byla neměla apoštola v osobě otroka nebo otrokyně. Z úst sluhových naučila se milovati Krista paní domu a stala se horlivou šířitelkou nové víry mezi svými domácími a přáteli. Nepodařilo-li se jí, aby i manžela svého obrátila,³⁾ učinila ho často svými ctnostmi a obětovností aspoň mírnějším ku křesťanům, tak že již neměl odvahy žádati za trest smrti pro svého kollegu, jestliže

¹⁾ E u s e b., *Histor. eccl.* VII. 30.

²⁾ Tak přála křesťanům Marcia, konkubina (ženina) Kommodova, Mammaea, matka Alexandra Severa, a jiné. Srv. Friedländer, l. c., p. 506., a Neumann, *Der römische Staat und die allgemeine Kirche bis auf Diokletian*; Leipzig 1890, sv. I. str. 207.

³⁾ Stávalo se, že muž snažil se všemožným způsobem o to, aby choť svoji získal zase bohům starým, ale vždy skorem byly snahy jeho marny. Jeden uchýlil se i k Apollinovi o radu, tážaje se ho, jakého boha by měl vzývati, aby svoji ženu od křesťanství odvrátil. Odpověď zněla: »Spíše podaří se ti psáti na vodě nebo lítati v povětří, než změnití způsob smýšlení tvé bezbožné, pokálené ženy. Ať zůstane dle záliby své při klamu a opěvává svůdnými jeky Boha svého, jehož výrokem spravedlivých

tento v dobách nebezpečných buď vůbec do sezení senátu nechodil, nebo, přišel-li, nevhodil kadidla na oltář bohyně Vítězství, nebo nevykonal jiných předepsaných obřadů náboženských. Jiný zase neudal křesťana proto, že tento byl bratrem nebo příbuzným jeho snoubenky nebo též přítelem domu, ba i jeho dobrodincem. Neměl konečně též žádné příčiny, aby vystupoval jako mstitel bohů státních, jelikož sám již dávno ztratil víru v ně, a zachovával-li ještě staré zvyky náboženské, činil to leda proto, že byly staré. Křesťané ve století IV., kdy pohanství chýlilo se již k pádu, trpěli z jisté shovívavosti ke svým pohanským kolegům v senátě sochu Vítězství; ¹⁾ proto snad nemýlíme se, domníváme-li se, že nejednou po dlouhá léta existoval mezi těmito dvěma protivnými světy jakýsi mlčky uzavřený konkordát, za jehož trvání snad z úst vzdělaných těch lidí proneseno bylo při poradách senátu méně urážek nového náboženství, než v nejednom parlamentě našich dob. Máme důkazy, že aristokracie patřila spíše s politováním na senatory, kteří přešli do řad Galilejčků, považujíc krok takový více za kompromitování rodu, než za čin, jenž by zasluhoval trestu smrti. »Dobrýť člověk jest Gajus Seius — hovořili jedni — jenom že jest křesťanem.« Tolikéž jiný: »Já se divím, že Lucius Titius, moudrý muž, náhle stal se křesťanem.« ²⁾ »Takové poblouzení — stýskal si třetí — je nehodno člověka takového rodu, talentu a charakteru.« ³⁾ Nejednen z obránců viděl se náhle opuštěna od dávných přátel a mohl říci totéž, co pravil později sv. Paulinus po svém obrácení: ⁴⁾ »Kde jsou teď moji nejbližší, moji dávní přátelé? Kde jsou teď ti, s nimiž jsem dříve obcoval? Já jsem pro ně mrtev,

soudců stihla hanebná smrt.« Porphyr. u sv. August, De Civit. Dei, XIX. 23.

¹⁾ Viz: Gaston Boissier, La fin du paganisme; Paris 1891, sv. II. str. 319 nn.

²⁾ »Bonus vir Gaius Seius, tantum quod christianus. Item alius: Ego miror Lucium Titium sapientem virum repente factum christianum.« Tertull., Apolog. 3. (Překlady Vojáčkova str. 32.)

³⁾ Sv. Ambrož, list LVIII.

⁴⁾ List XI.

jsem cizím pro své bratry! Ti, kdož mne druhdy milovali, utekli jako prudká řeka a já stal jsem se jim nechutným.« Na pronásledování myslil v senátě málo kdo, a harmonie porušila se častokráte teprve tehdy, když lůza mocí žádala krve křesťanů, nebo též když ode dvora zavanul nepříznivý vítr. Tu teprve tekla hojně krev věřících a také nejeden ze senátorů dal Kristu život za svou víru.

Ještě častěji stávalo se, že patricius, který vssál náboženství křesťanské hned s mlékem matčiným nebo přijal je již ve věku dětském nebo jinošském, později, když dospěl věku mužného, se ho zřekl, po léta si ho nevšímal, a vracel se k němu zase ve stáří nebo na loži smrtelném.¹⁾ Klerus římský výslovně uvádí jako častou příčinu apostasie postavení společenské — *quod essent insignes personae*.²⁾ Byly též i takové případy, že nejeden, ač znal a vniterně ctil Boha křesťanského a i doma rád viděl vykonávání náboženství toho matkou, sestrou, vlastními dětmi, odkládal přece s přijetím křtu sv. na konec života, potřeboval-li toho pro svoji kariéru. Doma byl křesťanem, na foru pohanem.

A tak mohlo tomu býti též v rodině Glabrionův, a snad i je měl na mysli Tertullian, když psal: »*Ipsae domus nostrae sine idolis omnino non sunt*

¹⁾ Tak nařiká na př. autor veršů z konce III. stol. nad jistým konsulem, který zřekl se víry křesťanské a vrátil se k úctě model:

»*At cum vericolae penetraveris ostia legis
Et tibi nosse Deum paucis accesserit annis,
Cur linquenda tenes aut cur retinenda relinquis?*«

Než těší se nadějí, že apostata ten v stáří vrátí se zase k víře Kristově, kterou od dětinství vyznával (verš 54. nn):

»*Sed te correctum forsan matura senectus
In melius revocat satiatum erroribus istis,
Tunc igitur, cum te consulta reduxerit aetas,
Disce Deo servare fidem atd . . .*«

Viz Rossi, *Bullett. di archeol. crist.* 1888—89, str. 64.

²⁾ Srv. Euseb., *Histor. eccl.*, IV. 41. — *Nativitas et substantia tua molestae tibi sunt adversus idololatriam. Tertull., De idololatria c. 18.* Viz též článek Le Blantův: *La richesse et le christianisme à l'âge de persecutions*, v *Révue archéologique* 1880, sv. 89., str. 320—330.

— ani naše domy křesťanské nejsou zcela bez model« a těch, kdož se jim klaní. ¹⁾ Snad nejednomu Glabrio-
novi příslušel nápis hrobový: »Inter fideles fidelis
fuit, inter alienos paganus fuit — mezi kře-
šťany byl křesťanem, mezi pohany pohanem. ²⁾ A v ro-
dině té nalézali se zajisté věřící i pohané, vyznavači
i odpadlíci, kteří teprve na smrtelném loži smyli zločin
apostasie slzami pokání, aby mohli potom spočinouti
po boku svého svatého předka v katakombě svaté
Priscilly.

Vysvětlujice otázku, jak křesťanští Glabrionové
mohli býti konsuly, měli jsme posud na mysli jen po-
tíže, jaké jim činiti mohlo zákonodárství a pohané.
I třeba nyní pověděti ještě něco o tom, jak věc tu
posuzovala církev? Bylo vůbec křesťanu možno, aby
zastával nějaký vyšší nebo nižší úřad? Dovolovala mu
církev, aby byl ve vojště důstojníkem nebo řadovým
vojínem? Mohl pohan i po svém obrácení ještě dále
konati své řemeslo? Takovéto a podobné otázky kladli,
jak to vidíme ze spisův Otců církevních, svým učitelům
sami věřící, jsouce ve svědomí znepokojováni, jelikož
každou chvíli byli vystaveni nebezpečství, modlo-
službou se pokáletí. Když prokonsul nebo praetor
přinášel oběti, podával mu podřízený úředník víno a
jiné potřebné věci. Soudní písař psal vyšetřovací
protokol mučeníkův. Úřadové měst provinciálních
měli povinnost, aby bděli nad kultem bohů státních
i místních. Žoldněř musil náboženskými obřady sla-
viti narozeniny panovníkův, účastniti se kultu vojen-
ských lárův, ochranných božstev tábora a orlů legií,
odbývati stráž u pohanských svatyní a konati jiné
věci, jež stále se opakovaly a kteréž mučeníci chara-
kterisovali slovy: *m a l e f a c e r e* — poskvřňovati si
svědomí. ³⁾ Věci ty přiváděly ovšem věřící v hrozné

¹⁾ De spectaculis, 8.

²⁾ Takový nápis nalézáme v Bullettinu de Rossiho z r. 1877
na str. 120. Zníť: »Filia mea inter fideles fidelis fuit, inter
alienos pagana fuit.« Stávalo-li se však, že žena ve společnosti
pohanů zachovávala zvyky pohanské, mohlo se to státi tím častěji
mezi muži.

³⁾ Viz článek Le Blantův; Le chrétiens dans la société

rozpaky, a proto není s podivem, že důtklivě ucházeli se o radu a uspokojení u svých představených. ¹⁾ Vysvětlení této záležitosti poskytne aspoň několik paprskův i dějinám Glabrionův.

Kdo aspoň poněkud čítá v literatuře církevní II. a III. století, pozná snadno, že mezi učiteli církevními byly dva směry: jeden přísnější, repraesentovaný hlavně Tertullianem, a druhý mírnější, jehož představiteli jsou Minucius Felix a Klement Alexandrijský. Tertullian řeší vše svým způsobem. Má on před očima přede vším paragraf zákonníka římského. A poněvadž zákon žádá od veřejného funkcionáře věci, jež křesťanu plniti možno není, proto musí se křesťan života veřejného vzdáti. Ve své horlivosti zapomněl, že i zákon dá se časem obejít, a proto nedává se pohnouti k žádným koncessím a vystupuje náruživě proti všelike kariéře veřejné, čině křesťanům pravidlem: Odloučiti se od pohanů, nesúčastniti se ani v nejmenším jejich slavností, vzdalovati se jejich hostin, shromáždění, ba i fora, pokud tomu potřeby denní dovolují, a za to žíti život rodinný i společenský jenom s věřícími, jelikož jenom tak možno dodělati se dokonalosti. ²⁾ »Dá-li se mysliti — praví — že jest možno zastávati úřad a nekonati obětí ani jich nepřikazovati, nedodávati obětních zvířat, nestarati se o svatyně a neoznačovati lidí, kteří by o ně péči měli, nebýti soudcem nad statky a životem obyvatel, neodsuzovati jich do vězení a na mučidla, — pak mohli bychom též rozhodnouti, že jest křesťanu dovoleno úřad přijati.« ³⁾ Ještě přísnější zásady vykládá ve spise »O v ě n c i«. Úřady a hodnosti jsou mu ďábelskou pompou, jež

païenne aux premiers âges de l'Église« v »Annales de philosophie chrétienne« z r. 1882, r. LIII. str. 137. nn.

¹⁾ Tertull., De idololatria 17. »Hinc proxime disputatio oborta est, an servus Dei alicuius dignitatis aut potestatis administrationem capiat, si ab omni specie idololatriae intactum se aut gratia aliqua aut astutia etiam praestare possit, secundum quod Joseph et Daniel mundi ab idololatria et dignitate et potestate administraverunt in ornamento et purpura praefecturae totius Aegypti sive Babyloniae.«

²⁾ Tento tvrdý a nepodajný charakter přivedl ho do řad haeretiků.

³⁾ De idololatr. 17.

přináší zhoubu, — proto ať si je mají pohané. Úřadu takového, kde nutno se čas od času strojiti ve zlatý věnec a bráti na sebe insignie, jež s důstojností jsou spojeny a od počátku nesou na sobě znak modloslužby, křesťan přijati nemůže. ¹⁾

Slyšmež, co odpovídá na otázku, může-li býti křesťan důstojníkem ve vojště. ²⁾ Důstojník — praví — musí nejednou konati oběti a pronášeti ortel smrti, a proto nelze srovnati víru se žoldněřstvím. — Ba nedovoluje ani býti prostým řadovým vojínem. ač sám vyznává, ten že nemusí obětovati, ani na smrt odsuzovati, a odůvodňuje zákaz tím, že jeden život nemůže býti věnován službě dvou pánů, Boha a císaře. Křesťan složil přísahu na prapor Kristův, proto nemůže též přísahati člověku, a tím méně božství císařovu — *per genium imperatoris*. ³⁾ Dále mezi barbary, s nimiž se válčí, může se snadno nalézati křesťan, jelikož evangelium dospělo již dále než orlové římsští, a bratra zabiti žádným způsobem dovoleno není. Konečně byla by mrtvola jeho dle předpisů vojenských táborů spálena a ne v zemi pochována, jak toho žádá církev. Tertullianovi vůbec na monarchii římské málo záleží. Neváhaltě pronésti slova: »*Nobis nulla res magis aliena quam publica* ⁴⁾ — nám na říši pranic nezáleží.« »My máme jenom jednu říši, a tou jest celý svět. Komu každý jest bratrem, tomu jest válka největším zločinem.« ⁵⁾ »Křesťané nejsou žoldněři, nýbrž kněžími pokoje.« ⁶⁾ Jinak jeví se celá záležitost, byl-li kdo vojínem již před svým obrácením.

¹⁾ *De corona* 13. »*Haec enim erant pompae diaboli et angelorum eius officia saeculi, honores, sollemnitates.*« Cfr. *De idol.* 18.

²⁾ »*Possit in isto capitulo etiam de militia definitum videri, quae inter dignitatem et potestatem est. At nunc de isto quaeritur, an fidelis ad militiam converti possit, et an militia ad fidem admitti, etiam caligata et inferior quaeque, cui non sit necessitas immolationum vel capitalium iudiciorum.*« *De idol.* 19.

³⁾ »*Non convenit sacramento divino et humano, signo Christi et signo diaboli, castris lucis et tenebrarum: non potest una anima duobus deberi, Deo et Caesari.*« *De idololatr.* 19.

⁴⁾ *Apolog.* 38.

⁵⁾ *De corona militis.*

⁶⁾ *De spectaculis* 16.

Jest chvalitebno, opustí-li takový ležení vojenské po přijetí křtu sv., ale žádati to od něho možno není; musí se pouze vystříhati všeho, co se na křestana nesluší. ¹⁾

Takové požadavky kladl Tertullian, a není pochyby, že našel ochotné učeníky, kteří po jeho příkladě holdovali nejpřísnějším zásadám mravním, o slavnostech pohanských dveří vavřínem nezdobili, o svátcích císařských domů svých neosvětlovali, do cirkův a divadel nechodili, vojenské orly opouštěli a obmezovali se výlučně na život domácí, unikajíce pečlivě všemu, co by aspoň jen prostředně a nepřímou souviselo s kultem bohů. Takové stihala pak se strany pohanů výčitka: *infructuosi in negotiis* ²⁾ — lidé neužiteční ve správě vládní. Proto tedy snad příliš daleko zašel učený akademik Le Blant ³⁾, tvrdě, že pravidla, Tertullianem stanovená, zůstala skorem pouhou teorií. Jest arci jisto, že křesťané o úřady se nedrali, neboť i Minucius Felix, repraesentant směru mírnějšího, — jak jsme již pravili — volá k pohanům: »Necháváme vám rádi váš šat s purpurovým lemováním.« ⁴⁾ Ale neméně jest pravda, že byli i křesťané, kteří pohlíželi na zemskou vlast svoji jinak než hrdý Afričan, kteří pokládali to za povinnost, společenským postavením nebo rodinnou tradicí ukládanou, aby úřad jim nabídnutý přijali a zastávali. Jiní mohli totéž činiti k vůli chlebu. Jedni pak i druzí odvolávali se na příklad Josefa egyptského a Daniele, kteří bez újmy svého náboženství a bez výčitek svědomí sloužili králům pohanským. Mohli pak jednati tak tím snáze, že Minucius Felix a Klement Alexandrijský zastávali se jich proti Tertullianovi. Klement nezakazuje služby vojenské a obrací se ku křesťanskému vojínovi slovy: ⁵⁾ »Vojíny napomíná Pán ústy Jana Křtitele: žádného neutiskujte, ani nečiníte křivdy, a dosti mějte na svém platu.« ⁶⁾ Rovněž

¹⁾ De corona 11.

²⁾ Apolog 42.

³⁾ Le chrétiens dans la société païenne etc.

⁴⁾ Octavius 31.

⁵⁾ Paedagog. III. 11, 12.

⁶⁾ Sv. Lukáš, III. 14.

nežádá opuštění úřadu, neboť praví soudci křesťanovi: »Braň nevinného, neohlížeje se při soudu nikdy na osobu křivditelovu. Aniž bráti budeš darů, kteříž také oslepují opatrné a podvracejí slova spravedlivých.« ¹⁾ »Jest tedy možno býti sluhou evangelia a spolu zastávati své místo v říši.« ²⁾ Ostatně sám Tertullian konstatuje fakt, že ne všichni šli za jeho hlasem, když vítězně a hrdě mluví k pohanům: »Včerejší jsme a všecka vaše prostranství naplnili jsme: města, ostrovy, tvrze, městyse, sbořiště, tábory samy, tribue, dekurie, paláce, senát, forum; samojediných vám zůstavili jsme chrámův.« ³⁾ Také pohané si stěžovali, že křesťané všade se dostali, že křesťanství zaujalo lidi všech stupňův a hodností. ⁴⁾ Reskript císaře Valeriana, jímž pronásledování nařízeno, dotvrzuje, že mnozí křesťané zastávali úřady dvorské. ⁵⁾ Akta mučnická zachovala nám jména věřících, kteří byli duumviry, tedy nejvyššími úředníky municipialními, jakož i dekuriony čili členy městské rady. Senatoru sv. Dativovi vytýká soudce, že přes svoji hodnost dekurionskou dal jiným špatný příklad, uče je pohrdati bohy a zákony státními. ⁶⁾ Sv. Kassian, soudní písař, odhazuje tabulky a rylec, nechťe psáti ortel smrti na křesťana vyneseny. ⁷⁾ Za panování Kommodova zhynul jako mučéník Apollonius, jenž byl u současníků pro hluboké vzdělání

¹⁾ Exod. XXIII. 7. 8.

²⁾ Clem. Alex., Paedag. III. 11. Ἐξὸν δὲ ἀκροῶσθαι μὲν σοφίας θεϊκῆς, ἀλλὰ καὶ πολιτεύσασθαι ἐξὸν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν κόσμῳ κοσμίως κατὰ θεὸν ἀγεῖν νεκώλυται.

³⁾ Apolog. 37. (překlady Vojáčkova str. 97.): »Hesterni sumus et vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum: sola vobis reliquimus templa.«

⁴⁾ »Obsessam vociferantur civitatem: in agris, in castellis, in insulis christianos; omnem sexum, aetatem, conditionem, etiam dignitatem transgredi ad hoc nomen.« Apolog I.

⁵⁾ Cypriani epist. 80., 1.

⁶⁾ Rozhňvaný prokonsul praví mu: »Ex hac splendidissima civitate magis debueres alios ad bonam mentem vocare et non contra praeceptum Imperatorum et Caesarum facere.« Acta s. Saturnini, Dativi et aliorum, § 9. Ruinart, Acta sincera p. 386.

⁷⁾ Viz Le Blant, Les chrétiens etc.

filosofické ve veliké vážnosti. ¹⁾ Obžalován pro křesťanství byl postaven před tribunál Perenna, od r. 180—185 všemocného praefekta praetorianův. Perennis snažil se odvésti ho od víry, ale když všechno namáhání bylo marné, vydal ho senátu, před nímž Apollonius, dle slov Eusebiových, výmluvně hájil Krista. Jestliže však praefekt sám rozsudku nepronesl, nýbrž postoupil mučeníka senátu, musil míti Apollonius k tomu právo, čili byl sám senátorem.

Že církev služeb veřejných formálně neodsuzovala a nezabraňovala, toho důkazem jsou i úchvaly synody Elvirské ve Španělsku, pocházející ještě z doby před počátkem pronásledování Diokletianova, jak dokázal učený vydavatel *Libri Pontificalis*. Dle těchto kánonů nepatří již do společnosti věřících *flamines*, kteří dávali hry a přinášeli oběti; dovolují však biskupové křesťanům, aby mohli býti dále *duumviry*, ač tito nejednou z povinnosti úřední byli přítomni obětem pohanským, a nežádají od nich, než aby v roce svého úřadování nenavštěvovali shromáždění věřících. ²⁾ Vědělať církev dobře, že zabraňovati věřícím, by nezařadili úřadů, což ukládal jim rod i jméno, nebo žádati od těch, kdož měli úmysl se obrátiti, aby zřekli se života veřejného, znamenalo tolik jako zřici se dobrovolně úmyslu a naděje na získání vyšších tříd společenských. Kromě toho představení církve měli na mysli i to, že křesťan zastávající vysoký úřad mohl svým bratřím prokázati nejednu službu.

S písemnými svědectvími shodují se i kameny. Nemusíme již opakovati, že křesťanští Glabrionové byli konsuly. Jiný starý nápis hrobový oslavuje konsula Liberala, že více zásluh a chvály přinesla mu mučnická smrt než věhlasný původ. ³⁾ V historii není

¹⁾ Euseb., *Hist eccl.*, V. 21.

²⁾ Viz: Duchesne, *Le consile d' Elvire et les flamines chrétiens*, v Renierových *Mélanges* str. 159. nn.

³⁾ Kopii tohoto nápisu pořídil sběratel epigrammů ze VII. stol., jenž viděl hrob Liberalisův na hřbitově při cestě *Salaria Vetus*. Část pro nás nejdůležitější zní:

»Martyris hic sancti Liberalis membra quiescunt,
Qui quondam in terris consul honore fuit.

o něm ani zmínky; snad byl *consul suffectus* za Domitiana a patřil do počtu těch mnohých, kteří zahynuli spolu s Klementem a Glabrionem.

Ještě více křesťanů bylo ve vojště. Komu nebyla by známa historie legie zvané *fulminatrix* z dob Marka Aurelia, jakož i pluku thebajského z konce III. století? Mnohá jména vojáků-mučeníků podávají nám též děje mučnické, spisy sv. Otcův a konečně nápisy hrobové. ¹⁾

Neméně spornou než otázka o zastávání úřadů jevila se v době pronásledování záležitost školního vzdělání. Všechny školy byly pohanské a slaveny byly v nich pravidelně svátky všeobecné, zvláště pak svátky bohyně Minervy, patronky učitelův i žákův. Tam učilo se dítě z příruček, prosáknutých modlářstvím, a dovídalo se věci, na něž věřící vzpomínali jen s odporem. Co měl dělati křesťan, který měl dítky ve věku školním? Slyšme, co praví Tertullian v traktátě »*De idololatria*«. ²⁾ Professor jest povinen světiti svátek Minervin v *Quinquatrus*, ³⁾ ozdobiti školu ve dny zasvěcené bohyni Floře, a bylo by mu pokládáno za zločin, kdyby nevykonal některé z těch ďábelských ceremonií. Při čtení a výkladu básníkův musí vyprávěti žákům skandální historii Olympu, objasniti vlastnosti bohů a rozvinouti jejich genealogii, — což již na žádný způsob nesluší se služebníku Kristovu, a proto křesťan učitelem školy elementární nebude! Než může snad býti

Sed crevit titulis factus de consule martyr,
Cui vivit semper morte creatus honor.
Plus fuit irato quam grato principe felix,
Quem perimens rabidus misit ad astra furor
Gratia cui trabeas dederat dedit ira coronam, etc.«

Viz De Rossi, *Roma Sotterranea*, I. p. 176. 177.; *Bullett. di archeol. crist.* 1888—89, p. 54.

¹⁾ Část těchto nápisů je sestavena na XII. sloupu v museu lateránském.

²⁾ *De idololatria* 10.

³⁾ »*Quinquatrus*« byl původně pátý den po Idách březnových. Po zbudování svatyně Minerviny na Aventině, což připadlo na den 19. března, »*Quinquatrus*, den zasvěcený Minervě, byl. svátkem učitelů i žáků. Čfr. Boissier, *La fin du pagan.*, sv. I. p. 234.

aspoň žákem jejím? Chtěl-li býti Tertullian důsledným, měl odpověděti záporně. Neboť čemu nemůže učitel beztrestně učit, to nemá dítě poslouchati. A jestliže jména bohů pokalují ústa toho, kdo je pronáší, zdaž nepokálejí i duše posluchačovy? A přece nešel Tertullian tak daleko a dovoluje dětem křesťanským návštěvu škol pohanských. Činí pak skrupulantní člověk ten, jemuž vše bylo podezřelým, ústupek tento proto, že neviděl jiného východu a nemohl si představit, že by dítě mohlo nabyti vědy jinou cestou, než způsobem za jeho dob obvyklým. Neboť jak — píše — osvojí si světské vzdělání bez učení? Kde naučí se správně mysliti a jednati, ana výchova je člověku nutna po celý život krok za krokem? ¹⁾ Dle jeho náhledu jinak sluší se posuzovati učitele a jinak žáka. »Jestliže křesťan poučuje o náboženských obřadech, tím již i schvaluje staré bohy. Žák však nemusí přijati vše, co učitel povídá, a může se ještě také tím omluviti, že nemá jiného způsobu nabytí vědy. Také snáze může se vyhnouti slavnostem pohanským než učitel, jenž vůbec nic nemůže uvést ke svému ospravedlnění, neboť snáze lze vzdáti se vyučování než učení se.« Nepotřebujeme dokládati, že rodičové kořistili z tohoto dovolení. Jeden i druhý bohatší křesťan měl arci pro své děti učitele, který musil učit dle plánu svého chlebodárcce; jiný otec rodiny byl dětem svým sám paedagogem; ale většina byla nucena posílati své děti do elementárních škol simultánních či spíše pohanských, neboť na zřízení škol vlastních nemohli křesťané v oněch dobách, kdy jim ještě nebylo dovoleno žíti, ani pomysli. Ostatně církev šla ve věci této dále než Tertullian, a nejen nenutila učitelů ke vzdání se professury, nýbrž měla je i k tomu, by ji podrželi, vědouc, že vyučování bude méně nebezpečno, bude-li je udělovati křesťan.

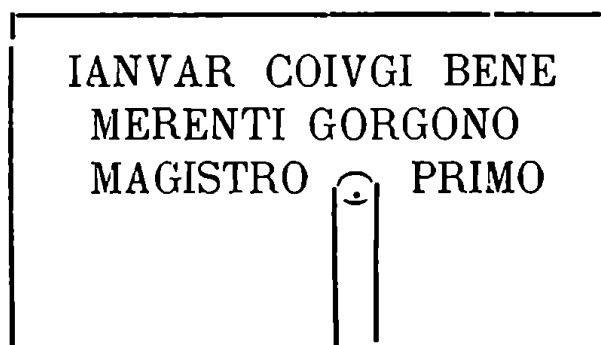
Kdykoliv mladý pohan, chtěje pozlobiti svého kolegu, kreslil Boha křesťanů s oslí hlavou, jako jsme

¹⁾ De i d ol., 10.: »Quomodo quis institueretur ad prudentiam interim humanam vel ad quemcumque sensum vel actum, cum instrumentum sit ad omnem vitam litteratura?«

to viděli v paedagogiu na Palatině (viz výše obr. 4. st. 29.), nebo nazýval svého spolužáka posměšně biskupem,¹⁾ vždy mohl učitel křesťan vzíti pronásledovaného v ochranu a rozbrojce jménem porušené slušnosti a kollegiality i potrestati, nedávaje ničím na jevo, že by sám byl učeníkem Kristovým. Jako kdysi Egyptané měli nejen modly, jimiž židé pohrdali, nýbrž i zlaté a stříbrné náčiní, jež Israelité na rozkaz Boží při odchodu z Egypta s sebou vzali a při stavbě svatostánku pro Boha svého zužitkovali, tak dle mínění Otců církevních obsahuje literatura pohanská nejen listí, které ovoce stíní a strom zdobí, nýbrž i květy, z nichž včely med sbírají.²⁾ Proto učitel křesťanský mohl snadno při svém výkladě obrátiti pozornost svých posluchačů k takovýmto všeobecným pravdám, ba učiniti tak pohany i mírnějšími oproti víře nové; mohl je k sobě připoutati a již zde, ve školních lavicích, položit základ k snášlivosti a mírnějšímu jednání ve příčině záležitostí křesťanů pro doby pozdější v senátě.

Avšak ne vždy podařilo se učitelovi malé ty divochy udržeti na uzdě! Děje mučnické zachovaly nám podrobnosti o smrti učitele sv. Kassiana. Týž trestal zajisté přísně přestupky dětí; snad ani metly nelitoval. Ale za to dostalo se mu hrozná odměna. Vlastní jeho žáci ubodali ho svými železnými rylci.

Z katakomb pak máme následující pohrobní nápis:

T. j.: »Januaria Gorgoniowi, manželu zasloužilému, jenž byl učitelem školy elementární.«³⁾

¹⁾ Viz: De Rossi, Bullett. di archeol. z r. 1863, str. 72.

²⁾ Srv. sv. August., De doctr. christ. Cfr.: Boissier, l. c., str. 244. n.

³⁾ Viz: De Rossi, Roma Sotterr., sv. II. str. 310.; tab. XLV—XLVI., č. 43.

První místo v hierarchii učitelské měli rhetorové (v církvi doktoři), druhé grammatikové, třetí magistri primi, zvaní též litteratores, kteří učili čtení, psaní a počtům. Stav zemřelého Gorgonia charakterisuje vedle kvalifikace »učitel základův« umístěný na epitafu po slově »Magistro« svitek pergamnový.

Jak tedy vidíme, byli pohané s křesťany neustále ve styku. Na poli válečném proléval křesťan krev svou vedle pohana pod týmž praporem. Doma illuminoval příbytek svůj na počest císařovu,¹⁾ přísahal na jeho blaho (per salutem imperatoris)²⁾ a modlil se za něho, nezříkal se též úřadu nabízeného, leč byli si jist, že císař, senát nebo lid budou ho nutiti k činům, jež s jeho náboženským přesvědčením srovnati se nedaly. Nedral se sice do společností pohanských, ale s druhé strany nepřerušoval přátelských styků s nimi, přijímal pozvání k rodinným slavnostem pohanských členů rodiny, ač věděl, že se tam při svatbách, narozeninách, při udělování jména novorozenci nebo při oblékání jinocha v togu mužskou neobejde bez auspicií a obětí.³⁾ Křesťan, praví Tertullian,⁴⁾ jsa přítomen z nutnosti takovýmto obřadům náboženským, exorcisoval tajně mocí dechu svého zbožněného daemonu. Jenom tehdy nemohl dbáti prosby svého přítele, dálo-li se pozvání přímo k oběti pohanské. Pouze ve stínu takovýchto koncessí mohla církev, nejednou zajisté v duši nad nimi bolest cítíc, žíti a se rozvíjeti, nerozmnožujíc nad potřebu potoků krve, již i tak dosti hojně pro jméno Kristovo plynoucích, a ulehčovati přijetí evangelia těm, jež jakýsi dech Boží denně stále mocněji odpuzoval od kultu starého.

¹⁾ Tertull., De idol. 15.: »At nunc lucent tabernae et ianuae nostrae. Plures iam invenias ethnicorum fores sine lucernis et laureis, quam Christianorum.«

²⁾ Tertull. Apolog. 32.: »Sed et iuramus, sicut non per genios Caesarum, ita per salutem eorum, quae est augustior omnibus geniis.«

³⁾ Tertull., De cultu feminarum II.

⁴⁾ Apolog. 16.

Pudentové bydlili pod Esquilinem; kde měli bydlení své Glabrimonové? Při ulici, jež vede od Kolossea do basiliky sv. Jana Lateranského, mezi Coeliem a Esquilinem, stojí kostel sv. Klementa. Ten pokládán byl až do nedávna ještě za touž svatyni, kterou na místě tom viděl ve IV. století sv. Jeronym. Zatím však poslední výzkumy dokázaly, že basilika, do níž vchází se přímo přes rozsáhlé nádvoří, jest budovou z konce XI. nebo z počátku XII. věku; pod ní teprve nalézá se ona svatyně, o níž mluví sv. Jeronym, a slouží jaksí za základ svatyně hořejší. Ta nesla již ve IV. století, kdy stála nad zemí, jméno sv. Klementa. »Památku Klementovu«, — píše r. 392 sv. Jeronym, — »střeží až podnes v Římě svatyně k jeho cti zbudovaná.«¹⁾ Proč však právě na tom místě zasvěcena basilika památce velikého toho papeže? Ve století IV. nebyly mučenkám nebo vyznavačům stavěny svatyně leč na místech, kde nalézal se jejich hrob nebo s nimiž pojila se nějaká jiná památka jejich. Hrobu sv. Klementa na místě tom nebylo, neboť teprve sv. Cyrill a Methoděj přinesli jeho sv. ostatky do Říma; proto musila býti původem svatyně té nějaká jiná památka po něm. Jak dí Liber Pontificalis, pocházel sv. Klement z okresu Coelijského; proto jest velice důvodno, že basilika sv. Klementa ve IV. století stála právě na zdích jeho rodného domu. Zbytky, náležející pravděnejpodobněji domu tomu, nalezeny byly v posledních dvaceti letech pod apsidou dolní basiliky; jsou to dva pokoje, z nichž hlavní je 6 m 25 cm dlouhý a 6 m široký, druhý pak 5 m dlouhý a 2 m široký. Ornamentika je štuková; z fresek jmenujeme skupinu Fedry a Hippolyta. Všechno nasvědčuje tomu, že pocházejí z I. století nebo z počátku stol. II. Sestupuje se do nich z basiliky po starožitných schodech. Pod lodí staré basiliky jsou zbytky zdí, sahající ještě do počátků republiky nebo do časů královských. Ke zmíněným dvěma pokojům přiléhá pak prostranný sál, 10 metrů dlouhý a 6 m 25 cm široký, mající podobu

¹⁾ »Memoriam Clementis usque hodie Romae extracta ecclesia custodit;« De viris illustr.

jeskyně. Ve III. století to bylo spelaeum čili shromaždiště ctitelů Mitrových. Jakým as způsobem mohl dům ten, jehož zdi slyšely hlas sv. Klementa a skorem po dvě století sloužily za kostel věřícím, přejíti náhle do rukou pohanských? Byl bezpochyby za dob jednoho z pronásledování III. století křesťanům zkonfiskován a dán vládou ctitelům boha perského, kteří jej přeměnili na jeskyni. Teprve vítězstvím Konstantinovým vrátilo se místo to do rukou církve, jež nemeškala postaviti na zdích starého dominicum novou, nádhernou basiliku ke cti sv. mučeníka a prvotního majetníka budovy té.¹⁾

Otcem sv. Klementa byl dle Liber Pontificalis patricius Faustinus. Cognomen Faustinus nacházíme však též v rodině Aciliů Glabrionův; i dalo by se z toho souditi, že Klement pocházel z téhož rodu, jako konsul téhož jména, a že staré sanctuarium Klementovo je snad též sídlem Aciliů Glabrionův.

Všechna posud uvedená jména dokazují, že křesťanství mezi výkvětem aristokracie římské hojně bylo rozšířeno; ba není pravděnepodobno, že nescházelo mnoho, aby již v I. století byl na trůn císařský zasedl křesťan.

Známeť již krvavé dějiny křesťanských Flaviův a jmenovitě mučnickou historii Tita Flavia Klementa, konsula z r. 95. po Kr. Klement tento těšil pak se po nějakou dobu přízni Domitianově, který i jeho syny, Domitiana a Vespasiana, adoptoval a určil za své nástupce. V tom však náhle změnil císař svoji přízeň, zahubil rodiče a s nimi zmizely též s jeviště dějin jejich děti.

Počátky rodu Flaviův jsou nízké. Odvozoval se od Tita Flavia Petrona, měšťana z Reate, jenž v bitvě Farsalské byl centurionem (setníkem). Syn Petronův, Titus Flavius Sabinus, měl ze ženy Vespasie Polly dvě děti: Tita Flavia Sabina, známého nám již praefekta z dob Neronových, a Tita Flavia Vespasiana, jenž

¹⁾ Viz Mullooly, Saint Clement, pope and martyr; Roma 1869. Roller S. Clément de Rome; Paris 1873. Rossi, Bullett. z r. 1863, 1864, 1865, 1867, 1870, str. 125. nn.

se stal r. 69. císařem. Vespasian měl dva syny, pozdější císaře Tita a Domitiana, a dceru Domitillu; Sabinovi pak porodila žena Plaucie(?) dceru Plautillu a syny Tita Flavia Sabina a Tita Flavia Klementa, ¹⁾ z nichž první oženil se s Julií, zlopověstnou dcerou císaře Tita, druhý pak pojal za choť Domitillu, dceru téhož jména sestry Titovy a Domitianovy. Muže Plautillina neznáme; za to však září jasně v paměti církve jméno dcery její, Flavie Domitilly, — a nazvali-li jsme Caecilií ozdobou rodu Caeciliů, dlužno Domitillu pokládati za nejkrásnější květ rodů Flaviův.

Za příčinou lepšího přehledu klademe níže rodokmen Flaviů, jež viz na str. 172—173.

Kromě svědectví literárních dokazují též kameny nalezené na hřbitově při Via Ardeatina, že hřbitov ten byl kdysi majetkem Flaviovců. Tak hlásá jeden z nich, že jakýsi Sergius Cornelius Julianus obdržel na území tom z milosti Domitilliny (*ex indulgentia Flaviae Domitillae*) *areu*, mající *in fronte* 35 stop a *in agro* 30 stop. Z jiných kamenů jmenujeme fragment desky, na níž jsou velikými literami vyryta slova:

SEPVLCRVM FLAVIORVM,

a dále nábrobek, psaný nejkrásnější řeckou abecedou:

· ΦΑ · CAEINOC · ΚΑΙ ·
· ΤΙΤΙΑΝΗ · ΑΔΕΛΦΟΙ

(Uvedení tuto Flavius Sabinus a jeho sestra Titiana byli bezpochyby vnuky praefekta Sabina.)

V Liber Pontificalis, v martyrologiích a zápiskách starých poutníků vlaských, francouzských, německých a anglických nalézá se zmínka, že na území hřbitova sv. Domitilly stojí basilika sv. Petronilly,

¹⁾ Dle akt sv. Domitilly, Nerea a Achillea měl konsul a mučeník Titus Flavius Klement kromě Sabina ještě jiného bratra, který byl as otcem papeže Klementa. Viz: Rossi, Bullett. z r. 1865 str. 20. n., z r. 1875 str. 66.

dcery sv. Petra. Akta mučenická pak dodávají, že na místě tom pochoval nějaký Auspicius při hrobě sv. Petronilly též těla mučovníků Nerea a Achillea. ¹⁾

Na stopy basiliky té přišel de Rossi již r. 1858, ale teprve r. 1873 a 1874 podařilo se mu odkrýti je úplně. Zbudována byla v hloubi země, a to mezi r. 390 až 395. Aby místo pro ni mohlo býti získáno, byla zbořena dvě poschodí katakombní a základy opřeny o třetí, nejnižší. V basilice samé našel de Rossi několik fragmentů nápisu, který složil kdysi papež Damasus na počest sv. Nerea a Achillea, jakož i několik polámaných, bílých sloupů mramorových. Na jednom z nich jest vyryt muž v tunice a plášti; ruce jeho jsou dány vzad a připevněny ke kůlu s příčným břevnem; na tom visí věnec, jakožto symbol vítězství, jehož dobyl mučovník nad nepřáteli Boha a své duše. Za mučovníkem stojí vojín v krátké tunice s pláštěm přes ramena přehozeným a chytá pravou rukou svoji oběť, kdežto levá drží krátký římský meč. Nad scénou tou stojí nápis Achilleus. Na kousku jiného sloupu našel vytesané nohy, patřící snad druhé postavě, nad níž nalézal se nápis Nereus. Sloupy ty zdvihaly spolu s jinýma dvěma baldachýn nad hlavním oltářem, pod nímž nalézaly se ostatky obou mučovníkův. Zde u jejich hrobu přednesl Řehoř Veliký v den jejich zrození se pro nebe svou XXVIII. homilii, kde pravil mezi jiným: »Tito svatí, u jejichž hrobu stojíme, pohrdli radostmi světa.«

A kde nalézal se sarkofag Petronilly, titulární světice kostela? Pravděpodobně stál ve výklenku, učiněném v apsidě basiliky. Sarkofag ten, podobně jako ostatky Nereovy a Achilleovy již tam dnes nejsou. Těla obou bratrů leží v kostele, který nese jejich jméno a stojí na místě, kde byl kdysi starý farní kostel Fasciolin; sarkofag Petronillin nalézá pak se v kostele sv. Petra. Přenesl jej odtud Pavel I., když Longobar-

¹⁾ »Eorum corpora rapuit Auspicius . . . et in praedio Domitillae . . . sepelivit via Ardeatina a muro Urbis milliaro uno, et semis juxta sepulcrum, in quo sepulta fuerat Petronilla.« Acta SS. Nerei et Achillei.

dové r. 755 vydrancovali katakomby sv. Domitilly, a umístil je v basilice knížete apoštolů proto, že celá století středověká pokládala mylně Petronillu za dceru sv. Petra. Tento prvotní sarkofag vyzdvižen byl r. 1474 při obnovování oltáře, a čtena na něm tato slova:

AURELIAE PETRONILLAE FILIAE DVLCISSIMAE

t. j.: »Aurelii Petronille, dceři nejmilejší.«

Aurelie jest název možného rodu římského; Petronilla pak jest formou zdrobnělou, něžnou, odvozenou ne od Petrus, nýbrž od Petro(-onis), právě tak jako Domitilla od Domitius nebo Flavilla od Flavius. Příjmení Petro měl Titus Flavius, děd císaře Vespasiana, — a zdá se, že přídomku toho bylo kdysi v křesťanské linii Flaviovcův užíváno. Proto soudí de Rossi, že Petronilla zrodila se buď z některého Flavia a Aurelie, nebo z Aurelia a Flavie; v obou případech mohlo se jí dostati přídomku toho, a v prvním i druhém případě měla právo na rodnou hrobku Flaviů, zvláště když tato byla na jejím pozemku. Pravděpodobně byla dcerou sv. Petra v tom významu, v jakém týž nazývá sv. Marka svým synem. Připustíme-li s legendou, že sv. Petr pro Krista ji získal, nebude nám divno, že jméno její zazářilo neobyčejným jasem, jež zatemniti nemohlo ani sousedství mučovníků. Pojilyť se ku jménu jejímu pobyt knížete apoštolů v Římě a krev rodu císařského a snad i první panenství zasvěcené Bohu v hlavním městě světa.¹⁾

Ještě jedna velmi stará krypta na hřbitově tom zasluhuje naší pozornosti: jest to obšírná hrobka Ampliatova. Původní fresky její, jichž stopy lze ještě na stěnách rozeznati, nepředstavují žádné myšlenky specificky křesťanské; jsou to krajinomalby, představující scény ze života pastýřského, pávi, vinnice a jiné ozdoby. V březnu r. 1881 našel tu de Rossi na zemi dvě zajímavé mramorové desky: na jedné z nich čteme velikými a pěknými literami, jež připomínají typ písma

¹⁾ Pawlicki, l. c., 168. Důkladný popis katakomby této podává Rossi ve IV. svazku své Roma Sotterranea.

z dob Flaviů, vyrytý prostý nápis: AMPLIATI (hrob Ampliatův); druhý jest delší a zní:

AVRELIAE · BONIFATIAE
CONIVGI · INCOMPARABILI
VERAE · CASTITATIS · FEMINAE
QVAE · VIXIT · ANN · XXV · M · II ·
DIEB · III. HOR. VI ·
AVREL · AMPLIATVS · CVM
GORDIANO · FILIO

T. j.: »Aurelii Bonifacii, manželce neocenitelné, ženě opravdové čistoty, jež žila 25 let, 2 měsíce, 4 dni, 6 hodin, postavil náhrobek tento Aurelius Ampliatus se synem Gordianem.«

Charakter nápisu tohoto liší se od prvního; de Rossi jej klade do století druhého. Aurelius Ampliatus, manžel Bonifacii, byl pravděpodobně synem nebo vnukem prvního Ampliata, který zase byl nevolníkem, neboť na jeho náhrobku schází všeliké jméno rodové, a pak mezi patriciátem římským Ampliatů vůbec nenalzáme. Jakým způsobem mohl tedy nevolník dosáhnouti té cti, že královská rodina Flaviů dala mu ne hrob pouze na svém pozemku, nýbrž dovolila mu, postaviti si tam prostrannou rodinnou kapli? O muži jména toho nalzáme zmínku v listě sv. Pavla k Římanům. Posíláť mu tam apoštol vroucí pozdrav, an píše: »Pozdravte Ampliata, mně v Pánu nejmilejšího« (XVI. 8.). I zdá se, že nepodléhá žádné pochybnosti, že přítel sv. Pavla jest touž osobou, jejíž hrob nalezen v katakombě sv. Domitilly. Byl to zřejmě muž v křesťanské obci římské znamenitý, a proto dovolili mu Flaviové, aby spočinul po smrti v jejich sousedství.

Než, opusťme již pahorky položené mezi silnicí Appiovou a Ardeatskou, v jejichž nitru tají se hřbitov Kallistův a Domitillin, a odebeřme se na severní stranu města, na cestu Nomentánskou. Po levé její straně, něco dále za druhým kilometrem od Porta Pia, leží katakomba sv. Anežky, jedna z nejzajímavějších,

a sice proto, že se v ní nachází ještě přes 800 hrobů neotevřených s kostrami netknutými od té doby, kdy zde byly uloženy. Název svůj dostal hřbitov ten od vzácného rodu panny a mučenice Anežky. Kdy panna tato smrt podstoupila, dá se těžce s úplnou jistotou označiti. Proti mínění historiků, kteří se domnívají, že padla jako oběť pronásledování Diokletianova, svědčí historický, v originále zachovaný dokument ze IV. století: jest to epigram papeže Damasa na čest sv. Anežky, který nám podává několik podrobností z posledních okamžiků jejího života. Podání praví — *fama refert* — čteme tam na počátku, že rodičové nesli kdysi Anežku do hrobu za žalobných zpěvů četně shromážděných věřících. Potom vypráví nápis o neohrožené zmužilosti mladistvé křesťanky a přikrytí jejího svatého těla, obnaženého na rozkaz soudcův, zázračným způsobem jejími vlasy. Končí pak epigram ten pěknou modlitbou, v níž Damasus odevzdává se do mocné ochrany veliké té mučenice.¹⁾

Autor epigrammatu narodil se r. 304 a sloužil — jak výše na str. 117. řečeno bylo — od prvního mládí svého církvi římské jako notář. Kdyby tedy Anežka byla zahynula v pronásledování Diokletianově, byl by Damasus očitým svědkem její smrti, a jako takový nebyl by psal v jejím nápise, že, co o její smrti ví, dověděl se ze starého podání. Nejvíce tedy pravděpodobno jest, že naše světice podstoupila smrt mučeničskou za pronásledování Valerianova r. 257 a byla pochována na rodinném hřbitově, jehož původní jádro sáhá ještě do dob Neronových. V této nejstarší části nalezené nápisy z I. a z počátku II. století dávají na rozum, že Anežka

¹⁾ Celý nápis zní:

»Fama refert sanctos dudum retulisse parentes
Agnem cum lugubres cantus tuba concrepuisset
Nutricis gremium subito liquisse puellam
Sponte trucis calcasse minas rabiemque tyranni
Urere cum flammis volvisset nobile corpus.
Viribus immensum parvis superasse timorem,
Nudaque profusum crinem per membra dedisse,
Ne Domini templum facies peritura videret.
O veneranda mihi sanctum decus alma pudoris
Ut Damasi precibus faveas precor inclytam martyrem.«

pocházela ze vzácného rodu Klodiů, jenž přijal křest — podobně jako Pudentové — z ruky sv. Petra. Kromě nejstarších hrobů svědčí pro pravdivost našeho mínění také stará a dobře odůvodněná tradice, dle níž kníže apoštolů po delší čas se ukazoval a křtil v katakombě Ostrianské, od majetku a katakomby sv. Anežky sotva 300 kroků vzdálené. Tělo sv. panny leží podnes na témž místě, kde je rodiče pochovali; původní nápis hrobový dostal pak se do národního musea v Neapoli a zní:

AGNE · SANC
TISSIMA

Tak tedy každým dnem více se potvrzuje, že křesťanství od samého počátku našlo přístup do domů patricijských. A diviti se opravdu nutno, že ještě za našich dnů vyskytuje se u některých historiků staré mínění, že světlo evangelia nedostalo se do vyšších tříd společenských před Konstantinem.¹⁾ Vykládají příliš jednostranně některá slova Písma sv. a výroky Otců církevních²⁾, a nepřihlížejí dosti k novějším pramenům, jaké pro historii tří prvních století podaly katakomby římské. Snadno ještě dá se pochopiti, že historik pohlížel s jakousi nedůvěrou na epitafy a jiné hřbitovní památky, pokud tyto, rozházeny v podzemí a po museích, nebyly leč kolekcí faktů, jakýmsi surovým stavebním materiálem, jenž čekal na ruku architektovu. Ale od té doby, co de Rossi podal nám data jejich původu, odkryl logickou souvislost mezi nimi a vědecky je zklassifikovav stvořil vědu, povolanou jednak ke zdokonalení a prohloubení metody historické, jednak

¹⁾ Viz D u r u y, Histoire des Romains; Paris 1879, sv. IV. str. 723.

²⁾ M i n u c i u s F e l i x píše: »Plerique pauperes dicimur« (Octavius 36.) a sv. J e r o n y m dává v předmluvě ke komentáři k listu ke Galatským (kniha III.): »Ecclesia de vili plebecula congregata est.«

k vyplnění nejedné mezery v dějinách církevních, nelze již jich nedbati. Rozhodně lépe rozumíme dnes pomocí nápisů listu sv. Pavla k Filippenským, kde píše: »Pozdravují vás všickni svatí, zvláště pak, kteří jsou z domu císařova« (IV. 22; srv. I. 12–14), ač jenom malé procento náhrobních kamenů z dob apoštolských se zachovalo. Víme též, jak dlužno rozuměti slovům téhož apoštola v listě I. ke Korintským (I. 20): »Kde (jest) moudrý mezi vámi? kde zákonník, kde zpytatel tohoto světa?« To neznámá, že mezi křesťany nebylo lidí vzdělaných a postavení majících, nýbrž že těchto v přirovnání k massám ubožáků nebylo mnoho. Vyplývá to ostatně ze slov samého sv. Pavla, který na jiném místě (Skutky Apošt. XVII. 4.) píše, že v Thessalonice uvěřilo v Krista »pohanů množství veliké i žen znamenitých nemálo — γυναικῶν τε πρώτων οὐκ ὀλίγαι«. A nejen ženy ze znamenitých rodů přijaly křesťanství, nýbrž i znamenití mužové — εὐγενέστεροι τῶν ἐν Θεσσαλονικῆ. (Ibid. XVII. 11.) Také v Berei přijalo mnoho »pohanských šlechtných žen a mužův« evangelium — »γυναικῶν τῶν εὐσχημόνων καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι.« (Ibid. XVII. 12.)

A ještě jiný podivný zjev našel ve výsledcích archaeologie křesťanské vysvětlení. Jsou totiž rodiny římské, které ve II. století v říši římské na okamžik zazářily, ale potom zmizely náhle s jeviště dějin. Myslíl bys, že vymřely, — zatím pak nalézáme jména jejich v katakombách. Víme dnes též, že pravdu měl Plinius píše Trajanovi, že lidé všech stavů hrnou se k nové víře. ¹⁾ Právem mohl též Tertullian říci prokonsulovi Skapulovi, když tento hrozil pronásledováním v Karthagině: »Co si počneš s tolika tisíci . . . obého pohlaví, všelikého věku, všeliké důstojnosti? Co řekneš tomu, když třeba najdeš mezi křesťany muže a matrony tvého stavu a různé osoby znamenité, ba i pokrevence a přátele tvých přátel?« ²⁾ A ne bez dů-

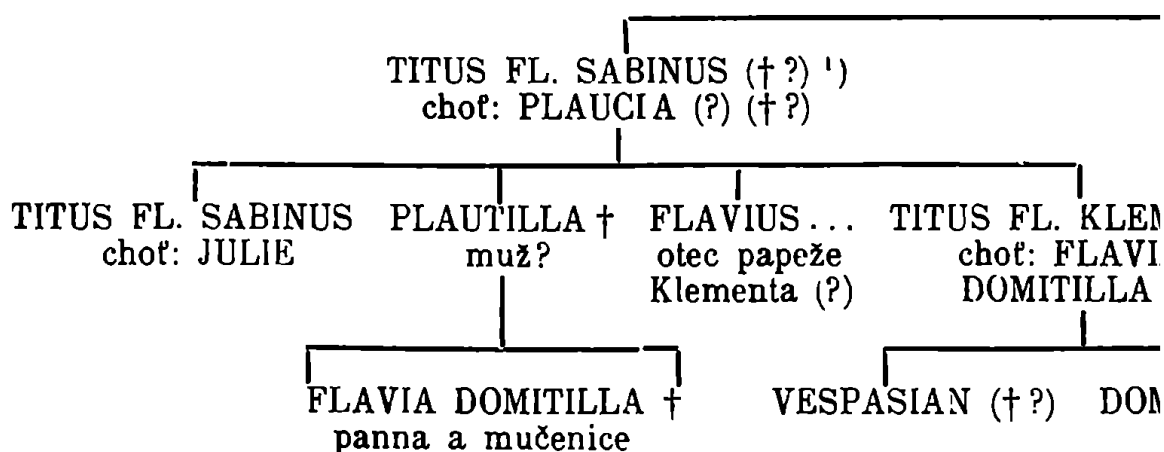
¹⁾ Epist. X. 97.: »Multi omnis ordinis vocantur in periculum et vocabuntur.«

²⁾ Tertull. ad Scap. 5.: »Et hic quid facies de tantis milibus . . . omnis sexus, omnis aetatis, omnis dignitatis offerentibus

vodu píše týž apologeta na jiném místě v prvních letech vlády Septimia Severa: »Věda vladař ten, že k sektě té hlásí se senatoři a ženy z rodů senatorských, nejen že jich nepronásledoval, nýbrž i nejlepší svědectví jim dal a před lidem proti nim rozzuřeným veřejně v ochranu je vzal.« ¹⁾ Těžko též lze naléztí lepší komentář nad kameny ze hřbitova svatého Kallista, s tituly: λαμπρότατοι — clarissimi ²⁾,

Rodokmen Flaviů.

(Viz str. 165.)

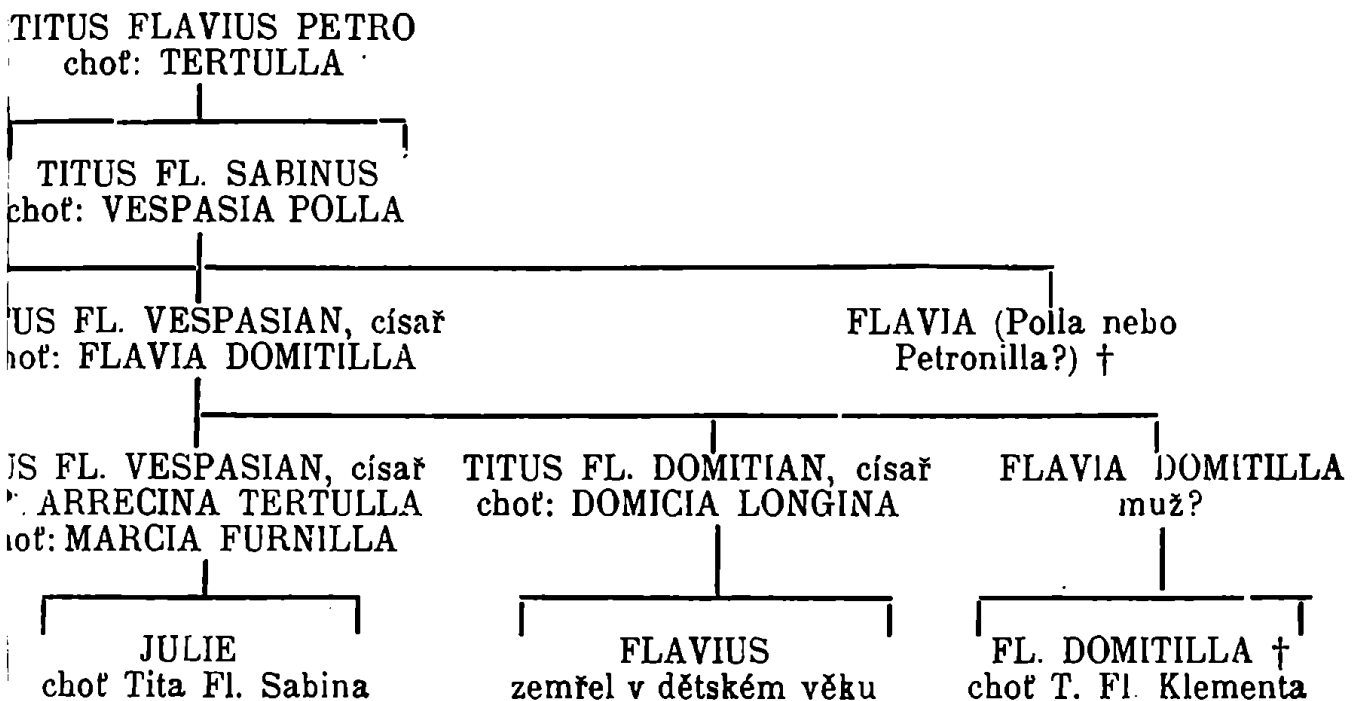
¹⁾ Křížek klademe u osob, o nichž víme, nebo se domýšlíme, že b

se tibi? Quid ipsa Carthago passura est decimanda a te... cum viderit illic fortasse et tui ordinis viros et matronas et principales quasque personas et amicorum tuorum vel propinquos vel amicos?»

¹⁾ »Clarissimos viros et clarissimas feminas Severus sciens huius sectae esse non modo non laesit, verum et testimonio ornavit et populo in eos furenti palam restitit.« Ad Scapul. 4.

²⁾ Viz: Rossi, Roma Sotterr.: sv. I. 309. n., sv. II. str. 137. n., 186., 187., 285., 298., 300., 301., 360—372.; sv. III. str. 23—29., 40—42., 101., 102., 105—114., 138., 191., 325., 326., 457. n., 562.

k Eusebiovi, který vypravuje, že za panování Kommodova (180—192) zmohla se církev v celé říši, chovajíc ve svém středu lidi všech stavů, tak že i v samém Římě přijalo křesťanství mnoho lidí z nejznámějších rodů spolu s celým domem svým. ¹⁾ I pohané cítili to dobře, že počet ctitelů starých bohů stále více se menší, neboť naříkali sobě, »že nová víra nalézá přístup k oběmu pohlaví, ke každému věku, ke kaž-

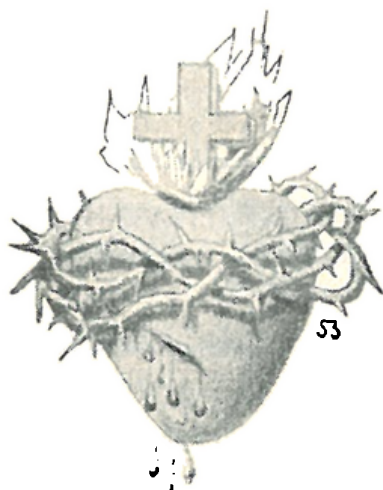
dému stavu.« ²⁾)

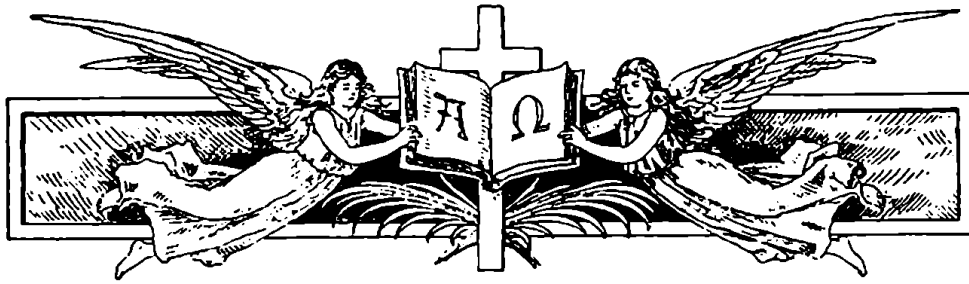
Sotva tedy několik katakomb bylo probráno, již možno bezpečně tvrditi, že nedaleka jest chvíle, kdy jakýsi druh gothajského Almanachu bude moci ohlásiti světu šlechtu římskou, která již před Konstantinem

¹⁾ E u s e b. Histor. eccl., V. 21.

²⁾ »Omnem sexum, omnem aetatem, omnem denique dignitatem transgredi a vobis quasi detrimento doletis.« Tertull., Ad nationes I. 1.; srv. též Apolog. I.

přijala křesťanství. Žádný stupeň nebude tam chyběti; v čele stkví se budou knížata a kněžny z panující rodiny Flaviů; po nich přijdou skupení osob, krví nebo příbuzenstvím Antoninům více nebo méně blízkých; pak dostaví se potomci aristokracie republikánské, osoby, jež zastávaly nejvyšší úřady v říši, konsulové a senatoři. Mezi nimi nalezneme jména Glabrionů, Oktavianů, Caeciliů, Korneliů, Emiliů, Bassů, Juliů, Maximů. Svět doví se též, že i nedalecí potomkové Attika, přítele Ciceronova, jakož i slavného Asinia Polliona byli křesťany.

DÍL IV.

Umělecký život církve.

§ 1. Krásná umění u kolébky křesťanství.

L'art chrétien, tel que nous le trouvons dans les catacombes, était (donc) une religion — umění křesťanské, s nímž shledáváme se v katakombách, bylo (tedy) náboženstvím. Tato konkluse, k níž po dlouhých badáních dospěl před 50 lety znamenitý znalec starožitností, Raoul Rochette, ¹⁾ jest nejlepším důvodem, proč klademe na tomto místě poněkud delší stať o uměleckém životě staré církve: má být mostem a základem druhé, dogmatické části této práce. Dříve však, nežli povšimneme si blíže obsahu hřbitovních uměleckých zbytků, jest nám odpověděti na několik otázek, jež nutně rozřešení vyžadují.

První týká se doby, do níž klásti dlužno počátek umění starokřesťanského.

Dle mínění starých protestantů zrodil se kult svatých, a s ním též umění církevní, teprve okamžikem vítězství Konstantinova; prvotní křesťanství prý umění neznalo. Pod heslem očištění církve od pověrečných přídavkův a vrácení se k čistému křesťanství prvních tří století obnovili tedy reformatoři v XVI. století na

¹⁾ Tableau des Catacombes de Rome; Paris 1837, str. 165.

západě staré bouře obrazoborné a odstranili svaté nejen z víry, nýbrž i ze svatyní a z pracoven malířských, řezbářských a sochařských.

Zcela jinak nazírají na počátky umění církevního protestanté našeho věku. »Diviti se nutno, — píše Viktor Schultze,¹⁾ — že ještě v posledních dobách našlo se několik protestantů, kteří opakují ve svých spisech starou písničku o odporu a nechuti prvních křesťanů ke krásným uměním.« Ze slov těch vidno, že povstal v táboře protestantském na celé čáře obrat; hlasy, jež snaží se ještě naléztí důvody pro tvrzení, že stará církev před uměním dvěře uzavřela a všeliký zjev jeho utlumila, náleží již jen k výjimkám.²⁾

Jak chovali se učenci katoličtí k těžké výtce této, protestanty jim činěné, že církev uchýlila se od čisté víry Kristovy, přijímajíc do svých svatyní a na své oltáře malby a sochy svatých? Ti hájili hned od počátku zcela jasně a rozhodně zásady, že církev nebyla nikdy nepřítelkyní krásných umění a že také nikdy necítila se býti vázanou oním zákonem Mojžíšovým, jímž zákonodárce Starého Zákona zakázal židům pěstování všelikého umění.³⁾ Než z příčiny nedostatku znalosti maleb v katakombách činili theologové římští protestantům jakýsi — dnes úplně nepotřebný ústupek. Užívání umění k účelům náboženským, — pravili — jakož i připuštění obrazů do svatyní nepatří k pod-

¹⁾ Der theol. Ertrag etc., str. 26.

²⁾ Berlínský professor Piper odkryl dvě příčiny tohoto odporu prvních křesťanů k umění; jednou prý byl — dle jeho mínění — onen zákon, jímž Mojžíš zabraňoval židům dělání obrazův a jímž i křesťané byli vázáni; druhým pak prý byl stav tehdejšího umění pohanského, jež, jsouc zkaženo a hovic pouze zvířecím choutkám lidským, musilo u zdravější části společnosti lidské budití jen odpor. Viz jeho »Mythologie der christlichen Kunst« (sv. I. str. 2.). Srv. též článek Grüneisenův: »Zur Archäologie der christlichen Kunst« (Tübinger Kunstblatt z r. 1831, str. 190. nn.), kde autor tvrdí, že církev nepochopila hned celé své úlohy a poslání, jež jí svěřil její zakladatel, a nepoznala krásné souvislosti, panující mezi uměním a náboženstvím, protože všechny síly jeho absorbovala práce, týkající se vnitřního obrození lidstva.

³⁾ Zákaz ten zněl: »Neučiniš sobě rytiny ani žádného podobství, kteréž jest na nebi atd.« II. Mojžíš. 20. n.

statě náboženství křesťanského, nýbrž k oněm věcem, jež jsou zůstaveny svobodné dispozici církve. Mohla tedy církev, přihlížejíc k době a k okolnostem, obmeziti nebo i zakázati na nějaký čas dětem svým, obíratí se uměním. — To vše až potud jest pravda; avšak z toho oni mylně usuzovali takto: Církev — pravili — odročila opravdu kdysi praktické provádění onoho všeobecného principu, dle něhož nová víra byla v zásadě přítelkyní a protektorkou krásných umění, a nedovolila v prvních dobách, aby vyvíjel se v ní život umělecký; učinila pak prý to z obavy, aby nově obrácení křesťané neupadli znova v modloslužbu, zírajíce denně doma i ve svatyni na obrazy Boha nebo svatých.¹⁾ Ústupek ten činili katoličtí bohoslovci protestantům ještě i tehdy, když slavný Bosius odkryl již a ohlásil světu v první polovici XVII. století veliké množství pomníkův umění starokřesťanského, a působila na pronesení náhledu toho okolnost, že staré fresky hřbitovní byly jim ještě jakousi abecedou mrtvého jazyka, jehož tajemství, ani doby původu určití nedovedli. Teprve badání de Rossiho dokázala, že velmi značná část starých zbytkův uměleckých nezměrně hlubokého významu náboženského spadá původem svým právě do oné nejranější doby života církevního, v níž po celá století všichni byli uvykli spatřovati jenom velikou prázdnotu a nedostatek všeliké stopy života uměleckého. Po dlouhé a namáhavé práci podařilo se tomuto Prozřetelností poslanému muži naléztí přístup do nejzajímavějších podzemních galerií hřbitovních, v nichž podnes vystaveny jsou práce patriarchův umění křesťanského, stvořiti řadu kriterií

¹⁾ »Illud certo non praetermittam — píše koncem XVI. věku katolický theolog Lilius Giraldus — nos (dico christianos), ut aliquando Romanos fuisse sine imaginibus in primitiva quae vocatur Ecclesia.« (Historia Deorum, Syntag. edit. Basil. 1580; sv. I. p. 14.) V minulém století vydal Josef Frova de Vercelli, kanovník lateranský a professor bohosloví v Římě, obšírnou rozpravu o obrazech, v níž nacházíme následující názor: »Latet ne aliquem adhuc, quod superius adfirmabam, videlicet tribus primis Ecclesiae saeculis vix ullam sacram imaginem extitisse.« Viz známé již dílo hrab. Richemonta: Les Catacombes Romaines, str. 273. n.

k ustanovení doby, kdy malby ty povstaly, a dáti nám do ruky klíč k rozluštění jejich obsahu. Na základě těchto pravidel, jichž výtečnost uznali nejznamenitější znalci umění starokřesťanského, jako Vitet, Lenormant, Kugler, Northcote, Brownlov, Welcker, Garrucci, položil pak některé fresky katakomb sv. Domitilly a svaté Priscilly a krypty Lucininy do konce prvního a do stejného počátku druhého století. Dále ukázal, že umění století II. převyšuje umění století III. a IV. nejen bohatostí obsahu a technickým provedením motivů, nýbrž i množstvím výtvorův, a z toho soudil, že krásná umění nedostala se do církve úkradkem a jenom jaksí náhodou, nýbrž že byla předmětem, jímž obíraly se vůbec všechny stavy.

Důvod tohoto všeobecného interessování se věřících o umění není těžko nalézt. Kdo zná poněkud hlouběji ducha křesťanství, ten již a priori bude tvrditi, že církev hned u své kolébky musila se obírat krásnými uměními. Jeť ctitelkou a pěstitelkou pravého krásna, — a proto jest mezi ní a uměním souvislost nutná, přirozená. Pro ni byla článkem víry pravda, že prvním umělcem jest Bůh, stavitel a malír, jenž tak nádherně uspořádal vesmír dle míry, počtu a váhy. Ona učila, že Mistr ten, vždy ochotný k tomu, aby na stvoření své vylil paprsky chvály, jemu pouze příslušící, zjevil lidstvu bezprostředně tajemství stavitelství, když podal Mojžíšovi plán první svatyně, — a že tolikrát odhaluje tajemství umění, kolikrátkoli vlévá v duši vyvolenců svých ona výjimečná charismata: totiž hluboké pojetí krásna a potřebu a sílu k následování tvůrčí moci Boží prováděním arciděl barvy nebo dláta. A jakmile uznala církev tvůrčí ten talent za kladnou sílu v člověku, nemohla již ani na okamžik nakládati s ním po macešsku a nedati mu příležitosti ku práci a k projevování se na venek; neboť povinností její jest, všeliké nadání svých dětí nikoliv tlumiti, nýbrž je ke stálému, harmonickému rozvoji přiváděti.⁴⁾ Ostatně však již sama nutnost vedla církev

⁴⁾ »Die alte Kirche — píše Kraus, Roma Sott., str. 220. — hatte keine berechtigte Anlage und Neigung des Menschen zu

od prvního okamžiku k tomu, aby ujala se umění krásných: neboť ta musila jí stavěti domy Boží, odpovídající duchu evangelia, — a pak vytvořiti jí oltář, kazatelnu, svatá náčiní, liturgická roucha a všechny jiné ozdoby domu toho, obydlí Pána zástupův.

Jiný důvod, proč církve již v prvních letech své existence pečovala o umění krásná, spočíval v duchu oněch dob. Svět starý byl zajisté tak velice zvyklý formám uměleckým, že i nejobyčejnější věci, jako náčiní kuchyňské, závaží, divadelní známky, byly ve svém způsobu pracemi uměleckými. Tím raději viděl pak řezby a fresky na veřejných palácích, v salonech a hrobkách. Kdyby tedy Říman po přijetí křtu sv. byl musil náhle přerušiti všeliký styk se světem uměleckým, byl by se cítil v pravdě křivdou stíženým; a takové křivdy církve dopustiti nemusila, ba ani nemohla. »Odstraňujíc z pohanstva a ze židovstva neohroženě vše, co bylo nepravdivé nebo co mohlo státi se nebezpečným, — napsal před několika lety jeden polský znalec umění — a svolujíc bez exkluzivnosti a upjatosti duševní k tomu, k čemu svědomí svoliti mohlo, stanulo křesťanství ihned v plné pravdě a lásce, když dbalo tak ochotně potřeb a slušných návyků přirozenosti lidské.« ¹⁾

Umění klassické ožilo ještě jednou a dospělo i jistého stupně opětovného rozkvětu za panování Flavioců, Trajana, Hadriana a prvních Antoninův. Tou dobou vzrostl též v Římě počet umělcův; a z těch někteří — jdouce za příkladem mocných protektorů svých — přijali křesťanství a zasvětili nadání své

unterdrücken unternommen; sie hat das ästhetische Gefühl trefflich mit der Religion zu vereinen und der Kunst ihre Stellung in der Kirche zu geben gewusst: es war die natürliche Consequenz der katholischen Auffassung von Natur und Gnade und der kirchlichen Lehre, dass durch die Erbsünde zwar die natürlichen Kräfte des Menschen geschwächt, aber keineswegs die Anlage zum Göttlichen aufgehoben worden sei.«

¹⁾ Viz článek P. Skrochowského: »První oltáře křesťanské« (Przeegl. powszech. z r. 1887, sv. XVI. str. 199.). Srv. též: Lehner, Die Marienverehrung in den ersten Jahrhunderten; Stuttgart 1886, II. Aufl., str. 283.

ozdobě podzemních kaplí a galerií hřbitovních. Jmen jejich a bližších podrobností života neznáme; to však jest jisto, že požívali v církvi úcty největší.¹⁾

Po těchto několika všeobecných úvahách o počátku umění křesťanského naskýtá se otázka: z jaké školy vyšli první umělci církve, a dle jakých pracovali vzorův?

§ 2. Poměr umění křesťanského k umění klassickému.

Na otázku, z jaké školy vyšlo umění starokřesťanské, odpovídají souhlasně všichni milovníci studií katakomb v ten rozum, že vyšlo ze školy řecko-římské. Rozcházejí se však jejich názory, když jedná se o bližší určení poměru umění toho ke klassickému a o označení, co vneslo v ně křesťanství ze svého a co přijalo umění to z pohanského. Stojí tu ve příčině té proti sobě dvě hlavní školy: katolická a protestantská, — ač o škole protestantské, jak mírnější mezi nimi sami doznávají, v pravém slova smyslu řeči býti nemůže.²⁾ Quot capita, tot sensus — platí i zde: každý z nich chce býti originálním a kuje vlastní systém o počátcích prvotního umění církevního, ač nejednou ani jediného neviděl pomníku.

Ke krajním protestantům o katakombách píšícím patří professor historie v Greifswaldě, Viktor Schultze. Dle jeho mínění byla doba, kdy umění v církvi bylo ryze pohanské; teprve v polovici II. století počal prý převládati v něm element křesťanský, ač ještě i ve

¹⁾ Viz: Rossi, Roma Sotter., I. 196. nn.

²⁾ Viz dílo protestanta Pohla: »Die altchristliche Fresko und Mosaik-Malerei«; Leipzig 1888: »Es ist überhaupt mit wenig Recht — píše na str. 132. — von reiner protestantischen Schule zu sprechen; denn mehr oder weniger gehen ihre Vertreter alle verschiedene Wege, wie Raoul-Rochette, Münter, Piper, Victor Schultze, Roller... während die katholische Schule ein festgefügtes System der Auslegung und Darstellung hat, dem sich auch die mehr selbständig urtheilenden Gelehrten, wie z. B. der Freiburger Prof. Kraus, anzuschmiegen wissen.«

freskách z dob těch není těžko naléztí reminiscence pohanstva. ¹⁾)

Myšlenku mistrovu rozvedli dále dva jeho učenci, Hasenclever a Achelis, kteří ve dvou paškvílech ²⁾) oznámili Urbi et Orbi, že teprve oni našli pravou cestu k vysvětlení původu a k rozluštění obsahu starocírkevní řezby a malby. Systém Rossiho jest a musí býti nepravdivý, neboť kdyby byl pravdivý, byla by jím potvrzena věrouka římská. Toť trest jejich rozumování.

Ale jak vážně pojmají oba badání archaeologická, toho důkazem jsou vlastní slova Achelisova, že nejen nikdy katakomb neviděl, nýbrž ani děl Rossiho nečetl, ³⁾) jakož i vyznání A. Hasenclevera, jenž, přiveden před nedávnem do úzkých znamenitým žákem de Rossiho, Wilpertem, ⁴⁾) přiznal se, že se zabývá archaeologií jenom ze záliby ve chvílích, kdy prost jest práce farní.

Než, aby nikdo říci nemohl, že mluvíme o protivních svých unesení slepou horlivostí pro domo sua, povšimneme si prací jejich trochu blíže, načež uvedeme výrok, jež o nich pronesl protestant Pohl. Tvrdí pak, že v prvních stoletích nemůže býti o umění a umělcích křesťanských ani řeči. Tak zvané umění křesťanské bylo prý pouze echem umění pohanského a bezduchým následováním jeho jak do formy tak do obsahu, a malíři a sochaři církevní byli prý obyčejnými řemeslníky, kteří bezmyšlenkovitě reprodukovali

¹⁾) »Die christliche Kunst ist auf dem Boden der antiken Kunst entstanden, hat diese zur Voraussetzung. Es gab eine Zeit, wo die Kunst der Kirche die unverändert heidnische war;« viz jeho spis: »Die Katakomben«; Leipzig 1882, str. 90.

²⁾) »Der altchristliche Gräberschmuck. Ein Beitrag zur christlichen Archäologie«, von Dr. Adolf Hasenclever, Pastor in Braunschweig; Braunschweig 1886. — Dr. Hans Achelis: »Das Symbol des Fisches und die Fischdenkmäler der römischen Katakomben«; Marburg 1888.

³⁾) L. c., str. 3. 4.

⁴⁾) Viz uvedené již: »Principienfragen der christlichen Archäologie«, a dále »Nochmals Principienfragen der christlichen Archäologie; Separat-Abdruck aus der Römischen Quartalschrift, Jahrgang 1890. Rom 1890.

výtvary klassické. Najal-li jich některý křesťan, aby mu rodinnou hrobku malbami ozdobili, musili prý putovati napřed ke hrobům pohanským. Tam našli prý na stěnách scény mythologické, krajinomalby nebo prosté znaky ornamentické, jež potom přenesli do hřbitovů křesťanských a dlouhá léta užívali jich na hrobech jako dekorace. Teprve hezky pozdě počato prý nahrazovati obrazy mythologické scénami vzatými z bible a podkládati smysl křesťanský i těm freskám, jež byly původně prostou ornamentikou.

Původ této jakoby zúmyslně křesťanství nepřiznivé theorie o počátcích umění starokřesťanského vysvětluje nám nejlépe ona stař knihy Hasencleverovy, v níž autor hovoří o svých názorech o povstání křesťanství vůbec, tvrdě ovšem, že není výsledkem zjevení, nýbrž jen dalším postupem na cestě vývoje ducha lidského a zvláště jistým druhem rozvoje filosofie platonské a židovské. ¹⁾ Kdo má takovéto mínění o původě svého náboženství, komu jest theologie křesťanská jenom dalším přirozeným vývojem theologie předkře-

¹⁾ »Man muss mit der Einfügung der altchristlichen Kunst in den Zusammenhang der gesammten Kunstentwicklung wirklich Ernst machen, muss speciell die Bedeutung des altchristlichen Gräberschmucks zu erfassen suchen im engsten Zusammenhang mit demjenigen der antik-römischen Welt. Wenn wir das thun, so folgen wir damit nur der historischen Betrachtungsweise über die Entstehung und Ausbildung des Christenthums, wie solche in unseren Tagen erwacht ist. Der historische Sinn unserer Zeit hat ja auch die neuere Theologie vermocht, das Christenthum in die gesammte Geistesentwicklung des Menschengeschlechts einzureihen, ein Bestreben, welches von der römischen Kirche bis zum heutigen Tage gründlich ignorirt wird; sie betrachtet die Entstehung des Christenthums wie einen *deus ex machina*, und ist darum auch nicht im Stande, dem mit der antiken Kulturwelt bestehenden Zusammenhang des altchristlichen Kulturlebens auf seinen einzelnen Gebieten nachzugehen. Und doch hat jene historische Betrachtungsweise neue theologische Disciplinen geschaffen, wie das Leben Jesu und die neutestamentliche Zeitgeschichte; sie hat uns gezeigt, wie die antike Philosophie wesentliche Formen dargeliehn hat, in denen die Entwicklung der dogmatischen und ethischen Lehrsysteme der Kirche und einzelner Väter erwachsen ist. Wer wird leugnen können, dass für die Christologie die letzten Wurzeln im Platonismus liegen?« l. c., str. 16.

sfanské — tomu arci nebylo též těžko spatřiti v prvotném umění církevním jen další pokračování pohanstva. Přidržel pak se Hasenclever po Schultzovi theorie té tím ochotněji, jelikož si pochleboval, že zvrtné jí jedním rázem všechny konkluse, jaké ze studií o památkách umění katakombního činí historikové a theologové katoličtí pro dějiny počátků křesťanství, prvotní ústavy a víry církve římské; jinými slovy: chtěl se státi mezi křesťanskými archaeology Straussem a Renanem a přivoditi co nejrychleji rozklad v novou tu vědu, jež vypovídala protestantskému racionalismu urputný boj. Heslo Schultzovo, Achelisovo a Hasencleverovo dá se vyjádřiti těmito slovy: »Raději ať je prvotní umění církevní pohanské, než aby se mělo ukázati, že jest katolické.«

Jest nám vyznati — píše Pohl — že ještě žádný vykladatel starokřesťanských maleb nezápolil s monumenty tak lehce jako Hasenclever, který si přivlastňuje zásluhu, že on jediný věc správně rozluštil. My však nižádným způsobem nemůžeme souhlasiti s jeho názory o otrocké závislosti nejstaršího umění křesťanského na klassickém. ¹⁾

Vedle Pohla přibližují se k názorům školy katolické o povstání umění katakombního a jeho poměru k současnému umění římskému zesnulý berlínský professor Piper ²⁾, francouzský pastor Roller ³⁾ a Ferdinand

¹⁾ »Wir müssen gestehen, dass sich auf eine so leichte Art und Weise bisher noch kein Ausleger altchristlicher Bildwerke die Sache zurechtgelegt hat, welcher mit der Prätension Hasenclevers diesen Weg als den allein richtigen bezeichnet. Weder der Ansicht von der Abhängigkeit der altchristlichen Kunst nach dieser Seite hin, noch der Schlussfolgerung, die er daraus zieht, können wir uns anschliessen. Die Entscheidung der neueren klassischen Archäologie in Betreff des römischen Gräberschmuckes ist für die Deutung des Bilderschmuckes der Katakomben durchaus nicht massgebend, ganz abgesehen davon, dass Hasenclever diese Entscheidung falsch aufgefasst hat;« l. c., str. 141.

²⁾ Viz jeho: »Einleitung in die monumentale Theologie«; Gotha 1862. — »Mythologie und Symbolik der christlichen Kunst;« Weimar 1847—51; Bd. I., II.

³⁾ Theodor Roller: »Les Catacombes de Rome. Hi-

Becker ¹⁾). — Než, mluvíme-li o škole katolické, nemáme na mysli všechny katolické archaeology starší i novější, nýbrž pouze důležitější současné badatele starožitností křesťanských, pracující dle zásad a metody Rossiho, jako: Le Blanta, Garrucciho, Pitru, Spencera, Northcota, Brownlowa, Martignyho, Krause, Wilperta, Stevensona a některé jiné. Za východiště přijala škola ta slova Raoula Rochetta: un art ne s'improvise pas — umění se neimprovísuje, t. j. nepovstává najednou. Podobně, jako musili křesťané psáti svá epitafia abecedou již hotovou, a jako nemohla církev stvořiti najednou celkem nový jazyk theologický, nýbrž musila dogmata svá vyjadřovati existujícím již jazykem latinským a řeckým, — tak nemohla též vydupati najednou umění z gruntu nové a v každé příčině originální; a proto již a priori nutno domýšleti se jisté závislosti umění křesťanského na klassickém. Jest však otázka, jak daleko závislost ta sáhala?

Při každém uměleckém výtvoru dlužno rozeznávati dvě věci: techniku a obsah. Možnoť se ptáti: co obraz nějaký představuje a jak to představuje. Technika — toť materiální stránka obrazu: dokonalost kresby, harmonie barev, roztřídění hlavního předmětu a jeho akcessorií, slovem — rám, zevnější ústroj a zevnější povlak myšlenky čili obsahu. Umění klassické mělo techniku již hotovou, získanou na nesčetných arcidílech štětce i dláta; obsah pak čerpalo nejčastěji ze skandálních kronik obyvatelů v Olympu nebo ze zkaženého každodenního života.

Jest arci samozřejmo, že umělci křesťanští mohli přejati ze školy klassické jenom to, co neprotivilo se zákonům jejich víry a mravnosti, — tedy jediné tradici řecko-římské techniky; musili však zavrhnouti, a od prvního okamžiku rozhodně též zavrhli pohanský obsah, nahrazující jej duchem a ideami čerpanými z evan-

stoire de l'art et des croyances religieuses pendant les premiers siècles du Christianisme;« Paris 1881, sv. I. II.

¹⁾ »Die Wand- und Deckengemälde der röm. Katakomben«; Gera 1876. — »Die Darstellung Jesu Christi unter dem Bilde des Fisches«; Breslau 1866.

gelia. Jeví se tedy na starých výtvorech umění církevního jakýsi — abychom tak řekli — synkretismus čili jakási směs prvků křesťanských s pohanskými; tyto poslední jsou však jenom případy,¹⁾ kdežto podstata obrazů, čili jejich obsah a duše, jest ryze křesťanská. Ba, my jdeme dále a tvrdíme, že ani stránka technická nepřešla do umění křesťanského zúplna, beze změny. Umělci církevní, majíce formy umělecké již hotovy a naplňující je novým obsahem, pronikali je zároveň novým duchem, zbavovali je hrubého materialismu a přetvořovali je ve formy křesťanské. Tím způsobem přešlo vskutku umění klassické do křesťanského jako vážný kompoziční element, ale v každé příčině přerobený, očištěný, oduševněný a všestranně zmodifikovaný. Ba, co více! Hned od první doby vytvořilo umění křesťanské cyklus obrazů — jmenujeme zde jenom Madonnu s děťátkem a Isaiášem, Adorování magův a Zvěstování — jež obsahem i formou jsou skrz na skrz křesťanské a jimž nic podobného neodpovídá ve výtvorech klassických.

S druhé strany však rádi doznáváme, že na stěnách hřbitovních i řezbách sarkofagových nalezlo místa i několik mythů pohanských; stalo pak se to jenom proto, že z těchto mythologických pověstí vymizel časem pohanský obsah, a ony přešly tak do řady obyčejných allegorií. Mezi takové, z umění pohanského beze změny přejaté figury patří: Amor a Psyche, Ulysses ke stožáru své lodi přivázaný a zpěvu Sirén naslouchající, a konečně thracký pěvec Orfeus,²⁾ jenž mocí tonů vábil za sebou lesy, zastavoval řeky v jejich běhu a krotil u svých nohou divoké šelmy. Týž sedí obyčejně mezi stromy, na hlavě má frygickou čapku, v ruce drží kytaru a u jeho noh odpočívají pávi, holubi, želvy, koně, ovce, lvi a hadi. (Viz obr. 18. na str. 186 a obr. 3. na str. XXVI.) Tento v celém starověku oblí-

¹⁾ Případky (akcessoriemi) rozumíme zde vnější formu a hlavně elementy ryze dekorační.

²⁾ Dosavad nalezeny v katakombách čtyři obrazy Orfea: dva u sv. Domitilly, jeden na hřbitově sv. Kallista a jeden u svatě Priscilly.

bený mythus přijala církev do cyklu svých maleb z hlubšího důvodu: vidělať v Orfeovi typ Krista, v jehož království dle slov Isaiášových (XI. 6.) »bydliti bude vlk s beránkem a rys s kozlátkem bude ležeti.« Jediný Kristus — praví pěkně sv. Klement Alexandrijský —

Obr. 18. — Nástrovní malba v katakombě sv. Domitilly.

přede všemi Orfeji, kteří kdykoliv žili, podmanil tvora, jež nejtížeji podmaniti možno, totiž — člověka.¹⁾

¹⁾ Clem. Alexandr., Cohortatio ad gentes; Edit. Oxo-niensis 1715. str. 4., n. 2.

Zbývá ještě, abychom aspoň několika slovy zmínilí se o technické stránce umění starokřesťanského. Nuže, kdežto umění církevní současné převyšuje umění klassické ve příčině obsahu asi tak, jako světlo vládne nad temností, — ve příčině materiální dokonalosti a provedení jednotlivých fresek stojí celkem nepopíratelně níže. Jaké as mohou toho býti příčiny? První jest asi ta, že církev měla méně dovedných umělců nežli škola pohanská; druhou pak dlužno hledati v potížích, s nimiž umělcům církevním bylo zápasiti a jichž klassičtí artisté neznali. Neboť pomíneme-li již okolnosti, že v soulase s duchem obsahu evangelického musili teprve upravovati formu vnější, — pracovali umělci křesťanští za podmínek mnohem horších nežli pohanští kollegové jejich, totiž na místech těsných a vlhkých a beze světla denního.¹⁾ Jinak však s druhé strany platí i to, že, ač máme v nejstarší části katakomb Domitilliných, Luciníných, Praetextatových a Priscilliných několik fresek, jež vskutku ničím nezapadají současným výtvorům klas-

¹⁾ Hrabě Richemont (Les Catacombes, str. 490) udává ještě jiný důvod. »Nedivme se vůbec — píše — nižšímu stupni umění křesťanského ve příčině techniky, poněvadž ideál aesthetický a umělecký nemohl býti ani povoláním ani též nejhlavnějším účelem oné epochy, v níž tak hojně plynula krev křesťanská. Zároveň však musí nestranný soudce vyznati, že umění katakombní jest vážným stanovištěm na cestě k onomu ideálu křesťanskému, který po dlouhých letech zkoušky činí tak obrovské kroky, jako od Giotta k Fra Angelikovi, od Fra Angelika k Rafaelovi.« — »Et cependant devons-nous renoncer à reconnaître dans l'art des catacombes une étape vers cet idéal chrétien, qu'après des longs siècles d'épreuves on poursuivra à pas de géant de Giotto à fra Angelico de fra Angelico à Raphael, et dont la perfection, plus haute que tout effort, fera à jamais l'aliment, l'honneur et le désespoir de ceux, qui y aspirent! Rien n'est plus loin de ma pensée. L'art chrétien est avant tout une porte pour faire entrer l'esprit dans le monde surnaturel; c'est un discours à la fois éclatant et silencieux, chargé d'exalter les grandes vérités et de provoquer aux grandes vertus. Fleurissant surtout sur les deux classes de monuments placés comme sur la frontière du visible et de l'invisible, les églises et les tombeaux, il a pour mission de rendre visibles en quelque manière les objets de la foi, de faire penser, aimer prier. Or l'art des catacombes a rempli magnifiquement son rôle dans cette sublime vocation: il a accompli ce qu'on me permettra d'appeler son devoir matinal.«

sickým, stojí již značně níže obrazy století III. a IV. A vůbec: čím blíže jest umělecké dílo časům apoštolským, tím vyšší zaujímá místo v hierachii prací štětce a dláta; čím více však od nich jest vzdáleno, tím níže stojí nejen provedením, nýbrž nejednou bývá špatnější i obsahem.

Umění křesťanské šlo tedy právě opačnou cestou než umění etruské, řecké a jiné. Neboť, kdežto tato počala pokusy chatrnými v příčině kresby a nuznými co do barvy, a teprve s časem se rozvíjela, umění křesťanské naopak na počátku kvete, a klesá již ve druhé polovici století III. Divný tento zjev tím se vykládá, že ve století I. a II. — jak již řečeno — povstalo z úpadku svého ještě na chvíli umění klassické, jež svým vnějším šatem sloužilo za vzor umění církevnímu.

Zvláště krajinomalby a dekorace I. století a počátku věku II. vskutku v ničem nezadají freskám pompejským: táž jest při nich methoda seskupení různých elementů, týž způsob roztrídění přídatkův a ornamentiky vzhledem ku předmětu hlavnímu. Předmět hlavní zaujímá obyčejně místo čestné, jako střed klenutí nebo stěny, a teprve kolem něho rozložena jest ornamentika, jež prostotou svých linií připomíná často zálibu hellenskou.¹⁾ V ornamentice jeví se plodnost tvoření a rozmanitost. Najdeš tam vásy plné ovoce, guirlandy, karyatidy s koši květů na hlavě, různého druhu ptactvo, delfíny a mořské obludy; jinde zase viděti scény ze života pastýřského, okřídlené amorky a genie, vinné haluze, vinobraní a často též personifikace ročních dob.

¹⁾ Viz: Kugler, Handbuch der Geschichte der Malerei; Leipzig 1867. »Die Raumvertheilung — piše ve sv. I. na str. 53. — und die Decorationsweise der Bilder setzen sie den besten Wandgemälden aus der Zeit des Kaiserreiches an die Seite, sowie die Arabesken an die Gemälde in Pompeji und die Bäder des Titus erinnern.« — Jiný znalec umění — Vitet — popisuje takto technickou stránku několika fresek: »Par lá combinaison des formes, par l'harmonieuse variété des couleurs, ce genre de décoration n'est pas inférieur au système de Pompei: seulement il n'en a pas la grâce et la gaieté.« (Journal des Savants z r. 1866, str. 90.) Srv. též Krausovu »Roma Sotterr.« str. 217. n.

§ 3. Hlavní charakter umění starocírkevního.

Stěžejní otázku archeologie křesťanské ve příčině hlavního charakteru umění církevního zodpověděl již dávno de Rossi, dokázav, že malby prvních čtyř století církve jsou skorem výlučně povahy symbolické¹⁾ To znamená, že církev v katakombách vyjadřovala své idee řádu nadpřirozeného figurami a znaky, jaké jí podávalo rostlinstvo, zvířena a předměty života každodenního.²⁾ Z každého obrazu zřejma dvojitá myšlenka: první rodí se v duši bezprostředně, jakmile oko na malbě spočine, a ta vyjadřuje buď nějakou událost historickou, nebo též něco ze života denního a z přírody vůkol nás. Než divák nesmí přestati na tom a spokojiti se již touto první myšlenkou: máf ona přivoditi ho na myšlenku druhou, od prvé sice různou, ale s ní přece v souvislosti buď přirozené nebo konvencionální se nalézající. Tak umělec, ryje na př. kotvu na hrobě zemřelého, neryl ji za tím účelem, aby žijícím připomínala kotvu železnou, nýbrž aby byla znamením naděje křesťanské, kterou nebožtík za živa a při smrti skládal v Boha; holubice s olivovou ratolestí v zobáčku byla obrazem duše křesťanské, ubírající se po vítězství nad nepřáteli spasení dobytém do přibytků nebeských, kdež ji očekává věčný mír.

Kromě toho užívalo ještě umění staré za příčinou podání a znázornění dogmat církevních scén z denního života a fakt historických. Rybolov znamená hlásání evangelia a křest; Daniel, nejčastěji obnažený mezi lvy, a tři mládenci v peci ohnivé jsou obrazem mučenika. odsouzeného na pospas dravým šelmám, a figurami příštího zmrtvýchvstání. Jiné fresko před-

¹⁾ Dle mínění Krausova je 95% všech maleb katakombních povahy symbolické. Viz »Real-Encyklop. der christlichen Alterthümer«, heslo »Lazarus« str. 287.

²⁾ »Unter symbolischen Bildern verstehen wir solche, — píše Kraus, R. S., str. 234. — in welchen der dem Auge dargebotene Gedenkstand nicht seiner selbst wegen dargestellt ist, sondern auf einen anderen Gedanken hinweisen soll, der von dem dargestellten Objekt zwar verschieden ist, aber doch, sei es in natürlicher sei es in conventioneller Beziehung zu ihm steht.«

stavuje Mojžíše v té chvíli, kdy holí bije do skály na poušti: i zde chtěl umělec vytvořiti něco více než obyčejný obraz historický; chtěl jmenovitě, — jak později ještě uvidíme — aby Mojžíš, vyvádějící zá-

zračně vodu ze skály pro žíznicí Israelity, symbolisoval Krista Divotvorce a dárce všelikého života nadpřirozeného, a dále i Mojžíše Nového Zákona, totiž svatého Petra, jehož úkolem jest, vésti věřící pouští tohoto života do země zaslíbené a síliti je vodou milosti Boží, vyvedené ze skály — Krista.

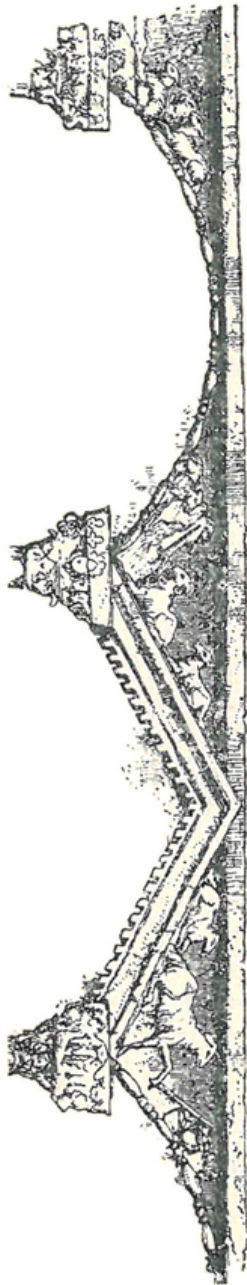
Celý tento symbolismus nalézá se na staré křesťanské řezbě. Zde toho dva příklady.

Na dolním vlysu sarkofagu římského praefekta Junia Bassa, jenž nalézá se v podzemí basiliky svato-Petrské a pochází z r. 359 po Kr., vidíme následující scény (viz obr. 19.): Místo tří mládenců v peci ohnivé zaujímá tu ovečka. Ovečka bije holí do skály a vyvádí vodu, zatím co jiná pije. Jiná ovečka zase rozmnožuje holí chléb na poušti; ovečka staví dále nohu na hlavu druhé, co zatím holoubek vylévá na tuto pramen světla, což jest zřejmě allusí na křest Kristův v Jordáně. Ovečka přijímá sůctou zákon Boží; konečně probouzí ovečka holí mrtvého Lazara k životu. Zastoupení postavy lidské ovečkou dokazuje zřejmě symbolickou povahu scén těch, a dokazuje

proto též, že i tam, kde tytéž scény s lidskými postavami nalézáme, vyskytuje se též symbolický význam.

Na jiném sarkofagu zajímají žoldnéři Herodovi sv. Petra v té chvíli, kdy tento žíznicím židům vyvádí

Obr. 19. — Dolní vlys sarkofagu Junia Bassa.

vodu ze skály (Exod. XVII. 6.). V jednom obraze, vlastně v jedné figuře, sloučeny jsou tu činy dvou osob: Mojžíše a Petra — věky od sebe vzdálených, ale sblížených důstojností a posláním k lidu sobě svěřenému. Časem zase představuje jedna a táž skulptura činy téže osoby, ač se neudály v témž čase. Toto sjednocení a vyjádření několika událostí historických pod rouškou jedné tvorby nazval P. Garrucci T. J., autor znamenitého díla o prvotním umění církevním, *compensazione*.¹⁾

V tomto výkladu starého umění křesťanského a v uznání jeho charakteru symbolického spatřují však protestanté pro sebe největší nebezpečství. Jak si tedy počínají? — Schultze vyloučil jedním rázem, nestaraje se vůbec o důvody činu toho, značný počet maleb ze seznamu obrazů symbolických a zařadil je do třídy pouhé dekorace, jiným pak obrazům, jimž symbolismu nijakým způsobem upříti nemohl, podkládá výklad nejlibovolnější.

Mnohem dále pokročili v této destruktivní práci Hasenclever a Achelis. Dle jejich úsudku jest souvislost mezi uměním církevním a současným uměním klasickým co nejužší; a poněvadž umění klassické symbolickým nebylo, nýbrž pouze čistou ornamentikou, — proto i umění křesťanské, jakožto jeho další pokračování, nemá prý charakteru symbolického, nýbrž jest jen obyčejnou dekorací. Jest arci — tak uznávají — v katakombách několik symbolův, ale ty dostaly prý se tam zcela nahodile a beze vší hlubší myšlenky.

Snaže se obhájití svůj názor a nedopustiti, aby archaeologové dobývali z maleb hlubšího obsahu theologického, utíká se Hasenclever k různým tvrzením, jako ku př. že umělec, vlastně řemeslník se omýlil, když vedle Mojžíše, vodu ze skály vyrážejícího, napsal

¹⁾ »L' uso di unire insieme, e in una persona o in uno gruppo, epressioni ed azioni di tempi e di luoghi e di persone diverse; il qual modo d'inventare io chiamai con nuovo vocabolo *compensazione*, e dirò *compensazione* l'opera che si fa di unire in una sola persona istorie diverse, ovvero azioni e tempi e luoghi diversi.« *Storia della Arte Cristiana nei primi otto secoli della Chiesa*; Prato 1881, sv. I. str. 41.

jméno Petrovo (Petrus). Na jiném místě pak falšuje přímo Písmo sv., jen aby nemusil vyznati, že divotvorce a zákonodárce starozákonní symbolisuje úřad sv. Petra a jeho nástupcův. Tvrdí, že osoba, kterou jacísi lidé svazují v té době, kdy ona ze skály vodu vyráží, neoznačuje vůbec sv. Petra, nýbrž výlučně jen Mojžíše, jehož lid israelský zajal a násilí se na něm dopustil proto, že neuspokojil ihned jeho přání.¹⁾ Zatím však fakt uvěznění sv. Petra nepodléhá pochyb-

Obr. 20. — Koš eucharistický z krypty Lucininy v katakombě sv. Kallista.

nosti nejmenší²⁾, kdežto v kap. XVII. druhé knihy Mojžíšovy čteme jenom o reptání lidu proti svému vůdci.

A jak vážně zabývá se studiem umění Achelis, ukazuje následující příklad:

V kryptě Lucině u sv. Kallista jest velice staré fresko (viz obr. 20.), jež představuje živou rybu a před ní koš z lipnice upletený. V koši tom

¹⁾ Viz: Der altchristl. Gräberschmuck, str. 257.

²⁾ Skutk. Apošt. XII. 3.

vidí všichni několik chlebů, podobných tvarem úplně oněm bochánkům, jež Israelité zvali »mappa« a skládali jako oběť do rukou kněží, a pod chleby lahvičku s červeným vínem. ¹⁾ Než, co činí Achelis? Aby zničil tvrzení katolíkův a několika protestantů, kteří ve chlebě tom a víně spatřují podstaty eucharistické, prohlašuje zcela klidně, že tam lahvičky není, a vykazuje pak obrazu tomu, plnému hluboké symboliky, místo mezi figurami čistě dekoračními. ²⁾

Zdržujeme se opětovného úsudku o tomto způsobu psaní, které jest vypočítáno jen na úplnou nevědomost a lehkověrnost čtenářů protestantských, a ukážeme ještě na prameny, z nichž vyplynul symbolismus katakombní, a na vzory, dle nichž se vytvořil a rozvinul.

Kraus spatřuje hlavní důvod tohoto přeplnění umění katakombního symbolikou v tom, že prvotní umění církevní přiléhá těsně ke kultu, kult pak spočívá na dogmatu, a každé dogma církevní má charakter symbolický. ³⁾

Jistý druh symbolismu čili řeči obrazné najdeme v každém jazyku. Člověk pak musí se uchýliti k němu zvláště tehdy, když chce názorně a výrazně pronést pravdy nadsmyslné a idee řádu mravního. Kromě symbolismu přirozeného nalézáme v knihách svatých Starého Zákona ještě jiný symbolismus: ten pak slouží tam velmi často nejen za most ku přechodu ze světa

¹⁾ Lahvička, červeným vínem naplněná, prohlédá skrze pleteninu. Zdá se, že sv. Jeronym měl před očima podobný obraz, když psal: »Nikdo není bohatší nad člověka, jenž nosí při sobě Tělo Kristovo v pleteném košíku a Krev jeho ve skleněném kalichu«; Epist. 125. ad Rustic.

²⁾ »Alle Schwierigkeiten (při výkladu významu freska toho) verschwinden, sobald man den rothen Fleck als Zufälligkeit irgend welcher Art ansieht, und ihm für die Erklärung kein Gewicht beilegt. Der Korb ist dann ein Brodkorb, und zwar eben derselbe, wie er bei den Speisungswundern in den benachbarten Sakramentskapellen stets erscheint. Wir werden dann dies Bild für eine in dekorativer Absicht gekürztere Darstellung des Speisungswunders halten müssen«; l. c., p. 94. n.

³⁾ Kraus, Die altchristliche Kunst, str. 206.

fysického do světa mravního, nýbrž stává se jaksi podstavcem ku povznesení se duše do světa nadpřirozeného.

Touto tradiční a lidu židovskému oblíbenou formou vyjadřování myšlenek nepohrdl ani Kristus a odíval velmi často pravdy dogmatické a ethické rouchem symbolismu. Dostačíť uvést na paměť jen ony krásné paraboly o králi a dlužníku, o zakopaném talentu, o veselí a šatu svatebním, o moudrých a pošetilých pannách atd., v nichž předvádí Spasitel nejprve děje smyšlené, aby pak z nich vyvodil pravdu o království nebeském.

Časem podkládá Kristus význam symbolický a prorocký i scénám ze života skutečného. »Nebojiž se — praví k Šimonu Petrovi, když tento zaražen bohatým rybolovem padl Spasiteli k nohám; — již od tohoto času lidi budeš loviti.« (Luk. V. 10.)

Konečně, klada důraz na těsnou souvislost Starého Zákona s Novým, odhaluje nám Kristus symbolismus vyššího řádu, t. zv. typy biblické, a učí nás, že velikonoční beránek, měděný had na poušti a Jonáš v životě ryby byly typy Messiašovými.

Příkladu Mistrova následovali apoštolé. Sv. Petr vidí mystickou souvislost mezi potopou a Noemovou archou, a lodí církve a pramenem křestním (I. epišt. sv. Petra, III. 20. 21.). Sv. Pavel uvádí noc vyjití z Egypta, přechod Rudým mořem, mannu, vodu vyvoděnou ze skály na poušti (I. ku Korint. X. 1—6) atd. a spatřuje v událostech těch symboly tajemství nejsv. Svátosti.

Konečně přičinil se dle našeho mínění o pěstění starokřesťanského symbolismu, vedle okolností již vzpomnutých, též příkaz Spasitelův: »Nedávejte svatého psům, aniž mectě perel svých před svině: aby snad nepošlapaly jich noha ma svýma, a obrátice se neroztrhaly vás« (Svatý Matouš VII. 6.). Hojně zajisté stihaly věřící a náboženství jejich potupy a úsměšky židů; obřady církve napodobili ctitelé Mithrovi, Gnostikové a Manichejští: aby

tedy uchránili posvátnosti své zneuctění, byli věřící nuceni, vytvořiti si v dobách pronásledování zvláštní, jenom jim srozumitelný jazyk hieroglyfický.

§ 4. Kde dlužno hledati klíč ke stanovení obsahu děl umění starokřesťanského?

Dle mínění některých protestantů byli první umělci křesťanští jen obyčejnými řemeslníky, kteří reprodukovali bezmyšlenkovitě na hrobech křesťanských ozdoby hrobů pohanských. Kdykoliv pak chtěli vytvořiti něco nového a vyjádřiti dílem uměleckým nějakou myšlenku, pak prý se jim práce jejich obyčejně vydařila tak špatně, že vynéstí myšlenku tu zpod barevného povlaku jest čirou nemožností.

S těmito krajními náhledy nesouhlasí známí nám již protestanté: Pohl, Becker a Roller, a mají za to, že staří umělci církevní čerpali nadšení ke svým výtvorům hlavně z Písma sv. a z děl nejstarších Otcův a spisovatelů církevních. Nelze tedy klíče k porozumění katakombních pomníkův umění hledati jinde než v týchž pramenech, jež jim daly počátek.

Všeobecná tato these jest pravdiva a každý archaeolog katolický ochotně ji podpisuje; ale bohužel, protestanté, kdekoli Písmu sv. jiný než my podkládají smysl, tam i z fresek zcela jiné vyvodí myšlenky.

Naopak škola katolická vykládá památky umělecké — jak sami protestanté vyznávají — dle stálého systému. Hlavní jeho zásady, de Rossim stanovené, jsou pak tyto:

Hlavním pramenem, z něhož umělci křesťanští obsah svých výtvorů čerpali, bylo vždy Písmo svaté: knihy svaté dlužno tedy pokládati za první a hlavní klíč k vyzkoumání obsahu pomníkův hřbitovních.

Časem jsou malby tak jasny, že nepotřebují výkladu; někdy zase dostačí porovnati obraz neznámý s jinými freskami téže nebo sousedních kaplí podzemních, aby jeho vůdčí myšlenku bylo lze uhodnouti.

Jindy podává nám potřebný výklad nápis, vedle freska umístěný. Zůstává-li pak ještě nějaká pochyb-

nost o významu obrazu, dlužno ptáti se o radu Otcův a spisovatelů církevních. Především pak třeba se raditi se spisovateli staršími nebo současnými, neboť ti hlavně přičinili se svými pracemi o vytvoření řady myšlenek, jež rozhodně též mocně působily na tvůrčí obraznost umělcův. Není též slušno nedbati poznámek Otců, kteří žili několik i více let po povstání obrazu, neboť ti velmi často přenášeli na papír dávné tradice, jichž nezaznamenali autorové starší.

Učený Le Blant odkryl pak ještě jeden velmi důležitý pramen, z něhož prvotní umění křesťanské obsah svůj čerpalo. Staří mistři — praví — ptali se církve o radu, co by měli na podzemních náhrobcích malovati, a církev odhalovala jim celou hloubku myšlenek v modlitbách liturgických, zvláště pak v modlitbách, konaných u umírajících a při officiu defunctorum. Modlitba za umírající, jejíž celý titul zní: *Commemoratio animae, quando infirmus in extremis est*, sahá obsahem jistě do dob krvavých pronásledování. Na skleněném talíři, nalezeném v Podgorici v Albanii a pocházejícím ze století V. (viz obr. 21. na str. 197), nalézáme z ní úryvky: »Vysvobod, ó Pane, — modlí se kněz v *Ordo commendationis animae* — duši služebníka svého, jako jsi byl Noema z potopy světa vysvobodil. Amen. Vysvobod' duši..., jako jsi byl Abrahama ze země Chaldejských vysvobodil...; jako jsi byl Joba ze všelikých útrap vysvobodil...; jako jsi byl Isáka od obětování a z rukou otce jeho Abrahama vysvobodil..., jako jsi byl Daniele z tlamy lvů vysvobodil...; jako jsi byl tři mládence z ohnivé pece a z ruky bezbožného krále vysvobodil...« A po knězi maloval umělec křesťanský na hrobě Daniele v jámě lví, Joba na smetišti, Isáka s otepí dříví, Noema v arše, jako symboly duší, které okusily již milosrdenství Božího nebo čekají ještě toužebně na vysvobození z očišcového ohně.

Že taktéž sochaři kořistili z liturgických modliteb církevních, dokazují podnes zachované basreliefy sarkofagové a náhrobní nápisy, z nichž dva nejkrásnější tuto klademe:

Na fragmentě nápisu, nalezeného v Lyoně, čteme:
»Ut inter Electu... aby mezi vyvolenými...«
Slova ta jsou vzata ze staré církevní modlitby: »Ut inter electos jubeas adgregare — prosíme, abys mezi vyvolené zařaditi ho ráčil.«

§ 5. Různé druhy pomníkův umění.

Tento poněkud delší odstavec věnován budiž hovoru o obsahu starokřesťanských památek umění, jež za příčinou snazšího přehledu dělíme na pět tříd. První obsahuje symboly ideografické, druhá obrazy allegorické, třetí obrazy historické, jichž podkladem jsou dějinné události Starého a Nového Zákona, čtvrtá obrazy liturgické a pátá ikonografii Krista, Matky Boží a Svatých Páně.¹⁾ Toto roztržidění jest zcela správné a odůvodněné; jenom to dlužno připomenouti, že týž obraz dal by se nejednou zařaditi i do jiné třídy, a to proto, že mezi některými výtvoxy prvotního umění panuje jisté příbuzenstvo a vnitřní souvislost.

a) Symboly ideografické.

Symboly ideografickými rozumíme řadu znakův uměleckých, vynalezených za tím účelem, aby vyjadřovaly jistá dogmata křesťanská. Jsou jakousi posvátnou abecedou víry křesťanské, v níž každý znak zastupuje místo slova, ba místo celé myšlenky. Částečně vzaty jsou z říše zvířat, částečně z říše rostlin, částečně též z knih Starého a Nového Zákona, a k nim připojovaly se také některé obrazy a figury ze světa pohanského.

Počínáme hieroglyfem kotvy. Nalézáme jej na nejstarších deskách náhrobních a zbytech umění jakožto symbol naděje. Časem připomíná podobou svojí kříž, tedy základ naděje křesťanské. (Viz níže obr. 23., 28., 29., 39.) Význam jeho vykládá nám nejen Písmo svaté²⁾ a Otcové církevní,³⁾ nýbrž i náhrobky samy,

¹⁾ Při tomto roztržidění přidržujeme se hlavně — po příkladě Northcotově, Krausově a jiných — prací de Rossiho, a zvláště jeho *Roma Sotterranea*, II. sv., str. 308—360.

²⁾ Sv. Pavel praví, že křesťan skládá neobmezenou důvěru v zaslíbení Boží; »kteroužto (naději) máme jako kotvu duše bezpečnou i pevnou, a vcházející až do vnitřku opony« (K Židům, VI. 19.).

³⁾ Clem. Alex. Paedag. III. 106.

na nichž vedle kotvice nalézají se též jména zemřelých, jako: Spes, Elpis, Elpidius, Elpisusa — Naděje.

Skorem tak stár¹⁾ jako kotvice jest hieroglyf holubice, symbol to Ducha sv. jakož i jím posvěcené duše, jež prosta již pout těla vznesla se do otčiny nebeské. Že umělecký znak ten má také tento druhý význam, dokazuje náhrobek, na němž dva holoubci s haluzkou olivovou v zobáčku obráceni jsou k monogramu Kristovu: nad tím, jenž jest na levé straně, stojí nápis *Benera*, nad druhým *Sabbatia*, a nade jmény čtou se slova: *Palumbus Sine Fel*²⁾ — »holoubek beze žluči«. A poněvadž ratolest olivová jest symbolem pokoje a monogram Kristův zastupuje Jeho svaté jméno; praví celá tato komposice: »Venero a Sabbacie, holubičky beze žluči, duše vaše odpočívají již v pokoji Kristově.« V katakombě sv. Kallista nalézá pak se na náhrobku tato kombinace symbolův: Holoubek nese planoucí svíci či pochodeň, kdežto vedle něho nalézá se monogram Spasitelův , což znamená, že duše zemřelého byla přijata do světla Kristova. — Dosti často nacházíme na hrobech holubky, kteří zobou vinné hrozny; ti jsou symbolem duše křesťanské, která se sytí štěstím rajským. (Viz obr. 22. na str. 200.; srov. též níže obraz 26., 30., 39.)

Někdy vidíme hieroglyf ten ve spojení ještě s jinými symboly, jako s kotvicí podoby křížové a s ovečkou. (Viz obr. 23. na str. 201.)

Ovečka symbolisovala oproti holubici křesťana, jenž musil se ještě na této zemi starati o pokrm duševní i tělesný; celý výtvar tedy znamená, že pod kamenem tím odpočívá křesťan, jehož

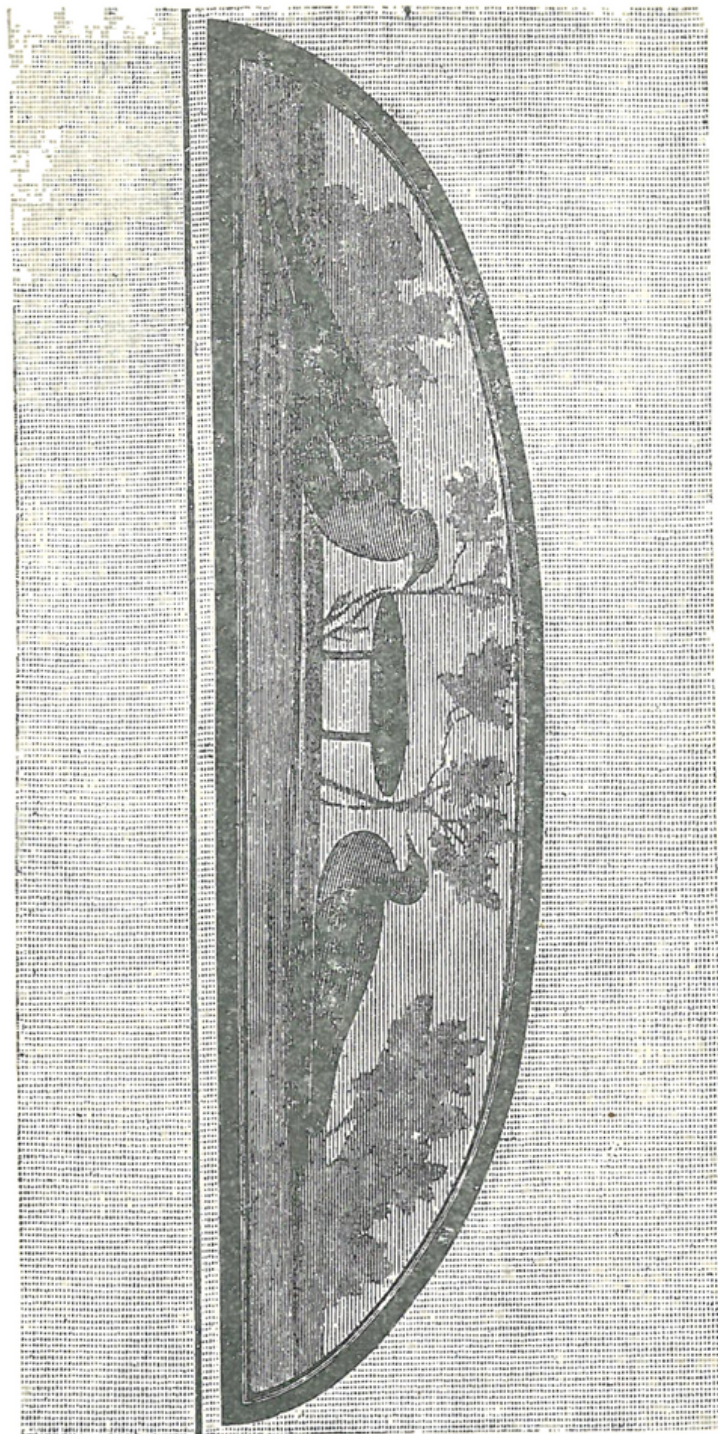
¹⁾ Mylné datum symbolu toho udává Kraus ve své »Real-Encyklop. der christlich. Alterthümer«. Z polovice II. století máme holoubka v museu lateránském, vymalovaného na cihle suříkovou barvou. Ještě starší jest mramorová deska z katakomby svaté Priscilly, na níž jsou vyryti dva holoubci. Dále nalézá se na několika náhrobcích z dob Antoninů v katakombě Domitillině.

²⁾ Srv.: De Rossi. R. S., II. str. 311.; Inscript. sv. I. str. 421. num. 937. Výraz ten nalézáme častěji v epigrafice křesťanské; někdy stojí místo »palumbus« slovo »palumba« nebo »palumbulus«. Viz ku př. v museu lateránském na pilast. VIII. čís. 9.

duše dostala se do lůna Božího proto, že skládala za živa celou svoji naději ve kříž Kristův.

Páv, jehož maso pokládáno bylo za nepokazitelné,

Obr. 22. — Holubice jako symbol duše v ráji. Malba v arcosoliu u sv. Praelexlata.

byl již u pohanů symbolem apotheosy; proto namanul se též umělcům křesťanským snadno jako hieroglyf nesmrtnosti duše a zmrtvýchvstání.

Kohout figuruje na monumentech křesťanských skorem jenom jako attribut sv. Petra na sarkofazích. Jednou nalézá se na fresce v katakombě svaté Cyriaky. Na lampách jest symbolem bdělosti.

Zajíc byl symbolem pomíjejinosti života, lev síly; k ůň, stojící nebo v běhu, s palmou neb bez palmy, označoval křesťana, kráčejíciho cestou přikázání Božích k cíli čili do vlasti nebeské. Jelen byl obrazem duše, žíznící po pramenech rozkoše nebeské.

Velice často nacházíme na náhrobcích též postavy mužské i ženské, známé v archaeologii křesťanské pode jménem *Orantek* (Orans). Jméno jest zde definicí. Orantka jest postava, jež modlí se s očima i rukama k nebesům pozdviženýma a vyprošuje u Boha milosrdenství.

(Viz obr. 24. na str. 202.) Někdy známe i jména

Obr. 23. — Náhrobek z krypty sv. Luciny.

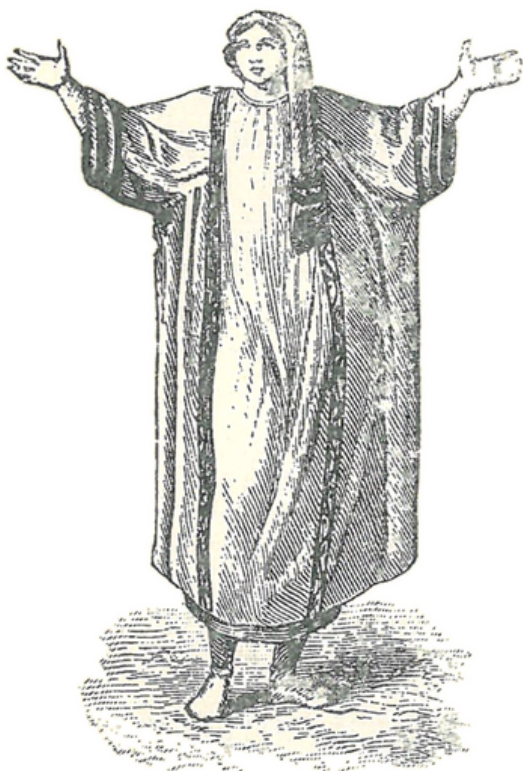
těchto Orantek a Orantův: jest to Noe, stojící v arše, ruce maje roztaženy; Isák vysvobozený zpod obětního nože otcova; tři mládenci v peci ohnivě; Daniel mezi lvy; Jonáš rybou vyvrhnutý a ruce k nebi na znamení díků vznášející; Zuzanna vzývající Boha o pomoc.

Nejčastěji však nejsou Orantky výtvořeny a figurami určitých osob. I jest otázka, jaký jest v tom případě jejich význam?

Mýlí se Schultze,¹⁾ jenž pokládá Orantky takové za pouhé figury dekorační a jaksi za pokračování klas-

¹⁾ »Die Katakomben,« str. 311.; »Archäologische Studien über altchristliche Monumente«, str. 89., 179. Ve své »Achäologie der altchristlichen Kunst; München 1895,« zmodifikoval poněkud své bývalé tvrzení. Neboť na str. 175. píše: »Sie sind das Bild des Toten in seiner irdischen Erscheinung, der seine Seele ver-

sických karyatid, za figury postrádající všelikého významu symbolického. Nejsou též pouhými podobami zemřelých. Dle mínění de Rossiho jsou někdy personifikací Matky Boží, nebo církve,¹⁾ nebo duše zemřelého křesťana, buď za přátele na zemi zůstavší orodující, buď ještě pro sebe pomoci potřebující a živých za modlitbu prosící. Wilpert obmezil význam Orantek,

Obr. 24. — Orantka v katakombě sv. Priscilly.

stanově všeobecné a absolutní pravidlo, že jsou výlučně obrazem duší požívajících již štěstí nebeského, jež modlí se za živé na zemi.²⁾ V tom případě pak vyjadřují tutéž myšlenku, co náhrobní nápisy: »Žij v Kristu a oroduj za nás!«; »Ať odpočívá duše tvá v Pánu a oroduj za sestru!«; »Žij v pokoji a oroduj za nás!«; »Ať duše tvá oplývá blažeností nebeskou a oroduje za rodiče!« Wilpert podepřel mínění své množstvím dokladův epigrafických a ikonografických; nicméně oppugnují jeho thesi jakožto

grafických; nicméně oppugnují jeho thesi jakožto

trauensvoll Gott anheimgibt. Aus dieser Porträt-Orans hat sich vielleicht hernach eine weibliche Personifikation des Gebets entwickelt ohne weitgreifende Bedeutung.«

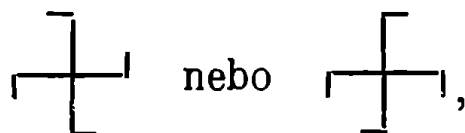
¹⁾ Roma Sotterr. I. 347., II. 324., III. 52—53. Viz též jeho »Imagini scelte della Beata Virgine Maria tratte dalle Catacombe romane«; Roma 1863.

²⁾ Wilpert, Ein Cyclus christologischer Gemälde aus der Katakomben des heil. Petrus und Marcellinus; Freib. i. B. 1891, str. 43.: »Bilder der in der Seligkeit gedachten Seelen der Verstorbenen, welche für die Hinterbliebenen beten, damit auch diese das gleiche Ziel erreichen.«

příliš obmezenou a jednostrannou Rossi,¹⁾ Ebner,²⁾ Blank,³⁾ Pératé.⁴⁾ První z nich trvá při tom, že, kdykoliv Orantka vyskytuje se v umění spolu s Dobrým Pastýřem, a to za okolností, jež žádají výkladu ideálního, všeobecnějšího a abstrahujícího od nějakého ojedinelého hrobu a mrtvého, jest obrazem církve. Tři další archaeologové trvají pak na tom, že Orantka znamená buď duši modlící se za živé, nebo žádající si pomoci pro sebe. Tím odpadá i druhý, příliš exklusivní výklad Liellův,⁵⁾ dle něhož Orantky jsou výlučně dušemi, jež obracejí se k živým s prosbou, aby jim u Boha vyprosili vysvobození z očištěnce.

Monogram Kristův. Ze sv. Otcův a spisovatelů církevních jest nám známo, že kříž a znamení kříže požívaly od počátku u věřících největší úcty. Nicméně nedovolila církev předváděti znak vykoupení ani scén ukřižování Spasitele, aby jich nevydala nevážnosti a posměchu židův a pohanův. Teprve dobou vítězství zjevují se na náhrobcích scény z utrpení Kristova; konečně objevuje se též obraz Ukřižovaného a stane se záhy oblíbeným thematem malířství a plastiky křesťanské.

V době pronásledování ukrývali a symbolisovali věřící kříž Kristův na obraze kotvy, přetáté příčným břevnem (viz výše obraz 23. na str. 201. a níže obrazy 28. a 29.), dále na stožáru lodním, rovněž příčným břevnem přetátém (viz výše obr. 14. a 15. na str. 110. a 111.), pak řeckou literou **T** a kombinováním řeckých gamma

známých pod názvem »cru^x gamma^ta«. ⁶⁾

¹⁾ Bullett. z r. 1891, str. 62.

²⁾ Historisch-Politische Blätter z r. 1892, str. 904.

³⁾ Der Katholik z r. 1893, číslo březnové.

⁴⁾ L'archéologie chrétienne, Paris 1892, str. 74—82.

⁵⁾ Die Darstellungen der allerseligsten Jungfrau und Gottesgebärerin Maria auf den Kunstdenkmälern der Katakomben; Freib. i. B. 1887, str. 115—197.

⁶⁾ Wilperrt (Fractio panis, str. 40.) podává dva příklady

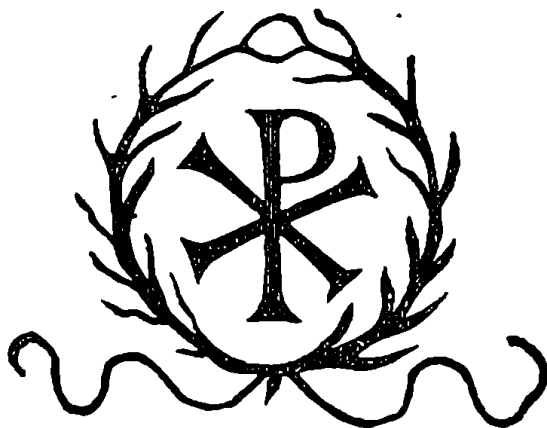
Dále utvořili věřící z počátečných písmen jména ΧΡΙΣΤΟΣ monogram Kristův (vlastně diagram čili kombinaci dvou liter) P a F a užívali ho jako zkratky (compendium scripturae, siglum) na náhrobkách již ve II. a III. století (viz obr. 25. a 26.). Z počátku III. století pochází ku př. následující epitaf v katakombě sv. Priscilly, malovaný červenou barvou na dvou cihlách: ¹⁾

Na jiném čteme zase: ¹⁾

ζῶντι EN IH XP

Kdežto však v umění z dob pronásledování nalézá se monogram Kristův jenom jako zkrácenina jména Kristova, ale nikdy jako znak izolovaný, přenesl jej Konstantin na vojenský prapor (labarum)

Obr. 25. — Monogram Kristův v koruně.

a užil ho jako vítězného znamení kříže a jména Spasitelova. Mnoho jest kombinací monogramu toho ²⁾ a

kříže toho z II. nebo z počátku III. století, nalezené u sv. Priscilly v galerii za apsidou t. zv. Kaple řecké.

¹⁾ Bullett. di archeol. crist. z r. 1892 str. 29., list IV. č. 1.; srv. Bullett. z r. 1888–9 str. 31–37.; 1892 str. 7. a 124.; 1886 str. 16.; *R. S.* II. 320.

²⁾ Srv.: *K r a u s*, Roma Sotterr., str. 259.

nesnadno lze říci, jak vlastně vypadal znak Konstantinem užitý. Popis Eusebiův ¹⁾ ukazuje na formu (forma decussata), Laktanciův ²⁾ však spíše na formu (forma recta).

Kříže rovnoramenného (crux immissa) našel Rossi z dob před Konstantinem jenom jeden příklad; nalézá se u paty nápisu: ΡΟΥΦΙΝΑ ΕΙΡΗΝΗ (Rufino, odpočivej v pokoji), vyryt na kameni z krypty Lucininy ke konci II. století.

Ze znaků vzatých z říše rostlin znamená ratolest olivová, jak již řečeno bylo, totéž, co vyjadřuje na hrobech často se vyskytující formule epigrafická:

Obr. 26. — Náhrobní kámen z Lyonu ve Francii.

Pax, Pax tecum, Pax tibi — Pokoj s tebou. Dokazuje to nápis Pax nejednou nad ratolestí olivovou umístěný. ³⁾

Věnce a ratolest palmová jsou symboly vítězství, jehož dobyl zemřelý nad smrtí a nepřáteli své duše.

Lilie je znakem čistoty; stromy vůbec symbolisují ráj a jeho blaženost. (Viz obr. 27. na str. 206.)

Z předmětů života denního lampička a svícen sedmiramenný jsou symbolem Krista, jenž světlem

¹⁾ Euseb. Vita Constantini, I. 31.: »τῆς σωτηρίου ἐπιγραφίας τὸ σύμβολον, δύο στοιχεῖα τὸ Χριστοῦ παραδηλοῦτα ὄνομα, διὰ τῶν πρώτων ὑπεσήμενον χαρακτήρων, χιαζόμενον τοῦ Ρ κατὰ τὸ μεσαίτατον.«

²⁾ De morte persecut. 44.: »Transversa X littera summo capite circumflexo Christum in scutis notat.«

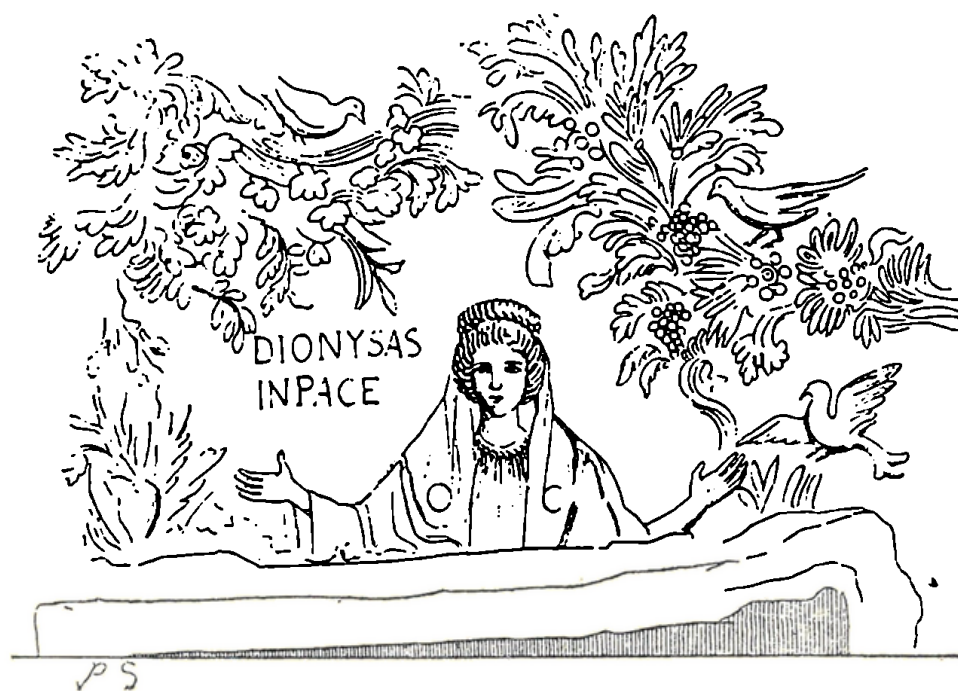
³⁾ Viz na př. v Museu lateránském pilast. XV. č. 64.

učení svého rozprášil temnoty hříchu. Loď jest obrazem lidského života a církve Kristovy. Nádob y na náhrobcích vyryté jsou symbolem lidského těla a vůbec duše křesťanské. Tak čteme ku př. na náhrobku v klášteře sv. Vavřince in Agro Verano v Římě:

DIONYSI VAS ☩

T. j.: »Dionysius, nádoba Kristova.«

Jiných symbolů pomijíme, chtějíce pronést ještě několik slov o nejvýznačnějším znaku celé symbolo-

Obr. 27. — Světice v ráji. Malba v cubiculu Pěti svatých.

grafie křesťanské, jímž jest ryba. ¹⁾ Symbol tento nalézáme na náhrobcích, malbách, pečetních prstenech, lampách a nejstarších sarkofazích. Byl to symbol prvním křesťanům tak oblíbený, že ve II. a na počátku III. století pojmán byl do komposic všech význačnějších výtvorův uměleckých; řídčeji již nalézáme jej ve

¹⁾ Symbol ten má již dnes celou literaturu. Nejlépe pojednal o něm kardinál Pitra a de Rossi. Viz práce jejich ve »Spicilegium Solesmense; Parisiis 1855, sv. III. str. 545—562; sv. IV. str. 497. nn.

druhé polovici III. století, až konečně ve století IV. počíná již ztráceti charakter symbolický a vstupuje znenáhla do třídy pouhé dekorace. ¹⁾ Někdy nastupuje místo hieroglyfu figurového řecké slovo ΙΧΘΥΣ (Ichthys) — ryba; časem pak vedle hieroglyfu figurálního stojí též abecední.

Jest otázka, jakým způsobem osvojila si církev symbol ten? Někteří badatelé starožitností soudí, že archaeologové křesťanští přejali jej z umění klassického, kde oblíbenou figurou byl delfín, pokládáný celým starověkem za přítele člověka a za vysvoboditele lodních trosek mořských, jak líčí to krásně poetický mythus o Arionovi. Křesťané — soudí tito dále — osobivše si znak ten, přešli záhy z druhu na rod, a viděli v každé rybě symbol Spasitele světa.

Než většina archaeologů, s de Rossim v čele, ²⁾ připisuje znaku ryby původ ryze křesťanský, ač ne všichni z téhož odvozují jej pramene.

Jedni jsou toho názoru, že věřící vyzkoumavše, že počáteční litery řeckých slov: »Ježíš Kristus, Boží Syn, Spasitel:«

Ι ησοῦς
Χ ριστὸς
Θ εοῦ
Υ ἰὸς
Σ ωτήρ

dají dohromady slovo ΙΧΘΥΣ — ryba, počali od té doby pokládati rybu za symbol Kristův. Spolu pak užívali slova toho a rybiček z různého materiálu zrobených jako hesla a znamení vzájemného se poznávání v dobách pronásledování.

¹⁾ »Usus huius symboli ad primaevam spectat ecclesiae aetatem, ut eius quasi proprius fuit — et medio iam saeculo IV. pene obsolevit;« De Rossi, Spicil. Solesm. l. c. — Viz též jeho »Bullett. di archeol. crist.« z r. 1864 str. 10., kde píše: »Almeno in Roma il pesce effigiato a guisa di segno arcano e geroglifico cadde in disuso fin dalla prima metà incirca del secolo 4°.«

²⁾ »L' arcano ΙΧΘΥΣ ebbe origini propriamente ed esclusivamente cristiane;« Bullettino z r. 1870 str. 70.

Jiní hledají původ hieroglyfu toho v Písmě sv., jmenovitě v evangelické zprávě o křtu v Jordáně, kde Kristu stojícímu ve vodě dostává se slavnostního osvědčení jeho božství čili kde zjevuje se jako Bůh v okamžiku, kdy Otec prohlašuje ho za svého syna: Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱός, což spolu se slovem Σωτήρ tvoří jméno »ryby«, tohoto tvora vodního κατ' ἐξοχήν.

My pak kloníme se k náhledu, dle něhož dlužno hledati původ hieroglyfu toho v zázracích rozmnožení ryb a chlebů na poušti, pokládaných svatými Otcí a theology za nástin Krista eucharistického. Odtud povstal pak obyčej, identifikovat Krista vůbec (nejen eucharistického) s rybou, obyčej, jenž vedl potom k nalezení akrostychu: ΙΧΘΥΣ.

Než jaké máme pro to důvody, že první křesťané spatřovali ve znaku ryby opravdu symbol Spasitele světa?

To hlásají jasně nejprve samy pomníky. V Modeně nalezen byl starý náhrobek, na němž vedle ryby čteme slova: ΙΧΘΥΣΩΤΗΡ (Ichthys Soter) — Ryba Spasitel. Na rybce, jež sloužila za ozdobu krku, nalézá se nápis: ΩΣΑΙC (Sozais) — Spas mne (rybko)!

Význam hieroglyfu toho vykládají nám dále svatí Otcové a nejstarší spisovatelé církevní. Χριστὸς ὁ τροπικῶς λεγόμενος ἰχθύς (Kristus zvaný obrazně ryba) — píše Origenes.¹⁾ »Rybou nejdříve vylovenou, — praví sv. Jeronym — v jejíž ústech nalezena drachma pro ty, kdož daň vybírali, jest Kristus, jehož krví vykoupen byl první Adam i Petr, a s nimi všichni hříšníci.« Někteří Otcové spatřují podobu Kristovu též v oné rybě,

¹⁾ Origen. in Matth., ed. de la Rue, sv. III. str. 584. Podobně vykládají hieroglyf ten také jiní Otcové. Slyšme ještě, co praví sv. Optát a Augustin. »Piscis nomen secundum appellationem graecam in uno nomine per singulas litteras turbam sanctorum nominum continet, ΙΧΘΥΣ, quod est latinum Jesus Christus, Dei Filius Salvator.« De schism. Donat., III. 2. »Horum autem graecorum quinque verborum — píše veliký biskup Hipponský — quae sunt Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱός Σωτήρ (quod est latine Jesus Chsistus Dei Filius Salvator) si primas litteras iungas, erit ἰχθύς, id est piscis, in quo nomine mystice intelligitur Christus.« De civit. Dei, XVIII. 23.

jejíž vnitřnostmi a žlučí přemohl mladý Tobiáš satana a vrátil slepému otci zrak. Klassický jest pak úryvek z Tertulliana. »My ryby — píše — rodíme se po způsobu naší Ryby, Ježíše Krista, z vody a bez vody té žítí nemůžeme.« ¹⁾

Slova tato jsou zvláště závažna, jelikož ukazují zcela jasně, že hieroglyf ten měl ještě druhý význam; jednou byl symbolem Krista, Spasitele světa, — a po druhé znamenal věřící, kteří rodí se v Kristu Ježíši jako ryby ve vodě křestné k životu milosti. Po Tertullianovi volá i sv. Ambrož: »Rybou jsi, člověče! Neboj se, rybičko dobrá, udice Petrovy; nezabijíš ona, nýbrž posvěcuje.« Tím odkrývá nám sv. muž tento zároveň jedno ze zřidel, jemuž věřící název ryby vděčí, a jímž jsou slova Spasitele, který nazval apoštoly rybáři lidí (Mat. IV. 19., Luk. V. 10.) a církev přirovnal k síti (Mat. XIII. 47.), vpuštěné do moře a zahrnující různé druhy ryb.

Hlavní však důvod, proč církev týmž hieroglyfem symbolisovala Krista i křesťana, spatřuje de Rossi v onom blízkém pokrevství, v jaké vchází věřící se Synem Božím přijetím evangelia, a hlavně požíváním těla mystické ryby.

Než málokdy nalézá se znak ryby na starých pomnicích samotén; ²⁾ nejčastěji nalézáme jej ve spojení s figurami jinými. A tu velice stará jest komposice ryby s kotvou (viz obr. 28. a 29. na str. 210. a níže obr. 39.), znamenajíc totéž, co alfabetický nápis: Spes in Christo, Spes in Deo, Spes in Deo Christo, — naděje v Kristu, naděje v Bohu, naděje v Kristu Bohu. — Kombinaci tu vidíme na náhrobku Licinie Amiaty,

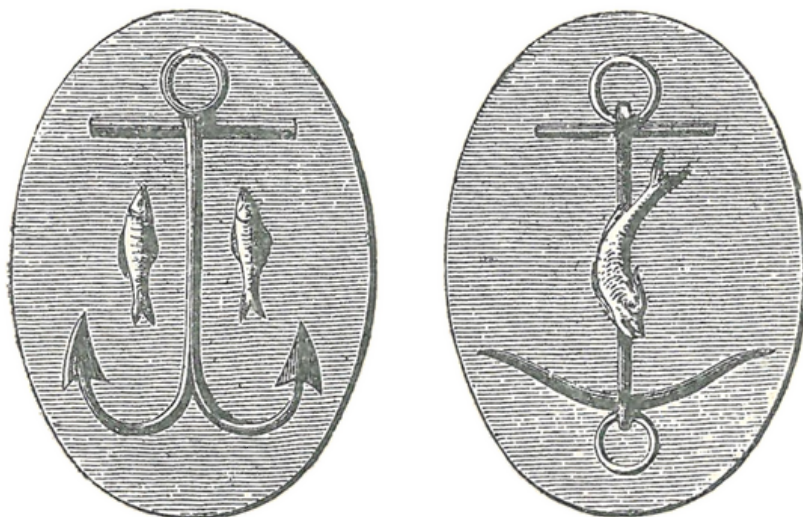
¹⁾ Tertull., De bapt., cap. I.; Patr. lat. ed. Migne, T. I. p. 1197.

²⁾ Na římských náhrobcích nalézáme sotva osmkrát pouhý nápis ΙΧΘΥΣ a na 20 hieroglyfů figurových; na všech ostatních nalézá se ve společnosti symbolů jiných. Viz: De Rossi, Spicileg. Solesm., sv. III. str. 560.

jenž se nalézá v museu Kircherově a pochází z II. nebo z počátku III. století. Podáváme jej tu celý:

D (věnec) M
ΙΧΘΥC · ΖΩΝΤΩΝ
(Ryba. Kotva. Ryba.)
LICINIAE AMIATI BE
NE MERENTI VIXIT

Slova *ἰχθὺς ζώντων* — ryba živých — znamenají Spasitele. Dvě ryby umístěné pod nimi a obrácené ústy ke kotvě jsou symbolem Licinie, jež obdržela věnec odměny věčné, protože celou naději kladla v Krista, počátek a pramen všelikého života duchovního.

Obr. 28. a 29. — Kotva s rybou.

V Louvru v Paříži — v oddíle starožitností křesťanských (*musée chrétien*) — jest sarkofag z II. století, jež dala jakási *Livia Nicarus* vydlabati pro svoji sestru *Livii Primitivu*. Pod nápisem stojí Dobrý Pastýř s nalezenou ovečkou na ramenou, kdežto dvě jiné ovečky nalézají se u Jeho nohou. Dále vidíme na pravém kraji sarkofagu rybu a na levé kotvu.

Ještě více křesťanských symbolů nalézá se na známém nám již sarkofagu z *Gayole*; ¹⁾ jest tam totiž

¹⁾ Srv. výše str. 63. n.

rybář evangelický, jenž na udici slova Božího chytá rybu-člověka, kotva, Dobrý Pastýř s ovečkou na ramenou a Orante mezi stromy. Poslední figura symbolisuje tu zemřelého, jehož odnesl již Kristus na svých ramenou jako dobrou ovečku do blaženosti rajske.

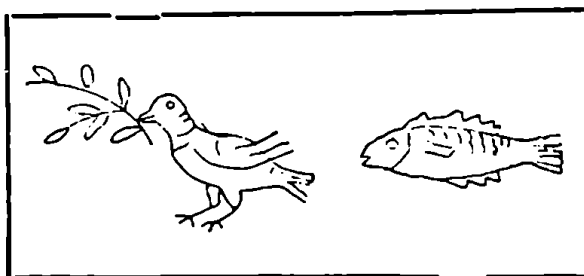
Časem naléztí lze rybu ve společnosti holoubka, jenž drží v zobáčku olivovou ratolístku (viz obr. 30.). Holubička znamená — jak jsme již pravili — duši, jež v odměnu za život obdržela nebe; ryba jest symbolem Krista. Celý hieroglyf ten znamená totéž, co formule alfabetská: Spiritus in Pace et in Christo — Duch tvůj ať odpočívá v pokoji a v Kristu!

Aspoň na třech náhrobkách zdvihá ryba na hřbetě mystickou loď, čili svoji sv. církve.

Touž myšlenku, že Kristus jest základem a kormidelníkem své církve, vyjadřuje ještě lépe bronzová lampa v podobě loďky, nale-

zená v Porto. Na loďce kraluje ΙΧΘΥΣ, držící v ústech eucharistický chléb. Lampa ta jest krásnou epopejí, jež hlásá, že církve žije jedině Kristem — eucharistií, a že pokrmu toho nikdy se jí nebude nedostávat, jelikož Kristus jest a bude s ní a v ní až do skonání světa.

Komposici ryby s košem chleba a s vínem poznali jsme ve staré kryptě Lucinině. (Viz výše obr. 20. na str. 192.) Víno a chléb — způsoby eucharistické — ukazují, že není to ryba obyčejná, nýbrž Ježíš — hostie. Touž kombinaci ryby s chlebem nalézáme na náhrobku jakéhosi Syntrofiona z Modeny. Mezi dvěma rybama nalézá se tu pět chlebů nasycení zástupu na poušti. Ryby symbolisují Syntrofiona, chleby pak eucharistii, pokrm to nebožtíkův za jeho života a závdavek příštího zmrtvýchvstání. (Viz obr. 31. na str. 212.)

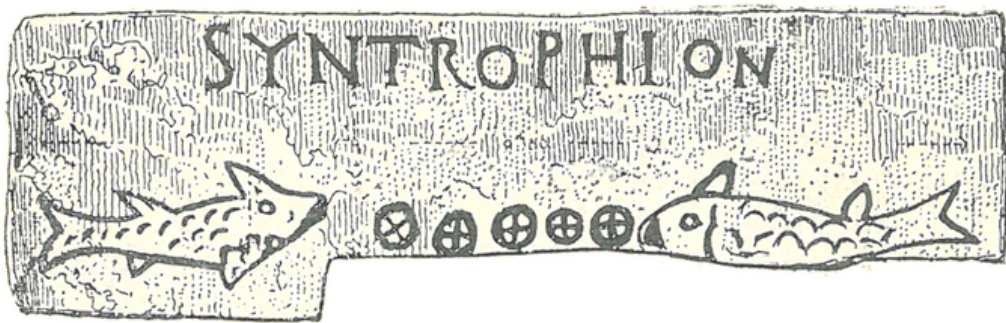

Obr. 30. Náhrobek z nejstarší části coemeteria sv. Priscilly.

b) Obrazy allegorické.

Třída obrazův allegorických stanoví již vyšší stupeň v logickém rozvoji symbolografie křesťanské a jest jaksi přechodem od znakův ideografických k velikým komposicím uměleckým. Za základ slouží jim paraboly evangelické. Tuto několik příkladův:

»Já jsem vinný kmen, vy ratolesti,« — pravil Kristus svým učeníkům (Jan XV. 1—6.). Staří umělci vytvořili pak ilustraci k těmto slovům Spasitelovým, malující a vyřezávající často na náhrobcích vinné ratolesti. Časem tvoří vinné ratolesti na freskách

Obr. 31. — Náhrobek Syntrofionův.

a starých lampách věnec kolem figury Dobrého Pastýře nebo kolem monogramu Kristova.

Několikrát naléztí lze na freskách katakombních opatrné a bláznivé panny; časem vyskytují se jen ty první a znamenají duše vysvobozených.

Dobrý Pastýř. Za dob pronásledování nepokoušeli se umělci křesťanští o to, aby vytvořili přímo obraz Syna Božího. A přece chtěli mu dáti typ přesně svůj, lišící se ode všech jiných a neujímající jeho velikosti. Jak provedli úkol ten?

Cestu ukázala jim tu parabola evangelická o Dobrém Pastýři. Obraz Dobrého Pastýře reasumuje celé drama vykoupení. S hlubokým charakterem symbolickým pojí se ještě ta okolnost, že jest zároveň dokonalým motivem dekoračním — krásným pendantem k figurám Orantek. A opravdu, nesnadno bylo by též

naléztí vhodnější kompozici pro náhrobní umění; neboť Dobrý Pastýř ten jednak přináší hříšníka-křesťana do církve, jednak pak propouští duši jeho jako holubici a Orantku z těla vysvobozenou do radostí nebeských. Totéž, co hlásá i liturgie pohřební. V officiu za zemřelé modlí se totiž církev: »Ovečka ztracená jsem; přivolej mne, Spasiteli můj, a vysvobod' mne.« A v modlitbě po pohřbu jest již skorem narážka na obraz katakombní: »Prosíme tě, ó Bože, připuď do společnosti svatých zemřelého, ježž Dobrý Pastýř na ramenou svých přinesl.«¹⁾

Také svět řecko-římský měl svůj výtvar Pastýře. Nalézáme jej na freskách v Herkulanum; na malbě v hrobce Nasonů jest tančící nahý pastýř, mající v jedné ruce pastýřskou hůl (syrinx), druhou pak držící nohy kozy, jež odpočívá na jeho ramenou. Ale z toho neplyne, jak někteří myslí, že by byl Dobrý Pastýř katakombní pouhou otrockou kopií analogických scén pohanských,²⁾ na př. Merkura Kriofora nebo satyrův. Kdo tak soudí, upírá starým umělcům křesťanským všeliké invence. Netvrdíme tuto, že by pastýřské figury pohanské nebyly měly žádného vlivu na kompozici křesťanskou;³⁾ ale zcela dobře mohly sloužiti našim umělcům za model scény pastýřské, jak je až posud nalézáme v římské Campanii.

Dobrý Pastýř liší se od podobných scén pohanských hieratickým charakterem a definitivní, nezměněnou formou. jakou obdržel již ve století I. Elementární typ, nalézající se na freskách, epitafech a sarkofazích, představuje bezvousého mládence, oděného obyčejně krátkou tunikou, v bedrách přepásanou, přes

¹⁾ Srv.: Pératé, l. c., s.

²⁾ Viz: Raoul Rochette, Le catacombe di Roma, str. 149., 154.

³⁾ Kraus píše ve své »Roma Sotterr.« na str. 230.: »Das Bild gehörte allerdings ursprünglich den Heiden, und es ist gar nichts gegen die Annahme einzuwenden, dass die christlichen Künstler jenen den äusserlichen Typus ihres guten Hirten entnommen haben. Dass eine sklavische Nachahmung des widertragenden Mercurius oder des Satyrs mit irgendwelcher mythologischer Beziehung vorliege, folgt daraus keineswegs.«

niž má časem přehozený krátký plášť. Nohy má někdy bosé, ale častěji sandály pokryté. Nejednou drží oběma rukama nohy ovečky, ležící mu na ramenou; jinde zase drží všechny nohy oveččiny levou rukou a v pravé drží nádobu s mlékem (*mulctra*), píšťalku a hůl pastýřskou (*pedum*). Na stropě kaplí nebo v arkosoliích

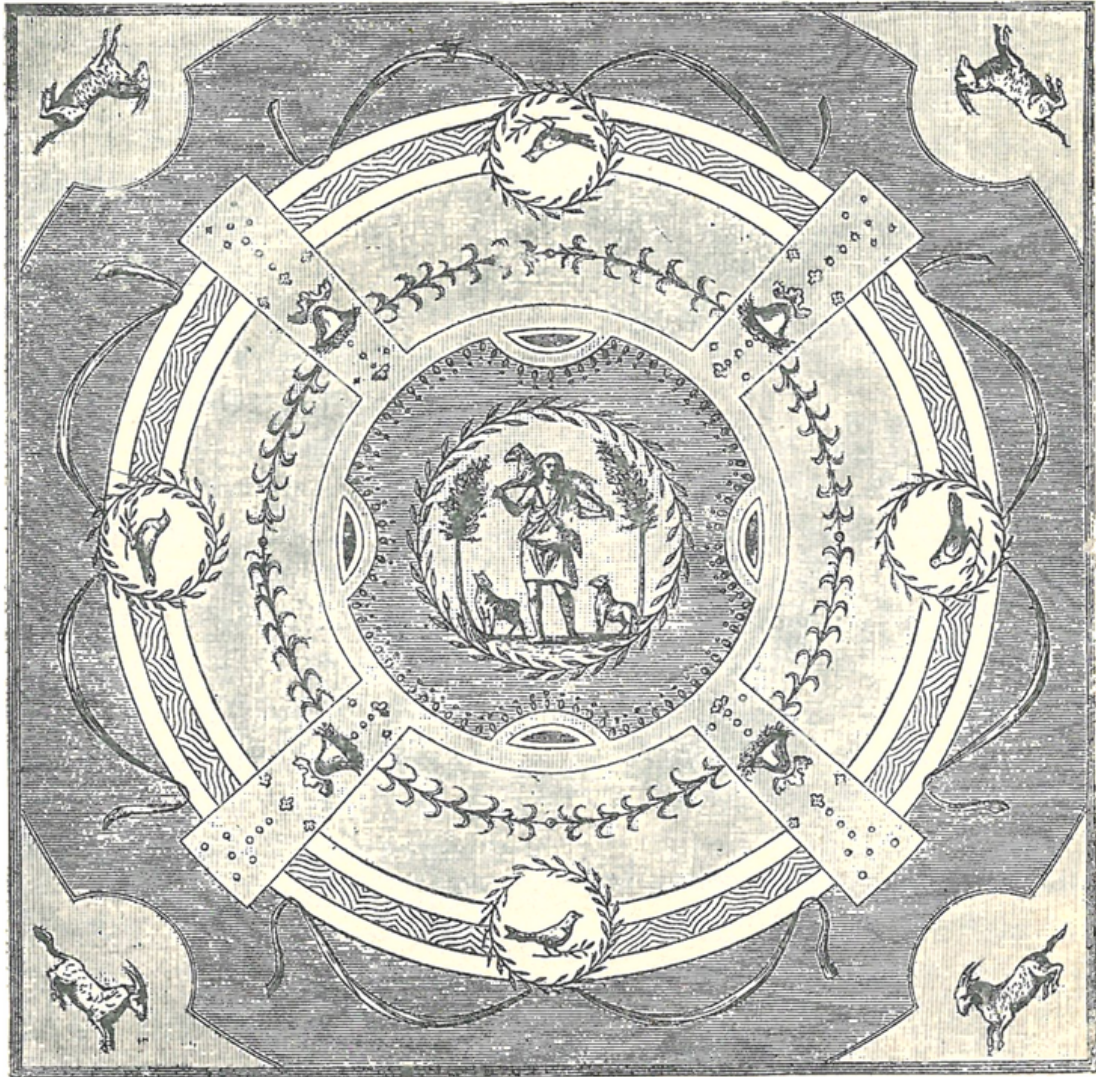

Obr. 32. — Dobrý pastýř. Nástropní malba z katakomby sv. Anežky.

obklopují ho časem s obou stran ovce. (Viz obr. 32. na str. 214. a 33. na str. 215.)

Vyskytuje se též scéna, kde se Dobrý Pastýř laská s beranem; jest to formální *d é m e n t i* proti Montanistům a Novacianům a zřejmý protest proti jejich bezohledné přísnosti oproti těžkým hříšníkům, a zároveň výmluvná homilie, jež naskytovala se věřícím při každém kroku, při-

pomínajíc jim dobrodiní spásy a oné hloubky milosrdenství Božího, jež tak dlouho hledá hříšníka, až ho nalezne a přivede do náruče Spasitelovy. »Oslavujte Hospodina« — hlásáť ona se Žalmistou (žalm 117. v. 1.) — »neboť dobrý jest: nebo na věky trvá milosrdenství jeho.«

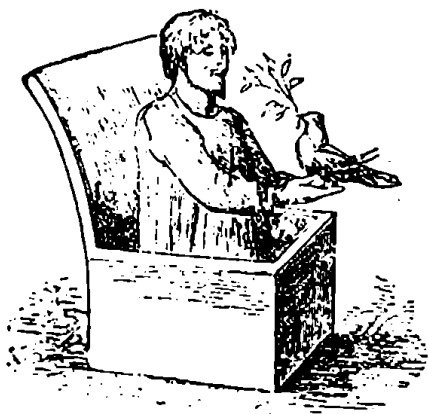
Obr. 33. — Dobrý pastýř. Nástropní malba z katakomby sv. Priscilly.

c) Obrazy historické.

Základem cyklu obrazů historických jsou dějiny biblické. Mýlil by se však velice, kdo by se domníval, že najde na stěnách katakomb a na sarkofazích všechny nebo aspoň značnou část událostí, čerpaných z Písem svatých; jsou tam pouze scény nečetné a stále

se opakující, jež z četných událostí církev umělcům svým doporučila proto, že viděla v nich symboly a figury svých hlavních dogmat, a zvláště těch, jež ve třech prvních stoletích největší těšily se pozornosti.

K nejstarším obrazům druhu toho počítáme postavu patriarchy Noema, jemuž přináší holubice ratolest olivovou. Již sám způsob znázornění této události biblické jest nejlepším důvodem, že má ve starém umění církevním význam symbolický. Celé tvorbě té nedostává se historické věrnosti. Noe stojí nejčastěji ve čtyřhranné arše, a to tak těsně, že ji svou osobou skoro zcela vyplňuje. (Viz obraz 34.). Časem nalézá se v arše místo muže žena, a vedle ní čte se v jednom případě jméno »Juliana«.

Obr. 34. — Noe. Fresko z katakomby sv. Anežky.

Co znamená obraz ten? Vody potopy, onen křest starého světa, jenž spláchnul se země skvrny hříchu, jsou dle slov sv. Petra (I. list sv. Petra, III. 20, 21.) symbolem vody křestní Nového Zákona; archa jest obrazem církve, mimo ni, právě jako mimo archu biblickou, není spásy; Noe jest obrazem křesťana, jenž očištěn vodou křestní — jako by potopou — obdržel

od Ducha sv. olivovou ratolest vnitřního pokoje a plyne bezpečně na lodi církve do přístavu nebeského. Táž kompozice, vytesaná na náhrobním kameni, projevuje naději, že zemřelý křesťan spočinul již v míru věčném.

Dosti často nalézáme na sarkofazích římských, galských a španělských Adama a Evu, zaslánějící nahotu svoji rukou nebo listem fíkovým; had svůdce jest otočen kolem stromu a drží jablko v ústech. Obraz ten připomínal věřícím několik hlavních článků víry, jako: stvoření, pád a vykoupení. Strom rajský jest dle sv. Otců symbolem přikázání Božích, jež jestli překročíme, stáváme se nahými jako Adam a Eva,

ztrácejíce milost posvěcující, tuto nejkrasší ozdobu své duše. (Viz obr. 32. na str. 214.)

Také oběť Kainova a Abelova jest znázorněna na ploskořezbách sarkofagových; oběť Abelova byla figurou Krista, Kain pak byl obrazem zrádce a lidobijce satana.

Mezi nejčastěji se vyskytující tvorby na starých památkách křesťanských patří cyklus obrazů z historie proroka Jonáše. Z těch jedny znázorňují chvíli, kdy vhozen byl do moře, druhé scénu, kdy polknut byl rybou, a jiné vyvržení jeho na pevninu a jeho odpočinek ve stínu břechtanu. Každá z těchto scén zvlášť a všechny dohromady jsou výmluvným kázáním o povolání všech lidí bez výjimky do církve a ke spasení, a spolu hlásáním všeobecného zmrtvýchvstání. (Viz na př. obr. 32. na str. 214.)

Čtyry řeky rajské jsou symbolem čtyř evangelí; manna na poušti jest obrazem eucharistie; Zuzana, zobrazená jako ovečka mezi dvěma vlky, jest obrazem pronásledování církve a spolu typem zmrtvýchvstání; Isák, stojící vedle otce se vztaženou rukou, jest obrazem krvavé, a ještě častěji nekrvavé oběti Nového Zákona; Mojžíš, odkládající obuv před přístupem k hořícímu keři, jest dle mínění Otců symbolem křesťana, jenž při křtu sv. odřiká se satana a světa.

Poněvadž charakter umění starokřesťanského jest skorem výlučně symbolický, proto marně bychom hledali v katakombách z dob pronásledování scén ryze historických z dějin církve. Výjimku činí tu jenom katakomba sv. Kallista, kdež jediná jen nalezena ilustrace akt mučnických. Před soudcem, na jehož tváři znáti hněv, stojí totiž dva křesťané a zdají se skládati neohroženě vyznání své víry. Za nimi vidíme pohanského kněze s věncem na hlavě (*sacerdos coronatus*), jenž vzdaluje se neuspokojen a práhna po pomstě. Obraz nalézá se v kapli mučeníků Parthenia a Kalocera; i jest tedy možno, že představuje jejich výslech a odsouzení k smrti.¹⁾

¹⁾ Viz: De Rossi, R. S., II. str. 219—221, tab. XXI.

d) Obrazy liturgické.

Pro kategorii obrazů liturgických přispěly všechny kategorie dřívější: první poskytla ideografické symboly, druhá allegorie, třetí fakta biblická. Symboly, allegorie a zázraky kupí se tu kolem ritů svátostních, aby jednak zakryly je před okem nevěřících, s druhé strany však aby je smyslům učinily přístupnějšími a tím lépe odslonily tomu, kdo zasvěcen jest do tajností symboliky starokřesťanské, celou jejich působnost a účinnost.

První místo náleží tu obrazu Wilpertem v katakombě sv. Priscilly r. 1894 nalezenému, totiž obrazu nejstarší mše sv. čili scéně lámání chleba (*fractio panis*)¹⁾. Zaujímá pak obraz ten v tak zvané Řecké kapli (*Cappella graeca*) oblouk nad apsidou proti vchodu do krypty, tedy místo hlavní, zrakům všech přístupné.

Za polookrouhlým stolem (*stibadium*, *sigma*) sedí šest osob: pět mužův a uprostřed nich žena. Mužové všichni jsou bez vousů; žena má na hlavě závoj. U pravého konce stolu (a po levé ruce pozorovatelově) sedí na nízké stoličce vážná, vousatá postava, oddělená od osob ostatních a vztahující před sebe obě ruce, jichž natažení co nejzřejměji dokazuje, že láme chléb, jež drží v ruce. Výraz tváře obrácené profilem k divákovi, a celé chování dokazuje, že muž ten veškeru pozornost věnoval úkonu, jež právě předsebere. Před ním stojí na stole kalich o dvou uchách, dále leží na jednom talíři dvě ryby, a ještě dále na druhém pět chlebův. Po obou stranách hodujících stojí za stolem sedm košů plných chleba: čtyry za zády vousatého muže, tři na straně opačné. Osoba sedící nejbliže vousatého muže obrací se k němu s očima plnými nevýslovného zármutku, stesku a zbožného vzrušení; druhý muž obrací zrak svůj ke třetímu, jenž zadíval se na rybu, ležící na talíři; dále sedící žena pohroužena jest ve zbožné myšlenky; pátá osoba zdá se též míti zraky obráceny na vousatého muže, a šestá opět utkvěla pohledem na rybě.²⁾

¹⁾ Viz: Wilpert, *Fractio panis*, list XIII—XIV.

²⁾ Wilpert, l. c.

Co značí hostina tato, a kdo jest ona osoba sedící ne za stolem, jako jiní hodovníci, nýbrž zaujímající místo čestné, od ostatních odloučené, čili — jak říkali Římané — *cornua summa* stolu?

Sedm košů chleba plných jest zcela zřejmou allusí na zázračné nasycení hladového zástupu Kristem na poušti; všelikou pochybnost o tom odstraňuje tu dvě rybiček a pět chlebů ležících na stole. V zázraku tom spatřovala však celá starobylost křesťanská předobrazení, figuru a proroctví eucharistie a zázračného nasycení se v Novém Zákoně tělem a krví mystické Ryby, Ichthyse, t. j. Ježíše Krista, Syna Božího a Spasitele. Již sv. Jan poukazuje ve svém vypravování na onen symbolický svazek mezi oběma hostinami (kap. VI.). Jasně mluví o něm Origines ve svém komentáři k evangeliu sv. Matouše,¹⁾ řka, že zástup požíval na poušti τὸς τῆς Ἰησοῦ εὐλογίας ἄρτους čili chleby eulogie Kristovy. Slovo *eulogia* značí pak u svatého Pavla totéž, co chléb konsekrovaný.²⁾ Evangelisté pak užívají slova εὐλογεῖν jak při popisování scény rozmnožení chleba (Mat. XIV. 19., Mar. VI. 41., Luk. IX. 16., Jan VI. 11.), tak i při líčení poslední večeře, a to v témž významu jako slova εὐχαριστεῖν. V témž významu nalézáme je též na pozdější fresce alexandrijské.

Košé tedy a ryby ukazují, že na stole přítomen jest sám Kristus v pravdě a skutečně — s tělem pod způsobou chleba a s krví v kalichu pod způsobou vína.

Ne nepadno lze se již tedy domysleti, kdo jest onen muž, jenž předsedá při hostině eucharistické a soustředí na sebe pozornost spoluhodujících. — »Svátosti eucharistie — praví Tertullian — nepřijímáme z ruky nikoho jiného, než z ruky představených.«³⁾

¹⁾ Origen. in Matth. c. 14.; Migne, Patr. Gr. T. XIII. str. 914.

²⁾ I. ku Korint. X. 16.: Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστίν.

³⁾ Tertull., De corona c. 3.: »Eucharistiae sacramentum . . . nec de aliorum manu quam praesidentium summimus«; Migne, Patr. lat. T. II. str. 79.

Sv. Justin popisuje pak ve své apologii, podané císaři Antoninovi Zbožnému r. 138, hostinu eucharistickou starých křesťanů následovně: »Políbením se vespolek pozdravujeme, modlení dokonavše. Na to donáší se tomu, jenž předkuje nad bratřími, (τῷ προσεστώτι τῶν ἀδελφῶν) chléb a číše vody a vína, jež on přijav, chválu a slávu Otci veškerenstva ve jménu Syna a Ducha svatého koná a děkování za udělená od Boha dobrodiní obšírně činí. A když on prosby a díky eucharistii byl dokonal, lid veškeren tu přítomný volá: Amen . . . Když přednosta byl eucharistii dokonal, a když lid veškeren dovořal, diakonové od nás jmenovaní rozdávají každému z přítomných přiúčastniti se posvěceného chleba, vína a vody, a k nepřítomným dary ty donášejí.«¹⁾ Ještě dříve psal pak sv. Ignác Antiošský Filadelfským: »Jedno zajisté jest tělo Pána našeho Ježíše Krista a jeden kalich pro sjednocenost krve jeho (I. Kor. X. 16.), jeden oltář, jakož jeden biskup . . .«²⁾ A současné sv. Ignáci »Učení 12 apoštolů« jmenuje jako přísluhovatele nejsvětější oběti nedělní biskupy a jáhny.³⁾

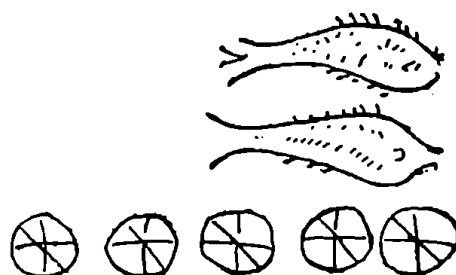
Nikým jiným není tedy ctihodný obětník ten, než oním »biskupem« Učení 12 apoštolův a sv. Ignáce, oním »přednostou« (ὁ προσεστώς) sv. Justina a Tertullianovým »starším, jenž předsedá« (senior, qui praesidet). Úkon pak, ježž předsebere, nemůže býti leč liturgické fractio panis — akt lámání chleba, ježž předchází při mši sv. přijímání kněze. Neboť časy apoštolské a starobylost křesťanská znají jenom toto jediné liturgické lámání chleba, jež Písmo sv. Nového Zákona na mnohých místech s důrazem uvádí, rozumějíc jím celou oběť mše sv. Z evangelistů, kteří vypravují o ustanovení nejsv. Svátosti, žádný nepominul

¹⁾ Apolog. I. c. 65. a 66. (Překlada Sušilova — Spisy sv. Otcův apoštolských a Justina mučeníka; v Praze 1874, — str. 293.)

²⁾ Sv. Ignác k Filadelf. k. 4. (překlada Sušilova, l. c., str. 89.): »Studeatis igitur sua eucharistia uti; una enim est caro Domini nostri Jesu Christi et unus calix in unitatem sanguinis ipsius, unum altare, sicut unus episcopus, cum presbytero et diaconis.«

³⁾ Doctrina 12 apost. l. c. XV., edit. Funk, str. 43.

tohoto lámání chleba posvěceného. »A když oni večeřeli, — píše sv. Matouš (XXVI. 26) — vzal Ježíš chléb a dobrořečil, i lámal a dával učeníkům svým a řekl: Vezměte a jezte: totoť jest tělo mé.« Totéž praví sv. Marek (XIV. 22.) i sv. Lukáš (XXII. 19.), a sv. Pavel píše v I. listě ku Korintským (XI. 23. n.): »Já zajisté přijal jsem od Pána, což i vydal jsem vám, že Pán Ježíš v tu noc, ve kterouž zrazen byl, vzal chléb a díky učiniv lámal, a řekl: »Vezměte a jezte:

Obr. 35. — Kámen z katakomby sv. Hermesa.

Totoť jest tělo mé, kteréž za vás vydáno bude; to čiňte na mou památku.« A na jiném místě téhož listu (X. 16.) nazývá prostě a srozumitelně účast na eucharistii lámáním chleba: »Kalich požehnání, kterýž žehnáme, zdaliž není společností krve Kristovy? A chléb, kterýž lámeme, zdaliž není účastenství těla Páně?»

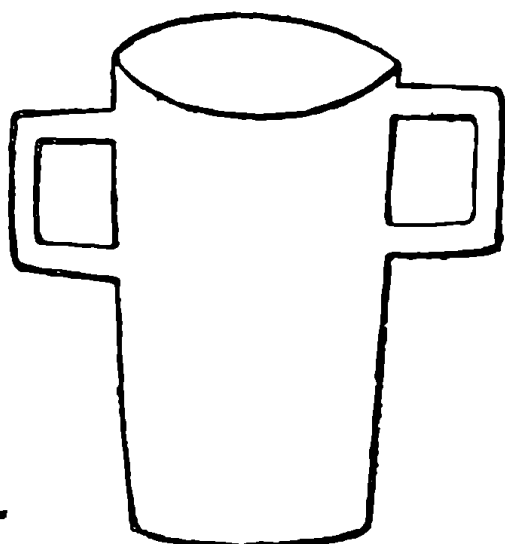

Obr. 86. — Koš s chleby v Řecké kapli. (Přirozená velikost.)

Terminem technickým pro označení liturgie mešní jest pak »lámání chleba« též v Didache. Čtemeť tam v kapitole 14.: »Každé neděle, jež jest dnem Páně, shromáždění lamte chléb a díky čiňte (κλάσατε ἄρτον καὶ εὐχαριστήσατε), vyznavše napřed hříchy své, aby oběť vaše byla čista.« V kap. IX. zove pak se chléb posvěcený prostě κλάσμα — úlomkem. Na témž místě nalézáme též pěkný důvod, proč biskup konsekrující drží v ruce jenom jeden chléb: »Neboť jako chléb eucharistický — modlili se při obětování věřící — byl zprvu po pahorcích roztroušen a potom sebrán stal se jedním, tak nechť i církev tvá shromáždí se celá od končin země v království tvém.«³⁾

³⁾ Didache k. IX.; edit. Funk, str. 25., 26.

Aby konsekrovaný chléb na části snáze bylo možno rozlomit, činili na něm věřící před upečením ho dva nebo tři řezy uprostřed se protínající, pro kteroužto příčinu zvaly se chleby ty též tetrablomoi (viz výše obr. 31. na str. 212.) nebo hexablomoi (viz obr. 35. na str. 221). Kříž takový vidíme též na chlebech Priscillinských. (Viz obr. 36. na str. 221.). Z ruky biskupovy vzali pak fragmenty jáhni při mši přísluhující a rozdávali je přítomným, kteří přijímali je stoje na dlaně pod sebou skřížené. — Liturgický kalich u svaté Priscilly (viz obr. 37. na str. 222.) má dvě ucha,

Obr. 37. — Kalich z Kaple řecké.

aby snáze bylo lze jej držeti při rozdělování nejsv. krve při přijímání věřících. Forma ta zachovala se též v následujících stoletích. (Viz též obr. 38. na str. 223. a 39. na str. 224.)

Ještě jedné důležité podrobnosti na našem obraze nesmíme pominouti, totiž té, že jediná žena, jež účastní se hodův eucharistických, má na hlavě závoj dle předpisu Apoštoloва, prikazujícího ženám přísně, aby nepřicházely do shro-

máždění liturgických leč s hlavou zastřenou (I. ku Korint. XI. 5. nn.). Jest to nový důkaz, že na stole není pokrm a nápoj obyčejný, ale duchovní a dávající život věčný.

Netvrdíme, že by obraz ten byl ve všech podrobnostech věrnou fotografií mše sv., jak vypadala na počátku II. století; přece však není pochyby, že představuje realně a pravdivě, t. j. bez záslony symbolů, sám akt mše sv. Vedle tohoto realního znázornění nejsvětější Oběti vymaloval pak umělec (po pravé straně pozorovatelově) její figuru a symbol, čímž hostinu chleba a vína rozrůznil od obyčejných agap, a zároveň učinil tím zadost příkazu Kristovu, aby perly neházely se před svině, jakož i příkazu církve, jež zahalovala svátostí své tak zvanou disciplina arcani,

— neboť komposice, již provedl, byla nepochopitelnou pohanům, kteří by tam potichu se dostati nebo ozbrojenou rukou vpadnouti byli mohli.

Apsis, v níž obraz ten se nalézá, hodí se, jak již připomenuto, co nejlépe pro takový svatý úkon liturgický. Po prvotním schodě, jež Wilpert ze země vykopal, vstupuje se nejprve na zděnou lavičku pod levou apsidou a odtud jedním krokem zaujati možno místo pod apsidou proti vchodu tak, jak učinil to celebrující biskup z freska. Mínění to potvrzuje ještě i ta okolnost, že zachoval se při apsidě ve stěně prvotní okrouhlý otvor, jímž přímo na celebranta padalo světlo z druhého lucernaria, nalézajícího se v sousední galerii, hned vedle Řecké kaple.

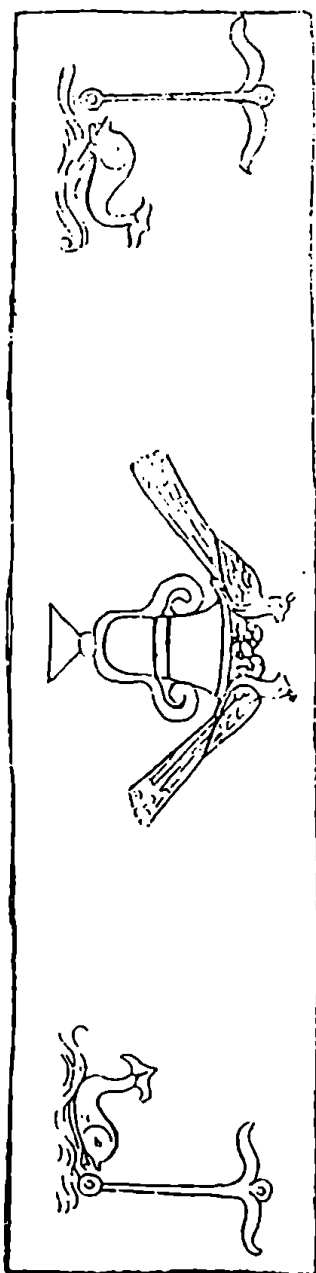

Třeba zajisté viděti vlastníma očima tuto komposici, zachovanou nám skobem v prvotní svě-

žesti a koloritu, tu živost citu, akce a život, jaký jeví se na tvářích účastníkův hostiny té, aby možno bylo pokochati se plnou krásou její. De Rossi, ač nemocí sklíčen, dal se záněsti do podzemí, aby aspoň jednou viděl mši sv. křesťanů II. věku, a potom rozžehnal se již na vždy se svými milenými katakombami, kde prožil nejkrásnější dny svého života, nutě stěny a kameny hřbitovní, aby mu zjevily tajemství, jež jim svěřili první věřící. Úsudek svůj o fresku tom vyjádřil slovy: *è la corona di tutte le scoperte delle catacombe* — toť koruna všech objevů katakombních.

Obr. 38. → Kalich z katakomby Ostri-
anské.

Obr. 39. — Náhrobek z katakomby sv. Praetextata z II. stol.

Přicházíme nyní k malbám, jež naplňují pět krypt, které přiléhají bezprostředně k uvedené již pa-pežské kapli v katakombě sv. Kal-lista. Krypty ty mají název »kaplí svátostí«. ¹⁾ Nejstarší z nich povstala koncem II. století, poslední počátkem III. století. Jejich výzdobu řídil pravděnejpodobněji jáhen pa-peže Zefyrina a pozdější hlava církve, sv. Kallist; neboť žádný umělec světský nebyl by nikdy mohl o své moci vznésti se k tak vznešeným a hlubokým kompo-sicím theologickým, jaké tam vi-děti lze. ²⁾

Za účelem snazšího přehledu a popisu maleb v kaplích těch se nalézajících označil de Rossi je-dnotlivé krypty písmenami A₂, A₃, A₄, A₅, A₆. ³⁾ Nejlépe zachovány jsou fresky v kaplích A₂ a A₃; ve třech ostatních jsou velmi poško-zeny. Z pozůstalých trosek lze však se snadno domysleti, že obsa-hovaly též cyklus hieratický, jako kaple A₂ a A₃.

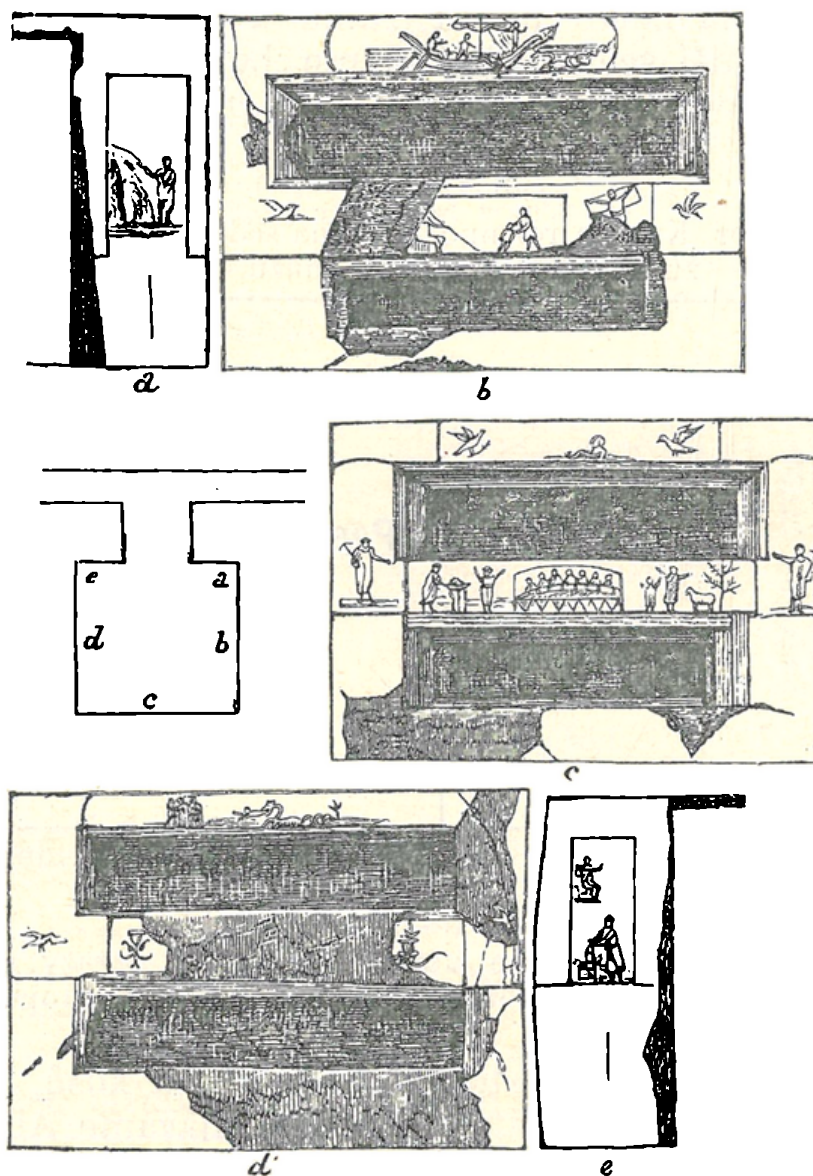
Popíšeme tuto důkladněji jenom kapli A₃, jakožto nejstarší. Na

¹⁾ Srv.: Wilpert, Die Malereien der Sacraments-Kapellen in der Katakomben des hl. Kallistus; Herder, Freiburg, 1897.

²⁾ Kdežto Jan Kr. de Rossi klade původ těchto kaplí a jich výzdoby do doby pontifikátu Zefyrinova a Kallistova, drží se Wil-pert z důvodův architektonických a z příčiny oděvu u starých figur v kapli A₂ a A₃ názoru Michala Štěp. de Rossi, že totiž kaple A₂ a A₃ povstaly současně kolem r. 180, kaple pak A₄, A₅ a A₆ teprve v první polovici III. stol. (Bilczewski, Eucharystya, p. 313.).

³⁾ Viz: R. S., sv. II. kap. XII.: »Dei cinque cubicoli adornati di pitture simboliche alludenti principalmente al battesimo ed all' eucaristia«, str. 328., tab. XI.—XVII. Viz též Rossiho »Epi-stola ad J. Bapt. Pitra« ve Spicil. Solesm., sv. III. str. 564. nn.

stěně, v níž po levé straně jsou dvéře (viz obr. 40. stěna *a*), nalézáme nejprve postavu člověka, jenž vyvádí holi ze skály vodu. V každé z následujících stěn vydlabány jsou dva obdélníkové hroby; volné prostranství mezi hroby těmi vyplňují malby. A tak jsou

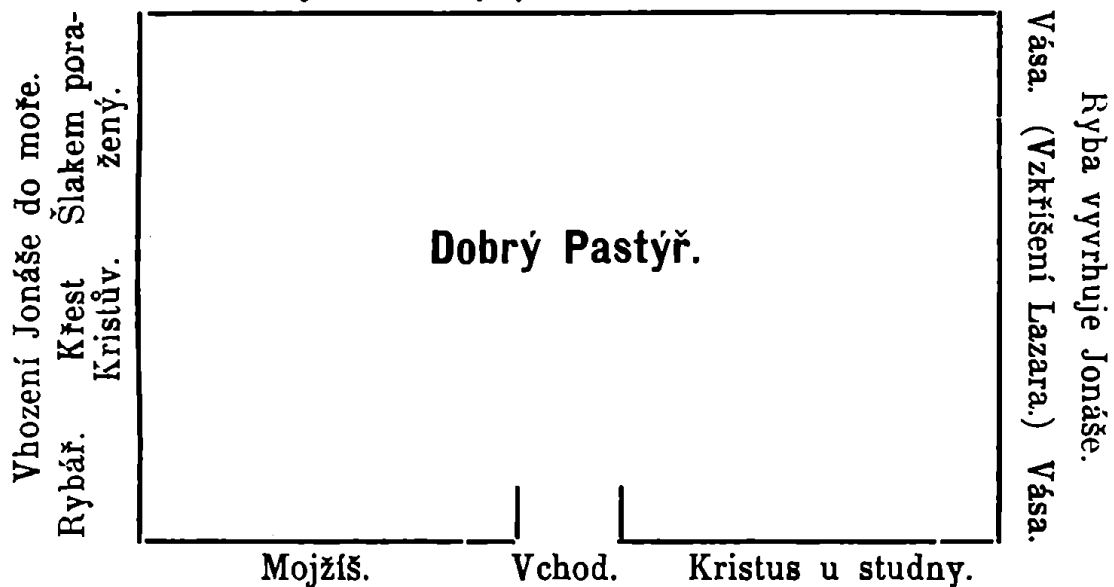
Obr. 40. — Kaple svátostí A₃.

na stěně levé (*b*) tři freska, z nichž první představuje člověka lovícího udicí ryby v řece, druhé muže, jenž v téže vodě hocha křtí, a třetí muže šlakem poraženého, u rybníka Bethesdy uzdraveného, jenž na ramenou lože své odnáší.

Stěnu střední (*c*), naproti dveřím ležící, zdobí též tři komposice. Na první vidíme na trojnožce chléb a rybu; po levé straně trojnožky stojí muž jen pláštěm oděný, drže pravou ruku vztaženu nad rybou. Rámě a část prsou má obnaženy. Po pravé straně stolu stojí *O r a n t e* — ženská postava v bedrách přepásaná, se závojem na hlavě a s rukama k modlitbě pozdviženými. Další scéna představuje hostinu. Za stůl, na němž leží na dvou mísách dvě ryby, zasedlo sedm

Jonáš odpočívající.

Fossor. Kristus rozmno- Hostina sedmi Obět Fossor.
zuje chléb a ryby. mužů. Abrah.

Obrazec kaple A_3 .

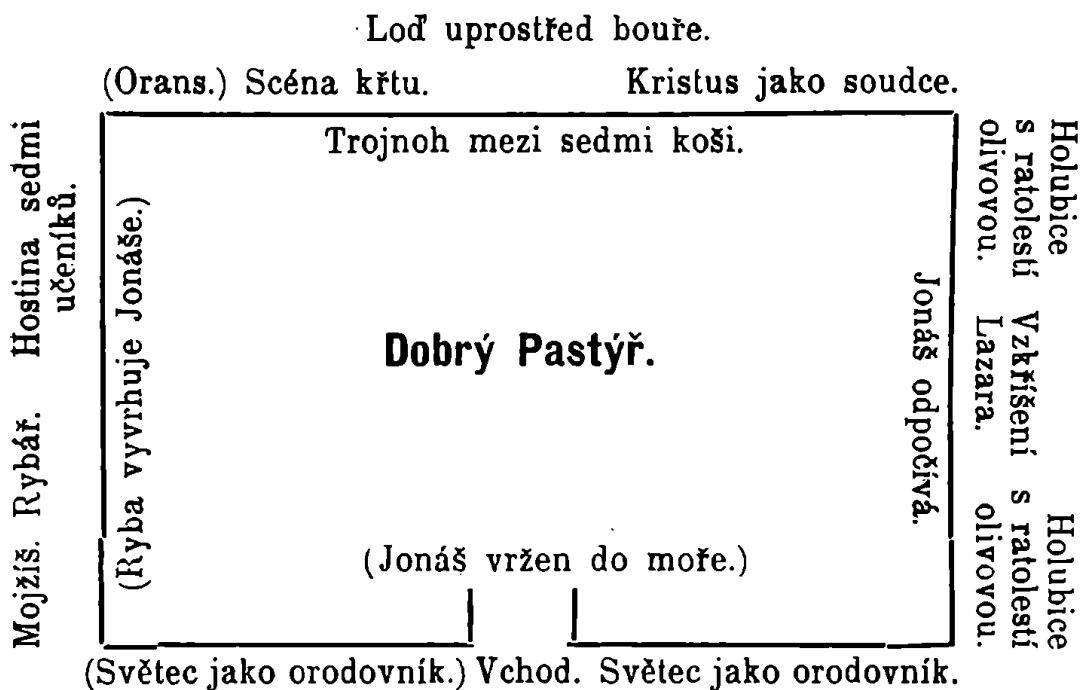
(Názvy vně obrazce umístěné označují obrazy nástěnné; názvy uvnitř obrazce položené označují obrazy nástropní.)

mužů; před stolem stojí na zemi osm košů, naplněných chleby. Ve třetí fresku poznáváme Abrahama s Isakem. Oba mají ruce k modlitbě pozdviženy; vedle nich nalézají se beran a otep dříví. Na obou koncích stěny té stojí fossor s motykou v ruce.

Celá pravá stěna (*d*) jest zničena; zachovaly se ještě jen malby na pravé straně u vchodu (*e*). Jsou tu totiž dvě osoby, jedna nad druhou: dolejší osoba čerpá vědércem vodu ze studně, — hořejší pak, muž to bezvousý sedící na skále a oděný pláštěm filosofů, čte v pergamenovém závitku.

Nad těmito popsanými freskami jest na každé ze tří hlavních stěn (*b, c, d*) ještě jeden obraz. První představuje vyhození Jonáše z lodi, na druhém vyvrhuje ho ryba ze života, na třetím pak odpočívá již prorok ve stínu břechťanu. (Viz obr. kaple A_3 na str. 226).

Týž cyklus opakuje se v kapli A_2 . Muž vyráží vodu ze skály, — rybář hází udicí po rybě, — a dále sedí u stolu s rybami na dvou miskách sedm nahých mužů. Pravou stěnu vyplňuje scéna vzkříšení Lazara.

Obrazec kaple A_2 .

(Názvy vně obrazce označují obrazy nástěnné; názvy uvnitř obrazce označují malby nástropní.)

Uprostřed stropu jest umístěn Dobry Pastyr a vokol něho historie Jonášova a trojnozka s rybou a dvěma chleby; vedle trojnozky stojí zase sedm košů chleba. (Viz obrazec kaple A_2).

V kapli A_6 není hodovníků; za to jest tam vedle stolu 12 košů chleba.

Kdo vysvětlí nám tyto fresky? Klíč k porozumění této hieratické malbě dává nám Tertullian. A jeho slova jsou v této příčině tím cennější, že přebýval v Římě právě touž dobou, kdy naše fresky kallistinské

povstaly, a zajisté nejednou vlastníma očima je viděl. Týž povstal v knize »O křtu« proti jakési Quintille, jež rozšiřovala po Karthagině blud, že voda ke křtu není nutná — a píše: »My rybky rodíme se po vzoru naší Ryby Ježíše Krista z vody, a bez vody té žiti nemůžeme. A tak Quintilla bezbožná, již ostatně právo vyučovati ani nepřisluší, velmi dobře umí rybky usmrčovati, — vody je vzdalujíc.«¹⁾ Ze slov těch lze již snadno se domysleti, že na dvou prvních freskách levé stěny máme před sebou duchovní narozeniny rybky, kterou nejprve na udici slova Božího chytá evangelický rybář par excellence — sv. Petr, aby ji po té pokřtil ve vodách křtu sv. Takovou rybou, biskupem Delfinem ulovenou, praví se býti sv. Paulin z Noly. »Pamětliv jsem, Delfine, — píše tomuto svatému muži, — že jsi mi nejen Otcem, ale i Petrem; neboť ty hodil jsi po mně udici, abys mne vytáhl z hlubin hořkých vln tohoto světa jako kořist spasení, abych umřel tělu, pro něž jsem žil, a žil od té doby Bohu, pro něhož jsem byl mrtev.« Pak prosí Delfina za modlitbu, aby neztratil nikdy lesku, jež z rukou jeho na křtu sv. obdržel, a končí: »Jsem-li rybou tvojí, jest povinností mou, abych měl v ústech vzácný denár, na němž stkvěly by se nikoliv podoba a nápis císaře, nýbrž živý a oživující obraz krále věčného, totiž opravdová víra.«²⁾

Neofyta jest tu zobrazen jako děcko, ale ne proto, že by byl chtěl umělec vymalovati v kapli skutečně

¹⁾ »Sed nos pisciculi secundum IXΘΥΝ nostrum Jesum Christum in aqua nascimur, nec aliter quam in aqua permanendo salvi sumus. Ita Quintilla monstrosissima, cui nec integre quidem docendi ius erat, optime norat pisciculos necare, de aqua auferens«; De baptismo, c. I. edit. Migne. Patr. lat. sv. I. str. 1197.

²⁾ »Meminimus te non solum patrem, sed et Petrum nobis factum esse: quia tu misisti hamum ad me de profundo et amaris huius saeculi fluctibus extrahendum, ut captura salutis efficerer: et cui vivebam naturae morerer; et cui mortuus eram, viverem Domino. Sed si piscis tuus sum, debeo ore pretiosum praeferre denarium, in quo non Caesaris figura et inscriptio, sed Regis aeterni viva et vivificans imago praefulgeat, fides scilicet veritatis;« Paulini Nol. Epist. ad Delphinum XX., 6. Edit. Migne, Patr. lat., sv. LXI., str. 250.

křest nedospělého, nýbrž jediné z toho důvodu, že novokřtění měli v prvotní církvi název dětí — pueri nebo infantes; a zcela vhodně, — neboť v prameni křestním zrodili se k novému životu milosti.

A odkud vzal tento pramen křestní svůj počátek? Byl vyveden ze skály (na stěně, v níž nalézá se vchod do kaple) — skalou pak jest Kristus: Petra autem erat Christus, jak praví sv. Pavel v I. listě ke Korintským (X. 3.), vykládaje obrazný význam oné skály na poušti, z níž vyvedl Mojžíš vodu pro žíznící Izraelity. Tertullian zove vody, vyplývající ze skály, přímo vodami křestními (aqua e baptismi).¹⁾ A koho představuje osoba, jež vodu ze skály vyvádí? Jest to Mojžíš Nového Zákona, — sv. Petr, žijící ve svých nástupcích. Naše fresky nám to sice přímo nepraví, ale dovídáme se toho ze spisův Otců církevních, jichž učení krátce vyjádřil Prudentius, když nazval sv. Petra vůdcem nového Israele. Dále potvrzují totéž ploskořezby sarkofagové, na nichž vojíni Herodovi zajímají sv. Petra v témž okamžiku, když koná úřad Mojžíšův, vyváděje vodu ze skály; a ještě zřejměji dokazují to tři malby na skle, kde vedle osoby, vyvodící vodu ze skály, stojí nápis Petrus.²⁾ (Viz na př. níže obraz 51. na str. 247.) Všechny tyto malby a řezby opírají se o ona místa Písma sv., kde Kristus ustanovuje Petra základem, klíčником a nejvyšším pastýřem své církve (Mat. XVI. 18. 19.; Jan XXI. 15. nn.). Neboť obdařiv ho takovými hodnostmi a výsadami, dal mu tím přede všemi jinými výsadu a moc spravovati poklady, jež vyplynuly z Jeho boku. Celá starobylost věřila pak v toto privilegium jeho tak, že nepokládala za živého člena těla Kristova nikoho, kdo by odjinud než z rukou Petrových nebo z rukou biskupů s Petrem ve spojení zůstávajících byl přijal vodu křestní, jež pokládána byla za počátek a základ všelikých milostí nadpřirozených — *χαρισμάτων θείων ἀρχή καὶ πηγὴ*. »Pán zve každého, kdo touhu má, — píše sv. Cyprian³⁾ — aby

¹⁾ De bapt., c. IX.; Migne, Patr. lat. sv. III. col. 1210.

²⁾ Všechny důkazy pohromadě sestaveny jsou níže v odstavci o primátu římského papeže.

³⁾ »Quo venturus est, qui sitit, utrumne ad haereticos, ubi

přišel a pil z pramene vody živé, která vyplynula ze života jeho. Kam půjde žíznící; k haeretikům, u nichž pramen vody životní úplně chybí, či k církvi, jež jedna jest a slovem Kristovým na jednom zbudována jest, jenž i klíče jeho obdržel?« Totéž praví krásně sv. Augustin spolu s jinými biskupy africkými v listě k papeži Innocencovi I. »My nechceme — píše — svými potůčky obohatiti tvůj bohatý pramen (víry); chceme jen stvrzení od tebe obdržeti, že i náš, ač maličký pramének vědění z téhož, jako tvůj pramen, vyplynul zřídla.«¹⁾ »Od sv. Petra — odpověděl na toto vyznání víry velikého biskupa hipponského Innocenc — vzala počátek celá vážnost a moc stolice římské, a z něho původ vzaly všechny církve jako prameny ze společného zřídla.«²⁾

Poslední fresko stěny té představuje uzdraveného u rybníka bravného muže šlakem poraženého. Jaký to má zde význam? Někteří archaeologové spatřují v obraze tom symbol svátosti pokání; de Rossi však, a s ním mnoho nejlepších znalců starožitnosti křesťanské, následující sv. Otců, prohlašují jej za symbol svátosti křtu a tím za pokračování hieratického řetězu toho, jehož prvním článkem jest mystická skála Ježíš Kristus. »Rybník bravný — praví Tertullian — jest obrazem křtu, a tělesné i duševní uzdravení šlakem poraženého jest obrazem odpuštění hříchů při křtu sv.«³⁾ Podobnou myšlenku pronáší i sv. Optat, když táže se Donatistů: »Kde vy máte anděla, jenž pohnul by zřídlem?« A jaké zřídlo má na mysli, vysvětluje sám, když dodává: »Chtějtež aspoň pochopiti, že jste pramenem odfatým od zřídla, jež vytrysklo ze skály Krista.«⁴⁾

Náhledu de Rossiho přidržíme se i my, a to tím spíše, že pro něj mluví i staré náhrobní nápisy

fons et fluvius aquae vitalis omnino non est, an ad ecclesiam, quae una est et desuper unum, qui et claves eius accepit, Domini voce fundata?« Ad Jubaiantum, Epist. LXXIII.; Migne, Patr. lat., III. col. 1116. Viz též: de Rossi, R. S., sv. II str. 332.

¹⁾ August. Epist. CLXXVII.

²⁾ Mezi listy sv. Augustina CLXXXI.

³⁾ De bapt. c. V.; Migne, Patr. lat., III. col. 1205.

⁴⁾ Optatus Milev., De schism. Donat., II. 6.

a celá praxe sv. církve, jež po křtu sv. nevedla neofytů k svátosti pokání, nýbrž sytila je bezprostředně eucharistií, jak to ostatně spatříme na fresku následujícím.

Máme tedy na stěně té křest ve třech obrazech, z nichž první — scéna rybolovu — jest jeho allegorií, třetí, t. j. uzdravení šlakem poraženého, symbolem, a prostřední samým aktem křtu sv., jenž i proto velice jest zajímavým, že poskytuje nám cenných zpráv o historii ritu téže svátosti.¹⁾ Křtící klade ruku na hlavu nahého hochy, stojícího po kolena ve vodě; s hlavy hochovy splývá potůček vody, — znamená to, že udělovatel křtu vylil ji na křtěnce dříve, než ruku naň položil. Podobné scény máme ještě na třech jiných monumentech. Tak na skleněné míse, nalezené r. 1876 v lázních Diokletianových v Římě, splývá voda z nádoby, nahoře umístěné, na hlavu dívky, na niž klade ruku kmotra nebo jáhenka; spolu sestupuje na pokřtěnou holubice — Duch sv. — držící v zobáčku olivovou ratolístku. Po pravé ruce dítěte stojí osoba s nimbem kolem hlavy, oděná v tuniku a plášť. Druhé dva monumenty — stříbrná lžička, pocházející z počátku VI. stol., a starý náhrobní kámen — pocházejí z Aquileje. Na prvém zachycuje křtitel do mísy vodu, kterou holubice ze zobáčku vypouští, aby jí potom polil hlavu dítěte, stojícího v mēděnici. Na náhrobku pak stojí hošík v mělké nádobě mezi dvěma muži, z nichž jeden dotýká se hlavy hochovy, kdežto druhý, s nimbem na hlavě, ukazuje vodu, na křtěnce splývající z kola, kde uprostřed hvězd holubice se nalézá. Obraz ten otáčí následující nápis: INNOCENTI SPO (Spirito) QVEM ELEGIT DOMS PAVSAT IN PACE FIDELIS X KAL. SEPTEMBRES, t. j.: »Nevinné duši, kterou Pán povolal ke spáse. Odpočívá v pokoji, pokřtěn desátého dne před kalendami zářijovými.«

Uvedené pomníky dosvědčují dostatečně, že ve III. a následujících stoletích udílel se v Římě a

¹⁾ Viz: de Rossi, R. S., II. str. 333.; Bullett. di archeol. crist. z r. 1876, str. 8., 55. Srv.: Corblat, Histoire... de Bapême; sv. II. str. 572.

v celé Itálii křest svatý potápěním spolu s poléváním (*immersio cum aspersione*).

Postupmež nyní ke stěně následující. Tu kryjí tři scény, jež opět tvoří jeden celek a jsou zároveň pokračováním obrazů předešlých. Z Otců církevních víme, že církev bezprostředně po křtu sv. připouštěla neofyty k hostině Těla a Krve Syna Božího. Hostina ta čeká též neofytu na našich freskách. Jest jenom otázka, kdo ji připravuje? Na prvním fresku chystá ji týž kněz, jenž vykonal před chvílí křest hochův; neboť kněze, a nikoho jiného, představuje muž, oděný jen pláštěm a vztahující ruce nad chlebem. »Není třeba, než znáti jen trochu symbolismus starokřesťanský — praví de Rossi — aby hned na první pohled poznán byl ve scéně té akt konsekrace; neboť skládání rukou, nebo aspoň pravice, bylo v liturgii církevní vždy znamením konsekrace.«¹⁾ A na jiném místě dodává: »Zrovna slepým musil by býti, kdo tu nevidí konsekrace eucharistické. Neboť všechno tu hlásá, že to není stůl obyčejný, nýbrž eucharistický . . . a hlavně ten po způsobu filosofů v plášť oděný asketa, či lépe kněz, který ruku nad obětí vztahuje.«²⁾ Když de Rossi ve svém důkaze odvolává se na oděv obětníka kallistinského, opírá se hlavně o Tertulliana, který svědčí, že klerikové koncem II. a počátkem III. století přijali plášť filosofů pohan-

¹⁾ »L'imposizione d' ambe le mani e della sola destra nella cristiana liturgia è sempre stata un segno consecratorio;« *R. S.*, T. II. str. 340.

²⁾ *Spicil. Solesm.*, sv. III., *Epist. ad Pitram*, str. 567.: »Qui ipsam eucharistiae consecrationem heic non videt, caecus omnino sit oportet; non enim solitaria iam illa mensa est, quam tamen de eucharistia interpretandam esse praeclara indicia suadebant, sed et philosophico more palliatus asceta, sive potius sacerdos adest, et manus imponit, quo unice gestu significari eucharistia potuit...« Dle mínění Wilperto va kněz tu nekonekruje chleba, nýbrž vztahuje ruce po chlebu již konsekrvaném, aby jej vzal a podal jako sv. přijímání věřícím. Viz: *Fractio panis*, str. 82.: »Links vom Tisch steht der Priester, mit dem Pallium bekleidet und im Begriff, den ΙΧΘΥΣ zu nehmen, um ihn den Gläubigen in der Communion zur Speise zu reichen; rechts steht eine verhüllte Orans, die ein ‚Bild der in der Seligkeit gedachten Seele‘ ist. Durch diese Figur hat also der Künstler auf die Wirkung der Communion hingewiesen.«

ských, a chválí plášť ten jako oděv pro kněze křesťanské jedině vhodný.¹⁾ (Viz obr. 41. na str. 234.)

Vedle chleba leží na trojnoži ryba. Není to ryba obyčejná, nýbrž týž mystický Ichthys, jenž v kryptě Lucinině nese na hřbetě v koši své vlastní Tělo a Krev pod způsoby chleba a vína, a který na náhrobku Licinie Amiaty podává se rybám jako ΙΧΘΥΣ ΖΩΝΤΩΝ, t. j. jako pokrm života. Leží pak na stole proto, aby zvěstovala, že chléb na trojnoži, posvěcený mocí slov sakramentálních, jež kněz nad ním pronesl, není již chlebem obyčejným, nýbrž že přešel v podstatu Ryby — Ježíše Krista. »Ichthys — praví de Rossi — ať chléb a víno na hřbetě nesoucí, ať na stole s chlebem položený, ať pod rukou konsekrujícího kněze vymalovaný, jest Kristus v eucharistii, sladký pokrm Spasitelův.«²⁾

A kdo jest ona žena, jež majíc závoj na hlavě, s rukama k nebesům pozdviženými assistuje knězi, hostinu pořádajícímu? Jest to symbol církve,³⁾ personifikace

¹⁾ De pallio, c. III. Tento nedostatečný a nevhodný oděv odložili však kněží křesťanští záhy, neboť již o 50 let později kárá sv. Cyprian ten nedostatek skromnosti u filosofů pohanských a to vychloubání se obnaženými prsoma, a staví jim za vzor učitele křesťanské, kteří ne slovy, nýbrž činy jsou filosofové a moudrost svou dávají na jevo ne šatem, ale pravdou. (Cyprian, De bono patientiae, 1--2.) — Avšak Wilpert nesouhlasí s tímto výkladem de Rossiho, popíráje, že by plášť filosofů souvisel nějak se šatem duchovenstva II. a III. století a že by Tertullian v knize »De pallio« byl měl na mysli klerus křesťanský. To, že starožitnost křesťanská zachovala jména několika duchovních, kteří se odívali v plášť ten, dokazuje prý pouze tolik, že případy ty zaznamenány jako výjimky a že plášť filosofů nebyl obyčejným šatem duchovenstva. Pravda prý jest pouze to, že to byl šat ctěný a užívaný ještě v epoše Konstantinově, neboť sv. Porfyrius odíval se ještě ve IV. století jako filosofové, jak se čte u Eusebia (De mart. Pal. XI. 19.). Proto prý muž zde vyobrazený v plášti filosofa není knězem, nýbrž představuje Krista, který dokonává zázrak rozmnožení chleba a ryb na stole. (Bilczewski, Eucharystia, str. 315.)

²⁾ »Ιχθύς sive ille panem et vinum dorso sustinet, sive in mensa cum pane positus, sive sub ipsa consecrantis sacerdotis manu depictus est, Christus in Eucharistia est, dulcis Salvatoris cibus;« Spicil. l. c.

³⁾ De Rossi, R. S., T. II. str. 339. Avšak dle Wilperta představuje Orantka ta duši zemřelého, těšící se již blažeností

všech věřících, kteří spolu s knězem obětují Bohu Otci oběť nekrvavou a účastní se mystické hostiny, neofytovi uchystané. Malíř, znázorňuje církev symbolem ženy — Orantky, ilustroval jen slova Apoštola národů, který nazývá církev neposkrvněnou chotí Kristovou (k Efess. V. 23. nn.). Táž myšlenka apoštolova vedla též umělce ve století V., jenž na mosaice v kostele sv. Sabiny na

Obr. 41. — Trojnož eucharistický v kapli svátostí A₃.

Aventině umístil pod dvěma ženami nápis: *Ecclesia ex gentibus* a *Ecclesia ex circumcisione* (viz obr. 42. na str. 235), což znamená, že první jest symbolem věřících z pohanstva a druhá známkem křesťanů ze židovstva.

Další komposici založil umělec na dvou faktech evangelických. Hostina sedmi představuje jmenovitě hostinu apoštolův u jezera genezaretského, a koše vedle

rajskou. Umělec učinil prý tu allusi na účinky Eucharistie, jakž to Otcové prvních století často činí. (B i l c z e w s k i, *Eucharystya*, str. 318.)

stolu stojící připomínají zázračné rozmnožení chleba na poušti. (Viz obr. 43. na str. 236.)

Proč ty a ne jiné zázraky evangelické našly místa v tomto cyklu obrazů kallistinských? Odpověď je snadná. Stalo se to proto, že události ty souvisejí těsně s právě popsaným stolem eucharistickým.

Připomeňme si fakt první. Bylo to po zmrtvýchvstání Kristově. Apoštolové, počtem sedm, shromáždili se k rybolovu na jezeře genezaretském; než, přes celo-

Obr. 42. — Mosaika u sv. Sabiny.

noční námahu nic neulovili. »Když pak bylo již ráno, — vypravuje dále evangelium — stál Ježíš na břehu; ale učeníci nepoznali, že by to byl Ježíš. Tedy řekl jim Ježíš: Dítky, máte-liž co k jídlu? Odpověděli jemu: Ne. Dí jim: Vrztež síť na pravou stranu lodi, a naleznete. I vrhli; a již jí nemohli utáhnouti pro množství ryb . . . A jakž vystoupili na zem, uzřeli řěřavé uhlí položené, a rybu svrchu položenou, a chléb. Dí jim Ježíš: Přineste z ryb, kteréž jste ulovili nyní. Vstoupil Šimon Petr, a vytáhl síť na zem, plnou ryb velikých sto padesáte a tři; a ačkoliv jich tak mnoho bylo, neroztrhala se síť. Dí jim Ježíš: Pojdte, obědujte. A žádný z těch, kteříž obědvali, neosmělil se ho otá-

zati: Ty kdo jsi? vědouce, že Pán jest to. I přišel Ježíš, a vzal chléb, a dával jim, a též i rybu.« (Sv. Jan, XXI. 1—13.)

Otcové církevní mají tento zázračný lov za pro-rocký symbol onoho druhého rybolovu, při němž měli apoštolové vrci sítě na celý svět, a v hostině apoštolů spatřují předobraz hostiny eucharistické. A sv. Augustin, komentuje uvedené místo z evangelia sv. Jana, praví výslovně, že ona upečená ryba, podobně jako onen chléb, který dal Kristus učeníkům svým za pokrm,

Obr. 43. — Hostina apoštolů u jezera genezaretského v kapli svátostí A₃.

znamená samého Krista, za nás umučeného: piscis assus, Christus passus.¹⁾ Podobně vykládá místo to sv. Prosper Aquitanský, když zove Krista »velkou Rybou, jež sebou samou (ex se ipso) nakrmila učeníky a dala se celému světu jako Ichthys.«²⁾

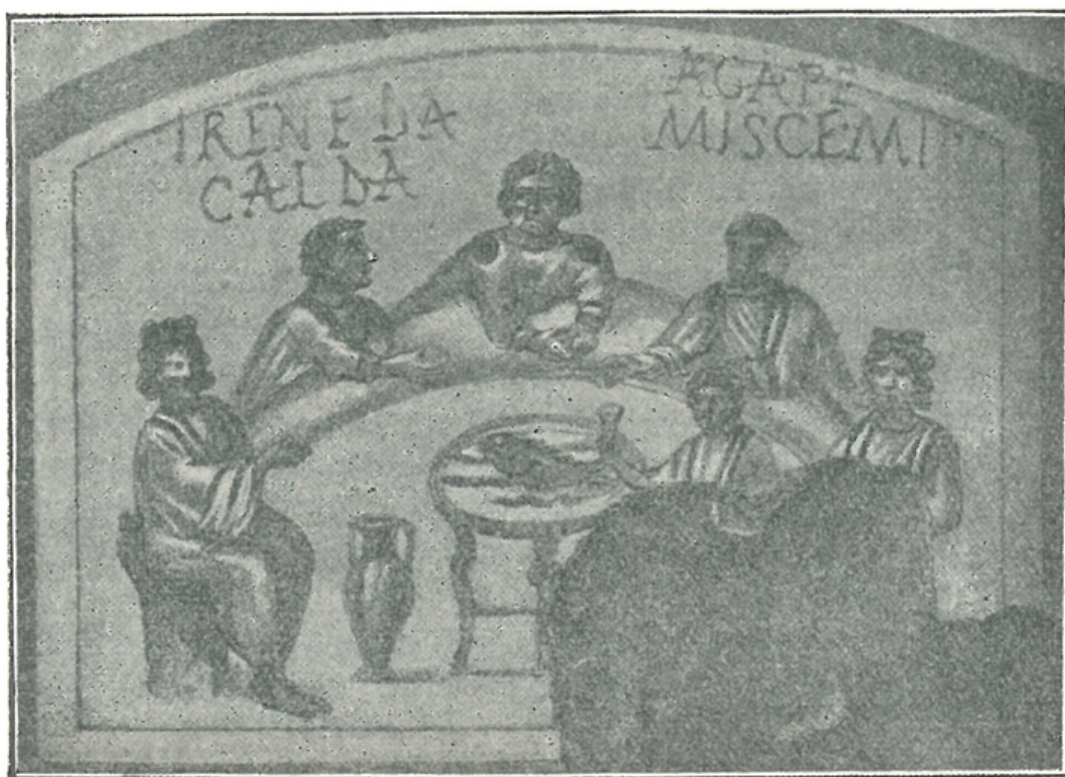
K hostině nad jezerem genezaretským zasedlo sedm učeníků; Kristus byl osmý. Na našem fresku vidíme však jenom sedm hodovníků; kde jest Spasitel? Ani zde neschází: jeť přítomen jako svátostný Ichthys.

¹⁾ Sv. Augustin, In Johan. Evang. Tract. 123., ser. 2., III. 2460; ed. Gaum.

²⁾ S. Prosper Aquit, De promiss. et praedic. Dei; II. 39.

Podobně i zázrak rozmnožení chleba na poušti, jež připomínají koše naplněné chleby, platí všeobecně u Otců¹⁾ za symbol a předobrazení eucharistie.

Na jednu věc dlužno však obrátiti pozornost. Kdežto totiž hodovníků na našich freskách jest vždycky sedm,²⁾ mění se počet košů skorem neustále. V kapli A_3 jest jich osm, v A_2 sedm, v A_6 dvanáct. I to musí míti hlubší důvod. Tímto úmyslným uchylváním se

Obr. 44. — Eucharistická hostina v katakombě sv. Petra a Marcellina.

¹⁾ Názory sv. Otců sestavil pěkně P i t r a, Spicil. Solesm. III. 525. — Viz též: de Rossi, R. S., II. str. 349. n.

²⁾ Kromě těchto hodů Kallistinských, k nimž zasedá vždy jenom sedm mužův a jež jsou symbolem nejsv. Svátosti Oltářní, máme v katakombách ještě jiný druh hostin, jichž účastní se libovolný počet osob obého pohlaví. Tak sedí ku př. v katakombě sv. Petra a Marcellina u stolu, jenž má podobu podkovy, žena mezi dvěma muži; u dvou konců stolu jsou ještě dvě ženy, jež však nezdají se účast míti na hostině. Na stole není žádných pokrmů, neboť dle způsobu římského stavěny tyto, prve než hodujícím podány byly, na malém kulatém stolku,

od vypravování evangelického chtěl totiž umělec dáti na jevo, že mu nešlo o přesné podání faktu historického, nýbrž pouze o vytvoření obrazu symbolického, vyjadřujícího myšlenku, kterou nejprve Kristus sám tomuto zázračnému aktu podsunul, a po něm všichni vykladači Písma sv.; malíř chtěl, aby tyto koše plné chleba jaksi hlásaly, že zaslíbená eucharistie jest již na stole.

Na poslední dvě freska, představující hostinu sedmi a zázračné nasycení hladového zástupu na poušti, vrhají světlo též malby ze IV. století, r. 1864 v katakombách v Alexandrii odkryté. (Viz obr. 45. na str. 239.) Uprostřed obšírné komposice stojí Kristus s apoštoly Petrem a Ondřejem; poslední podává Spasiteli mísu s rybami, před Kristem pak stojí koše s chleby. Po pravé straně téhož obrazu znázorněna jest svatba v Káně, po levé hostina několika osob, nad nimiž čteme slova: ΤΑΣ ΕΥΛΟΓΙΑΣ ΧΥ ΕΣΘΙΟΝΤΕΣ — požívající žehnání (eulogii) Kristových. ¹⁾

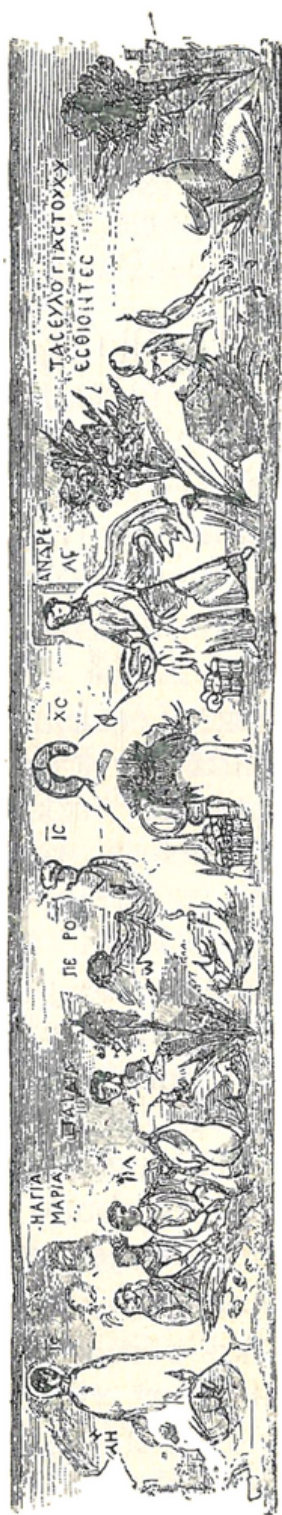
Co znamená tento nápis? Ve staré církvi panoval obyčej, že z chleba, jež lid skládal jako oběť na oltář, konsekroval kněz jen tolik, co třeba bylo ku přijímání věřících; ostatní pak jenom žehnal a rozdával mezi klerus a ty věřící, kteří eucharistie nepřijali. Tyto žehnané chleby nazývaly se eulogiemi.

zvaném cibilla nebo mensa escaria, jež nalézá se též na našem fresku v půlkruhu, hlavním stolem utvořeném. Na stolku leží ryba a chléb, při stole stojí v krátké tunice otrok, jež drží v ruce pohár (cyathus) a čeká na rozkazy hodovníkův. Jakou úlohu mají obě ženy, povídají nápisy nad nimi umístěné: IRENE DA CALDA — Ireno, podej teplé vody. AGAPE MISCE MI — Agape, dej mně vína, s vodou smíšeného. (Viz obr. 44. na str. 237.) — Jiná hostina jest u sv. Domitilly na fresku z konce I. nebo z počátku II. století. Dvě osoby, oděné v togy, sedí na pohovce; před nimi jest okrouhlý trojnožný stůl s rybou a třemi chleby, vedle stolu stojí otrok a drží v ruce pravděpodobně pohár s vínem. — Obě popsané hostiny, připomínající rodinný život věřících, nejsou již symbolem eucharistie, nýbrž spíše obrazem hodů nebeských čili štěstí, jež plyne z patření na Boha tváří v tvář.

¹⁾ Viz: De Rossi, Bullett. di archeol. crist. z r. 1865, č. 5. str. 57. nn.

Ale téhož výrazu užívá sv. Pavel ¹⁾ a též sv. Cyrill, ²⁾ v jehož biskupském sídle fresko to se nalézá, na označení eucharistie. Co měl tedy na mysli umělec náš, když psal slovo *eulogia*? Chtěl bezpochyby říci, že hodovníci požívají nejsv. Svátosti, čehož nejlepším důvodem jest scéna rozmnožení chleba a ryb a proměnění vody ve víno v Káně, — dva zázraky a dvě hostiny, v nichž spatřují Otcové obraz a předchuť kalicha Nového Zákona. Ne bez významu jest i ta okolnost, že malba nalézá se v kapli nad samým oltářem, na němž konána byla nejsvětější oběť.

Třetí fresko na téže stěně představuje obětování Isáka. Obětování to jest obyčejně předobrazem Krista, nesoucího kříž na Golgotu, čili krvavé oběti N. Zákona; na tomto místě však jest předobrazem oběti nekrvavé čili mše sv. Za takový pokládali je nejedni Otcové a pokládá je i církev, když na př. v kanoně spojuje tři oběti S. Zákona a modlí se: »Přijmi, Bože, tak mile tento chléb a kalich N. Zákona, jak mile přijati jsi ráčil dary jinocha svého Abela a oběť patriarchy našeho Abrahama a tu, kterou přinesl ti nejvyšší kněz Tvůj Melchisedech.« Za předobraz nejsv. Svátosti má

Obr. 45. — Fresko z katakomby Alexandrijské.

¹⁾ List I. ku Korint., X. 16.: »Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστίν.«

²⁾ Viz: Martigny, Dictionnaire des Antiquités Chrétiennes; Paris 1877, str. 294. článek »Eulogies«.

pak obětování Isáka církev též tehdy, když pěje ve mši sv. o Božím Těle:

Ecce panis Angelorum, factus cibus viatorum:
Vere panis filiorum, non mittendus canibus.
In figuris praesignatur, cum Isaac immolatur:
Agnus Paschae deputatur: datur mana patribus.

Takového výkladu freska toho vyžaduje dále těsná souvislost mezi jednotlivými malbami celé komposice. Konečně obrazy, připomínající muka Spasitelova, objevují se vůbec teprve později.

Máme tedy na střední stěně mši sv. ve dvou obrazech: předobrazenu a skutečnou, a dva obětníky: kněze N. Zákona v plášti filosofa, a jeho typus, Abrahama, v jehož srdci plynula již Krev Synova.

Hlavní obraz na pravé stěně (*d*) jest zničen; ale poněvadž v kapli A_2 jest na téměř místě fresko, představující vzkříšení Lazara, nemýlíme se tvrdíce, že táž scéna byla též v kapli A_3 . Lazar stojí před hrobem v postavě nedospělého mládence: opětný to důkaz, že i zde nepomýšlel umělec na přesné provedení historické postavy přítele Kristova, nýbrž že chtěl raději podati ideální osobu — křesťana vůbec. Obraz ten jest jenom doplněním a ukončením cyklu, a podkladem byla mu slova Spasitelova: »Jáť jsem chléb živý, jenž jsem s nebe sstoupil. Bude-li kdo jísti z chleba tohoto, živ bude na věky: a chléb, kterýž já dám, tělo mé jest, jež vydám za život světa« (Jan VI. 51. 52.).

Koho však představuje osoba, jež (na stěně *e*) čte ve svitku pergamenovém, vedle níž byl v kapli A_2 fossor, a druhá, jež věděrcem vodu ze studně čerpá? Dle náhledu Rossiho ¹⁾ chtěl umělec v obrazech těch zvěčniti památku osob, jež staraly se o stavbu a výzdobu těch kaplí. Máme snad tedy před sebou samého Kallista, v jehož sousedství právem nalézá se fossor — vykonavatel jeho plánu a myšlenky. Studeň pak, z níž druhá osoba vodu čerpá, jest dle Origena ²⁾ symbolem

¹⁾ R. S., II. 346.

²⁾ Orig. in Numer. hom. XII.

mystického smyslu Písma sv., ježž zpod slupky slova vyvažují učitelé církevní. ¹⁾

Zbývá nám ještě pověděti několik slov o obrazech Jonáše. Týž cyklus, jenž nalézá se v kryptě A_3 , nalézá se též v jiných kaplích, jenom s tím rozdílem, že místo scény uvržení proroka do moře nalézá se v kapli A_2 loď bouří zmítaná a na ní několik osob. Z těch jedna stojí u kormidla a druhá se modlí na přídi; v oblacích pak viděti jest postavu jinou, ježž zdá se spíchati modlícímu na pomoc. Loď jest obrazem církve, ²⁾ ježž prodírá se dravými živly tohoto světa, jsouc řízena rukou Prozřetelnosti, čili jsouc nesena — jak to pěkně hlásá fresko z krypty Lucininy — na hřbetě symbolické Ryby, Krista. Osoba modlící se jest symbolem křesťana, jenžž dostal se křtem sv. do mystické lodi a nasycen při trojnožném stole eucharistickém Tělem a Krví svého Boha pluje klidně do přístavu věčnosti. Vedle lodi zápasí s vlnami jiný člověk: obraz to nevěrce, jenžž mimo loď církve tone na věky. Celý pak cyklus obrazů Jonášových symbolizuje jednak rozličné bouře a zkoušky tohoto života, jednak naději jistého zmrtvýchvstání a spočinutí v Bohu.

Na stropě v kapli A_3 , a tedy jaksí v samém centru jejím, jest obraz Dobrého Pastýře uprostřed oveček a stromů rajských. A právem: Neboť Dobrý Pastýř, počátek a konec všelikého života církevního, jest východiskem jak pro scénu křestní, tak i pro eucharistii a vzkříšení Lazara.

Nežli opustíme tento hieratický cyklus maleb, jemuž právem přísluší název krásné epopeje, pohlédněme naň ještě jednou a snažme se postihnouti jej jako jediný celek.

Ze skály — Krista vyvádí vodu křestní, a s ní všeliké milosti, sv. Petr; týž Petr, rybář *κατ' ἐσχάτην*, křtí pak v prameni jím vyvedeném na udici evan-

¹⁾ Avšak dle mínění Wilpertova představuje scéna tato na stěně *e* v kapli A_3 Krista se Samaritánkou u studny Jakubovy. Samaritánka pak umístěna zde pod Spasitelem proto, že nebylo jiného místa. (Bilczewski, Eucharystya, str. 314.)

²⁾ Kromě náhledu Otců potvrzuje náš výklad i kříž, který se spatřuje na stožáru lodi v kapli A_6 .

gelia chycenou rybu — křesťana. Křtem stala se ryba ta členem mystického těla Ježíše Krista — církve sv., a tím obdržeia právo na nasycování se pravdivým Tělem Ryby — Spasitele, kterou zase sv. Petr, arcikněz N. Zákona par excellence, chystá jako pokrm na trojnoži. Požívaje Rybu — Krista nabývá křesťan potřebných sil ku přeplutí moře tohoto světa a spolu závavku příštího zmrtvýchvstání, jehož předobrazem jest zmrtvýchvstalý Lazar a ze života ryby vyvržený Jonáš.

Úvahy hodný jest také parallelismus, který existuje mezi cyklem obrazův umístěných na stěně levé a mezi cyklem na stěně střední. První podává nám křest ve třech obrazech: jeho allegorii, symbol a zobrazení; podobně ve třech obrazech předvádí umělec oku pozorovatelovu eucharistii na stěně střední, maluje vedle aktu konsekračního hostinu sedmi apoštolův u jezera genezaretského a obětování Isáka — symboly to a předobrazení nejsv. Svátosti.

Jeví se tedy v kaplích Kallistinských opravdová synthese mystické theologie II. a III. století, a s ní nejkrásnější list a fáse umění starokřesťanského. Tu teprve poznáváme, k jaké tvůrčí síle dovedl se povznést duch starokřesťanských umělcův, a s jakou dovedností uměli sestaviti prostý hieroglyf s obrazy zázrakův a parabol biblických za účelem znázornění a představení aktů liturgických. Zvláště kaple A₃ jeví se býti vrcholem symbolismu starokřesťanského, tohoto hieratického a spolu hieroglyfického jazyka heroických věků církve, jenž zdá se snad dnes nejednomu těžkým a nesrozumitelným, ale jenž srozumitelný byl a lehký pro křesťany katakomb, kteří pod touž symbolickou oslonou slýchali v homiliích a katechesích pravdy víry z úst svých učitelův.

e) I k o n o g r a f i e K r i s t a, B o h o r o d i č k y a
S v a t ý c h P á n ě.

Authentických podobizen ani Krista ani Jeho nej-
světější Matky nemáme; neměla jich ani starobylost
křesťanská, čehož důkazem jsou slova sv. Augustina,

že za jeho časů zobrazován byl Spasitel způsobem nejrozmanitějším. ¹⁾ Důvod, proč církve prvotní nezvěčnila v popise nebo v umění věrných rysů svého Zakladatele, nelze nalézt tak těžce: obraz takový byl by se jistě musil státi přímo předmětem nejvroucnějšího kultu, — věc to velice nebezpečná v době, kdy modlářství ve světě převládalo. Není však pochybnosti, že již v dobách pronásledování existovaly obrazy Kristovy. Svatý Irenaeus píše, že Karpokratiané měli podoby Spasitelovy ze stříbra a zlata; od Lampridia pak se dovídáme, že císař Alexander Severus měl ve své domácí kapli mezi jinými též obrazy Abrahama a Krista.

Na nejstarších freskách hřbitovních vidíme Spasitele buď jako děcko na klíně své Matky, buď jako bezvousého jinocha.

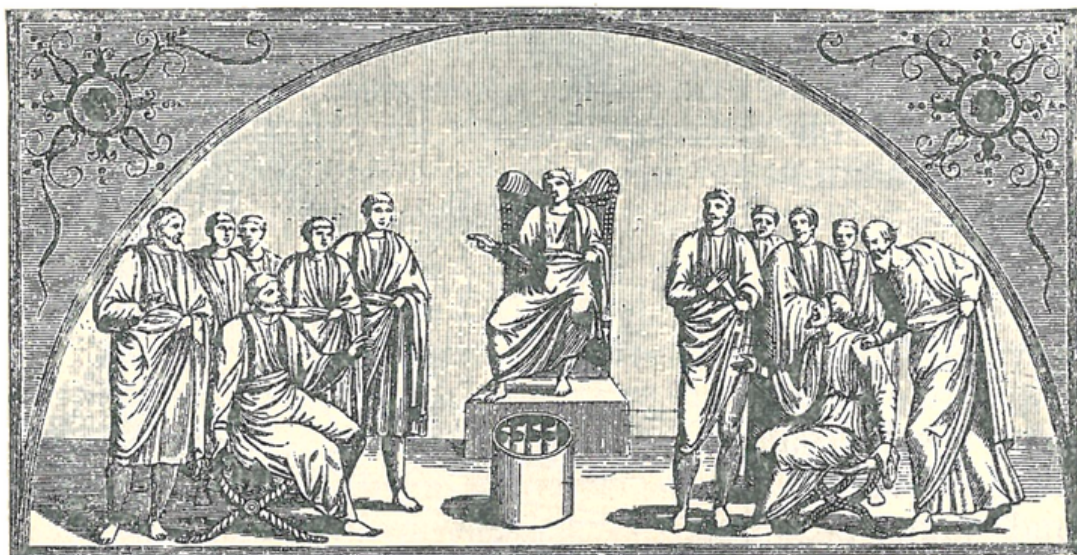
Jsou to tedy jen ideální typy Kristovy. Tak nalézáme ho ku př. v kryptě Lucinině, na fresce z konce I. nebo z počátku II. století, v té chvíli, když přijímá křest v Jordáně z ruky sv. Jana a holubice, znamenající Ducha sv., přináší mu v zobáčku ratolístku olivovou. (Viz obr. 46. na str. 243.) Tak vidíme dále Spasitele u sv. Domitilly (viz obr. 47. na str. 244.) a u sv. Anežky (viz obr. 48. na str. 245.) ve společnosti apoštolův, a mimo to na freskách a ploskořezbách sarkofagových, kde proměňuje vodu ve víno, rozmnožuje chléb a ryby, léčí ženu trpící krvotokem, předpovídá Petrovi pád, křísí Lazara.

Obr. 46. — Křest Kristův v Jordáně. Fresko v kryptě Lucinině u sv. Kallista.

¹⁾ »Dominicae facies carnis innumerabilium cogitationum diversitate variatur et fingitur;« De Trinit. VIII. 4.

Kromě toho máme Krista v katakombách ještě pod obrazem Orfea, Dobrého Pastýře, ovečky a ryby. Poprsí Kristových máme několik, ale žádné z nich není starší století V. Nejznámější jest poprsí z katakomby sv. Domitilly (viz obr. 49. na str. 246.),¹⁾ jež sloužilo za model Leonardovi da Vinci, Rafaelovi a Carraccimu. Kristus má tvář poněkud podlouhlou, rysy vážné, ale lahodné, vous krátký a řídký, vlasy uprostřed hlavy rozdělené a v kadeřích na ramena splývající. Obraz ten připomíná velice podobu Spasitelovu, po-

Obr. 47. — Kristus mezi apoštoly. Fresko v katakombě sv. Domitilly.

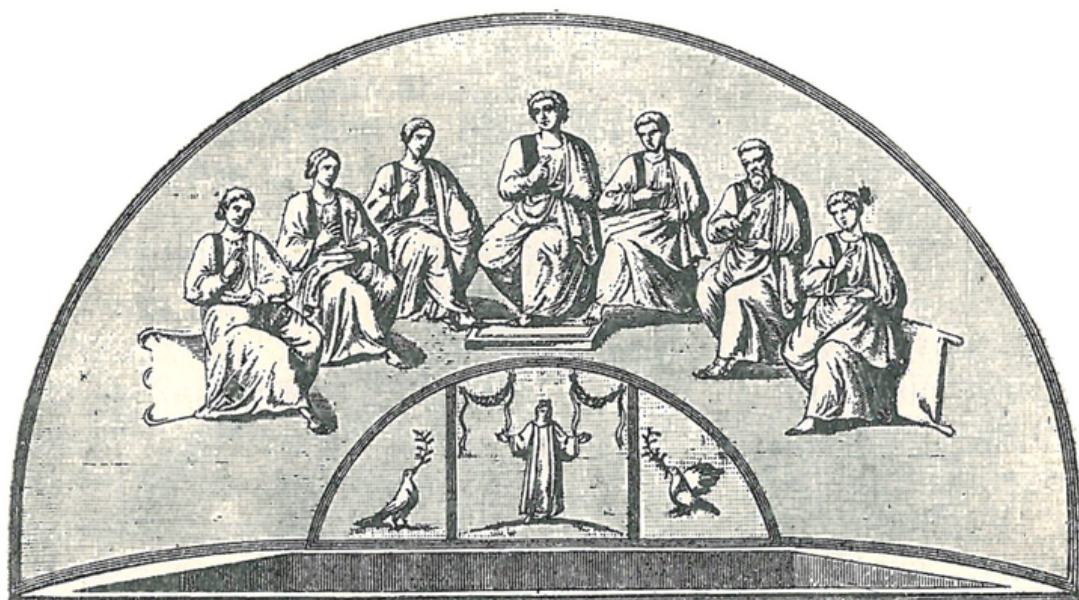
danou ve známém apokryfním listě Lentulově. Dále máme dvě poprsí v katakombě sv. Pontiana při Via Portuensis (viz obr. 50. na str. 246.), jedno v coemeteriu svatého Gaudiosa v Neapoli a mozaiku z V. století v basilice svatého Pavla za hradbami.²⁾ Obrazův umučení a smrti Spasitelovy církev před Konstantinem nemalovala. První výjevy z umučení, jako: jetí Krista, Kristus v zahradě getse-

¹⁾ Rossi pokládá toto poprsí, nalézající se na stropě v cubicolo dell' Orfeo, za poprsí fundatora krypty té.

²⁾ Viz: Kraus, Geschichte der christlichen Kunst; Freib. i. B. 1895, str. 182–185.

manské, Kristus před Pilátem, zapření Petrovo — nalzáme teprve na sarkofazích IV. a V. století. Smrt Spasitelova zobrazována byla tím způsobem, že malován nebo vyřezán byl beránek u stop kříže nebo s křížem na hlavě.

Nejstarší obraz Ukřižovaného vyšel z ruky pohanské, a jest jím známá nám již karikatura palatinská. (Viz obr. 4. na str. 29.) V katakombách nalzáme obraz Krista na kříži teprve na fresku ze VI. nebo VII. století, a sice v jedné z krypt katakomby sv. Va-

Obr. 48. — Kristus mezi apoštoly. Nástěnná malba v katakombě sv. Anežky.

lentina při *Via Flaminia*.¹⁾ Týž utrpěl velice opravou, konanou v minulém století; popis jeho máme hlavně od Bosia a z novějších badatelův od Marucchiho. Spasitel jest oděn v tuniku, sáhající až k chodidlům; jenom

¹⁾ Viz: Liell, *Die Darstell. der allersel. Jungfrau . . .*, str. 313, 314. Britské Museum má mnohem starší obraz Ukřižovaného, totiž z V. století. Je to ploskořezba, provedená ve slované kosti; po levé straně kříže stojí žoldněř, který probodl bok Spasitelův, po pravé straně Matka bolestná a sv. Jan; dále na stromě visí Jidáš. Velice starý obraz Krista na kříži má též Florencie; nalzá se v Rabulasově syrském rukopise evangelií z r. 586. Viz: Kraus, *Über Begriff, Umfang, Geschichte der christlichen Archäologie*; Freib. i. B. 1879. Brožura. Str. 26. a 54.

Obr. 49. — Hlava Kristova
v Cubicolo dell' Orfeo.

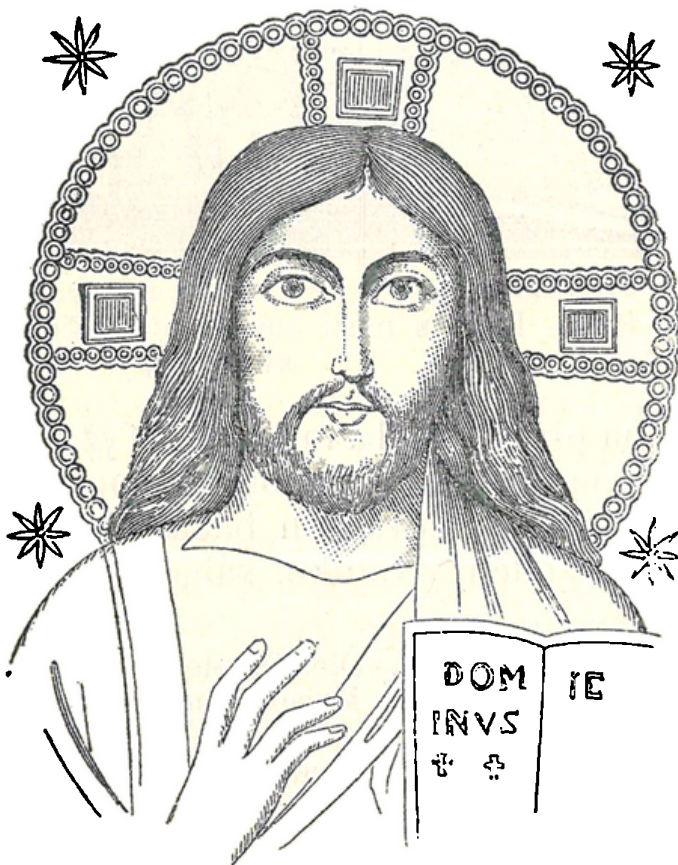
ramena a nohy jsou obnaženy; kolem hlavy, na pravou stranu nakloněné, jest nimbus; nohy stojí vedle sebe na podstavci; stopy hřebů zřejmy jsou jen na dlaních. Po jedné straně kříže stála Matka bolestná, po druhé nalézá se svatý Jan. Na kříži byl dle Bosia nápis: IESVS · REX · IVDEORVM; nad křížem nalézalo se slunce a měsíc; vedle měsíce ještě nápis: LVNA.

Vzpomínka na tyto nejstarší podoby Kristovy přivodí nám otázku: Co činilo prvotní umění pro zvelebení Matky?

Ve IV. a V. století složila Matce Boží hold svůj poesie, opěvujíc

Její chválu a ctnosti písněmi svatého Efrema, Balaea a Rabula na Východě, a hymny svatého Paulina z Noly, Prudentia a Sedulia na Západě. Ale ještě dříve, než poesie, vstoupila do služeb Mariiných krásná umění, čehož svědky jsou zase katakomby, jež, ač jsou dnes velikou ruinou, ¹⁾

¹⁾ Nejvíce utrpěly hroby znamenitější, jelikož po celá století vydány byly na

Obr. 50. — Hlava Kristova v katakombě
sv. Pontiana.

zachovaly nám přece na sto obrazů Bohorodiččiných ve freskách, řezbách a malbách na skle. Dle Liella ¹⁾ dělíme je na dvě hlavní skupiny, z nichž první představuje Marii jako Pannu, druhá jako Matku Boží.

První skupinu repraesentují hlavně malby na skle, čili t. zv. fondi nebo vetri d'oro. Tento zajímavý druh starocírkevního umění má název »zlatých skel« proto, že obraz proveden jest na zlatém listě, umístěném na dně sklenice. Kalichů takových užívali věřící při hostinách, a zvláště při slavnosti světce, jehož obraz na dně jejich

se nalézal. Vyráběny byly následujícím způsobem: Na očištěném a dobře vyhlazeném dně sklenice položen byl zlatý lístek a upevněn byl obyčejně gummou; na lístku tom vydlabány byly pak jehlou nebo nějakým jiným ostrým náčiním figury, nápisy a různé ozdoby.

Obr. 51. — Sv. Petr. Obraz na skle.

Potom odstraněno bylo ze dna všechno zlato, mimo kontury figur se nalézající, tak že zbyly jen zlaté figury, a ostatní dno bylo průhledno. (Viz obr. 51. na str. 247.) Někdy užíváno při kresbě ještě barvy zelené, modré, červené a bílé. Když byla kresba již ukončena, přilepována byla ke dnu sklenice k vůli zachování obrazu skleněná deska nebo podstavec (tácek). ²⁾ Všechny dosud známé výrobky druhu toho, kromě tří, ³⁾ nalezeny byly v katakombách řím-

pospasy barbarům, kteří v nich hledali ukrytých pokladův; a protože na hrobech osob bohatších bylo nejvíce děl uměleckých, proto zničena byla i tato v téže době, kdy hroby za své vzaly.

¹⁾ *Liell*, l. c., str. 115.

²⁾ Viz: *Garrucci*, *Vetri ornat*; Roma 1864.

³⁾ Z těch tří dva pocházejí z Kolína a jeden z Aquileje.

ských, buď uvnitř nebo vně hrobův. Otisknuty vně hrobů ve svěží vápno, sloužily za ozdobu nebo též — jako mince, prsteny, mušle — za znamení, jež usnadňovala nalezení hrobu zemřelého přítele nebo příbuzného.

Důležité jest věděti, kdy vyráběl křesťanský Řím skla taková. Pravili jsme, že pocházejí skorem výlučně z katakomb římských; a poněvadž jest dokázáno, že již po r. 409 nebylo pohřbíváno na hřbitovech podzemních, nýbrž nad zemí, nalezena již hranice, za níž se jich již neužívalo. Otázka je tedy, oč jsou starší

Obr. 52. — Obraz Panny Marie na skle.

roku 409? De Rossi nenalézá jich na hrobech I., II. a první polovice III. století; za to Bosio viděl jich pět na hrobech, jež dlužno klásti do let mezi r. 250 a 350. Zbytky tří jiných nalezl Rossi v katakombě ostrianské, vedle nápisu z r. 291, a jedno v katakombě sv. Petra a Marcellina v sousedství tří medailonů císaře Maximiana (286—305). Na základě těchto dat, jakož i dle stylu kresby, charakteru

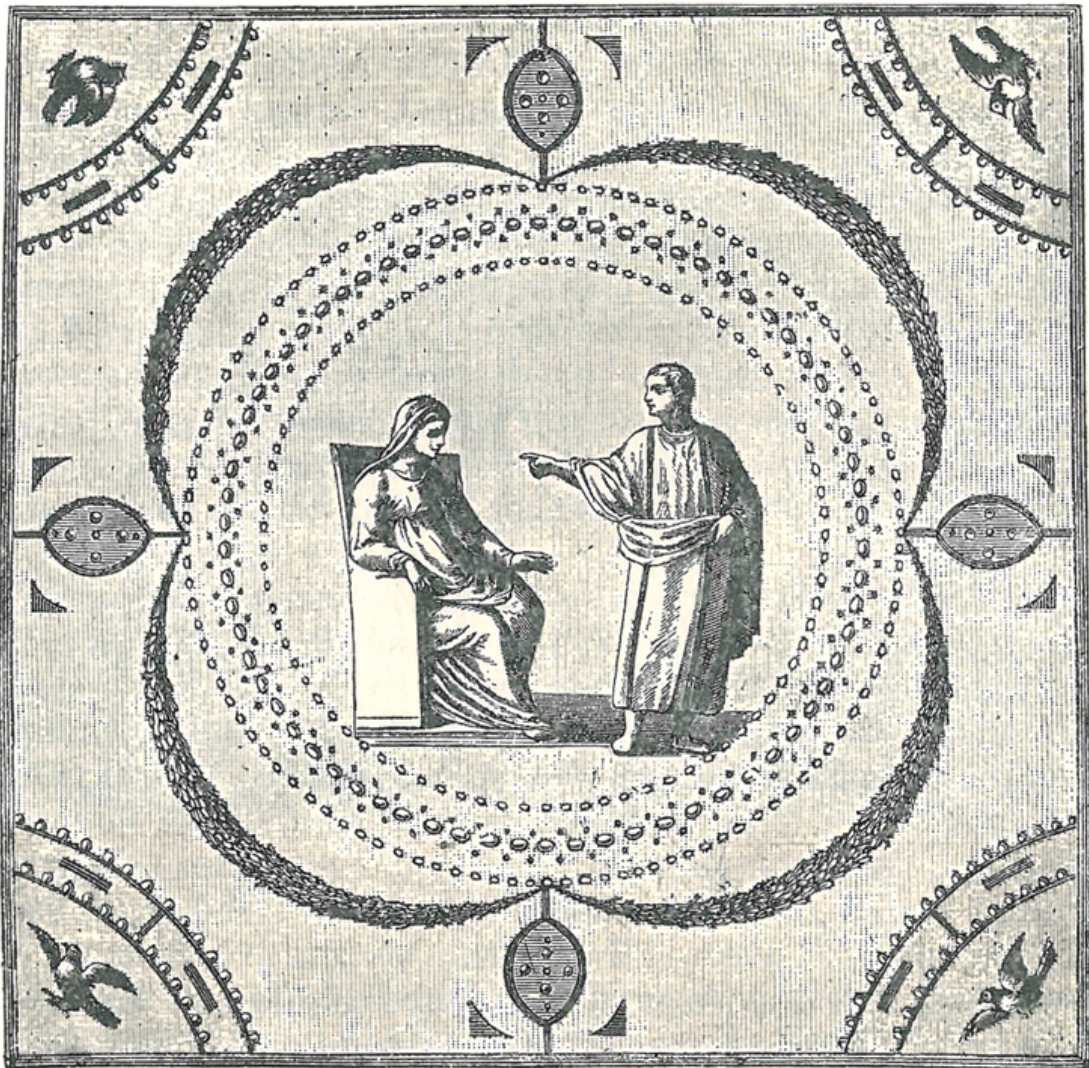
nápisu a oděvu figur, soudí pak archaeologové katoličtí, že vyrábění skel těch dlužno klásti hlavně do druhé polovice III. a do první polovice IV. století.¹⁾

Na těchto zlatých sklech nalézáme tedy nejsvětější Pannu v postavě Orantky, čili osoby modlící se s rukama roztaženýma nebo vzhůru vztaženýma. Na skle, chovaném v museu vatikánském, stojí mezi dvěma stromy Orantka v jedné tunice, sáhající až k chodidlům, a ve druhé kratší, kolem beder přepásané; na ramenou nese plášť, na prsou přezkou spjatý; ruce má neformně veliké, hlavu otáčí nimbus a nápis: *M a r a*. Na druhém skle téhož musea čteme již správný nápis

¹⁾ De Rossi, *Bullett. di archeol. crist.* z r. 1864, str. 81.

Maria. V Borgianském museu Propagandy stojí po levici Panny Neposkvrněné sv. Petr, po pravici sv. Pavel (viz obr. 52. na str. 248); na jiných má nejsv. Panna vedle sebe sv. Anežku.

Druhou skupinu obrazů Bohorodiččiných představují fresky katakombní a ploskořezby sarkofagové, na nichž nalézají se různé scény ze života nejsv. Matky,

Obr. 53. — Obraz Zvěstování v katakombě sv. Priscilly.

jako: Zasnoubení, Navštívení, Narození Páně, Obětování, Klanění se magů, Nalezení Děcka v chrámě, Marie na svatbě v Káně a j. Neuvádíme všech, jelikož nemáme úmyslu, podati na tomto místě podrobnou ikonografii nejsv. Panny; chceme si však povšimnouti jen obrazů nejstarších a v ohledě dogmatickém nej-

důležitějších, a k těm počítáme obraz Zvěstování, Klanění se magů, Marii s prorokem Isaiášem, a dvě freska, představující Matku Boží samu s Děťátkem na klíně.

Nejstarší obraz Zvěstování¹⁾ nalézá se na stropě jedné krypty v katakombě sv. Priscilly (viz obraz 53. na str. 249), jež pro četné obrazy Bohorodiččiny mohla by zvana býti coemeteriem Panny Marie. Těžce lze popsati jej důkladně, jelikož jest velice porouchán. Maria sedí v křesle, jež připomíná starou kathedru biskupskou,²⁾ oděna jsouc ve dlouhou tuniku, se závojem na hlavě. Před ní stojí archanděl Gabriel a ukazuje na ni rukou. Znalci umění klassického a církevního kladou obraz ten do dob sv. Jana apoštola; na všecken způsob nepovstal později, než v první polovici II. století. To dosvědčují též ostatní freska, jež kapli tu zdobí, jako: cyklus obrazů z historie Jonášovy, vzkříšení Lazara, Dobrý Pastýř, a především mistrně provedená ornamentika. Kromě freska Priscillinského máme ještě obraz Zvěstování z konce století V. v katakombě svaté Domitilly a druhý z počátku století V. na sarkofagu v Ravenně.

Rovněž tak staré jako obraz Zvěstování jest druhé fresko u sv. Priscilly, v tak zvané kapli řecké,³⁾ představující Klanění se magův.⁴⁾ Zaujímá tam nejlepší místo, totiž oblouk proti dveřím. Bohorodička sedí na křesle s Děckem Božím na klíně; před Ní jsou tři magové s dary. Tři jiné obrazy Klanění se pocházejí z první polovice III. století. U sv. Domitilly zaujímá scéna ta místo mezi dvěma ve stěně vydlabanými hroby.⁵⁾ Panna Maria sedí ve žlutavé dalmatice na obvyklé kathedře, majíc na hlavě světlý, na ramena spadající závoj. Děcko, oděné v temnou tuniku, sedí na klíně Matky své a vztahuje spolu s Ní pravici k při-

¹⁾ Viz: Liell, l. c., list II. č. 1. a str. 199.

²⁾ Na 40 obrazech klanění se zaujímá Bohorodička touž kathedru.

³⁾ Název *Cappella graeca* obdržela krypta ta od děl-níků pro nalezené tam nápisy řecké.

⁴⁾ První uveřejnil obraz ten Liell; viz list II. č. 2. a str. 225.; lepší reprodukci podal Wilpert, *Fractio panis*, list VII.

⁵⁾ Viz: De Rossi, *Immagini scelte della Beata Vergine Maria* . . . ; list II., III.; Liell, list III., str. 227.

cházejícím magům, po dvou s každé strany kathedry. V rukou drží veliké misy s dary, jichž povahu nelze však rozeznati. V katakombě sv. Petra a Marcellina ¹⁾ jest Panna Maria bez závoje a králové jenom dva. Nesou též na misách dary, ale nikoliv zlato, kadidlo a myrrhu; jeden přináší loutku, a co má druhý, lze i zde těžce označiti. Jinde zase přinášejí v podar holoubátka a věnce. V coemeteriu sv. Trasona a Saturnina ²⁾ jsou magové tři. (Viz obr. 54. na str. 251.) Jiných scén Klanění se pomíjíme a dodáváme jen, že nalézají

Obr. 54. — Klanění se Magů v coemeteriu sv. Trasona a Saturnina.

se na více sarkofazích v Lateráně, dále v německém Campo Santo v Římě, v museu Kircherově, v Ravenně, Ankoně, Miláně, Syrakusách, na několika sarkofazích v Arlesu a na mnoha jiných místech. Některé z nich pocházejí z konce století III., ostatní ze století IV. a V.

Obrazy tyto důležitý a zajímavý jsou však nejen jako podoby Rodičky Boží, nýbrž i proto, že posky-

¹⁾ Viz: Liell, list IV., str. 232; de Rossi, l. c., list V.

²⁾ Liell, obr. 16., str. 236.

tují světla otázkám o původu, stavu a počtu magů v.

Staří umělci odívají figury své obyčejně oděvem římským; výjimku ve příčině té činí jenom Orfeus, tři mládenci v peci ohnivé, Daniel, mučeníci Abdon a Sennen, a konečně magové. Šat jejich skládá se z tuniky u beder spjaté, z pláště, spodního šatu, obuvi a špičaté frygické čapky. Příčina tohoto zobrazení nemůže býti leč ta, že umělec chtěl představití osoby ty v jejich šatě národním, čili v šatě kraje, v němž se narodili, žili nebo z něhož přišli; a dal-li magům týž kroj jako Peršanům Abdonovi a Sennenovi, jako Danielovi a jeho třem druhům, chtěl tím říci, že všichni tři přišli ke Kristu z Persie. Krásná umění shodují se zde tedy s tradicí Otců církevních, kteří považují též Persii za vlast magův.

Tytéž monumenty hlásají dále, že mužové ti byli králi.¹⁾ Majíť, jak jsme pravili, týž šat, jako Daniel a tři mládenci a Abdon a Sennen, jež Písmo sv. a Akta mučnická²⁾ zovou knížaty a králi. Šatem tedy chtěl umělec na scénách Klanění se pověděti též, že i magové byli knížaty nebo králi.

Počtu magů neudává ani evangelium, ani nejstarší Otcové, a teprve spisovatelé století V. praví,³⁾ že byli tři. Staré pomníky doplňují tedy i zde památky literární a dokazují, že tradice o třech králich, ač napsána teprve ve století V., sáhá až do časův apoštolských; neboť až na 56 monumentech nalézáme je stále počtem tři, a jenom ve třech případech odchýlil se umělec od obyčejného počtu a vymaloval jednou dva, po druhé čtyři a po třetí až šest králův. Učinil pak to jenom proto,

¹⁾ Zprávu, že magové byli králi, podává teprve ve stol. VI. slavný Caesarius, biskup v Arlesu. Slovo král mělo však za stara nejednou zcela jiný význam, než nyní. V Odyssei ku př. čteme, že na malém ostrově Itace bylo několik králů (*βασιλῆες*); u Peršanů pak měli titul krále satrapové, a o Danielovi vypravuje nám Bible, že Nabuchodonosor učinil ho knížetem nade všemi krajinami babylonskými a správcem úředníků nade všemi mudrci babylonskými. (Daniel, II. 48., VI. 2 - 4.)

²⁾ Viz: *Acta Sanctorum*, sv. VII., den 30. července, str. 131.

³⁾ *Le v Vel. Hom. I. in Epiph. c. 1.*; viz též: *De Rossi: Images etc.* str. 11.

že v prvném případě měl příliš málo místa a nemohl tam umístiti leč magy dva, ve druhém a třetím případě měl však zase prázdného místa dosti, a proto vymaloval magy čtyři, resp. šest.

Pěkný obraz Madonny s Děťátkem nalézá se v jedné kryptě u sv. Priscilly (viz obr. 55. na str. 253), kde

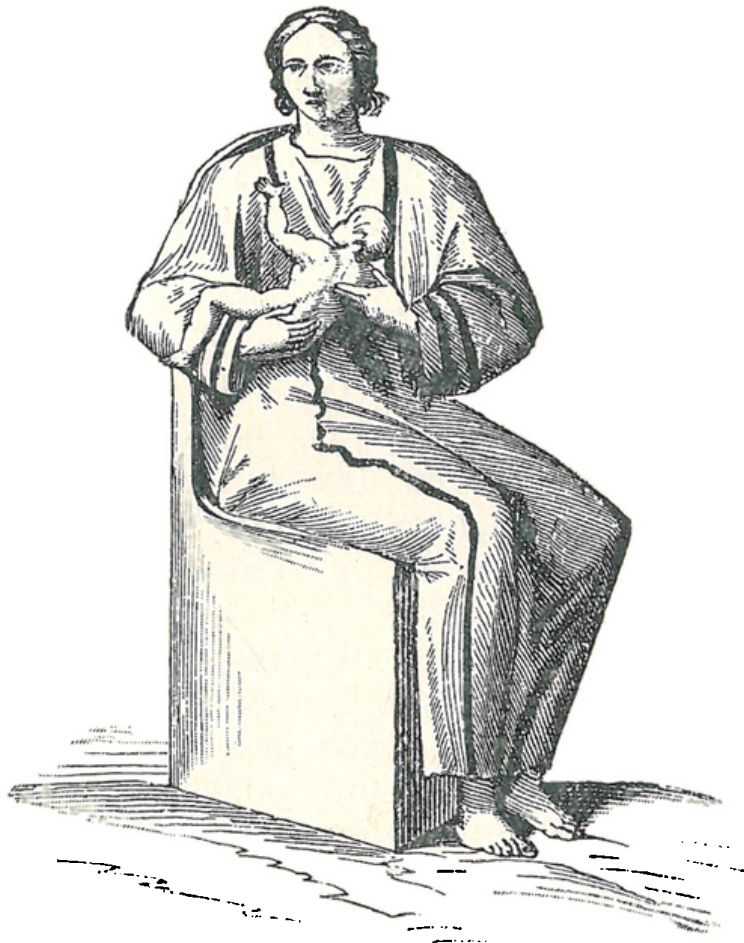
pravděnejpodobněji odpovídala křesťanská, Bohu zaslíbená panna. Nejsvětější Panna jest tu

zobrazena jako vzor pro dívku, jejíž obláčka řádová zobrazena ve dvou sousedních freskách. (Ku kompozici té se ještě vrátíme v knize II. dílu 3. §. 7.)

Na samý konec ponechali jsme si nejstarší a spolu nejkrásnější obraz

Madonnin, který nalézá

se též v katakombě sv. Priscilly, této katakombě Mariánské. Popis obrazu jest tento (viz obraz 56. na str. 255): Žena se závojem na hlavě, oděná v tuniku o krátkých rukávech a v plášť, sedí lehce v před nachýlena a drží u prsu nahé děcko, jež hlavičku přes rameno k pozorovateli obrací. Vedle této skupiny stojí muž s řídkým, sotva poznatelným porostem pod bradou, oděný jen v pallium tím způsobem, že pravá ruka a rámě jsou zcela obnaženy. V levé ruce drží svitek,

Obr. 55. — Madonna s Děťátkem v katakombě sv. Priscilly.

z něhož však zachovaly se sotva stopy, pravou pak ukazuje na ženu a hvězdu, jež nad Děťátkem a matkou se vznáší.¹⁾ Tvář ženina jest poněkud oválná, kolem úst jeví se lehounký úsměv; rysy má pravidelné a ušlechtilé; oko, vroubené pěkným obrvím, jest veliké a myslí plné.²⁾ Není těžko domysliti se, kdo to jest. De Rossi, a po něm všichni, spatřují v obraze tom Madonnu s Božím Děťátkem. Za to však rozcházejí se náhledy archaeologův o významu muže, vedle Madonny stojícího. Garrucci pokládal ho z počátku za věštce Balaama, předpovídajícího »vzejití hvězdy z Jakuba« (Numeri XXIV. 17.), ale později ustoupil od mínění toho,³⁾ a spolu s většinou archaeologův uznal v něm proroka Isaiáše. Obrácen k Madonně s Děťátkem, zdá se prorokovati, že: »Panna počne a porodí Syna« (Isaiáš VII. 14.) a »Maličký narodil se nám, a Syn dán jest nám« (ibid. IX. 6.). On viděl též v duchu jas hvězdy nad Marií se vznášející, tento symbol Děcka, jež ona drží na klíně (ibid. LX. 1. nn.). — Z protestantů jedni přidržují se téhož výkladu,⁴⁾ jiní však, jako na př. Viktor Schultze,⁵⁾ jsou toho mínění, že na fresku našem jest zobrazen tichý a šťastný život svaté Rodiny betlémské, a že tedy mužem tím není nikdo jiný, než sv. Josef. Nezmiňujeme se tuto o jiných chybách a nesprávnostech, jakých dopustil se Schultze při popise obrazu tohoto; dostačí poznamenati, že sv. Josef nezázorňuje se v umění starokřesťanském nikdy se svitkem Písma v ruce; na druhé straně však závitek s napsaným proroctvím o panenské matce a velikém jasu, jenž ukázati se měl nad Israelem, sám ihned poukazuje na osobu Isaiášovu.

¹⁾ Někteří pochybovali o tom, že by tam hvězda jaká byla; já při každém pobytu v kapli té viděl jsem ji zcela zřejmě.

²⁾ Dle reprodukce de Rossiho v jeho »*Immagini scelte della Beata Vergine Maria tratte dalle catacombe Romane*«; Roma 1863, list VI., publikován obraz ten již nesčíslněkrátě.

³⁾ Garrucci, *Storia dell' arte cristiana*; sv. I. str. 360., sv. II. str. 81.

⁴⁾ Becker Ferd., *Rom's altchristliche Coemeterien*; Düsseldorf 1874, str. 106.

⁵⁾ Schultze Vict., *Archäologische Studien*; Wien 1880, str. 187., 191., 194.

Obr. 56.

Madonna s prorokem Isaiášem v katakombě
sv. Priscilly.

Co do času, kdy obraz tento povstal, klademe zde to, co pověděl o něm de Rossi ve svém »*Bullettino di archeologia cristiana*« z r. 1880 na str. 21., a již dříve v monografii: »*Immagini scelte della Beata Vergine Maria*« z r. 1863. »Toto fresko — píše — má na sobě známky epochy rozkvětu krásných umění, že, když jsem se na ně zadíval, byl jsem přesvědčen, že vidím jeden z nejstarších obrazů křesťanských, jež nalézají se v našich coemeteriích. Na moji žádost zbadal jej učitel můj P. Josef Marchi spolu s professorem (a znamenitým znalcem umění starožitného) Minardim, a oba uznali jej za perlu prvotního umění starokřesťanského. A po nich všichni znalci umění řeckořímského, kteří obraz náš podrobili důkladnému rozboru, jsou toho mínění, že není pozdější dob prvních Antoninů, ba snad i mnohem starší.¹⁾ K tomuto důsledku došel de Rossi porovnáním našeho freska s malbami a dekoracemi římskými, zachovanými ve zlatém domě Neronově, v ruinách Palatinských a v pohanských hrobech, odkrytých r. 1858 u silnice latinské, dále křesťanskými fresky na stěnách nejstarších krypt coemeterií sv. Domitilly, Kallista a Praetextata, a nad něž zdá se býti ještě starším; konečně na základě nejdůkladnější analýse místa nálezu, jeho historie, architektury, dekorace a nápisův.

Protestanté, chtějíce oslabiti význam a dosah obrazu toho pro apologetiku katolickou, odvolávali se často na podřízenost místa mu vykázaného; umístěn totiž v koutě krypty, nad obloukem hrobu (arko-

¹⁾ Viz též: Liell, *Die Darstellung der allersel. Jungfrau auf den Kunstdenkmälern der Katak.*; Freib. i. B. 1887, str. 336. Lehner, *Die Marienverehrung in den ersten Jahrhunderten*; Stuttgart 1886, II. Aufl. — Becker, l. c., str. 107. píše: »Es gehört ein geringes Mass von Kunstkenntniss dazu, um in unserer Freske ein bewundernswerthes Kleinod der durchaus ältesten christlichen Kunst zu erkennen.« To vyznal též anglikánský professor university Oxfordské, když, tázán de Rossim po stáří našeho freska, pravil: »*Antiqua superstitionum semina* (Staré šémě pověr).« »*Rci raději se sv. Cyprianem*« — dodal de Rossi — »*O tenebrae ipso sole lucidiores* (O temnoty nad slunce jasnější!)« Viz: Volter, *Les Catacombes*; Paris 1872 Introduction, str. XI.

solia), a to ve značné výši od země, tak že jest třeba vysoko se dívati a ještě dobře obraz osvětliti, aby bylo lze jej viděti. Zatím však i ta útěcha časem zmizela, neboť násypní a zednické práce, vykonané tu de Rossim r. 1886 za tím účelem, aby sesíleny byly stěny poblíž cenného freska toho, podaly důkaz, že úroveň nynější krypty a sousedních galerií není úrovní původní, nýbrž že povstala hned sice v dávné minulosti, ale již po vymalování obrazu Matky Boží, a sice snížením prvotní podlahy za tím účelem, aby nové hroby mohly býti umístěny dole u stěn pod hroby staršími.

I jest tedy vysvětlena záhada, proč lze dnes jen s jistou námahou spatřiti obraz ten umístěný na horní části stěny: jinak zajisté bylo tomu, když kaple byla budována a fresko malováno. Objev ten podává též nového světla otázce o době povstání komposice té. Mnoho zajisté hrobů zřízených dole u stěn naší krypty a v galeriích sousedních má epitafy ještě nedotknuté; jiné ležely v zemi. Nuž, a nápisy ty náležejí do nejstaršího rodu epitafů Priscillinských. Jako nápisy dříve uvedené, tak i tyto jsou částečně červenou barvou na cihlách malovány, částečně v klassických literách do mramoru ryty. A to jest důkazem, že snížení podlahy stalo se ještě v prvních desítiletích II. století, a naše Madonna spadá tím ještě do dob apoštolských.

Podáváme tuto aspoň několik těch nápisů:

Na dvou cihlách, jež uzavírají hrob v kryptě samé, čteme:

CAECILI	ANO
---------	-----	-------

Třetí cihla chybí. Na třech cihlách, zazděných v nedotknutý posavade hrob, nalézá se nápis:

(Kotvice.)	PAX TE CVM	VALERIA	(Kotvice.)	(Palmová ratolístka.)
------------	---------------	---------	------------	--------------------------

To jest: »Pokoj tobě, Valerie, jež veškerou naději

skládala jsi v Boha (kotvice) a zvítězila jsi nad nepřáteli duše (palma).«

	IVLIA	
VIRGO ANNIMA ΣIMP(lex)		

T. j.: »Julie, panna, duše prostoty plná.«

(Kotva.)	PAX TECVM
----------	--------------

T. j.: »Pokoj tobě!«

EIPHNH (Kotvice.)

T. j.: »Pokoj tobě, duše, jež v Boha jsi doufala!«

Všechny tyto nápisy pocházejí z hrobů sousedících s naším obrazem. Na jiných nalézáme tamtéž ještě gentilicia: Octavius, Aurelia, Octavia.

Nepotřebujeme dodávati, že naše Madonna lactans jest komposicí původní a samostatnou, výtvořem ryze křesťanským. Ostatně, umělec marně by se tu byl ohlížel po vzoru v umění řecko-římském; starobylost pohanská ani netušila možnosti spojení neposkvrněného panenství se skutečným mateřstvím v jedné osobě.

Škoda, že neznáme jména autora první Madonny: vyslovovali bychom je s úctou jako jméno předchůdce Fra Angelikova a Rafaelova.

Ikonografie Svátých Páně repraesentována jest na starých památkách jen skrovně. V kryptě Lucinině máme sv. Jana Křtitele ve scéně křtu Kristova (viz obraz 46. na str. 243.); na několika sarkofazích IV. a V. století nalézáme po boku Rodičky Boží svatého Josefa, dále apoštoly¹⁾ a čtyři evangelisty, a na

¹⁾ Plují spolu s Kristem v lodičce na sarkofagu nalezeném ve Spoletě. Viz: Bullett. z r. 1871, tab. VII. č. 1.

sklech a medailonech římských svatou Anežku a svatého Vavřince.

Ještě na jednu věc činíme blíže pozorny. Starožitnost nezůstavila nám podoby Kristovy ani věrné podoby nejsv. Matky Páně; ale skorem jisti můžeme býti, že dochovaly se nás na starém medailoně, chovaném v bibliothéce vatikánské, pravdivé podobizny knížat apo-

Obr. 57. — Obraz sv. Petra a Pavla na medailonu z katakomby sv. Domitilly.

štolských, sv. Petra a Pavla. Medailon ten, nalezený koncem minulého století v coemeteriu sv. Domitilly, má asi tři palce v průměru. Pečlivé a v každém ohledu znamenité provedení hlav jest nejlepším důkazem, že pochází pravděnejpodobněji ještě z dob panování Flaviovcův,¹⁾ a na každý způsob z II. století. Petr má

¹⁾ Viz: De Rossi, Bullett. di archeol. crist. z r. 1864, str. 82. nn.; Römische Quartalschrift z r. 1888, článek Svobodův, str. 279 nn.; Kraus, R. S., str. 337; Real. Encycl., str. 607.

vlas i vous krátký a kroucený (viz obr. 57. na str. 260),¹⁾ tvář kulatou a hrubé a drsné rysy galilejského rybáře. Tvář Pavlova jest podlouhlá a plná ušlechtilé vážnosti, čelo vysoké; orlí nos prozrazuje odvahu, živý temperament a sebevědomí. Lebka jeho jest všecka holá, vous mnohem delší než Petrův. Života plný a mocný výraz tváři obou apoštolův odpovídá dobře jejich povaze, jak nám ji podává Písmo svaté. Celá podobizna shoduje se též s popisem obou světců, jež nám zůstavil řecký historik Niceforus.²⁾

Kromě této podobizny má bibliothéka vatikánská ještě druhou bronzovou desku, pocházející taktéž z katakomby sv. Domitilly. Část, na níž nalézalo se poprsí sv. Pavla, byla uražena; zbylá hlava sv. Petra prozrazuje práci IV. století. V poslední době nalezena v katakombě sv. Anežky ještě třetí deska, taktéž bronzová, ale formy čtyřhranné, s basreliefy sv. Petra a Pavla; poněvadž však provedení jest ještě nedokonalejší než na desce předcházející, není ani ta starší druhé polovice století IV. nebo počátku století V.³⁾

¹⁾ Fotografii obrazu toho vzali jsme přímo z desky vatikánské.

²⁾ Niceph. Callisti, Historia eccl., II. 37.

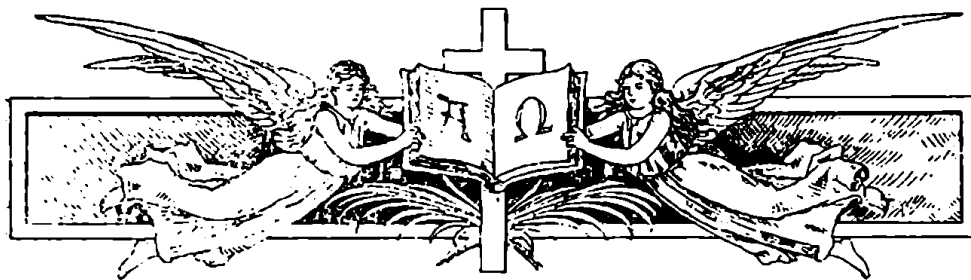
³⁾ Viz: De Rossi, Bullett. di archeol. crist. z r. 1887. str. 130. n., tab. X. č. 3.

KNIHA II.

—

Archaeologie ve službách
věrouky.

DÍL I.

Dogmatický význam starých pomníkův.

§ 1. Kdy vůbec mají monumenty význam věrohodných pramenů.

»Ptej se rodu předešlého, — napomíná zuboženého Joba Baldad, jeden z jeho přátel, — a pilně vyptávej se na památku otců . . . a oni učiti budou tebe: mluvití tobě budou, a ze srdce svého vynesou průpovědi« (Job, VIII. 8. 10.). Poslušni tohoto výzvu starého mudrce šli jsme na zvědy do dávných coemeterií, abychom vyptali se starých věků na památku otců svých ve víře. A dověděli jsme se — jak listy předcházející tomu jsou na svědectví — věci pro historii království Božího na zemi zajímavých, a dobyli jsme z podzemních rumů nových myšlenek pro dějiny civilisace celého člověčenstva. Zvláště půda města Říma, tohoto Campo Santo celého světa, jak jej Chateaubriand krásně nazývá, utvořená z popelů zemřelých a z trosek rozbořených říší, podala málo známé první době života církevního — době krvavých pronásledování — zajímavých a nových zpráv historických. Archaeologům křesťanským podařilo se, abychom tak řekli, odkrýti jaksi samé základy církve. Následkem jejich vědeckých výzkumů stojí dnes tři první století křesťanská před námi osvěžena, omlazena, jasnější a přístupnější.

Než, nelze se od těchto starých křesťanských pohřebišť a jejich pomníků nadíti kromě oněch historických zpráv ničeho více? Objevy archaeologické, učiněné v našem století na historických územích národů předkřesťanských, nejen obohatily dějiny jejich novými fakty, nýbrž daly nám mimo to i nahlédnouti do jejich přesvědčení náboženského. Dostačíť připomenouti, že z nekropolí egyptských vyšly cenné úryvky pohřebního rituálu národů, jimž vládli kdysi faraonové; na cihlách a hliněných i kovových válcích, z trosek Mesopotamie vydobytých, dochovaly se nás národní písně a podání náboženská větví semitských, usedlých kdysi kolem věže babylonské; — a podání ta jsou tím cennější, že možno v nich uslyšeti snadno ozvěnu oné řeči Božské, v níž vykládal Stvořitel prvním rodičům a patriarchům povinnosti, jaké má lidstvo k Bohu, a že možno již dnes z jejich zvuků bez pomoci Písma složiti malou bibli. Prebrázděná země Dodony dala nám olověné destičky, z nichž jedny obsahují řadu otázek, kladených věštbě jednotlivci i celými říšemi, druhé pak chovají odpovědi božstva — jakoby jasné, a přece jen dvojsmyslné.¹⁾ Z hrobů starého Corneta vyneseny trosky liturgie národův etruských. A nedá se na tomto místě ani pověděti, jak objasněna inskripcemi italskými v dobách našich objevenými theologie starých Římanův. Pravíme jen tolik, že na kamenech Říma našli učenci celé modlitby, liturgické zpěvy, formule slibů bohům a bohyním činěných, seznamy kněží a slavností, inventáře posvátných věcí, statuty různých náboženských korporací.²⁾ Tak zachovaly nám na př. mramorové desky, v Římě v háji bratří Arvalských vykopané, akta téhož sdružení náboženského a v nich zajímavé zprávy o jeho svátcích, obětech, liturgickém šatě, ceremoniích a formulích, předepsaných pro přijímání nových členův do bratrstva³⁾ A to vše jsou z větší části — opakujeme to i zde — věci, o nichž

¹⁾ Viz: *Revue archéologique*; Paris 1883; sv. II. str. 854. nn.

²⁾ Viz: Zell, *Handbuch der röm. Epigr.*; II. Theil, str. 153.

³⁾ Viz: H e n z e n, *Acta fratrum Arvalium*; Berolini 1874.

současné památky literární buď úplně mlčí, nebo jen neúplné a zběžné poznámky podávají.

Nalézá-li se tedy takové bohatství tradic náboženských v pohřebištích pohanských, neměly by nám nekropole křesťanské nic povědět; o víře těch, kdož je budovali a navštěvovali? Vždyť církev-matka sestupovala do nich denně v osobě svých kněží, aby tam na ložích hrobových uložila své zemřelé děti a zapěla jim žalmy a hymny liturgické jako ukolébavku ke dlouhému a klidnému spánku! A pozůstali přátelé přicházeli často do podzemí se srdcem touhou přeplněným a s modlitbou na rtech za své milené, kteří již dopluli na lodi církve bojující ku břehu věčnosti! Či snad ty soukromé i veřejné modlitby, jichž obsahem nemohlo býti nic jiného, leč touha a naděje záhrobní, zmizely pro nás s poslední ozvěnou na vždy? Či snad žádný z oněch článků víry, za něž nejeden z těch podzemních obyvatelů prolil krev svou v církech římských, nevryl se tu na stěně nějakým slovem nebo znakem symbolickým? Částečnou odpověď na otázky ty dal nám již díl, jenž jednal o výzdobě katakomb římských. Slyšeliť jsme, že v nejstarších výtvorech umění církevního ukryta a zavita leží nejedna myšlenka náboženská a nejedno dogma. A na několika náhrobcích dočetli jsme se již stop některých článků dnešního církevního *Creda*. Než, nyní dovíme se věci ještě závažnějších a přesvědčíme se, že hřbitovy křesťanské nikoli méně, nýbrž daleko více podávají zpráv a svědectví theologii křesťanské, nežli hřbitovy pohanské víře a theologii pohanské.

Můžeme pak tím směleji zužitkovati těchto pomníků starožitnosti křesťanské pro dogmatiku církevní, jelikož sám Kristus, apoštolové a Otcové předcházejí nás ve věci té příkladem a učí, že žádným drobtom, na němž otiskla se nějaká myšlenka lidská, nemá se pohrdati. »Ukažte mi peníz daně,« — pravil Spasitel židům, když ptali se ho chytrácky, sluší-li se dávat daň císaři čili nic. A když mu podali peníz, ptá se dále, čí je to na něm nápis. Odpověděli pak oni: Císařův. »Dávejte tedy — dokládá Kristus — co je císařovo, císaři, a co je Božího, Bohu« (Mat. XXII. 16—21).

Pán Ježíš mohl říci totéž bez požádání mince, ale on vzal do ruky onoho svědka kovového, jež měli všichni, a teprve na základě jeho nápisu stanovil poměr království Božího ke království tohoto světa. Jinde (Luk. XVII. 32.) odvolává se Kristus na ženu Lotovu, jako na hmatavý důkaz trestající spravedlnosti Boží; pravíme: »hmatavý«, neboť dle svědectví několika Otců existoval onen sloup solný, v němž Bůh neposlušnou proměnil, ještě za dob Spasitelových. Sv. Petr uvádí ve svém kázání jerusalemském hrob Davidův. Pravda jest, — volá — že Kristus vstal z mrtvých, neboť David, pěvec Boží, »jehož hrob jest u nás až do dnešního dne,« předpověděl, že »ani v pekle není zanechán, aniž tělo jeho vidělo porušení.« (Skutk. Apošt. II. 29. 31). Sv. tému Pavlovi slouží v řeči k Athéňanům za výchoďiště i za přechod do světa ideí nadpřirozených oltář pohanský. »Muži athénští — volá — vidím vás býti ve všem téměř pověrečnějšími. Nebo procházeje se, a vida modly vaše, nalezl jsem také oltář, na kterémž napsáno jest: Neznámému Bohu. Protož, co vy ctíte neznajíce, to já zvěstuji vám« (ibid. XVII., 22. 23.).

Příkladu Mistrova a apoštolů následovali církevní Otcové a spisovatelé. Sv. Justin ¹⁾ odvolává se ve své polemice s pohany na jejich nápisy jakožto případná svědectví jejich mrzkého a modlářského ducha. Klement Alexandrijský ²⁾ mluví o Gnosticích, že nejsou lepší Sardanapala, jehož smýšlení charakterisuje dobře náhrobek: »ταῦτ' ἔγω ὄσσο' ἔφαγον . . . to jest mé, co jsem snědl.« Tertullian ³⁾ spatřuje v Sodomě a Gomoře živé svědky hněvu Božího. Jiní spisovatelé uvádějí nekajicníkům na pamět rozvaliny Jerusalema. Eusebius a svatý Jeronym hlásají, že pravdivost fakt biblických stvrzují hroby Marie, sestry Mojžíšovy, Josuův, Davidův, Makabeovců, jež ještě ve IV. století byly ukazovány.⁴⁾

¹⁾ Apol. I. 35.

²⁾ Strom. lib. II.

³⁾ De pallio, II.

⁴⁾ Viz: Piper, Einleit. in die monum. Theologie, str. 103

Po těchto několika všeobecných úvahách přistupujeme ku bližšímu určení ceny a důležitosti starých památek a pomníkův.

* * *

Učenci kladou pomníky starožitnosti křesťanské do téže řady s dokumenty psanými; proto také dlužno užiti při nich týchž pravidel kritických, jakých užívá se při těchto, kdykoliv se jedná o zjištění jejich významu a ceny. Hlavní pravidlo kritiky historické zní: V provádění důkazu není dovoleno dokládati se žádným pomníkem písemným tak dlouho, pokud jeho autentičnost a věrohodnost dostatečně dokázány nejsou. Podobně nesmí se theolog odvolávati na žádné fresko, řezbu, nápis jako svědka víry, pokud o jejich autentičnosti a pravdomluvnosti se pochybuje. A možno-li u věci té nabyti jistoty? Zajisté! Neboť značná část pomníků starocírkevních dochovala se nás v útvorech originálních, a uchovaly se i na týchž místech, pro něž byly určeny a na nichž umístila je táž ruka, jež je vyrobila. Také my užijeme ve své práci jen pomníků, jež zachovaly se nám v originále; a bude-li nám časem odvolávati se na monument nějaký, známý jenom z popisu, učiníme to jen tehdy, nebude-li jeho věrohodnost podléhati žádné pochybnosti.

Druhá regule žádá, by známa byla doba, kdy ten či onen pomník povstal. Věc ta dala by se vyřídití beze všelikých potíží, kdyby autorové byli vedle svých útvorů poznamenali rok jejich vytvoření. Poněvadž však malíři a sochaři nikdy toho nečinili, bylo se badatelům starožitností křesťanských ohlížeti po jistých kriteriích, jež by jim prozradila, ne-li samý rok původu toho či onoho pomníku, aspoň století nebo část století, v němž povstal.

Staré pomníky církevní tvoří hlavní dvě třídy, to jest výtvary umění a nápisy. Za příčinou snazšího přehledu uvedeme nejprve kriteria, jež slouží za chronometr pro první, a potom povšimneme si znaků, jichž pomocí možno označiti čas povstání epitafův.

Jsou pak kriteria pomníkův uměleckých dvojí: vnější a vnitřní.

Z kriterií vnitřních, těch totiž, jež z obrazu samého se odvozují, rozhodným jest především styl tvorby. A tak, připomíná-li komposice katakombní stylem svým fresky pompejské a ty, na př., jež až podnes zachovaly se na stěnách domu císařovny Livie na Palatině a v lázních Titových na vrchu Esquilinském, dlužno je klásti do konce století I., a nejpozději do dob císaře Hadriana nebo jeho nejbližších nástupců. Prvním chronometrem jsou tedy pro freska katakombní výtvoř umění klassického, o nichž jest známo, kdy povstaly. Podobně jsou sarkofagy křesťanské tím starší, čím lepší jest jejich provedení. Vedle slohu obrazu a jakosti provedení jeho součástí jest dále znamením velikého stáří symbolismus: neboť čím blíže dobám Konstantinovým, tím více ubývá stále zcela zřejmě komposic symbolických, a jejich místo zaujímají výtvoř historické.

Nedostačují-li tato kriteria vnitřní a zůstává-li stáří obrazu ještě pochybným, pak přibíráme na pomoc kriteria, jež možno zváti v nějšími, jako: blízké náhrobní nápisy, jakož i symboly, jako nimbus a monogram Kristův. Velice záleží též na tom, aby znám byl čas, kdy povstaly kaple nebo chodby, v nichž freska se nalézají. Nimbus objevuje se v umění křesťanském teprve koncem století III.; má-li jej tedy některý svatý na hlavě, jest to znamení, že obraz nemůže pocházeti z první polovice III. století, a tím méně ze století II. Podobně jest jisto, že monogramu Kristova (☩) užívali křesťané veřejně¹⁾ teprve od dob vítězství Konstantina Velkého; obraz tedy, na němž se znak ten nalézá, nemůže býti starší století IV. nebo V.

A jak dá se určiti stáří náhrobkův? Má-li epitaf datum konsulární nebo nějakou jinou výraznou značku chronologickou, dá se čas jeho zhotovení skorem vždy

¹⁾ Před Konstantinem Vel. nalézáme monogram ☩ jen velmi zřídka. Na několika nápisech katakombních ze III. století stojí jako *compendium scripturae* (siglum) za slova: *Christus* nebo *Jesus Christus*. Tak čteme na př. na náhrobku Kallistinském: *Pax Domini et ☩ cum Faustino Attico*. Viz: De Rossi, *Bullett. di archeol. crist.* z r. 1882 str. 105.; R. S., sv. II. str. 317. nn.; *Inscript.* sv. I. str. 10.

zcela přesně určit; těžší úlohou jest — leč dnes již nikoliv nemožnou — chybějí-li tyto znaky chronologické. De Rossi a Le Blant, badajíce staré nápisy hřbitovní od sebe zcela neodvisle, odvodili z nich zcela souhlasně řadu pravidel, dle nichž lze vždy, aspoň přibližně, určit čas, kdy povstaly. A tak poznali a stanovili, že prostý a jadrný styl, dále jakási obava, z monumentů zřejmá, aby nějakým slovem nebyla zrazena nevěřícím tajemství víry, pěkná forma liter, starořímský systém tří jmen, časté pomíjení počtu let života, staré akklamace: Pax, In Pace, Vivas in Deo, In Christo, In Domino, Cum Sanctis, Spiritum tuum Deus refrigeret, in refrigerio, refrigera cum spirita sancta, pie zeses, t. j.: Pokoj (tobě), V pokoji (žij), žij v Bohu, v Kristu, v Pánu, se svatými, ať Bůh duši tvoji občerství, v občerstvení, měj občerstvení s dušemi svatých, žij blaze, — a dále též symboly ideografické, jako: kotva, ratolest palmová, ryba s holubicí nebo kotvou, — jsou charakteristickými znaky nápisů tří prvních věkův.¹⁾ Naopak, známkou památek století IV. a V. jest rozvláčnost a bombastičnost; styl ztrácí bývalou prostotu a jadrnost, vedle jména zemřelého nalézá se počet let, dní i hodin jeho života, den smrti a chvály, jako: *mirae bonitatis atque sanctitatis, mirae innocentiae atque sapientiae*,²⁾ to jest: duši, jež vyznamenávala se podivuhodnou dobrotou, svatostí, nevinností, moudrostí, atd. — Koncem IV. století zjevují se mimo to, a v době následující přicházejí stále formule: *hic positus, hic iacet, hic quiescit, hic requiescit*,³⁾ t. j.: zde byl položen, zde leží, Jestliže kriteria tato úplně neroz-

¹⁾ Viz: De Rossi, *Inscript.*, sv. I., Praefatio, str. CX. nn. Srv. též dissertaci téhož autora: »Il museo epigrafico cristiano Pio-Lateranense« v díle: »Triplice Ommaggio alla Santità di Papa Pio IX. nel suo giubileo episcopale offerto dalle tre romane accademie . . .«, Roma 1877, str. 128.; viz dále: Le Blant, *Inscript. chrét. de la Gaul*; sv. II. Préface.

²⁾ Srv.: De Rossi, *Inscript.*, sv. I., č. 98., 99., 125., 174., 183., 225., 309.

³⁾ *Ibid.*, č. 210., 445., 495 . . . , 224., 435., 479 . . . , 305., 422., 436.

lušťují, pak odstraňuje zbývající pochybnosti — právě tak jako při pomnících umění — historie krypty nebo galerie, v níž nápis se nalézal nebo nalézal, a freska s epitafem sousedící, jichž stáří často odjinud jest známo. Nikoliv bezcenna jest též výrobní známka, otištěná nejednou na cihlách, jež uzavírají otvor hrobový.

Jiný kanon kritiky žádá důkladného rozluštění monumentu a dobrého porozumění jak jednotlivým výrazům nápisu, tak i celému obsahu pomníku toho. Jakým způsobem lze toho docílit? Tu jest třeba sestaviti a srovnati nápisy nepochopené a temné s nápisy zřejmými a pochopitelnými. Nejednou dodávají též malbám a kamenorezbám světla nápisy, a naopak zase pomníky umění usnadňují nám často porozumění epitafům. Mimo to dlužno se ptáti Písma sv., starých Otcův a spisovatelů církevních, jakož i modliteb, jež tvořily první liturgii pohřební. V týchž pramenech dlužno též, jak jsme již výše pověděli, hledati klíč k porozumění smyslu maleb a kamenorezeb hřbitovních.

Jestliže autentičnost a věrohodnost památek nepodléhá žádné pochybnosti, stáří jejich jest známo, čtení jest ustáleno a obsah stanoven, — pak, kdykoliv představují nějaké pravdy náboženské, nutno jim přiřknouti charakter věrohodných svědků čili dokumentů v historických, a to tím cennějších, jelikož zachovány jsou v autografech a sáhají až do dob sv. Jana apoštola, Polykarpa, Hegesippa, Irenaea, Cypriana. A ceny té a vážnosti neupírají jim ani katolíci, ani protestanté. Čeho pak tito pro theologii svou od nich se nadějí, ukáže několik citátů z jejich spisův. »Mezi historickými prameny theologie — píše Piper¹⁾ — nalézá se jistá třída, jíž dosud nebylo dosti dbáno a jež velice může přispěti rozvoji theologie vůbec, a protestantské zvláště: jsou to památky (pomníky) umění starokřesťanského. Neboť umění, jež v církvi se zrodilo a jí celý středověk věrno zůstalo, podává ve svých výtvorech ducha křesťanského, jímž je církev nadchnula; jeví se v něm i ruch náboženský a charakter morální každého století.« »Nejednou — praví týž autor

¹⁾ »Mythologie der christ. Kunst«, sv. I.; Předmluva, str. VII.«

dále — jsou pomníky tyto cennější i nad současné památky literární, neboť kdežto spisy Otců staví nám před oči ruch dogmat, pokud se jevil jen ve vyšších vrstvách společnosti křesťanské a mohl nedotknouti se samého jádra církve, čili nižších vrstev společenských, — poskytují nám díla umělecká pohled do pokladny víry lidu samého. Neboť z jeho ducha brali umělci obsah svých výtvorův, a proto lze také jenom v nich nalézti ryzí víru, kdežto bez nich není theologie úplné! Již tedy sám pud po sebezachování velí protestantům, aby obírali se archaeologií křesťanskou a obohacovali náboženské přesvědčení své jejími objevy. Neboť církev evangelická nedatuje se teprve od reformace, nýbrž jest tak stará jako křesťanství samo, a kdekoliv na prostore celé církve vyrostla ratolest nějaká ze kmene apoštolského, jest táž majetkem téže církve evangelické a povinností její theologie jest, aby přesadila ji na půdu svou, by ovoce pro ni přinášela.«¹⁾

¹⁾ Ibid. str. XXIV.: »Wie nun die Denkmäler der Kunst mit denen der Literatur sich gegenseitig erläutern, so ist von Seiten der evangelischen Theologie nicht allein ein Akt der Gerechtigkeit gegen eine grosse Geschichte, sondern im Interesse der Selbsterhaltung, dass sie mit den dort dargebotenen Anschauungen ihr christliches Bewusstsein bereichere. Denn die evangelische Kirche datirt nicht erst seit der Reformation, sie ist so alt, als das Christenthum selbst: und wo irgend in der gesammten Kirche ein Reis aus apostolischem Samen entsprossen ist, das gehört dieser Kirche an und es ist Pflicht ihrer Theologie, es zu verpflanzen, damit es für dieselbe Frucht bringe.« Na str. 12. pak praví: »Es ist offenbar, dass jene Denkmäler (Kunstdenkmäler) gleichsam Documente sind zur Geschichte des christlichen Glaubens und des kirchlichen Dogma, dessen Gegenstände in ihnen veranschaulicht werden«. Zajímavo je též, co píše v brožuře: *Über die Gründung der christlich-archäologischen Kunstsammlung bei der Universität zu Berlin und das Verhältniss der christlichen zu den klassischen Alterthümern*. Ein Vortrag gehalten zu Berlin am 2. October 1850; Berlin 1851, str. 49: »Und zwar haben sie (die Kunstdenkmäler) neben den geschriebenen Quellen die Bedeutung, dass sie nicht bloss zur Bestätigung und Erweiterung, sondern auch zur wesentlichen Ergänzung dienen, in zweifacher Richtung: eines theils geben sie Kunde von Zeiten und Gegenden, wovon die anderen Quellen gar nichts oder nur vereinzelt aussagen; sodann, und das ist das wichtigste, erschliessen sie den Haus-

Méně theologie nežli Piper nalézá v nápisech a výtvorech umění známý nám již historik a archaeolog Viktor Schultze, ač ostatně i on vyznává, že staré památky, o nichž mluvíme, jsou pramenem velice důležitým nejen pro církevní dějiny, nýbrž i pro dějiny dogmat. Z nich teprve dovídáme se — dle jeho mínění — nejednou, kdy a jakou měrou přešla některá dogmata ze sfér theologických do nižších vrstev křesťanských.¹⁾ Ony též vysvětlují nám jasně, — o čemž

halt der Gemeinde (wofür ihnen in der Literatur wenig zur Seite steht, wie z. B. der Brief der Gemeinden zu Lyon und Vienne und die Acten der Perpetua und Felicitas), während die sonstigen Quellen auf der Höhe der Hierarchie stehend, jene meist versäumen oder nur indirect berücksichtigen«.

¹⁾ »Für die Geschichte des Dogma's bieten die Katakomben-
denkmäler nur geringe Ausbeute... Nur insofern sind uns die
Denkmäler vereinzelt auch hier von Werth, als sie uns zeigen,
wann und bis zu welchem Grade bestimmte dogmatische An-
schauungen aus den theologischen Kreisen nach unten durch-
sickerten und in das Gemeindebewusstsein einzugehen anfangen.
Doch handelt es sich dabei vorwiegend um Monumente späterer
Zeit. Indes reicht hier und dort der dogmengeschichtliche Werth
der Monumente auch weiter. So zeigen sie ausnahms-
los innerhalb der Gemeinde die Voraussetzung
der realen Gegenwart Christi im hlg. Abend-
mahl, was zu wissen uns viel wichtiger ist, als
die Erkenntniss dass Vorstellungen der altkirch-
lichen Theologen hierüber schwanken«. Viz: *Der
theologische Ertrag*, str. 21. Na jiném místě píše: »Die glänzenden
Resultate der römischen Ausgrabungen haben die Katakomben-
forschungen zu einer Bedeutung erhoben, deren Tragweite, über
das Gebiet der Kunstforschung und Archäologie hinausgehend, bis
an das innerste Mark brennender theologischen Fragen heran-
reicht«. *Die Katakomben von San Gennaro*. Vorwort. — Poněkud
lépe než Schultze oceňuje dogmatickou důležitost monumentů
Pohl. »Wir können die Bilder nicht, — praví — wie Schultze
und Andere es wollen, nur in den engen Rahmen sepulcraler
Beziehungen hineinzwängen. Wir geben zwar zu, das der na-
türliche Gedanke an den Tod und die christliche Auferstehungs-
hoffnung die ursprüngliche Veranlassung zu ihrer Schöpfung
waren, wir sind aber der Ansicht, dass in den christlichen Grab-
malereien wie in den antiken der ganze Lebenskreis,
sein Hoffen und Glauben, zum Ausdruck gebracht wurde...
Die Bilder erscheinen uns umsomehr als ein Ausfluss des fest-
gewurzelten christlichen Bewusstseins der Menge, wie als ein
pädagogisches Mittel der Kirche, den christlichen Gedanken in den
Ungebildeten zu pflegen. Der ganze altchristliche Bilderkreis setzt

spisy Otců mlčí aneb jen nejasné mají zmínky — že jmenovitě kult svatých a ostatků povstal — praví — z pohanského kultu Manův.

Francouzským protestantům předložil výsledky bádání katakombních pastor Bohumil Roller ve dvou svazcích in folio.) Nepřeháníme, zoveme-li práci tu pamfletem, jehož účel není jiný, než aby proti dogmatismu katolickému stavěn byl negativní dogmatismus protestantský. A právě proto, že dílo to jest povahy výslovně polemické, nebude nemístno, povíme-li o něm několik slov. Autor vyznává sám, že dnes ve studiu o objevech katakombních ani kroku nelze učiniti bez monumentálních prací de Rossiho. Jej též volí si za vůdce ve své práci a tvrzení jeho opakuje beze všech rozpaků všude tam, kde theologie protestantská shoduje se s katolickou; ale kde se tyto od sebe liší, tam zavrhuje prostou frásí důvody mistra archaeologie jakožto slabé a chabé. Kromě toho, kdykoliv nějaký nápis obsahuje jasné svědectví pro dogmatiku římskou, vždy přenese jej s lehkým srdcem ze století III. do IV. a následujících, jen aby dokázal, že kult svatých povstal teprve koncem III. a počátkem IV. věku, že očištěc jest výtvořem dob Konstantinových, Mariolatrie že povstala ve století V., a konečně že v téměř čase původ vzaly i nároky a duchovní role biskupů římských. Beze studu falšuje též výroky Otců, hyzdí jejich charakter a násilně podkládá jim myšlenky reforma-

e i n e g e n a u e K e n n t n i s s d e r h e i l . S c h r i f t v o r a u s , u n d w i r e r b l i c k e n i n i h m e i n e n d e u t l i c h e n H i n w e i s a u f d i e j e n i g e n E i n f l ü s s e , d i e i n j e n e r Z e i t f ü r d i e H e r a u s b i l d u n g d e r c h r i s t l i c h e n G e d a n k e n w e l t m a s s g e b e n d w a r e n . W i r w i s s e n j a , d a s s d i e G e m e i n d e n a u f d a s L e s e n u n d d i e A u s l e g u n g d e r h e i l . S c h r i f t g r o s s e s G e w i c h t l e g t e n . E s i s t a u c h s c h o n d a r a u f h i n g e w i e s e n w o r d e n , d a s s m a n a u s d e m V o r k o m m e n b e s t i m m t e r B i l d e r a u f d i e V e r b r e i t u n g g e w i s s e r S c h r i f t e n s c h l i e s s e n d a r f , s o z . B . a u f d i e d e s J o h a n n e s e v a n g e l i u m s , d e s H i r t e n d e s H e r m a s u . a . m . « . *Die altchristl. Fresko- und Mosaik-Malerei*, str. 166, 167.

¹⁾ *Les Catacombes de Rome*; Paris 1881, Vol. I. II. Důležitost dogmatickou příkládá památkám katakombním hned v předmluvě k dílu I., když píše na str. II.: »Les catacombes ne sont pas une viellerie qui n'ait d'importance que pour les archéologues: elles sont une page d'histoire où il est indispensable que les religions modernes aillent vérifier leurs titres.«

torů XVI. věku.¹⁾ Celé stati nejednají o ničem, leč o postupném kažení se víry a množení se dogmat pod vlivem theologických sporův a hádek.²⁾ Dnešní katolicismus jest prý zjevným uchýlením se od liturgických obřadů prvotní církve a od oné prosté a živé víry lidu (*simple et robuste foi*), která neobsahovala nic více, než pouze první elementa křesťanství, jež i dnes ještě nalézáme na dně všech křesťanských společností.

Kolik pravdy deklamace tyto v sobě chovají, poznáme, čtouce za nedlouho ony památky; pro tentokrát poslyšme jen, jaký soud pronesl o názorech těch racionalista Aubè, jenž zajisté nemůže býti podezříván z přízně k učení církve katolické. »Tato these (o posloupném kažení se víry) — píše autor ten — nezrodila se z nestranné analýse faktů, nýbrž tuto nejednou předstihla a ji zavedla.«³⁾

Pomijíme náhledů ostatních protestantů, jelikož všichni skorem týmž způsobem na monumenta hledí, pokládajíce je za výtvary, a tím i za věrohodné svědky víry lidové, a povšimneme si raději povahy těchto nových svědků theologických.

§ 2. Pomníky jsou authentickým svodem, svědkem a soudcem víry.

Protestanté spatřují v epitafech a pozůstatcích starého umění křesťanského jenom historická svědectví víry křesťanské povahy čistě lidské; my však jdeme dále a tvrdíme, že v pomnících těch dobyla archaeologie zpod země authentické svědky dogmatické, kteří participují na neomylné a nadpřirozené povaze církve učící a stanoví dohromady jeden z pramenů theologických — *locus theologicus*.

¹⁾ L. c., sv. II., str. 242., 243.

²⁾ L. c., sv. II., str. 364., Conclusions.

³⁾ Viz: *Revue des deux Mondes*; Paris 1883, sv. 58., str. 365. Na str. 368. podává pak Aubè o práci Rollerově tento úhrnný soud: »C'est un livre de bonne foi assurément, mais c'est un livre de foi plus dogmatique et plus militante que je n'eusse voulu. et qui porte à chacun de ses chapitres la trace de préoccupations qui ne sont pas purement historiques.«

Důvody, o něž thesi svoji opíráme, jsou tyto:

1. Uznání hodnosti a stupně authentických svědků dogmatických domáhá se pro pomníky hřbitovní povaha faktův a ideí, o nichž svědectví vydávají. Tak sdělují nám pomníky ty nejenom takové věci, jako že církve již v I. a II. století měla své umělce a své vlastní galerie obrazů, nýbrž zároveň odhalují nám náboženské přesvědčení křesťanů z dob pronásledování. Ano, někdy podávají nám přímo i dogmatické formule lokálních církví. Tak čteme u sv. Kallista na náhrobku ze III. století následující nápis: $\chi\rho\iota\varsigma$? CTINA H EN ΘΕΩ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΩ ΠΙΣΤΕΥ-
CAC α C. TOIC ANΓΕΛΟΙC.¹⁾ Poslední slova nápisu pamatují na latinskou formuli náhrobkovou: *a c c e r-*
s i t u s a b a n g e l i s; odtud také zní nápis celý: »Kristina (?), jež věřila v Boha a v Krista, vzata byla od andělů do nebes.« Jest zřejmo, že máme před sebou formuli víry, jež obsahuje allusi na první dva články apoštolského vyznání víry: Věřím v Boha Otce
věřím v Ježíše Krista. Symbol, jež skládati bylo katechumenům v církvích na Východě a skorem na celém Západě, počínal slovy: $\pi\iota\sigma\tau\epsilon\upsilon\omega$ εἰς ἕνα Θεόν atd. — *credo in unum Deum* — věřím v jednoho Boha; zatím však na náhrobku Kristinině čteme variant: ἐν
Θεῷ místo εἰς Θεόν, a kromě toho není na našem epitafu slova: ἕνα — *u n u m*. Jak se dá úchylka ta vysvětliti? Dlužno snad ji přičísti na vrub libovůle rytcovy, či přivodil ji nějaký důvod hlubší? Od Rufina Aquilejského a sv. Ambrože se dovídáme, že církve římská, sledujíc starou, do dob přednicejských sáhající tradici, předkládala svým katechumenům symbol beze slova *u n u m* a že za příkladem Říma i církve aquilejská častěji užívala: *credo in Deo*, než *credo in Deum*. A tak našli jsme již i genesi formule na náhrobku Kristinině: nevyryl jí kamenník jen libovolně, nýbrž přenesl jen na kámen místní formuli víry, jíž církve římská z počátku i kolem polovice III. století užívala. Než, dogmatický nápis ten jest důležitý ještě z příčiny jiné. Autor spisu *Philosophumena*²⁾ viní

¹⁾ De Rossi. R. S., I. II., tab. XLIII. n. 39.

²⁾ Viz o tom více v *Bullett.* z r. 1866, str. 80. nn.

totiž papeže Zefyrina a Kallista, že mísili Boha Otce se Synem a vypustili ze Symbolu víry rozlučující částici *xxi*, která proto do Symbolu byla pojata, aby rozlišovala od sebe tři božské osoby a hlásala, že Syn není Otcem, a Otec a Syn že nejsou Duchem sv.; zatím pak objeví se právě v coemeteriu Zefyrinově a Kallistově na hrobech věřících, jimi vychovaných, plná formule víry, v níž ani zmíněná partikule nechybí.¹⁾

2. M í s t o n á l e z u. Nalézají se monumenta ta v coemeteriích, jež platila vždy za místa posvátná a církevní a zůstávala pod kontrolou a správou papežovou. Do nich sestupovala časem celá církev, aby tam na hrobech epitafy a fresky ozdobených konala nejsv. Oběť a odbývala v dobách krutého pronásledování i všechny ostatní obřady náboženské. Nelze tedy připustiti, že by při takové návštěvě učitelé církevní nebyli četli nápisův a nebyli si prohlédli malby, a následovně že by nebyli odstranili vše, co by odporovalo pravé víře Kristově; a proto musí býti pomníky, jež v podzemních svatyních se zachovaly, v úplné shodě s učením církve. Ne bezvýznamna jest také i ta okolnost, že vedle nápisův a fresek dogmatických, pocházejících z II. a III. století, umístil papež Damasus ve IV. století své epigramy na počest mučovníků; jsouť nápisy ty jaksi pečeti, jíž nejvyšší pastýř ten stvrdil obsah epitafův a sousedních fresek.

3. P o v a h a p r a m e n ů, z nichž umělci obsah nadšení ke svým komposicím čerpali. Máme tu na mysli nejprve homilie, jež biskupové nejednou v samých katakombách měli ke svým věřícím, mezi nimiž nalézali setěz malíři a sochaři, a pak větší díla Otcův a doktorů církve, jakož i uvedená již několikráte officia pohřební.

4. Z á v i s l o s t s t a r o k ř e s t ě a n s k é h o u m ě n í a jeho představitelův na učitelském úřadě církve. Této závislosti novější protestanté nijakým způsobem uznati nechtějí, tušíce, že by z takovéhoho ústupku povstala jejich symbolu víry nebezpečí největší. Nejstarší umění církevní vyšlo — dle jejich mínění — přímo z lidu a pro lid též bylo vytvořeno. »Nikde nevidíme

¹⁾ De Rossi, R. S., T. II. str. 302. n.

je — praví Pohl — podléhati cenzuře a approbaci církevní; zplodila je víra a nadšení jednotlivce k radosti všech. Poměr ten změnil se teprve dobou vítězství církve, a teprve v dobách Konstantinových přestalo býti umění výrazem fantasmie a stalo se prostředkem moci učící, stavši se ilustrací církevní dogmatiky.« ¹⁾

Jiného mínění jsou však archaeologové katoličtí. Ale nejdou ve svých názorech o poměru umělců k církvi tak daleko, jako Raoul Rochette, který pronesl to krajní tvrzení, že, jako v Egyptě myšlenka theokratická umění spoutala tou měrou, že učinila z něho pouhý nástroj, vedený jedině rukou rutinovaných kněží, — tak i v křesťanství idea náboženská, a vlastně ruka kněžská kreslila dle vlastní mysli své první modely obrazů, jež potom nevolník otrocky následoval. Dle archaeologů katolických zůstávali tehdejší umělci beze vší pochyby pod dozorem a vlivem církve: neboť jestliže církev od počátku všechny spisy, o náboženství jednající, přísně podrobovala cenzuře, není důvodu, proč by se mělo za to míti, že nebděla rovněž tak pečlivě nad čistotou myšlenek a nadšením svých umělcův. Avšak závislost ta nebyla taková, aby obmezovala veškeru tvůrčí umělcovu samostatnost. Církev naznačila jen všeobecně cyklus předmětů, jež k ozdobě hrobů se hodily; výbor thematu v jednotlivých případech příslušel však buď umělci, nebo též rodině zemřelého. Kromě toho ponecháno skoro vždy důmyslu a vůli umělcově provedení věcí vedlejších a celá stránka technická. A úřad učitelský mohl to učiniti tím snáze, že umělci tehdejších dob jakožto lidé věrou naplnění nebyli by vytvořili nic, co by čistotou nadšení nebylo souhlasilo s obsahem celého obrazu.

¹⁾ »Nirgends sehen wir sie (die Kunst) unter der Approbation der Kirche gestellt, sie ist aus dem Antrieb des Einzelnen zur Freude Aller geschaffen. Öfter tritt wohl in ihr, wie in manchen Grabhallen, Gallerien und Sälen die Zusammenwirkung der Gemeinde hervor, selten deuten aber ihre Compositionen auf eine besondere theologische oder gar kirchliche Leitung hin. Erst in der späteren Epoche wird das Verhältniss ein umgekehrtes.« Die altchristl. Fresko- und Mosaik-Malerei, str. 193.

Máme však též stopy, jež dokazují, že tato kontrola církevní sáhala časem mnohem dále. Tak možno býti prostu všech jinověreckých předsudků, aby bylo vyznáno, že při výzdobě »kaplí svátostí« nepracoval umělec dle svého vnuknutí vlastního, nýbrž že byl pouhým vykonavatelem plánu, sestaveného znamenitým knězem — theologem. Žádný umělec — praví Kraus ¹⁾ — neměl takového vzdělání, aby mohl s takovou snadností a jistotou rozvinouti a provésti myšlenku bohoslovnou tak dlouhým cyklem maleb; máme tu před sebou zajisté komposici, inspirovanou učitelským úřadem církve a provedenou pod nejpečlivějším dozorem jejím.

Za důkaz závislosti slouží též ta okolnost, že jisté obrazy opakují se stále po celá století; byly to zřejmě ty, pro něž církev poskytla plán a je jakožto obrazy dle své ideje provedené potvrdila.

Na základě důvodů tuto uvedených uzavíráme tedy, že monumenta jsou svodem, svědkem a soudcem víry: jsou svodem (*traditionis rivulus*), poněvadž jimi jako kanálem nebo řečištěm připlynula k nám stará tradice církevní; jsou svědkem (*fidei testis*), protože osvědčují totožnost víry naší s věrou křesťanů I., II. a III. století; jsou soudcem (*judex, instrumentum probandae fidei*), protože pronášejí soud s jedné strany o víře prvotní církve věřící i učící a se strany druhé o pravdivosti a neporušenosti učení a víry církve dob našich. Jest to arci svod či kanál u přirovnání ke hlavním zdrojům víry méně význačný (*medium particulare*), svědek výpomocný (*testis subsidiarius*) a soudce podřízený, nicméně však participující na nadpřirozené povaze církve a neméně důležitý proto, že vyplynul z hlavního zdroje víry, že opírá se o svědky prvního řádu a je v úzkém spojení s prvním soudcem, t. j. s neomylným učitelským úřadem církve.

Slyšmež ve příčině té hlasy aspoň několika učenců katolických. Znamenitý Antonín Bosius, tvůrce archaeologie křesťanské a, jak ho de Rossi zove, Kolumbus Říma podzemního, označil cíl, a tím i význam maleb

¹⁾ Roma Sottterr., str. 326.

katakombních těmito slovy: »Ne bez hlubší myšlenky — píše — ani pro ukojení marnivosti malovali v dobách pronásledování obrazy ty lidé, plní hluboké zbožnosti. Činili to spíše za tím účelem, aby si znázornili hlavní tajemství víry, aby ukázali, že vyplnily se předobrazy St. Zákona, aby vzbudili v sobě pohrdání věcmi časnými, ba i samým životem a touhu po mučeníctví, aby nadchli se nadějí slávy a láskou bratrskou, a zvláště, aby povzbudili se k následování svatých a k úctě obrazův . . .« ¹⁾ Vydavatel spisů Bosiových, Oratorián Severano, nazývá katakomby arsenálem, odkud pochází nová zbraň k potírání haerese. ²⁾ Jak velice cenil pomníky katakomb současník Bosiův Baronius, vidno nejlépe z toho, že nejednou odvolává se na ně ve svých Annalech církevních ³⁾ jakožto na cenné dokumenty historické a dogmatické. Sto let po Baroniovi pobádá učený Scipio Maffei, tvůrce kritiky epigrafické, papeže Benedikta XIV., aby založil museum křesťanských nápisův. Nejedná se pouze o to — tak píše — aby se prospělo milovníkům studií archaeologických; staré památky ty poskytují též mocných zbraní proti nepřátelům církve. a dogmata a disciplina církevní naleznou v nich utvrzení. ⁴⁾

Jasně pronesl též o tom názory své de Rossi, nad něhož nikdo nezná lépe ducha a obsahu monumentů křesťanských. Rozkvět archaeologie křesťanské v našem věku — praví — jest snad antidotum, jež nám Prozřetelnost dala ku potření různých bludův a

¹⁾ Viz: *Roma Sotterranea, compita, disposta et accresciuta* dal P. Giov. Severani. Romae 1650, l. IV. p. 541.

²⁾ *Ibid.*, Předmluva.

³⁾ *Annal. Ecccl., Augustae Vindelicorum*, 1738. Ad an. 57., str. 577. n.; ad an. 216., T. III. str. 382, n. XIV.; ad an. 367., T. IV. str. 226. n.

⁴⁾ »Neque de recreandis solummodo piorum animis ac de sacrae eruditionis cultoribus iuvandis agitur. Dogmata ipsa catholica incorruptamque disciplinam mirum est, quantum contra veteres recentesque oppugnatores monumenta antiqua confirment, corroborent, patefaciant.« *Museum Veronense*, Romae 1749. Viz dedikaci díla Benediktu XIV.

k dosažení nových triumfů pravdy a víry.¹⁾ A na jiném místě píše: »Ačkoliv náhrobní kameny nemohly ani za dob starých ani v žádné jiné době považovány býti za kompendium katechismu, a ještě méně za kompendium theologie dogmatické, přece není v nich nedostatku zřejmých allusí na některé články symbolu apoštolského.«²⁾

S těmito názory archaeologův o důležitosti pomníků shodují se úplně theologové, ač nevyužítkovali ve svých pracích výzkumův archaeologických tou měrou, jak toho zasluhují. Před třiceti lety věnoval první památkám těm několik listů ve své dogmatice známý P. Perrone T. J.: »Poněvadž malby, řezby sarkofagové, nápisy, hroby a jiné zbytky toho druhu sáhají až k samé kolébce křesťanství, — praví — mají tak velikou moc přesvědčivou, že získaly církvi i mnoho takových, jež ani spisy sv. Otcův ani výroky sněmův obrátiti nemohly.«³⁾ Nelze též pominouti úsudku

¹⁾ Viz Předmluvu k *Bullett. di archeol. crist.*, 1863.

²⁾ »Benchè le lapidi sepolcrali nè in antico nè in verun altro tempo sieno state mai un compendio del catechismo e molto meno di dommatica teologia, pure in esse non manca alcuna manifesta allusione anche al terzo articolo del credo.« Viz *Triplice Ommag.*, str. 117. V II. sv. R. S., str. 302, vysvětluje nám, proč užívá výrazu »allusioni« a ne jiného: »Ho adoperato a bello studio le parole »allusioni dommatiche« imperocchè i titoli sepolcrali di loro natura non sono destinati ad insegnarci gli articoli della fede professata dai primi fedeli: ma ad alcuni di queglii articoli possono fare o fanno più o meno aperta allusione«. Srov. taktéž: *Epistola ad F. B. Pitra*, Spicil. Sol'esm. sv. III., str. 560; tamže sv. IV., str. 512; *Inscript. christ.* sv. I., Praefatio, str. V.

³⁾ »Cum enim eiusmodi documenta ad primordia ipsa christianae religionis assurgant, vim prae se ferunt ad persuadendum maximam, ita ut non pauci, qui aut sanctorum Patrum scriptis aut conciliorum decretis, aliisque id genus argumentis permoveri non potuerunt, victi demum antiquissimis his monumentis veritatem agnoverint, et eiuratis, quibus imbuti erant, erroribus, se ad Ecclesiae catholicae sinum receperint. Vix enim aliquod fidei catholicae dogma est ex iis quae protestantes veluti novilia inventa, et romanas praestigias, foedamque papismi corruptionem traduxerant, quod non firmetur his monumentis antiquitatis«. Viz *Praelectiones Theologicae*, ed. Migne, sv. II., hlava III. De mediis singularibus quibus antiqua traditio transmissa est atque cognoscitur, pag. 1251 et seq. Na str. 1196 uvádí monumenty jako

nedávno zemřelého učeného kardinála Franzelina. »Zdálo by se — píše týž — že monumenta ta již svou povahou méně se hodí k vydávání svědectví naší víře nežli knihy psané; přece však působí památky ony nejednou na rozum náš přesvědčivěji nežli tyto, neboť nejen že v literách představují duši jisté ideje, jako to činí knihy, nýbrž ony rozvíjejí před očima jejíma ve výtvorech umění akty liturgické, život náboženský a kult starých křesťanův.«¹⁾

Z novějších theologů německých příkládají starým těm památkám hřbitovním hodnost authentických svědků dogmatických mezi jinými Scheeben²⁾ a Heinrich.³⁾

svědky úcty ostatků, na str. 1213 nn. jako svědky kultu obrazův; ve sv. I. str. 838 dovolává se náhrobků jako zřejmých dokladů, že stará církev modlila se za zemřelé. věřila v očistec, ctíla a vzývala svaté.

¹⁾ »Huiusmodi monumenta (sculpta, picta, architectonica) licet per se minus apta videantur ad distinctam notionem doctrinae ac professionis exhibendam, quam libri scripti; aliquando tamen etiam vividiore luce velut percillant animos, quia non solum litteris eo modo ut libri ideas menti exhibent, sed actus ipsos, vitam religiosam cultumque veterum christianorum naturali artis repraesentatione oculis subjiciunt«. *Tractatus de divina traditione et scriptura*. Romae 1870, str. 128. Pak uvádí několik maleb na svědectví pro Eucharistii a primát biskupů římských. Viz dále jeho traktát: *De Deo Trino secundum personas*, str. 213 nn. — Srv. též: *Hurter*, *Theologiae dogmaticae compendium*. Oeniponte 1883, sv. I., str. 126; *Stornaiuolo*, *Dell' importanza delle ultime scoperte ne' cimiteri cristiani di Roma*. Napoli 1875, strana 3.

²⁾ *Handbuch der kath. Dogmatik*; Freib. i. B. 1873, sv. I. str. 164. n.

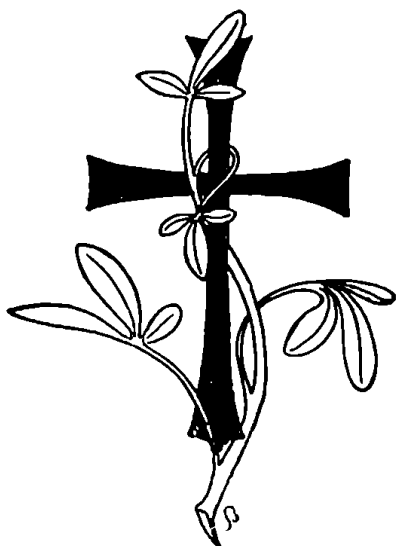
³⁾ *Dogmatische Theologie*. Sv. II., str. 86.: »Auch der positiven Theologie können sie werthvolle unterstützende Beweise liefern — obwohl der Traditionsbeweis der katholischen Dogmen auch ohne diese archäologische Entdeckungen aus noch reicheren, klareren und autoritätvolleren Zeugnissen feststeht«. Viz též: *Grillwitzer*, *Die bildlichen Darstellungen in den römischen Katakomben als Zeugen für die Wahrheit der katholischen Lehre*. Graz 1876, str. 3; *Wolter Maurus*, *Die römischen Katakomben und ihre Bedeutung für die katholische Lehre von der Kirche*; Broschüren-Verein, II. Jahrg. Nr. 7. Frankfurt a/M. 1866, *Die röm. Katak. und die Sakramente der kath. Kirche*. Broch. Nr. 9 u. 10; *Hettinger* *Apologie des Christenthums*, II. B., I. Abth., str. 500; II. B., II. Abth., str. 566, adnot. 3.

Ještě však jedna zajímavá namanuje se tu otázka, ta totiž, o kolik a dogmatech církevních monumenta svědectví podávají?

»Kdybys jednou zamýšlel sestaviti starokřesťanské pomníky náhrobní, abys zbudoval z nich jistý druh pomníkové theologie, — pravil jednou de Rossi autorovi této knihy —, buď toho pamětliv, abys nesliboval si od nich příliš mnoho již předem, nýbrž hled', aby raději ony samy za sebe mluvily.« Ku pronesení těchto slov přiměly mistra důvody velice vážné. Neboť vidí-li protestanté v pomnících vůbec příliš málo pravd věro- učných, zašli zase někteří druho- a třetířadní archae- ologové katoličtí a kompilatoři děl Rossiho příliš da- leko, tvrdíce, že z pomníkův až posud nalezených možná zbudovati celou dogmatiku katolickou. Činili tak sice s nejlepším úmyslem, ale nemírným entusi- asmem svým uškodili jen věci samé a přivodili na celou školu de Rossiho nejtěžší výtky. Neboť prote- stanté uvádějí v polemice tyto jejich přehnané ná- zory na prvním místě a volají: Vizte, tak učí škola římská a tak zneužívá archaeologie pro své konfessi- ní účely!

My tedy, jdouce cestou skromnější, ale za to jistější, netvrdíme, že nalezneme v monumentech celou theo- logii katolickou; nám dostačí, najdeme-li v nich alluse aspoň na některé články víry. A ostatně nemáme ani práva vymáhati na nich svědectví pro všechny pravdy víry, neboť pomníky hřbitovní nikde neměly, a míti nemohou za účel, aby sdělily potomstvu celý Symbol víry. Proto také neprávem chtějí protestanté užiti proti nám mlčení, jaké zachovávají staré hroby o ně- kterých dogmatech katolických, jakož i nejasného způ- sobu řeči, tvrdíce, že nedostatek jistých dogmat na stěnách hřbitovních jest důkazem, že tato teprve po vítězství Konstantinově vešla do Credo církve. Žádati od náhrobních pomníkův — opakujeme to ještě jednou — výkladu nebo aspoň kompendia celé theologie, zna- mená, neznati povahy těchto dokumentův. Nikdo nejde na hřbitov, aby se tam z kamenů naučil celému kate-

chismu! Jenom na jednu věc máme právo, totiž aby pomníky jasně svědčily o záhrobní naději křesťanův. Než nalezneme v nich — jak ihned uvidíme — ještě něco více, nežli pouze materiál katolické eschatologie, a na druhé straně se přesvědčíme, že nevydávají svědectví ani o jednom dogmatu jinověreckém.

DÍL II.

Víra v trojjediného Boha, ve stvoření a vykoupení.

§ 1. Jeden Bůh.

Křesťanství jest *per excellentiam* kultem jednoho Boha; jeho následovníci zváni *cultores Dei* — ctiteli Boha, a název ten dávali si věřící jako největší chloubu ještě i na své hroby.

»*Mesuri in Deu(o) credi(di)t...* Mesurius věřil v Boha«, čteme u sv. Kallista ¹⁾ na hrobě z dob Diokletianových. Nápis ten jest významným echem staré pohřební modlitby, v níž kněz prosil Boha: »*Eis proficiat in aeternum, quod in te speraverunt et crediderunt* — budiž jim za to odměna věčná, že v tebe doufali a věřili.«

Podobný náhrobek podává Armellini ²⁾ ze sbírky nápisů Boldettiho:

CASSVS VITALIO QVI VIXIT
ANN LVIII MENSIBVS IX
DIES X BENME (*sic*) FIL FECERVNT
IN PACE QVI IN VNV DEV (*sic*)
CREDEDIT (*sic*) IN PACE

¹⁾ De Rossi, R. S., T. III. str. 60 n.

²⁾ Armellini, *Le catacombe romane*; Roma 1880, str. 170.

T. j.: »Cassus Vitaliovi, který žil 58 let, 9 měsíců, 10 dní; otci zasloužilému (náhrobek ten) postavili synové. Ať odpočívá v pokoji, jenž věřil v jednoho Boha. Odpočívej v pokoji!«

Na osmém pilastru v portiku paláce lateránského čteme následující epitafy z konce III. nebo z počátku IV. století:

IN NOMEN · DEI · GORGONI
IN PACE CVM PARENT
N̄ III ET MESIS · N · VI · ET DI
Q VIXIT ANIS DIES XLIII Q VIV

T. j. »Ve jménu Božím! Gorgonie, odpočívej v pokoji spolu s rodiči . . .«

Nápis ten jest uražen a pochází z některého hřbitova podzemního; nalézá se na pilastru VIII. na prvním místě. Touž formulí: *In Nomine Dei* počíná též druhý epitaf v řadě, jenž byl nalezen v katakombě Cyriačině.

Pěkným vyznáním víry v jednoho Boha jsou též akklamace z doby pronásledování, jež nalézáme na pilastru IX.

Podáme jich několik v tom pořádku, v jakém číslovány jsou v Lateráně, a s týmiž poklesky orthografickými.

Č. 1.

VIDVA P FELICISSIMA
IN DEO VIVES

T. j.: »Zde odpočívá vdova Felicissima. Budeš žíti v Bohu!«

Náhrobek ten pochází z katakomby Cyriačiny.

Č. 2.

VR SINA
VIVES DEO

T. j.: »Ursino, budeš žítí v Bohu!«

Nápis tento, provedený pěknými literami, pochází z některého podzemního coemeteria.

Č. 3.

.
ZH εν Θεω

T. j.: »Žij v Bohu!« (Pochází z katakomby Hermetovy.)

Č. 6.

FAVSTINA DVLCIS
BIBAS IN DEO

T. j.: »Faustino drahá, žij v Bohu!« (Z katakomby sv. Anežky.)

Č. 6.

M E M
VTVLIVS(?) CALLIGONVS
SEMPER · IN D · VIVAS
DVLCIS ANIMA

T. j.: »Památce (?) Calligonus. Žij vždy v Bohu, duše drahá!« (Pochází z některého podzemního hřbitova.)

Srovnej tuto též, co bylo řečeno na str. 277. o náhrobku Kristinině.

§ 2. Tři božské osoby.

Osobu Boha Otce nalézáme na nejstarších pomnících jen zřídka. Na sarkofagu lateránském, pocházejícím z počátku IV. století, stvořuje spolu se Synem a Duchem sv. Evu. Na náhrobku ze století III., nalezeném v katakombě sv. Domitilly, čteme jméno Jeho vedle jmen Syna a Ducha sv. Za to jsou velice četné epitafy, jež svědčí o víře starých křesťanů v božství Ježíše Krista.

Počněme nápisy pilastru IX.

Č. 17.

REGINA VIBAS
IN DOMINO
ZESV (*sic*)

T. j.: »Regino, žij v Pánu Ježíši!«

Téže formule, jež vyjadřuje na předchozích pomnících víru v Boha, jakožto dárce života věčného: *vivas in Deo* — užívá se zde i v následujících nápisech o Kristu: *vivas in Domino Jesu* a p.

Náhrobek tuto uvedený pochází z některého hřbitova, ležícího při nové silnici Šalarské; pro pěkné písmo dlužno jej klásti do století III.

Z konce stol. III. pocházejí dva náhrobky, označené číslem 20. a 23.

IN ASELVS D

T. j.: »Asellus v Kristu Pánu!« (Pochází z katakomby Cyriáčiny.)

BICTORI NA IN
PACE ET IN

T. j.: »Viktorina v pokoji a v Kristu!« (Z katechizy Cyriačiny.)

Na desce 21. čteme:

(T)ERRE (sic) RECEPIT CÔRPVS LIVI
— — — — —
ANIMA CHRISTO REDDITA EST.

T. j.: »Tělo Liviovo přijala země . . .
Duše odevzdána Kristu.«

Do počátku III. stol. sáhají následující dva nápisy
u sv. Kallista:

AVGV RINE IN
DOM̄ ET ꝰ

T. j.: »Augurine in Domino et Jesu Christo¹⁾
(Augurine, odpočivej v Pánu a v Ježíši Kristu!)«

PAX DOMINI ET ꝰ
CVM FAVSTINO ATTICO

T. j.: »Pokoj Páně a Kristův budiž s Faustinem
Attikem!«²⁾

Monogramy Kristovy jsou v obou případech zkratkou
— c o m p e n d i u m s c r i p t u r a e.

¹⁾ Viz: De Rossi, R. S., sv. II. str. 303., a tab. XXXIX.
č. 30.

²⁾ Ibid. str. 303. a tab. XLVII. č. 52.

Ze století III. pocházejí náhrobky řecké, nalezené u sv. Domitilly. Slova, psaná malými literami, jsou doplňkem Rossiho.

ΠΡΙΜΑ · ΜΕΤΑ · ΙΔΙ
ΑΕ · ΘΥΓΑΤΡΟΣ · ΚΟΙ
ΜΩΜΕΝΟΙ ΕΝ ΘΕ
Ω ΚΥΡΙΩ ΧΡΙΣΤΩ

T. j.: »Prima se svojí dcerou odpočívají v Bohu, Pánu Kristu.« ¹⁾

Druhý zní: ΒΟΝΩΣΕ ΒΟΝΩΩ ΥΙΩ ΚΟΙΜΩΜΕΝΟΙ
ΕΝ ΚΩ (κυρίω) ΗΜ(Ω)Ν ΘΕΩ ΧΡΙΣΤΩ; t. j.: »Bonose synu Bonosovi, odpočívajícímu v Pánu našem, Bohu Kristu.«

Několik pěkných náhrobních nápisů máme též na pilastru VIII.

Č. 9.

DEP · IN N Ϟ
CACCABONIANI X · ΚΑΥC
QVI VIXIT · ANN · I · M · II
DIES · XXI · PALVMPVLVS
SINE FEL(e) IN PACE

T. j.: »Pochován byl ve jménu Krista Ježíše Caccabonianus desátého dne před Kalendami srpnovými, jenž žil jeden rok, dva měsíce, dvacet a jeden den. Holoubku beze žluči, odpočívej v pokoji!«

Nápis ten je z konce III. století a pochází z katakomby Cyriačiny.

¹⁾ Viz: Bullett. z r. 1881, str. 65. Na druhé řádce vyryl kamenorytec omylem písmeno E místo C (s).

Č. 10. MARCO . . . VENEMERENTI

.....
IN PACE · IN NONINE ☩

T. j.: »Markovi . . . zasloužilému . . . »Odpočivej v pokojí ve jménu Ježíše Krista!«

Jest z konce III. nebo z počátku IV. století. Z téže doby pocházejí též nápisy, označené čísla 6. a 4., z nichž první hlásá, že Hermaniscus (?) žije v Bohu, Pánu Ježíši: EPNAEICKE . . . ZHC EN ΘEO KYPEIO XPEICTO. ¹⁾)

Druhý zní:

AEQVITIO · IN ☩ DEO · INNOFITO BENEMERENTI QVI · VIXIT AN · XXVI · M · V · D · III · DEC · III · NON · AVG
--

T. j.: »Aequitiovi — v Ježíši Kristu Bohu — neofytovi zasloužilému, který žil 26 let, 5 měsíců, 4 dni. Zemřel třetího dne před Nonami srpnovými.«

Pochází z katakomby sv. Cyriaky.

Na několika nápisích ze IV. století nalézáme slovo Ichthys, hieroglyf to Krista-Boha. Tak čteme na pilastru VIII. :

Č. 12.

I K Θ Y C BONO ET INNOCENTI FILIO PASTORI · Q · V · X · A · N · IIII M · V · D · XX... VITALIO ET MARCELINA PARENT (palma.)
--

¹⁾ De Rossi, Bullett. z r. 1866, str. 81.

T. j.: »Ježíš Kristus, Syn Boží, Spasitel.

Dobrému a nevinnému synu Pastorovi, jenž žil léta čtyři, měsíců 5, dní 20..., postavili náhrobek tento Vitalio a Marcellina, rodiče.«

Č. 13.

CECILIVS · MARITVS · CECILIAE
PLACIDINAE · COIVGI OPTIME
MEMORIAE · CVM QVA · VIXI ANNIS X
BENE · SENE (*sic*) VLLA QVERELLA IHΘYC

T. j.: »Nápis tento věnoval Cecilius, manžel, Cecilii Placidině, choti své nejlepší paměti, s níž žil 10 let dobře, beze vší neshody. Ichthys.«

Pochází ze hřbitova Basillina.

* * *

Nechybí ani nápisy, jež vydávají svědectví o víře starých křesťanů v b o ž s t v í D u c h a s v. Tak čteme u sv. Kallista pěkný nápis, zachovaný v originále a zhotovený v prvních letech III. století:

CAR(o) KYRIACO
FIL DVLCISSIMO
VIBAS (*sic*) N SPIRITO (*sic*) SAN

T. j.: »Drahému Cyriakovi, synu nejmilejšímu. Žij v Duchu sv.!«¹⁾

Příbuzný náhrobku Cyriakovu jest v museu Kircherově nápis jistého Prota, o němž čteme, že odpocívá v Duchu sv., Bohu, — ἐν ἀγίῳ πνεύματι θεῶ. ²⁾

¹⁾ Viz: D e R o s s i, R. S., T. II. str. 304. n. a tab. XLI. č. 20. Imitace nápisu toho nalézá se též v Lateráně na pilastru VIII. pod č. 5.

²⁾ Viz: D e R o s s i, Tripl. Ommag., str. 117.

Le Blant uvádí nápis ze století V., na němž nalézá se invocace Ducha sv.: *Aiutit Spiritus* — pomozí ti Duch sv.¹⁾ *Aiutit* jest vulgární výraz místo *adjuvet*.

§ 3. Nejsvětější Trojice.

V katakombě sv. Domitilly nalezen byl v prvním patře nedaleko krypty Ampliatovy nápis, v němž obsažena jest formule víry v nejsv. Trojici, nejúplnější ze všech, jež na epitafech tří prvních věků nacházíme.

Zní pak — dle doplňků de Rossiho — takto:

*iuCVNDIANVs . . . credidit in
CRISTVM IESVm vivit in patr
E ET FILIO ET ISpiritu sancto.²⁾*

To jest: »*Iucundianus* věřil v Ježíše Krista, žije v Otci i Synu i v Duchu sv.«

Rovněž dob Konstantinových starší jest nápis, pocházející z *Aieta*, v provincii *Cosencké* (*Cosenza*), na němž máme též invocaci všech tří božských osob:

IN DD · ET SPIRITO SANO · IVLIANO³⁾.

To jest: »*In Deo, Domino Et Spiritu Sancto Juliano* — *Julianovi*, v Bohu, v Pánu a v Duchu sv.«

Již mnohem pozdějšího původu, snad z konce V. století, jest náhrobek, jež uvádí *Zaccaria*⁴⁾ ve své sbírce nápisův:

¹⁾ *Le Blant*, *Inscript.*, T. II. str. 372., č. 583. A.

²⁾ Viz: *De Rossi*, *Bullett.* z r. 1881, str. 66.

³⁾ Viz: *Bullett.* z r. 1876, str. 92.

⁴⁾ Viz: *Migne*, *Theologiae Cursus Completus*, T. V. str. 325.

HIC REQUIESCIT IN SOPNO PACIS
AGELPERGA ANCILLA CHRISTI
QVAE VISCIT (*sic*) AN PL · M · XVIII ·
CREDO DEVM PATREM CREDO
DEVM FILIVM CREDO DM SPIRITV
SANCTV CREDO Q NOBISSIMO (*sic*)
DIE RESVRGAM.

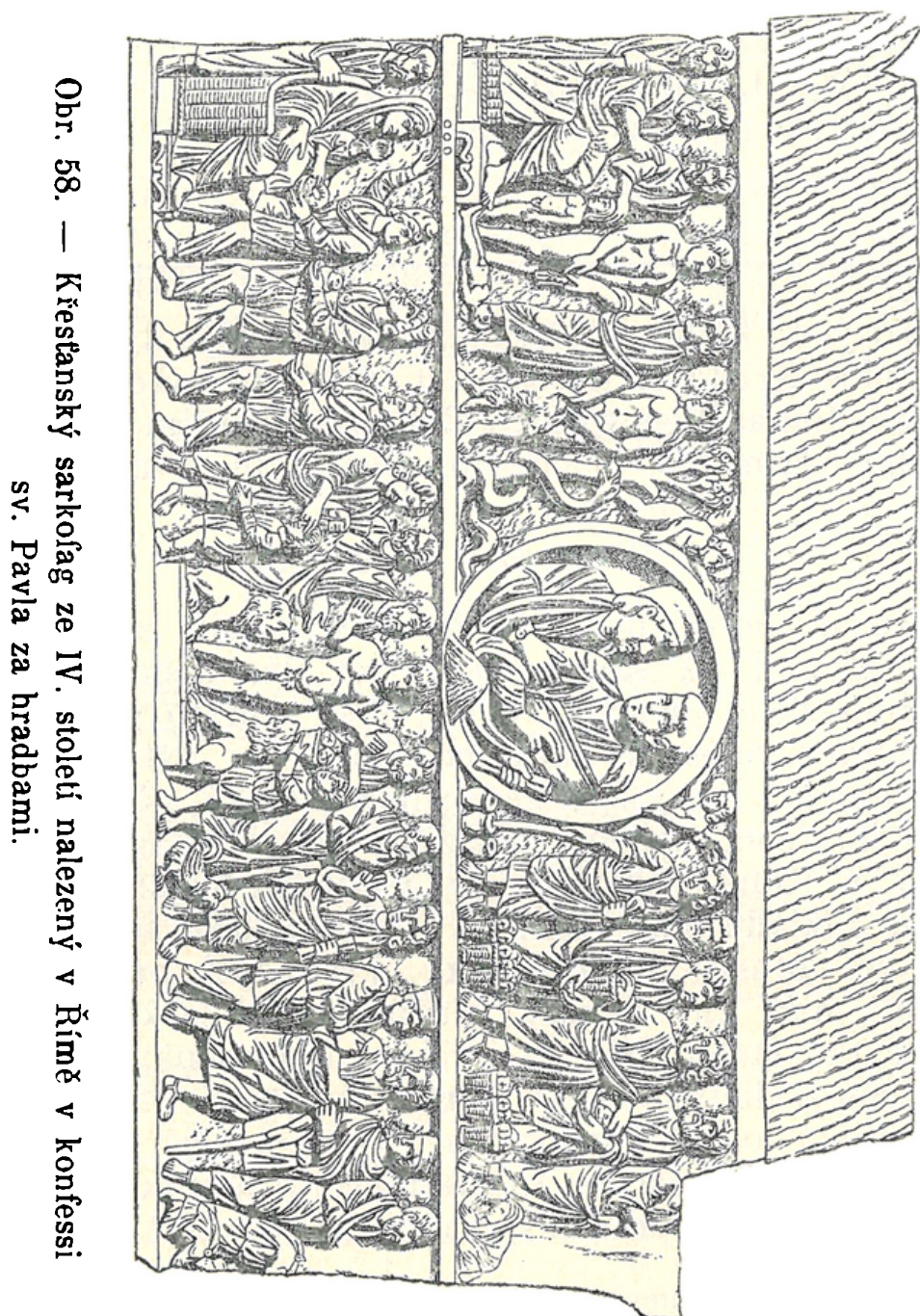
To jest: »Zde odpočívá spánkem pokoje Agelperga, služebnice Kristova, jež žila let více méně (kolem) 18. Věřím v Boha Otce, věřím v Boha Syna, věřím v Ducha Svatého, věřím též, že poslední den vstanu z mrtvých.«

§ 4. Stvoření a vykoupení.

Různí haeretikové II. a III. století učili, že hmota (materia) buď již samá sebou jest zlá, nebo že jest výtvořem zlého principu. Proti učení tomuto protestovala církev nejen v kázáních a spisech, nýbrž i výtvoř umění, jež jasně znázorňují božský původ pokolení lidského. Nejlépe to vidíme na sarkofagu, nalezeném v Římě v basilice sv. Pavla za hradbami při kopání základů pod konfessí; dnes nalézá se v křesťanském museu lateránském. Pro lepší provedení, kterýmž nad jiné vyniká, dlužno klásti sarkofag ten do počátku století IV., a tím jsou i myšlenky v něm vyjádřené dědictvím doby starší. De Rossi nazývá jej pro bohatý obsah bohoslovný »nejkrásnější epopejí křesťanského dogmatu« a P. Garrucci »pěknou homilií o nejdůležitějších pravdách naší víry.«¹⁾

) »Essa è un omelia dichiarativa dei principali punti di nostra fede, essa è una confessione in bocca ai fedeli quivi sepolti di quelle verità che danno loro la vita eterna;« Storia della Arte Crist., sv. I. str. 47.; obraz jeho podává na listě CCCLXV. č. 2 — Viz též de Rossi, Bullett. di archeol. crist. z r. 1865, str. 69; Kraus, R. S., str. 163—167. V polském jazyku napsal o něm důkladnou monografii P. Skrochowski. Viz: Przegl. powszech. z r. 1886, sv. XII. str. 38—56 a 244—261.

Sarkofag ten (viz obr. 58. na str. 296.) má na přední straně dvě patra, z nichž hořejší dělí na dvě části mušle (imago clypeata), obsahující poprsí ze-

mřelých manželů; dolejší pak obraz představuje Daniele mezi dvěma lvy.

První scéna po levé straně představuje nejsvětější Trojici v podobě tří mužů stejného věku, tvo-

řících Evu z boku spícího na zemi Adama. Jest otázka, která z těch tří postav kterou představuje osobu božskou? De Rossi, a po něm Kraus a mnoho jiných, soudí, že osoba, sedící na trůně, draperií pokrytém, a jakoby hlavně stvořením zaujatá, jest Bůh Otec, jelikož Jemu zvláště přísluší sedění na trůně a Jemu též připisují obyčejně sv. Otcové stvoření, tak jako Synovi vykoupění a Duchu sv. posvěcení. Pohyb ruky postavy té prý dokazuje, že mluví; pronáší bezpochyby ona slova: »Učiňme člověka k obrazu a podobenství svému.« (Genes. I. 26.)

Druhou božskou osobou jest dle týchž archaeologů postava, jež klade ruku na hlavu Evinu a plní vůli Otcovu, doplňujíc bezprostředně akt stvoření dle slov evangelistových: »Všecky věci skrze ně (Slovo) učiněny jsou: a bez něho nic není učiněno, co učiněno jest.« (Sv. Jan I. 3.) Následovně třetí postava, stojící za trůnem, jest Duch sv., jenž milostí svou povznáší první rodiče do stavu nadpřirozeného.

Jinak pojímá věc tu Garrucci. Opíraje se totiž o učení sv. Otců, kteří v ůli stvořitelskou připisují obyčejně Bohu Otci, v y k o n á n í Synovi a z d o k o n a l e n í čili p o s v ě c e n í Duchu sv., má za to, že umělec, nalézající se zřejmě při provádění této hluboké komposice pod vlivem a vnuknutím církve, musil nejbliže člověka postaviti Ducha sv., jako toho, jenž přichází jaksi poslední a poslední ruku k dílu příkládá, jelikož dílo p o s v ě c u j e; dále toho, jenž dílo t o v y k o n á v á, Syna; a teprve za nimi toho, jenž c h c e, aby dílo bylo vykonáno, Boha Otce; tohoto představiti musil jaksi bezčinným, kdežto toho, který v y k o n á v á, a toho, který p o s v ě c u j e, představil jako činností zaujaté.¹⁾ A proto osoba, stojící za trůnem, jest Otec, sedící jest Syn a ta, jež klade ruku na hlavu Evinu, jest Duch sv.²⁾

Obraz vedle nejsv. Trojice jest ilustrací třetí kapitoly Genese. Had, držící v ústech zapověděné ovoce,

¹⁾ Viz: Przegl. powsz., l. c., str. 252.

²⁾ Výklad Garrucciho přijal též a důvody theologickými podepřel kardinál Franzelin. Viz jeho traktát: De Deo trino; Romae 1869, str. 213. n.

značí, že prvotní hřích právě byl spáchán. První rodiče, zahalivše nahotu svoji listem, poslouchají výrok Boží, jež oznamuje neposlušným Syn Boží, zaslíbený ve chvíli té Messiáš, — neboť jeho a nikoho jiného představuje známá již z fresek postava mládence, stojícího mezi Adamem a Evou. Týž podává praotci našemu klasy obilí, jež upomínají na jeden z trestův hříchu — na těžkou práci vzdělávání země; Evě pak podává beránka, jakožto symbol domácího zaměstnání jejího. Oba dary ty mají však ještě jiný, hlubší význam: klasy jsou totiž symbolem mše sv. a eucharistie, beránek pak jest předobrazem onoho Beránka, jenž má utrpením a smrtí svou, dle zaslíbení Božího, potříti hlavu hadovu.

Na první polovici dolejšího patra téhož sarkofagu vidíme zaslíbení rajske již naplněno: zaslíbený Beránek-Vykupitel sedí již na klíně druhé Evy, ujařmitelky satanovy, a přijímá návštěvu tří mudrců, kteří představují národy pohanské, vracející se po dlouhém bloudění na cestách hříchu k jedinému pravému Bohu. Nejsvětější Panna sedí na podobné kathedře jako nahoře jedna z božských osob, ale trůn není přikryt; tím chtěl umělec jednak vyjádřiti, že Maria Panna, ač byla povznesena k nejvyšší po Bohu hodnosti mateřství Božího, nepřestala přece býti tvorem, a jednak chtěl znázorniti vedle božského původu a přirozenosti děcka též jeho přirozenost a původ lidský ze ženy. Osoba, stojící za trůnem matky Boží, představuje dle Rossiho Ducha sv., »z něhož nejsv. Panna počala,« dle jiných představuje sv. Josefa

Hned vedle scény klanění se magův uzdravuje Spasitel slepého, jenž jest obrazem každého člověka, v slepotě hříchu na svět přicházejícího, jakož i celého lidstva, jež sedělo v temnotách modloslužebnosti a teprve, osvíceno světlem učení Božího, vrátilo se na cestu pravdy. Závitek písma, jež Kristus drží v ruce, ukazuje buď na jeho božské poslání, nebo též na evangelium, jež jediné má moc, temnoty bludu zaplašovati.

Druhá část hořejšího patra představuje tři zázraky Spasitelovy. Kristus proměňuje holí, symbolem to nejvyšší moci, vodu ve víno v Káně; rozmnožuje chléb

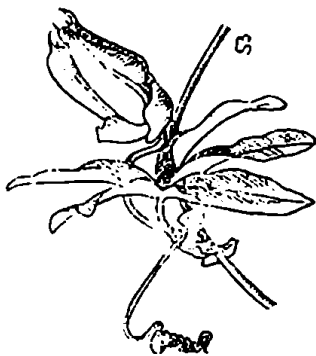
a ryby na poušti; a konečně křísí Lazara na prosbu jeho sestry Marie, jež padla Spasiteli k nohám. Postava Lazarova jest otlučena, ale dle jiných podobných ploskořezeb a fresek, na nichž týž Lazar stojí ve hrobě, kapličece podobném, lze ji snadno doplniti. Všechny tři scény tvoří jeden celek: dvě první jsou předobrazem nejsv. Svátosti, třetí pak jest — dle slov Spasitelových — důsledkem požívání Těla a Krve Syna Božího.

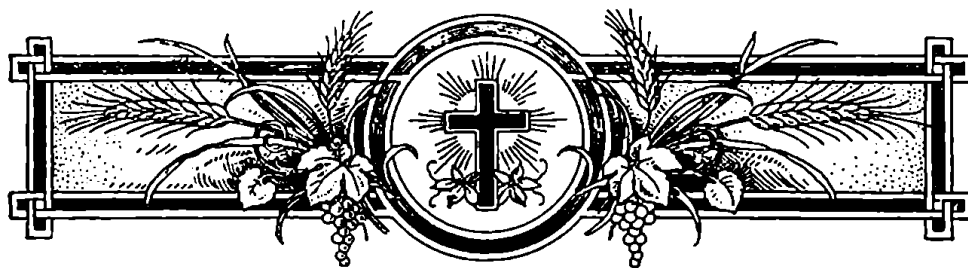
Velikou důležitost měla ve stol. IV. a má posud čtvrtá část našeho sarkofagu. Máme tu před sebou překrásný traktát o primátě sv. Petra, vytvořený proto, aby byl protestem proti Donatistům a všem jejich nástupcům, kteří po nich rozdírají jednolitý šat církve a nechtějí uznati biskupa římského zástupcem Kristovým na zemi. Ke komposici té se záhy ještě jednou vrátíme; tuto pak poznamenáváme jenom tolik, že symbolem nejvyšší moci sv. Petra jest zděděná po Kristu hůl (berla), kterouž jinak jenom v rukou Spasitelových nalézáme. Na prvním obraze označuje nám kohout u nohou apoštolových stojící, že zde předpovídá Kristus trojí zapření Petrovo. Kníže apoštolů klade si ruku na ústa, jakoby pohybem tím chtěl říci: »Pane, budu mlčeti; bychť pak měl s tebou umříti, nezapřím Tebe.« (Matouš XXVI. 35.) Dále vedou Petra do vězení dva žoldnéři Herodovi, jež lze snadno poznati po židovských, cylindrovitých čapkách. V ostatní pak scéně plní Petr své nejvyšší poslání, vyváděje v postavě Mojžíšově novému Israeli holí vodu ze skály — Krista.

Střed dolního patra zaujímá, jak bylo již řečeno, Daniel mezi lvy, jemuž prorok Habakuk v postavě jinocha, za vlasy rukou Boží nesený, přináší koš chleba. Týž jest podobně jako Lazar obrazem zmrtvýchvstání; chleby křížem označené jsou symbolem eucharistie. Trudno však jest pověděti, kdo jest ona osoba po pravici Danielově; někteří spatřují v ní Prozřetelnost Boží, jež bdí nad prorokem, aby mu zvířata nezpůsobila škody.

A tak jest zřejmo, že oprávněn jest název nejkrásnější epepeje a pěkné homilie o nejdůležitějších

článcích víry, jež dali znalci sarkofagu tomu. Neboť nejhlavnější pravdy křesťanské jsou zde nejen jasně znázorněny, nýbrž spojeny jsou i v překrásný celek, tak že jedna zcela logicky vyplývá z druhé. A proto znovu jest nám vyznati, že jako v kapli svátostí, tak i zde byl vlastním tvůrcem nějaký theolog, a kamenorytec že byl jenom vykonavatelem jeho myšlenky.

DÍL III.

· Svaté svátosti.

§ 1. Křest a Eucharistie.

Ikonografie obou těchto svátostí povšimli jsme si již dostatečně, když popisovali jsme staré obrazy liturgické.¹⁾ Byloť tam pověděno, že památky umění dodávají hojného světla historii ritu svátosti křtu a že dokazují jasně přítomnost Kristovu v eucharistii mocí přeměny chleba v Tělo a vína v Krev mystické Ryby. Nyní pak uvéstí hodláme nejprve zvláštní svědectví pro křest a zvláštní pro eucharistii, načež uvedeme takové památky, jež svědčí pro obě svátosti zároveň.

Epigrafická svědectví pro svátost křtu.

Marně hledali bychom na starých kamenech názvů: *baptismus*, *eucharistia*, *confirmatio* — křest, eucharistie, biřmování atd. Staří umělci byli, podobně jako všichni ostatní věřící, vázáni co nejpřísněji právem tajemství (*disciplina secreti*, *arcani*), jež prikazovalo co největší opatrnost v řeči i písmě, aby nevěřícím žádným slovem nebylo prozrazeno tajemství víry. Proto užívali v nápisech místo slov uvedených výrazů jiných, jako: *accipere*, *percipere*, *consequi*, *acceptatio*, *consecutio*, *παράδοσις* —

¹⁾ Viz str. 218. nn.

obdržeti, dostati, dosíci, obdržení, dosažení. Formule ty, jichž užívali často též Otcové a spisovatelé církevní, byly věřícím srozumitelný, pohanům však nepravily nic, nebo aspoň nedovolovaly jim vniknouti hlouběji do tajemství křesťanských.

První nápis zní:

PASTOR eT tITIANA Et MARCIANA ET CHReSTe (?)
maRCIANO FILIO BENEMERENTI IN ✠ D · N ·
FECeruNT QVI VIXIT ANNVS XII M · II · ET · Dies ...
QVI GRATIAM ACCEPIT D · N
DIE XII KAL oCTOBRES ...VIO (?) PATERNO · II · COSS ·
ET REDEdit XI KAL Easdem
VIBAS INTER SANCTIS ...

T. j.: »Pastor, Titiana, Marciana a Chreste(?) položili náhrobek tento dobře zasloužilému synu Marcianovi, odpočívajícímu v Kristu, Pánu našem. Žil let 12, měsíce 2, dní Obdržel milost Pána našeho dne XII. před Kalendami říjnovými za II. konsulátu . . . ? Paterna, a umřel dne XI. před Kalendami téhož měsíce.

Žij mezi svatými« ¹⁾

Tento kámen, nalezený v katakombě sv. Kallista nebo v coemeteriu Praetextatově, pochází z roku 268 nebo 279. Dnes jest rozbitý; části, psané písmenami malými, doplnil de Rossi. Křest sv. zove se na něm: »gratia Domini nostri.« Formulí: reddidit (debitum vitae) nalézáme na náhrobcích často; značí tolik co: »umřel«.

Z týchž dob, nebo z doby poněkud pozdější, pocházejí také náhrobky následující; první nalézá se v Lateráně na pilastru IX. pod čís. 39., druhý pod čís. 41.

¹⁾ Viz: De Rossi, Inscript., T. I. n. 10.

FLORENTIVS FILIO SVO APRONIANO
FECIT TITVLVM BENEMERENTI Q VIXIT
ANNVM ET MENSES NOVE DIES QVIN
QVI CVM SOLDV ¹⁾ AMATVS A MAIORE SVA ET VIDIT
HVNC MORTI CONSTITVM ²⁾ ESSE PETIVIT DE ECCLESIA VT FIDELIS
DE SAECVLO RECESSISSET.

T. j.: »Florentius zřídil tento nápis dobře zasloužilému synu svému Apronianovi, který žil rok, 9 měsíců, 7 dní. Byl velice milován svojí babičkou, jež, když viděla ho blízko smrti, žádala od církve, aby jako křesťan z tohoto světa odešel.«

Nemohla pak pečlivá babička o nic jiného prositi církve svatou pro svého vnuka nežli o křest, jelikož jenom tato svátost činí člověka křesťanem (fidelis).

Náhrobek Apronianův jest svědkem křtu in extremis, čili křtu udělovaného v hodinu smrti, a mimo to je též důvodem, že svátost ta udělovala se ve staré církvi nejen dospělým, nýbrž i dětem.

sIMBLICIO BENEMERENTI QVI VIXIT
aNNIS · LI · ET POST ADCEPTIONE SVA
....IIS · XXVI · DEP V · NONAS FEB IN PACE
· · · · ·

T. j.: »Zasloužilému Simpliciovi, jenž žil 51 rok a po obdržení (křtu sv.) 26 let. Byl pochován V. dne před Nonami únorovými. Buď v pokoji!«

Náhrobek ten rozeznává dvě doby v životě Simpliciově: léta před a po obdržení křtu sv. (ante et post adceptionem suam).

¹⁾ Soldu místo solide — velmi.

²⁾ Constitum místo constitutum.

Jiný nápis hlásá :

HIC EST POSITA FORTVNIA QVAE VIXIT AN · PLVS
MINVS III · PARENTES POSVERVNT · CONSECVTA
EST D · VI · DEPOSITA VIII · KAL · AVG

T. j.: »Zde odpočívá Fortunia, která žila více méně (asi) tři léta. Náhrobek položili rodičové. Obdržela (křest sv.) VI. a pochována byla VIII. dne před Kalendami srpnovými.«¹⁾

Na jiných náhrobcích čteme:

EVFRONIA PERCEPIT III · ID · APRIL
PASCASIVS PERCEPIT XI · KAL · MAIAS
CRESCENTIAE Q · V · A · XXXIII · ACCEPIT · III · KAL · JVL
LEONTIVS FIDEM ACCEPIT²⁾

T. j.: »Eufronia obdržela (křest sv.) III. dne před Idy dubnovými. Pascasius obdržel (křest sv.) XI. dne před Kalend. květn. Crescentia, která žila 33 léta, obdržela (křest. sv.) III. dne před Kalend. červenc. Leontius obdržel křest.

Nápis jeden galský uvádí jako následek křtu sv. odpuštění hříchův:

FOEDVLA . . . CRIMINA DEPOSVIT FONTE RENATA
DEI.³⁾

T. j.: »Foedula . . . odložila přečiny, byvši obrozena pramenem Božím.«

Formule tohoto náhrobku upomíná na slova Tertullianova: »Felix sacramentum aquae nostrae, qua abluti delictis pristinae caecitatis, in

¹⁾ Viz: De Rossi, Bullett. z r. 1869, str. 25.

²⁾ Pilastr IX. č. 40.

³⁾ Viz: Le Blant, Inscript., T. II. n. 412.

vitam aeternam liberamur. — Blahá svátosti vody naší, již obmyti z hříchů dřívější slepoty své, práva nabýváme na život věčný.«¹⁾

Často shledáváme na náhrobcích slovo »neofyta«. Na př.:

CONSTANTIA VIRGO IN PACE NEOFITA
VICTOR NEOPHYTVS 80 DIERVVM

T. j.: »Konstantie panna. Odpočívej v pokoji, neofyto! Viktor neofyta od 80 dnů.«

Máme též náhrobky, na nichž zovou se zemřelí dětmi — *infantes, pueri*²⁾ — ač ve skutečnosti byli nejednou dospělými, ba i starci. Slovem tím chtěl totiž kamenorytec vyjádřiti, že ti, kdož ve hrobě tom odpočívají, zemřeli v dětství duchovním (*infantia spiritualis*), jež trvalo osm dní, od slavného křtu sv. až do první neděle po Velikonoci, zvané bílou proto, že toho dne odkládali neofyté bílý oděv, jež obdrželi při křtu sv. na znamení nabyté nevinnosti duše.³⁾ Nápisy shodují se tu — jak vidíme — s fre-skami, na nichž pokřtěný zobrazován jako děcko.

Epigrafické svědectví pro Eucharistii.

Dva spisovatelé církevní — Hinkmar a Frodoard — zachovali nám pěkný nápis, složený sv. Remigiem a umístěný od něho na mešním kalichu, věnovaném Bohu jako votum. Jest arci pozdějšího původu než jiné, jež tuto uvádíme, nicméně pro hluboký obsah svůj zasluhuje, aby nezůstal pominut. Zní pak takto:

HAVRIAT HINC POPVLVS VITAM DE SANGVINE SACRO
INIECTO AETERNVS QVEM FVDIT VVLNERE CHRISTVS
REMIGIVS REDDIT DOMINO SVA VOTA SACERDOS

T. j.: »Ať čerpá lid odtud život z krve nejsvětější,

¹⁾ De bapt. c. I.; Migne, Patr. lat. T. I., str. 1197.

²⁾ Nápisy ty shodují se úplně s listy sv. Pavla, kde apoštol praví, že křtem sv. počíná se druhý — nový život. Viz: List sv. Pavla k Římanům VI. 4., k Titovi III. 5.

³⁾ Viz: De Rossi, Tripl. Ommag., str. 124.

nalézající se v tomto kalichu, již Kristus věčný z rány zasazené vylil. Kněz Remigius skládá Bohu svůj slíbený podar.«

Kalich tento — píše Hinkmar¹⁾ — zachoval se až do našich dob, až, když z nutnosti byl přelit, užito ho bylo na vykoupení křesťanů z otroctví, aby stříbro kalichu vykoupilo z rukou sluhů satanových, Normanů, těch, jež z moci temnosti vykoupila prolitá krev Kristova.

Společná svědectví epigrafická pro křest sv. a Eucharistii.

Náhrobek Aberkiův a Pektoriův.

Historii těchto dvou vzácných nápisů podali jsme již výše,²⁾ kde dovolávali jsme se jich jako dokumentů

¹⁾ Vita s. Remigii; viz Le Blanta, Inscript., T. I. n. 336.

²⁾ Viz str. 57. nn. Zdálo se, že nalezením fragmentu originálního epitafu Aberkiova odstraněny byly na vždy všechny pochybnosti o původu epigramu toho. Zatím však Ficker, mladý archaeolog protestantský, zatoužil po slávě Herostratové a prohlásil náš epitaf za zbytek starého pohanstva. Jeho hypotézu přijal za svou mezi jinými též Adolf Harnack, jenž vydal o autorovi epitafu následující soud: »Abercius ist entweder purer Heide gewesen oder wahrscheinlicher der Anhänger eines heidnisch-agnostischen Cultvereines, in welchem ein christliches Mysterium mit heidnischen Mysterien verbunden war«. (Viz: Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, herausgegeben von Gebhard und Harnack; Leipzig 1895, B. XII, H. 4. p. 1—28.)

Jelikož o otázce té mluvím ve zvláštní monografii »O Eucharistii ve světle nejstarších památek ikonografických a epigrafických«, uvedu na tomto místě jenom úsudky nejznamenitějších archaeologův o práci Fickerově a Harnackově. De Rossi charakterisoval rozpravu Fickerovu jako »aegri somnia — blouznění.« Duchesne pravil, že autor, předkládaje práci tu berlínské akademii (— jež ji též v »Sitzungsberichte der Berliner Akademie« uveřejnila —), chtěl si snad jen z této vážné instituce tropiti smích; o Harnackovi pak napsal znamenitý akademik ten, travestuje 19. verš epitafu: τὰ ἴθ' ὁ νόω εὐζαίτ' ὑπὲρ Ἀρνάκιου πᾶς ὁ συνωδός. Vždy opatrný Kraus praví ve své »Geschichte der christlichen Kunst« (T. I. str. 96): »Ich kann diesen Versuch (Fickers und Harnacks) nicht als gelungen betrachten, und halte einstweilen an dem christlichen Ursprung des Epitaphs fest.«

pro dějiny missií prvních věkův. Nyní pak podati holdáme rozbor jejich, abychom vydobyli z nich celý obsah theologický.

* * *

Náhrobek Aberkiův.

Co se nápisu Aberkiova dotýče, uvedeme jej tuto nejprve v těch verších, v jakých — soudíc dle pozůstalého úlošku (viz obr. 59. na str. 311 a obr. 60. na str. 312) — byl vepsán do kamene, načež podáme text celého poematu, převážně v hexametrech, dle doplnění de Rossiho,¹⁾ provedeného pomocí známého nápisu Alexandrova,²⁾ spolu na základě starých kodexů,³⁾ nalézajících se v různých bibliotékách evropských. Části, malými písmenami tištěné, vzaty jsou z manuskriptův. Originální komposicí Aberkiovou jsou hexametry, počínajíc veršem 3. až do 18. Dva první verše, tvořící elegické distichon, jakož i čtyři poslední hexametry (19-22), přejal Aberkios jakožto obecně užívané formule náhrobové z jiných současných nebo starších epitafův. Zní pak celý nápis ten takto:

Tomáš Wehofer O. Praed. píše ve své dissertaci »Philologische Bemerkungen zur Aberkiosinschrift. — Röm. Quartalschrift 1896, str. 83: »Bis jetzt ist die christliche Auffassung der Aberkiosinschrift die einzige, welche dem Texte halbwegs gerecht wird.« — Z protestantů posoudil pak vývody Fickerovy Viktor Schultze tímto způsobem: »Kein einziger der gegen den christlichen Ursprung erhobenen Einwände lässt sich aufrecht erhalten... Nichts ist vorgetragen, was uns ernstlich nöthigen könnte, die Inschrift aus dem Zusammenhange zu lösen, in welchem man sie bisher angeschaut und beurtheilt hat. Das Recht der bisherigen Auffassung ist in keiner Weise erschüttert.« Viz: Theologisches Literaturblatt 1894, č. 18., str. 211. Viz též: Bilczewski, Eucharystia atd., p. 213 nn. G. de Sanctis: »Die Grabinschrift des Aberkios« (Zeitschrift für kathol. Theologie, Innsbruck 1897, IV. 673. sqq)

¹⁾ Viz: Inscript christ., T. II. str. XV. nn.

²⁾ Viz výše str. 59.

³⁾ Z těch přes 20 bylo napsáno před osmi a devíti věky. Z devíti kodexů pařížských pochází pět ze století XI., dva ze stol. XII., jeden ze stol. XIII. Ze všech kodexů v Moskvě se nalézajících jest jeden ze stol. X., tři z XI. Viz Pitry Analecta sacra, T. II., str. 164.

I.

Celní strana náhrobku.

ἐκ ΔΕΚΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ Ο ΠΟΔΕΙ
της τοῦΤ ΕΠΟΙΗΣα
ζῶν ἴΝ ΕΧΩ καιρῶ (?)
ΣΩΜΑΤΟΣ ΕΝΘΑ ΘΕΣΙΝ
ΟΤΝΟΜ Αβέρκιος ὦν ὁ
ΜΑΘΗΤΗΣ ΠΟΙΜΕΝΟΣ ΑΓΝΟΥ
ὄς βόσκει προβάτων ἀγέλας
ὄρεσιν πεδίοις τε
ὄφθαλμοὺς ὄς ἔχει μεγάλους
πάντη καθορῶντας
οὗτος γὰρ μ' ἐδίδαξε
(τὰ ζωῆς) γράμματα πιστά

II.

Levý bok náhrobku.

ΕΙΣ ΡΩΜΗν ὄς ἔπεμψεν
ΕΜΕΝ ΒΑΣΙΛΕΙΑν ἀθροῆσαι
ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΣσαν ἰδεῖν χρυσός —
ΤΟΛΟΝ ΧΡυσοπέδιλον
ΛΑΟΝ Δ ΕΙΔΟΝ ἐκεῖ λαμπρὸν
ΣΦΡΑΓΕΙΔΑΝ ἔχοντα
ΚΑΙ ΣΥΡΗΣ ΠΕδον εἶδα
ΚΑΙ ΑΣΤΕΑ ΠΑντα νῆσιβιν
ΕΥΦΡΑΤΗΝ ΔΙΑβάς πάν —
ΤΗ Δ ΕΣΧΟΝ ΣΥΝΟμίλους
ΠΑΥΛΟΝ ΕΧΩΝ ΕΠὶΟ . . .
ΠΙΣΤΙΣ πάντη δὲ προῆγε
ΚΑΙ ΠΑΡΕΘΗΚΕ τροφήν
ΠΑΝΤΗ ΙΧΘΥΝ Απὸ πηγῆς
ΠΑΝΜΕΓΕΘΗ ΚΑΘαρόν δν
ΕΔΡΛΞΑΤΟ ΠΑΡΘένος ἀγνή
ΚΑΙ ΤΟΥΤΟΝ ΕΠΕδωκε φί —
ΛΟΙΣ ΕΣΘειν διὰ παντός
οἶνον χρηστὸν ἔχουσα
κέρασμα διδοῦσα μετ' ἄρτου
ταῦτα παρεσιῶς εἶπον
'Αβέρκιος ὧδε γραφῆναι

III.

Pravý bok uáhrobku.

ἑβδομήκοστον ἔτος καί
δεύτερον ἦγον ἀληθῶς
ταῦθ' ὁ νοῶν εὗξαιτο ὑπὲρ
Ἀβερκίου πᾶς ὁ συνωδός
ΟΥ ΜΕΝΤΟΙ ΤΥΜΒΩ ΤΙΣ ΕΜΩ
ΕΤΕΡΟΝ ΤΙΝΑ ΘΗΣΕΙ
ΕΙΔΟΥΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΤΑΜΕΙΩ
ΘΗΣΕΙ ΔΙΣΧΕΙΛΙΑ ΧΡΥΣΑ
ΚΑΙ (Χ)ΡΗΣΤΗ ΠΑΤΡΙΔΙ ΙΕΡΟ
ΠΟΛΕΙ ΧΕΙΛΙΑ ΧΡΥΣΑ.

- Ἐκλεκτῆς πόλεως ὁ πολίτης τοῦτ' ἐποίησα
ζῶν ἴν' ἔχω καιρῶ (?) σώματος ἔνθα θέσιν.
οὐνομ' Ἀβέρκιος ὢν, ὁ μαθητῆς ποιμένος ἀγνοῦ,
ὃς βόσκει προβάτων ἀγέλας ὄρεσιν πεδίοις τε
5. ὀφθαλμοὺς ὃς ἔχει μεγάλους πάντη καθορῶντας ·
οὗτος γὰρ μ' ἐδίδαξε (τὰ ζωῆς?) γράμματα πιστά ·
εἰς Ρώμην ὃς ἔπεμψεν ἐμὲν βασιλεῖαν ἀθροῆσαι
καὶ βασίλισσαν ἰδεῖν χρυσόστολον χρυσοπέδιλον
λαὸν δ' εἶδον ἐκεῖ λαμπρὰν σφραγεῖδαν ἔχοντα.
10. καὶ Συρίης πέδον εἶδα καὶ ἄστυα πάντα, Νίσιβιν,
Εὐφράτην διαβάς · πάντη δ' ἔσχον συνο(μίλους) ·
Παῦλον ἔχων ἐπ πίστις πάντη δὲ προῆγε,
καὶ παρέθηκε τροφήν πάντη ἰχθυῖν ἀπὸ πηγῆς
πανμεγέθη, καθαρὸν, ὃν ἐδράξατο παρθένος ἀγνή.
15. καὶ τοῦτον ἐπέδωκε φίλοις ἔσθειν διὰ παντός,
οἶνον χρηστὸν ἔχουσα, κέρασμα διδοῦσα μετ' ἄρτου.
ταῦτα παρεστῶς εἶπον Ἀβέρκιος ὧδε γραφῆναι ·
ἑβδομήκοστον ἔτος καὶ δεύτερον ἦγον ἀληθῶς.
ταῦθ' ὁ νοῶν εὗξαιτο ὑπὲρ Ἀβερκίου πᾶς ὁ συνωδός ·
20. οὐ μέντοι τύμβω τις ἐμῶ ἕτερόν τινα θήσει ·
εἰ δ' οὖν, Ρωμαίων ταμείω θήσει δισχίλια χρυσᾶ,
καὶ χρηστῆ πατρίδι Ἱεροπόλει χίλια χρυσᾶ.

T. j.: »Slavného města obyvatel náhrobek tento ještě za živa jsem si učinil, abych tu svého času lůžko měl pro tělo své. Jménem Aberkios, žák jsem pastýře neposkvrněného, jenž stáda ovcí pase na horách i rovinách, a oči má veliké, všechno vidící. Ten naučil mne slovům víry životadárným, do Říma poslal mne, abych spatřil město královské a královnu uzřel oděnou v šat zlatý a zlatou obuv mající. I viděl jsem tam lid znamení stkvělé mající. A viděl jsem rovinu Syrskou a všechna města, i Nisibis, přes Eufrat se přepraviv; všade pak bratří nalezl jsem, Pavla maje.... A na cestě té všade průvodkyní byla mně Víra, která též všade skýtala mně jako pokrm Rybu ze zřídla, velmi velikou a čistou, kterou polapila Panna neposkvrněná a dala věřícím na vždy k požívání, majíc víno výborné a dávajíc je smíšené (s vodou) spolu s chlebem. Toto já Aberkios, přítomen jsa (u náhrobku) jsem diktoval, aby zde napsáno bylo, rok dokonávaje v pravdě sedmdesátý druhý. Každý, kdo rozumí slovům těm a též jako já jest myslí (víry), nechť za Aberkia se modlí.

Ať nikdo ve hrobě mém nepochová nikoho jiného. Jinak pokladně římské za trest nechť zaplatí 2000 zlatých a předrahe otčině mé Hieropoli zlatých tisíc.«

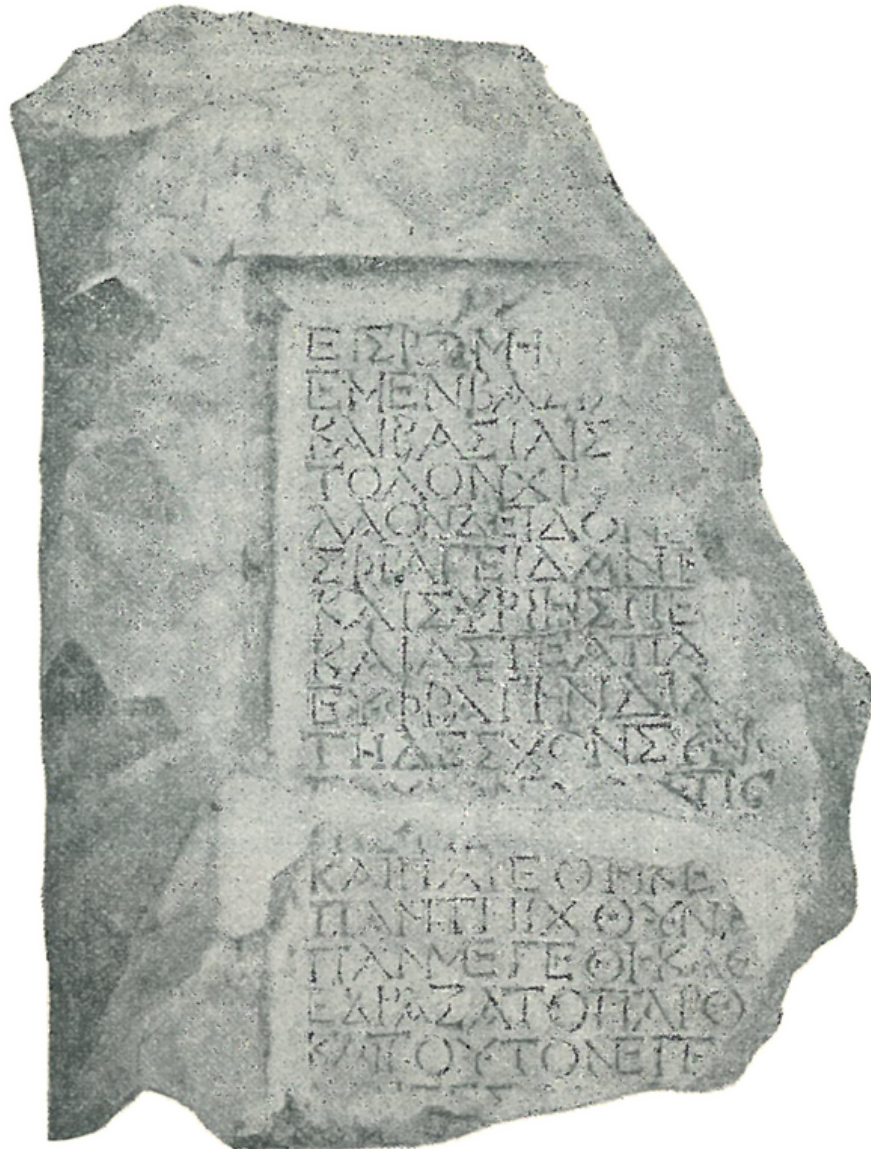
Na počátku (verš 1. a 2.) podotýká zemřelý biskup, by hrobu svému zabezpečil ochrany právní, že jest obyvatelem znamenitého, slavného města. Ve třetí verši udává své jméno. Poněvadž nemáme originálu této části nápisu, musí býti doplněn z kodexův; a tu v jedněch zove se Ἀβέρκιος, ve dvou vatikánských Ἀυέρκιος; Ramsay nalezl na několika nápisích frygičských jméno ἈΒΙΡΚΙΟΣ. Ve druhém verši stojí na náhrobku Alexandrově slovo πανερως, kdežto ve všech kodexech čteme καιρω̄.

Dále označuje Aberkios blíže svoji důstojnost, jakož i charakter svého Mistra, jež zove neposkvrněným a vševidoucím Pastýřem, jenž svýma velikýma očima vidí život a utrpení celé církve i každé jednotlivé duše. Slovy těmi vyjádřeno pěkně vyznání víry v božství Kristovo.

Ve verši šestém jest ve všech kodexech mezera, již Pitra vyplnil slovem: τὰ ζωῆς, Ramsay pak výrazem:

διδάσκων. — Τὰ ζωῆς γράμματα πιστά — životadárná slova víry — znamenají zde Písmo sv.

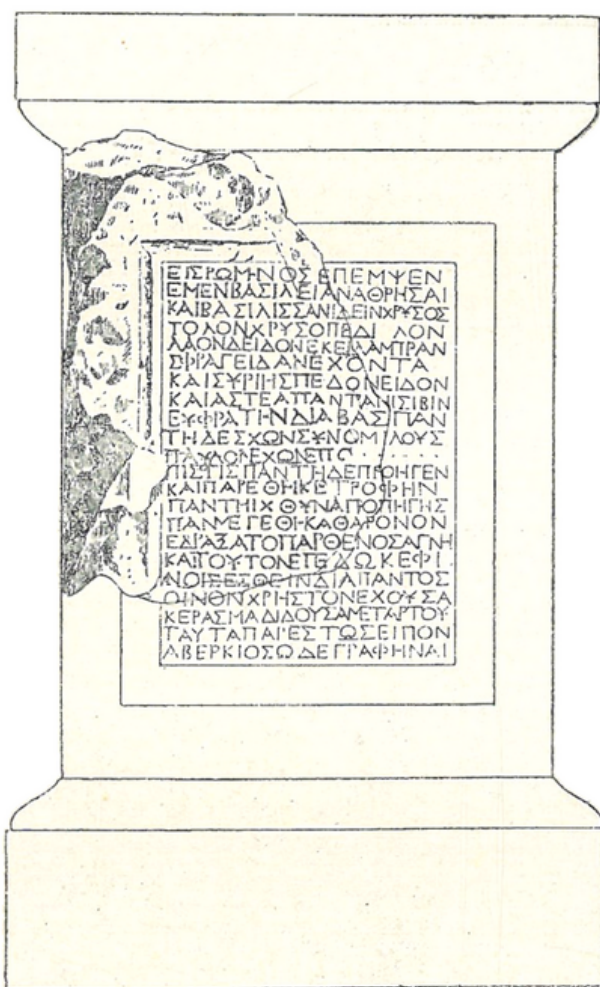
Tři verše následující (7., 8., 9.) jsou překrásným svědectvím primátu církve římské. Vypravují nám o cestě Aberkiově ad limina Apostolorum, vy-

Obr. 59. — Část náhrobku Aberkiova.

konané z ponuknutí téhož Pastýře, jenž naučil ho pravdám života. Cílem pouti té bylo, spatřiti ve zlato oděnou královnu — βασιλεια ἀθρήσαι καὶ βασίλισσαν ἰδεῖν. První titul znamená hlavní město světa; méně srozumitelný jest však výraz βασίλισσα; než, vysvětlují nám

jej další slova, v nichž Aberkios uvádí jako nejkrásnější ozdobu královny té lid s jakýmsi stkvělým znamením — λαὸν δ' εἶδεν ἔχει λαμπρὰν σφραγιδαὺν ἔχοντα. — Basilissa neznamená tedy nic jiného leč církev římskou, oděnou v nejkrásnější klenoty pravé víry a lásky. Skorem téhož přirovnání jako náš nápis užívá též

Obr. 60. — Rekonstrukce levé stěny náhrobku Aberkiova.

Písmo sv. a Otcové, když dávají církvi čestný název nevěsty ozdobené klenoty a nejspanilejší královny — *Sponsa ornata monilibus suis, Regina formosissima*. — Σφραγιδα λαμβάνειν nebo σφραγίζεσθαι znamená: obdržeti nezrušitelné znamení. Výrazu σφραγίς užívá sv. Jan ve svém zjevení, kde vypravuje, že viděl anděla, »majícího znamení Boha živého: καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον . . . ἔχοντα σφραγιδα θεοῦ ζῶντος« (VII. 2; viz též

ibid. IX. 4.). Sv. Cyrill Jerusalemský nazývá pak křest sv. duchovním a spasitelným znamením — πνευματικὴν σφραγίδα καὶ σωτήριον.¹⁾ Co tedy znamená slovo to na náhrobku našem? Duchesne rozumí jím znamení křtu sv., de Rossi znamení kříže a po celém světě známou víru obce římské; Garrucci zase soudí, že autor nápisu měl tu na mysli především stolicí Petrovu, pro niž stal se lid římský *per eminentiam* »národem svatým, lidem vyvoleným, městem kněžským a vynikajícím nad celým světem.«²⁾ Výklady tyto navzájem se nevylučují, nýbrž doplňují; neboť pro žádnou jinou příčinu velebil sv. Pavel víru Říma již sto let před tím (List k Říman. I. 8.), a ne z jiného důvodu má sv. Ignác pro něj tak krásné tituly jako: ἀξιομακάριστος, ἀξίεπαινος, ἀξίεπίτευκτος, ἀξίαγνος καὶ προκαθήμενη τῆς ἀγαπῆς³⁾ — než proto, že víra jeho, sv. Petrem zasetá, vzrůstala neporušena pod dohledem papežů jako vzor a příklad celému světu.

Jest otázka, co že mohlo pohnouti svatého biskupa toho, aby opustil ovčinec svůj na delší dobu, a to ve chvíli, kdy, jak z historie víme, spory montanistické hýbaly církvemi asijskými? Vždyť víra jeho byla dobrá, neboť, jak sám vyznává, přijal ji prostřednictvím některého z učňův apoštolských z úst samého Krista (οὗτος γὰρ μ' ἐδίδασκε . . .): proč tedy vydává se ještě v pozdním stáří svém v takové nepohodlí a nebezpečnosti?

Aberkios nastoupil cestu na daleký západ proto, že věřil, že všechny církve, i takové, které některým z apoštolů bezprostředně byly založeny, jsou povinny ptáti se stále, co věří Řím, a dle víry jeho upravovati víru svou. Muž ten svatý následoval tu příkladu svých velikých krajanů, Polykarpa a Hegesippa, kteří také odebrali se do Říma, aby spatřili z blízka onu Skálu Petrovu, jež ve sporu o svěcení Velikonoc otřásla celou

¹⁾ Catech. I.; Migne, Patr. Graec. T. XXXIII., str. 373. n. III. (Viz: Katechese sv. Cyrilla Jerusalemského v překladu Dra J. L. Sýkory; v Praze 1892 — Knihovny katechetské č. 7. — str. 34.)

²⁾ Lev Vel., Homil. in Nativ. SS. Apostolorum Petri et Pauli.

³⁾ Viz: Pitra, Analecta Sacra, T. II. str. 169. n.

Asií. V osobě Aberkiově skládá celý Východ hold svůj zástupci Kristovu na zemi. Neboť že nikoli marnivá zvědavost a touha po spatření pokladův a krás pohanského Říma vedla svatého starce toho do města Petrova, nýbrž touha, aby utvrdil se ve víře Petrově, toho důkazem jest další jeho pouť apoštolská až nad břehy Eufratu, na níž největší bylo pro něho potěchou, že všade, kamkoliv zavítal, nalezl tutéž víru Kristovu, kterou vyznával Řím.

Těžko dá se určiti smysl první polovice verše dvanáctého, poněvadž třetí slovo bylo setřeno a nečitelné již před věky, kdy starý životopisec našeho biskupa viděl ještě celý kámen na své vlastní oči; snad že chtěl Aberkios říci, že mu na cestě té byl příkladem a rádcem sv. Pavel.

Ze čtyř veršů následujících (13—16) dovidáme se, že Aberkios, jakož i všechny obce, jež navštívil, věřily, tak jako my dnes, že Kristus Ježíš jest mocí přepodstatnění přítomen v nejsv. Svátosti v pravdě, věcně a podstatně pod způsoby chleba a vína. — Víra (ΠΙΣΤΙΣ) — vypravuje svatý poutník — skýtala mně v každém shromáždění křesťanů hostinu z Ryby, veliké a čisté, ze zřídla pocházející. — Víme již, že Rybou tou není nikdo jiný, než Kristus Ježíš, Syn Boží, Spasitel. Slova ἀπὸ πηγῆς obsahují pak zřejmou allusi na vody Jordánské, kdežto epitheton Ryby πνευματικῆς dává na srozuměnou, že byly ještě rybičky malé (pisciculi), jež název ten obdržely proto, že zrodily se taktéž ve zřídle a ve zřídle tom obdržely cosi z přirozenosti oné veliké, neposkvrněné Ryby Boží. Aby pak o přirozenosti Ryby té, jejíž božský původ a počátek označuje již samo její symbolické jméno, nezůstalo ani nejmenší pochybnosti, zmiňuje se dále o jejím zrození z nejsvětější Panny, řka, že Rybu tu polapila Panna neposkvrněná (ὅν ἐδράξατο παρθένος ἀγνή). A tuto Rybu, kterou nejsvětější Panna v životě svém nosila, dostával Aberkios jako posilu. A kdo mu jí poskytoval? Táž zosobněná ΠΙΣΤΙΣ, čili církev sv., jež mu byla na cestách vůdčí hvězdou.

Mezi tímto náhrobkem naším a známým nám již eucharistickým trojnohem u sv. Kallista je pouze ten rozdíl, že na stěně v kapli A₃ (viz str. 232. nn.)

dostává neofyta eucharistii jenom pod jednou způsobou. kdežto Aberkiovi podávala církev Tělo Ryby pod obojí způsobou: chleba i vína, s vodou smíšeného — οἶνον χρηστὸν ἔχουσα, κέρασμα διδοῦσα μετ' ἄρτου. Slovo κέρασμα (smíšenina) jest pak důkazem, že obyčej přilévání vody do vína mešního sáhá do samých počátků křesťanství.

Že slova παρθένος ἀγνή dlužno zde bráti ve významu slovném a že jest jimi rozuměti Bohorodičku Marii Pannu, dokazuje již sama konstrukce, jež rozeznává tuto Neposkvrněnou Matku Syna Božího, která jenom jednou dala světu Rybu — Spasitele, od druhé choti, církve, jež přichází na náhrobku pode jménem ΠΙΣΤΙΣ a připravuje věrným (φίλοις)¹⁾ neustále — διὰ παντός — touž Rybu mystickou. A tak zove náhrobek zřejmě Pannu Marii Bohorodičkou, hlásaje, že porodila Ichthyse — Syna Božího.

Ve verši devatenáctém žádá Aberkios čtenářů za memento pro svoji duši. Podobnou žádostí končí i nápis Alexandrův: Εἰρήνη παραγοῦσιν καὶ μνησκομένοις περὶ ἡμῶν. Oba tyto úryvky literatury hřbitovní jsou tedy svědky víry starých křesťanů v působnost modlitby živých za zemřelé, a tím i víry v očištěc.

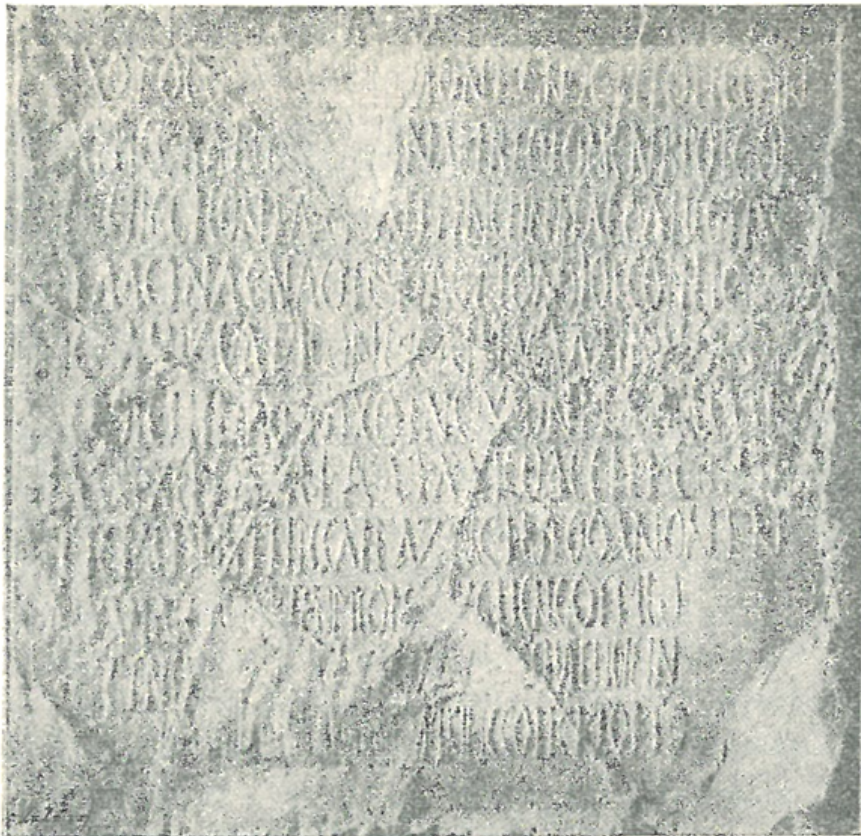
Verše 20., 21. a 22. jsou obecnou formulí, přejatou z epitafů pohanských; v nich odevzdává svatý biskup hrob svůj ochraně práva a žádá za potrestání pokutou peněžitou každého, kdo by se opovážil rušiti pokoj jeho pozůstatků tělesných pochováním jiné mrtvoly v jeho hrobě.

Poslední verš podává název rodného města Aberkiova. V kodexech čteme Ἱεράπολις (Hierapolis), kdežto na náhrobku Alexandrově stojí Ἱερόπολις (Hieropolis). Poněvadž však fragment náhrobku nalezen byl u Hieropole, není dnes již žádné pochyby o tom, — jak již výše (na str. 60.) jsme byli pravili, — že na kameni stálo jméno Hieropolis a nikoliv Hierapolis.

¹⁾ Φίλοι znamenají tolik co initiati, zasvěcení v tajemství křesťanská.

Νάπισ Alexandrův sděluje ještě, že náhrobní kámen postaven byl r. 300 éry frygické čili r. 216 po Kr.; skorem s jistotou můžeme za to míti, že i náhrobek Aberkiův udával ku konci rok, kdy byl zhotoven.

Νάhrobek Pektoriův.

Obr. 61. — Νάhrobek Pektoriův.

ΙΧΘΥΟΣ Οὐρανίου θεΙΟΝ ΓΕΝΟΣ ΗΤΟΡΙ ΣΕΜΝΩ
ΧΡΗΣΕ· ΛΑΒΩν πηγὴν ΑΜΒΡΟΤΟΝ ΕΝ ΒΡΟΤΕΟΙΣ
ΘΕΣΠΕΣΙΩΝ ΤΛΑΤΩΝ ΤΗΝ ΣΗΝ ΦΙΛΕ ΘΑΛΠΕΟ ΨΥΧῆν
ΤΛΑΣΙΝ ΑΕΝΑΟΙΣ ΠΛΟΥΤΟΔΟΤΟΥ ΣΟΦΙΗΣ
ΣΩΤΗΡΟΣ ΑΓΙΩΝ ΜΕΛΙΗΔΕΑ ΔΑΜΒΑΝε βρωσιν
ΕΣΘΙΕ ΠΙΝΑΩΝ ΙΧΘΥΝ ΕΧΩΝ ΠΑΔΑΜΑΙΣ
ΙΧΘΥΙ ΧΟρταζ' ΑΡΑ ΔΙΔΑΙΩ ΔΕΣΠΟΤΑ ΣΩΤερ
ΕΤ ΕΥΛΟΙ ΜΗΤΗΡ ΣΕ ΛΙΤΑΖΟΜΕ ΦΩΣ ΤΟ ΘΑΝΟΝΤΩΝ
ΑΣΧΑΝΔΙΕ πατερ ΤΩΜΩ ΚΕχαΡΙΣΜΕΝΕ ΘΥΜΩ
ΣΤΥΝ Μητρί γλυκερή και ἀδελφειΟΙΣΙΝ ΕΜΟΙΣΙΝ
Ιχθύος ειρήνη σέο ΜΝΗΣΕΟ ΠΕΚΤΟΡΙΟΥ.

T. j.: »Ryby nebeské pokolení Boží, se srdcem nábožným užívej, stavši se mezi smrtelníky účastníkem nesmrtelného zřídla vod, jež Boží mají počátek. Ošetřuj, příteli, duši svoji nesmrtelnými vodami moudrosti, jež bohatství dává. Spasitele svatých sladký pokrm beř, jez chtivě Rybu, maje ji v rukou.

Ichthyse, nasyť tedy, prosím tě, Pane a Spasiteli! Nechť sladce odpočívá matka, prosím tě, ó Světlo zemřelých. Aschandie, otče můj, srdci mému nejdražší spolu s matkou milovanou (?) a bratry mými, kéž pokoj Ichthysův jest s tebou; a pamatuj na svého Pektoria.«

Náhrobek tento (viz obr. 61. na str. 316.) pochází nejpozději z první polovice III. století a dělí se ve dvě části, jež liší se od sebe metrem, jazykem i obsahem. První část, psaná jazykem klassickým, zaujímá tři dvojverší (dystycha) metra elogického, a jest úlovkem většího hymnu církevního nebo též počmatu dogmatického, jenž snad původem svým sáhá ještě do dob apoštolských. Část ta stojí v čele nápisu, jako katolické vyznání víry zemřelého.

Část druhá má již charakter ryze náhrobový a skládá se ze čtyř hexametřův a jednoho pentametru.

Nápis ten věnoval syn Pektorius svému zemřelému otci Aschandiovi, ¹⁾ matce, jménem nám neznámé, a bratrům. Aschandius byl bezpochyby znamenitým občanem Autunským (Augustodunum) a dobrodincem tamější křesťanské obce, jako byl ondyno senator Pudens ochráncem obce římské.

Že prvních šest veršů stanoví pouze část větší didaktické písně, jež opěvala nejvážnější tajemství víry, dokazuje vedle různosti v jazyku, obsahu a metra také to, že počáteční písmena prvních pěti veršů tvoří akrostych IXΘΥΣ, kdežto litera E verše šestého nedá se již s písmenami následujícími v akrostych spojit. De Rossi vidí v ní spíše počátek nového akrostychu:

¹⁾ Někteří soudí, že ne Pektorius postavil náhrobek ten zemřelému otci Aschandiovi, nýbrž Aschandius zemřelému Pektoriovi. Toť však věc méně závažná, již obsah nápisu nijak se nemění.

ΕΛΠΙΣ (Elpis — Naděje), jehož dvě další dystycha jsou vypuštěna a nahrazena vlastním náhrobním nápisem Pektoriovým. Tuto případnou a hlubokou myšlenku Mistrovu potvrzují římské epitafy, na nichž nalézá se Ryba vedle kotvy (ΙΧΘΥΣ — ΕΛΠΙΣ), jakož i freska Kallistinská, na nichž Ryba jest základem naděje zmrtvýchvstání. Právem dovolává se též de Rossi za účelem podepření své hypotézy hvězdy církve galské, sv. Iraenea. Ve svých spisech bojuje totiž slavný biskup lyonský proti Gnostikům, kteří jakýmsi magickým zaklínáním napodobili křest a hostinu eucharistickou církve, popírajíce zároveň zmrtvýchvstání, a volá: ΙΧΘΥΣ — ΕΛΠΙΣ: jest zmrtvýchvstání, poněvadž jest hostina, při níž Bůh sebou samým nás nasycuje. »Jako totiž chléb zemský přijav vzývání Boha není obecný chléb, ale eucharistie, záležející ze dvou věcí, pozemské a nebeské: tak i naše těla přijímajíce eucharistii, nejsou více zahynutí podrobena, majíce naději vzkříšenu býti (na věky).« ¹⁾

V čele náhrobku stojí ΙΧΘΥΣ, jakožto alfa i omega, počátek a konec všelikého života nadpřirozeného. Na náhrobku Aberkiově měl ΙΧΘΥΣ epitheton πανμεγέθης — zde zove se οὐράνιος. Ichthys ten má děti, jimiž jsou rybky-křesťané, zvaní krásně pokolením Božím — θεῖον γένος — proto, že, ačkoliv ze sebe smrtelné (ἐν βροτείς), načerpaly si v témž zřídle křestním, jež v »kapli svátostí« vyplývá ze skály — Krista, cosi z božské přirozenosti Ryby nebeské. ²⁾

¹⁾ »Ὡς γὰρ ἀπὸ γῆς ἄρτος προσλαμβανόμενος τὴν ἔκκλησιν τοῦ Θεοῦ, οὐκετι κοινὸς ἄρτος ἐστίν, ἀλλ' εὐχαριστία, ἐκ δύο πραγμάτων συνεστηκυῖα, ἐπιγείου τε καὶ οὐρανοῦ· οὕτω καὶ τὰ σώματα ἡμῶν μεταλαμβάνοντα τῆς εὐχαριστίας, μηκέτι εἶναι φθαρτὰ, τὴν ἐλπίδα τῆς εἰς αἰῶνας ἀναστάσεως ἔχοντα.« Adv. haer. lib. IV., c. 18. n. 5. Migne, Patr. graec. T. VII. str. 1028; Českého překladu Jana Nep. Desoldy (Sv. Otce Iraenea Patero knih proti kacířstvím; Praha 1876) str. 330. Překrásně zove též sv. Ignác Antioch. eucharistii: »pharmacum immortalitatis, antidotum eius, quod est non mori« — »Ἐνα ἄρτον κλῶντες, ὅς ἐστιν φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτος τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, ἀλλὰ ζῆν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ διὰ παντός.« Epist. ad Ephes., XX. Migne, Patr. graec. T. V. p. 661.

²⁾ Χρῆσε ve druhém verši místo χρῆσαι: od χράομαι jest

Nesmrtelnými vodami moudrosti, jež bohatství dává, rozuměti dlužno Písmo sv. ¹⁾)

Po křtu sv. náleží neofytovi hostina. Měť ji věřící v kapli A₃ u sv. Kallista, Aberkios ji našel v každé křesťanské obci, a ani v našem poématu nechybí. A odstavec ten, jenž opěvá povahu hostiny té, jest tak jasný, že po tom, co posud řečeno bylo, nepotřebuje žádného komentáře: pokrmem jest zase Ryba, Tělo Boha našeho, Spasitele světa. Náhrobek Aberkiův mluvil o obou způsobách eucharistických: epitaf Pektoriův odhaluje nám starý obyčej přijímati nejsv. Svátost na ruku pod způsobou chleba. ²⁾)

Nejstarší svědectví o eucharistii, čerpaná z literatury církevní, jsou pak tato:

»Dokété — píše sv. Ignác křesťanům Smyrnenským — zdržují se večeře Páně a modlitby, poněvadž nevyznávají, že večeře Páně jest tělo Spasitele našeho Ježíše Krista, které za naše hříchy trpělo a kteréž Otec dle své dobroty vzkřísil.« ³⁾)

Sv. Justin, filosof mučeník, popisuje hody eucharistické prvních křesťanů ve své apologii, podané císaři Antoninovi Zbožnému r. 138, takto: »Políbením se vespolek pozdravujeme, modlení dokonavše. Na to donáší se tomu, jenž předkuje nad bratřími, chléb a číše vody a vína, jež on přijav, chválu a slávu Otci veškerenstva ve jménu Syna a Ducha svatého koná a děkování za udělená od Boha dobrodiní obšírně činí. A když on prosby a díky eucharistii byl dokonal, lid veškeren tu přítomný volá: Amen. Amen v hebrejském jazyku znamená: staň se. Když přednosta byl eucharistii do-

imperativ aoristi; podobně máme ve verši 8. λιτάζομε místo λιτάζομαι.

¹⁾) Θάλπειο ve verši třetím má týž význam jako u sv. Pavla v listě k Efeským V. 29., t. j. f o v e r e, zahřívati, ošetřovati.

²⁾) Πινάων místo πεινάων; ἔσθιε πινάων — jez chtivě, toužebně.

³⁾) »Ab eucharistia et oratione abstinent; eo quod non confiteantur eucharistiam carnem esse Servatoris nostri Jesu Christi, quae pro peccatis nostris passa est, quam Pater sua benignitate suscitavit.« List k Smyrnen. č. VII.; překladu S u š i l o v a (Spisy sv. Otcův apoštol. a Justina mučeníka; Praha 1874) str. 94.

konal, a když lid veškeren dovolal, jahnové od nás jmenovaní rozdávají každému ze přítomných přiúčastniti se posvěceného chleba, vína a vody, a k nepřítomným dary ty donášejí.«¹⁾ A po té vysvětluje sv. muž císaři, že eucharistie, kterou přijímají, není obyčejným chlebem, ani obyčejným vínem, nýbrž pravým Tělem a pravou Krví onoho Ježíše, který vzal na sebe přirozenost lidskou, aby nás vykoupil.²⁾

V kanoně staré mše galské nacházíme pak následující modlitbu: »Obnovujete tedy památku umučení a zachováváte přikázání Jednorozeného, prosíme Tě, Otče všemohoucí, abys na tyto věci stvořené, (chléb a víno) na oltáři Tvém ležící, ducha posvěcení vylil, aby přelitím nebeské a neviditelné svátosti chléb ten se proměnil v tělo, a kalich proměněný v krev by byl náplní milostí a lékem pro všechny jej přijímající.«³⁾

Vedle této mešní modlitby, jež velebí Krista Ježíše jako divotvorného lékaře v eucharistii, dlužno položit ještě uvedené nedávno svědectví Iraeneovo, v němž spojuje překrásně eucharistii se zmrtvýchvstáním.

Uvedli jsme těchto několik dokladů na místě tomto proto, abychom ukázali, že ne méně jasně, než památky psané, mluví i kameny a malby o katolickém dogmatu o skutečné přítomnosti Krista Ježíše v nejsv. Svátosti se svým božstvím i člověčenstvím mocí přepodstatnění chleba v Tělo a vína v nejsvět. Krev. Proto žádný theolog, jenž v traktátě o eucharistii bude se dovolávati sv. Ignáce, Justina a Iraenea, nepomine ani těchto památek hřbitovních, jichž vážnost jest nejednou větší než toho či onoho starého učitele

¹⁾ Apol. I. č. 65. (Překlada Sušilova, l. c., str. 293.)

²⁾ Ibid. n. 66.: Ἐξείλου τοῦ σαρκωποιηθέντος Ἰησοῦ καὶ σάρκα καὶ αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι.« Srv.: Pawlicki, O początkach chrześcijaństwa, str. 60.

³⁾ »Recolentes igitur (passionem) et servantes praecepta unigeniti deprecamur pater omnipotens, ut his creaturis altario (sic) tuo superpositis spiritus (sic) sanctificationis infundas, ut per transfusione (sic) caelestis adque inuisibilis sacramenti panis hic mulatur, in carnem et calix (sic) translatus in sanguine, sit totius gratia, sit sumentibus medicina.« Viz: Mone, Latein. u. griech. Messen; Missa III., str. 21.

církevního, protože mluví jimi nikoliv jednotlivců, nýbrž celá církev v nejudlehlejších zákoutích svých a tímž symbolickým jazykem vykládá v nich svoji věrouku.

A nyní vstupme ještě jednou do »kaplí svátostí«. Tam u trojnohu, na němž kněz koná nejsv. Oběť, stojí Matka-Církev. Její pozdvižené ruce dokazují, že mluví. Nám zdá se, že zpívá hymnus — a sice ne jiný, než týž, který vyryl Pektorius na náhrobku svých rodičův. Matka ta ulovila rukou kněze svého rybku, naučila ji pravdám víry a potom ji přivedla ku prameni křestnímu. Křestíc pak zpívá čtyři první verše našeho nápisu, jež můžeme nazvati hymnem na počest křtu sv., v němž opěvá podivuhodnou sílu svátosti této a moc přetváření bytosti hříšné v dítě Boží. A po koupeli té chystá pro rybku ještě větší bohatství duchovní. Běřeť neofytu za ruku a vede ho — podobně jako pode jménem ΠΙΣΤΙΣ vedla Aberkia — ke stolu a tu při pohledu na hody, rukou kněze uchystané, intonuje hymnus na počest eucharistie: Beř, jez a pij chtivě pokrm a nápoj, jenž lidským očím jeví se jako chléb a víno, ale ve skutečnosti jest pravým Tělem a pravou Krví toho Spasitele, kterého z Ducha sv. počala Panna neposkvrněná (ὄν ἐδράξατο παρθένος ἀγνή).

Neofyta přijal již sladký pokrm Spasitele svatých (μελι:ηδέα βρωσιν σωτηρος ἀγίων): spojení s Bohem na zemi jest dokonáno. Avšak dle slov Kristových — »bude-li kdo jísti z chleba tohoto, živ bude na věky« (Jan VI. 52.) — má ono spojení potrvati celou věčnost! O tom poví nám zase druhá část nápisu, již nazveme hymnem na počest zmrtvýchvstání.

Čtení prvních šesti veršů jest úplně ustáleno; za to však veliké potíže činí část druhá. Zvláště verš sedmý nazván byl vhodně křížem vykladačů nápisu toho (crux interpretum), neboť nejznamenitější filologové a archaeologové zkoušeli na něm síly svých — a všichni snad marně. Nejlepším zdá se býti doplnění Pohlovo, jenž čte: Ἰχθύ: χορταζ' ἄρα... a překládá: Rybo, nakrm mne tedy, prosím, Pane a Spasiteli! *)

*) Viz: Das Ichthys-Monument von Autun, str. 10. Pitra čte: Ἰχθύ: χεύου:τ' ἄρα... a překládá: »Ad piscem

Ctení to přijímá též Wilpert, ale výraz *χορτάζειν* běře v tom významu, jaký má v horském kázání Pána Ježíše: »*Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται*! — Blahoslavení, kteříž lačněji a žízněji po spravedlnosti: neboť oni nasyceni budou« (Mat. V. 6.), t. j. budou ve spojení s Bohem. Dle jeho mínění neprosí tu Pektorius za sebe, nýbrž prosí Ichthyse, aby týž nasýtil úplně zemřelé rodiče jeho a příbuzné, připustě jich co nejdříve k patření na Boha. Takovým výkladem jest pak souvislost mezi veršem sedmým a následujícími, jakož i mezi druhou a první částí nápisu zjednána. První část jedná o dvou nejhlavnějších svátostech: křtu sv., jako podmínce *sine qua non*, a eucharistii, jakožto závdavku šťastného zmrtvýchvstání; část druhá jest pak aplikací této všeobecné pravdy na speciální případ, t. j. na rodinu Pektoriovu. ¹⁾

Verš osmý jest jedním z nejkrásnějších pro titul, jaký dává Pektorius Rybě, zova jí: *φῶς τὸ θανάτων* — světlem zemřelých. Za komentář titulu toho mohou sloužiti slova sv. Iraenea: »Slovo tělem stalo se, . . . aby v těle Pána našeho objevilo se světlo Otcovo a od jeho rudostkvoucího těla přešlo v nás, a tak člověk přešel v neporušitelnost, ozářen jsa světlem otcovským.« ²⁾ Kristus pak pravil sám o sobě: »Já jsem světlo světa« (Jan VIII. 12.); a »*Lumen meum Christe — Kriste, světlo mé!*« — volali sv. mučeníci. ³⁾ Týž přídomek dávají pak Kristu i jiné náhrobky galské i římské. A jako Pektorius modlí se za své rodiče, modlí se i církev ve svém mešním kánonu za všechny své zemřelé děti: »Račiž jim, prosíme Tě, ó Pane, a všem

mea effundatur oratio« (Spicil. Solesm., T. IV.); dle Garrucchio zní verš sedmý: »*Ἰχθύς, χειρὲ ἄραρα, λιλαίωμα, δέσποτα Σῶτηρ* — O piscis, ecce manus paratas, teneam te Domine Sælvalor.« (Mél. d'Épigr., str. 47.)

¹⁾ Viz: Wilpert, Principienfragen, str. 57.

²⁾ Adv. haeres., lib. IV. c. 20. n. 2.; Migne, Patr. graec. T. VII. str. 1033. (Překlada Desoldova str. 333. n.)

³⁾ Acta sinc. Martyr., edit. a. 1713, str. 586.

v Kristu odpočívajícím dopřáti místa ochladu (občerstvení), světla a pokoje.«¹⁾

Jak velice liší se tu zase obsahem náhrobky křesťanské od pohanských, z nichž mluví často zoufalost nebo aspoň tichá žaloba na věčné, hluboké tmy, obkličující ty, kteří kdysi byli, a o nichž nikdo neměl jistoty, zdaž ještě jsou: »Poutníče, nechtějž mně zlořečiti, neboť nemohu v temnotách se brániti,« — čteme na jednom z takových kamenův u Le Blanta, kdežto jiný zase hlásá: »Zde v temnotách odpočívám, já nešťastná dívka Zmyrna.«²⁾ Naopak Pektorius jest o své drahé zemřelé kliden, jelikož doufá, že, nedošli-li ještě do světla věčného, urychlí chvíli tu modlitbou k Ichthysovi.

Ve verši 10. nestál, dle mínění P. Davina, přívlastek γλυκερή, nýbrž spíše prý se tam nalézalo jméno matky Pektoriovy; myšlenka ta zdá se i nám býti šťastnou a odůvodněnou.

Μνήσεο ve verši 11. stojí místo μνησαι nebo μνήσθητι a upomíná na římskou náhrobní formuli: »Cum sanctis in pace! — se Svatými v pokoji!«

Ve třech posledních verších vyznává Pektorius víru v »obcování Svatých«. Neboť jednak prosí Ichthyse za blaženost nebeskou pro svého otce, matku a bratry, jednak pak doporučí se závoveň jejich vzpomínce a modlitbě, by i sám mohl se po smrti dostat do světla věčného.

* * *

Majíce nyní před očima náhrobky Aberkiův i Pektoriův spolu s fresky Kallistinskými, vidíme, že podávají spanilé svědectví následujícím dogmatům katolickým. Dosvědčují:

I. Že Kristus Ježíš jest Bůh i Člověk, zovouce ho Synem Božím, Pastýřem neposkvrněným a vše

¹⁾ Srv. též: Sacrament. papeže Gelasia; Muratori: Liturg. rom., T. I. str. 749., 760., 761.

²⁾ »Viator, noli mihi maledicere, nequeo in tenebris respondere.« — »Hic jaceo infelix Zmyrna puella tenebris.« Viz: Le Blant, Inscript. chrét. de la Gaule; T. I. p. 1—3.

- vidoucím, Pánem a Spasitelem, sladkým pokrmem pod způsoby chleba a vína, Světlem zemřelých.
- II. Že církev římská byla ve století II. a III. pokládána za učitelku všech věřících a její biskup za neomylného učitele a zástupce Kristova na zemi.
 - III. Že křest sv. jest první a nejdůležitější svátostí, jež obmývá duši ode všech hříchův a činí ji posvěcující milostí účastnu přirozenosti Boží, a že církev udělovala svátost tu v prvních stoletích ponořováním, spojeným s poléváním.
 - IV. Že stará církev věřila ve skutečnou přítomnost Krista Ježíše v nejsv. Svátosti mocí předpodstatnění, že udělovala Večeři Páně jak pod jednou tak pod obojí způsobou, že přilávala do vína trochu vody, že kladla nejsv. Svátost při přijímání věřícím na ruce.
 - V. Že knihy Písma sv. jsou napsány z vnuknutí Ducha sv., — neboť pravdy v nich obsažené duši vskutku obohacují, zajišťující jí spasení.
 - VI. Že šťastné zmrtvýchvstání jest následkem požívání nejsv. Svátosti.
 - VII. Že prvotní církev modlila se za zemřelé a věřila tedy v očistec, a zároveň prosila a očekávala pomoci od Svatých v nebi.

Kromě toho dosvědčují oba náhrobky, že Východ a Západ užívaly téhož tajemného jazyka a týchž formulí liturgických, a že nejen Gnostikové a jiní haeretici měli své dogmatické hymny (*carmina dogmatica*), nýbrž že i církev katolická vyjadřovala hned ve své kolébce nejdůležitější pravdy víry formou poetickou.

A tak nebude již žádnému s podivem, uslyší-li, že nejznamenitější badatelé starožitností křesťanských a znalci jazyka řeckého dávají jednomu i druhému nápisu tak stkvělých názvů, jako: *priscae aetatis gemmula; poemation elegantia graecanica venustissimum; venerandum christianae antiquitatis et ὁρθοδοξίας ὄντως καὶ σολικῆς monumentum, nobilissima sancti Irenaei ecclesia non indignum; pretiosissimum monu-*

mentum traditionis de sanctissimo eucharistiae sacramento; symbolum fidei... t. j.: perla dřevních věků; báseň výtečnou řečtinou vynikající; úcty hodný pomník křesťanské starobylosti a pravověrnosti vskutku katolické, nejvznešenější církve sv. Irenaea nikoli nehodný; nejvzácnější pomník tradice o nejsv. Svátosti oltářní; symbol víry, atd.«¹⁾

§ 2. Biřmování.

1. De Rossi našel ve staré sbírce nápisů, chované ve veřejné knihovně ve Verduně, následující epigram, složený pravděnejpodobněji papežem Damasem a umístěný od něho na stěně křtitelnice u hrobu svatého Petra ve Vatikáně:²⁾

*»Istic insontes caelesti flumine lotas
Pastoris summi dextera signat oves
Huc undis generate veni quo sanctus ad unum
Spiritus ut capias te sua dona vocat
Tu cruce suscepta mundi vitare procellas
Disce magis monitus hac ratione loci.«*

T. j.: »Zde ruka Pastýře nejvyššího maže nevinné ovečky, pramenem obmyté nebeským. Sem přijď, ve vodách zrozený, kam Duch sv. tě volá, abys všechny dary jeho přijal. Kříž obdržev uč se unikati bouřím života, pamatuje vždy na místa toho posvátnost.«

První verš velebí pramen křestní jakožto mající moc očišťovati ode skvrn hříchu; ostatní část epigramu jest hymnem na počest svátosti biřmování a označuje udělovatele, viditelné znamení a neviditelnou milost této svátosti. Jinde byl obyčejným udělovatelem sv. biřmování biskup; v Římě

¹⁾ Viz: Spicil. Solesm., T. I. p. 551., 563.; P. Buck, Acta sanct., T. IX. str. 492.; Frant. Lenormant (syn) v Mélanges d'archéologie, Paris 1856, Vol. IV.; Rossi, Inscript. christ. T. II. p. XX. n.

²⁾ Viz: De Rossi, Bullett. di arch. crist. r. 1869 str. 30. Z téhož ročníku vzaty jsou i druhé nápisy, jež tuto uvádíme.

udílel je sám papež (*Pastorsummus*), znamená čelo biřmovancovo znamením sv. kříže — *dextera signat oves... tu cruce suscepta...*

Akt biřmování označuje autor nápisu slovem: *signare*; Řekové užívali slova: *σφραγίζειν*. Biřmování samo nazývalo se: *signaculum dominicum*, *chrismaspiritualis unguenti*, *unctio*, *unguenti mysterium*, *chrisma sanctum*, *chrisma salutis*, *σφραγίς*, *χρίσμα*, *μύρον*. Od slova *signare* dostalo místo, na němž papež uděloval v basilice vatikánské biřmování, sedě na katedře sv. Petra, název *signatorium*.

Jako svátostnou milost biřmování udává nápis dary Ducha sv. (*dona sua ad unum*), a zvláště dar zmužilosti ku přemáhání pokušení a nebezpečnosti života. Podobně učí sv. Cyrill Jerusalemský, »že křest sv. a balsam mystický dávají sílu ku přemáhání mocí nepřátelských«. ¹⁾

2. Na příkrově sarkofagu jistého Katervia a Severina v Tolentině čteme:

QVOS DEI SACERDOS PROBIANVS LAVIT ET VNXIT

T. j.: »Jež kněz Boží, Probianus, obmyl a pomazal.«
— Probianus byl biskupem.

I zde jest řeč o dvou různých svátostech, neboť slovo *lavit* týká se křtu, *unxit* biřmování. Podobnými slovy charakterisuje též básník Prudentius křesťana, jenž přijal svátosti křtu a biřmování: »*lotus et unctus* — obmytý a pomazaný«, ²⁾ a sv. Řehoř Tourský, když praví, že »jest obmyt a pomazán balsámem — *ablutus et balsamo unctus*«. ³⁾

3. Věřící prvních dob dostávali svátost biřmování obyčejně hned po křtu sv., čehož důkazem jest mimo

¹⁾ »*Sacrum baptismum et mysticum unguentum dat vim ad debellandas adversarias potestates.*« *Catech. Mystagogica III.: De sacro chrismate*; Migne, *Patr. graec. T. XXXIII.*, n. IV. pag. 1089.

²⁾ *Apotheosis contra Judaeos.*

³⁾ Viz více u *Rossiho*, l. c., str. 22.

jiné též epigram Damasův. Dva následující nápisy pak hlásají, že udělována byla svátost ta také zvlášť, odděleně:

D · P.
VALE · QVI LEGERIS
LIBENS
PICENTIAE
LEGITIMAE
NEOPHYTAE
DIE · V · KAL · SEP
CONSIGNATAE
A LIBERIO PAPA
MARITVS
VXORI
BENEMERENTI
DVPLICEM
SARCOPHAGVM
CVM TITVLIS
HOC LOCO
· · · · ·
POSVIT
· · · · ·

T. j.: »Buď zdrav, kdož čísti to budeš. Libens Picentii Legitimě, neofytce, jež V. dne před Kalendami zářijovými od papeže Liberia pomazána byla. Manžel choti své zasloužilé dvojité sarkofag s nápisy na místě tomto položil . . .«

Náhrobek tento, pocházející ze Spoleta, uveřejnil již Baronius ve svých Annalech církevních jakožto cenné svědectví pro sv. biřmování. ¹⁾ N e o p h y t a značí tolik co »pokřtěná«; a tato neofytka přijala později z ruky samého papeže Liberia pomazání — c o n s i g-

¹⁾ Annal. Eccl. ad an. 367; Aug. Vindel. 1738, T. IV. p. 227.

n a t a — čili sv. biřmování. Poněvadž pak to byla čestná událost pro celou rodinu, proto zvěčnil ji muž zemřelý na náhrobní desce.

4. Ještě jasněji mluví o odděleném přijetí obou svátostí nápis Maurův.

DEPOSITVS PVER MAVRVS ANNO
RVM QVINQVE MENSORVM TRES
NONS AVGVSTAS BIMVS TRIMVS
CONSECVTVS EST

Bima trima die dos reddita, bima trima die legatum solutum est, byly právní formule římské, znamenající, že část věna nebo odkazu vyplacena byla v roce druhém a ostatek v roce třetím. Táž formule nalézá se i v našem nápise a hlásá, že Maurus obdržel cosi ve druhém a cosi zase ve třetím roce svého života. Výraz consecutio, consecutus est, znamenal v tajemném jazyku prvních křesťanů přijetí svátosti křtu nebo biřmování;¹⁾ a poněvadž epitař tento rozeznává dvě data tajemného »obdržení« onoho, zřejmo, že Maurus dostal v druhém roce svého života křest sv. a ve třetím sv. biřmování.

5. POSTVMIVS EVTHEMION FIDELIS QVI GRATIAM
SANCTAM CONSECVTVS EST PRIDIE NATALI SVO.

T. j.: »Postumius Euthemion, křesťan, který obdržel milost Boží v předvečer svých narozenin.«

Epitař Picentiin rozeznával dva stavy zesnulé: neophyta — consignata; podobně čteme na náhrobku Postumiově: fidelis — pokřtěný, a »gratiam sanctam consecutus est«, což nemůže značiti leč biřmování.

¹⁾ Důkazem, že také svátost biřmování byla pojata v povinnost sekreta, jest list Innocence I. k Decentiovi, biskupovi v Gubbio, kde papež, odpovídaje mu na předložené otázky, neudává formule svátosti biřmování z obavy, aby nevěřícím nebyla vyzrazena — ne prodere videretur. Viz: C o u s t a n t, Epist. Rom. Pont., str. 885.

6. Následující nápis jest částí epitafu krále Chlodvíka a pochází z konce V. století:

MOX PVRGATVS AQVIS ET CHRISTI FONTE RENATVS
FRAGRANTEM GESSIT INFVSO CHRISMATE CRINEM.

T. j.: »Brzy očištěn ve vodě a obrozen ve zřídle Kristově hlavu měl křížmem na ni vylitým vonící.«

7. Ve slavné epigrafické sbírce palatinsko-vatikánské jest nápis, který velebí jakéhosi Marea jako mužného obhajce víry a výsad stolice apoštolské v dobách velikých převratů, jež vypudily papeže z Říma. Zní:

*Digne tenes praemium Marea pro Nomine XPI
Vindice quo vixit sedes apostolica,
Praesulis in vicibus clausisti¹⁾ pectora saeva
Ne mandata patrum perire²⁾ ulla fides
Tuque sacerdotes docuisti crismate sancto
Tangere bis nullum iudice posse Deo
Te quaerunt omnes te saecula nostra requirunt
Tu fueras meritis pontificale decus
Pauperibus largus vixisti nulla reservans
Dedisti multis quae modo solus habes.
Hoc tibi care pater (justa) pietate notavi
Ut religant³⁾ cuncti tam⁴⁾ bene clarus eras.*

T. j.: »Zasloužené odměně se těšíš, Mareo, kterýž pro jméno Kristovo bránil jsi práva stolice apoštolské. V zastoupení Náčelníkově rozbouřené tišil jsi mysl, aby z víry Otcův nic se neztratilo. Ty učil jsi též kněze, že z rozkazu Boha samého není dovoleno nikoho dvakráte křížmem sv. pomazati. Tvé jméno jest na rtech všech, tebe oslavují doby naše, neboť stolice biskupské byl jsi v pravdě

¹⁾ Clausisti snad místo domuisti.

²⁾ Souvislost žádá, aby se opravilo na znění: ne perderet ulla fides.

³⁾ Religant místo relegant.

⁴⁾ Tam místo quam.

ozdobou: k chudým byl jsi štědrým neobmezeně, mnohým rozdával jsi, co nyní sám máš. To napsal jsem, Otče drahý, úctou veden spravedlivou, aby o zásluhách tvých zvěděli všichni.«

Kdo byl onen Mareas? Zajímavou otázku tu objasňuje nalezená před nedávnem ve chrámě Matky Boží na Transtevere velká mramorová deska, na níž, ač již velice jest otřená, možno ještě čísti nápis:

REQVIESCIT IN PACE MAREAS P̄B¹⁾

SI

QVI VIXIT . . . poST BALI IN DC · III²⁾

T. j.: »Odpočívá v pokoji kněz Mareas . . . zemřel roku 555.«

Téhož roku 555 zemřel ve vyhnanství v Syrakusách, po desítileté nepřítomnosti v Římě, papež Vigilius. Týž poslal z Katanie na Sicilii do sídelního města svého biskupa Valentina a kněze Ampliata, aby jeho jménem vedli správu v Římě; oba však dostali se do zajetí, kde dal Totilas Valentinovi utíti ruce. Kdo ujal se místo jich vlády v zastoupení papeže — vyhnanec? Z nápisu se dovídáme, že v oněch těžkých dobách, kdy Gothové obléhali a drancovali Řím, řídil církev římskou kněz Mareas. Získal pak si týž zásluh o církev nejen usmířením poddaného lidu, nýbrž ještě více tím, že zachoval čistotu víry, odsuzuje všechny ty, kdož v nepřítomnosti papežově proti tradicím církevním zaváděli obyčej, udělovati dvakráte svátost biřmování. Že pak šlo Mareovi skutečně o obranu svátosti a nikoliv jen o nějaké pomazání čistě rituelní, jaké později udíleli přede křtem Sardové s dovolením papeže Řehoře Vel., dokazují slova: *judice Deo tangi christmate sancto bis nullum posse*, t. j. že zakazuje opětování mazání toho nikoliv mocí zákona církevního, nýbrž mocí zákazu Boha samého.

Křížmo zvané tu svatým; proč, vysvětluje pěkně sv. Cyrill Jerusalemský, když píše: »Toto svaté poma-

¹⁾ Presbyter.

²⁾ Post consulatum Basilii indictione III.

zání (chrisma) jest duchovní ochranou těla a spasitelnou záštitou duše.«¹⁾ »Hleď,« — praví o něco výše²⁾ — »ať nedomníváš se, že to jest mast pouhá. Neboť jako chléb eucharistický (svátostný) po vzývání Ducha sv. není již prostý chléb, nýbrž tělo Kristovo: tak i svatá mast tato není více pouhá ani — jak by snad někdo řekl — obyčejná (mast) po vzývání, nýbrž milost Kristova a působitelkyně Ducha sv. povstává přítomností jeho božství . . . Viditelnou mastí maže se tělo, avšak Duchem svatým a oživujícím posvěcuje se duše.«

8. Jako vedlejší svědectví, že církev udělovala sv. biřmování též hned po křtu sv., může sloužiti také poněkud delší nápis řecký, věnovaný mužem jakési Flavii, přívržence gnosticizmu.³⁾ Nalezen byl kolem r. 1850 při Via Latina; dnes nalézá se v museu Kircherově. Tvar jeho liter poukazuje k tomu, že patří spíše do III. než do IV. století. Pomíjíme částí, v nichž projevuje zemřelá své přesvědčení gnostické; pro nás nejdůležitější jest verš druhý, v němž Flavie praví, že »po očištění v prameni pomazána byla neporušitelným a čistým balsámem (mastí)«:

ΛΟΥΤΡΟΙΣ ΧΡΕΙΣΑΜΕΝΗ ΧΡ ΜΥΡΟΝ ΑΦΘΙΤΟΝ ΑΓΝΟΝ.

Ze spisů sv. Otců⁴⁾ totiž víme, že pohané a sekty gnostické, aby zničili křesťanství, snažili se stavěti proti evangeliu evangelium, zavádějíce do svých obřadů náboženských očišťování a mazání na způsob křtu a biřmování. Totéž pak dosvědčují i pohanské náhrobky, na nichž zachovaly se formule přejaté skorem do slova z theologického slovníku křesťanského. »Renatus in perpetuum — obrozený na věky«, praví ku př. epitaf následovníka kultu Mitrova; a na jiných čteme:

¹⁾ »Ἐστὶ γὰρ τοῦτο (χρίσμα) τὸ ἅγιον, πνευματικὸν σώματος φυλακτήριον, καὶ ψυχῆς σωτήριον.« Catech. Myst. III.; Migne, l. c., n. VII. (Překlady Sýkorova str. 347.)

²⁾ L. c., str. 1089. n. III. (Překlady Sýkorova str. 845. n.)

³⁾ Viz: De Rossi, l. c., str. 30.; Corpus Inscript. Graec., Vol. IV. n. 9595. a., str. 594.; Civiltà Cattolica 1858, ser. III. vol. X., str. 857.

⁴⁾ Viz: Iren., Advers. haereses; I. 18.

»taurobolium percepi... taurobolium accepit — obdržel jsem... obdržel očištění krví volskou.«¹⁾ A do řady těchto náhrobků, jež mohli bychom nazvati parodií nápisů křesťanských, náleží též nápis Flaviin; neboť slova: »λούτροις χρεισαμένη Χριστοῦ μύρον ἄφθιτον, ἄγνόν« připomínají křest katolický a biřmování, jež neofyta obdržel častokráte hned po vystoupení z pramene křestního, dle slov Tertullianových: »egressi de lavacro per ungimur benedicta unctione.«²⁾

§ 3. Pokání. Dobré skutky.

Že žádala církev od hříšníka dostiučinění za hříchy, jichž po křtu sv. se dopustil, dosvědčují náhrobky papežů Marcella a Eusebia, kteří, jak jsme výše pověděli,³⁾ proto do vyhnanství odešli, že učili nešťastné odpadlíky »oplakávati své hříchy.«

Ve shodě s pomníky římskými jsou nápisy galské, jež zachovaly nám zvěsti o trestech, jež trvaly často dlouhá léta. Tak čteme u Le Blanta⁴⁾ následující lyonský epitaf z r. 520:

EPITAPHIVM CARVSAE RELIGIOSAE
QVI (*sic*) EGIT PENETENTIAM (*sic*) ANNVS VIGENTI
ET DVOS.

T. j.: »Náhrobek řeholnice Carusy, jež činila pokání po 22 léta.«

Název »religiosa« dává na rozum, že Carusa přijala řeholní roucho, aby dle starých trestních kánonův učinila zadost za svá provinění.

Jiné kameny⁵⁾ vyprávějí nám o dlouholetých poutěch, jež zemřelý vykonal na dosažení odpuštění trestu za hříchy, buď dobrovolně, buď z rozkazu církve. Neboť církev dávala nejednou hříšníkovi do ruky hůl, žebráckou mošnu a list, zajišťující mu u kněží a v klá-

¹⁾ Viz: Le Blant, Inscr. T. II., p. 71.

²⁾ De bapt. c. VII.

³⁾ Viz str. 77. nn.

⁴⁾ Inscript. T. II. n. 663. str. 549.; srv. též n. 696., 708.

⁵⁾ Viz n. 17., 615.

štereč útulek, teplo, chléb a vodu, a posílala jej ke hrobu Svatých, a spolu i sama se modlila, aby Bůh přivedl pokleslého domů napravena a očištěna.

Z nápisu, nalézajícího se na soše Hippolytově v Římě, se dovídáme, že půst byl ve III. století ustáleným obyčejem a veřejnou přípravou na svátky velikonoční.

Již dříve uvedli jsme nápisy, které hlásají, že propuštění otroka na svobodu jest pro duši lékem a spásou; zde pak položíme ještě jeden podobný epitaf z r. 487, který proto jest zajímav, že se v něm děje zmínka o propuštění šesti osob mocí testamentu znamenitého muže Manneleuba: ¹⁾)

HIC REQVIESCIT VIR VENERABILIS MANNE-
LEVBVS QVI VIXIT... OBIIT IN PACE... BOETIO
VERO CLARISSIMV CONSVLE. RELIQVIT LIBERTVS
ID EST SCVPILIONE, GERONTIVM, BALDAREDVM,
LEVVERA, OROVELDA, IDELONE.

T. j.: »Zde odpočívá ctihodný muž Manneleubus, jenž žil... Zemřel v pokoji za konsulatu Boetia Vera. Na svobodu propustil Skupiliona, Gerontia, Baldareda, Leuveru, Oroveldu a Idelona.«

§ 4. Poslední pomazání.

Le Blant uvádí ve své sbírce epitaf, pocházející z r. 492, který všeobecně pokládá se za svědectví pro svátost posledního pomazání. ²⁾) Jest to epitaf následující:

HIC IN PACE QVIESCIT
ADIVTOR QVI POST
ACCEPTAM POENITENTIAM
MIGRAVIT AD DOMINVM
ANN · LXV MENSES VII DIES XV
DEPOSITVS S · D · IV KAL · JANVARIAS
⌘ ANASTASIO V · C · CONSVLE

¹⁾) Le Blant, l. c., n. 379.

²⁾) Inscr. T. II., str. 487. n. 623.

T. j.: »Zde odpočívá v pokoji Adjutor, jenž po přijetí posledního pomazání (post acceptam poenitentiam) odebral se k Pánu, maje let 65 atd. Za konsulatu Anastasiova.«

Téže formule: »accipere poenitentiam« užívají pak i synody a učitelé církevní na označení svátosti nemocných. »Qui recedunt de corpore poenitentia accepta...« čteme ve III. kánonu první synody Orangeské; a sv. Řehoř Tourský píše: »Marek... zachvácen náhle bolestí v boku, oholil hlavu a přijav poslední pomazání (poenitentiam accipiens) vypustil ducha.«¹⁾

§ 5. Duchovenstvo.

V díle třetím knihy I. pojednáno bylo všeobecně, hlavně se stanoviska historického, o poměru kleru k ostatním věřícím a bylo řečeno, že zásadní ten rozdíl mezi oběma sáhá až do dob apoštolských. Nyní pak slyšme svědectví pomníkův o tom, že nejen vyšší, nýbrž i nižší stupně hierarchické existovaly již dávno před Konstantinem Velikým.

1. Z náhrobků papežů z dob pronásledování našel de Rossi v katakombě sv. Kallista úločky následujících čtyř kamenův:

ANTEPQΣ EΠI
ΦABIANOC EΠI M̄R
ΛOYKIC
EYTYXIANOC EΠIC

Zkratka M̄R (Martyr) jest na náhročku Fabianově vyryta značně méně hluboko než ostatní část jeho epitafu. De Rossi soudí z toho, že snad již v polovici III. století nebylo dovoleno psáti na hrobech mučovníků titul »Martyr« bez předchozího dovolení papežského a bez oficielního udělení úcty mučovníka ze-

¹⁾ »Marcus... subito lateris dolore detentus, caput totondit, atque poenitentiam accipiens, spiritum exhalavit«; Hist. Franc., VI. 28. Srv. též: De Rossi, Inscript. T. I., str. XLV. n. 400., 433.

mřelému skrze církev; a poněvadž po smrti Fabianově trůn papežský po 18 měsíců byl neobsazen, proto i uznání se strany nejvyšší moci nemohlo státi se ihned, a tak teprve po uplynutí jisté doby dopsána byla jinou rukou kvalifikace »Martyr«. Takovým způsobem byl by pak epitaf Fabianův nejstarším monumentem slavné kanonisace a veřejného prohlášení mučenicví. ¹⁾

2. Z nápisů, věnovaných zemřelým biskupům, zasluhuje zmínky epitaf Flavia Latinia, který se nalézá v kostele sv. Faustina v Brixenu. Jeť zajímavým proto, že udává stupně, po nichž dospěl Latinius k důstojnosti velekněžské:

¹⁾ Uvádíme zde tento důležitý passus de Rossiho celý: »Il titolo solenne di martire ed il culto ecclesiastico, che a quel titolo era congiunto, non si davano pubblicamente e, dirò così, ufficialmente a libito dei fedeli e degli autori delle iscrizioni sepolcrali. Notissimo è il fatto avvenuto in Cartagine innanzi alla persecuzione di Diocleziano, e che fu prima scintilla del grande incendio dello scisma dei Donatisti. Lucilla matrona cristiana fu ripresa dall' arcidiacono Ceciliano ed incorse grave censura del vescovo, perchè nell' alto di ricevere la comunione baciava le reliquie *nescio cuius hominis mortui, et si martyris, sed necdum vindicati*. (*Optat., De schism. Donat. l. 16.*): Non bastava adunque il sol martirio per avere gli onori di martire; faceva d'uopo che alcun atto dell' ecclesiastica autorità riconoscesse ed autenticasse (*vindicaret*) quel titolo. Quest' atto era senza dubbio la registrazione del nome dell' ucciso per la fede tra quelli dei martiri nel canone della commemorazione liturgica; registrazione, che senza il decreto o il consenso del vescovo non poteva essere fatta. Perciò Cipriano prendeva esatte informazione di coloro che perivano nelle carceri per nome di Cristo e del giorno di loro morte, e li iscriveva nel canone delle commemorazioni predette. Laonde essendo vacata la sede apostolica per circa un anno e mezzo dopo Fabiano, ed essendo stati all' elezione ed al giudizio del successore di lui differiti molti ecclesiastici negozii, come dalle lettere del clero romano apprendiamo, parmi probabile, che anche il solenne riconoscimento del titolo di martire dovuto a Fabiano sia stato riserbato al successore; e perciò la voce MARTYR sia stata aggiunta all' epitaffio qualche tempo dopo la sepoltura del santo. Se la mia opinione è giusta, l'epigrafe, di che disputo, sarà il più antico e il più importante monumento a noi pervenuto della vindicazione, ossia canonizzazione, dei martiri.« *R. S. T. II. str. 61.*

FL · LATINO · EPISCOPO
AN · III · M · VII · PRAESB
AN · XV · EXORC · AN · XII
ET LATINILLAE · ET · FLA
MACRINO · LECTORI
FL · PAVLINA NEPTIS

T. j. »Flaviovi Latinovi, jenž byl biskupem tři léta a 7 měsíců, knězem 15 let, exorcistou 12 let, a Latinille a Flaviovi Makrinovi, lektorovi, Flavia Paulina, vnučka (věnovala nápis tento).«

Latinius žil pravděpodobně ve III. století; avšak náhrobek snad byl zhotoven mnohem později. ¹⁾

3. U sv. Kallista nalezen byl následující epitaf kněze z první polovice III. století: ²⁾

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ
ΙΑΤΡΟΥ
ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ

T. j.: »Hrob Dionysia, lékaře a kněze.«

Na stěně vedle schodů, jež vedou dovnitř basiliky sv. Anežky za hradbami, čteme epitafy dvou jiných kněží:

LOCVS VALENTINI PRAESB.

T. j. »Hrob kněze Valentina.«

¹⁾ Viz: Corp. Inscript. Lat., T. V. n. 4846; De Rossi, Bullett. 1876, str. 91.

²⁾ Viz: De Rossi, R. S., T. I. tab. XXI. 9. a str. 316. Nápis y řecké nalézáme nejen v Řecku, Malé Asii, Egyptě, nýbrž i v Gallii, celé Itálii a v Římě. Nový to důkaz, že jazyka řeckého v celé prvotní církvi velice se užívalo.

LOCVS MAXIMI
PRESBYTERI

T. j.: »Hrob kněze Maxima«.

Do druhého století sáhá náhrobek téže katakomby:

AVR · HELIODORVS · PRT

T. j.: »Aurelius Heliodorus, kněz.«

U sv. Pavla při silnici Ostijské jest epitaf kněze Basila, jenž patřil k titulu Sabininu:

LOCVS PRESBYTERI BASILI TITVLI SABINE.

4. Diakonů klademe zde epitafy jenom dva, poněvadž se o nich u sv. Otců často děje zmínka.

CVBICVLVM DVPLEX CVM ARCISOLIIS ET LUMINARE
JVSSV P(a)P(ae) SVI MARCELINI DIACONVS ISTE
SEVERVS FECIT, MANSIONEM IN PACE QVIETAM.

T. j.: »Podvojnou kryptu s arkosoliemi a s lumina-
narem (— světlíkem = otvor pro světlo a vzduch —)
z rozkazu papeže svého Marcelina učinil tento jahen
Severus, aby měl klidný odpočinek v pokoji«

Nápis ten nalézá se v katakombě sv. Kallista a
pochází z let mezi r. 295 a 304.

V museu lateranském máme pak na pilastru X. pod
č. 15. následující náhrobní nápis:

VERECVNDIAE
... CONIVGI
FELIX DIACON.

T. j.: »Choti Verekundii pořídil náhrobek tento
Felix, jahen.«

5. O podjahnech nalézáme první zmínku u svatého Cypriana¹⁾ a v listě papeže Kornelia, psaném r. 252 Fabianovi, biskupu Antiošskému;²⁾ mnohem později zmiňují se o nich kameny. Z datovaných epitařů nejstarší pochází z r. 448.

HIC QUIESCET APPIANVS SVBDIACONVS QVI VIXIT ANNU(S)
XXXII DIEBVS XXVIII D III IDVS APR̄I CON̄ POSTVMIANI VC̄.

T. j.: »Zde odpočívá Apianus, podjahan, který žil 32 léta, 28 dní. Zemřel III. dne před Idy dubnovými, za konsulatu Postumianova.«

Ještě pozdější jest náhrobek z Treviru, jež podává Le Blant ve své sbírce nápisův:

URSINIANO SVBDIACONO . . . QVI MERUIT
SANCTORVM SOCIARI SEPVLCRIS POSVIT LVPVLA
DVLCISSIMA CONIVX.

T. j.: »Ursinianovi, podjahnovi . . . jenž zasloužil, aby pochován byl u hrobů Svatých, zřídila náhrobek tento Lupula, manželka jeho nejmilejší.«

6. Z týchž pramenů,³⁾ jež mluví o existování stupně podjahenského před Konstantinem, dovidáme se též o akolytech. Ostatně však i náhrobky dosti často o nich se zmiňují. Jako na př.:

¹⁾ Epistola XXIV. ad Clerum: »Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus salutem. Fecisse me autem sciatis lectorem Saturum et hypodionem Optatum confessorum . . .« Viz též: Epist. III. ad presbyteros et diaconos Romae consistentes.«

²⁾ Viz jej u Eusebia, H. E., VI. 43. V listě tom podává papež soupis kleru římského. Praví, píše o haeretiku Novatovi: »Ergo ille Evangelii vindex ignorabat unum Episcopum esse oportere in Ecclesia catholica. In qua tamen sciebat (quomodo enim illud nescire potuisset?) presbyteros quidem esse sex et quadraginta, septem autem diaconos totidemque subdiaconos, acolythos duos et quadraginta, exorcistas et lectores cum ostiariis duos.«

³⁾ Cypr., Epist. XXXII., XXXIV., LXXIX.

IN PACE ABVNDANTIVS ACOL
REG · QVARTE TT VESTINE QVI VIXIT ANN XXX
DEP IN P NAT SCI MARCI MENSE OCT · IND · XII

T. j.: »V pokoji (odpočívá zde) Abundantius, akolyta čtvrtého okresu, titulu Vestinina, který žil 30 let atd.«

Ze IV. nebo V. století pochází nápis následující: ¹⁾

LOCVS ROMANI ACOLITI

T. j.: »Hrob Romana, akolyty.«

7. O lektorátu jakožto ustáleném stupni v církvi činí zmínku první Tertullian; ²⁾ skorem o celé století dříve setkáváme se však s lektory na epitafech.

V nejstarší části katakomby Ostrianské nalezen byl totiž následující náhrobní kámen:

CLAVDIVS ATTICIA
NVS · LECTOR
ET · CLAVDIA
FELICISSIMA
COIVX

T. j.: »Claudius Atticianus, lektor, a Claudia Felicissima, manželka.« ³⁾

Stejně starý, a snad ještě starší než náhrobek Claudia Atticiana jest epitaf lektora Favora, nale-

¹⁾ Viz: Bullett. di arch. crist. z r. 1863, str. 61.; Le Blant, Insript. T. I. n. 36.

²⁾ »Ordinationes eorum (haereticorum) temerariae, leves, inconstantes nunc neophytos conlocant, nunc saeculo obstrictos, nunc apostolos nostros, ut gloria eos obligent, quia veritate non possunt... Itaque alius hodie episcopus, cras alius: hodie diaconus, qui cras lector;« De praescr. 42. Viz též, co bylo řečeno na str. 70. nn.

³⁾ Bullett. z r. 1871, str. 32.

zený v nejstarší části coemeteria sv. Anežky a provedený velice pěknými literami. De Rossi klade jej do první polovice II. století.¹⁾ Zní:

V FAVOR FAOR LECTOR

Mezi jménem Favorovým a slovem lector nalézá se kotva. Tato mramorová deska uzavírala, jak se zdá, společný hrob dvou pokrevenců téhož jména.

Jiné náhrobky udávají jména lektorů, příslušejících k faře Fasciolině, Pudentianině, Eusebiově atd. Nejčastěji přijímáno bylo svěcení to ve věku chlapeckém. Tak sv. Epifanius a sv. Felix, biskup z Noly, stali se lektory v roce osmém; Julian Odpadlík byl jako hoch lektorem kostela nikomedijského; nápis gallský zmiňuje se o lektorovi třináctiletém slovy: »Severus Lector Innocens Qui Vixit In Pace Annis Tredece — Severus, lektor nevinný, který žil v pokoji let třináct.«²⁾ Avšak máme též náhrobky lektorů starších. Tak nějaký Rufinus měl při smrti 31 rok, a také Favor, soudc dle délky kostry, musil býti ve věku již dospělém.

8. Co se exorcistů týká, »nic není jistějšího, — píše Anglikán Bingham, o němž nemůže se tvrditi, že by katolicismu přál, — než to, že moc exorcisování čili vymítání zlých duchů byla za života Apoštolův a v dobách následujících divůplným darem Ducha sv.«³⁾ Jinak však nazírá na instituci exorcistů Roller a hřímá zvláště proti tomu, že církev svěřila časem moc vymítání zlých duchů zvláštní třídě klerikův. »Hierarchie církevní — píše — domnívala se, že zdělila jistý druh

¹⁾ Ibid. p. 34.

²⁾ Martigny, Dict. des Antiqu., ed. II. p. 417.

³⁾ »Nihil est certius, quam quod apostolorum aetate et proxime insequutis temporibus potestas exorcisandi seu eiiciendi daemones plenum miraculis Spiritus sancti donum fuerit.« Antiquitates Ecclesiasticae; ed. II., Halae Magdeburgicae 1751; Vol. II. p. 19. n.

moci magické; a proto není pranic s podivením, že pohané vinili křesťany z činů magických, když církev sama dala k tomu příčinu. Než jednání to dá se částečně ospravedlniti — dodává shovívě; — neboť církev žijíc uprostřed společnosti úplně pověrami nasáklé, nemohla pověry zcela se uchrániti.«¹⁾

Roller má, jak vidíme, názory úplně pokrokářské; nechceme však se jimi vůbec obírat: nám dostačí fakt, který on sám uznává, že stupeň exorcistův existoval již ve staré církvi. Vedle Otcův a synod dosvědčují to i náhrobky. Tak hlásal již epitaf Latinův, že zemřelý biskup byl 12 let exorcistou. Z krypty Lucininy pochází pak následující nápis ze III. století:

PAVLVS EXORCISTA . . .
DEP · MARTYRIES . . .

T. j.: »Paulus, exorcista, pochovaný vedle mučedníků.«

Do počátku IV. století sáhá epitaf, nalezený v katakombě sv. Kallista:²⁾

CELERI · EX
ORC · CVM
COMPARE SVA
IN PACE

»T. j.: »Hrob Celera, exorcisty, a jeho ženy. V pokoji!«

V coemeteriu Trasonově a Saturninově nalézají se nápis exorcisty, vyrytý ve vápně kolem hrobu:³⁾

¹⁾ »Qui peut reprocher aux chrétiens de ces temps reculés quelques erreurs causées par leur ignorance relative des lois de la nature quand les païens étaient livrés corps et âme aux plus abjectes superstitions? . . . Mais, il est curieux de constater ici que l'Église avait voulu perpétuer et réglementer ce qui ne pouvait être qu'un privilège . . . La hiérarchie se crût depositaire d'une sorte de pouvoir magique.« Les. Catac. p. 187., 196.

²⁾ De Rossi, Bullett. z r. 1868, str. 11.

³⁾ Armellini, Le Catac. Rom., str. 189.

MACEDONIV
EXORCISTA DE KATOLIKA

T. j.: »Macedonius, exorcista církve katolické!«

Na pilastru X. pod č. 18. čteme ve sloupořadí paláce lateránského :

PRIMVS EXORCISTA
FECIT

T. j.: »Hrob ten zbudoval exorcista Primus.«

9. Také epitafův ostiářů není nedostatek. Le Blant podává následující náhrobek z Treviru, patřící do IV. století: ¹⁾

HIC QUIESCIT
VRSATIVS VS
TIARIVS QVI · VI
XIT · AN · LXVII · CVI
EXSVPERIVS · FI
LIVS TETVLVM POSVIT

T. j.: »Zde odpočívá Ursacius, ostiář, který žil 67 let, a jemuž věnoval náhrobek tento syn Exsuperius.«

10. Ku konci klademe ještě nápisy kleriků nej-
nižšího řádu, čili fossorův. ²⁾

TERENTIVS · FOSOR
PRIMITIVE · COIVGI
ET · SIVI

T. j.: »Terentius, fossor, zbudoval hrob tento pro svoji ženu Primitivu a pro sebe.«

¹⁾ Inscr.; T. I. n. 292,

²⁾ Srovnej, co bylo o fossorech řečeno na str. 95. nn.

Nápis ten nalézá se v museu lateránském na pilastru X. pod č. 22. Podali jsme jej i se všemi chybami orthografickými.

Často hlásají nám nápisy z druhé polovice století IV., že věřící kupovali si od fossorův hroby za živa. Tak čteme na sloupu X. pod č. 24.:

SERVVLVS EMIT BISOMV
A LEONTIV FOSSORE

T. j.: »Servulus koupil hrob pro dvě osoby od fossora Leontia.«

Číslo 20. pak praví:

CONSTANTIVS ET SOSANNA
SE VIVI LOCVM SIBI EMERVNT
PRAESENTIS AΩ OMNI(bus) FOS
SORES

T. j.: »Konstantius a Susanna koupili si za živa hrob u přítomnosti celého kollegia fossorův.«¹⁾

11. Velice starý (snad ještě z II. století) jest následující nápis, nalezený v katakombě sv. Priscilly:

Φλάβια · ΑΡΚΑΣ · ΧΗΡΑ · ΗΤΙΣ
ἔζησεν · ΑΙΤΗ · ΠΕ · ΜΗΤΡΙ ·
γλυκυΤΑΤΗ · Φλάβια · ΘΕΟΦΙΛΑ
θυγατΗΡ ἐπΟΙΗCEN

T. j.: »Flavia Arkas, vdova, která žila let 85. Své drahé matce položila kámen ten Flavia Theofila, dcera.«

Dle mínění de Rossiho (Bullett. z r. 1886, str. 90.) byla Flavia Arkas jahenkou (diakonissou), nikoli vdovou obyčejnou, neboť v 85. roce života není vdovství věcí tak řídkou, aby zasluhovalo na náhrobku zvláštní vzpomínky.

¹⁾ O podobné koupi mluví též č. 23. a 27.

§ 6. Manželství.

Základem společnosti jest rodina. Aby mohl obnoviti lidstvo, musil Kristus nejprve obroditi a povznésti manželství a učiniti je smlouvou posvátnou, opírající se o řád nadpřirozený. A božský Spasitel učinil tak, stanoviv pravidlo, aby muž v manželství byl tím, čím jest Kristus své církvi, a žena aby vůči němu zaujala totéž postavení, jaké zaujala církev — choť vůči svému božskému choti.

Nelze zajisté pochybovati, že tyto nové předpisy evangelické snadno našly přístup do srdcí žen křesťanských. Vyjádřilyť ony proto též nejednou štěstí své na náhrobkách, mužům stavěných, jako to čteme ku př. na náhrobku následujícím, kdež psáno jest:

VOLVIA MARTINA VERISSIMO CONIVGI
BENE MERENTI . . . DE QVEM (*sic*) NVLLAM
QVERELLAM DETVLI.

T. j.: »Volusia Martina manželů nejdražším, dobře zasloužilému . . . od něhož žádné nedostalo se inně výtky.«

Staví mu tedy — jak praví dále — náhrobek ten proto, aby se mu odvděčila za lásku a oddanost k sobě: »o b a m o r e m e t a f f e c t i o n e m e r g a s e«.

Ale i mužové pochopili a prováděli učení Kristovo, a pokládali ženy své za dar Boží. Tak praví ku př. na pilastru IX. č. 38. pozůstalý muž o své zemřelé ženě Albaně, že mu ji dal Bůh z lásky své jako dar svatý: *Q u o d m i h i S a n c t u m t e d e d e r a t d i v i n i t u s a u t o r.*«

A na epitafu z r. 362 mluví muž se zřejmou nárážkou na knihu Genese, zova ženu žebrem svým:

VISCILIVS · NICENI · COSTAE
SVAE. ¹⁾

¹⁾ Rossi, Inscript. christ., I. n. 151.

Na několika zlatých sklenicích, jež sloužily bez pochyby při hodech svatebních, máme znázorněný akt zasnoubení.¹⁾ Snoubenci podávají si pravice; mezi jejich hlavami nalézá se monogram Kristův na znamení, že manželství křesťanské dokonává se v Kristu a jest svátostí velikou v církvi (viz obr. 62.) (svatý Pavel k Efess. V. 32.). Na jiných sklech klade Kristus věnec na hlavy snoubencův.

Kdežto rozvody u pohanů byly velice časté, vychvalují mužové křesťanští nezkalenou ctnost svých manželek. Tuto jen několik příkladů: »Coniugi fidelissimae; Comparti castae; Coniugipudicissimae; Castissimi pudoris circa maritum; Quae vixit me-

Obr. 62. — Zasnoubení.

cum inculpabiliter et cum suavitate dulcissime — Ženě nejvěrnější; Družce čisté; Choti nejctnostnější; Ženě, jež manželovi věrnost zachovala neporušenou; Jež žila se mnou bez proviny a v lásce nejkrasší.*

Máme též epitafy, které nám hlásají, že manželé žili spolu po celý život v čistotě panické. Zde jest jeden takový:

VINCENTIA IN ♀
PETAS PRO PHOE
BE ET PRO VIR
GINIO E
JVS

¹⁾ Martigny, Diction. p. 446., 447.,

T. j.: »Vincencie, odpočívej v Kristu! Modli se za Foebu a za panického muže jejího.« ¹⁾ — Název »Virginus« značí zde i v nápise následujícím tolik co »virgo«.

Nápis tento pochází z katakomby sv. Kallista a jest ze století III. Monogram Kristův stojí zde jako *compendium scripturae*.

Pěkný jest též epitaf z roku 291, jež podává de Rossi ve své sbírce nápisův. ²⁾ Zní:

*Ex Virginio tuo bene meco (sic) vixisti libenter
conjuga (sic) innocentissima Cervonia Silvana. Refri-
gera cum spirita sancta (sic). Dep(osita) Kal. Apr.
Tiberi Ano III Et Dioni Coss.*

De Rossi parafrasuje takto: *Bene vixisti mecum,
qui fui virginus tuus, id est: coniux a virgini-
tate et virginus mansi*« a překládá:

»Dobře a mile žila jsi se mnou, panickým mužem svým, ženo neposkvrněná, Cervonie Silvano. Odpočívej s dušemi Svatých. Pochována o kalendách dubnových, ve třetím roce konsulatu Tiberiova a Dionova.«

Le Blant pak podává následující nápis z Aosty:

*»Ampelius et Singenia quorum vita talis fuit ut linquens
coniux maritum XX annis excedens in castitate per-
petua perduraret.« ³⁾*

Těžko opravdu dal by se naléztí výmluvnější doklad panického života v manželství!

§ 7. Panny Bohu zasvěcené v prvních dobách církve.

Pannám svěřena byla v Římě péče o oheň, na němž dle tehdejšího přesvědčení závisely osudy a blaho říše. Zvány byly »*virgines sanctae, venerabiles* — pannami svatými, ctihodnými«. Nešetřeno pro ně

¹⁾ De Rossi, R. S., T. II. p. 304.; T. III. p. 320.

²⁾ Inscr. T. I. n. 17.

³⁾ Viz: Kraus, Real. Encycl., čl. »E h e«, str. 383.

úcty a uznání, neboť i konsul vyminul jim cestou a sluhové jeho skláněli před nimi odznaky úřadu. V divadle měly čestné místo, a potkaly-li zločince na popraviště vedeného, nabýval odsouzenec svobody. Po 30 letech úřadování mohly se i provdati. Nebylo jich také mnoho: šest nebo sedm pro celou rozsáhlou říši římskou. A i těch několik bylo lze těžce nalézt, a kdyby právo nebylo nejvyššímu knězi udělilo moci, aby i násilím si je vybral, nebyla by měla panenská Vesta kněžek. Již sám technický termin, ¹⁾ jímž označován byl akt přidělení panny do počtu Vestálek, poukazuje k tomu, že to byl spíše násilný únos, nežli dobrovolná oběť. A kde není svobodného rozhodnutí, tam není ani ctnosti.

Vedle této instituce Vestiny povstala v Římě instituce křesťanských, Bohu zasvěcených panen. Jedna jakoby podobná druhé, a přece nevýslovně od ní různá. Oběť Vestálčina byla vynucená — oběť panny křesťanské byla dobrovolná. Od oné nikdo nežádal čistoty mysli a duše, kdežto čistota křesťanských, Bohu zasvěcených panen jest ctností zahrnující celou bytost člověka. O její uskutečnění pečuje tělo i duše, mysl i vůle, srdce i fantasie, cit, oko a všechny smysly těla — jak hovoří sv. Otcové, jmenovitě sv. Ambrož ve spise »De Virginibus«, sv. Jeronym v listech ad Eustochium atd. Konečně pak obětování se Vestálčino, nejsouc doživotní, nýbrž obmezeno na určitou dobu, již tím pozbývalo podstaty panenství, jak dovozuje sv. Ambrož, ²⁾ — kdežto panenství Kristu zasvěcené bylo ustavičné a neodvolatelné. »Pannou Bohu zasvěcenou

¹⁾ *Caperē, legere, ἀρπάζειν, ἀποδείκνυσθαι.* »Capi autem — praví jeden z autorů klassických — virgo propterea dici videtur, quia pontificis maximi manu prehensa, ab eo parente in cuius manu est veluti bello capta abducitur.«

²⁾ »Quis mihi praetendit Vestae virgines? . . . Qualis ista est non morum pudicitia, sed annorum: quae non perpetuitate, sed aetate praescribitur! Petulantior est talis integritas, cuius corruptela seniori servatur aetati. Ipsi docent virgines suas non debere perseverare, nec posse, qui virginitati finem dederunt. . . Non habent igitur sacram virginem.« Ambrosius, *De Virginibus* lib. I., c. IV., ed. Migne, pag. 193, n. 15.

zoveme tu, — praví sv. Basil — která dobrovolně dala se v oběť Pánu, zřekla se manželství a zvolila si místo něho stav života směřujícího k dokonalosti.«¹⁾ »Hlavní, podstatnou částí ctnosti panenství a jaksi jeho formou jest — píše sv. Tomáš — úmysl, slibem utvrzený, zdržeti se pro vždy všelikých rozkoší tělesných.«²⁾

Než, jest otázka, jaká že byla geneze a jaký počátek této instituce křesťanských, Bohu zasvěcených panen, jaký byl její význam v prvních dobách církve, jakého užívalo se ceremonialu při professi a obléče panen těch, a jaký byl způsob jejich života, dříve než se ve IV. a V. století uzavřely v klášteřích? Na otázky tyto dáme krátkou odpověď na základě zpráv Otců církevních³⁾ a náhrobních pomníkův.

* * *

¹⁾ Basilus, Ep. 199, ed. Migne, Patr. graec. XXXII, p. 720.

²⁾ Sum. Theol., 2. 2, q. CLII, a. 3. »In virginitate est sicut formale et completivum propositum perpetuo abstinendi a delectatione venerea.« Viz též spis sv. Augustina. De Sancta Virginitate, cap. VIII. »Virginitas inde honorata, quia Deo dicata. Neque enim et ipsa quia virginitas est, sed quia Deo dicata est honoratur, quia licet in carne servetur, spiritus tamen religione ac devotione servatur. Sicut enim nemo impudice utitur corpore, nisi spiritu prius concepta nequitia; ita nemo pudicitiam servat in corpore, nisi spiritu prius insita castitate.«

³⁾ Z Otců církevních psali o pannách Bohu zasvěcených: Sv. Cyprian v překrásné své rozpravě: »Liber de habitu virginum«; sv. Ambrož v knihách: »De virginibus ad Marcellinam sororem libri tres«, »De virginitate«, »Exhortatio virginitatis«, »De lapsu virginis consecratae«, »De institutione virginis«; sv. Jeronym v listech 22., 39., 44., 66., 107., 108., 130., 147.; sv. Augustin »De sancta virginitate liber unus«. Zajímavé podrobnosti obsahuje Tertullianův »Liber de velandis virginibus«. Z Otců řeckých psali o předmětu tom: sv. Athanáš »De virginitate«; sv. Basil »De virginitate«; sv. Cyrill Jerusalemský (Migne, Patr. graec. t. XXXIII.); sv. Jan Zlatoústý »De virginitate«. — Dále psali o pannách: Bingham ve svých »Origines sive Antiquitates Ecclesiasticae; Halae 1727, vol. 3., str. 96. nn.; Pellicia »De christianae ecclesiae politia«, Coloniae ad Rhenum 1829, str. 91. nn. — Z novějších protestantů věnuje Roller pannám stať ve svém díle »Les Catacombes de Rome« sv. II. Jakoby nikdy nebyl četl listů sv. Pavla, hlásá, že stav panenství jest zjevem chorobného asketismu hlav exaltovaných, jenž vděčí počátek svůj a rozvoj hlavně literatuře apokryfní. jako: Klementinkám, Aktům Tomáše a Tekly. Nejlépe zjevil prý se v montanismu, a časem prý haerese prohlášena byla za učení pravověrné, přes odpor několika rozumnějších hlav a proti zákazu

Proč nemohla Vesta nalézt kněžek, jež by dobrovolně, s radostí a ochotou v srdci byly obsluhovaly její oltář? Proto, že v existování Vestino za dob císařství nikdo již nevěřil. Náboženství pak římské nemohlo Vestálce slíbiti žádné zvláštní odměny, když ani neskýtalo naděje na život záhrobní. A pro blaho říše spíše vrhne se někdo do propasti se skály Tarpejské, než aby se měl odsouditi k dlouholeté oběti panenství. Toto poslední pak tím nesnadněji se volí, když bohové sami svým vlastním příkladem nabádají k nevázanosti. Proto bylo též dříve třeba obětování se Boha za lidstvo a příkladu dokonalé čistoty a doporučení ctnosti té slovy Boha samého a konečně i zaslíbení a záruky zvláštní, veliké odměny za ni, aby mohlo se ujeti na zemi dobrovolné a věčné panenství, a co více, by mohlo rozvinouti se ve zvláštní instituci. »Jsou panicové«, pravil Kristus, »kteříž se sami v panictví oddali pro království nebeské. Kdo může pochopiti, pochop.« (Mat. XIX. 12.) Na slova ta napsal pak Apoštol nádhernou chvalořeč o panenství: »O pannách pak — píše v I. listě ku Korintským, VII. 25—37. — nemám příkázání Páně; ale dávám radu . . . kdo nemá ženy, pečuje o to, což jest Páně, kterak by se líbil Bohu; ale kdo jest se ženou, pečuje o to, což jest světa, kterak by se líbil ženě, a jest rozdělen. A žena nevdaná a panna myslí na to, co jest Páně, aby byla svatá tělem i duchem; ale která jest vdaná, myslí na to, co jest světa, kterak by se líbila muži. To pak k vašemu užitku pravím, ne abych na vás osidlo uvrhl. ale k tomu (radím), co počestného jest a co by dalo svobodu, bez překážky Pánu sloužiti. Ale jestliže se někdo domnívá, že by měl hanbu pro svou pannu, protože by (jí) minul čas k vdávání, a (jestli) tak musí býti, nechť učiní, co chce; nehřeší, vdává-li ji. Pakli kdo pevně ustanovil v srdci svém, nemaje potřeby, ale maje v moci vůli svou, a to usoudil v srdci

několika synod. (Viz str. 141.) — Z učenců katolických napsal o této otázce znamenitou monografii Wilpert: »Die Gottgeweihten Jungfrauen in den ersten Jahrhunderten der Kirche. Mit 5 Doppeltafeln und 3 Abbildungen im Text. Freib. i. Br. Herder, 1892; fol.

svém, aby zachoval pannu svou, dobře činí. A tak i kdo vdává pannu svou, dobře činí; ale kdo nevdává, lépe činí.«

Slova Kristova: »Kdo může pochopiti, pochop« nalezla ihned ohlasu v duších, a ač ne všichni zvolili si stav panický, to zajisté chápali všichni, že panictví jest v zákoně Kristově stavem dokonalejším, a proto zvláštní ctí provázeli panny Bohu zasvěcené. »S údivem hledí pohan na panny jako na svatyni Slova věčného — píše sv. Athanáš ve své Apologii k císaři Konstan- cioví. — Neboť v žádném náboženství není tohoto sva- tého, nebeského povolání, leč jen v náboženství křesťan- ském. Věru, nemalý to důkaz pravdivosti naší víry. Proto též velice vážil si panen bohabojný otec tvůj, blahé paměti císař Konstantin, ať již o jiných se nezmiňuji. I ty, zbožný císaři, nazval jsi je nejednou ve svých listech ctihodnými a svatými.« ¹⁾ Od dějepisce Sokrata dovidáme se, že císařovna Helena často zvala je k sobě a posluhovala jim při stole. ²⁾ Sv. Jeronym dává jim nejednou ve svých listech název »P a n í — D o m i n a« — a odůvodňuje titul ten, praví: »Slušno jest, abych Paní nazýval tu, která jest nevěstou Pána mého.« ³⁾ Panenství, dle názoru téhož Otce, pochází z nebe: zde na zemi jest pouze pohostinu. »Když Kristus přišel na svět, založil novou rodinu, aby On, před nímž v nebi andělé na tvář padají, měl i na zemi své anděly.« ⁴⁾ »Panny Bohu zasvěcené jsou chloubou a ozdobou rodičův a smírnou obětí za jejich viny.« ⁵⁾ Ještě krásnější jména dává jim sv. Cyprian, nazývá je »květem štípení církevního, ozdobou a okrasou života duchov- ního, vznešenější částí ovčince Kristova.« ⁶⁾ Dle učení Otců není v církvi nic většího nad pannu, jež je spolu

¹⁾ Apologia ad Constantium, § 33

²⁾ S o c r a t e s, Historia eccles., l. I. c. XVII.; Migne, Patr. Graec. t. LXVII. pag. 121.

³⁾ Epist. XXII.; Migne, p. 395.

⁴⁾ J e r o n y m, ibid., str. 408.

⁵⁾ A m b r o s i u s, De virginibus lib. I., c. VII. p. 198.

⁶⁾ »Flos est ille ecclesiastici germinis, decus atque ornamentum gratiae spiritalis . . . illustrior portio gregis Christi;« De h a b i t u v i r g. c. III. p. 443.

mučenicí. Palma mučeničká, ovinutá věncem panenství, toť vrchol a náplň slávy nebeské; ale i panně, jež neprolila krve pro Krista, přísluší veliká čest a chvála, neboť hrdinství, s jakým běře na sebe nejtěžší povinnosti, staví ji hned po bok mučeníkův. »Ne proto chválím panenství,« píše sv. Ambrož, »že je mučenicí mívají údělem, nýbrž že ono samo činí mučeníkem.«¹⁾ V témž významu zove též svatý Jeronym panenství »každodenním mučenictvím.«²⁾

Důkazem cti, jaké se pannám dostávalo v prvních stoletích církve, jsou názvy: »*virgines sacrae, sanctae, venerabiles* — panny posvátné, svaté, cti-hodné;« »*virgines Dei, Christi, sponsae Christi*, — panny Boží, Kristovy, nevěsty Kristovy;« »*ancillae Dei, Domini, Christi, famulae Dei, Christi* — služebnice Boží, Páně, Kristovy;« »*sacrae Christi, templum Dei* — zasvěcenky Kristovy, chrám Boží«. Podobná jména mají též u Otců řeckých.³⁾ Skorem všecy názvy ty nalézáme pak i na náhrobních kame-nech. Tak čteme na př. na nápise z katakomby sv. Cyriaky, pocházejícím ze století IV.

A ϞΩ (holubice s ratolestí olivovou).

NIGELLA VIRGO DEI OVE VI
XIT ANNOS PM XXXV DE
POSITA XV KAL MAIAS BENE
MERENTI IN PACE

T. j.: »Zde odpočívá Nigella, panna Boží (Bohu zasvěcená), jež žila asi 35 let a pochována byla 17. dubna. Plné zásluh odpočinek v pokoji!«

Na jiném nápise z téže katakomby vidíme obraz zemřelé; jest oděna v tuniku s dlouhými, úzkými rukávy a v dalmatiku s bohatým okrajem. Stojí, majíc

¹⁾ De virg. lib. I., c. III. p. 191.

²⁾ Epist. 109., p. 905.

³⁾ Viz: Wilpert, l. c. str. 4.

hlavu závojem nezahalenu a ruce pozdviženy k nebesům. Po obou stranách postavy té vyryt jest nápis :

BELLICIA	(postava	QVE VIXIT
FEDELISSIMA	Orantky)	ANNOS
VIRGO		XVIII
IN PACE		
IIIX		
CALENDAS		
BENTVRAS		
SEPTEM		
BRES		

T. j.: »Zde odpočívá v pokoji Bellicia, panna nejvěrnější. Pochována 19. srpna. Žila let 18.«

Následující nápis jest zajímavý proto, že již jméno zemřelé označuje její stav Bohu zasvěcený:

HIC THEODVLE IACET ☩
VIRGO ANNORVM XVII
PVELLA DEP VI IDVS IANVARIAS

T. j.: »Zde odpočívá Theodule (Θεοῦ δούλη — služebnice Boží), panna Kristova (☩), mající let 17. Pochována 8. ledna.«

Z katakomby sv. Hippolyta, sousedící s coemeteriem sv. Cyriaky, pochází kámen, na němž zarmoucení rodiče s bolestí oznamují, že zemřelá panna Lucilla byla jedináčkem:

BENEMERENTI LVCILLAE virgi
NI DEI QVAE FVIT IN CORPore
ANN · XXXVII VNICA PARENto
RVM ET
☩

Na sarkofagu, nalezeném v katakombě sv. Anežky, zove se zemřelá: »Ancilla Dei — Služebnice

Boží«, kterýžto titul mají výlučně panny a vdovy Bohu zasvěcené:

AVR · AGAPETILLA
ANCILLA DEI QVE
DORMIT IN PACE
VIXIT ANNIS XXI
MENSES III DIES III
PATER FECIT

T. j.: »Zde spí v pokoji Aurelia Agapetilla, služebnice Boží. Žila 21 rok, měsíce 3, dni 4. Náhrobek postavil otec.«

Původní náhrobní kámen sv. Anežky, jenž se dnes nalézá v museu neapolském, hlásá lakonicky:

AGNE · SANC ·
TISSIMA

T. j.: »Anežka nejsvětější.«

Překrásný jest nápis jakési Sekundy z r. 362, pocházející z katakomby sv. Kallista:

MIRAE BONITATIS SECVNDE
QVE VIXIT PVRA FIDE ANNOS
VIGINTI PVDICA CESSAVIT
IN PACE ID VIRGO FIDELIS
BENEMERENTI QVIESCET ID IVL
PALVMBO SINE FELLE M ET N

T. j.: »Náhrobek Sekundy, podivuhodnou dobrotivostí se stkvící, jež žila ve víře ryzí a v čistotě 20 let, a zemřela v pokoji jako panna věrná, zásluh plná, dne 15. července za konsulátu Mamertinova a Nevitova. Holubička beze žluči.«

Sekunda dožila se ještě pronásledování Juliana Odpadlíka, za něhož mnoho křesťanů zřeklo se pravého Boha. Naše panna vytrvala však ve víře čisté (pura fide) a zemřela v Kristu.

Z katakomby sv. Priscilly máme úlomek nápisu, jenž pravděnejpodobněji zněl:

BEATISSIMAE · atque dulcissimae
DOMINE THEODORA INNOCENTISSIME puelle
Q · VIXIT · AN · X · XII · M · III BVRGO ☩ in pace
ALEXANDER · FR · Posuit

T. j.: »Nejblahoslavenější a nejdražší Paní Theodře, dívce nejnevinější, jež žila jako panna Kristova 22 léta, 3 měsíce, věnoval nápis ten bratr Alexander. Ať odpočívá v pokoji.«

Název Domina nalézáme ještě na třech jiných nápisech panen, i jest zřejmě znamením úcty.

Pěkný je též nápis, nalezený ve Španělsku:

FLORENTIA VIRGO XPI OBDORMI
VIT · IN PACE IESV · QVEM DILE
XIT

T. j.: »Florencie, panna Kristova, zesnula v pokoji Ježíše, jehož milovala.«

V mluvě církevní zvaly se panny Bohu zasvěcené úředně »nevěstami Kristovými«. Mezi jinými hlásá to jeden z nejkrásnějších nápisů, nalezených v katakombě sv. Cyriaky:

ADEODATE	ET QUIESCIT
DIGNAE ET	HIC IN PACE
MERITAE	IUBENTE
VIRGINI	XPŌ EIVS

T. j.: »Adeodatae, dignae et meritae Virgini. Et quiescit hic in pace, iubente Christo, eius sponso — Náhrobek Adeodaty, důstojné a zasloužilé panny. Odpočívá zde v pokoji z rozkazu Krista, snoubence svého.«

Nápis ten je ze IV. století.

Na nápisech gallských z V. století nalézáme názvy: »Deo sacra puella; Puella Deo placita — Dívka Bohu zasvěcená; Dívka Bohu milá.« Na nápisech trevirských zovou se: »Puella Dei, Puella sanctimonialis — Děva Boží, Děva svatá«. ¹⁾ V první polovici VI. století dostávají název »Religiosa — řeholnice«. ²⁾

Panny Bohu zasvěcené tvořily, jak již bylo řečeno, »novou, Kristem založenou rodinu«. Chtějící se státi členy rodiny té a lišiti se od dívek žijících ve světě, musily složiti slib,³⁾ jímž zřikaly se na vždy sňatku pozemského a vcházely v mystické spojení s Kristem, ženichem nebeským. »Pryč s očí mých, tvore za pokrm smrti určený — praví rozhorleně sv. Anežka k Fulvioví, když jí žádá o ruku, — neboť již jiný ženich získal si srdce mého. Jemu jediné věrnost zachovám, Jemu oddám se s láskou bezmeznou. Jeho láska jest čistá a něžnost svatá, nevěsty Jeho nikdy nesnímají věnců panenských.« Zásnub ten označují Otcové slovy: »Christo se dicare; tam carne quam mente Deo se vovere; in aeternum continentiae se devovere; Deo, Christo nubere; virginitatem profiteri, Deo offerre; se Christo spondere — Kristu se zaslíbiti; tělem

¹⁾ Viz: Le Blant, Inscriptions chrétiennes de la Gaule; t. I. n. 44., 258., 259., 388.

²⁾ Ibid., t. II. n. 435.

³⁾ Učený biskup anglikánský, Bingham, má za to, že to nebyl slib, nýbrž jen úmysl a veřejné připovědění života panenského. »Si quaeras, quomodo hae virgines ab aliis mere saecularibus virginibus distinctae fuerint, ego quidem aliqua propositi sui in hoc statu per omnem vitam perseverandi professione id factum esse, arbitror. Utrum vero hoc solemne aliquod votum, an simplex quaedam professio fuerit, de eo inter eruditos non convenit.« Antiquit. eccl., t. III. p. 98. K tomu však, že to byly opravdové sliby, poukazuje slavnostní obřad, s jakým připověď se dala, a jenž by byl úplně zbytečný a nepochopitelný, když by se za to mělo že professka skládala pouhou připověď, kterou mohla dříve nebo později změnit. Míňení Binghamovu odporují též názvy: »sacra professio; se Christo vovere; membra Christo dicata et in aeternum continentiae honore pudica virtute devota« (u svatého Cypriana).

i duší Bohu se zaslíbiti: na věky zdržlivosti se zaslíbiti atd.«¹⁾ Na náhrobcích máme obyčejně formule: »se devovere; se dicare;« jednou čteme: »per sacra vela Deo nubere — zasnoubiti se Bohu přijetím svatého závoje.«

První zmínku o slibech nalézáme u Tertulliana; jest však zřejmo, že nepovstaly teprve za jeho doby, nýbrž že sáhají až do dob apoštolských. Neboť, jak jsme již viděli, spočívalo to již v samém pojmu křesťanův o panenství, Apoštolem doporučovaném, aby bylo stavem doživotně zvoleným a Kristu zaslíbeným. Z povahy věci té pak následuje, že již záhy musila se vytvořiti zvláštní formule slibu takového. Znění její mohlo býti na různých místech a za různých dob různé, ale obsah byl vždycky týž, poněvadž táž byla vždy podstata slibu. Obsahovala pak v sobě, jak praví Wilpert, jaksi dvě stránky: negativní a pozitivní, neboť panna zříkala se manželství a světa s jeho radostmi, a místo toho zaslíbovala své panenství Kristu. Úryvek slibu s částí negativní zůstavil nám sv. Jeronym. »Teď, když opustila jsi svět, — píše panně Demetriadě — a po druhé po křtu všeliký svazek se satanem jsi přerušila, řkouc: Odříkám se tě, satane, i světa tvého, i pýchy tvé, i skutků tvých, zachovej smlouvu, kterou jsi uzavřela, a dodrž jí po celý život svůj.«²⁾ Již za Tertulliana skládaly pak panny slib svůj veřejně v kostele před shromážděním věřících.³⁾

Od téhož spisovatele dovidáme se dále o existování slibů soukromých, jež předcházely slibům veřejným. Tertullian pak cení ony sliby tajné výše nad tyto

¹⁾ Více formulí viz u Wilperta: Die Gottgeweihten Jungfrauen, str. 7.

²⁾ »Nunc autem quia saeculum reliquisti, et secundo post baptismum gradu, inisti pactum cum adversario tuo, dicens ei: Renuntio tibi, diabole, et saeculo tuo, et pompae tuae, et operibus tuis, serva foedus, quod pepigisti, et esto consentiens, pactumque custodiens cum adversario tuo, dum es in vita huius saeculi«... Jeronym, List 130., ed Migne p. 1113.

³⁾ »Prolatae enim... (virgines) in medium et publicato bono suo elatae et a fratribus omni honore et caritatis operatione cumulatae«... Tertull., De veland. virgin., c. 14.; Migne p. 908. sq.

poslední a pronáší přání, by panna spokojila se tím, že úmysl její Bohu samému jest znám.¹⁾ Právděpodobně má na mysli sliby obojí sv. Ambrož, když v modlitbě nad professkou praví: »Již ode dávna v duchu Ti, ó Bože, zaslíbena, stala se nyní nevěstou Tvoji i professí.«²⁾ Jistě pak zmiňuje se o nich náhrobní nápis jakési Juliany ze IV. nebo z V. století, jenž hlásá, že zemřelá, jsouc již ode dávna zaslíbena Kristu, zasnoubila se mu při smrti přijetím závoje.³⁾

HANC DVM CORPOREI PREMERENT VICINIA LETI
SPONSA DIV NVBIT PER SACRA VELA DEO

Na náhrobku trevírském zove se osoba, jež náhrobek položila, jménem Hilaritas, pannou Bohu se zasvěčující — DEVOTAS DŌ (devotans Deo) PVELLA. Na svém vlastním náhrobním kameni má pak již táž osoba titul: PVELLA SANCTIMONIALIS. Když onen první náhrobek kladla, byla snad kandidátkou řeholní a učinila teprve slib soukromý; později pak složila též profess slavnou, o níž zmiňuje se její náhrobek vlastní.⁴⁾

Ještě zřejměji rozlišuje oba druhy slibů synoda římská z dob papeže Innocence I.⁵⁾ V prvním kánonu jest tam totiž řeč o panně, jež přijala již závoj, ale potom ruší slib a uzavírá sňatek: za toto provinění jest povinna činiti dlouholeté pokání. Druhý kánon jedná o panně, jež závoje ještě nepřijala a ruší slib uzavřením manželství: i té nutno činiti tuhé pokání, ač menší, než jaké oné první uloženo jest.⁶⁾ Tato

¹⁾ »Virgo sanctior gaudebit sibi soli et Deo nota;« l. c.

²⁾ »Dudum spiritu devota (tibi o Deus), nunc etiam professione.« — De institut. virg., c. 17., ed. Migne, p. 334.

³⁾ Viz: De Rossi, Inscript. christ., t. II. č. I. str. 63., 92.

⁴⁾ Viz: Le Blant, Inscriptions chrétiennes de la Gaule, t. I. p. 366.

⁵⁾ Jiní soudí, že synoda ta byla slavena ne r. 402, nýbrž za pontifikátu Siriciova.

⁶⁾ Tato důležitá a zajímavá ustanovení uvádíme doslovně: »Quaeritur de virginibus velatis et mutato proposito, quid exinde iudicatum sit. Si virgo velata iam Christo, quae integritatem publico testimonio professa a sacerdote prece effusa benedictionis velamen accepit, sive incestum commiserit furtim, seu volens

rozhodnutí synody římské z r. 402 sděluje papež Innocenc I. r. 404 biskupu Viktriciovi v Rouenu. I on rozlišuje mezi pannou, která závoj přijala, a takovou, která ho nepřijala, — *virgo velata et non velata* — a píše, že takovou, jež po přijetí závoje se provdala, není dovoleno připustiti k pokání za živobytí člověka, s nímž v manželství vstoupila. Také nemůže prý bez trestu vyváznouti panna, jež závoje nepřijala, ačkoliv je vina její menší.¹⁾ Vůbec trestáno bylo porušení slibu panenství velmi přísně. Synoda elvirská z r. 406 vylučuje takovou na vždy ze společnosti věřících; činí-li však pokání, může býti při smrti přijata zase do lůna církve. Synoda ankyrská (z r. 314) jest mírnější a stanoví na ni pouze takový trest, jakým stíháno bylo dvojženství. Ještě přísněji počínalo však si oproti takovým právo římské. Tak Jovian ustanovil na toho, jenž uzavřel sňatek s pannou nebo s vdovou Bohu zasvěcenou, trest smrti.²⁾

Trestala pak církev provinění, a zvláště uzavírání sňatků panen Bohu zasvěcených, tak přísně proto, že

crimen protegere, adultero nomen mariti imposuit, tollens membra Christi faciens membra meretricis, ut quae sponsa Christi fuerat, coniux hominis diceretur. Quali hic et quanta satisfactione opus est? Unde annis quam plurimis deflendum ei peccatum est, quo dignae fructu poenitentiae facto possit aliquando ad veniam pervenire, si tamen poenitens poenitenda faciat.«

»Puella, quae nondum velata est, sed proposuerat sic permanere, licet non sit in Christo velata, tamen quia proposuit et in coniugio velata non est, furtivae nuptiae appellantur ex eo, quod matrimonii coelestis praeceptum non servaverit, amore proferante ad libidinis caecitatem. Et his poenitentiae agendaee tempus constituendum est. Habent tamen poenitentiae agendaee locum, sed cito non habent veniam.«

¹⁾ »Item quae Christo spiritualiter nupserunt et velari a sacerdote meruerunt, si postea vel publice nupserint vel se clanculo corruerint, non eas admittendas esse ad agendaee poenitentiam, nisi is, cui se iunxerant, de saeculo recesserit . . . Hae vero, quae necdum sacro velamine tectae, tamen in proposito virginali se promiserant permanere, licet velatae non sint, si forte nupserint, his agendaee aliquanto tempore poenitentia est; quia sponsio eius a Deo tenebatur.« *Epist. ad Victricium*, Migne, Patr. lat. t. XX., p. 478 sq.

²⁾ Viz: F r e i s e n, Geschichte des canon. Eherechts; Tübingen 1888, str. 678.

professka nebyla již svobodna, nýbrž byla již snoubenkou Kristovou. Proto Otcové církevní staví často tyto zásnuby duchovní proti manželstvím světským. V jedněch i druhých má býti zachována věrnost — *fides matrimonialis* — tam Kristu, zde člověku; a proto pokládají potomní sňatky nebo též proviny tělesné (*fornicatio*) za bigamii a cizoložství (*adulterium*). A z té příčiny stanovena byla již záhy překážka manželská pochodící ze slibu čistoty, byť ne ihned jako překážka vylučující (zrušující).¹⁾

Profess, čili slavné veřejné skládání slibu odbývalo se u oltáře při službách Božích. Biskup kladl přítomné kandidátce pravou ruku na hlavu a pronášel nad ní předepsanou modlitbu. O obřadech těch dovídáme se od sv. Ambrože, jenž vypravuje o jisté dívce z rodu vznešeného, která utekla se k oltáři, aby ušla donucování své rodiny, jež chtěla ji přiměti k uzavření sňatku. »Kde lépe mohla se uschovati panna ta, — ptá se — nežli na místě, kde skládá se oběť panenství? Ale to

¹⁾ V prvních stoletích nesetkáváme se arci s technickými výrazy: »sliby slavné a prosté — *votum solemne, simplex*,« ale přes to existoval již tehdy co do podstaty rozdíl mezi sliby těmi a oněmi. Slavnost prvních záležela v tom, že panna, jež Kristu se zasvětila, dle slov papeže Siricia: *integritatem publico... testimonio professa a sacerdote prece fusa velamen benedictionis accepit*, čímž stávala se *virgo velata, consecrata*. Do druhé třídy patřily *virgines sacrae nondum velatae*. Ty složily slib soukromě jen před Bohem a byly opravdu známy a v seznamech farních zapsány jako panny Bohu zaslíbené, ale professe do rukou církve nesložily a požehnání jejího neobdržely.

Máme též výroky Otců, z nichž možno souditi, že sliby slavné tvořily již ve IV. století *impedimentum invalidans matrimonium*. Sv. Ambrož píše ku př. o slovech Apoštolových: *melius est nubere, quam uri*: »Slova tato řečena jsou takové, jež nesložila ještě slibův a nepřijala závoje. Jestliže však některá Kristu se zasnoubila a přijala závoj, pak již jest provdána, a sám nesmrtelný jest chotěm jejím. Chce-li ještě nyní uzavřítí sňatek lidský, porušuje věrnost manželskou.« Neméně výr zně praví totéž sv. Augustin: »Uzavírá-li panna sňatek, nehřeší; bére-li si však muže řeholnice (*sacrimonialis*), nutno pokládati čin ten za cizoložství proti Kristu.« Více viz v »*Zeitschrift für kathol. Theologie*«, Innsbruck 1889, II. Quartalheft, článek Wilpertův: *Die Gottgeweihten Jungfrauen*, str. 314.

není konec její zmužilosti: chvíli již stála panna ta, pronásledovaná pro svoji ctnost, u oltáře, když náhle uchopila pravici kněze a položila si ji na hlavu, prosíc, by požehnání nad ní pronesl. A když tento se zdráhal, tu jsouc netrpěliva vložila hlavu svou pod okraj oltáře, řkouc: Což by mne měl šat lépe zasloniti nežli oltář, jenž sám závoje posvěcuje? Zajisté, více platí tento snubný závoj, na němž sám Kristus, hlava všech, denně bývá Bohu obětován. Co chcete ještě ode mne, příbuzní moji? Či chcete mne ještě déle nutiti k manželství? Já již dávno o manželství jsem se postarala. Ženicha mně nabízíte? Já již lepšího jsem našla.«¹⁾

Professi předcházela řeč biskupa, jenž výlučně měl právo přijímati sliby.²⁾ »Či jsi si nevzpomněla na ona slova, — ptá se sv. Ambrož pokleslé panny Zuzany — jež ti onoho dne byla řečena: »Poslyš, dcero, a viz a nakloň ucha svého: a zapomeň na lid svůj a dům otce svého. A požádáť král krásy tvé: neboť on jest Pán Bůh tvůj, a klaněti se budou jemu?« Slova ta vyňata jsou ze žalmu 44. (verš 11. a 12.), jenž celý jest jakoby zúmyslně sdělán pro professi panenství, jelikož opěvá zasnoubení nebeského ženicha, jeho božské vlastnosti a spolu i důstojnost a povinnosti Jeho duchovní nevěsty. Tak vykládali jej též Otcové jako hymnus panenství *per excellentiam*. Professka vystupuje tu jako králová: »Stála královna tobě po pravici v oděvu pozlaceném, ozdobena rozličností (různobarvým, pestrým rouchem).« Slova ta (žalmu 44. verš 10.) zove sv. Jeronym řečí prorockou — *sermo propheticus*. Sv. Ambrož pak vykládá je v prvé knize *De Virginibus*: »Rozvaž dobře, panno, jakými hojnými dary obvěnil tě Duch sv., dle svědectví Písma sv.: důstojností královny, zlatem a krásou! Dal ti vládu, poněvadž jsi chotí věčného krále, nebo též proto, že ujařmivši pokušení těla panuješ nad sebou jako královna nepřemožitelná. Dal ti zlata, neboť jakov tento, roztaven byv v ohni, cennějším se stává, tak

¹⁾ Ambrosius. *De virginibus*, l. I. c. 11., p. 206 sq.

²⁾ Viz: Freisen, l. c., str. 678.

i tělo tvé, zasvěcené Duchu sv., cenou vnitřní vzrostlo. A což mám říci o kráse, jakou tě Bůh obdařil? Kde možno nalézt většího půvabu nežli u té, kterou Soudce věčný uznal hodnou Sebe, kterou král miluje, jež Pánu se oddala v oběť a Bohu se zasvětila: věčně nevěstou jsouc a věčně pannou, aby ani láska nikdy neměla konce, ani čistota se neumenšovala.«¹⁾

Slova žalmu tohoto sloužila biskupům obyčejně za východisko jejich promluvy. Nejednou však mluvili zase na základě slov Písně Šalomounovy nebo na slova Apoštolova: »Zasnoubilť jsem vás (jako) čistou pannu oddati jednomu muži, Kristu« (II. ku Korint. XI. 2. »Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo«). Zlomky takovýchto promluv roztroušeny jsou ve spisech sv. Ambrože. V nich oslavuje světec ten velikost a krásu božského Ženicha a štěstí panny, jež se mu zasnoubila. Za vzor následování uvádí pak sv. Ambrož nejsv. Pannu, královnu panen a výtečnici panenství. Ona jest »zrcadlem panenství«; »její život jest školou všech panen«.²⁾

Po promluvě následovalo skládání slibův. »Marně vykládal jsem ti hymnus panenství — naříká svatý Ambrož nad padlou Zuzanou -- po němž pronášela jsi formuli sebeposvěcení a slíbila jsi svatě zachovávatí slib učiněný. A všichni přítomní podepsali slavnostní akt ten ne inkoustem, ale v duši — slovem: Amen.«³⁾ Aby pak profess ta stala se ještě slavnější, byla skládána obyčejně o velkých svátcích, kdy lid čteně do kostela se scházel. »Nadešel svátek Zmrtvýchvstání Páně, — praví sv. Ambrož — a na celém světě uděluje církev sv. svátost křtu a pannám závoj.«⁴⁾ Nejkrásnější hody zvolila jsi sobě, — hovořil papež Liberius v basilice sv. Petra při obláče sv. Marcelliny, sestry sv. Ambrože. — Viz, co lidí sešlo se, aby slavili Narození tvého Ženicha... On nasýtil kdysi 4000 lidí pěti chleby a dvěma rybičkama; více hostí

¹⁾ De virginibus, l. I. c. 7.; Migne p. 199.

²⁾ De virgin., l. II. c. 2., p. 208.

³⁾ De lapsu virg., c. V. a VII.

⁴⁾ Exhortatio virg., c. VII. p. 348.

pozval však na hody tvé, aby je nasýtil ne již chlebem ječmenovým, nýbrž chlebem nebeským, tělem svým.«¹⁾ V dekretálcích papeže Gelasia máme pak seznam svátků, jež byly určeny k obláčce panen. Jsou to: svátek Zjevení Páně, Velikonoce a svátek sv. apoštolů Petra a Pavla. V jiných dobách mohly jenom těžce nemocné obdržeti závoj, »aby bez milosti té neodešly ze světa.«

Po složení slibu následovala obláčka, kterýžto akt označován byl slovy: »velare, velamine tegere, velamen accipere, tegere, claudere, operire, abscondere (faciem velo), μαφορίζεσθαι — přijati závoj.« Od sv. Jeronyma se dovídáme, že panna dostávala při obláčce nejen závoj, nýbrž celý řeholní šat, a všecko to že již v polovici IV. století označováno bylo výrazem »obdržeti závoj«. Chválil ve svém listě k Marcelle²⁾ pannu Bohu zasvěcenou, jménem Azellu, protože prodala své klenoty, aby si za utržený peníz koupila temnobarevnou tuniku (tunica fuscior), které žádným způsobem od matky obdržeti nemohla. Ještě jasněji mluví o této záměně šatu světského za řeholní sv. Ambrož, vykládaje zároveň jeho význam. »Vezmi šat tento, — mluví ke kandidátce — abys v Krista se oblékla.« A ku konci téže knihy: »De institutione virginis« se modlí: »Oblec, ó Bože, Otče všemohoucí, služebnici svou v šat ten, a učiň, aby vždy zůstal neposkvrněným.«³⁾

Šat posvátný, habitus Deo dicatus, τὸ σχῆμα τῆς παρθενίας, skládal se ze závoje a vrchní sukně, zvané stola nebo tunica, kterou sv. Jeronym charakterisuje jako: pulla, furva, fusca, fuscior, vilis, — což vše jsou synonyma, znamenající, že sukně ta byla chudá, skromná jak co do látky tak i barvou, u přirovnání k hedvábným, purpurovým a zlatem protkávaným tunikám tehdejších dívek světských. V té příčině zajímavá jest ona stať sv. Chrystoma, v níž mluví nejprve všeobecně o přehnaném

¹⁾ Ambrosius, De virgin., l. III. c. 1. p. 219.

²⁾ List XXIV.

³⁾ De inst. virg., c. XVI.

strojení se žen, a potom obrací se k pannám slovy: »Věz, že nejednou více můžeš hověti marnosti v oděvu prostém, než v šatě zlatem protkávaném. Tak na př., je-li sukně barvena pěkně na modro a uložena kolem prsou co nejpečlivěji po způsobu tanečnic cirkusových a sepjata pásem tak, aby nebyla ani příliš volnou ani příliš těsnou a skládala se v záhyby nejčtetnější: zdaž sukně ta nepodněcuje smyslnost více než hedvábná? A což teprve, když ustrojíš se ještě v černou obuv, lesknoucí se jako zrcadlo a končící pěkně do špičky, že v ničem nezadá obuvi pestrobarevné! Obličej si ovšem nebarvíš, ale za to více času vynakládáš na mytí, než je slušno, závoj bělejší nad tvář spouštíš hluboko do čela a odhazuješ temný plášť, aby sněhobílý závoj ještě lépe se odrážel. Zdaž všechno to nezvětšuje ještě více hříšného dojmu?«¹⁾ A autor knihy »O panenství« dává jakési panně následující pokyny: »Látka tvých šatů nebudiž bohatá! Šat vrchní ať je temný, ať nekřičí, barvy ať je přírodní nebo žluto-bílé. Závoj budiž bez trásní a téže barvy.«²⁾

Závoj nazýval se: »velum, velamen, ma forte, flammeus, flammeus virginalis, flammeus Christi, κάλυμμα, μαφόριον;« často má přívlastek »sanctum, sacrum — svatý.« Biskup podával jej panně se slovy: »Přijmi, panno, svatý závoj a nos jej neposkvrněný až do té doby, kdy staneš před soudnou stolicí Pána našeho Ježíše Krista, před nímž sklánějí se kolena těch, kdož jsou na nebi, na zemi i pod zemí, po všechny věky, Amen.« Formule ta nalézá se téměř beze změny v nejrozmanitějších liturgiích a sáhá do nejstarších dob. Od Tertulliana se dovídáme, že za jeho dob nelišil se závoj panen Bohu zasvěcených ničím od závoje žen provdaných. Horšíť se na panny, jež místo vlastního závoje nosily na čele vlněnou pásku, anebo jen nějakým hadříčkem zakryvše hlavu, chtěly již býti pokládány za zakryté závojem. Závoj má, dle jeho zdání, býti aspoň tak velký, aby zakryl rozpu-

¹⁾ Homilia VIII. in I. Timot.

²⁾ »De virginitate.« Inter opp. Athan. ed. Migne, Patr. gr. t. XXVIII. p. 264.

štěný vlas.¹⁾ Poněvadž pak tvořil závoj podstatnou část oděvu řeholního, není arci s podivem, že i náhrobní nápisy panen o něm se zmiňují. Tak čteme na př. na náhrobním kameni milánském:

B M
PRENCEPIA QVE FVIT IN
CORPORE ANNOS PLVS M
ENVS XIII ET MENSES III VER
GO ET NEOFETA IN CRISTO
HIC IACET DEVTERIA
CVM CAPETE VELATO QVE
FVIT IN CORPORE ANNOS
PLVS MENVS XXI ET MENSE
VNV POST CONSVLATV BASSI
III IDVS OCCOB

T. j: »Zde odpočívá Principia, blažené paměti panna a neofytka v Kristu, která žila asi 14 let a 4 měsíce. — Zde odpočívá se závojem na hlavě Deuteria, která žila asi 21 rok a 1 měsíc. Pochována byla 13. října, rok po konsulátu Bassově (r. 409).«

O čtyřech sestřích z Vercell, pannách Bohu zasvěcených, hlásá jejich metrický epigram, že vešly do nebes se svatým závojem na hlavě:

INSIGNEIS ANIMO CASTAE VELAMINE SANCTO
CRINIBVS IMPOSITO COELVM PETIERE SORORES

Scénu slavnostní obláčky obral si za téma překrásné komposice umělec z dob Tertullianových nebo nejpozději z polovice III. století. Máme zde na mysli fresko z katakomby sv. Priscilly, náležející zajisté jak roztríděním jednotlivých skupin, tak provedením jednotlivých figur k nejlepším výtvorům umění starocírkevního. Nepravíme arci, že by kresba ta byla beze vší chybičky;²⁾ přes to však při pohledu na ni radostný

¹⁾ De vel. virg., c. XVII. p. 911. n.

²⁾ U Orantky jest pravá ruka větší než levá. Jaben stojí

údiv jímá srdce. Již na různých místech zmínili jsme se o ní, zde však popíšeme ji podrobněji. Bylť obrazu tomu až do posledních dob podkládán smysl nejrozmanitější, a to proto, že neměli jsme posud věrné jeho kopie. Wilpert však zhotovil novou fotografii jeho, a dle ní barevnou kopii, jež zdařila se tak krásně, že Rossi, Marucchi a jiní znalci uznali ji jednohlasně za nejlepší ze všech posavadních reprodukcí maleb katakombních.«¹⁾

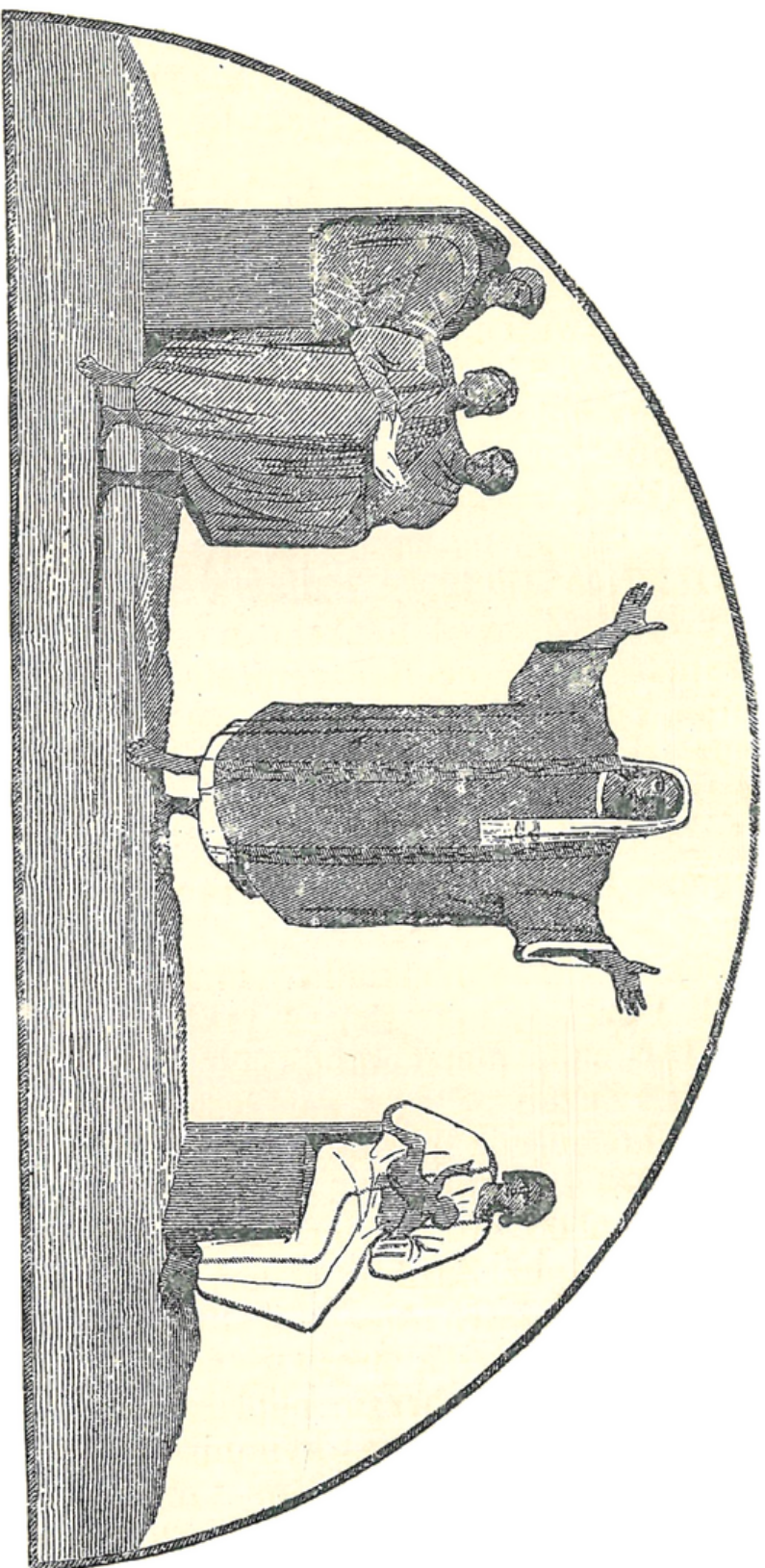
Celá komposice má tři části (viz obr. 63. na str. 366.) První skupina, po levé straně, představuje starce, sedícího na kathedře, v bílé, nepřepásané tunice, jejíž dlouhé rukávy a přední část ozdobeny jsou purpurovým okrajem. Přes tuniku má plášť barvy žluté, opatřený kápí. Před ním stojí mladá dívka bez závoje, v dalmatice barvy též žlutavé, a za ní jinoch v zeleném oděvu, drže přichystanou tuniku. Dívka má v ruce bílý předmět, podobný složenému závoji. Stařec vztahuje pravici a ukazuje prstem na ženu, jež stojí proti němu na kathedře a tiskne k prsoum nahé děcko. Uprostřed mezi těmato dvěma skupinami stojí Orantka v oděvu velmi bohatém. Její široká dalmatika jest všecka purpurová. Na spodní tunice viděti trojí purpurové lemování, a dva široké lemy téže barvy a dlouhé trásně zdobí závoj, jehož oba konce spadají na prsa.

Bosius viděl v první scéně obláčku panny. Jeho mínění přijali pak za své skorem všichni archaeologové, a teprve v novější době vzdali se ho tři učenci: protestanté Schultze a Roller a kněz Davin. — Roller přiznává, že dívka drží v ruce závoj, ale tvrdí, že jest to spíše závoj snubní (*flammeus nuptialis*), než závoj panen Bohu zasvěcených. Dle jeho mínění představuje první scéna pravděpodobně zasnoubení Panny Marie se sv. Josefem před veleknězem.²⁾ Skupinu tu vykládá zcela nezávisle na dvou skupinách ostatních, ne dbaje té okolnosti, že pohyb ruky a pohled starcův

jen na jedné noze. A ještě několik jiných chyb dalo by se vytknouti.

¹⁾ Viz: *Die Gottgeweihten Jungfrauen*, tab. I. II.

²⁾ Roller, *Les Catacombes de Rome*, t. II. p. 154.

Obr. 63. — Obláčka panny Bohu zasvěcené. Fresko z katakomby sv. Priscilly.

pojí scénu tu se scénou poslední, a že těžce jen lze viděti zde závoj snubní. Ostatně bývají scény snubní na monumentech zcela jinak znázorňovány: všude totiž podává snoubenec závojem zastřené snoubence pravou ruku, a neskrývá se za ní, jak to vidíme na našem obraze.

Slyšme též Schultze.¹⁾ Poněvadž fresko toto — praví — dokonale jest provedeno, pochází bez odporu z II. století; proto již předem jest vyloučeno, že by mohlo představovati akt liturgický, který povstal v církvi mnohem později. Co tedy představuje obraz ten? Jakousi scénu rodinnou. Pravděpodobně představuje scéna po levé straně otce se dvěma dětmi, pohrouženými v četbu nějakého úryvku Písma sv., který souvisí s historií osoby, nalézající se na fresku prostředním, jež jest bez pochyby zemřelou matkou rodiny a ženou starce, sedícího na křesle. Žena s děckem na fresku posledním je pak zajisté starší dcerou zemřelé matrony. Že to není Matka Boží, vysvítá z toho, že má vlas krátce přistřižený, což na obrazech Madonny nikdy nevidáme.* A tu již, pomíjejíce jiných okolností, poznamenáváme, že má žena ta krátký vlas jenom na několika špatných kopiích, o něž Schultze zřejmě výklad svůj opřel, a nikoliv o originál.

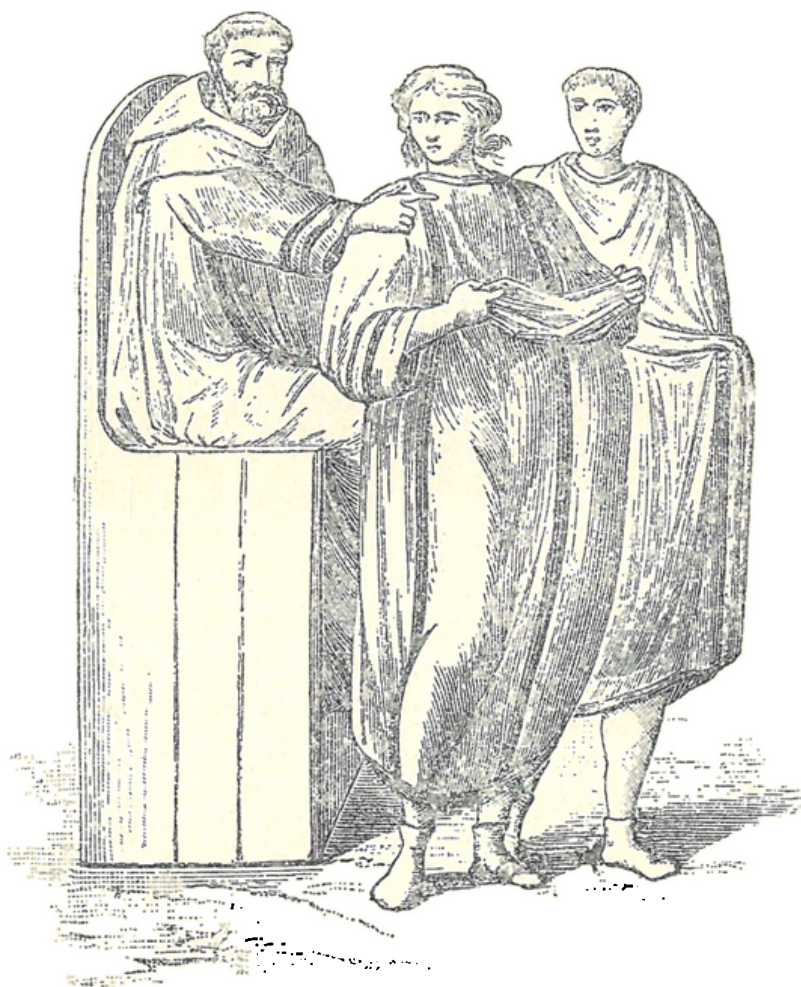
Nejmenšího však podkladu nemá a přímo směšný jest výklad Davinův, opírající se taktéž o špatnou reprodukci. Ten chce mermomocí učiniti z celé té komposice historii Zuzany. Stařec na křesle má býti Helkion, dívka pak jeho dcerou Zuzanou, naslouchající výkladu zákona Mojžišova; jinoch jest prý buď Jachym, jenž si ji zaslibuje, nebo prorok Jeremiáš. Žena s dítětem představuje prý touž Zuzanu, očekávající výrok smrti pro domnělé cizoložství. Ale Bůh slituje se nad ní — Kristus ji vysvobodí — a proto zjevuje se táž Zuzana ještě jednou uprostřed obrazu, nepřírozeně veliká, zpívající s rukama rozpjatýma hymnus spásy. Wilpert zove právem výklad ten výronem fantazie. Čte-li se, zdá se, že jest archaeologie církevní ještě v plénkách.²⁾

¹⁾ Archäologische Studien, p. 182.

²⁾ Die Gottgeweihten Jungfrauen, str. 58—60.

Po odbytí těchto výkladů, jež vyvolala jednak touha po originalnosti, jednak nechuf ke katolicismu, podává Wilpert svůj výklad vlastní, v hlavních rysech v církvi již ode dávna známý. Základem výkladu větších komposicí musí býti vždy ony figury, jichž význam jest jistý. V našem případě jsou jimi: žena sedící po pravé straně a Orantka uprostřed. Nezahalená žena s dítkem na kathedře toť nejsv. Panna s Ježíškem. (Viz obr. 55. na str. 253.) Právě tak vidíme ji v katakombě sv. Petra a Marcelina kde přijímá od magů dary. Orantka pak jest symbolem zemřelé, již v nebi se nalézající a modlící se za pozůstalé zde na zemi, aby i oni došli téhož cíle. Jakožto centrum celé komposice musí býti v úzkém, logickém svazku se skupinami pobočnými, a proto nelze vykládati její význam nezávisle na nich. Snad že představuje právě jednu z oněch panen Bohu zasvěcených, na jichž počest v téže době, kdy obraz náš mohl povstati, tak nadšeně kázal sv. Cyprian! Všechno záleží na scéně po levé straně (viz obr. 64. na str. 369.). Tam, jak jsme již pravili, sedí na kathedře stařec a vedle něho stojí mladá dívka držící v ruce předmět podobný závoji; za ní stojí, a tedy osobou podřadnou jest jinoch, který má v ruce tuniku. Nuž, a to jsou právě hlavní osoby, činné při oblačce panen: biskup, dívka ještě nezastřená, se závojem v ruce, a jahen, který drží pohotově hábit čili tuniku, určenou pro professku. Kdežto jahen jako přísluhující stojí, sedí biskup na kathedře, neboť biskupové vskutku sedě vykonávali funkce náboženské. Pohyb jeho ruky a zrak obrácený v tu stranu, kde nalézá se nejsv. Panna s božským Děťátkem, zdají se ke kandidátce mluvit: »Hancimitare, filia — Ta budiž ti vzorem, dcero!« Uprostřed stojí konečně Orantka, obraz to panny — reholnice, jež — abychom užili slov známého nám již nápisu milánského — »se závojem na hlavě« odpočívala ve hrobě, vytesaném ve stěně téže kaple. A vhodně vymalována na hrobě jejím scéna ta, jež v životě jejím byla rozhodnou. I kdyby předmět, jež dívka nezahalená v ruce drží, byl závitkem Písma sv., jak někteří soudí, i potom byl by význam komposice týž. Vímeť již, že slib panenství pojat byl v jistou

stálou formuli; snad tedy právě formule ta na závitku byla napsána. V tom případě by! by umělec maloval jenom jednu část posvátného oděvu, podávaného při obléčce, t. j. tuniku čili vrchní šat. Čtenář může si vybrati náhled, který se mu více zamlouvá; Wilpert pokládá první z nich za pravděpodobnější.

Obr. 64. — Levá strana obrazu z katakomby sv. Priscilly.
(Obláčka Panny Bohu zasvěcené.)

Máme tedy před sebou obraz liturgický, a v tom spočívá hlavní cena jeho. Ukazuje nám způsobem prostým ceremoniál obléčky panen ve století III. Jenom biskup měl právo konati funkci tu: zde jest jím biskup římský. Dle Bosia jest to podobizna papeže Pia, jenž zasvěcuje Bohu jednu z dcer sv. Priscilly, zakladatelky

tohoto hřbitova. Garrucci vidí v něm papeže sv. Klementa a dívku pokládá za sv. Domitillu. Oba náhledy mají něco do sebe. V každém případě povstala však kaple ta teprve ve III. století. Důkladnější vysvětlení mohl by nám dáti jedině nápis, který uzavíral hrob, vytesaný pod naším freskem; ale ten již za dob Bosiových neexistoval.¹⁾

Nikoliv bez významu pro znázornění obleku řeholnic jsou též zlatá skla ze IV. stol., představující sv. Anežku. Na jednom má světice tato na dlouhé tunice krátkou sukni vrchní, pod prsoma přepásanou, a na hlavě má velmi dlouhý závoj.

Celá ceremonie professe i obláčky označována byla slovy: *sacrare, consecrare virgines, consecratio virginis, consecratio virginitatis*. Přečeské jsou modlitby, jimiž biskup professku Bohu doporučil. Podáváme zde úryvek modlitby takové, již se modlil sv. Ambrož nad svou jmenovkyní, pannou Ambrosií. »Nyní, Otče, dárce milosti, obrací se srdce mé k Tobě, aby Ti složilo díky nekonečné za to, že's dopřál nám, bychom viděli zde na zemi ve Tvých, Tobě zasvěcených pannách život andělský, jež jsme kdysi v ráji ztratili. Co mohlo nás více nadchnouti pro život panenský a lásku ke ctnosti a hlásání chval panenství než to, že Bůh sám z panny se narodil . . . Prosím Tě, ochraňuj tuto služebnici Svou, jež touhy panenské duše své posvěcuje službě Tvé. Jako kněz přináším Ti ji v oběť, jako otec Ti ji věnuji. Nechť dobrota a moc Tvá udělí jí milosti, aby došla do stanů svého Snoubence a mohla Ho uzříti a slyšeti Jeho hlas: ‚Pojdiž z Liban u, choti má, pojdiž

¹⁾ »Je-li Orantka — namítali Wilpertovi někteří přátelé — pannou Bohu zasvěcenou, proč vymaloval ji umělec v bohaté, purporové dalmatice, a nikoli v šatě, jaký dostala při obláčke?« K tomu podotýká Wilpert, že Orantka jest postavou ideální, obrazem zvěčnělé, jež po vítězství nad světem a nad tělem byla přijata do věčné slávy. Pro takovouto postavu duše v nebesích se radující nebyl vhodným chudý a prostý šat professky, nýbrž nejvhodnější jest bohatá purpurová dalmatika, jež v době, kdy obraz náš byl proveden, byla privilegovaným oděvem osob z panující rodiny císařské — *Die Gottgeweihten Jungfrauen*, str. 64.

z Libanu, pojd': budeš korunována.¹⁾ Po příkladu Té, jež jsouc Pannou Boha samého nosila v lůně svém, nadšena k následování téže ctnosti stala před oltářem Tvým ne proto, aby všichni divili se jejím jasným vlasům, stkvícím se pod závojem drahokamy ozdobeným, nýbrž aby pod touto panen-skou záštitou složila Ti v oběť vlasy ty, k témuž jako Magdaleniny určené účelu, t. j. aby pokorně utíraly nohy Ježíšovy a celý dům plnily vůní svých mastí . . . Dej srdci jejímu prostotu, ústům jejím moudrost . . . dej jí milosrdenství k ubohým a trpícím . . . Osvět ji v pravdě, utvrď ji ve ctnosti, posilni její lásku a uveď ji jednou do věčné slávy, kterou slíbil jsi v odměnu ctnosti neporušené, aby tam vešla za Beránkem . . . přijata do počtu panen opatrných . . . A nyní přijď i Ty, Pane Ježíši, ukaž se v den Svého veselí a přijmi pannu tuto: vždyť ona již od dávna náleží Tobě svojí touhou po Tobě, a nyní má ještě professí státi se Tvou. Dejž jí poznati vůli Svou . . . aby mohla říci se žalmistou: Držel jsi pravou ruku mou: a dle vůle své provedl jsi mne, a s slávou přijal jsi mne (žalm 72., v. 24.). Otevři ruku Svou a naplň duši její požehnáním . . . prosím Tě pro ten věčný kříž, pro slávu nejsv. Trojice, již ať jest čest, sláva, věčnost, Bohu Otci, Synu a Duchu sv., od věkův i nyní i vždycky i po vše věky. Amen.«²⁾

Jest otázka, ve kterém roce mohlo býti panenství veřejně slibováno? V té příčině koncem IV. století nebylo ještě stálých a všeobecných předpisův. Rozhodovalať tu hlavně vůle biskupova a místní mrav. Obyčejně připouštěla církve ke slibům slavným teprve ve věku dospělejším: tak sv. Basil žádá aspoň dokončený rok šestnáctý; synoda v Hippo pak stanoví, aby závoj nebyl dáván před rokem dvacátým pátým. Než stávalo se též, že církve z jistých důvodů, jichž sama byla soudcem, dovolovala, by sliby dříve byly složeny. Tak jistá Azella ukončila v době obláčky sotvy rok desátý. Ne příliš starší byla též sv. Anežka, rovněž i Soteris,

¹⁾ Píseň Salomounova kap. IV. v. 8.

²⁾ De institutione Virginis c. XVII., ed. Migne, p. 330--334.

příbuzná sv. Ambrože, sv. Irena, sestra papeže Damasa, Eustochium a. Demetrias, jež vedl sv. Jeronym. Na náhrobku panny Bohu zasvěcené, jež odpočívala v katakombě sv. Kallista nedaleko hrobu papeže a mučedníka Kornelia, čteme:

PRIE IVN PAVSA
BET PRAETIOSA
ANNORVM PVLLA
VIRGO XII TANTVM
ANCILLA DEI ET XPI
FL · VINCENTIO ET
FRAVITO VC · CONSS (r. 401).

T. j.: »Dne 31. května zemřela panna Praetiosa, služebnice Boží a Kristova, mající sotvy 12 let, za konsulátu Fl. Vincentia a Fravita.«

Druhý kámen, nalézající se v museu lateránském, hlásá:

BICTORIA FIDELIS BIRGO
QVE VIXIT ANNIS XVII
MENSIS VIII DIES V IN PACE
DEFVCT V IDVS SEPTEMB

T. j.: »Viktorie, panna věrná, jež žila let 17, měsíců 9, dní 5. Usnula v pokoji dne 9. září.«

Na hřbitově sv. Cyriaky odpočívala »Panna Kristova«, mající 16 let. Metrický nápis z Vercell, pocházející ze stol. V., mluví o panně z rodu vznešeného, jež zemřela jako řeholnice, majíc let 13. Výše poznali jsme náhrobek milánský, kde zesnulá čítá let 14. Jiný náhrobek ze severní Itálie hlásá, že FAMVLA CHRISTI RVSTICVLA VIRGO DEVOTA DEO žila rovněž asi 14 let. Na galském náhrobku ze VI. věku čteme vedle let ztrávených v řádu počet let ztrávených ve světě:

»Eusebie žila od dětství svého ve světě 14 let. Když ji Bůh povolal do kláštera sv. Kurika, sloužila mu let 50.«

Těm, kdož se pohoršovali nad tak časnými obláčkami, odpovídá sv. Ambrož takto: ¹⁾ »I já jsem toho náhledu, že kněz musí býti velmi opatrný, aby nerozvázně závoje nedával. Není pochyby, že pilně má zkoumati, má-li dívka potřebné stáří; než nejde tu tak o léta, jako spíše o dospělost ve víře a ctnosti.... Neboť Bohu každý věk postačí, a Kristus každý mile přijímá. Vždyť víme, že ctnost není přídavkem stáří, nýbrž spíše že stáří jest přídavkem ctnosti. Není tedy třeba pohoršovati se nad časnou obláčkou, neboť čteme, že i děti podstoupily mučeníctví za víru, a Písmo sv. praví: Z úst nemluvňátek a požívajících prsy dokonalsi chválu (Žalm VIII. v. 3.). A na jiném místě praví Pán o dětech, jež přišly za ním na poušť: Nebraňte jim ke mně jíti: nebo takových jest království nebeské (Mat. 19, 14.). Není tedy dovoleno panny od Krista odtrhovati, neboť o nich stojí ještě psáno: Olej vylitý jméno tvé: protož mladice milovaly tě (Píseň Šalom., I. 2.).«

Poněvadž sliby nemalých ukládaly obětí, dbala církev vždy pilně toho, aby volba stavu byla úplně svobodnou, a kárala přísně rodiče, již mocí nutili do kláštera ošklivé a neforemné dcery své, ani věna jim nedávající, aby za to tím lépe mohli vybaviti děti ve světě zůstavší. Častěji se též stávalo, že rodina kladla dceři veliké překážky a nechtěla jí dovolit složiti sliby slavné. »Chtějí-li dcery vaše — mluví k takovým matkám sv. Ambrož — milovati člověka, mohou si dle práva vybrati, koho chtějí; a komu jest volno vybrati si člověka, tomu by nemělo býti dovoleno, zvoliti si Boha?« ²⁾ S druhé strany dívkám, jimž bylo zápasiti s takovýmto odporem rodiny, vykládá to týž sv. Otec v dobré: »Rodiče se vzpírají, chtějíce býti přemoženi... Hrozí vyděděním, aby se přesvědčili, dovede-li se srdce tvé odtrhnouti od statků pozemských; chystají různé vnady, aby zvěděli, zdaž radosti pozemské nemají opravdu v očích tvých ceny... Překonej, děvo, nejprve

¹⁾ De virginitate c. VII., pag. 276, n. 39.

²⁾ Ambrož, De virginibus, l. I. c. 10.; p. 205, n. 58.

lásku k rodině, neboť dokážeš-li to, přemohla jsi již celý svět.«¹⁾)

Když rodiče nejen hrozili, nýbrž dcery své skutečně vydělili, těší je sv. Ambrož, ukazuje na odměnu, jakou za jmění pozemské obdrží od Boha. »Nechtějí-li ti rodičové dáti věno, věz, že máš bohatého Ženicha, jehož poklady hojně ti nahradí majetek rodný.«

O takovémto zápase, jaký dívce podstoupiti bylo v domě rodném, mluví též nápis galský:

HOC IACET IN TVMVLO SACRATA
GEORGIA CHRISTI ET DIVOTA
BONIS MENTE FIDE MERITO
OB QVAM MAGNA PATREM
PREMERET CVM TVRBA
PROCORVM ILLA DEVM
LEGIT FELICIORE TORO

T. j.: »V tomto hrobě odpočívá Georgie, Bohu zasvěcená, snoubenka Kristova, vynikající jměním, nadáním, věrou, zásluhami. Ač mnoho mužů znamenitých u otce o ruku její se ucházelo, ona šťastnější výběr učinila, zaslíbivši se Bohu.«

Již v prvních dobách církve panoval obyčej, že rodiče sami dítě své ještě jako nemluvně, dle vzoru matky Samuelovy, věnovali službě Boží. O věci té zmiňují se nejen sv. Otcové, nýbrž i náhrobky. Tak na př. na nápis z r. 488 zove se zesnulá dívka, čítající teprve 3 léta: HOSTIA DECATA CHRISTO — Oběť Kristu věnovaná. A žila děvůška ta, jak náhrobek praví, jen proto tak krátce, aby tím světější mohla přijíti k Bohu:

ADEO B(re)
VIVS VIXIT IN ISECOLO VT SANCTIOR MIGRARET AD (dm)

Způsob života byl co do podstaty u všech panen řeholních týž. Zaměstnání jejich dá se opsati dvěma slovy: modlitba a práce. »Musíme se často modliti, — píše sv. Ambrož své sestře; — neboť jestliže Žalmista,

¹⁾ Ambrož, De virginibus, l. I., c. 11.; p. 206. n. 63.

vedením říše zaujatý, mohl o sobě říci: Sedmkrát denně chválu jsem Ti vzdával, což máme říci my, jichž týkají se slova: Bděte a modlete se, abyste nevešli v pokušení? ¹⁾ Při nejmenším máme se modliti ráno, hned po procitnutí, když vycházíme z domu, před jídlem a po jídle, večer a před spaním. Denní práci dobře jest počínati osmým žalmem: Hospodine, Pane náš, jak předivné jest jméno Tvé po vší zemi!« Mezi různými modlitbami doporučuje muž ten svatý sestře své kromě žalmův a modlitby Páně zvláště Apoštolské vyznání víry, jež má pro věřícího týž význam jako heslo pro vojína. ²⁾ »Přeji si, — píše sv. Jeronym Eustochii — abys i v noci na svém lůžku, nežli usneš nebo když se probudíš, modlila se střídavě žalmy a Otče náš.« Týž Otec praví též, že jest věcí nutnou, aby řeholnice měla pro modlitbu stanovené hodiny. ³⁾ S modlitbou pak dlužno spojovati denní půst, ⁴⁾ jakožto nejúčinnější prostředek ku přemáhání náruživostí. Vína třeba se zdržovati jako jedu, neboť víno a mladost, toť dva nejmocnější bodce smyslnosti. Proč prý přilévati ještě ohně do plamene? Jedna jest snad jen výjimka, v čas nemoci. Nepij již více vody — píše sv. Pavel Timotheovi (V. 23.) — ale užívej skrovně vína pro svůj žaludek a své časté nemoci. V tom případě dovoleno jest i řeholnici užívatí vína, a to ještě ne mnoho. ⁵⁾

Stejně úsilovně jako k modlitbě vyzývají Otcové ku práci duchovní i fysické, a že napominání ta neminula se s účinkem, dokazuje vysoké vzdělání oněch žen, s nimiž sv. Jeronym si dopisoval. O Blesille na př. píše:

¹⁾ A m b r o ž, De virg. l. III. c. 4. p. 225.

²⁾ Ibid.

³⁾ »Post haec quamquam Apostolus orare nos semper jubeat, et Sanctis etiam ipse somnus sit oratio, sic tamen divisas orandi horas debemus habere, ut si forte aliquo fuerimus opere detenti, ipsum nos ad officium tempus moneat. Horam tertiam, sextam, nonam, diluculum quoque et vesperam, nemo est qui nesciat.« Epist. XXII., ed. Migne pag. 421. n. 37.

⁴⁾ Sv. Jeronym., l. c., str. 404: »Sint tibi quotidiana ieiunia, et refectio satietatem fugiens. Sit tibi moderatus cibus, et nunquam venter expletus.«

⁵⁾ A m b r o ž, De virg. l. III. c. 2. p. 221.

»Mluví-li řecky, myslil bys, že snad nerozumí latinsky, a když ozve se jazykem latinským, vidíš, že jím vládne dokonale. Čemu se kdysi celé Řecko divilo u Origena, to přihodilo se i u ní: neboť ne tak v několika měsících, jako spíše v nemnohých dnech tak překonala obtíže jazyka hebrejského, že vyrovnala se matce v učení se a pění žalmův.«¹⁾ Největší váhu kladou pak Otcové na studium Písma sv. a zrazují pannám čtení děl světských. »Nechtěj platiti za příliš výmluvnou — píše sv. Jeronym Eustochii — a nemař též času děláním veršů... Neboť jakéž jest příbuzenství mezi Horácem a Psaltěrem? Co společného má Maro s Evangeliiem, nebo Cicero s Apoštolem?«²⁾

O výchově a duchovním vzdělání řeholních panen pracovali nejznamenitější učitelé církevní. V Římě měl k nim sám sv. Jeronym přes tři léta výklady o Písmě svatém; v Miláně činil totéž sv. Ambrož. Vedle modlitby věnovaly se panny různého stavu a urození práci ruční. Chudé vydělávaly si takovým způsobem na živobytí; všecky pak nabývaly tak prostředků ku konání milosrdenství. »Dívky mladší 20 let — píše sv. Jan Zlatouústý³⁾ — vychované v přepychu a zaměstnané ve svých komnatách jenom šatem a ozdobováním těla, jaty náhle láskou ke Kristu, zapomínají na mládost a pohodlí, a jako statní vojínové vrhají se do víru boje. Snad bude se zdáti pravdě nepodobným, co povím, přece však jest tomu tak. O pannách těch jsem slyšel, že nosí na holém těle nejhrubší zíněnku, chodí boso a spí na síti, ba spíše bdí celou noc.... Jedí jen večer, a to ani zelenin ani chleba, nýbrž boby, hrách, olivy a fiky. Stále jsou zaměstnány předemím vlny a práce jejich jest mnohem těžší než práce sluhů: neboť věnovaly se službám nemocných, stelou jim lůžka, myjí nohy, a některé pro ně i vaří. Tak mnoho může dokázati láska ke Kristu!« Sv. Jeronym pak žádá od Lety,⁴⁾ aby její dceruška Paula, Bohu

¹⁾ Hieron. epist. XXXIX., p. 465.

²⁾ Ibid. XXII., p. 415

³⁾ Homil. XIII. in epist. ad Ephes.

⁴⁾ Hieron. epist. 108, p. 875.

zasvěcená, naučila se záhy přísti, tkáti, šat šíti a podobným pracím.

Velikou váhu kladou dále staří vůdcové duchovní na mlčení. Mám rád — praví papež Liberius Marcellině — když panny mluví raději příliš málo než příliš mnoho. Také povinny jsou vystříhati se návštěv a společností osob světských i pobožných zaháleček, jak vdaných tak vdov, jež vdovami jsou spíše z nutnosti než z přesvědčení.«¹⁾ Na ulici mají se ukazovati co nejméně, a musí-li vyjít, má býti celé chování jejich skromné a příkladné. Nesluší se též na ně, aby se účastnily svatebních hodův a veřejných lázní, oblékaly se v hedbáví a purpur, neboť které tak jednají, nemohou se již obléci v Krista. Majetku svého, radí svatý Cyprian, uživej prospěšně.... Jenom chudí ať vědí o tom, že jsi bohatá. Dědictví své dej Bohu na úrok, krm jím Krista!²⁾ Vřele doporučí sv. Augustin panně řeholní ctnost pokory. »K čemu jest čistota těla, je-li duch pokálen? Lepší jest pokorná manželka než pyšná panna.«³⁾ Ostatně co může v panně vzbuditi pýchu? Všaktě více dostala, když se Kristu zaslíbila, než v oběť dala. »Buď pokorná, nechceš-li klesnouti,« — praví sv. Jeronym Eustochii. Nejkrásnějším vzorem tichého, čistého a pokorného života jest nejsvětější Panna. Pokrmu užívala ne k vůli příjemnosti, ale aby se zachovala před smrtí. Ke spánku vedla ji nutnost, a ne lahodnost, a ještě ve snách bděla mysl její a zažívala to, co ve dne četla.⁴⁾ Požadavky ty, dodává sv. Jeronym, budou se snad zdáti příliš těžkými té, která Krista nemiluje... duši opravdu milující nic však není příliš těžkým.«⁵⁾

¹⁾ Hieron. epist. XXII., p. 403. — Viz též Epist 130, p. 1121. — Ambrož, Exhort. virginit. c. X., p. 375.

²⁾ Cyprian, De habitu virginum, edit Caillau p. 352: »Locupletem te dicis et divitem, et utendum putas iis, quae possidere te Deus voluit. Utere, sed ad res salutare; utere, sed ad bonas artes; utere, sed ad illa, quae Deus praecepit, quae Dominus ostendit. Divitem te sentiant pauperes, locupletem te sentiant indigentes. Patrimonium tuum Deo foenera, Christum ciba.«

³⁾ Enarrat. in psalm. 99.

⁴⁾ Ambrož, De virgin., l. II c. 2., p. 209.

⁵⁾ Hieron. Epist. XXII., n. 39. »Haec omnia, quae diges-

Takovéto požadavky a takováto přání pronášejí Otcové. V praxi arci neodpovídalo vše tomuto ideálu. Byly a budou vždy v každém stavu duše velké i malé. Již Tertullian zná takové panny řeholní, jež pouze z materiálních příčin přijaly závoj, aby obdržely od církve podporu a kráčely pohodlněji tímto životem.¹⁾ Jiné vedla ke stavu tomu pýcha. Byly i takové, jež v polovici III. stol. navštěvovaly veřejné lázně, chodily k hostinám, strojily se nádherně a malovaly si tvář i vlasy.²⁾ »Nebojíš se — volá sv. Cyprian — že tě Bůh v den soudu nepozná a vyloučí tě z nebe řka: to není moje dílo ani můj obraz? Pleť znečistila jsi si falešnými lektvary, barvu vlasů změnila jsi jakousi barvou nepravou, celá tvoje tvář jest cizí. Nemůžeš pohleděti na Boha, jelikož tvé malované oči nejsou těmi, s jakými tě Bůh stvořil, nýbrž jaké satan zohyzdil... Buď raději takovou, jakou tě Bůh stvořil. Neopravuj Boha. Neprodírej si uší, nevěs si na šíji a ramena nádherných řetězů, neobouvej nohou do zlatých sandálův. Nebuď otrokyní šatu ty, jež jsi pannou; přemohla jsi tělo, přemoziž také zlato.«³⁾

Nápisy hrobové, jak snadno dá se mysliti, nemají mnoho podrobností o každodenním životě panen Bohu zasvěcených. Na monumentech z dob předkonstantinských čteme obyčejně jenom názvy, označující stav zemřelé. Obširnější jsou již nápisy z druhé polovice IV. století a z dob následujících. Uvedeme několik zajímavějších.

Metrický nápis z Milána praví: »Čtenáři, slušno zvěděti, čí kosti odpočívají v tomto hrobě před konfessí mučeničkovou. Jest to Manlia Dedalia, panna Bohu zasvěcená, velmi bohatá a matka chudých. Žijíc na světě, nežila pro svět, milujíc jediné cestu vedoucí do nebe. Majíc již skorem 60 let, obrátila kroky své k nebi, ku Kristu. Tento nápis věnoval ti, sestro,

simus, dura videbuntur ei, quae non amat Christum...« N. 40.
»Nihil amantibus durum est, nullus difficilis cupienti labor est.«

¹⁾ Tertull., De vel. virg. c. XIV., p. 908.

²⁾ Ibid.

³⁾ Cyprian., De hab. virg., str. 354—358.

tvůj bratr a dědic Theodor, aby četla jej příští pokolení.«¹⁾

Zajímavý jest nápis galský z r. 431, jenž hlásá, že panna žila, jak sliby velí:²⁾

IN HVC LOCV REQVIEVIT LEVCADIA
DEO SACRATA PVELLA QVI VITAM
SVAM PROVT PROPOSVERAT
GESSIT QVI VIXIT ANNOS XVI TANTVM
BEATIOR IN DNŌ CONDEDIT MENTEM
PTS CŌNSV THEVDOSI XI · II

T. j.: »V tomto hrobě odpočívá Leokadie, panna Bohu zasvěcená, jež žila tak, jak při skládání slibů se zavázala. Žila jen 16 let...«

Na náhrobku z Narbony čteme, že zesnulá se významovala »láskou k chudým, velikou úctou k svatým a věrným plněním regule řeholní.«³⁾

. . . IN ELEMOSINIS OMNINO
PRVMTA MEMORIIS ET ORATIONIBVS
SCRM VALDE DEVOTA REGOLAS MONAS
TIRII INSTANTISSIME OBSERVANS

Divnou snad bude se zdáti rada sv. Ambrože, aby panny Bohu zasvěcené nechodily do kostela častěji leč v neděli.⁴⁾ Než, povážíme-li, že časté vycházení z domu, zvláště ve velkých městech, bylo pro panny spojeno s nemalými nebezpečnostvými, a nad to, že mohli věřící v oněch dobách přechovávat ještě Eucharistii v soukromých příbytcích a přijímatí doma, nenaplní nás více výstraha sv. muže podivením. V kostele měly panny řeholní pro sebe místo ohrazené balustrádou, kde nalézaly se na stěně vhodné výroky z Písma sv., jako na př.: »A žena nevdaná a panna myslí na to, co jest Páně, aby byla svatá tělem i duchem« (I. Kor.

¹⁾ Cfr. Wilpert, Die Gottgeweihten Jungfrauen, tab. III. n. 7.

²⁾ L. c., tab. V. n. 13.

³⁾ Wilpert, l. c., str. 39.

⁴⁾ Ambrož, Exhort. virg. c. X., p. 357. — Cfr. Hieron. epist. 22., p. 404.; ep. 108., p. 896.

VII. 34.). Nálezy v Alžíru obsahují úlomek takové balustrády, na níž jest nápis: VIRGINVM CANC(ellus).

Ku konci ještě několik slov o počátcích života klášterního. — V dobách krvavých pronásledování žily panny Bohu zasvěcené v rodném domě, jsouce spolu v úzkém spojení vzájemném. Jim v čele stály starší professky, ve ctnosti již osvědčené, a jedny měly sloužiti druhým za vzor a pobídku k dokonalosti.¹⁾ Neměly-li dívky rodičů, starala se církev o jejich výživu, byly-li zapsány ve farních matrikách (canonicae, κανονικάι, κανονισμέναι, ἐκκλησιαστικάι). Nad takovými měl biskup, dle mínění sv. Cypriana, bedlivě bdíti a dbáti především toho, aby bydlily vzdáleny od mužských.²⁾ První důkladnější vědomosti o takovém společném životě panen na Západě podává nám teprve sv. Ambrož, jenž zove jejich společné domy sacraria virginittatis, tabernacula Christi, a jednou: monasterium virginale — panenský klášter. On též, není-li tvůrcem ženských klášterů v Itálii, jest aspoň jich organisátorem a nejčilejším jich ředitelem. V domě milánském, jež muž ten svatý sám spravoval, byl velmi veliký počet professek. Ani cizozemek tam nechybělo; ba i z daleké Mauretanie přibýly panny, jen aby mohly složiti sliby do rukou sv. Ambrože. Jiný klášter byl v Bologni a měl 20 členův.

V Římě šířil kolem r. 340 život řeholní sv. Athanáš, který se tam ukryl před pronásledováním Ariánů, poznáv dříve společný život asketův a panen na poušti Thebajské. První klášter vystavěla v Římě v polovici IV. století, dle sdělení sv. Jeronyma, slavná Marcella, žena, jež v rodě svém čítala konsuly. Po sedmi měsících provdání ztratila muže, a že byla nejen mladá a bohatá, ale i hezká, ucházelo se plno mužů o její ruku, a mezi nimi i konsul Cerealis. Ale Marcella zřekla se

¹⁾ »Provectae aetatis, iunioribus facile magisterium. Minores natu praebete comparibus incitamentum. Hortamentis vos mutuis excitate, aemulis de virtute documentis ad gloriam provocate.« Cyp r, De hab. virg., ad finem.

²⁾ »Liberanda est vigilanter de priculis locis navis, ne inter scopulos et saxa frangatur.« Epist. 62.

nového sňatku; přes prosby své matky Albíny složila slib čistoty a svůj palác na Aventině proměnila v klášter. Jejího příkladu následovalo ihned tolik dívek, že se Řím počtem klášterů skoro rovnal Jerusalemu. »V Římě obnoveny divy Thebajské, praví pěkně Montalembert. Sídla senatorů, nástupců Gracchů, Marcella, Kamilla, Anicia, změněna v kláštery, a jestliže obyvatelé jejich nepřijali vždy hábitu řeholního, vedli přece život přísný a tvrdý. Slavná jména, jež zanikla v historii v kloace císařství, vyplynula teď znovu na povrch, aby ještě jasnějším zazářila leskem.« ¹⁾ Jiný klášter stál nedaleko basiliky sv. Vavřince, na *A g r o V e r a n o*, čehož důkazy nalezeny tu ve větším počtu nápisův a sarkofagů panen Bohu zasvěcených.

Nejstarší z datovaných nápisů pochází z r. 381. Jest pln chyb a zní:

INFANTI AETAS VIRGINITATIS INTEGRITAS MORVM GRABTAS
FIDEI ET REVERENTIAE DISCIPLA IC SITA RVFINA IACET
[QVE VIXIT · ANIS · XXI
DEPOSITA IIII · NONS . AVG · FL SAGRIO ET EVCERIO · CC ·
SS A ꝥ Ω

Čti: »Infantiae aetas, virginitatis integritas, morum gravitas, fidei et reverentiae disciplina: hic sita Rufina iacet, quae vixit annis XXI; deposita (est) IIII Nonas Augustas, Flavio Siagrio et Eucerio consulibus.« ²⁾

T. j.: »Zde odpočívá Rufina, která žila 21 rok a byla pochována 2. srpna za konsulátu Fl. Siagria a Euceria. Věkem jsouc děcko, vyznamenávala se neposkvrněným panenstvím, neporušeností mravů a věrným plněním předpisů víry a povinností stavu.«

Zajímavé jsou ještě dva nápisy, z nichž jeden jmenuje pannu Praetextatu, zesnulou r. 464, a druhý Klaudii:

QVIESCIT IN PACE PRAETEXTATA
VIRGO SACRA DEPOSITA D · VII
ID · AVG · CONS · RVSTICI ET OLYBRI (r. 464).

¹⁾ Les Moines d'Occident, Paris 186` ; sv. I. str. 146.

²⁾ De Rossi, Inscript. christ, T. I. n. 304.

T. j.: »Zde odpočívá v pokoji Praetextata, panna Bohu zasvěcená, jež byla pochována dne 7. srpna za konsulátu Rustikova a Olybriova.«

De Rossi domýšlí se ne bez příčiny, že Praetextata pocházela ze slavného rodu Praetextatů, jenž všemožně se pokoušel o zachování umírajícího pohanství, až konečně sám sklcnil šíji pod jho Kristovo. Klaudia zase může býti snadno touž osobou s Vestálkou téhož jména, jež dle sdělení Prudentiova opustila svatyni Vestinu, přijala křesťanství a měla zvláštní úctu ke hrobu sv. Vavřince. Verš Prudentiův zní:

AEDEMQVE, LAVRENTI TVAM
VESTALIS INTRAT CLAVDIA. ¹⁾

Již ze slov básníkůvých dalo by se souditi, že Klaudie vstoupila po přijetí křesťanství do kláštera, ležícího v sousedství sv. Vavřince, a tam zakončila život svůj jako řeholnice. Ještě více pravděpodobnosti dodává pak celé věci té nápis na mramorovém podstavci r. 1882 v domě Vestálek na foru nalezený, zhotovený r. 364 za pontifikátu Makrina Sossiana kollegiem kněží na počest představené panen, Vesty. Ze jména dívčina zůstala pouze první litera *C*; ostatek vyškrabán byl pečlivě již ve staré době. Jest to případ zahlázení paměti (*damnatio memoriae*), jediný to trest, jakým ještě mohlo kollegium kněžské v oněch dobách potrestati nevěrnou Vestálku. Uvážíme-li tedy, že v době oné mnoho rodin aristokratických opouštělo staré bohy a že jméno panny počíná právě písmenem *C*, podobně jako na náhrobku ze hřbitova sv. Cyriaky, pak stává se domněnka Rossiho vskutku pravděpodobnou.

Na Východě byl již život řeholní v dobách těch v plném rozkvětu. Zajímavé podrobnosti o řádu klášterů, založených sv. Paulou v Betlémě, nalézáme u sv. Jeronyma. Paula byla *vidua professa*, t. j. vdova, jež zavázala se slibem k zachování doživotní čistoty. ²⁾

¹⁾ Prudentius, Peristephanon, hymn. II. v. 527. sq.

²⁾ Paula patřila též k nejznamenitějším rodinám římským. Matka její odvozovala rod svůj přímo od Paula Aemiliana a

Spolu se svojí dcerou Eustochium zvanou a několika jinými pannami opustila svou otčinu a odebrala se do Palestiny, aby tam navštívila místa, posvěcená životem a utrpením Spasitelovým, a usadila se konečně v Betlémě, kdež založila několik klášterů, jež se ihned naplnily pannami všech stavův. Bydlily ve třech domech, z nichž každý měl svou představenou či matku, a scházely se jen ke společným modlitbám a ku pěni žalmův, a jmenovitě ráno, k tercii, sextě, noně, nešporám a o půlnoci. Žalmy musila umět každá z paměti. Do kostela šly jenom v neděli, odívaly se stejně, neměly svého jmění, žily chudě, věnujice se vedle modlitby skutkům milosrdenství. Matka i dcera dávaly podřízeným nejlepší příklad. Nosily hrubý šat a konaly nejnižší služby, strojice jídlo, sloužice u stolu, zameťajice celly atd. ¹⁾ Klausura zachovávána přísně. Také nacházíme již v době té v kláštorech syrských a egyptských obyčej postřihování vlasů, nepřijatý ještě na Západě, kde sv. Ambrož jenom za trest kázal ostříhati vlasy pokleslé panně Zuzaně.

Někteří novější historikové protestantští tvrdí, že řeholní život křesťanský jest jenom následováním společného života kněží Serapisových ve starém Egyptě. Jiní odvozují jej z buddhismu, a jiní zase soudí, že se vyvinulo z novoplatonismu. Spisovatelům těm dostačí jistá vnější podoba mezi askesí pohanskou a křesťanskou, aby ihned konkludovali z toho, že není nic nového pod sluncem, ale jako prý křesťanství jest jen dalším rozvojem ducha starožitného, tak i instituce křesťanské že jsou jen následováním různých řádů pohanských. V odpověď na to dostačí to, co pověděli jsme o pannách Bohu zasvěcených. Jako se nenaučilo křesťanství od Vestálek ctnosti ustavičného panenství, tak není ani řeholní život týchž panen následováním jakési instituce pohanské, nýbrž jen vtělením a uskutečněním slov Krista Ježíše, který sám nakreslil plán příštích klášterů křesťanských, stavě jako vrchol doko-

mladšího Scipiona, otec od Agamemnona, a muž pocházel z rodu Juliů.

¹⁾ Viz sv. Jeronyma list 108. a 66.

nalosti život panický (sv. Mat. XIX. 12.), spojený s chudobou (Lukáš XVIII. 22.) a zřeknutím se světa.¹⁾ Žil-li Pythagoras tak asketicky se svými žáky, že si zasloužil u Otců církevních názvu knížete mnichů; měla-li Judea své Therapeuty a Esseny, Indie své fakíry, kteří provozují umrtvování až k šílenství: dokazuje všechno to, že život řeholní, jemuž dal Kristus charakter nadpřirozený, má svůj základ již v samé povaze lidské.

Že se řády křesťanské nevytvořily hned ve století II. a v první polovici století III., toho příčinou jest okolnost, že nebylo přiměřených podmínek. Ale sotvy nabyla církev svobody, již oni poustevníci, kteří po příkladu sv. Antonína a Pavla ku konci III. století obývali poušť Thebajskou, ostrovy Nilu, břehy Rudého moře, hory Nitrie a Sinaje, seřadili se a spojili v mocný voj.

Skončili své poslání mučenci a ustoupili s jeviště — řekněme, jako instituce — a ihned zjevili se řeholníci, aby zaujali jejich místo. Tamti budovali základy církve svou krví; těchto úkolem bude modliti se za ty, kdož se nemodlí, umrtvovati se za ty, kteří ve všem si hovějí, a čeliti až do konce věků nástrahám haeretiků.

¹⁾ Lukáš XVIII. 29. 30.: »Amen pravím vám, že není žádného, kterýž by opustil dům, neb rodiče, neb bratří, aneb manželku, aneb syny pro království Boží, a nevzal by v tomto času mnohem více, a v budoucím věku života věčného.«

DÍL IV.

Poslední věci člověka. Úcta svatých.

§ 1. Zmrtvýchvstání těl.

Na náhrobku při *Via Latina* v Římě byl kdysi tento nápis:

*Non nomen, non quo genitus, non unde, quid egi;
Mutus in aeternum sum cinis, ossa nihil.
Non sum, non fueram, genitus tamen e nihilo sum;
Mitte, nec exprobres singula: talis eris. ¹⁾*

T. j.: »Netaž se mne na jméno, kdo mne zrodil, odkud jsem, co jsem činil; prachem na věky němým jsem, hrstí kostí. Nejsem, nebyl jsem, z ničeho jsem zrozen; jdi a nečiň mně výčitek: i ty budeš takový.«

Nápis tento charakterisuje dobře morální stav římské společnosti za doby císařství, neboť větší část obyvatelstva byla ztratila víru v záhrobní život, a kde se víra ta ještě udržela, byla mlhavá, chvějící se a nejistá.

Zcela jinak naladěn byl křesťan dob oněch. Posilněn Tělem Páně a posledním pomazáním — *accepta poenitentia* — umíral klidně s hlubokou věrou v srdci, že okamžikem smrti počíná se pro něho život nový, lepší, který je korunou a odměnou za život časný.

¹⁾ Viz: *Bosio, Roma Sott.*, I. III. c. 24.

Tuto víru v nesmrtelnost duše hlásají formule náhrobní: »παρέδωκε τὴν ψυχὴν τῷ Θεῷ, anima Christo reddita est, vitam reddidit in pace Domini, accersitus ab angelis, acceptus apud Deum cum sanctis — dal duši Bohu, duše vrátila se ku Kristu, umřel v pokoji Božím, vzat od andělů, přijat do lůna Božího spolu se svatými«, jakož i slova: »accersio, accersitio, accersio — přijetí do lůna Božího.« ¹⁾

Proniknuta touto věrou v žití záhrobní nazvala církev krásně smrt svých svatých narozeninami pro nebe — natalitia.

Ale církev nejen že věřila ve věčný život duše: jejím hlavním dogmatem byla i víra ve zmrtvýchvstání těla, vyjádřená krásně a hluboce samým názvem místa odpočinku zemřelých. Κοιμητήριον — c o e m e t e r i u m — značí zajisté tolik jako dormitorium, quietorium — ložnice, místo odpočinku, místo spánku. Slovo to — píše Gerbet ²⁾ — jest jedním z divů mluvy křesťanské a podsunul je učeníkům svým sám Kristus, když pravil o svém zemřelém příteli: »Lazar spí« (Jan XI. 11.). Z úst Spasitelových přešlo slovo to do listů sv. Pavla, kde výraz »s o m n u s« (sen, spánek) jest synonymem smrti. »Nechcemeť pak, bratři, — píše Apoštol ve svém I. listě k Thessalonickým k. IV. v. 13. — abyste nevěděli o těch, kteříž z e s n u l i, abyste se (nad nimi) nermoutili, jako i jiní, kteříž nemají naděje.« Po apoštolech pak opakují Otcové: »U křesťanů smrt není smrtí, ale spánkem a odpočinkem « ³⁾

Týmž pak jazykem, jakým hovoří Písmo svaté a Otcové církevní, mluví i hroby.

Βονώσῃ Βονώσῳ σὺν κοιμωμένῳ

Ἐν ΚΩ (= κοιμῶ) ἡμ(ῶν) Θεῷ ΧΡ(ιστῷ)

T. j.: »Bonosa postavila náhrobek tento synu Bonosovi, jenž spí v Pánu našem a Bohu Kristu.«

¹⁾ Viz: De Rossi, R. S, T. II. p. 302; Tripl. Omm. str. 119.

²⁾ Esquisse de Rome chrétienne; Paris 1863. éd. III. T. II. p. 241.

³⁾ Viz: sv. Jeronyma list 29.

Epitaf ten pochází z katakomby sv. Domitilly; de Rossi jej klade do III. století. ¹⁾

DVLCISSIMA STERCORIA FILIA QVI (*sic*)
BIXIT · AN · II · MEN · III · IN PACE DOMINI DORMIAS

T. j.: »Nejdražší dcera Sterkorie, jež žila 2 léta 4 měsíce. Spi v pokoji Páně.« ²⁾

.... IACES IN PACE SOPORE
MERITA RESVR(*ges*) TEMPORALIS TIBI DATA REQVETIO

T. j.: ».... Odpočivej spánkem klidným, — vstaneš z mrtvých, jak zasluguješ; dočasný jen dán ti odpočinek.« ³⁾

Zmrtvýchvstání těl hlásají též figury v katakombách často se vyskytující, jako: Job, Jonáš, Lazar, fenix a páv.

Kromě výrazů: κοιμητήριον, κοιμάται, ἐκοιμήθη, máme ještě jinou pěknou a hlubokou innovaci v pohřební mluvě starých křesťanův. Situs, positus, compositus — říkal pohan o pohřbu svých zemřelých, nazýváje zároveň hrob domem věčným — domus aeterna; křesťan však říkal a psal na hrobech: depositus, depositio, κατάθεσις. »V právě římském — praví Gaume — jest ustálený výraz k označení deposita, to jest předmětu, svěřeného nějaké osobě se závazkem, aby jej navrátila. Depositarius není tedy vlastníkem věci svěřené jeho opatrování: nemůže jí užívat, ani zneužívat, ani zadržovat bezpodmínečně. Výraz označující jednání toto jest právě ten, jež křesťanství si zvolilo k označení činu, jímž svěřujeme zemi tělo jejích dítek: depositus, depositio.« ⁴⁾

Částečka »de« jest na první pohled bezvýznamným přídavkem, ve skutečnosti však vyjadřuje celou propast, jež dělí eschatologii křesťanskou od záhrobní víry pohanů. »Depositum custodi — ostříhej, což

¹⁾ Bullett. z r. 1881, str. 165.

²⁾ Ibid.

³⁾ V museu Lateránském na pilastru IX. č.38.

⁴⁾ Historya katakumb; Warszawa 1854, str. 100.

tobě svěřeno«, psal sv. Pavel Timotheovi. ¹⁾ *Depositum custodi* — ostříhej mně na nějaký čas toto tělo, hovořil věřící, kdykoli svěřoval zemi k uschování tělesné ostatky svého přítele.

A tak z každého hrobu zdá se zaznívati k nám totéž vyznání víry, jež klade Wiseman do úst své hrdinky: »*Non omnis moriar* — ne všecka zemru! Za hrobem jest ruka, jež sebere každou částičku mého rozprášeného těla; za hrobem jest moc, jež vyzve čtyry větry nebeské, aby vrátily až do posledního prášku popel můj, jež roznesly. Mocí tou — toť zmrtvýchvstalý Ježíš ²⁾ — »prvotiny těch, kteříž zesnuli«. ³⁾

§ 2. Očistec. ⁴⁾

»Hospodine — táže se žalmista — kdož bude přebývati ve svatostánku Tvém? Aneb kdo odpočívati na hoře svaté Tvé?« »Kdo chodí bez poskvrny — *Qui ingreditur sine macula*,« kdo ve chvíli, kdy vchází do lůna věčnosti, jest bez poskvrny, — tak zní odpověď. ⁵⁾ Nemůže-li nic poskvrněného vejíti do nebe, kam tedy půjdou duše, jež jenom lehce provinily se proti spravedlnosti Boží, nebo ještě neučinily zcela pokání za těžká, ale již odpuštěná provinění? Tradice celého lidstva pokládá duše takové za schopny očištění ještě po rozloučení s tělem a praví, že soudce zesnulých posílá je na nějaký čas na místo trestu, aby tam očistily šat svůj, dříve než vejdou do elysea — k oněm hodům, při nichž viděl sv. Jan všechny pozvané v rouše neposkvrněném (zjevení sv. Jana XIV. 5.). O existování očistce mluví Plato, ⁶⁾ pěje Vergil; ⁷⁾ jím — jako dogmatem srdce — těšili se první křesťané a s radostí ryli dogma to na své hroby.

¹⁾ I. list k Timoth., VI. 20.

²⁾ Wisemanova *Fabiola*.

³⁾ I. list ku Korint. XV. 20.

⁴⁾ Srv. spis Dra. J. Kirsche, *Die Acclamationen und Gebete der altchristlichen Grabschriften*. Köln 1897.

⁵⁾ Žalm XIV., 1, 2.

⁶⁾ *De republ.*, X. 46.

⁷⁾ *Aeneis*, VI. 735. n.

Uvádíme příklady na důkaz tvrzení svého, počínajíce krátkými, ale víry plnými formulami, jež dělíme na dvě tříd: jedny jsou stvrzující a vyjadřují přesvědčení, že, není-li zemřelý ještě v nebi, jistě se tam dostane, jako na př.: *Vives in Deo, Vives cum Sanctis, Spiritus tu(us) in bono* — Budeš žíti v Bohu, budeš žíti se svatými, duch tvůj odpočine ve štěstí. — V druhých pak, jež jsou mnohem četnější prvních, pozůstali vyjadřují žádosti, prosby, modlitby o pokoj duší svých zemřelých. Sem patří: *Vivas in Deo, Vivas in Domino, Semper in Deo vivas, ΖΗ ΕΝ ΘΕΩ, Vivas in Spiritu San(cto), In Domino Jesu Christo, Vivas in aeterno* — žij v Bohu, žij v Pánu, žij v Bohu na věky, žij v Duchu Svatém, žij v Kristu Ježíši, žij na věky! *Μνήσθητι Κύριε, Μνήσθη ὁ θεός Εὐγενίης, ¹⁾ Μνήσθεσθε ἡμῶν ἐν ταῖς ἀγίαις ὑμῶν προσευχαῖς. ²⁾*

Vivas in pace, Te cum pace, Te in pace, In pacem, In pace et in nomine ꝥ (Christi), Spiritus tu(us) in (i)rene, Τῷ πνεύματι εἰρήνῃ, Εἰρήνῃ τῇ ψυχῇ σοῦ, Ἐν εἰρήνῃ σοῦ τὸ πνεῦμα, Ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῶν ἁγίων — žij v pokoji . . . v pokoji a ve jménu Kristově, duch tvůj ať odpočívá v pokoji . . . v pokoji se svatými.

Leonti P
AX A FRA
TRIBVS
VALE

T. j.: »Leontie, bratři přejí ti pokoje. S Bohem!«

Nápis ten pochází z katakomby svaté Priscilly; de Rossi klade jej do konce II. nebo do počátku III. stol. ³⁾

Výrazným echem modliteb liturgických, konaných za zemřelé, jsou následující epitafy:

¹⁾ V museu Laterán. na pilastr. IX. n. 42

²⁾ Viz: Bullett. z r. 1890, str. 144.

³⁾ Bullett. z r. 1864, str. 12.

In pace spiritus Silvani amen — Ať odpočívá v pokoji duch Silvánův; amen. Bettoni in pace Deus cum spiritum tuum — Bettoni v pokoji! Bůh budiž s duchem tvým.

Sem patří dále akklamace: Spiritum tuum Deus refrigeret, Deus Christus Omnipotens refrigeret spiritum tuum, In refrigerio, Refrigerera cum spirita sancta ¹⁾ — Bůh občerstviž duši tvou, Kristus, Bůh všemohoucí, dejž občerstvení duši tvé, budiž v občerstvení, mějž občerstvení s dušemi svatých.

V povzdechu tom prosí pozůstalí přátelé Boha za občerstvení zemřelých; věřili tedy, že duše mohou ještě nebýti v nebi, nýbrž nalézati se na místě očisty, kde trpí úpal a odkud mohou je modlitbami vysvoboditi.

Refrigeri jest lidová fráze místo refrigeret, ²⁾ podobně jako v nápisech pompejských valia, pria stojí místo valeat, pereat; odpovídá řeckému *καταψύξειν, ἀναπαύσειν* — osladiti, dosíci odpočinku. Formulí refrigera, refrigeret atd. užívalo se v prvních třech stoletích, neboť de Rossi nenalezl jich ani jednou na 1340 datovaných náhrobcích, pocházejících z dob Konstantinových a následujících. Světla významu jich dodávají také Otcové církevní, zovouce modlitbu za zemřelé občerstvením duše — spiritus refrigerium, ³⁾ a současná liturgie, ⁴⁾ jež hlásá, že výsledkem

¹⁾ Viz: Bullett. z r. 1863, str. 4. nn.; z r. 1877 str. 30.; de Rossi, Inscript. T. I. n. 17. a T. II. str. 5.

²⁾ Náhrobky obsahují ještě více frází lidových, zajímavých také proto, že ukazují, jak se v V. a VI. věku tvořila z jazyka latinského nářečí románská, a zvláště jazyk francouzský. Tak na'ezáme často na kamenech slova *spiritus, spes, schola, istudium*, z nichž povstaly výrazy: *esprit, espoir, école, étude*.

³⁾ Tertull., De corona milit. III.; De testim. animae IV.; Cypr. list XXXIX.

⁴⁾ Viz: Mone, IV. mše gall., str. 83. Při obětování ve mši III. prosil kněz: »Haec ablatio in XPI (Christi) corpore et cruore conversa proviciat, defunctis ad requiem fiat, offerentibus ad mercidem maniat, sumentibus ad salutem p. d. nm.« Ibid. p. 19. — Podobně čteme v Sakramentáři papeže Gelasia: »Ut digneris, Domine, dare ei locum lucidum, locum refrigerii et quietis.«

mše sv. jest občerstvení — ad obtinendum refrigerium.

Svědectví tato protestantům nepostačují proto, že prý v nich nenalézá se slovo purgatorium — očistec. Stará církev — praví Roller — neznala takové mše za zemřelé, jakou má dnes církev katolická. Oběť jest již povahou svojí jen díkůčiněním; — ve mši tedy, o níž mluví Tertullian a Cyprian, skládala prý církev Bohu jen díky za vysvobození duše z pout těla a nebezpečnosti tohoto světa. A přinášela-li oběť v tom duchu, v jakém ji Bohu přináší dnes církev římská, pak prý následovala mylně obětí pohanů, přinášených diis manibus — stínům zemřelých.¹⁾

Rovněž nechtějí archaeologové protestantští uznati, že by výše uvedené náhrobní formule byly modlitbami za zemřelé. A kdyby i tomu tak bylo — schází prý prosbám těm charakter úřední, neboť v úřední liturgii církevní nenalézáme prý proseb o refrigerium čili o vysvobození z očistce až teprve koncem V. století.

Co staré liturgie praví, právě jsme slyšeli; nejsou-li pak uvedené posud nápisy střelnými projevy víry starých křesťanův a otázky nerozlušťují, — nuže, zde jsou epitafy ještě jasnější!

DIXIT ET HOC PATER OMNIPOTENS CVM PELLERET ADAM
DE TERRA SVMPTVS TERRAE TRADERIS HVMANDVS
SIC NOBIS SITA FILIA EST AGAPE CHRISTI FIDELIS
BIS DENOS SEPTENIQ ANNOS EMENSA QVIESCIT
HAEC ILLI PER CHRISTUM FVERAT SIC PLENA SENECTVS

EVCHARIS EST MATER PIVS ET PATER EST MI
VOS PRECOR O FRATRES ORARE HVC QVANDO VENITIS
ET PRECIBVS TOTIS PATREM NATVMQVE ROGATIS
SIT VESTRAE MENTIS AGAPES CARAE MEMINISSE
VT DEVS OMNIPOTENS AGAPEN IN SAECVLA SERVET

¹⁾ »Il est même très probable, que ce sont ces usages antiques, entres autres les sacrifices aux mânes des morts, si usuels sur les tombs des païens, qui ont donné occasion à celle offrande

T. j.: »Pravil i to Otec všemohoucí, když Adama vyháněl (z ráje): Ze země vzat jsa zemi k pochování svěřen budeš. Dle práva toho leží tuto dcera naše Agape, učenice Kristova, naplnivši dvakráte 17 let (= 34 let), Kristem jí ustanovených.

Eucharis jest matka moje, Pius jest můj otec. Prosím vás, bratři, kdykoli sem k modlitbám přicházíte a prosby Otci i Synu přednášíte — vzpomeňte si také na drahou Agape, aby Bůh všemohoucí zachoval Agape na věky.«

Skoro doslovným opakováním nápisu tohoto jest následující rozbitý nápis,¹⁾ z něhož zachovaly se jenom kousky, jež tuto velkými literami jsou vytištěny; ostatek doplnil de Rossi z náhrobku Agapinina:

... Dul(c)essi(?)

... vos precor o fratres oRARE HVC QVando
Venitis et precibus totis patrem natumque rOGATIS SIT vestrae
menTiS SANctae animae meMINIssE VT DEVS
OmnipoteNS ... mARCIA IN saeCVLA SErvet.

De Rossi našel epitafy ty v katakombě sv. Priscilly; oba jsou as z téže doby jako náhrobek Aberkiův a Pektoriův. Jsou velice cenné proto, že dokazují, že církve v katakombách konala při své liturgii slavné modlitby za mrtvé, neboť o takové modlitby prosí bratří zemřelá Agape a Marcia. Formule: »precibus totis Patrem Natumque rogatis ... ut Deus Agapen in saecula servet« připomíná slova kánonu: »Te igitur, clementissime Pater, per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum supplices rogamus ac petimus ...«

pro defunctis, que les chrétiens pratiquèrent dans un sens assurément bien différent. Tout se perpétue en se transformant.« Les Catac. T. I. p. 232; viz též str. 296.

¹⁾ Jenom v devátém verši jest místo jména Agapina položeno jméno Marcie, čímž metrum bylo porušeno. Ale i v epitafu Agapině, napsaném na dvou deskách, pokažen jest verš třetí a nemohl tak vyjít z rukou prvotního autora epigramu; z toho dá se souditi, že také pomník Agapin není epigramem původním, nýbrž vzatým z nápisu staršího, jenž opěval smrt jako trest za hřích. Viz de Rossi, Inscript. T. II. p. XXX.

O něco mladší předešlých jest nápis, který se nalézá v museu Lateránském na pilastru IX. pod č. 10.

LVCIFERE COIVGI DVLCISSIME OMNEN (m)
DVLCEDINEM CVM LVCTVM MAXIME
MARITO RELIQVISSET MERVIT TITVLVM
INSCRIBI VT QVISQVE DE FRATRIBVS LEGERIT ROGET DEV(m)
VT SANCTO ET INNOCENTE SPIRITO AD DEVM SVSCIPIATVR

T. j.: »Lucifeře, choti nejdražší a nejsladší, jež největší zármutek manželu zanechavši, náhrobek si zasloužila, aby každý z bratří, jenž by jej četl, prosil Boha, aby svatou a nevinnou duši Bůh přijal k sobě.«

Více svědectví o existenci očistce nalezneme v odstavci následujícím.

§ 3. Nebe. Úcta svatých.

Kameny, jež ihned uvedeme, mluví arci přímo jenom o modlitbě, jakou pozůstalí věřící obraceli se k mučovníkům; než týmž mluví nepřímou a bezprostředně i o úctě svatých a dosvědčují, že církve prvotní věřila, že některé duše bývají hned po opuštění těla připuštěny k vidění Boha tváří v tvář. Tu již z doby přednicejské pochází následující pěkný nápis dítěte Sozona, umístěný na dlouhé mramorové desce: ¹⁾

SOZON · BENEDICTVS
REDIDIT · AN · NOBE
BERVS · ꝥ · ISPIRVM
IN PACE · ET · PET · PRO NOBIS

Překrásná jest zde akklamace: »Verus Christus ispiritum (tuum accipiat) in pace et pete pro nobis!« Celý pak nápis v překladě zní takto: »Sozon blahoslavený zemřel stár jsa 9 let. Pravdivý Kristus nechť přijme ducha tvého v pokoji, a pros za nás!« Ve slovech »verus Christus« shledává de Rossi allusi

¹⁾ Bullett. z r. 1873, str. 71, tab. VI. n. 1.

a protest proti haeresi Marcionitů, kteří uznávali jen Krista fantastického.

Z katakomby mučenice Basilly pocházejí následující dva epitafy:

AVRELIVS GEMELLVS · QVI BIXIT · ANNOS
ET · MESES · VIII · DIES XVIII · MATER FILIO
CARISSIMO BENEMERENTI FECIT IN PA(ce)
COMANDO BASILLA · INNOCENTIA GEMELLI

T. j.: »Aurelius Gemellus, jenž žil let a měsíců 8, dní 18. Matka věnovala náhrobek ten synu nejdražšímu, zasloužilému. Odpočívej v pokoji. Doporučuji ti, Basillo, nevinnost (nevinného) Gemellovu.«

DOMINA BASILLA COMMANDAMVS
TIBI CRESCENTINVS ET MICINA
FILIA(m) NOSTRA(m) CRESCEN(tinam)
QVE VIXIT MENSES X ET DES

T. j.: »Paní Basillo, my Crescentinus a Micina doporučujeme ti dceru naši Crescentinu, jež žila 10 měsíců, . . . dní.«

Oba nápisy sáhnou do konce III. nebo do samých počátků IV. věku; nyní nalézají se v museu Lateránském na pilastru VIII. pod č. 16. a 17. Na prvním doporučí matka světici zemřelého syna Aurelia, na druhém péči její svěřují zarmoucení rodičové svoji dcerušku Crescentinu.

Kvalifikace Dominus, Domina, κύριος, κυρία znamenaly na náhrobcích III. věku a počátku IV. století tolik co »mučeník« nebo »svatý«. Nejprve zvaní mučedníci »Martyres«, později honoris causa »Domini«, po té »Domini Sancti«. Samotná kvalifikace »Sanctus — ἅγιος« ve významu »Svatý« zjevuje se na hrobech teprve ve IV. a V. století. Na nejstarších ná-

pisech jest výraz *sanctus, sanctissimus* stejnoznačný s epithetem *carissimus, amantissimus* — nejdražší.

V téže katakombě sv. Basilly při cestě *Salaria Vetus* našel Bosio úlomek epitafu s následující invokací:

SEVERVS FLENS DEPRECOR IPSE (Deum . . .)
ET BEATA(m) BASILLA(m) VT VOBIS PRO M(eritis) . . .

T. j.: »Severe, s pláčem prosím Boha, . . . a svatou Basillu, aby vám dle zásluh . . .«¹⁾

Následující nápis nalézá se v katakombě sv. *Praetextata* vyryt kolem hrobu do vápna, pokud toto ještě bylo čerstvé; jest starší století IV.

SPIRITVM maxiMI REFRIGERI IANVARIVS AGATOPVS
FELICISSIMvs MARTYRES

T. j.: »Duši Maximovu občerstvěte mučeníci Januarie, Agatope, Felicissime!«

Sv. Január, nejstarší ze sedmi synů sv. Felicity, zhynul r. 162. Agatopus či vlastně Agapitus a Felicissimus, dva jahni papeže Sixta II., byli spolu s tímto usmrceni r. 258 žoldnéři císaře Valeriana. Příbuzní, pochovávajíce Maxima v sousedství uvedených mučovníků, prosí jich, aby se přimlouvali u Boha za duši zemřelého.

Do dob císaře Septimia Severa klade de Rossi následující nápis, pocházející z katakomby sv. *Kallista*:

IANVARIA BENE REFRIGERA ET ROGA PRO NOS.

T. j.: »Januarie, odpočivej šťastně v občerstvení a oroduj za nás!«

V katakombě sv. Hippolyta našel Bosio nápis:

RFFRIGERI TIBI DOMNVS IPPOLITVS SIDoni.

T. j.: »Nechť vyprosí ti občerstvení mučovník Hippolyt, Sidonie!«

¹⁾ Bullett. z r. 1875, str. 23.

Titul »Domnus« jest důkazem, že nápis pochází z konce III. nebo ze samých počátků IV. století. ¹⁾)

Podobné modlitby a vzývání nalézáme ve zvláštní třídě nápisů, známé všeobecně pod názvem graffiti nebo *proscynema*. ²⁾) Jsou to nápisy provedené na zdi nožem nebo nějakým jiným ostrým nástrojem. Nejvíce takových graffiti nalézá se v katakombě svatého Kallista, kde je provedli poutníci, kteří přicházeli do Říma počínajíc koncem století III. po celé století IV. a následující, aby uctili hroby mučovníkův. Spatřujeme je tam hned u schodů vedoucích do druhého poschodí hřbitova a dále na stěnách galerií a krypt, jimiž se jde do slavné kaple papežské. De Rossi je dělí na tři třídy. ³⁾) Třída první obsahuje jen pouhá vlastní jména. Třidu druhou tvoří známé nám již akklamace: »Vivas; Vivas in Deo Christo; ΕΙΑ ΒΙΒΑΣ ΙΝ ΔΕΩ — Živ buď; Živ buď v Bohu Kristu; Eliáši, žij v Bohu!« Nejkrásnějším z nich jest delší nápis, rozdělený na několika místech a věnovaný památce jakési Sofronie. Hned u vchodu do katakomb čteme: »Sofronia vivas cum tuis — Sofronie, žij spolu s tvými!« O několik kroků dále napsal týž poutník: »Sofronia vivas in Domino — Sofronie, žij v Pánu!« Zaujat pak jedině myšlenkami na svou drahou Sofronii, ryje týž v kapli následující slova: »Sofronia dulcis vives semper in Deo — Sofronie drahá, vždy budeš žít v Bohu!«

¹⁾ Ibid.

²⁾ Vlaské slovo graffiti pochází od γράφειν — psáti, προσκύνεμα pak od προσκυνεῖν — celovati, políbení někomu posílati, políbením uctívati, čímž označují se nápisy obsahu náboženského. Našim graffiti podobné nápisy nalezeny též v hojném počtu v Pompejích, na pyramidách egyptských, na pagodách indických, svatyních řeckých, skalách sinajských a na mnohých jiných místech znamenitých, starými poutníky navštěvovaných. Hlavní rozdíl mezi graffiti pohanskými a křesťanskými je ten, že tyto jsou obyčejně vroucí modlitbou za pokoj duší lidí živých nebo zemřelých, kdežto pohanské obsahují různé poznámky, jako: Sarapion, syn Aristomachův; nebo: Já Panolbeos z Heliopole podivoval jsem se hrobům královským a vzpomínal jsem na všechny své milé, atd. Viz: Gaston Boissier, Promenades archéologiques. Rome et Pompei; Paris 1880, str. 151. nn.

³⁾ R. S., T. II. str. 13—19; str. 381—390. Tab. XXIX., XXX.

Konečně pak píše trochu níže, jsa již pokojnější a pln naděje, že Bůh splní jeho žádost ohledně Sofronie: »Sofronia vives (Deo) — Sofronie, budeš žít v Bohu!«

Máme tu před sebou dojemnou historii rozžalostnělé duše, jež po ztrátě milované ženy, sestry nebo matky přišla, snad z dalekých krajův, aby našla ukojení u hrobů těch, kdož nejvíce pro Krista trpěli.

Důležitější těchto jsou pro nás graffita třídy třetí: obsahují v sobě již modlitby, týkající se pochovaných tam mučovníkův a zvláště sv. Sixta, jehož sv. ostatky přeneseny byly po přestálé smrti mučovnícké v coemeteriu sv. Praetextata do kaple papežské. Zde několik příkladův.

»Marcianum Successum Severum Spiritu sancta in mente habete et omnes fratres nostros — Duše svaté, pamatujte na Marciana, Successa, Severa a všechny bratry naše.«

»Petite spiritu sancta ut Verecundus cum suis bene naviget — Proste, duše svaté, za šťastnou plavbu Verekunda a jeho přátel.«

»Petite pro me Eustach(i)um — Orodujte za mne Eustachia!«

».... Otia petite.... et pro parente et pro fratribus eius. Vibant cum bono — Vyproste klid i otcí i bratrům jeho. Ať žijí šťastně.«

»ΔΙΟΝΥΣΙΝ ΕΙC ΜΝΙΑΝ ΕΧΕΤΑΙ — Pamatujte na Dionysii.«

Na samých dveřích krypty papežské, tedy právě u hrobu sv. Sixta, čteme: Sancte Suste, a trochu nížeji: Suste Sancte) — Svatý Sixte!

Jedna invokace zachovala se celá: »Sancte Suste in mente habeas in orationes Aurelium Repertinu(m) — Svatý Sixte, pamatuj ve svých modlitbách na Aurelia Repertina.«

V jiné prosí kdosi: »Sancte Suste abe in oratione — Sv. Sixte, pomni v modlitbě...«

Mnoho graffit jest nedokončeno proto, že vlna přibývajících nových poutníků písíciho odnesla; některé

z nich nelze rozluštití. Ale všechny svědčí výmluvně o citech, jež plnily srdce nejstarších poutníků křesťanských.

V katakombě sv. Hippolyta čteme mezi jiným v galerii, jež vedla ke hrobu tohoto světce, dvakráte prosbu :

*Hippolyte in mente habe Petrum peccatorem.*¹⁾

T. j.: »Hippolyte, pamatuj na hříšníka Petra!«

V coemeteriu sv. Domitilly jest následující grafito ze IV. století:

*Spirita Sancta
in mente habete
bassum (pecca)to
rem cum suis
omnibus.*

T. j.: »Duše svaté, pamatujte na hříšníka Bassa a jeho celou rodinu.«²⁾

Na zakončení této krásné litanie nápisův a invokací uvádíme ještě jeden nápis, jenž se týká hlavně kaple papežské:

*Gerusale civitas et ornamentum martyrum DI (Domini)
cuius . . .*

T. j.: »Jerusaleme, město a ozdobo mučeníků Páně . . .«

Nápis ten není dokončen, než hlásá zřejmě, jaké city provívaly duši poutníkovou při myšlence, že se nalézá již na blízku největšího sanctuaria hřbitova sv. Kallista. Nebylo věru možno dáti hrobce papežské lepšího názvu, než předsíně nebeského Jerusalema.

¹⁾ Bullett. z r. 1883, str. 103.

²⁾ Kromě dogmatické důležitosti mají graffity ještě též význam pro historii. Jsouť bussolou v galeriích hřbitovních a vůdčími sloupy, jež ukazují, jakou cestou braly se karavany poutníků do krypty papežské a jiných hlavních svatyní. Jediné jich pomoci mohl de Rossi naléztí v tak velice krátké době tolik slavných hrobů. Tak poznal ku př. z proseb, jež poutníci přednášejí u sv. Kallista sv. Sixtu, že mučeník ten neodpočívá nikde jinde, leč po boku svých předchůdců: Fabiana, Antera, Eutyhiana.

Čas povstání graffit třídy poslední není obtížno označiti; jeť v nich celkem epigrafický styl III. století. Tak mluvil jazykem klassickým ku př. poutník, který napsal: *Otia petite pro parente et pro fratribus eius; vivant cum bono* Stará je též řecká formule: εἰς μνησίων ἔχετε. Dále graffito: »*Ut Verecundus cum suis bene naviget*« připomíná nápisů pompejských, kde čteme: »*Optet sibi, ut bene naviget.*« Staré jsou též výrazy: »*Spirita sancta*« a »*omnes fratres nostros*«, a uvádějí nám na pamět známé nám již větší náhrobky, kde se zemřelí obracejí s prosbou ke »*cuncti fratres, ecclesia fratrum, cuncta fraternitas.*«¹⁾

Pěkným dokladem kultu svatých jsou dále desky nalézající se dnes v museu Lateránském,²⁾ jež ve IV. a V. století věnovány mučeníkům jako *votum*.

*Sanctis marturibus Papro et Mauroleoni Domnis votum
redo* ✠

T. j.: »Svatým mučeníkům Paprovi a Mauroleoni věnuji jako *votum* v Kristu.«

*Proclinus et Ursus presbyteri tituli Byzanti
sancto martyri Sebastiano ex voto fecerunt.*

T. j.: »Proclinus a Ursus, kněží titulu Byzanciova, položili tuto desku sv. mučeníku Šebestianovi *ex voto.*«

Časem obracejí se na náhrobcích s prosbou o pomoc ke svým zemřelým dětem nebo k jiným osobám, jichž spasením si byli jisti.

μΟΥ ΤΕΚΝΙΟΝ ζῆς ἐν Θεῶ
ΚΑΙ ΜΕΧΡΙ τῆς ζωῆς μου εὐχοῦ
ΠΕΡΙ ΕΜΟΥ ΚΑΙ περὶ . . .

T. j.: »Dítě mé, žij v Bohu, a pokud žíti budu, oroduj za mne a za . . .«

¹⁾ Na základě stylu, charakteru jmen a historie galerií, v nichž graffity se nalézají, klade de Rossi větší jich část do IV. a některé i do konce III. století.

²⁾ Na pilastr. I. n. 7.

Nápis ten pochází ze III. století. ¹⁾)

VICTOR... ANIMA
INNOCens vivas inTER SANC
TIS ET IVSTIS et in oratIONIBVS
TVIS PETAS PRO NOBIS

T. j.: »Viktore . . . duše neviná, žij mezi svatými a spravedlivými a pros za nás v modlitbách svých.«

Nápis ten je z III. století a pochází z katakomby sv. Domitily. ²⁾)

PETE PRO PARENTES TVOS
MATRONA MATRONATA
QVE VIXIT . . .

T. j.: »Oroduj za rodiče své Matrono Matronata . . .« ³⁾)

AVRELIVS AGAPETVS ET AVRELIA
FELICISSIMA ALVMNAE FELICITATI
DIGNISSIMAE QVE VICSIT (*sic*) ANNIS XXX
IPPETE PRO CELSIANV COIVGEM

T. j.: »Aurelius Agapetus a Aurelia Felicissima nejhodnější chovance Felicitě, jež žila 30 let. A oroduj za manžela Celsiana.« ⁴⁾)

GENTIANVS FIDELIS IN PACE QVI VIX
IT ANNIS XXI MENSES VIII DIES
XVI ET IN ORATIONIBVS TVIS
ROGES PRO NOBIS QVIA SCIMVS TE IN ☩

¹⁾ De Rossi, R. S., T. II. p. 276.

²⁾ Bullett. z r. 1881. str. 62.

³⁾ Na pilastr. VIII. n. 18.

⁴⁾ Ibid. n. 21. Ippete stojí místo-et pete.

T. j.: »Zde odpočívá v pokoji křesťan Gentianus, jenž žil 21 rok, 9 měsíců, 16 dní V modlitbách svých pros za nás, neboť víme, že jsi u Krista.« ¹⁾

Zvláštní zmínky zasluhují ještě následující cenné nápisy:

PAVLO FILIO MERENTI
IN PACE M TE SV SCIPIANT OMNIVM ISPIRITA SANCTORVM
QVI VIXIT ANNOS · II · DIES . . .

T. j.: »Pavlovi, synu zasloužilému. Nechť přijmou tě do míru věčného duše všech svatých. Který žil 2 léta, . . . dní.« ²⁾

Sanctae Laurenti suscepta(m) (h)abeto animu(m) eius).

T. j.: »Sv. Vavřince, přijmi duši jeho.« ³⁾

Je to konec náhrobku, pocházejícího pravděpodobně z katakomby sv. Cyriaky; dnes nalézá se v museu Neapolském.

V basilice sv. Vavřince in Agro Verano nalezen nápis, jenž, jako předcházející, pochází pravděpodobně ze IV. věku.

»*Cuique pro vitae suae testimonium sancti martyres apud Deum et Christum erunt advocati.*«

T. j.: »Každému dle svědectví života jeho budou mučeníci svatí obhájci u Boha a Krista.« ⁴⁾

Podobně mluví nápisy galské:

»A terra ad martyres — ze země k mučovníkům!«

»Pax tecum... inter Sanctis.... Pokoj s tebou... mezi svatými....« ⁵⁾

S těmito nápisy souhlasí dobře několik fresek, v ohledu dogmatickém velmi důležitých.

¹⁾ Ibid. n. 14.

²⁾ Bullett. z r. 1875, str. 18.

³⁾ Ibid. str. 23.

⁴⁾ Bullett. z r. 1864, str. 33.

⁵⁾ Viz: Le Blant, Inscr. n. 541., 558.

V pokojíku, ležícím hned za apsidou basiliky svaté Petronilly, jest fresko představující dvě ženy. (Viz obr. 65. na str. 403.) Jedna z nich v postavě Orantky s rukama k modlitbě pozdviženými jest oděna v širokou dalmatiku a má dlouhý závoj na hlavě. U nohou a po boku má květy a stromy, a po pravé ruce nápis: VENERANDA DEP(osita) VII · IDVS · IANVARIAS.

Druhá bez závoje jest mladší a má na sobě dvě bohaté tuniky a plášť; a zatím, co pravou ruku s gestem prosebným pozdvihuje nad ramenem Venerandiným, ukazuje levicí na vedle stojící skříň, naplněnou pergamenovými závitky. Kolem hlavy má nápis: PETRONELLA MART(yr).

Čas, kdy fresko to povstalo, dá se udati skoro přesně. Poněvadž totiž okraji přesahuje na sousední náhrobek jakési Karusy, který pochází z r. 356, musí býti pozdějšího původu než tento, — avšak ne příliš, jelikož stylem připomíná docela malby z polovice IV. století.

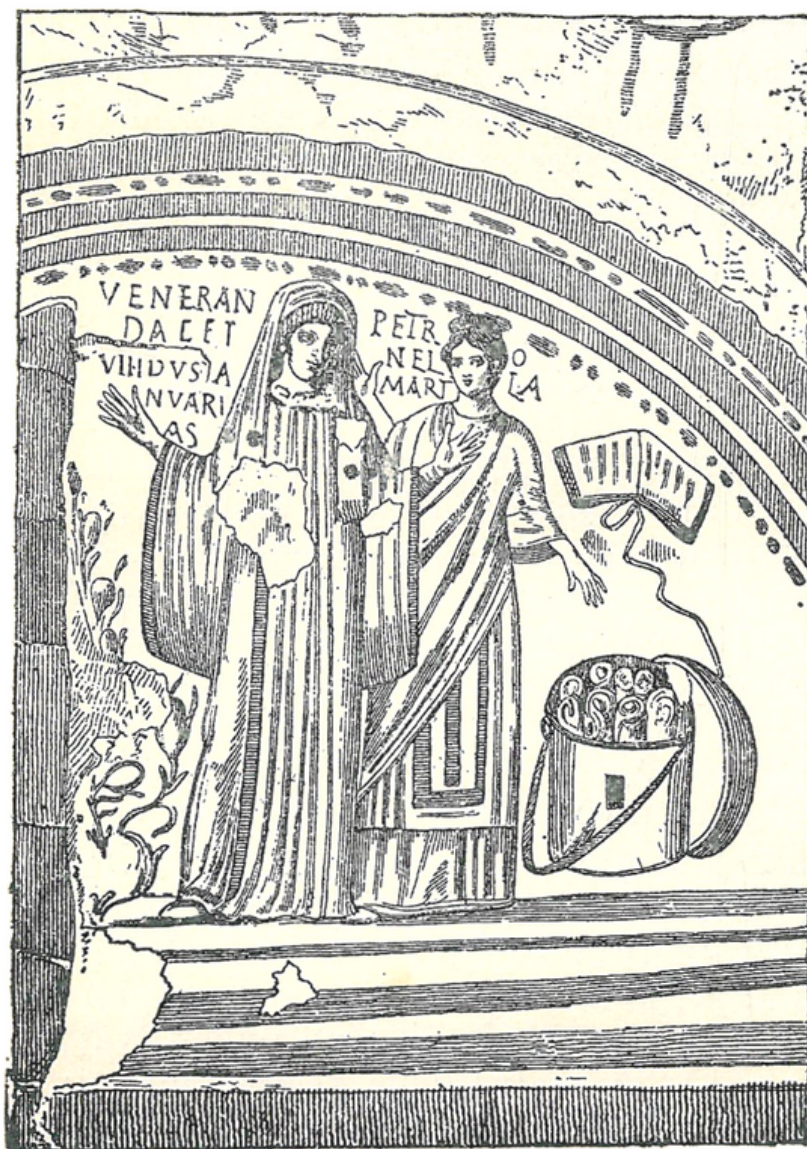
Ne snadno lze též poznati jeho význam. Květy a stromy symbolisují ráj, do něhož Petronilla, jakožto hlavní patronka místa toho, zve a uvádí Venerandu. Ukazujíc na závitky pergamenové, jež jsou symbolem knih svatých a víry křesťanské, zdá se Petronilla mluvit: Toť, čemu vděčíš blaženost nebeskou! Doufajíc v pomoc sv. panny, uchystala si Veneranda hrob na blízku jejích svatých ostatkův a fresko hlásá, že pomoci té se jí opravdu dostalo. ¹⁾ Kvalifikace »Martyr«, již Petronilla na obraze má, byla malíři zřejmě rovněž značnou s názvem »sancta«, neboť dle tradice umřela naše světice smrtí přirozenou.

Ne méně pěkné a významné fresko, pocházející rovněž ze stol. IV., máme v katakombě sv. Cyriaky. Zemřelá dívka stojí tam mezi dvěma světci, kteří rozhrnují před ní záclonu, zavírající obydlí nebeského Ženicha, a prosí jí, aby vešla do ráje. ²⁾

¹⁾ Viz: Pawlicki, Przegład Polski z r. 1878, sv. 49., str. 166; de Rossi, Bullett. z r. 1863, str. 79., z r. 1872 str. 39. n. z r. 1873 str. 96.

²⁾ Viz: Lefort, Études sur les monum., str. 83.

Na sarkofazích galských a římských provázejí zase zemřelého do nebe apoštolové sv. Petr a Pavel.¹⁾ Opravdu, nelze si pomyslet lepší ilustraci k epitafu: *In pacem te suscipiant omnium i spirita*

Obr. 65. — Sv. Petronilla.

Sanctorum a k církevnímu responsoriu: Subvenite Sancti Dei... spolu s antifonou: In paradisum deducant te Angeli, in tuo adventu suscipiant te martyres et perducant te in civitatem sanctam Jerusalem!

¹⁾ Garrucci, Storia dell' arte, Tab. 380. n. 3.; tab. 816. n. 4.

Zde sluší též pověděti aspoň několik slov o ctění ostatkův a obrazů v prvotní církvi.

Akta mučnická zachovala nám pamět žen římských, jež, řídíce se příkladem Marie Magdaleny, Marie Salome, Marie Kleofášovy — těchto ctitelek mrtvoly Ježíšovy —, s nasazením vlastního života sbíraly svaté ostatky mučnickův. Basilissa, Anastasie, Perpetua, Felicitas, Lucina, sestry Pudentiana a Praxeda, Plautilla — toť nejstarší ctitelky relikvií, jichž jména září jako jasné hvězdy nad krví zbrocenou kolébkou církve.

Z týchž dějů mučnických se dovídáme, že kosti, po sv. Ignáci v cirku římském pozůstalé, věřící uctivě sebrali do prostěradel a přenesli do Antiochie jako neocenitelný poklad — *θησαυρὸς ἀτίμητος.*¹⁾

Ale neméně výmluvně než pomníky psané svědčí o úctě ostatků kameny Říma, Vercell, Aquileje, Kolína, Trevíru, Toursu, Lyonu, Clermontu, Vienne, Vaisonu, Arlesu a měst afrických. Kladouť ony často důraz na to jako na důležitou okolnost, že zemřelý byl pochován v sousedství mučnickově. Sem náležejí na př. tyto dikce: *Ad sancta(m) martura(m) Agnetem; Ad sanctos; In loco Sanctorum; In loco sancto; Retro sanctos; Sanctis sociata; Martyribus sociata; Sanctorum sociata sepulcris; Ἐν ἀγίῳ μαρτυρίῳ; At Ippolitum; Ad sanctum Cornelium, etc.*²⁾ — t. j. pochován u sv. mučnice Anežky; vedle svatých, na místě svatých;... za svatými; ve společnosti svatých — mučnicků; u hrobu svatých; ve svaté konfessi; u sv. Hippolyta, Kornelia atd.

Důvod, proč věřící chtěli býti v sousedství mučnickův a neváhali často ničiti maleb, umístěných nad hroby jejich, udávají nám monumenty a památky literární. Tak jakýsi Pantagatus obklopil hrob svůj reli-

¹⁾ *»Solae duriores sanctarum eius reliquiarum partes relictæ et Antiochiam ablatae sunt, atque depositae, ut thesaurus in aestimabilis ob martyris gratiam Sanctae Ecclesiae relictæ.«* Migne, Patr. gr. T. V. p. 986.

²⁾ Viz Bulletin. z r. 1875 p. 22., Le Blant, Inscr. T. II. p. 227.

kviemi, aby získal v mučenicích opatrovníkův a orodovníkův u Boha. ¹⁾)

Μάρτυρες ἀλλ' ὑπόδεχθε θύος μέγα, τὴν πολύμοχθον
Σάρκα καὶ ὑμετέροις αἵμασιν ἐσπομένην.

»Ó mučenici! — volá sv. Řehoř Nazian. v epigramu složeném ke cti zemřelé matky své Nonny — přijměte tu velikou oběť, to tělo umrtvené a uložené vedle krve vaší!« ²⁾)

»Všechny mučeníky povinni jsme ctíti s největší pobožností — praví sv. Maxim Turin. — a zvláště ty, jichž ostatky máme... Neboť ti jsou našimi nejzvláštnějšími přáteli a přijímají nás v okamžiku, kdy opouštíme tělo. Prodchnuti věrou tou, zavedli již Otcové naši krásný ten obyčej, pochovávati mrtvoly v sousedství kostí svatých, abychom ušli trestu a věčné temnosti, chráněni jsouce těmi, jichž peklo se leká a jež ozařuje světlo Kristovo.« ³⁾)

Sv. Paulinus z Noly vida, že obyčej pochovávání zemřelých na blízku svatých stále více se rozšiřuje, vyžádal si ve věci té rady sv. Augustina a ptal se, »přináší-li to duši zemřelého nějaký užitek, když jeho tělo bylo pochováno u konfesse svatého.« Na to odpověděl veliký biskup Hipponský, že místo zemřelému prospívá tím, že svatost jeho povzbuzuje živé k tomu, aby doporučeli nebožtíka blízko odpočívajícímu světci. A poněkud dále dodává, »že již sama volba takového posvátného místa a zbožná důvěra, již toto v duši budí, jest jistým druhem modlitby a prosby.« ⁴⁾)

Jako šťastnou událost zaznamenávali věřící pilně též tu okolnost, připadl-li pohřeb zemřelého v den narozenin t. j. smrti svatého, nebo ve vigílii, nebo též v den po jeho narození pro nebe.

¹⁾ Viz: Le Blant, *ibid.* n. 492., p. 218.

²⁾ Bullett. z r. 1875, str. 22.

³⁾ Hom. 81., edit. Romae 1784, str. 262.; viz též sv. Jeroným a Liber contra Vigilantium n. 8.; Migne, *Patr. lat.* T. XXIII. p. 346.

⁴⁾ De cura pro mortuis, c. IV., V.

Na náhrobku desítiletého děčka čteme zase slova: *nutricatus Deo, Christo, marturibus.*¹⁾ Formulí tu vysvětluje nám sv. Paulinus z Noly²⁾ a básník Prudentius,³⁾ když praví, že zbožní rodičové obětovali Bohu své děti u hrobu mučeníkův, aby od samého dětství, jako kdysi Samuel, sloužily nebi.

Kameny vyprávějí nám také, že kosti svatých střeží brány měst a svatyní; že věřící přinášeli si domů ze svých poutí ke hrobům svatých různé památky, jako: vosk ze svící a olej z lamp, jež hořely před konfessí, kousky látek, jež pokrývaly hroby nebo těla mučeníků, vodu, jíž obmyty byly jejich sarkofagy, atd.⁴⁾

Pěkným svěděctvím péče a úcty, s jakou sbírány ostatky mučeníků. jest nápis nalezený v Mastaru v Numidii, 30 kilometrův od starého Mileve.

TERTIVM IDVS & IVNIAS DEPOSI
TIO CRVORIS SANCTORVM MARTYRVM
QVI SVNT PASSI SVB PRESIDE FLORO IN CIV
ITATE MILEVITANA IN DIEBVS TVRIFI
CATIONIS INTER QVIBVS HIC INNOC
IN PACE

T. j : »Dne 11. června uložení krve svatých mučeníků, kteří trpěli pod správou Florovou v obci Milévské za dob obětování kadidla. Mezi nimi tento nevinný ... v pokoji.«⁵⁾

Florus byl správcem Numidie za pronásledování Diokletianova. Nápis byl zhotoven hned po vítězství Konstantina Velikého.

A nic jiného konečně, než hluboká úcta k relikviím

¹⁾ Viz: De Rossi, *Tripl. Ommag.*, s'r. 110.

²⁾ *Natal. s. Felicis* XXIII. v. 261—263.

³⁾ *Peristeph.* III., v. 518—528.

⁴⁾ Viz: Le Blant, *Inscr. T. II.*, Préface LXXXIV., n. 503. 592., 186.

⁵⁾ *Bullett.* z r. 1875, str. 163.

vedla církev od samých počátků ku přinášení oběti na hrobech nebo sarkofazích mučovníkův. Na týchž hrobech vzrostly pak okamžikem míru — jako přirozený plod jejich — spanilé svatyně, zasvěcené úctě týchž světcův. A jestliže později, když katakomby zpustly, církev porušila klid kostí těch, učinila tak jedině proto, aby je uložila do zlatých rakví a postavila na oltáře, kde by neustále byly na blízku Těla a Krve Krista Ježíše, pro něhož mučovníci ti života nelitovali.

* * *

A podávají-liž nám katakomby též nějakých důkazů, že věřící prvních století uctívali obrazy?

»Ve třech prvních stoletích křesťanství — píše Bingham — bylo užívání obrazů v církvi nedovolené; dokumenta potvrzují věc tu tak jasně, že musí opravdu býti slepým, kdo by to chtěl popírati. Teprve Paulinus z Noly a jiní jemu současní mužové zavedli do církve obrazy koncem IV. století, a to ještě jen privátně a zvolna. Kult obrazů jest pak o celá století slavného biskupa z Noly pozdější.«¹⁾

S náhledem Binghamovým souhlasili úplně němečtí protestanté. Dnes — jak bylo řečeno — změnili arci taktiku a uznávají, že některá freska jsou skorem současna s počátky křesťanství v Římě, ale neméně houževnatě tvrdí, že veliká pověra ctění obrazů vzala počátek v církvi teprve r. 692. (Synoda Trullan. c. 82.)

Výtka pověry, kterou nám protestanté činí, zakládá se buď na neznalosti katolického učení, nebo též — což horší jest — na zlém úmyslu a nepoctivosti. Každý malý katechismus katolický praví věru zcela jasně, že úcta neodnáší se k malbě nebo ke kameni, nýbrž k Bohu a svatým, na obraze znázorněným. Že pak ctění obrazů jest tak staré, jak staré jest umění křesťanské, toho důkazem jest okolnost, že obrazy Krista, Matky Boží a svatých nalézají se v katakombách — tedy na místech posvátných — a nejednou

¹⁾ Antiquit. Eccl. Vol. III. p. 296.

i nad hroby mučovníků, kde sloužila se mše sv. V katakombě Ostrianské jest ku př. obraz Madonny s Děťátkem nad oltářem, na témž místě, kde stojí dnes v našich kostelích kříž. Od Tertulliana víme, že církev umísťovala obraz Dobrého Pastýře na kališích. Sám fakt, — píše Kraus — že obrazy nalézají se na místech ke službě Boží určených, jest nejlepším důkazem, že byly ke kultu v nejužším poměru. Či snad mohli věřící hleděti jinak na malby ty než s pocitem úcty, podivu a lásky? ¹⁾

A na jiném místě praví, že nepodléhá to nejmenší pochybnosti, že užívalo se v staré církvi obrazů jako předmětův úcty. ²⁾

Jiným důvodem úcty obrazů jest pro nás památný XXXVI. kánon synody elvírské z r. 306, zakazující užívání obrazů ve svatyních, zákaz to, jehož dovolávali a dovolávají se protestanté ještě jakožto výmluvného svědectví, že stará církev netrpěla výtvorův umění a tím méně jim úctu prokazovala. Zatím však nebyla příčinou zákazu toho nechuť biskupů k malbám, nýbrž jen moudrá péče. aby kostely, vystavěné nad zemí, a s nimi též obrazy svatých nebyly vydány nebezpečí zneuctění se strany pohanův. Neboť kdyby odpor k obrazům svatých byl býval důvodem oné záповědi, jak dal by se vyložiti fakt, že již o několik let později a po celý věk IV. a V. umění křesťanské kvetlo ve Španělsku právě tak, jako v Itálii, Gallii a Africe? Saragossa a jiná města španělská mohou se ještě dnes

¹⁾ »Da der Gebrauch der Bilder seit den ersten drei Jahrhunderten über jeden Zweifel erwiesen, da die Ausschmückung der gottesdienstlichen und Coemeterial-Anlagen der alten Christen mit Bilderwerken eine Thatsache ist, so ergiebt sich von selbst, dass die an diesen Orten angebrachten religiösen Kunstvorstellungen in engster Beziehung zu dem Cultus standen. Konnten die Gläubigen anders, als mit Gefühlen der Ehrfurcht, der Bewunderung, der Liebe zu diesen Gemälden aufblicken?« Real-Encycl. čl. »Bilderverehrung«, str. 160. n.

²⁾ »Die Gesetzmässigkeit in dem Cyklus der altchristlichen Kunstvorstellungen lässt auf eine einheitliche hierarchische Regel, auf eine von der Kirche überwachte Tradition schliessen; auch ist kein Zweifel an dem Gebrauch der Bilder, als eigentlicher Cultgegenstände.« Lehrbuch der Kirchengeschichte; III. Aufl., Trier-Lintz, 1887; str. 123.

honositi četnými starými sarkofagy, jež nezůstávají za současnými římskými ani bohatstvím myšlenek, ani provedením.

Jest tedy starobyrou zásada a praxe: s k r z e s v a t é k B o h u — jejíž počátek Melancton s lehkým srdcem položil do dob Řehoře Velkého. Dle Rollera jest však původ vzývání svatých již značně starší, neboť dle jeho mínění neznala prý církev praxe té jen ve třech prvních stoletích, ve stol. IV. věděli prý o ní jednotlivci a ve stol. V. dostala se již do oficiální liturgie církevní. Mezi lidem mohla prý trvati i trochu dříve, nežli se dostala do učení doktorů, neboť každá pověra má prý obyčejně počátek v dolních vrstvách.

Vůbec prý vděčí církev kult svatých pohanstvu, jež prý vykonalo na ní první akt msty, vnášejíc do Creda církevního — v odvetu za zpronevěření se svým bohům a heroům — nové polobohy. ¹⁾

Podobně vykládá původ našeho dogmatu Renan. »Křesťanství rozprášilo bohy Olympu, ale poněvadž musilo nebe něčím zalidnit, učinilo si na jich místě svaté, kolem nichž utvořilo se časem celé nižší náboženství, dodávající monotheismu ne malé malebnosti a rozmanitosti.« ²⁾

Nám však naopak jest tento článek o úctě svatých, haeretiky tak zneuctíváný, podobně jako dogma o existování očiště, dogmatem rozumu i srdce — jež samo nebe ukazuje nám svým příkladem a vlastním doporučí jednáním. Neboť jak věru nectíti těch, jež Bůh sám uctil zvláštní láskou a zvláštním navštívením již zde na zemi, a jak nekořistiti z přátelství svatých a neprositi jich za přímluvu, když sám Bůh skrze ně sestupoval a sestupuje k lidem jako po žebříku Jakubově a skrze ruce jejich a ústa jako skrze dobrý svodič rozdává své požehnání?

Věřící neleká se výtky, že úctou svatých újmu a křivdu činí úctě Boží, neboť umí rozeznávati příslušnou úctu od nepravé apotheosy, — a kdykoliv sklání čelo

¹⁾ Les Catacombes, T. II. p. 189.

²⁾ Études d' Histoire religieuse, 6-e éd. Paris 1863; str. 301. n.

před svatými, vždy šepce v duši: Velebě svatého, Tvé, ó Bože, chválím dary a Tvé slavím vítězství. »Jsou-li ctnosti a vlastnosti, jimiž svatí stkvěli se za živa, — tak dí Bollandista — pro ně ctí a chloubou, oč větší jest sláva Boha tím, že udělil jim darů těch a pečoval o to, aby jich dobře užili.«¹⁾

§ 4. Úcta Matky Boží.

Původcem kultu nejsvětější Panny stal se sám Bůh, když ozval se k Ní ústy anděla svého tak, jak k nikomu z lidí nepromluvil: »Zdravas Maria, milosti plná, Pán s Tebou, požehnaná jsi mezi ženami!« Nejsvětější Trojice slaví tu neposkvrněnou Pannu týmiž slovy, jimiž velebí i Plod života Jejího, a týž dostává Maria titul, jaký obdržel i slíbený Messiáš.

Příkladu Božího následovali lidé, úctu největší prokazující té, kterou ukazovala jim víra jako Matku Vykupitelovu a jako tvora, zaujímajícího v oekonomii spásy celou svojí nadpřirozenou výzdobou a celým životem svým vedle Syna místo nejdůležitější.

Úctě, jakou již za živobytí Jejího prokazovali Marii přátelé Kristovi, dala hlasitý výraz ona žena z lidu, jež zvolala: »Blahoslavený život, kterýž tebe nosil a prsy, kterýchž jsi požíval« (Lukáš, XI. 27.).

A jako kult Marie Panny povstal spolu s kultem Syna Jejího, tak musil se spolu s ním i šířiti a šířiti se bude až do skonání světa, — jak to nejsv. Panna dobře sama o sobě předpověděla.

S úctou největší praví v I. století sv. Ignác Antioch., že »Marie nosila v životě svém Ježíše Krista — Boha našeho.«²⁾ Ve II. století dává jí sv. Irenaeus krásný název orodovnice Eviny — *advocata Evae*, jenž stal se odtud liturgickým titulem Mariiným, a praví o Ní, že zachránila celý svět před zkázou.³⁾

¹⁾ Praefatio ad acta Sanctorum. Venetiis 1734, T. I. p. III.

²⁾ »Ὁ γὰρ θεὸς ἡμῶν ὁ Χριστὸς ἐκυσφορήθη ὑπὸ Μαρίας κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ, ἐκ σπέρματος μὲν Δαβὶδ, Πνεύματος δὲ ἁγίου.« Migne, Patr. graec. T. V., S. Ignat. epist. ad Ephes. p. 659.

³⁾ Adv. haer. V. 19.; srv. též III. 3., 4., 9., 21., 22., 24.

Ve III. století Origenes, Tertullian, sv. Cyprian, papež Felix kladou hlavní důraz na důstojnost Jejího mateřství Božího, nazývajíce učení, hlásající, že Marie porodila Boha, apoštolským.

Ve století IV. vzrostl pak kult Mariin tak, že svatý Epifanius musil mu již vykázati hranice. »Slušno jest ctíti Marii — praví — avšak klaněti se dlužno jenom Otcí, Synu a Duchu sv.; Marii se klaněti dovoleno není.« ¹⁾

Celou Mariologii oněch dob a víru v mocné přispění nejsv. Panny vyjadřuje nejlépe modlitba, připisovaná sv. Efremovi. »Neporušená — tak se modlí — neposkvrněná, beze skvrny, nejčistší Panno a Bohorodičko Marie, Královno všech, kotvo zoufajících, naše chvály nejhodnější, nejlepší a nejdokonalejší Paní, vznešenější nad duchy nebeské, jasnější nad paprsky slunce a blesky, chvály hodnější nad Cherubíny, bystřejší nad duchy mnohooké a neporovnatelně slavnější nad všechny zástupy nebeské, jediná naděje otců, chloubu proroků, odměno Apoštolů, slávo mučovníků, radosti svatých a světlo ctnostných, koruno panen a všech svatých... Tys zrodila Boha a člověka; Panno před porodem, Panno při porodu, Panno po porodu!... Tys nás smířila s Kristem, nejsladším Synem Svým, Tys hříšníkům a opuštěných jediná Prostřednice a Pomocnice, Tys trosk nejbezpečnější přístav... Pod ochranu Tvou se utíkáme, Bohorodičko! Chraň nás a opatruj pod křídly Svého smilování a Svého milosrdenství, a smiluj se nad námi, poskvrnou hříchu pokálenými, kteří četnými přestupky urazili jsme Boha, svého Tvůrce a Soudce... neboť z lůna matky jsme my ubozí tvými poddanými a Tys, ó, Paní, naší Orodovnicí.« ²⁾

Této víry čtyř prvních století dovolával se koncil efeský, když přiznal slavnostně Marii název Bohorodičky — Θεοτόκος.

Než, přes četné hlasy starých učitelů církevních, přes to, že již sám hlas srdce praví, že, kdo chce ctíti syna, nesmí se rouhati matce, protestanté nemají ani

¹⁾ Adv. haer., 79, 7.

²⁾ Viz Liell, l. c., p. 59.

slova chvály pro Tu, již Bůh sám uctil ústy anděla svého. Křivdu tu, jakou činí Marii církev reformovaná, vycítil protestant, jenž napsal tato krásná slova, plná žalu a trpkosti: »Za každým jiným, jenž opustil jednou toto slzavé údolí, smíme volati, kolikrát jen chceme: Ave pia anima — Pozdravujeme tě, duše drahá —; jenom Marii nesmíme to říci — to bylo by již katolické!«¹⁾ Bohužel, patří však takovéto hlasy, Marii příchyné, k řídkým výjimkám. Hledáť veliká část protestantů počátek úcty Matky Boží v kultu Demetřině, Junonině, Astartině, Isidině, Cybelině, Venušině.

A co odpovídají na rouhání ta pomníky?

Ještě do nedávných dob byli i učenci katoličtí toho náhledu, že obraz Bohorodičky s Děťátkem na klíně počal se malovati teprve po sněmu efeském; zatím však známo nám dnes, že umění již v I. a II. století slavilo Marii Bohorodičku. Známé nám již scény Zvěstování P. M., Adorace Magů, Madonny s Isaiášem, Panny neposkvrněné, assistující u sv. Priscilly při slavné oblačce panny křesťanské, — to vše jsou komposice dogmatické, jež jedině kult Marianský přivodil, a jež zase měly hlavním účelem, budití tuto úctu a chválu Bohorodiččinu v divácích.

O důvody pro toto tvrzení není nouze.

Sám rozum praví, že umělec, dříve než počal malovati obraz Mariin, musil se otázati katolické dogmatiky, kým jest Maria a jaký význam má v díle vykoupení. Tu pak uslyšel, že Maria jest tou ženou, o níž pravil Bůh v ráji, že potře hlavu hadovu, o níž předpovídal prorok, že počne a porodí Emmanuele, jež, když jí anděl nabízel mateřství Boží, pronesla ono pro celý svět tak důležité fiat!, která beze ztráty panenství porodila Spasitele světa, jež stojíc pod křížem Syna svého všechny bolesti spolu s Ním přebolela, jež smrtí neztratila důstojnosti a výsad matky Syna Božího, ale musila zaujati v nebi místo Prostřednice mezi lidstvem a Bohem. Teprve na základě těchto dat vytvořil si umělec v duši ideál povahy ryze náboženské — Matky Panny, a když po té ideál ten zvěčnil na stě-

¹⁾ Dietlein, Evang. Ave Maria; Halle 1862; VII.

nách katakombních, neučinil to s jiným úmyslem, než s tím, aby obrazem svým uctil jeho arcivzor — Marii a vzbudil k ní touž úctu, podiv a chválu v pozorovateli, jakou k ní sám nosil ve svém srdci vlastním. Úmysl ten projevil umělec i tou nepatrnou věcí, že ve svých komposicích posadil Bohorodičku ne na křeslo obyčejné, nýbrž na onu cathedra honoris, jakou má na řezbách sarkofagových jedna ze tří Božských Osob. A ne z jiné příčiny odíval též na freskách chudičkou Marii v nášijníky z perel a v bohatý šat tehdejších matron římských, než proto, aby divákovi živě postavil před oči Její slávu, bohatství a moc u Boha.

Pouze člověk, v jehož srdci od maličkosti uměle pěstěna byla nenávisť ke katolické Madonně, může tvrditi, že tyto obrazy Bohorodiččiny, umístěné na místech svatých, u diváka nepůsobily žádných dojmův. Každý jiný vyzná, že věřící nemohl přejíti kolem obrazu Marie Panny, aniž Ji aspoň krátkým pozdravil pozvzdechem.

Cennými důkazy kultu Mariina jsou též malby na zlatých sklech,¹⁾ na nichž vystupuje nejsv. Panna v postavě Orantky — čili Prostřednice mezi námi a Bohem. Na monumentech těch zřejmě věčně nezměnitelné učení církve, hlásající, že Marie jest Orantkou — a jenom Orantkou, a sám Dobrý Pastýř že jest Vykupitelem, čili jinými slovy, že Marie jen se modlí a Bůh sám že dává milost.

Jiným — a řekněme — zcela šťastným způsobem ukázal na dogmatický význam obrazů Marianských známý nám již archaeolog Josef Liell, od něhož máme nejlepší monografii o ikonografii Matky Boží. Shledal, že mezi obrazy Marianskými a starými modlitbami za zemřelé panuje nejužší pokrevenství, a že 80 fresek a ploskořezeb hlásá tytéž myšlenky, jako stará officia defunctorum. V těchto posledních modlila se církev: »Ty, jež jsi počala Ježíše v životě svém a porodila beze ztráty panenství — jediná Matko — Panno, užij moci své mateřské a pros Syna, aby duše těch, kteří

¹⁾ Na několika sklech jest vedle nejsv. Panny nápis: »M a r i a«. Viz výše str. 248. n.

Tě jako Bohorodičku znají, zapsal do knihy života a přijal co nejdříve do radostí věčných... Ty, jíž anděl zvěstoval narození Syna Božího, kterou Isaiáš nazval oblakem, na němž spočinul Kristus, slunce... pros Syna svého a Boha, aby dal zemřelému odpočinutí věčné«¹⁾ — a po modlícím se knězi illustroval umělec myšlenky rituálu pohřebního jediné k tomu účelu, aby při pohledu na obraz Bohorodiččin přiměl diváka k opakování slov církve: »Ty, jež jsi počala Ježíše v životě svém... Ty, jíž anděl zvěstoval... užij moci své mateřské a vypros duši zemřelého přijetí do radostí nebeských.«

Všechny tedy obrazy Marie Panny — uzavíráme — svědčí o existování Její úcty již ve třech prvních stoletích křesťanství. Tím však nechceme říci, že by uctívání Marie Panny v době pronásledování bylo stejně tak veliké jako dnes. Činíce rozdíl mezi úctou a učením víry,²⁾ které jest základem pobožnosti, tvrdíme pouze, že dogma hlásající, že Marii náleží největší čest po Bohu, nedoznalo posud, aniž ho doznati mohlo, nijakého přírůstku, jelikož vyšlo již úplně hotové z rukou Boha, když Jí nabídl důstojnost Matky Spasitele světa; úcta však k Marii Panně mohla růsti a rostla bez ustání během věků, živena jsouc stále novými náboženskými výkony. Při tom všem můžeme však směle tvrditi, že dnešní kult Marie Panny jest pouze echem kultu Jejího za dob sv. Ignáce a Irenaea.

Snadno arciž lze si domysleti, že proti takovému to zužitkování obrazů k dogmatice katolické protestují protestanté vší mocí; ale v celém zavlém boji svém proti nám nemohou uvést ani jediného vážného argumentu.

¹⁾ Viz Liell, l. c., p. 386—404. Zbytky těchto modliteb zachovalo nám staré e u c h o l o g i u m čili řecký pohřební rituál.

²⁾ Tento rozdíl mezi devocí a učením víry jeví se nejlépe v historii kultu sv. Josefa. Od počátku zajisté věřil celý svět katolický ve svatost a zásluhy pěstouna Kristova a od počátku ho slavil jako spravedlivého, a přece hlubší uctívání ho jest novější, a když se počalo zvětšovati, divili se lidé, proč se to nestalo dříve a proč teprve v našich dobách stanul muž ten svatý hned po boku Mariině?

Proto, aby si práci ulehčili, vylučují nejprve několik nejcennějších fresek ze seznamu obrazů Marianských. Neznáme příčiny — píše Hasenclever — proč bychom měli fresko, pokládané katolíky za Madonnu s Isaiášem, míti za něco jiného než za obyčejnou scénu rodinnou. Umělec chtěje potěšiti lítostí matku křesťanskou, jejíž dítě pochováno jest asi v téže kryptě, vymaloval ji s mrtvým děckem u prsu, a vedle ní učitele obce nebo též muže, ukazujícího zarmoucené ženě hvězdu útěchy. Podobně obrázkem ze života rodinného jest ona žena, jež se u sv. Priscilly dívá na obláčku reholnice. ¹⁾

Roller neměl tolik odvahy, aby tak lehce odbyl Madonnu s Isaiášem; chtěje však zeslabiti význam komposice té, odbývá ji několika takovými frasemi jako, že Marie, plná vděku, jest zde beze všelikých nároků a zaujata jediné svým synem. Nikde prý zde není stopy Matky Boží katolické, ani oné zbožňované z pozdějších dob duchovního zatmění, a ještě méně oné neposkvrněné, jež kraluje dnes na oltářních obrazech. Marie prý tu nemá žádné role duchovní; celý kult týká prý se ne jí, nýbrž Syna; a to, že se vůbec nalézá v komposicích prvotního umění církevního, vysvětluje prý se tím, že Děcko nemohlo se ještě obejít bez matky. ²⁾

Každý vidí, co přemrštěnosti jeví se ve slovech těchto. Myť zajisté nijak netvrdíme, že by tu byl chtěl umělec oltář Mariin stavěti oproti oltáři Kristovu, nebo že by byl nejsv. Matku tím způsobem posunul na první místo, aby zastřela zář Dítěte; nezapomínáme jenom, že, kdo chce dobře ctíti Syna, nemůže nectíti Matku a že oltář Mariin jest oltářem Kristovým.

Za jistá dokumenta Mariolatrie pokládá Schultze teprve zlatá skla, na nichž Marie — dle jeho názoru — poprvé vystupuje sama, bez božského Děťátka, a tedy již přímo sobě úcty žádající a skutečně ctěná. Aby však žádné z těchto skel nebylo protestantismu nebezpečno, praví beze všech skrupulí, že zhotovování

¹⁾ Der altchristl. Gräberschm., str. 243. n.

²⁾ Les Catac., T. I. p. 85.; T. II. p. 374.

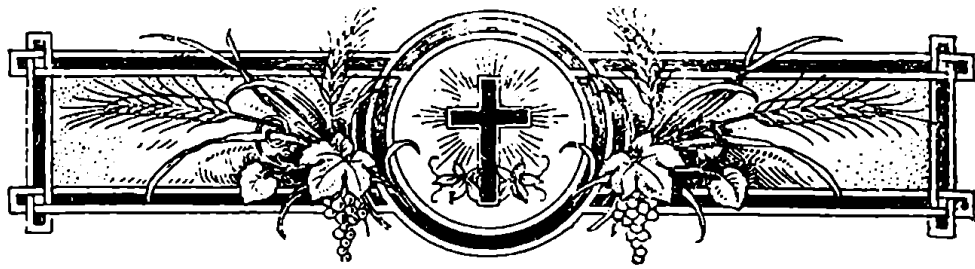
jich přivoděno bylo teprve ediktem sněmu efeského, který první prý zavedl modloslužebnou úctu Marianskou.¹⁾

Tak odporují protestantští archaeologové nezvratným faktům frasemi po věky opakovanými, a jenom někdy zvolá upřímnější z nich při pohledu na omšelé obrazy: *Antiqua superstitionum semina!*²⁾

¹⁾ Viz: *Archäol. Studien*, str. 210.

²⁾ Viz výše str. 257. pozn.

DÍL V.

Jednota církve a primát.

§ 1. Duchovní společenství v církvi.

V díle předcházejícím poznali jsme četné nápisy, svědčící překrásně o víře prvních křesťanů v duchovní obcování tří částí jedné církve Kristovy, totiž: církve bojující na zemi, trpící v očištění a vítězné v nebi. O jednotě té mluví pěkně též následující nápis:

MAGVS PVER INNOCENS
ESSE IAM INTER INNOCENTIS (*sic*) COEPISTI
+ QVAM STAVILES (*sic*) TIVI (*sic*) HAEC VITA EST
QVAM TE LETVM EXCIPET (*sic*) MATER ECCLESIAE DE HOC
MVNDO REVERTENTEM CONPREMATVR PECTORVM
GEMITVS STRVATVR FLETVS OCVLORVM. (Palma)

T. j.: »Magu, hochu nevinný, již jsi se dostal mezi nevinné v nebi! Jak stálý jest tento nový život tvůj! Jak blažena přijímá tě matka-církev vracejícího se z tohoto světa! Nechť ustane nářek srdcí, nechť přestanou téci slzy z očí.«¹⁾

Církev vítězná přijímá tu jaksi přímo do svého náručí duši nevinného děcka z objetí matky-církve boju-

¹⁾ Na pilastru IX. pod č. 31.

jící. Epitaf jest arci psán stylem již poněkud nádherným, připomínajícím náhrobky století IV., má však formule starší a sentence vzaté skoro doslovně z knihy svatého Cypriana »De lapsis«. »S jakou radostí přijímá vás do lůna svého matka církev, když šťastně z boje se vracíte!«¹⁾ mluví tam veliký biskup karthaginský k vyznavačům, kteří v době pronásledování stanuli mužně při Kristu; a dále, hovoře o odpadlících, praví, že horším než sám pronásledovník vrahem duší jest ten, kdož je učí, »aby srdce nářku nevydala, aby oči slz neprolévaly a žádné dlouhé a plné pokání aby neusmířilo (jich odpadnutím od víry) těžce uraženého Boha«. ²⁾ Nápis náš opravuje i nepřipadné čtení kap. XVI. knihy Cyprianovy: *statuatur fletus oculorum* na *struatur fletus oculorum*.

Ne menší než na obcování se svatými v nebi kladou monumenta důraz na vážnou povinnost, hájiti jednotu a společenství mezi členy církve bojující na zemi.

Na římských pomnicích nalezli jsme často akklamacie: *Vivas in Deo*; *ΖΕ ΕΝ ΘΕΩ*; na afrických čteme skoro stále: *IN PACE VIXIT*; *VIXIT IN PACE*; *ΖΗΣΑΣΑ ΕΝ ΕΙΡΗΝΗ* — žil v pokoji. ³⁾ Epitafy římské pronášejí přání pro budoucnost, přejí pokoje za hrobem, kdežto africké potvrzují zřejmě, že zesnulý žil v pokoji za živobytí svého. Jest tato vlastnost epigrafické formule africké jenom náhodnou, či snad má nějaký hlubší důvod? Odpověď na otázku tu dává nám historie církve africké. Nikde zajisté pokoj a jednota církve nebyly rušeny tak násilně, jako právě v Africe, a to od samého počátku století IV. Donatistý a po té arianismem, Vandaly tam zavlečeným. V čas těchto nešťastných zmatků připomínali biskupové s dvojnásobnou horlivostí věřícím ve spisech i v kázáních

¹⁾ »*Quam vos lete sinu suo excipit mater Ecclesia de praelio revertentes.*« *De lapsis*, c. II.; Migne, *Patr. lat.* T. IV. p. 480.

²⁾ »*Ut comprimatur pectorum gemitus, statuatur fletus oculorum, nec Dominum, graviter offensum, longa et plena poenitentia deprecetur.*« *De lapsis* c. XVI.; Migne, p. 494.

³⁾ Viz: Odpověď Rossiho na list Pitřův ve *Spicil. Solesm.*, T. IV. p. 509. n.

důležitost obcování s církví římskou, a věřící, pochopivše učení svých pastýřů, střežli za živa jednotu tu jako poklad na zemi nejdražší, a vědouce, že celé štěstí zemřelého záleží v tom, že odešel ze světa v jednotě s církví katolickou, psali mu na hrob jako chloubu a obranu před nepřítelem duše, že žil v pokoji — s církví.

Na nápisech římských shledáváme formuli *Vixit in pace* jenom jedenákrát, a to na hrobech cizincův. Tutot jest příklad z r. 462:

DEPOSITVS HERILA COMES IN PACE FIDEI CATHOLICE VII · KAL AVG · QVI VIXIT ANN PL · M · L · DN · SEVERI AVG PRIMO CONS

T. j.: »Zde leží hrabě Herila, pochovaný v jednotě víry katolické dne 26. července, jenž žil asi 50 let, za prvního konsulátu Severa Augusta.«¹⁾

Jest to náhrobek Gotha, jak jméno ukazuje. Herila pak proto tak výrazně projevuje svůj katolicismus, že veliká část Gothů byla tehdy arianskou.

Měli tedy staří křesťané, jak pomníky jejich svědčí, přesvědčení o jednotě církve; než odkud čerpali jednotu onu a jak rozuměli jejím podmínkám?

Na otázku tu jest dvojí odpověď, — a jednu i druhou dávají nám zase kamenné pomníky. Nejprve zajisté čerpali víru svou z jediných zřidel zjevení, z tradice církevní a z Písma sv.; a pak uznávali jednoho nejvyššího učitele pravdy, Náměstka Kristova.

Epitafy, jež hlásají, že církev udělovala křest dítkám, které sotvy několik dní nebo měsíců staré byly, a věřila, že Kristus jest celý, s božstvím i člověčenstvím, přítomen pravdivě a skutečně ve sv. přijí-

¹⁾ De Rossi, Inscr. T. I., n. 807. str. 351.

mání jak pod jednou, tak pod oběma způsoby sakramentálními, dokazují, že jedním z pramenů víry katolické byla vždy tradice církevní; všechny jiné nápisy a malby svědčí pak zase, že druhým hlavním zřídlem, z něhož církev učení své čerpala, bylo Písmo sv. Totéž hlásají zřejmě ploskořezby sarkofagové.

Na fragmentě příkrovu ze IV. století, nalezeného ve Spoletě,¹⁾ Kristus, vedle něhož stojí nápis IESVS, plyne v loďce, z níž zachovaly se jen asi dvě třetiny. V téže loďce jsou s Kristem ještě tři osoby veslující: osoba Spasiteli nejbližší zove se MARCVS, druhá LVCAS, třetí IOANNES; za sv. Janem byl bezpochyby ještě na uražené části sv. Matouš. (Viz obr. 66. na str. 421.) Máme tu před sebou mystickou loď církve, směřující do přístavu spásy, jak svítilna ukazuje; loďku tu řídí sám Spasitel, veslaři pak jsou sv. evangelisté, symbolisující učení Kristovo — základ to života křesťanského a vůdce v duchovní plavbě života. Kristus Pán povznáší ruku, uče zástup z loďky; když pak přestal mluvit, — čteme u sv. Lukáše V. 4. — řekl k Šimonovi: »Vez na hlubinu a rozestři síť své k lovení.« Tento Šimon Petr nalézal se též na našem příkrově a plnil příkaz Spasitelův, rozestíraje síť v moři, neboť loď, na niž Kristus vešel, byla Šimonova (Lukáš V. 3.). — Podobně spouští Petr síť z loďky, u jejíhož kormidla sedí Spasitel, na velice staré ploskořezbě ze slonové kosti, vydané Buonarottim.²⁾

Sv. Maxim Turinský vykládá pěkně, proč vybral si Kristus loďku Petrovu a ne jinou; »neboť loďkou tou jest církev, a Kristus jest pouze v loďce té církve, v níž Petr učitelem byl ustanoven.«³⁾

Bibli jakožto pramen víry představuje též starý sarkofag z Arlesu,⁴⁾ na němž sedí Kristus uprostřed svých učeníkův. Pohyb jeho pravé ruky svědčí, že mluví; v levé ruce drží otevřenou knihu, na níž jsou vyryta slova: DOMINVS LEGEM DAT — Pán dává

¹⁾ Viz: Bullett. z r. 1871. Tab. VII. n. 1., str. 123. n.

²⁾ Medaglioni, str. 395.; viz Rossiho l. c.

³⁾ S. Maximi Oper. edit. Rom. 1784, p. 639—646.

⁴⁾ Viz: Le Blant, Inscr. T. II. n. 542, str. 276.

zákon. Mezi učeníky stojícími po pravici jeden podává závitek, na němž stojí napsáno jméno jeho MATTEVS, druhý drží týž volumen s nápisem MARCVS. Z osob, umístěných po levé straně, rozvinuje jedna závitek svůj s nápisem LVCANVS, na jiné pak knize jest nápis: IOANNIS. Jak vidíme, evangelia jsou tu umístěna v tom pořádku, jaký přijal sv. Jeronym proti obyčeji starého překladu tak zvané Italy. V témž pořádku nalézají se evangelisté též na sarkofagu z Apta u Avignonu. ¹⁾

Na pomnicích hřbitovních nalézáme též obrazy, představující historii modly Bela a draka, jakož i děje

Obr. 66. — Kristus s evangelisty na loďce.

čisté Zuzany. Episody tyto jsou čerpány z knih deuterokanonických, jež protestanté z Písma sv. vyloučili, i dokazují, že církev knihy deuterokanonické právě tak jako protokanonické pokládala za slovo Boží.

A teď ptáme se, co že bylo ve staré církvi pojátkem všech věřících a kdo byl nejvyšším vykladačem ústního podání a Písma sv. a soudcem neomylně rozhodujícím ve věcech spásy v dobách neporozumění? — Odpověď na otázku tu podává odstavec následující.

§ 2. Primát biskupa římského.

Na pahorku Vatikánském stál, dle Plinia, ²⁾ odvěký dub, současníky za posvátný pokládáný proto, že jim

¹⁾ Viz: Bullett. z r. 1868, str. 93.; z r. 1866 str. 84. n.

²⁾ »Vetustior autem Urbe in Vaticano ilex, in qua titulus

předpovídal budoucnost. Od těchto věštek (*vaticinia*) — praví Aulus Gellius ¹⁾ — i božstvo, jež mělo tu svou svatyni, i celý pahorek obdržely název božstva a pahorku vatikánského. Za dob Tacitových obydleno bylo okolí Vatikánu jediné chudými hrnčíři; všichni jiní stranili se pahorku toho jako místa nakažlivého a bezectného — *locus infamis*. Časem však jak veliká stala se tu změna! Místo svatyně pohanské hledí tu dnes k nebi svatyně Boha pravého; místo dubu, jemuž úctu modlářskou vzdával pověřčivý lid, zaujímá strom života; místo věštby klamně jest tu dnes pravdivá věštba Boží v osobě nástupců sv. Petra. Dnes věříme, že sv. Petr, žijící v biskupech římských, jest též základem, na němž spočívá jednota církve Kristovy, a zároveň neomylným soudcem ve věcech víry. Než, zdaž byla tato víra v primát Petrův též věrou prvních věků křesťanství? Zdaž znali ji a projevili ve svých výtvo-rech staří umělci a epigrafové církevní?

V té příčině věru malby a ploskořezby dokazují, že dogma o primátu Petrově bylo jedním z oblíbených temat starých umělců církve. Mezi 380 malbami na skle, jež vydal P. Garrucci, nalézáme sv. Petra a Pavla až na 80 obrazech; ²⁾ okolnost to zajisté závažná, jelikož jednak svědčí o horoucí lásce a úctě starých Římanů k velikým Apoštolům, jednak pak potvrzuje fakt historický, že sv. Petr a Pavel v Římě učili a tamtéž smrtí mučnickou zahynuli. Někdy věncí Kristus hlavy jejich aureolou nebo dubovým věncem, ³⁾ jindy zase stojí uprostřed nich Bohorodička nebo milovaná světice Římanů — mučnice Anežka. ⁴⁾

aereis litteris etruscis, religione arborem iam tum dignam fuisse significat;« P l i n. S e c. *Histor. natur. l. XVI. c. 87; Posnaniae 1845, str. 480.*

¹⁾ »*Et agrum Vaticanum et eiusdem agri deum praesidem appellatum acceperamus a vaticiniis, quae vi atque instinctu eius dei in eo agro fieri solita essent;*« *Noctes Atticae, l. XVI. c. 17; Coloniae 1541, p. 599.*

²⁾ Viz: G a r r u c c i, *Vetri ornati di figure in oro, trovati nei cimiteri dei cristiani primitivi di Roma; ed. 2—a. Roma 1874; Tab. X.—XVI., XXI. nn.*

³⁾ *I b i d.*, Tab. 170. n. 5.; tab. 179. n. 2.; tab. 181. n. 1—6. Viz též tab. 182—185. nn.

⁴⁾ *I b i d.* tab. 178. n. 6. 7.; tab. 190, n. 1—5.

Na některých sklech vidíme jen Petra samotna, vyvodícího vodu ze skály. Aby pak nebylo ani nejmenší pochybnosti o tom, že kníže Apoštolův, a nikdo jiný, zázrak ten koná, napsal umělec na třech sklech jméno Petrovo — Petrus. Dvě ze skel těch nalézají se v bibliotéce vatikánské (viz jedno z nich na obr. 51. str. 247.),¹⁾ a třetí, nalezené v Podgorici v Albanii, nalézá se teď v Paříži. Na posledním, jež jest vlastně skleněnou miskou (viz obr. 21. na str. 197.), zní celý nápis: »Petrus virga percussit fontes ciperunt (sic) currere — Petr udeřil holí, vody počaly plynouti.« Rčení to vzato jest ze IV. knihy Mojžišovy,²⁾ s tou změnou však, že místo jména M o y s e s položeno jméno Petrus. Misku albánskou klade de Rossi do konce IV. stol. a skla vatikánská do konce III. nebo do počátku IV. věku.³⁾ Všechny tyto tři památky jsou velmi důležitý, poněvadž nám podávají klíč k porozumění podobným scénám na freskách a sarkofazích, na nichž není popisu vedle osoby, zázrak ten činící.

Na sarkofazích nalézáme sv. Petra více než 120krát; obyčejně jsou tam vedle sebe následující scény ze života Apoštolova, sloučeny vespolek v jednu hlubší komposici: 1. Kristus předpovídá Petrovi jeho pád; 2. Stráž Herodova přivádí zajatého Petra do vězení; 3. Petr vyvádí ze skály vodu pro žíznící Židy. Tak vidíme tyto tři scény vedle sebe na popsaném již slavném sarkofagu lateránském ze IV. století (viz obr. 58. na str. 296.); nalézáme je pohromadě též na jiných sarkofazích téhož musea⁴⁾ a dále na podobných pomnicích v Geroně,⁵⁾ Miláně,⁶⁾ Narbonně,⁷⁾ Marseillu,⁸⁾ Arlesu,⁹⁾ na několika

¹⁾ U G a r u c c i o, Storia, T. III., tab. 179. n. 9. Popis na straně 145.

²⁾ Exod. IV. 11.: »Cumque elevasset Moyses manum, percutiens virga bis silicem, egressae sunt aquae largissimae.«

³⁾ Viz: Bullett. z r. 1877, str. 83.

⁴⁾ Viz: G a r r u c c i, Storia, tab. 318. n. 1., 223. n. 4—6.; 380, n. 4.

⁵⁾ I b i d. tab. 313. n. 1.; 318 n. 4.

⁶⁾ I b i d., tab. 315. n. 5.

⁷⁾ I b i d., tab. 318. n. 5.

⁸⁾ I b i d., tab. 352. n. 1.

⁹⁾ I b i d., tab. 340. n. 5, 380. n. 3.

sarkofazích španělských a na mnohých jiných místech. Kromě analogických scén na zlatých sklech můžeme uvést ještě jiné okolnosti, svědčící o tom, že i na fresku kallistinském osobou, vodu ze skály vyvodící, jest kníže Apoštolův, a že všechny zmíněné tři obrazy na sarkofazích představují historii téhož sv. Petra. Tak:

I. Na některých sarkofazích scéna druhá a třetí jsou spojeny jaksi v obraz jeden, neboť osobu, vyvodící vodu ze skály, zajímají pochopové Herodovi v témž okamžiku, kdy zaujata jest konáním divu toho.

II. Rysy tváře, frisura, konečně pak i oděv osoby, již Kristus předpovídá pád a jež není nikdo jiný než Petr, jak dokazuje kohout u jeho nohou stojící, jsou skoro vždy tytéž jako u muže, jež zajímají žoldnéři, jakož i u toho, který zázračně vyráží vodu pro lid žíznící. Vous má ne dlouhý, vlasy na hlavě husté; oblečen jest v tuniku a plášť.

III. Mužové, kteří poutají Petra, jsou právě tak oděni, jako ti, co pijí vodu vyplývající ze skály. Jejich šat tvoří tunika, kol beder přepásaná, dlouhý spodní oděv, boty a cylindrová židovská čapka, již se užívalo za dob Kristových.

IV. Důležitými detaily jsou konečně jisté atributy či odznaky, přidávané skorem stále osobě, o niž se nám jedná, za účelem rozeznání jí ode všech jiných. Tak má nejednou na sarkofazích svinutek zákona evangelického, a ještě častěji má v ruce hůl.

Po odpovědi na důležitou otázku o totožnosti o soby ptáme se na význam oné trilogie. Nikde v dějích Nového Zákona není ani zmínky o tom, že by byl svatý Petr vyvodil zázračně ze skály vodu lidu žíznícímu. Bible zná pouze jeden takový zázrak učiněný Mojžíšem na poušti. Odkud tedy vzala se scéna ta v historii Petrově? Věc tu objasňuje sv. Pavel, když píše, že onen zázračný čin na poušti má vedle významu historického ještě význam druhý, obrazný. »Nechcít zajisté, abyste nevěděli, bratří, — píše Korintanům¹⁾ — že otcové naši všickni pod oblakem byli, a všickni moře přešli, a všickni v Mojžíše pokřtěni jsou, v oblace a

¹⁾ I. ku Korint. X. 1—4.

v moři, a všickni týž pokrm duchovní jedli, a všickni týž nápoj duchovní pili, (pili zajisté z duchovní skály, kteráž jich následovala, skála pak byl Kristus).« Přechod Rudým mořem a voda ze skály vydobytá jsou v Písmě sv., u Otcův i v dílech umění obrazem křtu a křestní vody. Ale sv. Pavel praví: »Toto pak všechno dalo se jim v obraze«, ¹⁾ musí tedy i Mojžíš býti obrazem nějaké osoby budoucí. Tak rozumovali věřící prvních věkův a mínění své projevili zřejmě, když na monumentech ryli a kreslili místo Mojžíše Krista nebo Petra. Slyšme, co jménem všech praví sv. Augustin. »Obrazem — praví — byla pevná skála, obrazem byla hůl, jež udeřila do skály, obrazem voda vyplývající, obrazem konečně Mojžíš pochybující — koho? Petra, když zapřel třikrát Krista.« ²⁾ Mojžíš, obraz Kristův, byl vůdcem, zákonodárcem, soudcem národa israelského a prostředníkem mezi ním a Bohem. Tím vším byl v očích prvních křestanů sv. Petr, ba čímsi více, neboť mezi Petrem a Kristem jest užší a hlubší souvislost než mezi vítězem nad Faraonem a mezi Messiášem. Mojžíš sám skalou nebyl, »skála pak — dle Apoštola — byl Kristus«; Petr pak obdržel jméno a se jménem vlastnosti skály, když uslyšel od Krista: »I jáť pravím tobě, že ty jsi Petr, t. j. skála, na té skále vzdělám církev svou a brány pekelné jí nepřemohou« (Mat. XVI. 18.). Pouze Mojžíšovi — abychom zřejmý ten parallelismus rozvinuli dále — dal Bůh ve Starém Zákoně moc, vyvoditi vodu ze skály pro žíznící lid; podobně jenom Petrovi v Novém Zákoně dána moc, zaopatřovati Nového Israele vodou milostí svátostných, plynoucích pod dotekem hole Petrovy ze skály Krista. Na tyto symbolické vody pravé víry a všelikých milostí Božích, jež vyplývají ze zřídla Krista prostřednictvím jeho náměstka sv. Petra, činí též allusi slova mísky albánské, když dí: »Petr udeřil holí, vody počaly plynouti.« Toto ztotožnění syna Jonášova (sv. Petra) s Mojžíšem a představování ho v činnosti symbolické dokazuje kromě toho, že umělec neměl tu na mysli

¹⁾ Ibid., v. 1¹.

²⁾ Sermo CCCLII. 3.; Patr. lat., T. XXXIX., p. 1551.

Petra jako jednotlivce, nýbrž — abychom tak řekli — celou dynastii Petrovu a dogma, že dynastie ta zastává v lidu Božím všechny hodnosti a úřady, jaké nad Israelem měl Mojžíš.

Sv. Petr má v ruce — jak bylo již pověděno — hůl, jež jest odznakem vlády. »Zpravovati je budeš prutem železným — mluví Bůh k Synu svému¹⁾ — a jako nádobu hrncířskou roztříštíš je.« Hůl tu vidí také sv. Jan ve svém Zjevení²⁾ v ruce Kristově na znamení největší vlády nade všemi národy země. Ve St. Zákoně má ji pouze Mojžíš jako symbol moci zá- zračné a zástupnictví Boha před Židy a Faraonem.³⁾ V Zákoně Novém drží hůl na freskách katakombních i na sarkofazích Kristus a jí proměňuje v Káně Gali- lejské vodu ve víno nebo budí jí k životu mrtvého Lazara. Kromě Krista drží ji pouze sv. Petr a, což je s podivem, má ji i ve chvíli, když mu Kristus před- povídá pád, i ve chvíli, kdy vedou ho do vězení žold- něři Herodovi. Chtěl-tě tím artista zajisté říci, že pouze Petr obdržel od Krista pro sebe a své nástupce plnou moc učitelskou, kněžskou a královskou, — a té že žádná moc zemská — byť i svobody je zbavila — odjati jim nemůže, a že neztrácí ji ani vlastními hříchy a poklesky.

K obrazům již uvedeným přistupuje ve IV. a V. sto- letí ještě jiná scéna ze života sv. Petra, která jest dalším stupněm onoho parallelismu, jaký věřící prvních dob spatřovali mezi knížetem Apoštolův a Mojžíšem. Na několika freskách ze III. a IV. století dostává totiž Mojžíš z ruky Boží desky zákona;⁴⁾ aspoň na 24 sarko- fazích, jakož i na několika zlatých sklech přijímá zase sv. Petr od Krista závitky zákona do rukou pláštěm zastřených.⁵⁾ To připomíná římský obyčej, dle něhož

¹⁾ Žalm II. 9.

²⁾ Zjevení sv. Jana XIX. 15.; srv. též k. II. 27.

³⁾ »On (Aron) mluvíti bude za tebe k lidu a bude tobě za ústa: ty pak budeš jemu v tom, což k Bohu přísluší. Hůl také tuto vezmi v ruku svou, kterouž činiti budeš znamení.« Exod. IV. 16. 17.

⁴⁾ Viz: Garrucci, Storia, T. III. p. 365. n. a tab. 143. n. 1.; 144. n. 1.; 261. n. 4.

⁵⁾ Ibid. tab. 323. n. 4—6.; Le Blant, Études sur les

císařové, vysílajíce úředníky do provincie, aby tam jejich jménem vládli, dávali jim do rukou kodex a ti přijímali jej na znamení úcty k císaři do záhybů pláště.¹⁾ Podobně přijímá na sarkofagu lateránském Eliseus rukama zastřenýma plášť, který mu zůstává na nebe vzatý Eliáš.²⁾ Někdy čteme též na kodexu, který Kristus podává Petrovi: DOMINVS DAT LEGEM, nebo DOMINVS DAT PACEM — Pán dává zákon, Pán dává pokoj. Ve scénách vyrážení vody ze skály kladl umělec hlavní důraz na to, že Petr jest hlavou, vůdcem, prostředníkem mezi Bohem a lidstvem a rozdavatelem milostí (*dispensator gratiarum*); zde však chce říci, že Kristus dává mu do ruky kodex zákona, dle něhož má spravovati svěřenou sobě provincii království Božího, jmenuje ho svým *Vikářem* čili *Zástupcem* na zemi.

Skorem současně se scénou odevzdávání kodexu zjevuje se na sarkofazích v Římě, Ravenně, Arlesu, Avignoně jiná scéna, na níž Petr z rukou Kristových přijímá do záhybů pláště klíče království nebeského.³⁾

Co říkají obrazům těm protestanté? Slyšeli jsme již, jak zachází s obrazy sv. Petra Hasenclever.⁴⁾ Dle jeho náhledu jméno Petrovo, napsané třikráte na sklech zlatých vedle osoby vyrážející vodu ze skály, dostalo se tam místo jména Mojžíšova jenom nevědomostí nebo též omylem malířovým. Podobně soudí o věci té Schultze. Ostatně dejme tomu — praví tento — že tu umělec z hlubšího důvodu a vědomě napsal jméno Petrovo; přece však tyto tři případy nemohou míti žádné váhy oproti více než 60 jiným obrazům, kde jména toho není a kde osobou zázrak ten konající není Petr, nýbrž Mojžíš nebo Kristus.⁵⁾ Rovněž

sarc. d' Arles, tab. IX. str. 16.; Téhož autora: *Les sarc. chrét. de la Gaule*, tab. XII. n. 4. str. 38.; de Rossi, *Bullett.* z r. 1868, str. 40.

¹⁾ Viz Cicero, *Pro Coelio* c. 5.

²⁾ Viz: Kraus, *R. S.*, str. 363. obr. 62.

³⁾ Viz: Garrucci, *Storia Tab.* 313. n. 3.; 319. n. 3. 4.; 330. n. 5.; tab. 345. n. 2.; *Bullett* z r. 1870, str. 73.

⁴⁾ Viz výše str. 191. n.

⁵⁾ Viz: *Archäol. Studien*, str. 169.

nikoli Petrem, nýbrž Mojžíšem jest prý osoba, vězněná na sarkofazích v tom okamžiku, co dobývá vody ze skály, neboť v Písmě sv. stojí prý jasně, že Židé svého vůdce uvěznili a potupili.¹⁾

Nás takovéhle výklady nenaplňují podivem; nalézámeť u Hasenclevera ještě několik jiných, ne méně originálních. Vedle osoby, sedící na sarkofagu lateránském na trůně a tvořící Evu, vidí Schultze dva anděly; Hasenclever zavrhuje zase výklad ten jako směšný a praví, že na kathedře sedí Athene, přeměněná řezbářem v muže, dvě pak osoby druhé že jsou tam jenom proto, aby vyplňovaly prázdné místo.²⁾

Na obraz Madonny s Isaiášem u sv. Priscilly přivedla prý malíře mythologická scéna Demetry, nesoucí synáčka Jakcha,³⁾ a oběti Abrahamově dalo prý původ obětování Ifigenie.⁴⁾ Věř tomu, kdo můžeš! Hasenclever jest přesvědčen, že úkol svůj provedl, neboť volá vítězně: »Tak tedy každý vidí, na jak vratkých základech spočívá hrdá budova apologetických vývodů, jakou ze tří oněch zlatých skel zbudovali archaeologové římsští.«⁵⁾

Pavlu Fickerovi, nejmladšímu z archaeologů protestantských, vadí nejvíce hůl, tento skoro stálý atribut Petrův na sarkofazích jižní Gallie, zvláště ve scéně, kde mu Kristus předpovídá pád; těší však se tím, že hůl ta jest snad dodatkem pozdějším, jelikož prý jest těžko, aby tak vypuklá část byla se mohla zachovati.⁶⁾

Ne lépe hájí věc svou Roller. Ten ví od Renana⁷⁾

¹⁾ Že není v Písmě sv. žádné zmínky o uvěznění Mojžíše, bylo již řečeno na str. 192.

²⁾ Viz: Der altchristl. Gräberschmuck, str. 254.

³⁾ Ibid., p. 223.

⁴⁾ Ibid., p. 217.

⁵⁾ »Somit ist die Grundlage für das stolze Gebäude apologetischer Ausführungen, welche man auf römischer Seite an jene drei Goldgläser angeknüpft hat, sehr schwach und dürftig. Vollends willkürlich aber ist es, aus solchen vereinzelt Ausnahmen nun einen Schluss auf alle Darstellungen des Quellwunders zu machen.« Ibid., p. 215.

⁶⁾ Die Quellen für die Darstellung der Apostel in der altchristlichen Kunst. Leipzig 1887, str. 94.

⁷⁾ Roller dovolává se tu hlavně konferencí Renanových, odbývaných v Londýně r. 1880. R. 1873 pokládal Renan ještě

že celá historie pobytu Petrova v Říme jest legendou, jež vděčí počátek svůj apokryfům, jako na př. aktům Petrovým a Pavlovým. Aby pak nikdo známého svědectví sv. Irenaea, ¹⁾ v němž tento hlásá supremacii církve a biskupa římského nad celou církví, necenil výše nad slova Renanova, uvádí nejprve v pochybnost authenticitu onoho místa tohoto sv. Otce. ²⁾ »A kdybychom i připustili — píše dále — že text celého díla jest authentický, nesmíme zapomínati, že Irenaeus zastavil se na své cestě na Západ v Římě, přijal tam místní tradici, dle níž obec římská připisovala svůj počátek Petrovi a Pavlovi, a přenesl ji potom i do Gallie jedině z příčin praktických. Jako biskup Lyonský potřeboval totiž opory v bojích s gnosticismem, a že Východ byl příliš daleko, nezbývalo mu nic jiného, než aby si získal ochrany a podpory Říma prohlášením ho za církev sv. Petra.« ³⁾

Kdo se neostýchal hoditi blátem na charakter jednoho z největších Otců církve, ten jistě nebude vyběračným v prostředcích, kde se mu jedná o to, aby mohl jen povaliti vývody archaeologů katolických, kteří nalézají učení Irenaeovo na starých pomnicích hřbitovních. Důležité však jest pro nás vědět, že Roller uznává skutečně ve scéně vyvedení vody jak na sklech, tak na sarkofazích osobu Petrovu; upírá však většího významu památkám těm proto, že prý pocházejí — dle

tvrzení o pobytu a smrti sv. Petra v Římě za pravděpodobné; viz L' Antechrist; Paris 1873, str. 186. a 556.

¹⁾ »Ad hanc enim ecclesiam propter potentiorem principaltatem necesse est omnem convenire ecclesiam, hoc est eos, qui sunt undique fideles...« *Adversus haereses* III. 3.

²⁾ *Les Catac.* T. II. str. 243. Viz též dodatek n. 3.

³⁾ »Le passage fût-il absolument authentique, n'oublions pas qu' Irenée, quoique venu d'Orient, avait passé par Rome, s'y était inspiré de la tradition locale, et que, devenu évêque de Lyon, au fond de l' Occident, il devait sentir les inconvénients de l'isolement. Le besoin de se rattacher à l'Eglise la plus voisine s'imposait à lui. La supériorité de la tradition romaine ne pouvait que sexagérer dans la pensée de cet esprit plus pratique que philosophique. Dépourvu des sens critique, comme ses contemporains, il n'hésitait pas à attribuer à Pierre autant qu' à Paul la fondation de l' Eglise de Rome.« *Ibid.* str. 234.

něho — teprve z konce IV. a V. století. Ostatně prý nedokazují nic ve prospěch Říma; neboť ačkoliv jsou již na nich stopy vzrůstající moci papežské, přece prý nikde monumenty neuznávají papeže za úhelný kámen, ani za zakladatele církve, a nikde prý též Petr nevyvádí pramene milostí svátostných z lůna vlastního, nýbrž z lůna Kristova. »Divná to věc, — píše na jiném místě — že hůl, symbol vlády, nalézá se v ruce Petrových právě ve chvíli, kdy má zapřít svého Mistra; ba, co více, že holí tou dotýká se i zrádného kohouta. Jest to následek nevědomosti umělce, který nechápal dosti nelogičnosti takové kontradikce, či pokládali se nástupcové Petrovi za dědice jakési vlády, Kristem uzákoněné, i v případě — bohužel až příliš pravdivém — nezachování věrnosti Kristu? Či konečně naopak máme zde spatřovati náhodnou ironii, jejíž smysl jest tento: »Pozor dej ty, jenž osobil jsi si moc Kristovu, neboť i ty můžeš ho zapřít!« Theologové římské — dodává — vykládají tuto podivnou zvláštnost v ten způsob, že Kristus předpověděl Petrovi jeho neomylnost u víře v téže době, kdy mu předpověděl jeho nestálost.« ¹⁾

Uvedli jsme doslovně tyto poněkud delší úryvky z děl našich odpůrců ne proto, jakoby hodny byly citování, nýbrž jedině z toho důvodu, že jsou nejlepším svědectvím pro primát biskupů římských a nejlepší reklamou pro školu de Rossiho. Neboť jenom ten může se chytati podobných frází a úsměšků, kdo se cítí úplně bezmocným vůči nezvratným důkazům, jichž pravdivost v sektářské zaslepenosti uznati nechce.

* * *

¹⁾ »Ce qu' il y a de curieux, c'est que la verge du pouvoir se trouve entre ses mains, précisément au moment où il va renier son maître; bien plus, elle touche le coq du reniement. Est-ce pure inadvertance de l'artiste qui n'aurait pas été attentif à l'inconvenance de cette contradiction? Ou bien faudrait-il subtiliser encore? Les successeurs de Pierre prétendraient-ils à un pouvoir légué par Christ, même dans le cas, hélas! trop avérés, d'infidélité? Sérait-ce au contraire une ironie fortuite dont on pourrait tirer cet avis: »Prends garde, toi qui t'est emparé du pouvoir de Christ, le reniement ne t'est pas impossible!« Ibid. str. 271.

Z monumentův epigrafických klademe tuto metrický nápis, jež biskup Achilles umístil na počátku V. století ve svatyni, od něho ke cti sv. Petra poblíž Spoleta zbudované. Epigram ten má velikou důležitost proto, že potvrzuje starou tradici o pobytu a mučnickví knížete Apoštolů v Římě a slaví jeho vrchní vládu nad celou církví. ¹⁾

*Magna quidem servat venerabile Roma Sepulcrum
In quo pro XPI nomine passus obit...*

*Quidnam igitur mirum magno si culmina Petro
Quolibet existunt aedificata loco
Cum quae per totum celebratur Ecclesia mundum
In fundamento fixo Petro maneat
Numque illi Deus Ipse Caput qui corporis extat
Propterea Petrae nomen habere dedit
Dicens esto Petrus quoniam fundabo super te
Quam mihi nunc toto molior orbe domum
In te per cunctas consistit Ecclesia gentes
Vincit et inferni carceris imperium
Namq datis clavibus coelorum claudere portas
Et reserare dedit pro meritis hominum
Quaecunque in terris fuerit sententia Petri
Haec erit in coelis scripta notante Deo
Dixit enim Tu es magno mihi nomine Petrus
Et tibi coelorum fortia claustra dedi
Hac ditione potens terra coeloque Petrus stat
Arbiter in terris Ianitor in superis.*

T. j.: Úcty hodný chová zajisté ve středu svém hrob Řím veliký, v němž pro jméno Kristovo trpěv zahynul... Jaký tedy div, že Petru velikému na každém místě svatyně se staví, když ta, jež po celém oslavuje

¹⁾ Nápis ten jest zachován v kodexu palatinském. Achilles byl biskupem ve Spoletu r. 419. Viz: Bullett. z roku 1871, str. 116, 117.

se světě, církev na pevném jest zbudována základě Petrovi? Neboť jemu sám Bůh, jenž těla jest Hlavou, proto jméno Petr dal řka: budiž Petrem, neboť na tobě dům založím, jež na celém světa okršku nyní sobě stavím. Na tobě po všech národech církev spočívá a přemáhá i podzemních vězení (pekelných) moc. Neboť klíče ti odevzdav moc ti dal, nebes zavírá i otevírá bránu dle lidí zásluh. Jakýkoliv na zemi Petrův výrok bude, ten v nebesích též bude zaznamenán ve shodě s Bohem; pravilť zajisté: Ty jsi u velkém jména významu Petr a tobě svěřil jsem nebes mocné záruky. Tou mocí obdařen Petr na zemi i nebi jest, jsa Rozhodčím na zemi, Strážcem (vrátným) na nebesích.«

* * *

Jako první klenot zdobící pravou Kristovu církev uvádí sv. Optat v boji proti Donatistům kathedru Petrovu. Ta stanoví první článek v řetězu jednoty, vízicím: všechny biskupy mezi sebou a všechny s nástupci Petrovými. »Kathedra ta — praví muž ten svatý — jest skrze Petra (t. j. skrze spojení s biskupem římským) naší; a skrze kathedru Petrovu, jež jest naší, máme i ostatní známky (dotes).«¹⁾

Tuto kathedru Petrovu oslavují velmi často Otcové církevní a církev uctila ji i dvěma svátky, z nichž jeden se slavil a slaví dne 18. ledna a druhý dne 22. února. Výraz »kathedra Petrova« byl již za dob pronásledování terminem technickým k označení vrchní

¹⁾ »Neque non potes scire in urbe Roma Petro primo cathedram episcopalem esse collocatam, in qua sederit omnium Apostolorum caput Petrus; unde et Cephas appellatus est: in qua una cathedra unitas ab omnibus servaretur, ne caeteri Apostoli singulas sibi quisque defenderent, ut iam schismaticus et peccator esset, qui contra singularem cathedram alteram collocaret.« *De schism. Donat.* l. II., c. 2. A dále čteme: (c. III) »Ergo cathedram unicam, quae est prima de dotibus, sedit prior Petrus; cui successit Linus, Lino successit Clemens...« V kap. VI. a IX. pak praví: »Igitur de dotibus supra dictis cathedra est (ut diximus) prima, quam probavimus per Petrum esse nostram... et per cathedram Petri, quae nostra est, per ipsam et caeteras dotes apud nos esse.« Migne, Patr. lat. T. XI, str. 958.

moci biskupské nad celou církví. I sv. Augustin má hlavně nejvyšší tu vládu či kathedru duchovní na mysli v kázání o svátku kathedry Petrovy, jenž se za dob jeho zval: *dies natalis Sedis S. Petri Romae* (narození kathedry sv. Petra v Římě) — když praví, že slavnost ta byla přivoděna touhou po uctění památky položení v den ten sv. Petrem základů církve římské i všeobecné a ujetí se jím vlády v hlavním městě.¹⁾

Ale zdaž slova »*Cathedra Petri*«, kdykoli s nimi v ústech Otců se setkáváme, dlužno bráti jediné ve smyslu duchovním a obrazném, t. j. na označení pastýřského úřadu Petrova? V té příčině stará tradice a památky církevní dokazují, že Otcové církevní, mluvíce o kathedře sv. Petra, měli vedle nejvyšší důstojnosti jeho na mysli též kathedru či stolicí hmotnou; jakož i že oběma uvedeným svátkům počátek daly dvě kathedry materiální, ctěné jako drahé relikvie po knížeti Apoštolův. Slyšmež nejprve památky literární, jež odstraňují všelikou pochybnost u věci té.

Od Bedy dovidáme se, že Ceadwalla, král západních Sasů, přibyl po svém obrácení skrze Wilfrida do Říma, aby přijal křest v baptisteriu vatikánském, a že papež Sergius položil mu v kostele sv. Petra po jeho smrti (r. 689) následující epitaf:

»Král Ceadwalla, hrdinný bojovník, opustil všecko z lásky k Bohu, aby navštívil Petra a viděl stolicí Petrovu a přijal z křestného zřídla jeho vodu očišťující od kalu hříchu.«²⁾

Ovšem mohlo by se za to míti, že se tu jménem Petra rozumí nástupce knížete apoštolů — Sergius, a názvem »stolice Petrovy« město Řím jakožto sídlo papežské, — ale následující svědectví povědí nám, že Ceadwalla navštívil hrob sv. Petra a viděl při tom jeho kathedru materiální, nalézající se při téměř hrobě.

Ennodius z Pavie klade totiž kolem r. 500 tato slova do úst obrácené Romě: »Hle, nyní k přenosnému křeslu konfesse apoštolské vlhké šlou stupně

¹⁾ Viz: *Sermo 15. de Sanctis* v breviáři na den 22. února.

²⁾ Viz: *Kraus, R. S.*, str. 571.

bělooděnce (neofyty), a hojnými slzami radosti dary Božím udělené milosrdenstvím se zdvojnásobují.«¹⁾

Ennodius popisuje tu scénu, jak neofyté radosti plní po přijetí křtu běží z baptisteria vatikánského přímo k biskupovi sedícímu na kathedře při konfessi, aby z ruky jeho přijali svátost biřmování. Nejlepším pak důkazem, že Ennodius má zde na mysli kathedru materiálnou, jest to, že ji zove křeslem přenosným a ukazuje přesně, kde stála.

Svědectví Ennodiovo doplňuje známý nám již epigram, složený pravděnejpodobněji papežem Damasem a umístěný jím na stěně baptisteria vatikánského:²⁾

*Istic insontes coelesti flumine lotus
Pastoris summi dextera signal oves...*

Totéž hlásá jiný nápis, určený Damasem pro totéž baptisterium:

Una Petri Sedes Unum Verumque Lavacrum

T. j.: »Jedna jest stolice Petrova a jedna pravá koupel.«

Dále na náhrobku papeže Siricia, nástupce Damaso-
sova, čteme:

Fonte Sacro Magnus Meruit Sedere Sacerdos.

Velekněz sedával u posvátného zřídla na křesle, jež tam postavil Damasus a na němž též první seděl. Pro tuto kathedru, stojící u křtitelnice, nazval Prudentius celé baptisterium »kathedrou apoštolskou«.

Teď víme již, že nic jiného leč kathedru hmotnou dlužno rozuměti na náhrobku Ceadwallově onou stolicí Petrovou, již nemohl neviděti královský neofyta ve chvíli, kdy vycházel ze zřídla křestného.

Když ve druhé polovici IV. století vyslali Donatisté z Afriky jednoho ze svých zvolenců biskupských

¹⁾ »Ecce nunc ad gestatoriam sellam apostolicae confessionis uda mittunt limina candidatos, et uberibus gaudio exactore fletibus collata Dei beneficio dona geminantur. »Apologeticus pro Synodo; Migne, Patr. lat. T. LXIII. str. 206.

²⁾ Viz výše str. 325.

do Říma, aby mohli říci, že tam mají svého biskupa a tím že jsou v jednotě s biskupem římským, sv. Optát Milévský vypočítává v boji proti nim nejprve katolické biskupy Říma, kteří na téže seděli kathedře, počínajíc Petrem až do Siricia (385—398), a pak dí: »Otáže-li se kdo Makrobia (vašeho biskupa), kde tam (v Římě) jako biskup sedí, zdaž může říci, že na kathedře svatého Petra, kterou, pochybuji, že by byl kdy viděl a k jehož konfessi jako odštěpenec nepřistoupil?«¹⁾ Z uvedených slov jest zřejmo, že za Damasa a Siricia každý mohl viděti v Římě biskupské křeslo, chované tam jako pozůstalost po sv. Petru.

Také z doby pronásledování svědectví nechybí. Neznámý autor poématu »Proti Marcionovi«²⁾ klade v čele katalogu biskupů římských ku konci III. knihy následující verše:

*Hac cathedra Petrus qua sederat ipse locatum
Muxima Roma Linum primum considerare iussit.*

T. j.: »Na té kathedře, na níž Petr sám seděl, Řím vševládný Linovi prvnímu seděti velel.«

Nezvratný důkaz pro to, že báseň ta pochází ještě ze století III., vidí de Rossi v tom, že verš 228. první knihy básně:

Quam Dominus mira sapientia fecit et arte,

jest skorem slovně opakován na náhrobku položeném v katakombě sv. Kallista diakonem Severem mezi r. 295—304.

I sv. Cyprian, zdá se, že má na mysli vedle úřadu biskupského sv. Petra též jeho trůn materiální, kdykoli praví, že, kdo kathedru sv. Petra, na němž církev

¹⁾ »Sed et habere vos in urbe Roma partem aliquam dicitis; ramus est vestri erroris, protentus de mendacio, non de radice veritatis. Denique si Macrobio dicatur, ubi illic sedeat, numquid potest dicere in cathedra Petri? quam nescio si vel oculis novit, et ad cuius memoriam non accedit quasi schismaticus?« Ad *Parmenian.* II., 4.; Migne, *Patr. lat.* T. XI., str. 950.

²⁾ Báseň ta připojena bývá obyčejně ke spisům Tertullianovým.

jest založena, opouští, nemůže se více pokládati za člena církve Kristovy.

Ještě jasněji než sv. Cyprian poukazuje na materiální kathedru tu Tertullian, když vyzývá haeretiky, aby přirovnali učení své k víře církví, založených Apoštolů. »Jdi — praví — k církvím apoštolským, v nichž stojí ještě na svém místě tytéž stolice, na nichž zasedali Apoštolové . . . Dlíš-li blízko Italie, máš to Řím, — šťastný člověče, neboť v něj spolu s krví svou vlili celé učení své Apoštolové; v něm sv. Petr došel cti, že umřel smrtí podobnou Kristově, a sv. Pavel byl umučen dle vzoru Jana (Křtitele).« ¹⁾ Tertullian viděl bezpochyby kathedru tu, již slaví, vlastníma očima v jeskyních vatikánských, kde nalézala se as do té doby, než přenesl ji Damasus do baptisteria.

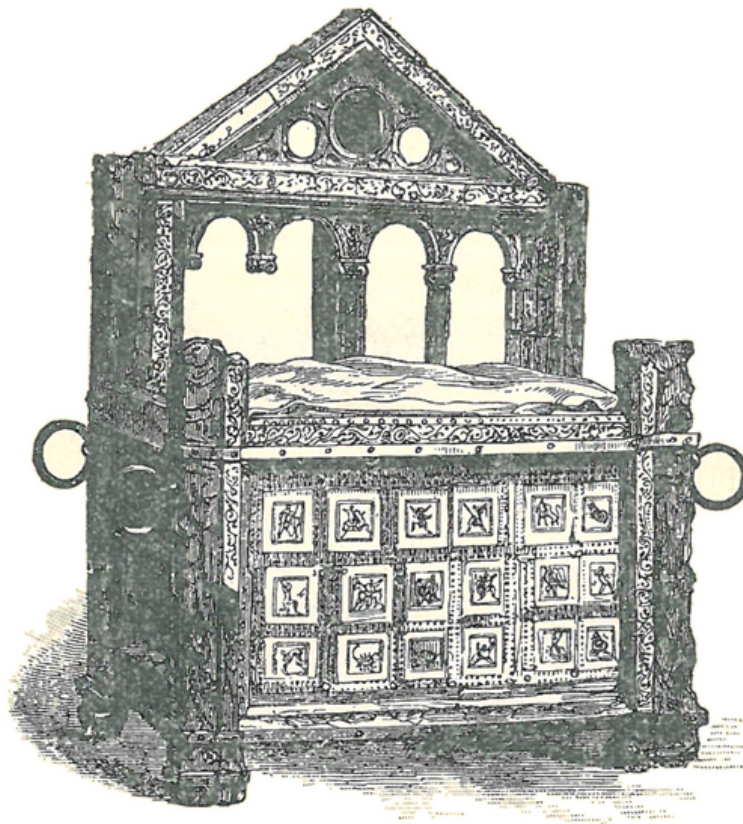
Tak tedy dlouhá řada svědectví, jež táhnou se do VII. až do II. století, v němž žili učeníci apoštolští, a proti nimž nikdo ze současných haeretiků neprotestuje, potvrzuje, že Řím choval v sobě materiální kathedru sv. Petra. Dne 22. února přenášena byla po celý středověk slavnostně před velký oltář basiliky sv. Petruské, a tam usedal na ni papež. Teprve Alexander VII. uzavřel ji přede dvěma sty lety do krásného trůnu bronzového, podepřeného ve velkém oltáři čtyřmi velikými Otcí církevními: sv. Ambrožem, Augustinem, Athanášem a Chrysostomem. Roku 1867, jakožto v roce 1800letého jubilea umučení knížete apoštolů, vystavil ji Pius IX. veřejně po několik dní v basilice sv. Petruské, aby všichni drahou relikvií tu viděti a uctiti mohli. Tehdy také zhotovil de Rossi její fotografii, dle níž náš obraz jest zhotoven, jež zde za příčinou lepšího porozumění popisu²⁾ klademe. (Viz obr. 67. na str. 437.)

Křeslo zbudováno jest z dvojího dříví: čtyři silné nohy, jakož i horizontální spojky nohou těch jsou ze žlutého dubu; přední, zadní a bočná pole jakož i opěradlo zhotovena jsou ze dřeva akáciového. Nohy, vy-

¹⁾ De praescr. 36.

²⁾ Popis ten podáváme dle de Rossiho. Viz: Bullett. z r. 1867, str. 36. nn.

kládané místy též dřevem akáciovým, byly dříve čtyřhranné, nyní však jsou velice porouchány zubem času a rukou poutníků, kteří z nich kousky odlupovali jakožto relikvii. Čtyři kruhy, nalézající se v hořejších částech noh, dokazují, že křeslo to jest *sella gestatoria*, podobná té, na níž dnes papeže při některých slavnostech nosívají. Na předním poli nalézáme na dřevě

Obr. 67. — Kathedra sv. Petra.

akáciovém ve třech řadách po šesti tabulkách ze slonové kosti a na nich vyryty práce Herkulovy; některé z tabulek těch jsou převráceny — znamená to, že se původně nalézaly někde jinde. Lištičkami ze slonové kosti ozdobena jest také stěna zadní a opěradlo, s tím jen rozdílem, že obrazy na nich jsou vyřezávány a představují zápasy zvířat, kentaurův a lidí. Dle vši pravděpodobnosti byly lištičky ty zhotoveny přímo za účelem výzdoby akáciových částí křesla. Uprostřed tympanonu nalézá se obraz císaře s korunou, jemuž

andělové, po obou stranách se nalézající, podávají korunu a palmu; v pravé ruce drží zlomenou berlu, v levé kouli. De Rossi spatřuje v něm Karla Velikého nebo někoho z jeho nástupcův. Byzantský styl opěradla a jeho ornamentika ze slonové kosti ukazují na práci z dob Karla Vel.; tabulky s pracemi Herkulovými klade Garrucci do stotetí XI.; dle de Rossiho jsou však značně starší než ostatní ornamenty, nikoli však starší století I.

Po mínění archaeologů katolických jsou pouze části dubové spolu s kruhy pozůstatky autentické kathedry sv. Petra, vše ostatní pak pozdějším dodatkem. Dle staré tradice dostal prý sv. Petr křeslo na důkaz úcty a vděčnosti od senatora Pudenta, sv. Petrem obráceného. Netvrdíme, že by právě ta kathedra, kterou jsme popsali, byla oním darem patricia římského, ale s druhé strany zároveň poznamenáváme, že ani nejprísnejší kritika není s to, aby podala důkaz proti původu oněch dubových částí z dob apoštolských. Náhledu našeho neoslabí na př. výtku, že věřící nikdy by nebyli umístili na relikvii po sv. Petrovi dekorací mytologických, neboť podobné ornamenty nalézáme ne zřídka ve středověku i na evangeliářích, relikviářích a jiných posvátných předmětech. Nemáme též nejmenší příčiny, proč bychom měli za to míti, že původní kathedra Petrova byla ve středověku nahrazena jinou, novou: neboť křeslo, vystavené r. 1867 veřejné účtě, souhlasí úplně s onou *sedia gestatoria*, o níž mluví ku konci století V. Ennodius.

Pravili jsme již, že k účtě kathedry sv. Petra slavila církev dva svátky: jeden 18. ledna, druhý 22. února. První má ve starém martyrologiu Jeronymově, — jehož jednotlivé části pocházejí ještě z dob pronásledování a první recense spadá do počátků století IV., — dále v martyrologiích věku VIII. a v breviáři římském název: »Festum Cathedrae s. Petri, qua Romae primum sedit — Svátek kathedry sv. Petra, na níž nejprve v Římě seděl.« Druhý svátek zove se v martyrologiích z VIII. století a z dob následujících, jakož i v breviáři: »Cathedra Petri in Antiochia« nebo »apud Antiochiam«. Avšak v památkách starších století VIII. dodatku toho není. Tak v li-

turgii Řehoře Vel. zove se den ten krátce: »Cathedra Petri«, a v jednom manuskriptě: »Cathedra Petri in Roma«; za dob Lva Vel. má název: »Dies Apostoli — Den Apoštolův«; v kalendáři Bucherově ze stol. IV. pak čteme: »VIII. kal. mart. natale Petri de cathedra.« Sv. Augustin a Ambrož nevzpomínají ve svých promluvách, jež o svátku tom konali, ani slovem kathedry antiošské. Rovněž nemá zmínky té sakramentář gothsko-gallský, který má na den ten zvláštní mši na čest ujetí se dne toho sv. Petrem vlády nad církví. Konečně pak nezná dne toho žádného svátku ke cti kathedry Petrovy v Antiochii ani kalendář antiošský ze XIII. století. I jest tedy otázka, jakým způsobem dostal se přídavek ten do církevních kalendářů ze století VIII. a následujících?

De Rossi soudí, že přídavek ten pochází od písařů gallských, kteří ve stol. VIII. kopirovali staré martyrologium římské. Neznajíce starých tradicí římských, neuměli si vysvětliti, proč by kathedra římská, ctěná slavnostně dne 18. ledna, měla míti ještě druhý svátek v únoru, a proto nazvali tento druhý kathedrou svatého Petra v Antiochii.

Přes tuto změnu světil však Řím dále, až do století XVI., v lednu i v únoru svátek »Kathedry Petrovy v Římě«, a teprve papež Pavel IV., chtěje odstraniti onu domnělou nesrovnalost, přikázal bullou »Ineffabilis« z r. 1557 slaviti v lednu svátek »Kathedry Petrovy v Římě« a v únoru konati slavnost na počest »Kathedry Petrovy v Antiochii«.

Nesrovnalost ta však — dle mínění Rossiho — ve skutečnosti vůbec neexistuje a mizí úplně, připustíme-li, že církev římská chovala dvě materiální kathedry po sv. Petrovi: jednu v basilice vatikánské, a druhou v katakombě ostrianské, kde sv. Petr — dle tradice — za svého prvního pobytu v Římě za Klaudia v době pronásledování prý učil a křtil. Pro tuto poslední okolnost zvalo se též coemeterium to »pramenem Petrovým — Fons Petri« nebo »ad Nymphas, ubi Petrus baptizabat«. Svátek slavený dne 18. ledna týkal se právě této kathedry ostrianské, na níž Petr nejprve seděl — »qua primum Roma e sedit«. Formule »ubi primum sedit« a ve dvou

rukopisech »ubi prius sedit«¹⁾) poukazuje k tomu, že kathedry té bylo dříve užíváno, a jest zřejmě protivou jakéhos posterius, čili kathedry vatikánské, na níž Petr později — snad po návratu do Říma za panování Neronova — seděl a kterou potom celý svět křesťanský ctil dne 22. února jakožto symbol trvalého stanovení episkopátu Petrova v Římě a spolu ujetí se vlády nad celou církví.

Kromě staré tradice, jež vypravuje, že Petr meškal nějaký čas v katakombě ostrianské, či spíše v blízké usedlosti Pudentů, potvrzuje náhled de Rossiho ještě historie coemeteria toho. Některé jeho části pocházejí arcif ze století III. a IV.; ale jsou v něm též takové oddily, jichž epitafy, ornamentika, styl epigrafický, jména starých rodů Flaviů, Klaudiů, Aureliů, Ulpiů atd. dokazují, že povstaly ještě v I. a II. věku.

A ještě jedno cenné svědectví na důkaz, že měl Řím dvě kathedry sv. Petra. Za Řehoře Vel. poslala longobardská královna Teodolinda opata Jana do Říma, aby tam sebral pro ni jako relikvii olej z lamp, jež hojely u hrobů Svatých. Jan splnil vůli královninu, sebral olej do lahviček a na papyruse, který podnes zároveň s lahvičkami nalézá se v kathedrále v Monze, poznamenal místa, z nichž olej byl vzal. V cenném tomto seznamu, otištěném od de Rossiho v jeho Roma Sotterranea, čteme mezi jiným: Oleo (sic) de sede ubi prius sedit scs Petrus²⁾) — Olej z lampy od kathedry, na níž sv. Petr dříve seděl.* Potom šel Jan přes Tiber, přišel do basiliky sv. Petra na Vatikáně, vzal olej z lampy u hrobu knížete Apoštolův, a napsal: »Oleum SCI Petri Apostholi.«³⁾

Jak tedy vidíme, objasnily staré památky křesťanské otázku liturgickou, věky zatemněnou a pro historii i dogmatiku velmi důležitou. Zvláště these katolická o pobytu, vládě a smrti sv. Petra v Římě došla v monumentech nového a cenného potvrzení. Uvedli jsme

¹⁾ Nikdy však nečteme: »u b i p r i m u s s e d i t«, což by jedině znamenalo, že byl prvním biskupem římským.

²⁾ Viz R. S., T. I. p. 176.

³⁾ I b i d., p. 182.

až posud jako svědky našeho tvrzení nepřerušené texty, sáhající do dob sv. Petra; ukázali jsme, že jeden hlas přechází z úst do úst doktorů všech národův a krajův a starých básníků křesťanských; dovolávali jsme se toho, že v liturgii církve řecké, armenské, melchitské, nestorianské, koptické a etiopské zove se Řím velkým trůnem, městem královským, královnou světa, přechovatelkou zaslíbení Kristových,¹⁾ a to vše proto, že národům těm prvním biskupem římským byl náčelník kollegia apoštolského, sv. Petr; pravili jsme, že celý literární, umělecký, mravní a právní život církve římské a katolické jest velikou nerozluštitelnou záhadou, je-li historie o episkopátu Petrově v Římě jenom legendou; ukázali jsme, že Tertullian, Cyprian, Origenes, Klement Alexandr., Augustin a sv. Optát v Africe, sv. Ignác a Papias v Asii, Irenaeus v Gallii neměli na tom nejmenšího interessu, aby stolec biskupa římského prohlásili klamně za kathedru Petrovu, a že nebylo Hegesippovi a jiným těžko, opravití bludnou tradici tu a ukázati vlastní stolec a pravé místo smrti rybáře z Bethsaidy; — nyní pak, vedle všech těchto svědectví, obživly omšelé hroby a zdají se volati prsoma všech tam pochovaných svědků víry: » O Roma felix — Ó Říme blažený, jenž posvěcen jsi slavnou krví dvou knížat; krví jejich ozdoben jako purpurem, ty jediný převyšuješ všeliké krásy celého světa.«²⁾ Posud tvrdili protestanté, že živí falešné vydávají o Petrovi svědectví; nyní musí říci, že i mrtví klamou.

* * *

Po dlouhých vývodech, v nichž snaží se Roller seslabiti význam jednotlivých pomníkův, obsahujících zřejmou allusi na některá dogmata katolická, přichází konečně k závěru, »že katakomby nejsou ani protestantské, ani katolické — Elles ne sont, répétons le, ni protestantes, ni catholiques.«³⁾ »Mezi

¹⁾ Viz různé tituly ty, sestavené pěkně P. Martinem v *Revue des questions historiques*; Paris 1873, str. 63.

²⁾ Hymnus o svátku sv. Petra a Pavla.

³⁾ *Les Catacombes*, T. II. p. 375.

vyznáními křesťanskými — píše pak o něco dále — jsou bez odporu taková, jichž organizace církevní blíží se značně konstituci církve prvotní; biskupy či pastýředohlížitele, kněze, jahny najde každý v počátcích křesťanství právě tak, jako dnes; ale žádná větev křesťanství dob našich nemůže si činiti nároků, že pojímá pravdu úplně tak, jak ji pojímali křesťané prvních tří století, nebo že obyčeje její jsou tytéž jako oněch. Způsob nazírání a pojímání týchž pravd základních — mění se podivně dle dob a věkův.«

Vážné to pro nás přiznání, svědčící výmluvně o chorobě a vnitřním rozkladu protestantismu. Kdyby bylo pravda, co praví Roller, a kdybychom věřili dnes v základní pravdy jinak, než věřili v ně křesťané katakomb, nebyl by Kristus dostal slovu svému a nezůstával by s církví svou po všecky dni, až do skonání světa. A poněvadž již pouhá myšlenka taková jest rouháním, a víra, jíž Kristus učil, v církvi zahynouti nemůže, — proto katakomby, nejsou-li protestantské, jsou naše, katolické. Ovšem, stala se v církvi Kristově změna, ale nikoli změna podstatná, nikoli změna jiná, než ta, jaká se přihází u jedné a téže matky pozemské, oděné dnes prostě a zítra svátečně.

Neposkvrněným, ale chudým šatem halila po tři první století dary své a poklady vnitřní na bohatství světa chudá Nevěsta Kristova; ve století IV., kteréž jest jakýmisi Velikonocemi křesťanství čili z mrtvýchvstáním ze stínu katakomb, odívá na znamení vítězství a veselí šat zlatý, utkaný rukou vděčných dětí, a stane přede tváří Kristovou v celé kráse, jako Nevěsta klenoty ozdobená a jako královna nejspanilejší — *Sponsa ornata monilibus suis, regina formosissima*. Jenom takováto, v podstatě své nezměněná Nevěsta hodna jest Ženicha Božího, jenž byl a jest týž »včera i dnes: týž i na věky.«

SEZNAM VYOBRAZENÍ.

	Strana
Obr. 1. — Průřez jedné části katakomby sv. Kallista	VI
Obr. 2. — Půdorys jedné části coemeteria sv. Anežky VIII a IX	
Obr. 3. — Orfeus v katakombě sv. Domitilly	XXVI
Obr. 4. — Potupný obraz Kristův	29
Obr. 5. — Štítek otrokův	90
Obr. 6. a 7. — Fossore. Fresko z coemeteria sv. Petra a Marcellina	95
Obr. 8. — Epitafium fossora Diogena v katakombě sv. Domitilly	97
Obr. 9. — Sepolcro a mensa	105
Obr. 10. — Plán podzemního kostela v katak. sv. Anežky	106
Obr. 11. — Plán podzemního kostela v coemeteriu ad Clivum Cucumeris	107
Obr. 12. — Katakombová chodba s hroby ve stěnách	108
Obr. 13. — Deska hrob uzavírající s nápisem a symbolickými obrazy	109
Obr. 14. — Bronzová lampa z galerie degli Uffizi ve Florencii	110
Obr. 15. — Táž lampa s nápisem na stožáru	111
Obr. 16. — Socha sv. Hippolyta	116
Obr. 17. — Madernova socha sv. Caecilie	127
Obr. 18. — Nástrovní malba v katakombě sv. Domitilly	186
Obr. 19. — Dolní vlys sarkofagu Junia Bassa	190
Obr. 20. — Koš eucharistický z krypty Lucininy	192
Obr. 21. — Talíř z Podgorice v Albanii	197
Obr. 22. — Holubice jako symbol duše v ráji	200
Obr. 23. — Náhrobek z krypty sv. Luciny	201
Obr. 24. — Orantka v katakombě sv. Priscilly	202
Obr. 25. — Monogram Kristův v koruně	204
Obr. 26. — Náhrobní kámen z Lyonu	205
Obr. 27. — Světiče v ráji	206
Obr. 28. a 29. Kotva s rybou	210
Obr. 30. — Náhrobek z coemeteria sv. Priscilly	211
Obr. 31. — Náhrobek Syntrofonův	212
Obr. 32. — Dobrý pastýř. Náhrobní malba z katakomby sv. Anežky	214
Obr. 33. — Dobrý pastýř. Náhrobní malba z katakomby sv. Priscilly	215
Obr. 34. — Noë. Fresko z katakomby sv. Anežky	216
Obr. 35. — Kámen z katakomby sv. Hermesa	221
Obr. 36. — Koš s chleby v Řecké kapli	221
Obr. 37. — Kalich z Řecké kaple	222

Obr. 38.	— Kalich z katakomby Ostrianské	223
Obr. 39.	— Náhrobek z katakomby sv. Praetextata	224
Obr. 40.	— Kaple svátostí A ₃	225
Obr. 41.	— Trojnož eucharistický v kapli svátostí A ₃	234
Obr. 42.	— Mosaika u sv. Sabiny	235
Obr. 43.	— Hostina apoštolů u jezera genezaret. v kapli A ₃	236
Obr. 44.	— Eucharistická hostina v katakombě sv. Petra a Marcellina	237
Obr. 45.	— Fresko z katakomby Alexandrijské	239
Obr. 46.	— Křest Kristův. Fresko v kryptě Lucinině	243
Obr. 47.	— Kristus mezi apoštoly. Fresko z katak. sv. Domitilly	244
Obr. 48.	— Kristus mezi apoštoly. Malba z katak. sv. Anežky	245
Obr. 49.	— Hlava Kristova v Cubicolo dell' Orfeo	246
Obr. 50.	— Hlava Kristova v katak. sv. Pontiana	246
Obr. 51.	— Sv. Petr. Obraz na skle	247
Obr. 52.	— Obraz Panny Marie na skle	248
Obr. 53.	— Obraz Zvěstování v katak. sv. Priscilly	249
Obr. 54.	— Klanění se Magů v coemet. sv. Trasona a Saturnina	251
Obr. 55.	— Madonna s Děťátkem v katak. sv. Priscilly	253
Obr. 56.	— Madonna s prorokem Isaiášem v katakombě sv. Priscilly	255
Obr. 57.	— Obraz sv. Petra a Pavla na medailonu z katak. sv. Domitilly	260
Obr. 58.	— Křesťanský sarkofag ze IV. století	296
Obr. 59.	— Část náhrobku Aberkiova	311
Obr. 60.	— Rekonstrukce levé stěny náhrobku Aberkiova	312
Obr. 61.	— Náhrobek Pektoriův	316
Obr. 62.	— Zasnoubení	345
Obr. 63.	— Obláčka panny Bohu zasvěcené	366
Obr. 64.	— Levá strana téhož obrazu	369
Obr. 65.	— Sv. Petronilla	403
Obr. 66.	— Kristus s evangelisty na loďce	421
Obr. 67.	— Kathedra sv. Petra	437

O p r a v y.

- Na str. XI. 2. řád. zdola (pozn.) čti »o něm« místo »v něm«.
 Na str. 20. 7. řád. shora čti »za vlády *Nervovy*« místo »Neronovy«.
 Na str. 358. 11. ř. shora čti »r. 300« místo »406«.
 Na str. 397. 13. řád. zdola místo EXETAI čti EXETAI.

OBSAH.

Úvod	Strana I—XXVI
----------------	------------------

KNIHA I.

Archaeologie ve službách dějin církevních.

DÍL I.

Právní postavení křesťanů za dob pronásledování.

§ 1. Církev ve stínu Synagogy	1
§ 2. Církev pod štítem bratrstva pohřebního	20

DÍL II.

Šíření se křesťanství v prvních stoletích.

§ 1. Osady křesťanské při Středoziemním moři	54
§ 2. Missie v severozápadních provinciích císařství	62
§ 3. Úpadek missií	67

DÍL III.

Vnitřní dějiny církve.

§ 1. Hierarchie církevní. Římské fary	71
§ 2. Úryvek z domácích bojů církve v předvečer jejího vítězství	76
§ 3. Stav otroků	85
§ 4. Rehabilitace práce	93
§ 5. Ctnosti starých křesťanův	98
§ 6. Liturgie prvotní církve	104
§ 7. Archaeologie jako doplnění patrologie a hagiologie	112
§ 8. Křesťanství a patriciát římský	175

DÍL IV.

Umělecký život církve.

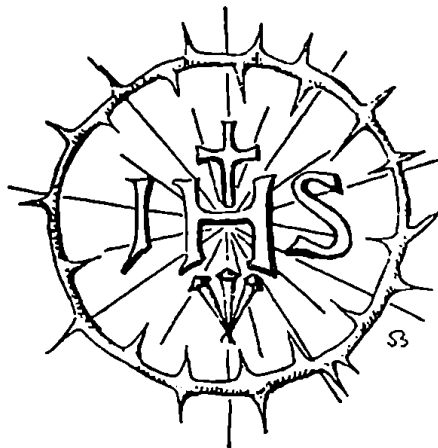
§ 1. Krásná umění u kolébky křesťanství	175
§ 2. Poměr umění křesťanského k umění klassickému	180
§ 3. Hlavní charakter umění starocírkevního	189
§ 4. Kde dlužno hledati klíč ke stanovení obsahu děl umění starokřesťanského?	195

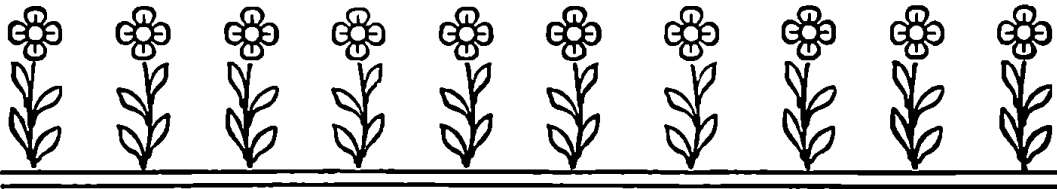
	Stran
§ 3. Nebe. Úcta svatých	393
§ 4. Úcta Matky Boží	440

DÍL V.

Jednota církve a primát.

§ 1. Duchovní společenství v církvi	417
§ 2. Primát biskupa římského	421

Vzdělávací knihovna katolická

přinesla doposud následující spisy:

- Svazek I.: **„Apologie víry křesťanské na základě věd přírodních“**. Sepsal kanovník F. Duilhé de Saint-Projet. Přeložil Dr. A. Podlaha. Cena 2 zl. 10 kr.
- Svazek II.: Dra Jana Sýkory **„Umučení a oslavení Pána našeho Ježíše Krista podle čtyř evangelii“**. Četná vyobrazení v textu a 2 přílohy. Cena 3 zl.
- Svazek III.: Dra Pavla Vychodila **„Básnictví a mravouka“**. Cena 40 kr.
- Svazek IV.: Dra Eugena Kadeřávka **„O původu tvorstva dle zpráv biblických“**. Cena 40 kr.
- Svazek V.: Arnošta Hella **„Podobizny Svatých“**. Z frančtiny přeložil Sig. Bouška, O. S. B. Četné obrazy starých i novějších mistrů. Titulní list kreslil mistr Jenewein. Cena 2 zl.
- Svazek VI.: Dra Frant. Kryštůfka **„Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny české od r. 1740—1898.“** (S obrazy vladařů rakouských.) — Vyšel díl I. Cena 3 zl. Dílu II. sešit 1—4.
- Svazek VII.: P. Jindř. Pesche a P. Vict. Cathreina **„Soukromé vlastnictví“**. Dvě sociologických studií. Z německého podává Dr. Jos. Tumpach. Cena 1 zl. 35 kr.
- Svazek VIII.: P. A. Lapôtra T. J. **„Moravané“**. Stat ze spisu: »Evropa a svatá Stolice za dob Karlovců«. Z frančtiny přeložil Dr. Frant. Ehrmann. — Cena 50 kr.

- Svazek IX.: Dra J. Bilczewského „**Archaeologie křesťanská ve službách dějin církevních a věrouky**“. S četnými ilustracemi v textu. Z polského originálu podává Dr. Jos. Tumpach. Cena 2 zl. 50 kr.
- Svazek X.: Msgra Em. Bougauda „**Ježíš Kristus**“. **Důkaz Jeho božství**. Z frančtiny přeložil Antonín Melka. Cena 45 kr.
- Svazek XI.: P. Victora Cathreina T. J. „**Socialismus**“. Autorisovaný překlad VII. vydání z r. 1898. Cena 1 zl. 50 kr.

V tisku se nalézají:

- Svazek XII.: J. A. Zahma „**Věda a učenci katoličtí**“. Z angličtiny přeložil ThC. Václav Hazuka.
- Svazek XIII.: Dr. Ant. Vřešťála „**Lichva a úrok ve světle mravouky katolické**“.

Na řadu přijdou tyto spisy:

P. J. Biederlacka T. J. „Sociální otázka“. — Dra Jos. Kachníka »Dějiny filosofie«. — Dra J. E. Ortiho y Lara »Věda a zjevení«. — P. B. Duhra T. J. »Bajky o jesuitech«. — Frà Jos. Mergla »Katholicismus dokázaný a obhájený slovy a důvody odpůrců jeho«. — P. L. z Hammersteinů T. J. »Edgar.« — Téhož spis. »Některé význačné charaktery katolické XIX. století.« — Dra Štěp. Pawlického »Mozek a duše.« — Téhož spis. »Darwinismus«. — Aug. Nicolasova studie »Mimo církev není spásy«. — P. Ch. Antoina T. J. »Národní hospodářství«. — P. A. Röslera C. SS. R. »Ženská otázka«. — P. Didona »Moderní výchova«. — P. A. M. Weisse a Dra Štěp. Pawlického »Původ křesťanství« atd.

Nový veliký obrázkový časopis

počne vycházeti

ve lhůtách čtrnáctidenních na podzim tohoto roku v Praze. Bude to list, jenž po stránce literární i ilustrační státi má na výši doby, jelikož

čestně representovati chce literární
a umělecký ruch

doma i v cizině. — V té příčině bude mu vzorem zejména nádherná revue „**Catholicum**“, jakož i výborně redigovaný list „**Le mois litteraire et pittoresque**“. Mezi jiným položil sobě nový náš časopis za úkol povznésti původní, morálně bezvadnou produkci v oboru umění výtvarných u nás. Bude to však zároveň také *konservativní obrázkový list rodinný*, jakéhož dosud v literatuře naší nemáme, ačkoliv na př. literatura německá honosí se dvěma takovými časopisy („*Alte und Neue Welt*“ a „*Deutscher Hausschatz in Wort und Bild*“). Že velikého

illustrovaného listu naznačeného směru nanejvýše jest nám třeba, o tom zajisté nemůže býti pochybnosti.

Veliký obrázkový čtrnáctidenník vyžaduje ovšem **ohromného nákladu**, jest však přece naděje, že nový rodinný list nalezne dosti přízně, aby se mohl nejen udržeti, nýbrž i vzkvétati.

No výlist redigovati a vlastním svým nákladem vydávati bude Dr. **Ant. Podlaha**, jenž veškery dotazy ochotně zodpoví (adresa: Praha, 128-III.).

Věci administrační bude obstarávati Cyrillo-Methodějská knihtiskárna v Praze, 200-II.

